

TC
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

TARİHÎ KIPÇAK METİNLERİNDE DİNÎ TERMİNOLOJİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Merve KARAKAYA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL

Ankara – 2010

TC
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ BİLİM DALI

TARİHÎ KIPÇAK METİNLERİNDE DİNÎ TERMİNOLOJİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Merve KARAKAYA

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL

Ankara – 2010

ONAY

Merve KARAKAYA tarafından hazırlanan "Tarihî Kıpçak Metinlerinde Dinî Terminoloji" başlıklı bu çalışma, 25.06.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

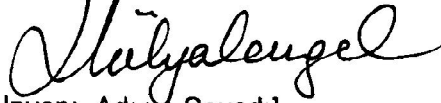
[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]
(Başkan)

Prof. Dr. Ahmet B. Frcilasun

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Prof. Dr. Hülya Kasapoğlu Geyzel

[İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

Prof. Dr. İsmet CEMİLOĞLU

ÖN SÖZ

XI. yüzyılın ortalarında Ermeni Bagratlılar İmparatorluğunun Selçuklu akınlarıyla çökmesi sonucunda Ermenilerin büyük bir bölümü Kırım'a göçtü. Kırım'da kuvvetli bir cemaat teşkil eden Ermeniler, dillerini aldıkları Kırım, Don ve Besarabya'daki Kıpçaklarla uzun süre yan yana yaşadıkdan sonra buradan Ukrayna'ya göç ettiler.

Ermeni – Gregoryen Hristiyanlığına mensup Ermenilerin Kıpçaklarla yoğun teması, onları zamanla kendi dillerini bırakıp Kıpçakça okumaya, yazmaya ve dua etmeye sevk etmiştir.

Karaimce, Urum ve Kırım Tatarcasıyla büyük benzerlik gösteren ve özellikle Codex Cumanicus'a yakınlığıyla bilinen Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle bilhassa Batı Ukrayna'da (Polonya) XVI. ve XVII. yüzyılda yazılmış belgeler, Türkçe hukuk terminolojisi ve dinî terminoloji bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmamızın başlığı, *Tarihî Kıpçak Metinlerinde Dinî Terminoloji* olmakla birlikte biz bunu XVI. yüzyılda, Batı Ukrayna'da yazılmış eserlerden olan *Armenian-Qypchaq Psalter*'la sınırladık. Öncelikle bu eserdeki Türkçe dinî terminoloji taranmış, terimlerin metinde kazandığı anlam ve örnekleri verilmiştir. Daha sonra, tespit edilen terimlerin tarihî Türk lehçelerindeki şekil, anlam ve örnekleri verilmiştir. Türkçe dinî terimlerin incelendiği bu çalışmaya bazı Arapça – Türkçe kelimeler de dâhil edilmiştir. Bu şekilde, eserin Türkçe dinî terimler sözlüğünün oluşturulması ve tarihî süreç içerisinde terimlerde meydana gelen anlam farklılıklarının dinî hüviyet kazanıp kazanmamasına göre ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışmamızda karşılaştığımız en büyük problem, mevcut bir Türkçe dinî terimler sözlüğünün bulunmamasıydı. Mazbut dinî terimler sözlükleri ise Arapça, Farsça kelimeleri ihtiva etmekle beraber dinî terminolojideki kapsam ve sınırlılıklar, hazırlama kıstasları noktasında ciddi sorulara cevap

vermemektedir. Ayrıca, Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi alanında gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yeterli çalışmanın bulunmaması da bir diğer önemli sorun olarak karşımıza çıkmıştır.

Çalışmamızın bu alanda bundan sonraki çalışmalara bir nebze de olsa ışık tutması, özellikle Türkçe dinî terminoloji çalışmalarına ufuk açması ve bu sayede dilimize naçizane bir hizmette bulunması, en büyük temennimizdir.

Gerek lisans gerekse yüksek lisans yıllarımda Türk diline olan ilgi ve bağlılığımın gelişmesinde çok önemli bir role sahip olan ve bu çalışmam esnasında yardımını ve desteğini benden esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Hülya KASAPOĞLU ÇENGEL'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Kaynak temininde verdiği desteklerden ötürü Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Genel Sekreteri Muzaffer Şahin'e, İngilizce tercümeleriyle yardımını gördüğüm Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı mezunu arkadaşım İrmak Bozdağ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın her anında sabırları ve destekleriyle daima yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma, özellikle arkadaşım Duygu Türkşanlı'ya duyduğum minnet borcumu da burada ifade etmek isterim.

Merve KARAKAYA

Ankara, 2010

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	iv
1. GİRİŞ	1
1. KIPÇAKLAR	1
1.1. Kıpçak Sözü Hakkında	1
1.2. Kıpçakların Kökeni, Müstakil Bir Boy Hâline Gelişleri ve Kıpçak Birliği	2
1.3. Kıpçak Hâkimiyeti ve Deşt-i Kıpçak	3
2. KIPÇAKÇA KONUŞAN ERMENİLER	5
2.1. Ermeni Göçleri	5
2.2. Ermeni Kolonileri	5
2.3. Ermenilerin Kıpçaklarla Münasebeti	6
3. KIPÇAK TÜRKÇESİ	7
3.1. Memlûk Kıpçakçası Yedigârlarının Hazırlanış Sebebi	7
3.2. Memlûk Kıpçakçası Yedigârlarının Dili	7
4. ERMENİ HARFLİ KIPÇAK TÜRKÇESİ	9
5. DÜNYA KİTAPLIKLARINDAKİ ERMENİ HARFLİ KIPÇAK METİNLERİ	10
6. ARMENIAN-QYPÇHAQ PSALTER	12
6.1. Eserin Önemi ve Yazım Özellikleri	13
6.2. Eserin Söz Varlığı	14
6.3. Eserin Ses ve Biçim Özellikleri	14
6.4. Eserin Sentaks Özellikleri	15
7. YÖNTEM VE TARANAN ESERLER	21
2. İNCELEME	24
SONUÇ	603
KAYNAKLAR	611
ÖZET	616
ABSTRACT	617

KISALTMALAR

- AH** : Atabetü'l – Hakayık
- AL** : Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü
- AY** : Altun Yaruk
- BD** : Bâbü'r Dîvânı
- Bkz.** : Bakınız
- BM** : Bulğat al – Muştâq fî Luğat at – Turk Wa – I – Qıfçâq
- BV** : Bedâyi'u'l – Vasat
- CC** : Codex Cumanicus
- DG** : The Dîvân of Gadâ'î
- DLT** : Dîvânü Lûgati't- Türk
- ESK** : Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur'an Tercümesi
- GT** : Gülistan Tercümesi
- IB** : Irk Bitig
- IKT** : Middle Turkic Glosses of The Rylands Interlinear Koran Translation
- İKP** : İyi ve Kötü Prens Öyküsü
- İM** : İrşâdü'l – Mülûk ve's – Selâtîn
- İML** : İbnü – Mühennâ Lûgati
- KB** : Kutadgu Bilig
- KE** : Kışaşü'l – Enbiyâ
- KF** : Kitabu Fi'l – Fıkh Bi – Lisani't Türki
- Kİ** : Kitâb al – İdrâk li – lisân al – Atrâk
- KK** : El – Kavânînü'l – Külliyye li – Zabti'l – Lûgati't – Türkiyye
- KM** : Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l – Leysi's – Semerkandi
- KSK** : Karahanlı Türkçesi Satır – Arası Kur'an Tercümesi
- KT** : XV. Yüzyılın Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi
- KTS** : Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı
- LÇ** : Lûgat – i Çağatay ve Türk – i Osmanî
- LD** : Lutfî Divanı
- ME** : Mukaddimetü'l – Edeb

- MM** : Mu'înü'l – Mürîd
MS : Maytrısimit
NF : Nehcü'l – Ferâdīs
OY : Orhun Yazıtları
s./ss. : Sayfa / Sayfalar
SD : Sekkâkî Divanı
SUK : Sammlung Uigurischer Kontrakte
ŞHD : Şiban Han Divanı
TQK : An Inter - Linear Translation of the Qur'an into Khwarazm Turkish
TT : Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
TZ : Ettuhfet – üz – Zekiyye Fil – Lugat – it – Türkiyye
US : Uigurische Sprachdenkmäler
Üİ : Üç İtigsizler
y. : Yaprak
YB : Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslûp İncelemesi
YED : Yusuf Emirî Divanı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1. KIPÇAKLAR

1.1. Kıpçak Sözü Hakkında

Kıpçak sözü ilk olarak, 759 yılında dikilmiş olan Bayan Çor (Şine Usu) bitiginde geçer: *Türk Kıpçak elig yıl olurmuş* (BÇ K 4). “Türk Kıpçak elli yıl oturmuş (yönetmiş).” anlamına gelen bu cümle, 682 – 745 arasındaki ikinci Köktürk dönemine işaret etmektedir (Ercilasun 2005: 359).

Akdes Nimet Kurat, Kumanların adının Şark kaynaklarında en çok *Kıpçak* (*Kıfçak*) olarak geçtiğini, ayrıca *İmek* (*Yemek*) ve *Kimek* adlarının da sık sık görüldüğünü ifade eder. Şark kaynaklarındaki Kıpçakların adının Batı kavimlerinde ve Ermenilerde ise büsbütün başka türlü olduğunu ve Rus vakayinamelerinde onlara *Polovtsı* dendiğini belirten Kurat, Bizanslıların ise onlara *Kuman* diye hitap ettiklerini söylemiştir. Bunun dışında Macarlar *Kun*, *Kuman* ve *Paloç*; Almanlar *Falon* ve *Falb*; Ermeniler de *Chardeş* demişlerdir. Latin kaynaklarında Bizanslıları takiben *Kuman* adının geçtiğine dikkat çeken Kurat, Türkçedeki *Kuman* adının ise Bizans’tan alınmış olabileceği fikrini belirtmiştir (Kurat 1972: 69-70).

Bir kavme bu türlü birçok ad verilmesinin ise Kurat’a göre izahı şöyledir: Rusça, Almanca ve Ermenice bu kavme verilen adın manası “açık sarı” ve “saman renginde olan sarı saç”ı ifade etmektedir. Yani bu üç dilde de Kumanlara takılan isim bir kavim adı değil de bu kavmin sarışın (daha doğrusu sarı-kırmızı saçlı) olduğunu ifade etmektedir. Bu suretle Kumanlarla temasa gelen bu üç kavim, Kumanları sadece “Sarışınlar” diye adlandırmışlardır. Daha sonra Kurat, Macarcadaki *Kun* adının *Kumandan* geldiğini ifade edip adın tarihî seyrini şöyle dile getirmiştir: *Kuman*, önceleri herhâlde bir şahsın adı iken sonra bir uruk adı olmuştur ve Kıpçakların en

batı kısmını teşkil ederek Bizanslılar ve Macarlar bütün Kıpçak camiasını bu isimle (önce *Kuman*, sonra Macarlarda *Kun*) tanımışlardır. Kurat, *Kıpçak* adının ne ifade ettiğinin bilinmediğini de ekledikten sonra Ebulgazi Bahadır Han'ın, bu adı halk etimolojisine dayanarak "ağacın içindeki boşluk" olarak anlamlandırıldığını belirtmiştir (Kurat 1972: 70).

Karamanlıoğlu ise *Kıpçak* adını şu şekilde izah eder: Bir kavmin ve bu kavmin idaresi altındaki kavmî birliğin adı olan *Kıpçak* kelimesinin asıl şekli *Ƙıwçak*) (<*Ƙıbçak*)'dır. Daha sonra ses değişimleri ile *Ƙıfçak*), *Ƙıpçak*), *Ƙıfçak* ve *Ƙıfçah* şekillerine de girmiştir. Uygur vesikalarında bir şahıs adı olarak da geçen bu sözün kökeni ve anlamı kesin olarak belli değildir. Mahmud Kâşgarî'de; 1. Türklerden büyük bir bölük, 2. bu bölüğün oturduğu ve 3. Kâşgar yakınında bir yer adı olarak geçmektedir. Kutadgu Bilig'de de dört yerde geçen bu kelime, burada *Ƙovı* (bk. Kâşgarî "içi kof ve çürümüş olan"; krş. CC *Ƙuv*) kelimesi ile birlikte geçtiği için Radloff bu iki kelime arasında bir yakınlık düşünmüştür. Halk istikakında da *Kıpçak* kelimesi, *kovı* ve *kovık* kelimeleri ile birleştirilmiştir. Oğuz Kağan Destanı'nda da bir *Kıpçak Bey* adı geçmektedir. Németh'e göre, *Kıpçak* ismi, Sagay lehçesinde "hiddetli, kızgın" manalarına gelen *Kıpçak* sözü ile aynıdır (Karamanlıoğlu 1994: XVII).

1.2. Kıpçakların Kökeni, Müstakil Bir Boy Hâline Gelişleri ve Kıpçak Birliği

Ahmet B. Ercilasun, Bayan Çor'da yer alan *Türk Kıpçak* ifadesine göre Kıpçakların ya doğrudan doğruya Doğu Köktürklerinin kendileri olduğunu ya da *Türk* kelimesi Köktürlere bağlı diğer Türkçe konuşan boyları da ifade eden daha geniş bir kavram olarak düşünülürse Doğu Köktürklerle bir arada olan bir Türk boyuydu der ve ekler: Metin, Uygurlara elli yıl hâkim olan *Türk Kıpçaklardan* bahsettiğine göre bizce birinci ihtimal daha geçerlidir (Ercilasun 2005: 359).

Ercilasun, 745'te Uygurların duruma hâkim olduktan sonra Doğu Köktürklerinin ne olduğu konusunun cevabına dair ise Gerdizî'nin 1041'de yazılmış olan Zeynü'l-Ahbâr'ına işaret eder ve Gerdizî'ye göre Kimeklerin yedi boydan oluştuğunu dile getirir: *İmi, İmek, Tatar, Balandur, Kıpçak, Linkaz (Nilkâz), Eclâd*. Buna göre ise Bayan Çor'un bahsettiği *Türk Kıpçaklar*, Uygurların önünden kaçarak 745'ten sonra İrtiş boylarına gitmişler ve orada diğer boylarla birlikte Kimekleri oluşturmuşlardır. Kimek yöneticilerine *Hakan, şad, yabgu* unvanlarının verilmesi Ercilasun'a göre Köktürk bağlantısını ortaya koymaktadır. 982'de yazılmış olan Hudûdu'l-Âlem, Kıpçakları "Kimeklerden ayrılmış bir kavim" olarak Kimeklerin batısında gösterir. Tüm bunlardan yola çıkarak Ercilasun, Kıpçakların müstakil bir boy hâline gelişlerinin X. yüzyıla denk geldiğini söyler. O hâlde Kimeklerle oluşturdukları birlik IX., belki VIII. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu da Köktürklerin (Türk Kıpçakların) 745'te Orhun bölgesini terk etmeleri tarihine uyar (Ercilasun 2005: 359).

Golden, Kıpçak birliğinin Türk, Moğol ve İranî unsurları içeren çok tabakalı bir etnik-dilsel yapı olduğunu, Rus ve Memlûk kaynaklarının pek çok Kuman–Kıpçak boyunun ve boy birliğinin ismini koruduğunu ifade eder ve bunları şu şekilde sıralar: *Ay-Opa, Badaç, Barat/Beret/Barak (?), Baya(w)ut, Burçoğlı, Bzângî (?), Çağrak/Çoğrak/Çağrat vs., Çitey, Çırtan/Çortan/Ozur Çortan, Durut/Dört/Dörüt (?), Ençoğlı/İlançuklı, İt-oba, Kitan-opa, Knn (?), Küçeba/Küçoba, Küçet, Kor/Qor (?), Kara Börklü, Kol-oba/Kul-oba, Qmngû/Kumanlu (?), Konguroğlı, Mekrüti/Bekrüti/Bekürte, Mingüzoğlı, Orungqu(t), Ölberli(g)/Ölperli(g), Ören/Uran, Peçene, Tarğıl, Terter/Teriter-oba, Toksoba, Tğ Yşqût (Tağ Başkurt?) , Ulaşoğlı, Urusoba, Yimek/Yemek, Yuğur* (Golden 2002: 231-232).

1.3. Kıpçak Hâkimiyeti ve Deşt-i Kıpçak

Kıpçak (Kuman)ların İrtiş – Talas sahasından batıya doğru harekete geçmelerinin, 916'larda Çin'in kuzeyinde teşekkül eden Kıtay Devleti'nin faaliyeti ile bağlantılı olduğunu ifade eden Kurat, Kıtayların kuvvet

kazandıkça bazı Türk zümrelerini batıya doğru ittiklerini ve bu itişin neticesinin Kıpçak (Kuman)lara dokunduğunu, bunun da bazı Kıpçak boylarının yer değiştirmesine sebep olduğunu dile getirmiştir. XI. yüzyıl başlarında Yayık boylarında yaşayan Kıpçaklar, 1030 civarında İdil boyuna gelmişlerdir. Rus vakayinamelerinde *Polovtsı* adı ile ilk defa 1055 yılında zikredilen Kıpçaklar, 1060'dan sonra Uzları takiben Tuna boyuna doğru, 1064'te de Uzları Tuna'nın güneyine atarak aynı zamanda Transilvanya – Macaristan istikametinde ilerlemişlerdir. Bu suretle XI. yüzyıl sonlarında Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlar tamamıyla Kıpçak – Kumanların eline geçmiş bulunuyordu. Dolayısıyla buralar, Şark kaynaklarında *Deşt-i Kıpçak* "Kıpçak Bozkırları" adını almaya başlamış ve bu ad, Moğol istilasından sonra yaygınlaşmıştır (Kurat 1972: 72-73).

XII. yüzyıl boyunca Gürcistan'da, Güney Rusya'da, Romanya'da, Bulgaristan'da ve Macaristan'da önemli roller oynayan Kıpçakların bu tarihî rolleri, Ercilasun'un ifadesiyle şu şekildedir: Ruslarla çatışmaları İgor Destanı'nın konusu oldu. Bir kısmı Macaristan'da kalarak Macarlaştı. Bir kısmı Besarabya (Basar Apa) bölgesinde ilk Romen devletini kurdu. On binlerce Kıpçak askeri, Gürcü krallarının ve kraliçe Tamara'nın talebi üzerine Gürcü ordusunun esas kitlesini oluşturdular ve Selçuklu Oğuzlarına karşı Gürcüleri korudular. Dede Korkut boylarındaki Kıpçak – Oğuz çatışmalarının son katmanı, XII. yüzyıldaki bu mücadelelerdir (Ercilasun 2005: 361).

İrtiş'ten Macaristan'a ulaşan bu geniş bozkırlarda önemli roller oynayan Kıpçakların merkezî bir devlet kuramadığını ifade eden Ercilasun, bunun için Batu Han'ın gelmesi gerektiğini ve Çengiz'in torunu Batu Han'ın gelip (1236) İdil Bulgarlarını, Kıpçakları, Rusları, Doğu Avrupa kavimlerini çiğnediğini, 1241'de de Altın Ordu Hanlığını kurduğunu ifadelerine eklemiştir. Kıpçaklar, mağluplar arasında olsa da Altın Ordu Hanlığı'nın esas kitlesini oluşturmuşlardır. Ayrıca Batu Han'ın önünden kaçıp İdil bölgesine giderek oradaki Bulgar Türklerini de Kıpçaklaştırmışlardır (Ercilasun 2005: 361).

2. KIPÇAKÇA KONUŞAN ERMENİLER

2.1. Ermeni Göçleri

XI. yüzyılın ortalarında Ermeni Bagratlılar İmparatorluğunun, Selçuklu akınlarına dayanamayıp çökmesi üzerine Ermenilerin büyük bir bölümünün göç edip Kırım'da kuvvetli bir cemaat teşkil ettiğini ifade eden Pritsak'a göre Ermeniler, XIII. ve XIV. yüzyıllarda buralarda çok önem taşımış olmalıdır; çünkü bu yarımada bu devirde *Armenia Magna* "Ermeni Adası" diye adlandırılıyordu. Ermenilerin büyük merkezleri *Kefe*, *Solhat* ve bilhassa *Sudak* şehirleri idi (Pritsak 1988: 131).

Ermenistan'ı terk etmeleri gereken Ermenilerin çoğu, dillerini aldıkları Kırım, Don ve Besarabya'daki Kıpçaklarla uzun süre yan yana yaşadılar ve buradan Ukrayna'ya göç ettiler. Birçok kaynağa göre 300-400 aileyle Kırım, Don ve Besarabya'dan Ukrayna'ya başlayan Ermeni göçünün ilk dalgası, XIV. yüzyılda gerçekleşmiştir ve yoğunlukta Kıpçakça konuşan Ermenilerden oluşmaktadır (Garkavets, Khurshudian 2001: VII).

2.2. Ermeni Kolonileri

XI. yüzyılın ortalarında oluşan en büyük Ermeni kolonisi Kırım'da Kefe şehrindeydi. Onlarla ilgili bilgilere XV. yüzyılın ikinci yarısında Ermeni görgü şahitleri vasıtasıyla ulaşıyoruz. Bu bilgilere göre burada 35-40 bin Ermeni bulunmaktaydı. İkinci büyük koloni ise Sudak'taydı. Ermeni kolonileri Gözleve'de, Karasubazar'da, Akmesçit'te (Simferopol), İnkerman'da (bugünkü Sevastopol'un sınırlarında), Solhat'ta (Eski Kırım'da) vs. görülmekteydi. Bu koloniler, kitle hâlinde Rum, Urum ve Gürcülerle birlikte 1778-1779'da Kuzey Povoljye'ye göç ettiler ve burada bugünkü Rostov-na-Donu topraklarında Nahıçevan-na-Donu ve birkaç köy kurdular (Chirli 2005: 3).

Ermeni kolonilerinin Lviv'de görülmeye başlanması ise XIII. yüzyılın ortalarına tekabül eder. Kiev ve Kamenetsk'in dışında Ermeni akını Lutsk,

Vladimir ve Romanya'da Suçav ve Seret şehirlerinde de olmuştur. Çok daha sonra S. Baronç, T. Gromnitskiy ve diğer tarihçiler Ermenilerin Ukrayna'nın yaklaşık 70 şehir ve köylerinde bulunduğunu bildirmektedir. Lviv ve Kamenets'in dörtte üçü Ermenilere aitti (Chirli 2005: 3).

Chirli'nin de ifade ettiği gibi Ukrayna'da Galits – Podolsk'ta Türk dilini konuşan Ermeni kolonilerinin ilk defa görülmeleri, yaklaşık olarak XIV. yüzyıllarda, daha Moğollar döneminde Altın Ordu zamanındadır. Daha sonra, XV. yüzyılın sonlarında, Osmanlılar Kırım'da (1475) Kefe şehrini aldıklarında onlara birçok koloni eklendi. Kırım'daki Ermeniler, kitle hâlinde Kefe şehrini terk ettiler ve Podolya ve Galitsiya'ya kendi dindaşlarının yanına göç ettiler. Bugün bu Ermeni kolonileri yerli halklar gibi Ukrayna, Rus ve Polonya dillerini konuşmaktadırlar. Eskiden onların nasıl konuştukları hakkındaki bilgilere ise, XVI-XVII. yüzyılda Ermeni harfleriyle Türkçe yazılan belgeler vasıtasıyla ulaşmaktayız (Chirli 2005: 3).

2.3. Ermenilerin Kıpçaklarla Münasebeti

XI. ve XIV. yüzyıllarda Ermeniler, kendi topraklarında (Ermenistan'da) bile Kıpçaklarla yakın ilişki içindelerdi. Hatta Ermeni topraklarında yaşayan Kıpçaklar, Ermeni – Gregoryen Hıristiyanlığını kabul etmişlerdi. G. Alişan, R. Acaryan ve E. Khurshudian tarafından Şirak ilinin Artik bölgesinde yapılan epigrafik anıt çalışmaları, oraya önceden *Kıpçak* dendiğini ve XII. yüzyıldan beri oradaki manastırın *Kıpçakhavank* "Kıpçak Manastırı" olarak adlandırıldığını kanıtlamaktadır (Garkavets, Khurshudian 2001: VIII).

Pritsak'a göre Ermeni göçmenlerinin Kıpçaklarla devamlı temasını sağlayan en önemli unsur, Ermenilerin Kıpçak ticaretinin aracısı olan yerleri edinmeleri olmuştur. Dinlerini, yazılarını ve birçok Ermenice unsurları muhafaza etmelerine rağmen Ermenilerin Kıpçaklarla teması, onları yavaş yavaş Kıpçak dilini kilise dili ve resmî dil olarak kabul etmeye sevk etmiştir (Pritsak 1988: 131).

Garkavets ve Khurshudian'ın görüşleri ise şöyledir:

Kıpçakların arasında yaşamak ve onların egemenliği altında olmak, Ermenilerin bir süre sonra asimile olmasına ve ana dillerini unutmalarına sebep olmuştur. Ukrayna'daki Ermeni kolonileri, kendilerini Ermeni sayıp kendi dillerini konuşmaz hâle gelmiş ve Kıpçakça konuşmuş, yazmış, dua etmişlerdir (Garkavets, Khurshudian 2001: VII).

3. KIPÇAK TÜRKÇESİ

Burada, *Kıpçak Türkçesi* terimiyle Kıpçak konuşma dili değil Memlûk sahasında yazılmış olan eserlerin dili kastedilmektedir; çünkü Ercilasun'un ifade ettiği gibi Kıpçak konuşma dili, bu eserlere hemen hemen hiç yansımamıştır (Ercilasun 2005: 403).

3.1. Memlûk Kıpçakçası Yedigârlarının Hazırlanış Sebebi

XIII. yüzyılın ilk yarısında Suriye ve Mısır'da hüküm süren Eyyûbiler, hâkimiyetlerini doğu Avrupalı (bugünkü Ukrayna ve Kuzey Kafkasya) Kıpçak ve Çerkeş esirlerine dayandırıyorlardı. Moğol istilası, söz konusu Kıpçakların neredeyse hepsini, hizmete almaya hazır bulunan Mısır ve Suriye'ye getiriyordu. 'Ayn Calut Savaşı'nda (1259) Memlûk liderlerinden Baybars, Moğol baskınını durdurmayı başardı ve Mısır ile Suriye'de Memlûk hâkimiyetinin kurucusu oldu. Bu durum, Arapça konuşan yerlileri, yeni hâkimlerin ana diliyle uğraşmaya sevk ediyordu. Bütün bu çalışmalar, tamamıyla Arap dil bilimi prensipleri üzerine kurulmuş olduğundan dilbilgisi kısımları beklentilere uygun olmasa da kelime hazinesi bakımından zengindir (11 bin kelimenin üstünde) (Pritsak 1988: 120).

3.2. Memlûk Kıpçakçası Yedigârlarının Dili

Karamanlıoğlu, tarihî kader birliği dolayısıyla Kıpçakların uzun müddet Türkmenlerle bir arada yaşamasının, Kıpçakçanın Türkmence ile yakın temasta bulunmasına sebep olduğunu, bu sebeple de Kıpçakça metinlerin

dilinin, Türk dili sınıflamalarında kesin bir yere konulamadığını belirtmiştir. Genellikle Kuzey grubuna giren Kıpçak lehçesi ile Güney grubuna giren Türkmencenin kendi özelliklerini muhafaza etmelerine rağmen eserlerde karışması, bazı tereddütlere sebebiyet vermiştir. Bunun sonucunda Codex Cumanicus'u Kumanca, diğer metinleri Kıpçakça diye ayırmak eğilimi olduğu gibi, Kıpçakça denilen eserlerin *Kıpçak – Türkmen grubu* diye isimlendirildiği de görülmektedir. Türk dili sınıflandırmasında Samoyloviç, III. grubu (tav grubu) *Kıpçak, Kuzey-Batı*, IV. grubu (ol- grubu) *Türkmen, Güney-Batı* ve V. grubu (*taglı* grubu) *Kıpçak-Türkmen, Orta* olarak isimlendirmiştir (Karamanlıoğlu 1994: XIX).

Karamanlıoğlu'na göre bu kavimlerin tarihî seyri de bu karışıklığın gerçekliğini ortaya koyar. Kâşgarlı'nın da çoğu zaman Oğuzca ve Kıpçakçayı birlikte zikretmesinden anlaşıldığı üzere o zamanlar bu lehçeler birbirinden pek farklı özellikler taşımıyordu. Zamanla Oğuzlara dâhil olan Türkmenlerin güneye, Kıpçakların kuzeye göç ederek yerleşmeleri bu iki lehçede farklılıklar meydana getirmişse de sonra tekrar Mısır'da bu iki kavmin birleşmesi, bu devrin dil yadigârlarında Kıpçakça ve Türkmence kelime ve özelliklerin kesin olarak ayırt edilmesinde birtakım güçlüklerle sebebiyet vermiştir. Eserlerdeki bazı kelime ve ek şekilleri arasında bir birlik olmadığı gibi tam bir tezat olduğu da görülür (Karamanlıoğlu 1994: XIX).

Ayrıca Karamanlıoğlu, Kıpçakçayı Kumanca (Codex Cumanicus) ve Kıpçakça (diğer eserler) olarak ayırmanın doğru olmadığını, ikisinin de aynı lehçe olduğunu ifade eder ve ekler: Codex Cumanicus ile diğer eserler arasındaki fark, sadece yer, zaman ve muhit farkıdır. Bu farklara rağmen ses ve kelime bilgisi özellikleri bakımından önemli ayrılıklar bulunmaması, bunun en bariz delilidir. Bu kadar fark, Codex Cumanicus'un İtalyan ve Alman bölümleri arasında da vardır. Aynı muhitteki eserler arasındaki fark ise eserlerin yazılış tarihleri, yazarlarının milliyeti, istinsah özellikleri vb. sebeplerdendir. Sonuç itibarıyla ikisinin de Türkçe olduğu unutulmamalıdır (Karamanlıoğlu 1994: XX).

4. ERMENİ HARFLİ KIPÇAK TÜRKÇESİ

Burada, *Ermeni Kıpçakçası* terimi yerine *Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi* terimini kullanmayı uygun gördük. Bunun sebebi ise Kasapoğlu Çengel'in ifade ettiği gibi bu dil yadigârlarını kaleme alanların Ermeni Gregoryen mezhebine intisap eden ve Ermeni harflerini benimseyen Kıpçak Türkleri mi yoksa Kıpçak dilini kilise ve yazı dili olarak kabul eden Ermeniler mi olduğu problematiğindeki kabulümüzdür. Ermeni kilisesi millî bir kilise olduğu için bu kiliseye intisap etmiş olan Türkler de muhtemelen Ermeni olarak algılanmışlardır. Mazbut din ve ritüellerin sabit kutsal metninin olmamasının, eski Türklerin de kolaylıkla din değiştirmelerine sebep olduğunu biliyoruz (Kasapoğlu Çengel 2007: 78).

Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinin tarihî gelişimini, Chirli'nin de ifade ettiği gibi üç aşamada değerlendirmek mümkündür:

1. Ermenilerin Kıpçakçayı konuşma dili olarak benimsemeleri ve dilin yazı öncesi dönemi (XIII. yüzyılın sonu – XV. yüzyıl),
2. Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinin yazı dili olarak ortaya çıkışı ve yazı dilinin parlak dönemi (XVI. yüzyıl – XVII. yüzyılın ilk yarısı),
3. Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinin düşüşü ve kaybolma dönemi (XVII. yüzyılın ikinci yarısı)dir (Chirli 2005: 5,7,8).

Chirli ayrıca, Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinin doğuşu, gelişmesi ve kaybolmasıyla özel bir tarihe sahip olduğuna ve dilbiliminde aynı yolu izleyen başka bir dil bulunmadığına da dikkati çekmiştir (Chirli 2005: 9).

Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış eserlerde, bu dili konuşanlar, önce *hıfçah tili*, sonra *bizim til*, daha sonra da *tatarca* olarak ifade etmişlerdir (Chirli 2005: 4).

Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi, ses bilgisi ve gramer özellikleri bakımından Tatar diyalektlerinden olan Karaimce, Kumanca, Urum ve Kırım Tatarcasıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi, XI – XIV. yüzyıllarda Macaristan ve Kuzey-Doğu Avrupa'da Kıpçak – Kumanların

konuştuğu ve Codex Cumanicus'ta da kullanılan, ayrıca XIV – XVII. yüzyıllarda Altın Ordu ve Memlûk Kıpçakçasıyla yazılmış eserlerin diline yakın olan dildi. Bu dil, XVI – XVII. yüzyıllarda Kamenetsk – Podolsk ve Lviv'de yazılan Ermenice eserlerden bilinmektedir (Chirli 2005: 4).

Hiç şüphesiz Ermeni – Kıpçak dili, Ermeni dinî atmosferinden de bağımsız değildir. Dolayısıyla Ermenice kelimeler ve dinî terimlere rastlanmaktadır. Bunun yanı sıra Arapça, Farsça ve Slav dillerinden de giren pek çok kelime bulunmaktadır (Garkavets, Khurshudian 2001: X).

5. DÜNYA KİTAPLIKLARINDAKİ ERMENİ HARFLİ KIPÇAK METİNLERİ

Ermeni kolonileri, sayısız yazılı anıt bırakmıştır. 1521 – 1669 yılları arasında Ermeni Kıpçakçasıyla yazılmış 112 anıt vardır ve günümüze kadar korunmuş bu anıtlar, toplamda 25.000 – 30.000 sayfa civarındadır. Bu kolonilerin diğer dillerde (Ermenice, Latince, Polonyaca, Ukraynaca vd.) yazdığı miraslar 1519 – 1786 yıllarını kapsar. Ermeni Kıpçak anıtları, Kiev'de (28 adet mahkeme defteri), Lviv'de (1 sözlük ve 26 farklı belge), Erivan'da (filoloji içerikli ve kiliseye ait 9 el yazması), St.-Petersburg'da (bir sözlük, bir adet Velilerin Yaşamları kitabı ve bir Zebur), Viyana'da (3 sözlük, Hıristiyanlık ve mahkemeye ilgili 13 el yazması yasa kitabı, mahkeme defterleri, Zeburlar, dua kitapları, bir din adamı olan Anton'un 3 adet vaaz kitabı), Venedik'te (vakayinameler, mahkeme defterleri, Zebur, dua kitapları olmak üzere 10 el yazması), Krakov, Varşova ve Vrotslav'da (Zebur ve dua kitapları, bir adet doğu takvimi, 1528 – 1604 yıllarına ait Sudebnik'i de içeren 11 el yazması), Paris'te (Zebur, Takvim, Sudebnik ve Hikmetli Akir hakkında menkıbe ve vakayinameleri içeren 4 el yazması), Gerl'de (Romania – Zebur) ve Leiden'de (basılı bir dua kitabı) saklanmaktadır. 1618'de basılan Kıpçak dilinde yazılmış Leiden dua kitabı, dünyada basılmış ve Türk dillerine çevrilmiş ilk kitaptır (Garkavets, Khurshudian 2001: IX). Hıristiyanlığa ait, Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış eserlerin dünya kütüphanelerindeki listesi ise şu şekildedir:

Zeburlar

1. Krakow, Czartorysky Müzesi, 3546/III	262 y. / 524 s.
2. Viyana, Avusturya Ulusal Kütüphanesi, Cod. Arm. 13	212 y. / 424 s.
3. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 11	316 y. / 632 s.
4. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 81	? / ?
5. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 359	316 y. / 632 s.
6. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 1817	354 y. / 708 s.
7. Paris Ulusal Kütüphanesi, Arm. 5	202 y. / 404 s.
8. Gerla, Romanya, Bölgesel Müzesi, ms. 6	? / ?
9. Erivan, Matenadaran, 2267, A Bölümü	10 y. / 20 s.

Dua Kitapları

1. Krakow, Chartorysky Müzesi, 2412	/ 426 s.
2. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 143	283 y. / 566 s.
3. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 525	200 y. / 400 s.
4. Leiden, Üniversite Kütüphanesi	/ 168 s.
5. Erivan, Matenadaran, 2267	2 y. / 3 s.
6. Erivan, Matenadaran, 2403	211y. / 422s.

Velilerin Yaşamları

1. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 536	127 y. / 254 s.
2. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 468, A Bölümü	32 y. / 64 s.
3. Paris, Ulusal Kütüphanesi, Arm. 194, A Bölümü	41 y. / 82s.

Vaazlar

1. Varşova, Şarkiyat Enstitüsü, 6	101 y. / 202 s.
2. Viyana, Mekh. Kütüphanesi, 479	216 y. / 432 s.
3. Viyana, Mekh. Kütüphanesi, 480	239 y. / 478 s.
4. Viyana, Mekh. Kütüphanesi, 481	152 y. / 304 s.

Aziz Paul'ün Mektupları

1. Venedik, Mekh. Kütüphanesi, 446 143 y. / 286 s.

Yasa Kitapları

1. Paris, Ulusal Kütüphanesi, Arm. 176 113 y. / 226 s.
 2. Viyana, Mekh. Kütüphanesi, 468, A Bölümü 98 y. / 196 s.
 3. Wroclaw, Ossolineum Kütüphanesi, 1916 343 y. / 686 s.

Vakayinameler

1. Paris, Ulusal Kütüphanesi, Arm. 194, A Bölümü 17 y. / 34 s.
 2. Viyana, Mekh. Kütüphanesi, 1700 / 169 s.
 (<http://198.62.75.1/www1/pater/source/armeno-qypchaq.html>)

6. ARMENIAN-QYPCHAQ PSALTER

İlk tercümesi 1575 yılında Lviv'de yapılan *Armenian-Qypchaq Psalter*, anonim bir eserdir. Garkavets ve Khurshudian'a göre bu tercüme, Diakon Lusig'e aittir. Çünkü Lusig, 1580'de metnin Kıpçakça bölümüne birkaç ekleme yaparak eseri yeniden yayımlamıştır. Sayfaları numaralandırılmamış olan ve 258 + 2 sayfadan oluşan eserin orijinali, Polonya Czartorysky Müzesinde 3546/III numarasıyla kayıtlıdır (Garkavets, Khurshudian 2001: XIV, XV). Eser, Alexander Garkavets ve Eduard Khurshudian tarafından Latin harflerine aktarılarak yayımlanmıştır (Garkavets, Khurshudian 2001).

Garkavets ve Khurshudian bu yayınlarında, eserin Krakow Czartorysky Müzesindeki nüshası ile Viyana'daki Avusturya Ulusal Kütüphanesinde yer alan nüshasını bir arada vermişlerdir. Sağ sayfalarda Krakow nüshası, sol sayfalarda ise Viyana nüshası bulunmaktadır. Kıpçak Türkçesiyle yazılmış transkripsiyonlu metin, sağ sayfaya |_ ve sol sayfaya _| biçiminde yerleştirilmiştir. Orta kısımlarında ise metnin Ermeni harfli biçimi yer

almaktadır. Eser, bu düzende 317 sayfa devam etmiş, sonrasında verilen Ermeni harfli Ermenice kısım ise 543. sayfada son bulmuştur.

6.1. Eserin Önemi ve Yazım Özellikleri

XVI. yüzyılda yazılmış bu eserin asıl değeri, eserin giriş kısmında Garkavets ve Khurshudian tarafından da ifade edildiği gibi Klasik Ermenice ve Kıpçak dillerinde, Ermeni harfleri kullanılarak yazılmış olmasıdır (Garkavets, Khurshudian 2001: VII).

Eserin yazım özelliklerini, yine eserin giriş kısmında Garkavets ve Khurshudian, şu şekilde izah etmişlerdir:

Ermeni kökenli Zebur, klasik Ermeni *Grabar* dilinde yazılmıştır. *Grabar* yazı dili, XIX. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Anıt metninde “yuvarlak harfler” olarak adlandırılan *bolorgir* ve küçük harfler olarak da düz parçalar kullanılmıştır. Harfler genellikle sağa eğik yazılır; ancak bazı zamanlar dikey çizgilere de rastlanabilir. Çoğu zaman Ermeni metinlerinde kelime grupları ve ayrı kelimeler arasında boşluk yoktur. *Teŋri*, *Jesus* gibi kelimeler dâhil tüm özel isimler küçük harfle yazılır. İyelik gösteren kelimeleri birleşik yazmak gibi bir eğilim vardır (Garkavets, Khurshudian 2001: X).

Metinde pek çok noktalama yanlışı bulunmaktadır. Hatırı sayılır oranda kısaltmalar içeren metindeki bu kısaltmaların amacı, bazı araştırmalara göre kâğıt israfını önlemektir. Kısaltmaların orfografinin doğal bir parçası olduğu da düşünceler arasındadır (Garkavets, Khurshudian 2001: XI).

Yapılan orfografi ve noktalama hatalarını müstensihe bağlayan ve metinde bunları belirten Garkavets ve Khurshudian, hata olarak görülen bu unsurların, onların doğal diyalektlerinden kaynaklandığının da düşünülmekte olduğunu ve bunun araştırıldığını izah etmiştir (Garkavets, Khurshudian 2001: XI).

6.2. Eserin Söz Varlığı

Eserde Kıpçakça ve Ermenice kelimelerin yanı sıra Slavca, Arapça ve Farsça kelimelere de rastlanmaktadır. Elbette eserin dilinin, eserde yer alan kelimelerin tarihî Türk lehçelerinden bağımsız olması düşünülemez. Dolayısıyla eserde, tarihî Türk lehçelerinde yer alan pek çok dinî terime rastlanmaktadır. Bilhassa *algış* “dua”, *χargış* “beddua”, *köni/könü* “doğru, dürüst”, *mengü* “ebedi, sonsuz”, *tenri* “Tanrı”, *yazıχ* “günah” terimleri eserde sıklıkla geçtiği gibi Eski Türkçeden itibaren çeşitli tarihî metinlerde de yer alan dinî terimlerdir.

6.3. Eserin Ses ve Biçim Özellikleri

- a. Çalışmamızda /χ/ ile gösterdiğimiz arka damak ünsüzü, *Armenian-Oypchaq Psalter*'da sıkça yer almaktadır: *χan*, *χaraŋgu*, *χargış*, *χol*, *χol* —, *χorχ* —, *balçıχ*, *buyruχ*, *yazıχ*, *aşaχ* yüräklı, *algışlamaχ*, ...
- b. Tonlu ve süreksiz arka damak ünsüzü olan, eserde /γ/ işareti ile gösterilen ve bizim /ğ/ ile gösterdiğimiz ses, örneğine sıklıkla rastladığımız bir sestir: *algışla* —, *bağışla* —, *çoğur* / *çuğur*, *doğru* / *toğru*, *oğul*, *sağmos*, *seğan*, *toğ* —, *yalğan*, *yalğız*, *yarğu*, *yarlığa* —, ...
- c. Türkçe kelimelerde kelime başı /t/ sesi, korunmuştur: *tarlıχ*, *tayaχ*, *tirgiz*—, *tiri*, *tiril*—, *tirlik*, *toğmaχ*, *toğru* (*doğru* şekli de mevcut), *toğur*—, *töv*—, *tüz*, *tüz et*—, ...
- d. Eserde, kelime başı /b/ sesinin “ol—” ve “ver—” yardımcı eylemlerinde korunduğu görülür: *algış ber*—, *boluş ber*—, *buyruχ ber*—; *arıtuçı bol*—, *ari bol*—, *biyik bol*—, *işanç bol*—, *köni bol*—, *menjilik bol*—, *toğru bol*—, *ulu bol*—, ...
- e. Diğer Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış metinlerde olduğu gibi –ğ > –v değişimi dikkati çeker: *aruv* “*arı*, *saf*, *temiz*; *günahsız*”, *aruvluχ* “*arılık*, *temizlik*, *saflık*; *günahsızlık*; *kutsallık*”. Aynı anlamlardaki *ari*,

arilik şekilleri de eserde yer almaktadır. Hatta kelimenin düz ünlülü şekilleri daha sık kullanılmıştır.

f. Bazı kelimelerde çok şekillilik görülür: *abravuçı/abrovuçı*, *ari/aruv*, *arilik/aruvlux*, *boluşuçı/boluşuçı*, *çoğur/çuğur*, *doğru/toğru*, *yəğov* (*yığöv?/yığöv?*)/*yıxöv/yuxöv/yüxöv*, ...

g. Eserde, yönelme hâli ekinin bulunma fonksiyonunda kullanıldığı örneklerle rastlanmaktadır:

Kününä tarlıxımnıñ menim Teñrini xoldum xollarım bilä menim, (130r) keçä alnına anıñ aldanmadım (129v)³ (s. 158) [*kününä*: gününde].

Özdändir *alnına* Eyämizniñ ölümü ariläriniñ kendiniñ (161r)^{6/15} (s. 247) [*alnına*: önünde, huzurunda].

Aşağıdaki örnekte bu özellik, iki nüshanın karşılaştırılması yoluyla daha da dikkati çekmektedir. Krakow nüshasında yönelme hâli eki, bulunma fonksiyonunda kullanılmış, Viyana nüshasında ise kelime bulunma hâliyle çekimlenmiştir:

Tarlıxıma menim / *Tarlıxımda* menim men alnına Biyniñ / men Biygä sarnadım Teñrimniñ / da Teñrimä menim küstündüm / çaçırdım (20r / 16v)⁷ (s. 26/27) [*tarlıxıma*: darlığında].

6.4. Eserin Sentaks Özellikleri

a. *Armenian-Oypchaq Psalter*'ın cümle yapısında dikkati çeken en önemli unsur, diğer Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış metinlerde olduğu gibi, devrik cümle yapısıdır. Şiirsel bir üslupla kurulmuş cümlelerin neredeyse tamamında bu özellik görülür:

Xullux etiniz Eyämizgä xorxu bilä da sövününüz alnına anıñ titrämäx bilä (2v)¹¹ (s. 2/3).

Yarlığa maña da *işit* algışıma menim (3v)¹ (s. 4).

Kensi *yargu etiyir* dünyägä toğrulux bilä, da joğovurtuna kensiniñ artarlıx bilä (9v)⁹ (s. 12).

Kim *mingäy* tağına Eyämizniñ, ya kim *bolgay arilik* yerindän anıñ? (34v)³ (s. 44).

Barça yolları Eyämizniñ *yarlıgamaç bilä da könülük bilädir* alarga, kimlär *çolarlar* antın da tanıxlılığına (34v)⁶ (s. 46).

Xorul, toğrul da *çanlıx et* könülük üçün, *ivaşlık* da artarlıx üçün (74r)⁵ (s. 90).

Teñri, teñrilärniñ, *Biy / Biyi sözlädi, ündädi* dünyäni / yerni kün toğuştan / kün toğuşundan kün batışına dirä / *çağ* batışına künnüñ (80v / 62r)¹ (s. 100/101).

[Prayer] Eminlik berüçi K'risdos, eminlikiñni da *yarlıgamaçıñni* seniñ *bağışla* yaratkanlarıña seniñ, adam sövüçi *Biy, pareçosluxu* (125r) (s. 193).

Sövdi *çargışni*, da *çıxkay* añar, *klämädi* algış – yıraç boldı andan (195r)¹⁷ (s. 236).

Öggäymen atıñni seniñ menji da menji menjilik (248r)² (s. 298).

- b.** Bazen de bu devriklik, tamlayanla tamlananın yer değıştirmesi şeklinde görülür. Bu da eserde çok sık görülen bir unsurdur:

Oğlanları adamniñ, negä dinçä siz bek yüräkli, nek sövärsiz boşluñnu da izdärsiz yalğanlıxni? (3v)³ (s. 4).

İşitti *Biy algışima* *menim* (6r)¹⁰ (s. 8).

Kimdir adam, ki aņgaysen sen anı, ya *oğlu adamniñ*, ki nemä yardım etkäysen sen añar (8v)⁵ (s. 12).

İzdämä *çanın alarniñ* andı da unutmadı *algışın çaräsizlärnin* (10r)¹³ (s. 14).

Ne türlü aytkaymen *barça algışiñni* seniñ eşikinä *çızınıñ Sionnuñ* (10v/9v)¹⁵ (s. 14/15).

İşitti maña *dacarından ari kendiniñ avazına algışımniñ menim*, da *çaçırırım menim alınna anıñ kirgäy xulaşına anıñ* (16v)⁷ (s. 27).

Tölägäy maña *Biy artarlıxıma körä menim*, *aruvluxuna körä xolumnuñ menim alınna közlärimniñ menim* (21v)²⁵ (s. 28).

Teñri, sağışla meni, *boluşuçım da*(52r) *abravuçım menim*, (51v)¹⁸ (s. 85).

Kününä tarlıxımniñ menim Teñrini *xoldum xollarım bilä menim*, (130r) *keçä alınna anıñ* *aldanmadım* (129v)³ (s. 158).

Tanıma adam oğlanlarına *xuvatıñni seniñ* (249r)¹² (s. 298).

- c. Devriklik, sadece isim tamlamalarında değil, sıfat tamlamalarında da kendisini gösterir. Sıfat tamlamalarında isim ve sıfatın yer değiştirdiği görülür:

Millättän, ki düğüldür surp, *adamdan yazıxlı* da *ustat saxla* meni (70v)¹ (s. 86).

Biy biyiklängän da xorxulu, xan ulu üsnä barça yerniñ (76v)³ (s. 94).

Abra meni, *Biy, adamdan yaman, adamdan egri xutxar* meni (191r)² (s. 291).

- d. *ki* bağlacı ile bağlanmış cümle yapısına da eserde sıklıkla rastlanmaktadır:

Kimdir adam, *ki* aņgaysen sen anı, ya oğlu adamniñ, *ki* nemä yardım etkäysen sen aņar (8v)⁵ (s. 12).

Biy köktän baıxtı barça oğlanları üsnä adamniñ körmägä, ki bolgay mi kimesä esli, *ki* xolgay Teñrini (15r)² (s. 20).

Algışlıyım Biyni, *ki* esli etti meni, *ki* keçädä öğütlär edi meni bövräklärim menim (17r)⁷ (s. 22).

Eıodus 15: 1 – 18: Algışlanıız Biyni, *ki* haybat bilä haybatlanıptır (24r)¹ (s. 30).

Da bağı bolgay ustat erinlər, *ki* sözlär edilär artar üçün egirlikni, öktämliklərindän da sökkänlərindän kensilärini (45v)¹⁹ (s. 56).

Xorğunuz Eyämizdän barça ariləri anı, *ki* heç nemä yoxtur eksiklik xorçuçularına anı (38r)¹⁰ (s. 63).

Da aytkay adam, *ki* köni bolgay mi yemişi artarnı, da bar Teñri, *ki* yarğular alarnı yerdä (96v)¹² (s. 120).

Saxlar edilär tanıxlıxın anı da buyruğun, *ki* berdi alarga (170r)⁷ (s. 206).

* * *

Yukarıda ifade ettiğimiz hususların dışında esere dair dikkatimizi çeken diğer hususları da şu şekilde sıralayabiliriz:

- a. *Biy/Biyim/Biyimiz...* veya *Teñri/Teñrim/Teñrimiz...* ifadelerinin yanı sıra, pekiştirme amacıyla bu terimlerin *Biy Teñri/Biy Teñrim/Biy Teñrimiz...* şeklinde bir arada da kullanılması, dikkat çekicidir. Bu durum, terimlerden birinin, ki bu kelime *Biy* olacaktır, anlamının zayıfladığını düşündürmemelidir; çünkü her iki terim de eserde sıklıkla geçmekte ve sadece “Allah, Tanrı” anlamına gelmektedir. Hatta *Biy* terimi böyle bir anlam içermemesine rağmen hususi olarak ona bu anlamın yüklenmesi, bu düşünceye olanak vermemektedir:

Ant içti *Biy* Tawit'kä könülük bilä (232v / 184r)¹¹ (s. 280/281).

Ayttım Eyämä: *Biyim* sen benim, da yaxşılıxım maña sendändir (16v)² (s. 22).

[Prayer] Sensen *Biyimiz* bizim, sensen K'risdos xutxaruçımız bizim, (72r) (s. 115).

Ki dügül mi sen, *Teñri*, ki xaysı ki keri ettiğ bizni, da çıxmadı, *Teñri*, xuvatımız bilä bizim? (153v)¹² (s. 235).

Teñrimsen benim sen, da tapungaymen saña, *Teñrimsen* benim, da biyiklätkäy men seni (206v)²⁸ (s. 248).

Budur *Teñri*, *Teñrimiz* bizim meñi meñilik, (60v)¹⁵ (s. 97).

San cınska, çaysına ki *Biy Teñri* boluşuçıdır anjar, (37r)¹² (s. 61).

Algışlı *Biy Teñri* / *Biy Teñrisi* İsrajelniñ meñi meñilik (187r / 148r)⁴⁸ (s. 226/227).

Könülük et maña artarlıxına körä seniñ, *Biy Teñrim* (54v)²⁴ (s. 66).

Alnıña seniñ / Saña, *Biy Teñrim* / *Biy Teñrim* benim, eksilgäninä canımniñ benim sarnadım (223v / 177r)⁸ (s. 268/269).

Aytмага / aytma: “Toğrudur *Biy Teñrimiz* bizim, da yoxtur anda / kendindä könüsüzlük / egirlik (162v / 128v)¹⁶ (s. 198/199).

Biyiklätiñiz / Biyik etiñiz *Biy Teñrimizni* bizim, (170v / 135r)⁹ (s. 206/207).

- b. Yukarıda ifade ettiğimiz durum, *Eyä* ve *Teñri* terimleri için de geçerlidir. Ayrı ayrı kullanımları olduğu gibi birlikte kullanıldığı birçok örnek de mevcuttur:

Men algışlıyım algışın / çuvatın *Eyämizniñ*, (98r / 76v)¹⁷ (s. 122/123).

Tapunuñuz *Eyämizgä*, da sarnañız atın anıñ, belgirtiniz / aytiñiz gurk'çılar arasına / dinsizlärgä işin anıñ (179v / 142r)¹ (s. 218/219).

Budur *Teñri*, *Teñrimiz* bizim meñi meñilik, (60v)¹⁵ (s. 97).

Çaxırdım *Teñrigä* biyiktägi, *Teñrigä* yaxşı etüçimä benim (73v)³ (s. 117).

Bular arabalar bilä, bular atlar bilä, yoxta biz atın *Eyämiz Teñrimizniñ* bizim sarnalıx (29r)⁸ (s. 36).

Zerä / Ki atın *Eyämizniñ* sarnalıx / sarnagaybiz, da beriñiz algış *Eyämiz Teñrimizgä* / *Eyämizgä Teñrimizgä* bizim (56v / 42v)³ (s. 68/69).

Da bolsun / bolgay yarıxı *Eyämizniñ Teñriniñ / Eyämiz Teñriniñ* üstümüzgä bizim (159v / 126v)¹⁷ (s. 194/195).

Şağavatı üçün yarlıgamaıınıñ *Eyämiz Teñrimizniñ* bizim, ki köründü bizgä günäş biyikliktäñ yarıxılı etmä xararıguluıumuznu bizim (208r)⁷⁸ (s. 316).

- c. Krakow ve Viyana nüshalarınan yan yana verildiğini daha evvel ifade etmiştik. Bu iki nüshada aynı anlama gelen bazı kelimeler birbirinin yerine kullanılmıştır. Çalışmamızda yanlarına köşeli parantezle vererek belirttiğimiz bu şekildeki dinî hüviyette olan, olmayan bazı kelimelerin listesi aşağıda verilmiştir:

artar / köni, köñü / toğru, doğru; artarlıı / köñülük / toğruluı

artarlan — / toğrulan —

aruvlat — / toğrulat—

bäräkät / semizlik

boy / can / ten

dacar / köşk / otax / öv / saray

emçäktägi / töştägi

gurkı / dinsiz

işanç / umsa

küçlü / xuvatlı

miskin / yarlı

sk'ançeli / tamaşalı

zadasız / zağalsız; zadasızlıı / zağalsızlıı

7. YÖNTEM VE TARANAN ESERLER

Çalışmaya öncelikle dinî terimlerin çerçevesini oluşturmak adına mazbut dinî terimler sözlüklerindeki Türkçe terimlerin taranmasıyla başlanmıştır. Bu konuda başta Müjdat Kayayerli ve Osman Cilacı'nın *Wörterbuch Für Die Theologie* adlı Almanca – Türkçe, Türkçe – Almanca dinî terimler sözlüğü olmak üzere piyasadaki ve aşağıda belirtilen internet adreslerindeki mazbut dinî terimler veya dinî kavramlar sözlükleri taranmıştır:

www.diyamet.gov.tr/turkish/basiliyayin/dinikavramlar.asp?

<http://kitap.ihlas.net.tr/cgi-bin/cgi.exe/dnszlk>

İncelediğimiz sözlüklerde daha ziyade Arapça – Farsça terimlerin yer alması, Türkçe dinî terminolojideki kapsam ve sınırlılıklar, hazırlama kıstasları noktasında belli bir çerçeve çizilememiş olması dolayısıyla bu sözlüklerin çalışmaya belirgin bir katkısı olamamıştır. Bu sebeple eserdeki dinî terimler taranırken aslında dinî bir terim olmayıp metinde dinî anlam kazanmış kelimeler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca *Adam ata*, *adam oğlanları* gibi Arapça ve Türkçe terimler de çalışmaya dâhil edilmiştir.

Terimlerin anlamlandırılmasında Recep Toparlı, Hanifi Vural ve Recep Karaatlı'nın *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*'nün yanı sıra başta *Kutadgu Bilig* ve *Divânü Lûgati't- Türk* olmak üzere tarihî lehçelerdeki sözlükler ve sözlük içeren eserlerden istifade edilmiştir.

İnceleme kısmı oluşturulurken, önce *Psalter* (Zebur)'daki terim ve anlamı ile terimin geçtiği cümlelerden örnekler satır numaralarıyla verilmiştir. Bazı terimler için bir veya iki cümle dışında örnek yer almazken bazılarının geçtiği örnekler fazlaca olduğu için aralarından bazıları seçilmiştir. Terimler anlamlarıyla verilirken diğer nüshada aynı anlamda kullanılan karşılığı, hangi dilden olduğu ayırt edilmeksizin Türkçe terimin yanında köşeli parantezle belirtilmiştir. Verilen Türkçe terimin diğer nüshada kullanılan paraleli de Türkçe ise alfabetik sıra doğrultusunda incelemenin devamında yer almaktadır. Çalışmamız Türkçe dinî terimlerle sınırlı olduğundan diğer dillere ait bu paralel terimler, çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bir terimin *Psalter*'daki

örneklerini sıralarken mümkün olduğu ölçüde her iki nüshadaki paralel örneği, farklılıklarını / ile ayırmak suretiyle birlikte vermeye çalıştık. Daha sonra ise Türk dilinin tarihî dönemlerindeki sözlükler ve sözlüklü eserlerde *Psalter*'da taradığımız dinî terimler araştırılmış ve bu terimler, kazandıkları anlamlarla birlikte *Psalter*'daki örneklerin hemen altında sıralanmıştır. Eserlerdeki madde başlarının altında yer alan çekimli hâller de göz önünde bulundurulmuş ve bizim çekimli bir hâl olarak değil de ayrı olarak verdiğimiz terimlerin akabinde verilmiştir. Her bir eserdeki terim ve anlamı, geçtiği sayfa numarası ile verildikten sonra varsa terimin geçtiği çeşitli örnekler sunulmuştur. Kelimeler, taradığımız diğer tarihî dönem metinlerinin çalışıldığı eserlerde ne şekilde maddelendirildiyse ona göre *Psalter*'daki maddelere dâhil edilmiş ve dolayısıyla örneklendirilmiştir. Örneğin; *KF*'de *anı* “ant, yemin” şeklinde verilmiştir. Örneğine bakıldığında ise bunun, bizim *Psalter*'da ayrı bir madde olarak ele aldığımız *ant iç*— maddesine uygun *anı iç*— biçiminde geçtiği görülür. Ancak biz bunu, *KF*'de bu şekilde bir alt madde olarak geçmediği için *ant iç*— değil de *ant* maddesine aldık. *İM*'ye baktığımız zaman ise *ant* maddesi ve anlamının, ayrıca alt maddelerde de *ant iç*— biçiminin verildiği görülür. Dolayısıyla bir örnekte iki biçimi de geçtiği için her iki maddeye de uygun olarak örnek verilebilmiştir. Bu tür örneklere çalışmamızın inceleme kısmında rastlanmaktadır.

Örneklerin yazım sırasında önce terimlerin varsa çeşitli şekilleri, sonra terime verilen anlam sıralaması, en son ise terimin geçtiği cilt, sayfa ve satır numaraları dikkate alınmıştır. Bu sayede bu terimlerin tarihî süreç ve ortamda maruz kaldığı ses ve anlam değişikliklerinin takibi mümkün olmuştur. Tarihî metinlerdeki bu terimlerin anlamlarıyla verilmesi ve örneklerinin sunulması onların *Psalter*'da olduğu gibi dinî hüviyet kazanıp kazanmadığını anlamamıza ve çalışmamızın sonuç bölümünde bunu değerlendirmemize olanak sağlamıştır.

Çalışmamızda, başta *Psalter* olmak üzere tüm eserlerde Türk transkripsiyon sistemine uyum gözetilmiş ve transkripsiyon, aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

Metinde	Türk transkripsiyon sistemine göre
x	χ
ï	ı
č	ç
š	ş
ž	j
γ	ğ

İKİNCİ BÖLÜM İNCELEME

A

abra— : Korumak, kollamak (Metinde: “Tanrı’nın koruması, kollaması”)

Barça xıvalaganlarımdan benim **abra** meni (6v)² (s. 8).

Sen Biy, saxladıñ bizni da **abradıñ** bizni cıstan bu çağ me(12v)ñilikkä dirä (12r)⁸ (s. 19).

Toğruluxunğa seniñ xıtıxar meni da **abra** meni (33v)² (s. 55).

Bol benim Teñrim, yardımçım da övlü işançımñıñ – **abragay** meni, (33v)³ (s. 55).

Abra meni, Biy, yarlıgamañıña körä seniñ, (34v)¹⁷ (s. 57).

Boluşur alarga Biy da xıtıxarır alarnı, **abrar** alarnı yazıxlılardan da tırgızır alarnı, zerä umsandılar (47v)⁴⁰ (s. 77).

Abragın meni xıvuçılarımdan benim, zerä xıvatlandılar, ne ki men (193v)⁶ (s. 295).

Abradı İsrajelni, xulun kendiniñ, anıp yarlıgamañın kendiniñ (207r)⁵⁴ (s. 315).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC abra —, - r (m.) [abra —, abrar] “schützen, verteidigen, ‘defendere’ ” (s. 27).

abravuçı / abrovuçı : Koruyucu, savunucu (= Allah’ın “El-Müheymin”, “El-Hafiz” sıfatları)

Teñri, sağışla meni, boluşuçım da (52r) **abravuçım** benim (51v)¹⁸ (s. 85).

Boldu benim **abrovuçım** da övü işançımñıñ kününä tarlıxımñıñ benim boluşuçım benim (76v)¹⁷ (s. 123).

Adam ata : Âdem ata, Âdem baba

Zamanına, ne türlü üläşti Biyiklängän barça millätni, ne türlü saçtı ol oğlanların **Adam atamıznıñ** (57r)⁸ (s. 70).

adam oğlanlar / adam oğlanları / adam oğlu / adamnıñ oğlanları / adamnıñ oğlu : İnsanoğlu / insanoğulları

Oğlanları adamnıñ, negä dinçä siz bek yüräkli, nek sövärsiz boşluñnu da izdärsiz yalğanlıñnı? (3v)³ (s. 4).

Adam oğlanları, negä dirrä bek yüräklilär, nek söviyirsiz heçlikni da izdiyirsiz yalğanlıñnı? (3v)³ (s. 5).

Kimdir adam, ki aņgaysen sen anı, ya **oğlu adamnıñ**, ki nemä yardım etkäysen sen aņar (8v)⁵ (s. 12).

Kimdir adam, ki aņgaysen sen anı, ya **adam oğlu**, ki därman nemä etkäysen sen aņar (8v)⁵ (s. 13).

Közläri anıñ yarlılarga bañar, kirpikläri anıñ tergärlär / tergäylär **adam oğlanların** (13r / 11v)⁴ (s. 18/19).

Çöp çövrä yamanlar yüriyirlar biyiklikniñä körä, ulu etkäysen **oğlanların adamnıñ** (14v)⁹ (s. 18).

Biy köktän baıxtı barça **oğlanları** üsnä **adamnıñ** körmägä, ki bolgay mi kimesä esli, ki xolgay Teñrini (15r)² (s. 20).

Biy köktän baıxtı barça **adam oğlanlarına** körmä, ki bolgay kimsä aıxılı, ki izdägäy Teñrini (13r)² (s. 21).

Sözlämägäy ağızım işlärin **adam oğlanlarınıñ**, (18r)⁴ (s. 24).

Yemişi alarnıñ yerdän tas bolgay, da oğlanları alarnıñ / züratı alarnıñ **oğlanlarından adamnıñ / adam oğlanlarından** (30r / 24r)¹¹ (s. 38/39).

Ettiñ sen alarga, kimläär ki umsanıptırlär saña, alnına **adam oğlanlarınıñ** (45v)²⁰ (s. 56).

Köktän baıxtı Biy barça **adam oğlanları** üsnä, (49r)¹³ (s. 60).

Köktän baıxtı Biy barça **oğlanlarına adamlarnıñ**, (37r)¹³ (s. 61).

Toğunçları yerniñ da **oğlanları adamnıñ**, birgä ulular da kiçilär (78v)³ (s. 96).

Teñri köktän baxtı barça **adam oğlanlar** üsnä, körmägä, ki bolgay mi kimsä esli, ki xolgay Teñrini (86r)³ (s. 106).

Oğlanlarınıñ adamnıñ, tişläri alarnıñ yarağ da oxlardır, da tilläri alarnıñ, neçik iti xılıçı (94v)⁵ (s. 118).

Bolsun / Bolgay xolunıñ seniñ üsnä / üstnä adamnıñ / adamlarnıñ onıñ seniñ üsnä / üstnä **adam oğlunıñ / oğlanlarınıñ adamlarnıñ**, ki / xaysı ki küçäyttin / xuvatlattıñ anı kensinä / saña (141r / 111r)¹⁸ (s. 172/173).

Gurkları gurk'çılarnıñ / dinsizlärnıñ altın da kümüştir / kümüştür, xol işidir / işläridir **adam oğlanlarınıñ / oğlanlarınıñ adamlarnıñ** (201v/159v)^{12/4} (s. 242/243).

Tanıma **adam oğlanlarına / oğlanlarına adamlarnıñ** xuvatıñıñ seniñ (249r / 197v)¹² (s. 298/299).

Algışlanıñız, kazanlar da hayvanlar, ⁸² **oğlanları adamlarnıñ**, Biyni (206r)⁸¹ (s. 315).

HAREZM TÜRKCƏSİ

KE ādem oğlı (s. 6) ; ādem oğlanları (s. 6).

Cebrā`īl keldi, aydı: ey ādem oğlı, sen yemiş teg Havvā tükel yése erdi kıyāmetğa tegi oğlanlarınıñ kahtlık körmegey erdiler (14r/10-11) (s. 20).

Ol hālde ferışteler aydılar: İlāhī biz Ādemni yaratmazdan aşnu aymadımız mu kim Ādem oğlanları Cin bini'l-Cānn menizlig qan tökgeyler tēp (21r/11-12-13) (s. 30).

NF ādem oğlanları (s. 6) ; ādem oğlı (s. 6).

Ol Tangrınınıñ āyatını oqıgıl kim ādam oğlanlarını bir pāra qoyuğ qandın yarattı (8/4) (s. 6).

Peygāambar `as aydı: Ādem oğlınınıñ andağ uluğ yazuqları bar kim, ol yazuqlarını hēç neerse kétermez (275/10) (s. 190).

KIPÇAK TÜRKCƏSİ

GT ādem oğlı (s. 196).

Ay oğul bu ādem oğlınının hātırı eyle kim rızqqa müte'allıq turur eger rızq birgenge bolsa melāyike maqāmından kiçkey idi (287/10-11-12) (s. 143).

Közüng aç uykudan ay ādem oğlı, seni kimden kisip kimge tözüpsen (343/1-2) (s. 171).

İM ādām oğlanları (s. 497) ; ādām oğlı (s. 497).

*Ammā otuz üçünçi mes'ele (47b/1-2) ayıttuq biz eyle kerek kim rāstı Tengri Te'ālā ni kim tiledi kıldı taqı kıılır ni kim tilese taqı hüküm kıılır ni kim tilese yoqdur bir kimersege anıng öze hüküm sorulmas ol nersedem kim kııldı **Ādām oğlanları** sorulurlar kıılğanlarından (47a/8) (s. 173).*

*Mu 'tezililer: harām nerse rızq degül tip taqı rızq artar taqı iksülür tip anlar katında ol rızq digeni akçağa mālİK bolmaqqa taqı altunğa mālİK bolmaqqa aytulurlar ol söz, fāsıd turur Tengri Te'ālā sözi birle: hıçbir cānavar yoqdur yir yüzinde meger kim anıng rızqı Tengri Te'ālā öze turur tip taqı cānavārğa milk hāsıl bolmas anıng üçün kim birer vaqtda **Ādām oğlı** yir 'ömri içinde harāmı şaḥ degül kim tigeı: ol kişı yimedi Tengri rızqısını (76a/1-2-3-4) (s. 190).*

KK 'adam oğlı "insanoğlı" (s. 99).

KM ādem oğlı "insanoğlı, insan" (s. 31).

*Yā **Ādem oğlı** aluñuz kumāşuñuz her namāz kılganda diledügümüz zīnetden uıatlığın yapmaqdur Nebī hadīsı didügümüz (12b/3-4) (s. 8).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LD ādem oğlı (s. 341).

Ādem oğlı sin velī ḥaḥ gerçi ādem tıynetin

Kııldı rahmet su katıp kudret yedi birle 'acīn (12) (s. 4).

Ādem oğlı ölmese āḥir tapar irmiş murād

Ming sipās ol ḥaḥqa kim uçrattı merhem yareğa (1709) (s. 186).

SD ādem oğlı (s. 392).

Ādem oğlı-sin, velī Ḥaḥ gerçi ādem şūretin

Kıldı rahmet suyını kudret ili birle 'acîñ (28) (s. 96).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK âdem oğlanı "insanoğlu" (s. 336) ; âdem oğlanları (s. 336) ; âdem oğlu "insanoğlu" (s. 336) ; âdem oğlu *bk.* âdem oğlu (s. 336).

Kaçan ki kökler yarılrsa ve kaçan ki ilduzlar yere saçılrsa dağı kaçan ki denizler biri birine akrsa ve kaçan ki sinler içinde olanlar ba's olsa bile her nefis taqđim étđigi 'ameli (634a/1-2) ve te'hîr étđügi 'ameli dağı ey âdem oğlanı ne nesne azdurdı seni kerîm Tanrı'ñdan ol kim seni yaratdı a'zâlaruñnı düzetdi (633b/5-6-7) (s. 321).

Anda cezâsıdur anlaruñ 'amellerinüñ dağı vaşıyyet étđük âdem oğlına atasına anasına yahşılık étmegi (543a/5-6) (s. 274).

KT âdam oğlanı "insan oğlu" (s. 4).

Gök hakkı-çun, burclar issi ya'nî on iki burc daki gün hakkı-çun, va'da olınmış ya'nî kıyamat, daki cum'a günü hakkı-çun -yâ Muhammed, yâ Muhammed ümmeti, yâ gündüz-ile gice-, daki arafa günü hakı-çun -yâ kıyamat, yâ ayruk ümmet, yâ âdam oğlanı-: La'nat olındı, kazılmış yir isleri, od, yandurası nesene issi ya'nî yir kazdılar, kırk arşun, uzunı on iki arşun; andan toldurdılar odı (85/1-2-3-4-5) (s. 522).

algış : Övgü, kutlama; dua

Eyämizniñdir xutxarmaçı, üsnâ joğovurtuñnuñ seniñ **algış**ıñ seniñ (3v)⁹ (s. 4).

Bundan soñra ¹ **algış** da sağmos Tawit'niñ, 4 (3v) (s. 4/5).

İşitti Biy **algış**ıma benim (6r)¹⁰ (s. 8).

İzdämä xanın alarnıñ andı da unutmadı **algış**ın çaräsizlärnıñ (10r)¹³ (s. 14).

Ne türlü aytkaymen barça **algış**ıñnı seniñ eşikinä xızınıñ Sionnuñ (10v/9v)¹⁵ (s. 14/15).

İşitti maña dacarından ari kendiniñ avazına **algış**ımniñ benim, da çaxırırım benim alnına anıñ kiryäy xulaxına anıñ (16v)⁷ (s. 27).

Exodus 15: 1 – 18: Çıxkanı üçün Movsesniñ Mısırdan, da Israjel oğlanları üçün **algış** (24r / 19v) (s. 30/31).

Çövräsinä bolıyım da sunıyım xoranına anıñ xurban **algıştan** (39r)⁶ (s. 48).

Bunuñ üçün **algışta** bolgaylar alnıña seniñ barça arılar yöpsünövlü sahatta (46v)⁶ (s. 58).

Sövünüñüz artarlar, Biygä, toğrularga tiyişlidir **algış**, ² xosdovanel bolunuz Teñrigä **algış** bilä 10 stron bilä sağmos aytıñız anar (48r)¹ (s. 60).

Algışlanız Biyni **algış** bilä yäñi, ki yaxşıdır, sağmos aytıñız anar **algış** bilä (48r)³ (s. 60).

Algışlıyım Biyni här sahat, här sahat **algışı** anıñ ağızıma menim (50r)² (s. 62).

Aşaqlatır edim oruç bilä boyumnı menim, da **algışım** menim xoynuma xaytsın (53r)¹³ (s. 64).

Neçik yağmur sliz üsnä, neçik rosa yaş ot üsnä, ³ zerä atın Eyämizniñ sarnalıx, da berıñiz **algış** Eyämiz Teñrimizgä bizim (56v)² (s. 68).

[Prayer] Berıñiz **algışnı** Eyämizgä Teñrigä, adam sövüçigä menjilik parexosluXu bilä (44v) (s. 73).

İşit, Biy, xoltxama menim, xulaX xoy **algışıma** menim, yaşlarıma menim tıyılma (65r)¹³ (s. 80).

Xoydu ağızıma menim **algış** yäñi, **algışın** Eyämiz Teñrimizniñ bizim (65v)⁴ (s. 82).

Ağındı Asduac **algış** bilä, da Biyimiz bizim avazı bilä birğiniñ (77r)⁶ (s. 94).

Sun Teñrigä xurban **algıştan** (82r)¹⁴ (s. 100).

Men algışlıyım **algışın** Eyämizniñ (98r)¹⁷ (s. 122).

Bu türlü sağmos aytıñız saña menji menjilik da bergäymen saña **algışım**ni kün kündän (100r)⁹ (s. 124).

Saña tiyişlidir **algış**, Teñri Sionda, da saña bergäylär **algış** Erusağemdä (104r)² (s. 126).

Men **algışta** edim alnıña, Biy, yöpsünövlü zamanada (113r)¹⁴ (s. 140).

Biy Tenri xuvatnıñ, negä dinçä öçäşlägäysen **alğış**ına xullarıñnıñ seniñ? (140r)⁵ (s. 170).

Baxtı Biy tarlıxlarına alarnıñ işitmä avazına **alğış**larınıñ alarnıñ (186v)⁴⁴ (s. 226).

Ornuna sövükümnüñ menim çıxara berirlär edi, yoñ esä men **alğış**ta bolur edim (194v)⁴ (s. 234).

Saņa sunıyım xurban **alğış**tan (204r)^{8/17} (s. 246).

Kirsın **alğış**ım alnıña seniñ, Biy (221v)¹⁷⁰ (s. 266).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY alkış (s. 370).

Başdınkı [a]lkışka tegmiş bodıs(a)t(a)v (34d/33-34) (s. 76).

*Suvarnabımuk suvarnabasulı ikegü ... kim amtı m(e)n olarka .. **alkış** birtim seçe öngi .. kamağ kuvrag eşidip .. monçulayu y(a)rılığ y(a)rılıkamışın kamağun barça öritdiler (354/22-23-24-25-26) (s. 212).*

*Ol burkanlar yene ol tözünler oğlinga tözünler kızinga burkan kutinga **alkış** birü y(a)rılıkamış bolğaylar (360/18-19-20-21) (s. 214-215).*

MS alkış “takdis” (s. 347).

*Bizing **alkış**ımızka kiçmedin ara tigin öge atinga tegmekimiz bolzun (18/46-47-48) (s. 66).*

*Ötrü ayağka tegimlik maytrı bodıstv ol oğ orunta olu(rup) ilkide ertmiş rtaşiki artadrşda ulatı bügü biliglig burkanlarnang alqamış **alkış**ların öp saşınıp ... (33/32-33-34-35-36-37) (s. 83).*

US alqış “blagoslovenie” (s. 262).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT alkış “alkış, öğme” (s. 21).

*Ol Begge **alkış** bérđi (I, 97/25).*

*Yalavaçka **alkış** bérđil (I, 97/26).*

*Begge **alkış** alkaldı (I, 249/5).*

IKT alqış “benediction” (s. 39).

Olarga turur ol kim ārzūlarlar; alqış! – aymaq yarlıqağan İdidin (36/57-58) (s. 39).

KB alqış “alkış” (s. 18).

Kişi edgü atın kör alqış bulur

Atıkmış isiz ölse qarğış bulur (246) (s. 40).

İlig birdi alqış kör ay toldıka

Ayur tünle kündüz manga tur baqa (760) (s. 93).

Yana ma ay ilig ata alqışı

Oğulka tegir ol sewinçi tuşu (1802) (s. 197).

KSK alqış “alkış, dua” (s. 245).

Taş yorır ‘arablardın kimi bar kertgünür tañrıka kedinki künkä tutar anı kim ribāmlar yawuqluq tañrı üskindä yalavaçnıñ alqışları (9/99) (s. 143).

Oqımaqları anıñ içindä arıq sän sän idimä alqışları anıñ içindä sālām temäk keğin oqımaqları ögdi aymaqlıq tañrıka ajunluğlar idisi (10/10) (s. 148).

KTS alqış “takdis” (s. 48).

Ögdi alqış äsänlik bolsun mänim üzä (18b/2) (s. 48).

HAREZM TÜRKCESİ

YB alqış “hayır dua” (s. 202).

İnç turup tınçlıq bile şām u sabāh evkāt-ı şerīf(e)ride bizge taqı bizing uruğ uruğımızğa du`ā alqış ite tursun tip tuğa tururğa altun niş(ā)nılg al t(a)mğalıq yarlıq birildi (A. II. 46-47-48-49-50-51-52) (s. 107).

Öz ferāgati bile olturup şām u şabāh ve ğudüvv ü revāh bizge ve bizniñ uruğımızğa du`ā ve alqış kılsunlar (Ka. II. 17-18-19) (s. 131).

KIPÇAK TÜRKCESİ

CC alğış [algiş] “ segen, ‘benedictio’ ” (s. 35).

Kİ alqış “medh, sena, takdis” (s. 3).

KK alğış “dua” (s. 100).

TZ algış “alkış. *Bk:* alkış” (s. 139) ; alkış “alkış, öğme. *Bk:* algış” (s. 139).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV alkış “dua, sena” (s. 639).
Cānān murādı katlim olup kılsa cān ibā
*Cānımğa qarğışımdur u cānānğa **alkışım** (427/5) (s. 352).*

LD alkış “beğenme, aferin, takdir” (s. 350).
Oķu bu luḡfi-i miskīn niyāz-nāmesini
*Ṣevāb u **alkış** u yüz ming du‘ā kirek bolsa (177) (s. 19).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT alkış “1. dua, medih, iltifat; 2. anılma, yadedilme” (s. 16).
*Du‘āsı anlarun, anlarun içinde: “Arulıģun senün, iy Tañrı!”; dakı **alkışları***
anlarun içinde, selām virmekdür (10/10) (s. 156).
“İy Çalabum! Bağışla bana peygamberlik -yâ ilm-; dakı ulaşdur
*beni sâlihlara. Dakı eyle benüm için görklü **alkış**, soñrağılarda.” (26/83-84)*
(s. 298).

algış ber — : Övmek, methetmek; takdis etmek; kutsamak; dua etmek

Algış bergäy, kim orēnk’ xoyar, ⁸ bargay ol xuvattan (146r) xuvatka da körüngäy Tenri friştälärgä Sionda (145v)⁷ (s. 178).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB alkış bir — (s. 18).
*İlig **birdi alkış** kör ay toldıķa*
Ayur tünle kündüz manga tur baķa (760) (s. 93).
*Tilin **birdi alkış** kör ögdülmişe*
Ayur ay bğü beg uzun kiç yaşıa (6410) (s. 634).

KSK alkış ber — (s. 245) ; alkış ber — “dua etmek” (s. 300).

*Algıl anlarnıñ mällarındın zâkat arıtğay sän olarnı arıt(t)urğay sän olarnı anıñ birlä **alkış bergil** anlar üzä. Sänıñ **alkış bermäkiñ amrulmaq** turur anlarka (9/103) (s. 144).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC algıyş ber — “segen geben” (s. 35).

algıyş et — : Övmek, methetmek; takdis etmek; kutsamak; dua etmek

Algıyş etkäylär anjar här sahat da här kün algıyşlagaylar anı (120r)¹⁵ (s. 146).

algıyşka tur — : Övmek, methetmek; takdis etmek; kutsamak; dua etmek

Algıyşka turgaylar anjar här sahat künüzün algıyşlagaylar anı (94r)¹⁵ (s. 147).

algıyşla — : Övmek, methetmek; takdis etmek; kutsamak; dua etmek

Maıxtangaylar sendä sövüklülärıñ atıña seniñ,¹³ zerä **algıyşlagaysen** sen artarnı, Biy, (5v)¹² (s. 8).

Algıyşlıyım Biyni, ki esli etti meni, ki keçädä ögütlär edi meni bövräklärim menim (17r)⁷ (s. 22).

Eıxodus 15: 1 – 18: **Algıyşlanız** Biyni, ki haybat bilä haybatlanıptır (24r)¹ (s. 30).

Eıxodus 15: 1 – 18: **Algıyşlıyıx** Biyni, ki haybat bilä dır haybatlangan (19v)¹ (s. 31).

Biyik bol / bolgın, Biy, xıvatıñdan seniñ / xıvatıñda seniñ, **algıyşlalıx** / **algıyşlıyıx** da sağmos aytalıx / aytıyıx xıvatıñdan seniñ / xıvatıña seniñ (30v / 24r)¹⁴ (s. 38/39).

Biy xıvatı joğovurtunuñ kensiniñ bergäy da **algıyşlagay** joğovurtun kensiniñ eminliktä (42r)¹¹ (s. 52).

Algıyşlanız Biyni algıyş bilä yäñi, ki yaxşıdır, (48r)³ (s. 60).

Biy, ulu yühövlärdä köp yıgınlarda **algıyşlagaymen** seni (54r)¹⁸ (s. 66).

[Prayer] Seni **algışlar**lar canımız bizim, adam sövüçi Biy, parexos (72r) (s. 115).

Men **algışlıyım** algışın Eyämizniñ, (98r)¹⁷ (s. 122).

Teñrimiz bizim, yarlığa bizgä da **algışla** bizni, (107r)² (s. 132).

Algış etkäylär anjar här sahat da här kün **algışlagaylar** anı (120r)¹⁵ (s. 146).

Inandılar sözinä anıñ, da **algışladılar** algışın anıñ (184r)¹² (s. 222).

Anđı bizni Biy da **algışladı** bizni, **algışladı** Biy övin Israjelniñ, **algışladı** Biy övün Aharonnuñ (202r)^{20/12} (s. 244).

Yoğsa tirilär, **algışlalıx** Biyni, halidän menjilikkä dirä (202v)^{26/18} (s. 244).

Yoğsa tirilär, **algışlıyıx** seni, Biy, bundan soñra diyin (160v)^{26/18} (s. 245).

Yedi kez kündä (221r) **algışlıyım** seni könülükünj da artarlıxıñ üçün seniñ (220v)¹⁶⁴ (s. 264).

Aytmadılar barçası, ki keçärlär edi yanından, ki algışı Eyämizniñ sizin bilä, da **algışladıx** sizni atına Eyämizniñ (230v)⁸ (s. 276).

Xaysıların bularnıñ algışlamağ bilä **algışlıyım**, da yarlıların bunun toldurıyım ötmäk bilä (233r)¹⁵ (s. 280).

Evet neçik **algışlıyıx** algışın Eyämizniñ yerdä yat? (188r)⁴ (s. 287).

Tapunsunlar saña, Biy, barça etkönläriñ seniñ, da ariläriñ seniñ **algışlasınlar** seni (249r)¹⁰ (s. 298).

Algışlagay barça tiri ari atın anıñ menji da menji menjilik (250r)²¹ (s. 300).

Algışlanıız Biyni köktän, **algışlanıız** anı biyiklikdən (255v)¹ (s. 308).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC algışla —, - r [algışla —; algışlar] “ segnen, ‘benedicere’ ” (s. 35).

algışlamağ : Övgü, medh; takdis; kutsama; dua

Algışlamağ bilä sarnadım alınna Biyniñ, da duşmanlarımdan xutulgaymen (19v)⁴ (s. 24).

Xaysıların bularnıñ **algışlamaχ** bilä algışlıyım, da yarlıların bunıñ toldurıyım ötmäk bilä (233r)¹⁵ (s. 280).

Algışlagaylar atın anıñ **algışlamaχ** bilä, sağmos bilä **algışlamaχ** bilä sağmos aytkaylar añar (257r)³ (s. 308).

algışlan — : Övülmek, methedilmek; takdis edilmek; kutsanmak; (kendisine) dua edilmek

Yoχsa boyu anıñ tirlikinä kensiniñ **algışlangay**, tapungay saña, χaçan yaxşı etsän sen añar (80v)¹⁹ (s. 98).

Añar **algışlangaylar** barça milläti yerniñ, da barça cinslar san bergäylär añar (120r)¹⁷ (s.148).

Bu türlü **algışlangay** barça adam, ki χorχar Eyämizdän, (230r)⁴ (s. 276).

algışlı : Övülmüş, methedilmiş; takdis edilmiş; kutsanmış; (kendisine) dua edilmiş

Tiridir Biy, da **algışlıdır** Teñri, (80v / 19r)⁴⁷ (s. 30/31).

[Prayer] Pareχosluχu bilä surp barçadan **algışlı** Asduacacinniñ da surp χaçıñ üçün seniñ, özdän Biy, yöpsün χoltχamızıñ bizim, da yarlığa bizgä (21v) (s. 35).

Algışlıdır Biy, ki işitti avazına algışımniñ menim, (40v)⁶ (s. 50).

Algışlıdır Biy, ki sk'ançelik etti yarlıgamaχı bilä kensiniñ bek şähärda (46r)²² (s. 56).

Algışlı Biy Asduac Israjelniñ meñi meñilik, bolsun, bolsun (68v)¹⁴ (s. 84).

Uludur Biy da **algışlıdır** asrı şähärinä Teñrimizniñ bizim, ari tağınıñ anıñ (77v)² (s. 96).

Biy Teñri **algışlı**, **algışlı** Biy här kün, (110r)²⁰ (s. 136).

Bolgay atı Eyämizniñ **algışlı** meñilik, zerä burundur künäştän atı anıñ (120r)¹⁷ (s. 148).

Bolsun atı Eyämizniñ **algışlı** halidän meñilikkä dirä (200r)² (s. 242).

Algışlısız siz Eyämizdän, ki etti kökni da yerni (202v)^{23/15} (s. 244).

Algışlısen sen, Biy, da övrät maña artarlıxıñnı seniñ (207v)¹² (s. 250).

Algışlıdır Biy, ki bermädi bizni ulama tişlärinä alarnıñ! (227v)⁶ (s. 272).

Algışlı Biy Teñrisi İsrajelniñ, ki baxtı, da etti xutxarılmıxñnı joğovurtuna kendiniñ (207r)⁶ (s. 316).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC algışly [algesli / alğışli, algisli, algisle, algesli, algizli, algizle] “ge-segnet, geheiligt; heilig; ‘benedictus’; ‘sanctus’” (s. 35).

ant : Ant, yemin

Antlarımñnı tügällägäymen alnına barça xorxkanlarınıñ anıñ (33r)²⁶ (s. 42).

Barça yolları Eyämizniñ yarlıgamañ bilä da könülük bilädir alarga, kimläñ xolarlar **ant**ın da tanıxlıxına (36r)¹⁰ (s. 46).

Tügällä Biyiklängängä **ant**ıñnı seniñ (82r)¹⁴ (s. 100).

Evet yazıxlığa aytır Teñri: Ay, sen nek aytırsen artarlıxımñnı menim ya alırsen **ant**ımñnı ağzıña seniñ? (82r)¹⁴ (s. 100).

Mendändir **ant**ım, ki bergäymen saña, Asduac, alğış bilä (93v)¹³ (s. 116).

Kiriyim övünjä seniñ, xurban bilä beriyim saña **ant**ımñnı, ¹⁴ ki ayttılar saña eri[n]lärim, ki ağzım sözlädi tarlıxıma menim (106v)¹³ (s. 132).

Tügällär **ant**ların ant etkänläriñ da alğışlar yılların artlarınıñ (121v)⁷ (s. 148).

Bağ **ant**ıña, zerä toldu övläri damahlarnıñ yerdä könüsüzlük bilä (127r)²⁰ (s. 156).

Turmadılar alar **ant**ına Eyämizniñ da toğruluxuna körä anıñ klämädilär barma (132v)¹⁰ (s. 162).

Xoydum **ant** tañlanganlarıma menim, (151v)⁴ (s. 184).

Meñilik saxlıyım añar yarlıgamañımñnı menim, da **ant**ım menim inamlı anıñ bilä (154r)²⁹ (s. 188).

Antnı, ki etti Apraham bilä, da antın kensiniñ Sahag bilä (180r)⁹ (s. 218).

Toxtattı Jagopka buyruğun kensiniñ da Israjeldä **antın** kensiniñ menjilik (180r)¹⁰ (s. 218).

Añdı menjilik **antın** kensiniñ, (198v)⁵ (s. 240).

Antı, çaysı ki ant içti Aprahamga, atamızga bizim, bermä bizgä ⁷⁴ başça xorçmaıtan çutçarıлмаıçını duşmanlarımızdan bizim (207v)⁷³ (s. 316).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT and “ant, yemin” (s. 24).

Bıçgas bitik kılurlar

And key yeme bérürler

Xandın basut tilerler

Basmıl Çomal tirkeşür (I, 459/5-6-7-8).

IKT and “oath” (s. 44).

*Anlar kim badı **and**larıngız, bering olarqa ülüşlerini (4/33) (s. 44).*

*Säning İding tuta **and** (4/65) (s. 44).*

KB and “ant, yemin” (s. 20).

*Ukuş ol sanga eğgü **and**lıg adaş*

Bilig ol sanga keç bağırsaқ kadaş (317) (s. 47).

*Apang **and**ka erse iminlik bütünlük*

*Bu **and** tutğuçı kim anı er atayı (6583) (s. 649).*

KSK and “ant, yemin bkz. ant” (s. 250) ; ant “ant, yemin bkz. and” (s. 270-271).

*Taңrı tapa **and** ayılğay oқ silär anıñdın kim yalğan қоşar ärdiñizlär (16/56) (s. 195).*

*Tutmas silärni taңrı uğrasız anlar birlä **ant**larıñız içindä yoқ kim tutar silärni anıñ birlä kim tügdüñüzlär **ant**larıñızını (5/89) (s. 85).*

KTS and “ant, yemin” (s. 51) ; ant krş. and (s. 53).

*Uluğ ħinş tedüki **and** içib ħilaf kılmış bolur (69b/17) (s. 51).*

Ant içti (143/7) (s. 53).

HAREZM TÜRKÇESİ

İML ant “yemin” (s. 10).

KE ant/ ʔ /d “ant, yemin” (s. 29).

Cebrā`il kelip topraq algalu ogradı ęerse yەر Cebrā`ilge ant bérđi; mendin topraq almağıl tęp. Cebrā`il ant oğurlap topraq almadı. İsrāfīlni ıddı aņa ma ant bérđi, ol topraq almadı. Kędin Mikā`īlni ıddı aņa ma ant bérđi ol ma topraq almadı. Kędin `Azrā`ilni ıddı, aņa ma ant bérđi. `Azrā`il aydı; seniņ antındıñ maņa Mevlī ta`ālā yarlığı `azizrek turur, tęp her kamuğ yەر yüzindin bir owuç tofraq aldı, maşrıkdın mağrıbğa tęgi kırk qarı yەر qavar erdi (5v/14-15-16-17-18-19-20) (s. 9).

Tenri tuta ant yād kıldı, bu işler Kısranıñ bitigi turur, benim hazenem yok (231v/5) (s. 334).

İbrāhīm aydı: meniņ andım bar tüşe bilmez men tedi (49r/21) (s. 68).

ME ant “ant, yemin” (s. 91).

Üküş helāk kılgan er, bozgun er ezyān tęgürdi anga ant içürdi anga Tanagerını tuta da`väsı üze, ant bérđi anga (22/4-5-6) (s. 35).

Ol ant taqşır kıldı işde, qalıqlıq kıldı işde sınadı anı anıñ birle (152/3-4) (s. 62).

MM ant “yemin, ant” (s. 199).

Biliñ tilge bağılıq yemīn ü`atāq

Ṭalāq til ayıtsa eşitse kulāq

Kerek oynap aysun kerek kirtülep

Tüşer ant kul āzād harām ittifāq (264/1-2-3-4) (s. 131).

NF and “ant, yemin krş. ant” (s. 17) ; ant “ant, yemin krş. and” (s. 19).

Haq tvt anıñ tilekini red qılmadıñ mustacāb qılğay taqı andını rāst qılğay, tep aydı (380/15) (s. 264).

Aydı kim: Abū Bekr kīnelig bolmasun taqı ant içmesün kim Mustıhqa ihsān qılmağaymen, tęp (419/1-2) afv qılsun, tęp āyat nāzil boldı

erse, *Abū Bekr taqı könglidin Mustıh haqqınğa tutğan kīnesini çıqardı taqı antqa kefārat bērdi taqı Mustıhqa burunqıdın yaħşırak iħsān qılu başladı (418/17) (s. 291).*

TQK ant “ant, yemin” (s. 12).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ant [ant] “schwur, eid” (s. 38).

GT ant “ant, yemin” (s. 203).

Yehūdī ir dağı antlar içip tevrīt öze ayıttı (331/11) (s. 165).

İM and “yemin” (s. 500) ; ant “yemin” (s. 501).

Eger kıldım irse anıng kibi ol yahūdī bolsun, yā naşrānī bolsun, yā kāfir bolsun and bolur (384a/6) (s. 394).

Tengri Te`ālā sözi: ant içmesler Tengri öze yalğan ant taqı anlar bilürler anı. Taqı ayıttı Rasūl: yalğan ant içmek helāk kıtur qumāşnı taqı bereketni kiterür (86b/6-7) (s. 197).

Ve eger niyyet kılsa antğa taqı niyyet kılsa nezr bolmagay ant bolur (280a/7) (s. 321).

KF anıt “ant, yemin” (s. 940).

İmdi çekişmek olmaduķı ol vaqtındur kim kaçan ol şatun aldum ‘abdullahdan diyen anıt içgil dise ol kişige kim eyiddi: ‘Abdullah menüm katumda vedi`at kodı didi, daħı ol kişi anıt içse (61b/11-12-13-14-15-16) (s. 136).

Kİ ant “yemin” (s. 4).

KK ant “yemin, ant” (s. 101).

TT and “ant, yemin” (s. 87).

TZ ant “ant, yemin” (s. 140).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ ant “and, kasem, ahd, peymân” (s. 22).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK and “ant, yemin” (s. 347-348).

*Eger şabr eyleseñüz ve Allāh’dan qorqsañuz pes ol işlerüñ berkidür taḥḳīḳ aldı Tañrı Ta’ālā `ahdlerini **and**larını kitāb vērilen Yehūdilerden Naşrānilerden ki bellü édeler Tañrı kitābını ḥalka ve gizlemeyeler dañı anı pes bıraḳdılar ol **and**ı arḳaları ardına dañı şatdılar anı az bahāyıla ya’nî ḥaḳḳı bāṭıl bile degşürdiler (73b/3-4-5-6-7) (s. 41-42).*

*Ol bir **and**dur ulu eger bilürseñüz bu Qur’ān kerāmetlüdür şaḳlanmış bitikde yazılıdur (579b/5) (s. 293).*

KT and “1. yemin, kasem; 2. şahitlik” (s. 19-20).

*Pes her kim bulmasa, oruçdur üç günler. Şol, yazuğın gidericisidür **and**larunuzun, kaçan and içdünüz (5/89) (s. 89).*

*Pes and içerin, ılduzlar indügi vakıtlara ya’nî Tübbe, yâ Kur’an indügi vakıtlara. Dakı bayık ol **and**dur, eger bildünüz ise, ulu (56/75-76) (s. 452).*

*Pes and içeler Tañrı’ya ya’nî iki gişi, ölü kavmindan, and içeler kim ol vasî olan iki, hıyanat eylediler; yalan and içdiler. Andan iki gişi and içdi, ol çanağı aldılar: “Bizüm **and**umuz haklurakdur ol iki **and**ından (5/107) (s. 92).*

ant et — : Ant içmek, yemin etmek

Sandır ol adamga, ḫaysınıñ boluşu anıñ sendändir, çıḫmaḫ ḫoydu esinā kensiniñ ol yerdä, ki **ant etti** (145v)⁶ (s. 178).

Ne türlü ant içti Eyämizgä da **ant etti** Teñrisinā Jagopnuñ, (232r)² (s. 278).

ant iç — : Ant içmek, yemin etmek

Xorçkanlarını Eyämizdän haybatlı etär, kim **ant içär** sınarın kensiniñ da yalğan çıxmaz (16r)⁴ (s. 20).

Kim ki aruvdur xolları bilä da zadasız yüräki bilä, ki almadı boşluğunu boyuna kensiniñ da **ant içmädi** sınarıña kensiniñ ustatlıx bilä (34v)⁴ (s. 44).

Kötürdüm xolumnu kökkä, **ant içtim** oñum bilä menim (91^av)⁴⁰ (s. 114).

Xan umsandı Biygä, ögsünlär barçası, kimlär **ant içärlär** anıñ bilä, (102v)¹² (s. 128).

Ant içñiz da tügällänñiz Eyämiz Teñrimizgä bizim barçañız, ki çövräsinsiz anıñ (129v)¹² (s. 158).

Ant içtim Tawit'ka, xuluma menim (151v)⁴ (s. 184).

Bir kerät **ant içtim** arilikimä menim, ki Tawit'ka yalğan etmäğäymen (154v)³⁶ (s. 188).

Neçik **ant içtim** öçäşkänimä menim, ki kirgäylär mi tınçlıxıma menim (166r)¹¹ (s. 202).

Ant içti Biy da dağın poşman bolmaz, ki sensen k'ahana menjilik yergäsindän Melkisedegniñ, da Biy oñuña seniñ (197v)⁴ (s. 238).

Ant içtim da toxtattım, ki salagaymen barça könülükün artarlıxıñıñ seniñ (215v)¹⁰⁶ (s. 260).

Ne türlü **ant içti** Eyämizgä da ant etti Teñrisinä Jakopnuñ (232r)² (s. 278).

Ant içti Biy Tawit'ka könülük bilä da yalğan etmädi añar (232v)¹¹ (s. 280).

Antı, xaysı ki **ant içti** Aprahamga, atamızga bizim, bermä bizgä⁷⁴ başxa xorçmaxtan xutxarılmıxını duşmanlarımızdan bizim (207v)⁷³ (s. 316).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK ant iç — “ant içmek, yemin etmek” (s. 270).

Anlarka kim ant içärlär tişläridin ürük turmaq ol tört ay äğär yansalar bütünlükün tañrı yazuq örtgän yarlıkağan ol (2/226) (s. 25).

Ant içti olar ekkikâ mân silârkâ ädgü şaknıklılardın (7/21) (s. 108).

HAREZM TÜRKCESİ

KE ant iç — / anı iç — / and iç — (s. 29).

*Anda keğin su`âl kıldı, aydı: öwlügüm üze **ant içtim** seniñ atan meniñ zekerimni tutup seniñ fercine koğmağınça seniñ birle yatmağaymen tédim, muña ne hîle kılayın öwlügüm talāk bolmasun (19r/4-5-6) (s. 27).*

*Cādular keđdiler, Fir`avn atı üze **anı içtiler**: biz Mūsî üze gālib kelürmiz (112v/6-7) (s. 157).*

*‘Ulemālardan birisi aytur: eger İsmā`il zebîh erdi tép üç talāk **and içse** ewlügi talāk bolmağay (49v/18-19) (s. 68).*

ME ant iç — “yemin etmek” (s. 91).

*Öng yürügen er, alp er **ant içti** Tanagerını tuta (32/5-6) (s. 37).*

*Andıktı Tanagerı birle, **ant içdi** Tanagerı tuta (59/7) (s. 42).*

NF and iç — (s. 17) ; ant iç — (s. 19).

*Barça şahābalar aydılar kim: Emîrü'l-mu`minîn ‘Osmān yalğan **and içmez** (134/6) (s. 94).*

*Aydı kim: Abū Bekr kînelig bolmasun taqı **ant içmesün** kim Mustîhqa ihsân qılmağaymen, tép (419/1-2) afv qılsun, tép āyat nāzil boldı erse, Abū Bekr taqı könglidin Mustîh haqqınğa tutğan kînesini çıqardı taqı antqa kefārat bérdi taqı Mustîhqa burunqıdın yahşırak ihsân qılu başladı (418/17) (s. 291).*

TQK ant iç — “yemin etmek” (s. 12).

KIPÇAK TÜRKCESİ

CC ant iç — “schwören” (s. 38).

GT ant iç — (s. 203).

Müsülmân ant içip tengri kelâmining öze ayıttı (331/9) (s. 165).

Ādemī ‘aybını körüp açma, igri sözni köni dip ant içme (334/12) (s. 166).

İM ant iç — (s. 501).

Ve eger ayıtsa: rāstı tiledim men ant içkey, ʔalāk birle tilemes men kim ant içkey Tengri birle tise anıng üçün kim ant içken kişi tilemes yalğan ant içmekden Tengri birle (7b/3-4) (s. 151).

Tengri Te ‘ālā sözi: ant içmesler Tengri öze yalğan ant taķı anlar bilürler anı. Taķı ayıttı Rasūl: yalğan ant içmek helāk ķılur ķumāşnı taķı bereketni kiterür (86b/6-7) (s. 197).

Kİ antişti “ant içti, yemin etti” (s. 4).

TT and iç — “yemin etmek” (s. 87).

TZ ant iç — “ant içmek” (s. 140).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

DG ant içmāk “a taking an oath” (s. 265).

Öltürür ğamzang meni vallah desām, aytur közüng;

Bu ne ant içmāk dur, ey miskīn, çu hāzır dur guvāh (200/7) (s. 212).

LÇ ant içmek “ahd ve peymân etmek, yemin ve sevgend etmek” (s. 22).

LD ant iç — (s. 351).

Ant içip-sin gūyiyā kim ‘ahd-ı hūsningde bigim

Ķılmağay-sin bir cerāhatlık köngül dermānını (1897) (s. 206).

Beste ant içti ki tarlık ol ağızdın almayın

Yarılıptur özge kılmış güyyiā sevgendini (1983) (s. 215).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK and iç — (s. 347).

*Pes ola kim gizlü fikirler eyledüklerine (116a/1-2) neflerinde peşīmānlar daħı eydür ol kişiler ki īmān getürdiler bunlar anlar mıdur ki **and iç**diler Tañrı Ta‘ālā ile güçleri yétdükçe ya‘nī ıatı and içmek ki anlar sizün biledürler (115b/7) (s. 63).*

*Men **and iç**er-men siz görgene görmegene (613a/1) bu Kur‘ān kavlidür kerāmetlü Resül‘ün ol şā‘ir kavli degüldür (612b/7) (s. 310).*

KT and iç — “yemin etmek” (s. 20).

*Anlarun kim **and iç**erler avratlarından, göz dutmağıdur dört ayun (2/226) (s. 27).*

*Andan, geldiler sana, **and iç**erler Tañrı‘ya: “Dilemedük biz, illâ eylük eylemek, dakı yakışık eylemek” ya‘nī iki hasm arasında (4/62) (s. 65).*

arınmaç : (Günahlardan) Arınma, temizlenme

Biy, evet kim bolur turma alnıña seniñ, ⁴ zerä sendändir **arınmaç** (183r)³ (s. 277).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY arın–mak, arın–makın, arın–makka, arın–maklıg, arın–makning (s. 383).

*Kaçan birök ol tınl(ı)glar ol antag ağır ayıg kılınçlarıntın **arınmak** tileser öz kılmış kılınçlarına ertingü uyadsar aymansar (141/2-3-4-5) (s. 123).*

Başdınkı yig arınmakın bulur .. ajun ajunta burkanlarig tuşar edgü edgü ögli yolçı yırçı (338/1) bilgeler birle sokuşur (337/22-23-24) (s. 204).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC arynmaq “ecussatio” (s. 42).

KM arın – maq (s. 34).

Namāzuñ şartları altıdur avdaz almak avdazsuzlıqdan dağı arınmaq necāsetden dağı uyatlıgın yapmak kıbleye karşı durmaq vaqt-ıla kılmak niyyet eylemek (10a/2-3-4-5) (s. 6).

Şaymaq şart degüldür bizim ‘ālimler katında Tañrı rahmeti anlara arınmaq şartdur eger arınsa bir taş-ıla muhtāc olmaz ikinciye (28a/1-2-3) (s. 18).

arıt — : Arıtmak, temizlemek; günah bağışlamak

Çuğurnı, ki xazdı da arıttı, anda tüşkäy terāninä, xaysın ki etti (8r)¹⁶ (s. 10).

Atıñ üçün seniñ, Biy, arıt yazıxlarımını menim, ki köp boldular (28v)¹¹ (s. 47).

Xaytar yüzü[n]nü yazıxlarımdan menim, da barça töräsizlikimni menim arıt mendän (84r)¹¹ (s. 102).

Arıtkay Biy yerni joğovurtunuñ kensiniñ (92v)⁴³ (s. 114).

Xırsızlıxım[ız]nı bizim sen arıtkaısen (81v)⁴ (s. 129).

Arıtır edi yazıxların alarnıñ da buzmas edi (106r)³⁸ (s. 165).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY arıt — (s. 383-384).

Nom uguşintakı tınl(ı)glarınıg üç üdki özlüg ölürmüş isig [ö]z barımda ulatı ed tavarlıg alku ötek birim ağır ayıg kılınçlarımıznı **arıtı**[r m(e)n sü]zür m(e)n tip (26/11-12-13-14-15-16) (s. 71).

Aşnuça yiti kün yiti tün sekiz tözün baçağ çahşap(u)dın alıp arıg baçağ tangda erte tal çıbıkın tañçulap tişin **arıtıp** agızın yunsun (524/10-11-12-13-14-15) (s. 284).

MS arıt — “temizlemek” (s. 352).

Ol mini yirtinçülüg suvın ... **arıtdı** erser anı men seki(z) ... tözün yulluğ suvın yud(um) (21/11-12-13) (s. 70).

Vrhar sengrem yirin sipirser **arıtı**sar ... (52/53-54) (s. 109).

Bir k̄ata nom işidip alku nızvanılarığ **arıtıp** arhant k̄utınga teginti (56/13-14-15) (s. 113).

US arıt (v) “oçişçat” (s. 263).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT arıt — “temizlemek. Bk. arı —” (s. 33-34).

Ol tariğ **arıtı**tı (I, 208/7).

Tariğ **arıtgu** yér (II, 321/9).

Tariğ **arıtgu** nenğ (II, 321/12).

Tariğ **arıtgu** ogur (II, 321/22).

IKT arıt — “to purif, purge” (s. 53).

Arıtmaq üçün Tangrı anlarnı kim bittilär (3/140) (s. 53).

Tangrı **arıtur** kimni kim tiläsä (4/49) (s. 53).

Tilämäz Tangrı kim **arıtı**sa köngüllärini (5/41) (s. 53).

İndrür sizing üzä kökdin suw **arıtmaq** üçün sizni anıng birlä (8/11) (s. 53).

KB arıt — “temizlemek, temizletmek” (s. 23).

Yawa kılma emdi bu kalmış kününg

Özüngdin **arıtıl** yazukung mününg (1440) (s. 161).

Ödürse bayat bir tilemiş kılın

Angar dünya birmez aritur yolın (3524) (s. 354).

Köni yol tutayın tise yinçkelig

Boğuzuğ arıtğu ay kılıkı silig (4407) (s. 443).

İç ilde kötürgil buğun küçlerin

Taşirtin arıtğıl karakçı barın (5547) (s. 551).

Köngül til arıtting arıdı özüng

Mini ötlegil bir tusulsu sözüng (5128) (s. 512).

KSK arıt — “temizlemek, arındırmak” (s. 274).

İdimizä idğil anlar içindä bir yalavaç anlardın okısun anlar üzä nişānlarıñnı ögrätsä anlarka bitigni tapuğ yolın bilmäk arıtsun olarnı (2/129) (s. 14).

Algıl anlarnıñ mällarındın zäkat arıtğay sän olarnı arıt(t)urğay sän olarnı anıñ birlä alkış bergil anlar üzä (9/103) (s. 144).

Aritur tañrı kimni tiläsä taķı köndürür kimni tiläsä (14/4) (s. 182).

KTS arıt — “temizlemek, arıtmak” (s. 55).

Taķı tonuñnı arıtğıl nacasatdın... (115b/14) (s. 55).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE arıt — “temizlemek, temizletmek” (s. 32).

Ey oğlı kıızı bolmağanlar, boldı erse murādça bolmağanlar içleriñiz arıtıñ, i'tikādlarıñız yarıtıñ, bu kelimātnı tilde yöritiñ (78r/17-18) (s. 108).

Zindānı arıttılar, açça birle [su]vadılar, arıg yığlar köydürdiler, bisātlar töşediler, taht kurdılar (87r/18-19) (s. 121).

Yüsuf aydı: men özümni arığlamasmen ve nefsimni arıtmasmen, bu nefis yawuz işge başlağan turur (91v/5-6) (s. 128).

Hüseyn kişi idtı kötrüp keldiler, başını öz tiziñe kodup boynın (247r/1) toprakın arıtıp aytur edi (246v/21) (s. 358).

ME arıt — “arıtmaq, temizlemek” (s. 92).

*Kıttardı anı Tıngrı kıldıgudın kengrülük koyu bérdi anga ol némede kenglik oynattı tışı oğlannı açá sözledi kıssanı **arıtdı** anı Tıngrı (78/2-3-4) (s. 45).*

*Bılıglü kıldı anı dın içinde yigrendürdi anga káfirlikni oyğatdı anı uykusındın hıbarlıg kıldı anı nérese úze, oyğatdı usını anıng úze (91/1) arıg kıldı özini andın, **arıtı** özini fulán nérsedin (90/7-8) (s. 48).*

*Mısvak birle **arıtı** ağızını (100/2) (s. 50).*

MM arıt — “temizlemek, arıtmaq” (s. 200).

***Arıtı** bu tilni kamuğdın oza*

Kéđin bolsa hamd ü senāga sezā (16/1-2) (s. 93).

Töküp suw turup atıu ottuz takı

*Tenaħnuħ bile öz **arıt** muttakı*

Öhö tēyü silkün ağak yerge ur

Küdezmek tilesen yunuğnuħ ħakı (83/1-2-3-4) (s. 103).

Zekāt bérnese kim malındın oza

Kamuğ tā atnı ururlar yüze

Aħar īmān islām asıg kıлмаğay

*Zekātնı **arıtıp** koyarlar köze (196/1-2-3-4) (s. 120-121).*

NF arıt — “temizlemek, gúnahtan arındırmak” (s. 20).

Ma`nısi ol bolur kim: ey tonga çulğanıp yatğan Peyğamber `as qopğıl, Qurayş káfirlerini Tıngrıning `azābıdın qorqutğıl, Rebbüngni uluğlağıl taqı namāzning avvalında Allāhu ekber tēp namāz başlağıl tonungnı necesdin **arıtğıl**! İbnü `Abbās razhu aytur: Ma`nısi ol bolur kim: Yā Muħammed, teningni yazuqdın **arıtğıl**, yaman işlerni qodğıl yā taqı şeytān vesvesesini qodğıl, tā at ve `ibādat qılsang, Rebbünge minnat qılmağıl, tā atıngnı üküş körmegil, Tıngrıqa tā at qılmaq içinde nefsünge şabur bağlağıl yā taqı ħalqlarğa risālat tegürmek içinde şabur qılğıl, yā taqı káfirler āzāringa ħaq sözi fermānını tegürmek içinde şabur qılğıl tēdi erse,

Peygāmbar ʿas derhāl qoptı taqı ħalāyıqqa Ĥaq (10/1) teʿālāning fermānını tegürü başladı, kāfirlarnı tamuğ otındın qorquta başladı (9/11-12-13-14-15-16-17) (s. 7).

Māʿiz rażhu kirdi taqı aydı: Yā Resūlallāhi, (348/1) mēni arıtğıl, tēdi. Ĥatunum bar erken zinā qıldım (347/17) (s. 242).

TQK arıt — “temizlemek, arıtmak” (s. 13).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM aryt —, arıdur — “oczyścić” (s. 43).

CC aryt — [arit —] “reinigen” (s. 42).

İM arıt — “temizletmek” (s. 501).

Yoķarudın arığ suf taķı anı yürütse taķı aķızsa rāstı ol anı arıtur (108a/1) (s. 210).

Ebū Yūsuf ayıttı: namāznı tıyar kaçan kim köp bolsa taķı şahīhi: rāstı şek arıtmakı içinde turur arıǵlıķı içinde degül (117b/1-2) (s. 215).

KF arıd — “temizlemek” (s. 941).

Bir kişi kaçan bir ekin ekecek yir şatşa daķı ol şatǵanı yirnün ħonşısınun bostānınınun aǵaçlarınun budakları ol şatǵanı yirnün içine sarķımış olsa. İmdi ol şatun alǵan kiřiǵe vardur kim ol ħonşıya buyurǵay arıdǵıl (107a/1-2-3-4-5-6) (s. 252).

Kİ arıttı “temizledi” (s. 5).

KM arıt — “temizlemek, temizletmek” (s. 34).

Eger olmasa anuñ misvāki misvāk eylesün barmaǵı birle ol kiçer daķı yiter aydaǵay yā ilāhī arıt aǵzum ħoķusı baǵışla yazuǵımı andan soñra aǵzına şu vire (33b/1-2-3) (s. 21).

Ĥaķ arılıķ altı dürlüdür evvelkisi arıtǵay (37b/1-2-3-4-5-6) köñlini Tañrıʿdan özgeden yirden kökden ikincisi arıtǵay yüregini kirden ħasedden

üçüncü **arıtğay** dilini yalandan ğaybetden yaĥşılığı kızler yamanlığı söyler bühândan dördüncü **arıtğay** ħarnını ħarām yimekten bişinci **arıtğay** arħasını ħarām keymekden altıncı avdaz almaħdur Şeri'atda (37a/6) (s. 23-24).

TZ arıt — "arıtmak, temizlemek; kabuğunu soymak" (s. 141).

ÇAĞATAY TÜRĖESİ

BD arıt — "arıtmak, temizlemek" (s. 333).

Dür iter barça menāhidin özin

***Arıtur** cümle günāhidin özin (551/5) (s. 313).*

BV arıt — "temizlemek" (s. 642).

Asramaħħa yir iki közdin münāsib tapmadım

***Arıtıp** yüzni ki ħıldım gerd-i meydāningrı cem' (294/3) (s. 244).*

*İy Nevāyī ħırħa zeylidin **arıtting** dörd-i ħum*

Bizni bu deyr-i fenāda pāk-dāmen iyleding (351/7) (s. 291).

LÇ arıtmak "temizlemek, tathîr etmek; kaldırmak" (s. 11).

LD arıt — "arıtmak, temizlemek" (s. 352).

*Raħībing raħm itip başım **arıtı** köp ħurumadı*

Tefāvüt yok bulut alsa niçe kim sunı deryādın (1478) (s. 161).

ESKİ ANADOLU TÜRĖESİ

ESK arıt — "arıtmak, temizlemek, gūnahtan temizlemek, temize ħıkar-mak" (s. 349-350).

*Daħı **arıdur** sizi küfrden ve öğretür size kitābı (22b/6) (s. 13).*

*Ol ħişilere ki sizden inanmışlardur Taħrı Ta'ālā'ya daħı ħiyāmet günine ol ĩman getürmek sizi 'azābdan ħurtarur daħı **arıdur** Taħrı bilür daħı siz bilmez-siz (36b/2-3) (s. 21).*

Ol vakti ki Tanrı Ta‘ālā eyitdi ‘İsā’ya ben seni qabz eyler-men dağı göge çıkarur-men seni benüm hâzretüme dağı arıdur-men seni ol kişilerden ki kâfir oldılar (55b/2-3) (s. 32).

Eger hasta olsañuz yâ seferde olsañuz ya (107b/3-4) sizün birinüz şu dökmekden gelse ya ‘avratlara yetişseñüz şu tapmasañuz teyemmüm eyleşüz aru toprak bile silinüz yüzleriñüzi elleriñüzi dağı o topraktan Tanrı Ta‘ālā dilemez dînde size zahmet eylemege lîkin diler sizi arıda dağı tamâm éde ni‘meti üstünüze ola kim şükr eyleye-siz (107a/7) (s. 59).

Sen korkutmazsın yâ Muhammed illâ ol kişileri ki gaybıla Tanrı’larından korkarlar dağı namâzı durğururlar dağı özini arıtsa arınmaz illâ öziçün ‘âkıbet dönmek Allâh hâzretinedür (471a/2-3) (s. 238).

KT arıt — “1. temizlemek, temiz tutmak; 2. gûnahtan temizlemek, korumak; 3. temizlemek, silmek, yok etmek; 4. temize çıkarmak” (s. 27).

Dakı tonlarını -yâ göñlüni- arıt -yâ kısalt- ya‘nî küfrden dakı yazukdan (74/4) (s. 497).

“İy Çalabumuz! Dakı viribi anların arasına yalavaç, anlardan. Okıya anların üzere âyetlerini; dakı ögrede anlara Kitâb’ı ya‘nî Kur‘ân’ı, dakı hikmeti ya‘nî Kur‘an ahkâmın; dakı arıda anları ...” (2/129) (s. 15).

Dakı anlar kim îman getürdiler, dakı işlediler eyü işler; arıdavuz -yâ bâtil eyleyevüz- anlardan yavuz işlerini; dakı yanud virevüz; anlara, yigregın anların kim oldılar işlerler (29/7) (s. 320).

Görmedün mi -yâ bilmedün mi- anları kim arıdurlar gündüzilerini? (4/49) (s. 63).

arıtılğan : (Günahlardan) Arıtılan, arıtılmış

Sözlâri Eyâmizniñdir sözlâr ari, neçik dâ kümüş tañlangan da sınılgan, yerdân arıtılğan da açılğan 7 k[e]rat toprağtan (12r)⁷ (s. 19).

arıtıçı bol — : (Günah için) Arıtan / temizleyen olmak

Teñri, sen **arıtıçı bolur** ediñ, öç aluçı üstnä barça işläriñ alarnıñ (134v)⁸ (s. 207).

ari : Ari, saf, temiz; günahsız; kutsal (Bkz. aruv)

Men boldum xan andan üsnä Sionnuñ, **ari** tağınıñ anıñ, ⁷ aytma maña buyruğun Eyämizniñ (2r)⁶ (s. 2).

Tanıñız, ki tamaşa etti Biy **arisinä** kendiniñ, da Biy işitkäy maña sarnaganıma menim añar (3v)⁴ (s. 5).

Erni xan töküçini da hillälini murdar etärsen, Biy, evet men köplüxünä körä yarlıgamaşınıñ seniñ kiriyim övünä seniñ, yerni öpiyim sarayına **ari** seniñ xorxun bilä seniñ (4v)⁷ (s. 7).

Xutxar meni, Biy, zerä eksildi **ari**, eksildilər könülöklär adam oğlanlarından (12r)² (s. 19).

Sözläri Eyämizniñdir sözlär **ari**, neçik dä kümüş tañlangan da sinalgan, yerdän arıtılğan da açılğan 7 k[e]rat topraıxtan (12r)⁷ (s. 19).

Ariläriñä, ki seniñ mämläkätinädirlär, sk'ançeli ettiñ barça klägänimni alarga (16v)³ (s. 22).

Bi[y], xoymagaysen boyumnı tamuıxta da bermägäysen **ariñä** seniñ körmägä buzulmaşlıxını (17v)¹⁰ (s. 22).

Ariläriñ seniñ, xaysıları ki yeriñdädirlär seniñ, tamaşalı ettiñ barça erkimni menim alarda (14r)³ (s. 23).

İşitti maña dacarından **ari** kendiniñ avazına algışımniñ menim, da çaxırıxım menim alnına anıñ kirgäy xulaşına anıñ (16v)⁷ (s. 27).

Ari bilä ari bolgaysen, er bilä zağalsız zağalsız bolgaysen, ²⁷ tañlamalar bilä tañlama bolgaysen de xaxutlarını yıxkaysen (18r)²⁶ (s. 29).

Kim oxşar saña, Teñri, da Biy, ya kim oxşagay saña haybatlangan **arilärdän** (25v)¹¹ (s. 32).

Xorxusu Eyämizniñ **ari** da xalır menjilik (22r)¹⁰ (s. 37).

Sen **arilärdä** tırıpsen da ögülüpsen İsrajeldän (30v)⁴ (s. 40).

Ariläri anıñ xosdovanel boluñuz anılmaçına arilikindän anıñ (42v)⁵ (s. 54).

Bunuñ üçün algıışta bolgaylar alnıña seniñ barça **arilär** yöpsünövlü sahatta (46v)⁶ (s. 58).

Añar färah bolsun yüräkimiz bizim, da anıñ **ari** atına umsanalıx (49v)²¹ (s. 60).

Yeber, Biy, yarıxıñnı seniñ da könülüküñnü seniñ, ki uzatkaylar meni mindirgäylär **ari** tağına seniñ da öviñä seniñ (70v)³ (s. 86).

Tözgäymen atıña seniñ zerä tatlısen alnına **ariläriñniñ** (86r)¹¹ (s. 106).

Aridir dacarıñ seniñ tamaşası toğrulux bilä (81v)⁵ (s. 129).

Yürügäni Teñriniñ xanımnızıñ bizim **ari** (110v)²⁵ (s. 136).

Bilmäxlıx sağış ettilär üsnä **ariläriñniñ** seniñ (144r)⁴ (s. 176).

Xutxardı anı oñu anıñ, da **ari** biläki anıñ (168v)¹ (s. 204).

Añdı **ari** sözün kensiniñ, ki edi Apraham xulu bilä kensiniñ (182v)⁴² (s. 222).

Xutxarmax yeberdi Biy joğovurtuna kensiniñ, sımarladı menjilik **ari** antın kensiniñ, ¹⁰ da xorxuludur atı anıñ (198v)⁹ (s. 240).

Özdändir alnına Eyämizniñ ölümü **ariläriñniñ** kendiniñ (161r)^{6/15} (s. 247).

Biy, añdım, da kelgäy algıışım **ari** dacarıña seniñ (224r)⁸ (s. 268).

Algışlagay barça tiri **ari** atın anıñ meñi da meñi menjilik (250r)²¹ (s. 300).

Toğrudur Biy barça yollarında kendiniñ da **aridir** barça işlərində kendiniñ (197v)¹⁷ (s. 301).

Algış barça **arilärindän** anıñ añar oğlanlarından İsrajelniñ ki yovuxtur Biygä (257r)¹⁴ (s. 308).

Alğışlanız Biyni alğış bilä yäni, alğış anar yihövünä **arilärniñ** (209v)¹
(s. 309).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY arıg (s. 382-383).

*Anga yakın balık[lartakı suzaklartakı] kişiler yme bo savıg [eşidip yumgı] **arig** buyan edgü kıl[ınçl(ı)g isig öz] iy(i)n boltılar (21/3-4-5-6) (s. 68).*

*İkinti vımalala kkirsiz **arig** atl(ı)g orun ol .. kim ol bo orunta bodıs(a)t(a)vlar ç(a)hşap(u)d ertgülük yinçge uvşak kkirliç mün kadaglarıg barçanı kiterürler (316/2-3-4-5-6) (s. 195).*

*Tegeyin m(e)n t(e)rk üdün arınmakning tüşinge .. bilge biliglig buyanlığı .. taluy ögüz kırıqsız .. **arig** süzük arınmak .. teringi üze çin tüpsüz .. küse{ }yür men tegeyin .. edgülig taluyka (353/16-17-18-19-20-21) (s. 211).*

*Aşnuça yiti kün yiti tün sekiz tözün baçağ çahşap(u)dın alıp **arig** baçağ tangda erte tal çıbıkın tançulap tişin arıtıp agızın yunsun (524/10-11-12-13-14-15) (s. 284).*

*K(e)ntü kılmış ayıg kılınçların açğa yada kşantı kılıp yine k(e)ntü özi üçün biş ajun tınl(ı)glar üçün kut kolup buyan evirsün bir **arig** evde (524/19-20-21-22-23) (s. 284).*

MS arağ “temiz (bk. arıg)” (s. 352) ; arıg “temiz (krş. arağ)” (s. 352).

*Tağı yime kim kayu tınlıç upası upasançlarınıg biş çşaput bir kün bir tün küdezgülüg baçağ sekiz çşaput **arağ** turuğ köngülin tutsar alqu ol tınlıçlar maytrı burқан birle toğarlar (27/11-12-13-14-15-16-17) (s. 77).*

*Men anı **arıg** çşaptlıç ...in itdim bezedim (21/5-6) (s. 70).*

(Arıg) çşapt küzedti (56/9) (s. 113).

Arıg arıg şznıç küzedmedimiz (65/9) (s. 124).

Anta (ötrü) kün küninge tang ... turup yangı arıǵ kedim ... kedim ...liginte ... tütsüglük tutup evining қаpaǵında uluǵ ağır ayamaxın kelteçi dıntarlaraǵ ... erti ... (94/1-2-3-4-5-6-7-8) (s. 167).

İKP arıǵ; "RYX "arı, saf, temiz" (s. 135).

Qapaǵda ekki arıǵ qızlar turur (XLI.2.) (s. 31).

Ol qapaǵda säkiz körklä (XLIII.1.-2.) tañ arıǵ qızlar sarıǵ altun yıp äñirärlär (XLII.8.) (s. 30-31).

SUK Arıǵ "personenname" (s. 241) ; arıǵ "rein" (s. 241) ; Aruǵ "personenname" (s. 241).

US arıǵ "çistiy, svyatoy" (s. 263); arıǵ täñrim (s. 263); Arıǵ Tegin "liçn" (s. 263).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH arıǵ "temiz, pâk" (s. IV) ; arıǵ *bk.* arıǵ (s. IV).

Ne türlüg arıǵsız arır yumaqın

Cahil yup arıǵsız erür (111-112) (s. 49).

DLT arıǵ "temiz" (s. 32) ; arıǵ "pek temiz. *Bk.* arıǵ" (s. 36).

Arıǵ nenğ (I, 63/27).

Sartnıñ azukı arıǵ bolsa yol üze yer (I, 66/16-17).

Ödhlek kamuğ küfredi

Erdem arıǵ sewredi

Yunçıǵ yawuz tuwradı

Erdem begi çertilür (I, 103/1-2-3-4).

Eren arıǵ örpeşür

Öçin kekin irteşür

Sakal tutup tartısur

Köksi ara ot tüter (I, 230/3-4-5-6).

Tutçı yagar bulıtı altun tamar arıǵ

Aksa anıǵ akını kandı mening kaniǵ (I; 376/25, 377/1).

Arıǵ nenǵ (I, 143/8).

IKT arıǵ “clean, pure, good, holy” (s. 52).

Bulmasa sizler suw, tayammum qilinglar arıǵ topraqqa (4/43) (s. 52).

Halāl qılındı sizkä arıǵlar (5/4) (s. 52).

Qaçan kim usına kaldi ärsä, aydı: arıǵ sän, yandım sangı (7/143) (s. 52).

Ol arıǵ Tangrı, musahhar qıldı bizkä munı (43/13) (s. 52).

KB arıǵ “temiz, pâk” (s. 22-23).

Toǵar kün arıǵ ya arıǵsız timez

Ƙamuǵka yarukluk birür eksümez (831) (s. 100).

SaǵınuƘ kerek din idisi arıǵ

İmin bolsa il buğnı andın arıǵ (2190) (s. 234).

SaǵınuƘ arıǵ din idisi kişi

İrinmez Ƙılur barça yalnguƘ işi (2462) (s. 260).

Yigü içkü Ƙatmıř Ƙamuǵ otlarıǵ

Öz elgi bile Ƙatsa tutsa arıǵ (2903) (s. 301).

KSK arıǵ “temiz, saf, günahsız” (s. 273).

Ay anlar kim kertgündilär yetürüñlär arıǵlardın ol kim Ƙazǵandıñızlar anıñdın kim ƘıƘardımız silärkä yärdin uğramañlar arıǵsızlarƘa andın yetürsä silär ärmäs silär anı tutuǵlı mäǵär kim köz yumsa silär anıñ içindä (2/267) (s. 31).

*Ägär bolsa silär igliqlär azu yol yörimäk üzä azu kälsä birägü silärdin uyat yärdin azu qatılsa silär qunçuylarğa bulmasa silär suwnı utru uğranlar **arığ** tupraqğa türtünlär yüzläriñizkä äligläriñizkä andın (5/6) (s. 75-76).*

*Ançada yarlıg ıdtım **arığ** tonluqlarğa kim kertgünüñlär maña mäniñ yalavaçımğa aydılar kertgündümüz tanuq bolğıl biz boyun berigilär miz (5/111) (s. 88).*

*Oqımaqları anıñ içindä **arığ** sän sän idimä alkışları anıñ içindä säläm temäk keğin oqımaqları ögdi aymaqlıq tañrıqa ajunluğlar ıdısi (10/10) (s. 148).*

***Arığ** ıdı ol yüksäk anıñdın kim ortak qatarlar (10/18) (s. 149).*

*Bardılar qaçan kördilär ärsä bir oğlannı öldürdi anı hızr aydı öldürdün-mü bir ätözni **arığ** yazuksuz (18/74) (s. 217).*

*Aydı män ol turur män ıdıñ yalavaçıdın bağışlayın saña bir oğlan **arığ** (19/19) (s. 221).*

*İndürdimiz silär üzä yandaq şäkärini buldurçınnı (81) yeñlär anıñ **arığ**larındın kim rüzī kıldımız silärkä (20/81) (s. 231).*

KTS arığ “temiz; mukaddes” (s. 54-55).

*Bu qurımış hurmanı ırğağıl **arığ** pakizä tatlu hurma tüşgäy (18/10) (s. 54).*

*Bağışlar sängä (säñä) bir **arığ** oğul (12b/2) (s. 68).*

*Adaqındaqı na`liñni suçulğıl kim sän bu **arığ** artılmış orunda sän kim anıñ atı tova turur (29/6) (s. 54).*

HAREZM TÜRKCESİ

KE arığ “temiz, arı; masum, suçsuz günahsız; parlak, güzel, hoş” (s. 31).

Qavluhu ta'ālā: ... taqı bizni arıǵ yolǵa köndürüp hidāyet birle aǵırlap yaman yoldın kütqardı (1v/5-6) (s. 3).

Havvā bu sözge kaǵguluǵ boldı, İblīs aydı: men arıǵ muşliḥ kişimen (14r/21) (s. 21).

Zindānı arıttılar, aça birle [su]vadılar, arıǵ yıǵlar köydürdüler, bisātlar töşediler, taht kurdılar (87r/18-19) (s. 121).

Ol aqarda bir kişi tam tüpidin ötüp barur erdi, anıñ tonıǵa suw tamdı, aydı: bu nāv-dāndın aqa turǵan suw arıǵ mu ya arıǵsız mu erken (100r/19-20) (s. 140).

Yana bir yerde mundaǵ sözlemesün tēp Mevlī ta'ālā kıǵut kıldı, eǵǵüleri arıǵları ol yarlıǵnı bitiyürdiler, yigitleri arıǵsızları ol işge füsüs kıldılar tillerin öwürdiler, hıttā tēmediler, hıntata tēdiler (117r/12-13-14-15) (s. 164).

ME arıǵ “temiz, arı” (s. 92).

Arıǵ angdı Tañrıǵa arıǵ Tañrı boşadı anı (69/1-2) (s. 44).

Arıǵ dōstluǵ kılıştı anıñ birle (114/3-4) (s. 54).

Saǵlandı yaḡuzluǵdın, arıǵ köngül açar yerge çıǵdı (181/7) (s. 69).

MM arı krş. arıǵ (s. 200) ; arıǵ “temiz, arı krş. arı” (s. 200).

Bu cümle melek hem ins ü perī

Dürüdnı kim aydılar érse arı

ıdur-miz olar aymışınça dürüd

Muḡammed resülǵa rusül mihteri (10/1-2-3-4) (s. 92).

Velī saǵ saǵal aǵ bēlürtgen qarı

Taqı n'etge-mēn tēyür érseñ barı

Taqı bolmadı mu kılıp tevbe rāst

Yunulsa başıñdın yazuǵlar arı (39/1-2-3-4) (s. 96).

Haber bērmişi tēg arıǵ pāk kelām

Tümen miñ dürüd u taḡıyyet selām

Tēgürgil rusül enbiyā rūḡıña

Yaratğan uğanım ulaşu ulam (6/1-2-3-4) (s. 91-92).

*Añar mênzegen yok kamuğdın **arığ***

Maħall ü mekân u zamândın fariğ

Né kim vehm ü ħātır ħayālğa tüşer

*Oşol cümledin pāk münezzeh **arığ** (30/1-2-3-4) (s. 95).*

Ĥaber bérđi allah kelāmı bize

*Teyemmüm kılıñ tēp **arığ** yer üze (106/1-2) (s. 107).*

***Arığ** i`tiķād körklü ādāb bile*

Kiriben bu yolğa yürüşgü kerek (289/3-4) (s. 134).

NF arığ “arı, pāk, temiz; günahsız” (s. 20).

*‘Abdu’l-Muṭṭalib çıqtı taqı Ka‘be qapuğına keldi taqı aydı: Ey Bār Ĥudāyā, bu éwüñni duşmanlar yaqmaqqa kelip tururlar. Bu **arığ** éwüñni duşmanlardın saqlağıl, duşmanlarını bu ĥaramunga kigürmegil, sen anlarını helāk qılğıl! tep qarğadı (42/12-13-14) (s. 31).*

*Ey Necāşī melik, āgāħ bolğıl kim men ol bir ü bar Tangrını ögermen kim andın öñgin Tangrı yoq, melik turur, mülkinge noqşān yoq taqı kerekmez şıfatlardın **arığ** pāk turur (78/15-16) (s. 58).*

*Andın song Fāṭıma razhā tünekke kirdi taqı **arığ** ğusl qıldı (167/5-6) (s. 115).*

*Ĥaq tebāraka ve te‘ala ferīştelerke ĥiṭāb qıldı taqı aydı: Ey **arığ** qullarım, bu Barsīsāning ‘ibādatından né ta‘accub qılur-siz? (368/5-6) (s. 255).*

TQK arığ “1. kirli omayan, temiz; 2. güzel, hoş, değerli; 3. günahsız, saf, temiz” (s. 12).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ary [arri / ari, are; s(anctus); *Pl.* arılar; *sonst* arılar, ariler, arelar]
cf. arov. “rein, sauber, ‘nitidus’; rein, gereinigt, heilig; ‘sanctus’; ‘spiritus sanctus’ ” (s. 41-42).

GT arı “temiz, saf” (s. 204).

Kaçan körseng arı tonlı kişini, anı bilseng kirek zāhid yolında (97/11-12) (s. 48).

İşitkil bu hikāyet ni haber dir, arı yolda yürigen bir yigit ir, bir ay yüzli bilen bağlap maḥabbet, kıllur irdi hemîşe pāk şuhbet (262/7-8) (s. 130).

Şi'r her kaṭra kim kökden iner bolsa idi ḥālîş dürer, munçaḳ bigin bāzār içi tolgay idi arı güher (316/1-2) (s. 157).

İM arı “temiz, saf” (s. 501) ; arıḡ “1. temiz, saf; 2. kutsal, mübarek; 3. güzel, hoş; 4. münezzeh, fariḡ” (s. 501).

Kırk ikinçi farz (85b/1) köngli arı kıllmaq barça yazuqlardan (85a/8) (s. 196).

Taḳı Tengri arıḡ kilmekden taḳı kitmekden (57a/2-3) (s. 179).

Ādāmī sarkıtı arıḡ turur, berāber turur kerekse müsülmān bolsun kerekse kāfir bolsun, cünüb bolsun, kerekse arıḡ kişi bolsun (116a/6-7) (s. 215).

Kaçan kim namāz kılsa taḥiyyet-i mescid kaşḍ kılgay (372a/1) hücre-i şerīfeni, andan songra kilgey arıḡ kabrḳa, turḡay başı tuşında Nebī ‘aleyhi’s-selāmning (371b/8) (s. 385).

Kİ arı “temiz, pak” (s. 5) ; arıḡ = arı (s. 5).

KM arı “temiz, arı” (s. 34).

Durḡuzuñ namāzı virñüz zekātı ḥaḳ Tañrı arı Tañrı yüce Tañrı buyurdı bize namāz kıllmaḡı zekāt virmegi (2a/3-4) (s. 1).

Tañrı Ta‘ālānuñ ḳavlidür ‘ibādet idüñ Tañrı’ya arı köñül birle (15b/6) (s. 10).

Daḡı bir rivāyetde şükr Allah’a düşürdi kökden arı şu daḡı İslām nūr kıldı daḡı delīl kıldı senüñ cennātuña ni‘metlü cennātuña (33a/3-4-5) (s. 21).

TZ aru “temiz” (s. 142).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL arıg, arık “Lager manasınadır ... Bir dahi arı ve pak manasına gelir ...” (s. 8-9).

LÇ arı “zünbûr; temiz, pâk, sâf; belî” (s. 10).

LD arık “temiz” (s. 352).

*Nûr bahırından **arık** zâting irür dürr-i yetîm*

Min ni tip aytay aning tig gevher-aşlın mǎ vü t̃in (13) (s. 4).

SD arıg “arı, temiz, saf” (s. 399).

*Nûr bahırından **arig** zâting irür dürr-i yetîm*

Ni dip aytayın aning tig gevher aşlın mǎ vü t̃in (29) (s. 96).

Oı H̃āce kimdür, atını sorsang, men aytayın

*Atı Muḥammed, aning **arig** zâtı pārsā (58) (s. 104).*

YED arı “temiz, pak, saf” (s. 356).

Yüzüngni gül çü körmedi könglekni kıldı çāk

*Yūsufnı issi **arı** ki her pārehende yoq (135/3) (s. 163).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK arı (1) “temiz, arı, güzel, helâl, günahsız” (s. 349); aru bk. arı (1) (s. 351).

*Lūṭ eyitdi ey ḳavmüm bu kızlarımı ḳonuḳlarım yérine dutuḳuz ki anlar **arıraḳdur** siziñçün (241b/5-6) (s. 126).*

Eger ḥasta olsañuz yā seferde olsañuz ya (107b/3-4) siziñ biriñüz şu dökmekden gelse ya ‘avratlara yétişseñüz şu ṭapmasañuz teyemmüm

eylenüz aru toprak bile silinüz yüzlerinüzi ellerinüzi dağı o topraktan Tanrı Ta'ālā dilemez dīnde size zahmet eylemege līkin diler sizi arıda dağı tamām éde ni'meti üstünüze ola kim şükr eyleye-siz (107a/7) (s. 59).

Ey rabbī anı aru kıl kavide ve 'amelde (326a/2) (s. 167).

Men seni yaradan Allāh'un resūli-men saña bağışlamağıçün bir oğlan ki yamanlıglardan aru ola (327a/2) (s. 168).

Aru 'avratlar aru erenlerüñdür dağı aru erenler aru 'avratlarüñdur anlar arınmışlardur (378a/3) (s. 194).

Seni yaradanı ulula dağı tonlarını aru eyle (621a/5-6) (s. 314).

KT arı : → aru (s. 26); aru, arı "1. temiz, pis ve kirli olmayan; 2. temiz, halâl; 3. temiz, güzel, değerli; 4. temiz, saf, günahsız" (s. 33-34).

Dakı eger olasız sayrular, yâ sefer üzerinde, yâ gele biregü sizden aşak yirden ya'nî su döküp, yâ yakınlık eyleyesiz avratlara, pes bulmayasız şu: kasd eylen toprak aru; pes sürün yüzlerünüze dakı ellerünüze (4/43) (s. 62-63).

Dakı indürdük sizün üzere terengübîni, dakı bıldırcını. "Yin arularından anun kim rüzî virdük size." (2/57) (s. 7).

Her kim diler-ise izzeti, Tañrı'nundur izzet dükeli. Andın yana ağıar, aru sözler; dakı eyü amel yüceldür anı (35/10) (s. 352).

Eyitti Cebreyil: "Bayık ben Çalabun yalavacıvan, anun-ıçun kim bağışlayam sana, bir oğlan aru (19/19) (s. 241).

ari bol — : Temizlenmek, arınmak (Bkz. aruv bol —)

Ari bilä **ari bol**gaysen, er bilä zağalsız zağalsız bolgaysen,²⁷ tañlamalar bilä tañlama bolgaysen de xaçutlarını yıxkaysen (18r)²⁶ (s. 29).

Yoxsa ki yoç eyälik etkäylär maña, ol vaçta zağalsız bolıyım da **ari bolıyım** ulu yazıçtan ulu (22v)¹⁴ (s. 37).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB arıǵ bol — (s. 23).

*Bor içmez kerek **bolsa** kılķı **arıǵ***

Yaraǵsız kılınçıǵ yıratsa arıǵ (2729) (s. 285).

***Arıǵ** **bolsa** aşçı arıǵ aş birür*

***Arıǵ** **bolsa** aş suw sewe keç yilür (2846) (s. 296).*

*Saķınuķ **arıǵ** **bolsa** aşlı bolur*

Ol üç neng bu yirde bolur ay unur (4501) (s. 452).

KSK arıǵ bol — “helâl olmak” (s. 273).

*Yana **arıǵ** **bol**mıǵlar kertgünügli künçuyıldın yana arıǵlar yavaǵlar anıldın kim berildilär bitigni silärdä öñdün kaçan bersä silär olarka tärlerini özlärini küđäzigilär artaķ iş kılmaǵlılar ap ymä oynaş tutuǵlılar (5/5) (s. 75).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE arıǵ bol — (s. 31).

*Yezīd bini'l-Ḥazar namāzda erken munı işitti, namāznı buzup aydı: yā fāsıķ siz tegler **arıǵ** **bol**up Ḥüseyn arıǵsız mu bolur (246v/8-9) (s. 358).*

NF arıǵ bol — (s. 20).

*Peyǵāmbar ‘as’nung ḥadişlerini oqımaq neteg turur? tēp aydım erse, ol aydı: Eger oqıǵannıng taqı ayıtǵannıng niyyeti **arıǵ** bolsa, ziyān qılmaǵay (232/9-10) (s. 160).*

Peyǵāmbar ‘as’dın su’āl qıldılar kim: Haq te’ālā ḥazratında qayu bir kimerse artuq turur? tēp aylar erse, Peyǵāmbar ‘as aydı: Qayu bir mü`min ve muvaḥḥidning tili rāst bolsa taqı köngli kīne ve haseddin **arıǵ** **bolsa**, Tangrı te’ālā ḥazratında ol mu`min artuq turur, tēp aydı taqı aydı kim: Köngüllerde Tangrı te’ālāqa sewüǵlūgrek köngül (412/1) ol turur kim

yazuqđın **arığ bolsa** taqı dīn içinde muħkem bolsa taqı mu'minlarqa şefaqlıǵ bolsa, tēp aydı (411/15-16-17) (s. 286).

ME arıǵ bol — (s. 92).

*Ton tērnı arıǵlıq kıldı, **arığ boldı** yışın yışnadı, yaşnadı (176/3) (s. 68).*

*‘Aziz boldı, ‘azizlik körgüzdi key arındı andın, yaǵışı **arığ boldı** andın, yeriglep yıraq turdı andın (182/7) (s. 69).*

MM arıǵ bol — (s. 209).

Biri ‘avret örtmek ékinç yunmaǵı

*Ten ü ton namāzlıq **arığ bolmaǵı***

Taqı kıble tüzmeκ bu vaqt saklamak

Taqı niyyet ihlāş bile kılmaǵı (67/1-2-3-4) (s. 101).

TQK arıǵ bol — “temizlenmek, arınmak” (s. 12).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT arı bol — (s. 204).

*Yolungda **arı bolup** yürügil, kir yüzni urur hācerge qaşşār (51/3) (s. 25).*

İM arıǵ bol — (s. 501).

*Tengri Te‘ālā sözi: yingiz ol nersedен kim yir yüzinde hālāl bolǵay, **arıǵ bolǵay** (79a/2-3) (s. 192).*

KM arı bol — (s. 34).

*Nebīden Tañrı rahmeti Nebī üstine ol Nebī eyitdi āħir haccında yā halkılar kılunıuz biş namāziñuz dutuñuz ayuñuz virüñüz mālınuzun zekāti **arı bolǵay** nefsiñüz (3b/1-2-3-4) (s. 2).*

TZ aru bol — “temiz olmak” (s. 142).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK aru ol — “temizlenmek” (s. 351).

*Eger Tañrı Ta‘ālā’dan muḳadder olmasaydı levḥ-i maḥfūzda yétişürdi size aldugunuz fidādan ötürü ulu ‘azāb yēñüz siz ğanīmet eylegen māldan size ḥelāl oldı **aru oldı** şübhelerden dağı müttakiler Tañrı’dan (191b/5-6) (s. 101-102).*

*Ol evlādur ki anda durasın ki Mescid-i Ḳubā’dur anda erenler vardur severler **aru olmağı** Tañrı Ta‘ālā sever arınanları (212a/1-2) (s. 111).*

KT aru ol —, arı ol — “1. günahdan temizlenmek, tövbe etmek; 2. noksan sıfatlardan münezzeḥ olmak, beri olmak, şanı yüce olmak (s. 34).

*Dakı her kim **aru oldı**, arı olmaz illâ gendüzi-y-içün. Dakı Tañrı’dın yanadur dönecek (35/18) (s. 353).*

*Pes hayırlı oldı -yâ **arı oldı**- Tañrı, yigregi sūrat eyleyicilerün endâze eyleyici (23/14) (s. 273).*

Ari Can : Kutsal Ruh

[Prayer] Haybat Ataga da Oğulga da **Ari Canga**, hali da dayma, menji menjilik (59r) (s. 72).

Salma / Salmagin meni, Biy yüzüñdän seniñ da **Ari Canıñnı** seniñ / **Canıñnı Ari** seniñ çıxarma / çıxarmagin mendän (84r / 64v)¹³ (s. 104/105).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK arıĝ cān “Cebrail” (s. 273).

*Aygıl indürdi anı **arıĝ cān** ya‘nī cabrā’il iğiñdin kertü yaraşı bākütü üçün anlarnı kim kertgündilär köni yol säwünç boyun berigilärkä (16/102) (s. 200).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ary tyn “der Heilige Geist” (s. 41-42-262).

ari et — : Temizlemek, arıtmak (Bkz. aruv et —)

Ketkänläri aıın suvlarını färah etärlär şähärin Teñriniñ, da **ari etti** övin kensiniñ Biyiklängän (75v)⁵ (s. 92).

arilik : Arılık, saflık, temizlik; günahsızlık; kutsallık (Bkz. aruvluğ)

Da övündürdün çuvatıñ bilä seniñ obozlarına **arilikin**dän seniñ, (26r)¹³ (s. 32).

Kim mingäy tağına Eyämizniñ, ya kim bolgay **arilik** yerindän anıñ? (34v)³ (s. 44).

Yuvıyım **arilik** bilä çolumnu menim da çövräsinä bolıyım seğanıñ bilä seniñ, Biy (29v)⁶ (s. 49).

Ariläri anıñ tapunuñuz añılmaıxlılığına **arilikiniñ** anıñ (29v)⁵ (s. 55).

Asduac olturdu olturğuçuna **arilikniñ** kensiniñ (77r)⁹ (s. 94).

Negä diñrä kiryäy **arilikinä** Teñriniñ, da eskä alıyım soñğusun alarnıñ (97r)¹⁷ (s. 153).

Teñri **arilikindä**dir yollarıñ seniñ (102v)¹⁴ (s. 161).

Çıxardı alarnı tağına **arilikiniñ** kendiniñ, (107v)⁵⁴ (s. 167).

Xaysıları ki ayttılar: “Meñäräliç biz **arilikin** Teñriniñ” (144v)¹³ (s. 176).

Xaytardıñ antnı çulunıdan seniñ, murdarladıñ yerdä **arilikin** anıñ (155r)⁴⁰ (s. 188).

Övünä seniñ yaraşır **arilik**, Biy, uzun künlärdä (129r)⁵ (s. 199).

Teñri sözlädi **arilikindän** kensiniñ: “Biyik bolgaymen da üläşkäymen tarlıxıñı da salaşın övnün ölçkäymen (193v)⁸ (s. 234).

Boldu Cuvutluğta **ariliki** anıñ da Israjeldä buyruğın anıñ (159r)² (s. 243).

Duşmanlarına anıñ kiydiriyim uyatnı, yoǵsa üsnä anıñ çiçäklängäy **arilikim** menim (233r)¹⁸ (s. 280).

Keçä ² kötürüñüz ǵollarıñıznı siziñ **arilikkä** da algıñlañız Biyni (233v)¹ (s. 280).

Algıñlañız Teñrini **arilikindä** anıñ (210r)¹ (s. 311).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY arıǵlıǵ (s. 383).

K(a)ltı barıǵ yokug <arıǵlıǵ> ömezler .. tüplügüg tüpsüzüg ömezler (291/20-21-22-23) (s. 183).

Noş tatıǵlıǵ mengülüg nırvan ... arıǵlıǵ balıkka kigürüp .. noş tatıǵlıǵ itıǵsız .. menggü mengig aşatur siz (647/3-4-5) (s. 336).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT arıǵ – lık “temizlik” (s. 32).

KB arıǵlıǵ “temizlik” (s. 23).

ıduǵ ol bu beglik arıǵlıǵ tiler

Arıǵlıǵ bile ilde saǵlıǵ tiler (1960) (s. 214).

Közi toǵ kerek keç yime köngli bay

Arıǵlıǵ kerek hem yüzi körki ay (2843) (s. 295).

Arıǵlıǵ tilese arıǵıl boǵuz

Arıtsa boǵuz boldı asǵıng öǵüz (5352) (s. 532).

KSK arıǵlıǵ “temizlik, saflık (Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih etmek) bkz. arıǵlıǵ” (s. 273) ; arıǵlıǵ “temizlik, saflık bkz. arıǵlıǵ” (s. 273-274).

Arıǵlıǵ birlä yäd kılǵıl idıñ öǵdüsü birlä bolǵıl säcdä kılǵılılardan (15/98) (s. 191).

Käldi tañrı yarlıǵı ewdürmänlär anı. Anıñ arıǵlıǵı uluǵ yüksäk ol anıñdın kim ortaǵ ǵatarlar (16/1) (s. 191).

Berdimiz anjar hikmät kiçig ärkän mihrbänlik biziñ üskümüzdin arıǵlıq (19/12-13) (s. 221).

KTS arıǵlıq “temizlik; zekât” (s. 55).

Tilärmiz tegşürsä anlarka... yigräk andın arıǵlıq yaqınraq yawuqluq ulamaqlıqğa (7/1) (s. 55).

Farmanladı mäñä namaznı arıǵlıqnı män tirig bar erken (13/4) (s. 55).

HAREZM TÜRKCESİ

KE arıǵlıq “temizlik, suçsuzluk, masumluk” (s. 32).

Ma`nisi ol bolur: Yünus bülend ün birle bizni yäd kıldı: İdiya sendin özge Tenri yok arıǵlıq saña turur, men özümge zulm kıldım zâlimlerdin boldum tedi (156v/15-16) (s. 222).

Mevlî ta`älâ on sekiz âyet Qur`ân içinde benim arıǵlıqım üze tanuqluq bérür, Cebre`ilden ıdı (235r/11-12) (s. 340).

ME arıǵlıq “temizlik, arılık” (s. 92).

Këndü özini arıǵ kıldı yâ arıǵlıqğa nişbet kıldı, arıǵ kıldı këndü özini (106/1-2) (s. 52).

Ton tärni arıǵlıq kıldı, arıǵ boldı yışın yışnadı, yaşnadı (176/3) (s. 68).

MM arıǵlıq “temizlik” (s. 200).

Arıǵlıq nişanı şehâdet bile

İdi zikri aytu kirür sine ol (64/3-4) (s. 100).

Kerek érse ekki ajunda amân

Küdezmek kerek kul arıǵlıq yolu (84/3-4) (s. 103).

NF arıqlıq “suçsuzluk, günahsızlık” (s. 20).

*Aydılar: Ol ma'nī üçün kim anıng erlik şehveti yoq, tédiler erse, bu 'azīz aydı kim: **Arıqlıq** ol bir ve bar Tangrıqa turur kim yetmiş yıldın song manga bir hādım birle va'z qıldı, tédi erse, aydılar: Ey 'azīz, neteg va'z qıldı? tēp su'āl qıldılar erse, ol 'azīz aydı kim: Bir kimerse bir şehvetni qaṭ' qılmaq birle ḥalīfa éwinge maḥram bolur ermiş (302/12-13-14-15) (s. 209).*

*Yā Rabbenā, sen ol miskīnge tevbe rūzī qılgıl, tēp ayturlar yā taqı murādılar angar du'ā qılmaq ermez, velīkin anıng 'aybını ḥalq ara zāhir bolsun taqı özlerinin **arıqlıqı** zāhir bolsun tēmek turur (388/2-3-4) (s. 270).*

TQK arıqlıq “1. temizlik, saflık; 2. bütün noksan sıfatlardan uzak olma, münezzeḥ olma” (s. 13).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM arıqlıq “1. münezzeḥlik, fariḡlik; 2. temizlik” (s. 501).

*Taqı ayıttı Tengri Te'ālā: rāstı Tengri Te'ālā bir turur, **arıqlıq** angar (3b/1) kim bolḡay angar oḡul kız (3a/8) (s. 148-149).*

*Ebū Yūsuf ayıttı: namāznı tıyar qaçan kim köp bolsa taqı ṣaḥīḥi: rāstı ṣek arıtmaḡı içinde turur **arıqlıqı** içinde degül (117b/1-2) (s. 215).*

KM arılıq “temizlik” (s. 34).

*Bil ḥaḡ **arılıq** iki dürlüdü bir ulu ṭahāretdür biri kici ṭahāretdür (6b/2-3) (s. 4).*

*Ḥaḡ **arılıq** altı dürlüdü evvelkisi arıtḡay (37b/1-2-3-4-5-6) köñlini Tañrı'dan özgeden yirden kökden ikincisi arıtḡay yüregini kirden ḥasedden üçüncü arıtḡay dilini yalandan ḡaybetden yaḡşılıḡı kızler yamanlıḡı söyler bühtāndan dördüncü arıtḡay ḡarnını ḥarām yimekten bişinci arıtḡay arḡasını ḥarām keymekden altıncı avdaz almaḡdur ṣerī'atda (37a/6) (s. 23-24).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- BD** arılık “arılık, temizlik; dürüstlük, saf, temiz; dürüst, içten” (s. 333).
Bābūr ki dimes bir kişige bir sözini
İlçinge didi velī ser-ā-ser sözini
Sultān ‘Alī er sözüm sanga dise ni tang
Arılık u dağ digey kalender sözini (285/1-2).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

- ESK** arılık “temizlik” (s. 349) ; arılık “temizlik, temizlenme” (s. 351).
Kaçan yémekden dükenseñüz tağılıñuz sözle eglenmenñüz taḥkīk
ol nebī incidürdi pes sizden utanurdı Tañrı Ta‘ālā ḥaḡdan utanmaz dağı
anlardan bir nesne isteseñüz isteseñüz anlardan perde ardından (458b/1) ol
arılıkdur sizün yürekleriñüzde (458a/5-6-7) (s. 232).
Eger eyidilse size kayıtıñuz dénirse (378b/1-2) pes kayıtıñuz ol
*kayıtmak size **aruluk**dur dağı Tañrı Ta‘ālā siz işlegeni bilicidür yazuk yokdur*
üstünñüz sizün girmekde ol evlere ki kimse yokdur (378a/7) (s. 194).
- KT** arılık “takdis ve tenzih etme, münezzeh olma” (s. 35).
*Du‘âsı anlarun, anlarun içinde: “**Arulıḡun** senün, iy Tañrı!”; daki*
alkışları anlarun içinde, selâm virmekdür (10/10) (s. 156).
Eyitti ya‘nî avratları düzdüğinden soñra: “Nedür işinüz, ol vakt kim
*istedünüz Yūsuf‘dan gendüzini?” Eyittiler: “**Aruluk**dur Tañrı’nun; bilmedük*
anun üzere hiç yavuzlık.” (12/51) (s. 183).
Arulıḡı Tañrı’nun, andan kim sıfat eylerler (37/159) (s. 369).

artar : Doğru, dürüst; adil [= köni / könü, toḡru / doḡru]

Bunun için turmısarlar dinsizlär yarḡuga, da ne yazıxlılar sağışına **artar**larını (1v)⁵ (s. 2).

Maxtangay sendä sövüklüläriñ atıña seniñ, ¹³ zerä algışlagaysen sen **artarnı**, (5v)¹² (s. 8).

Tügälläsin yamanlıx üsnä yazıxlılarnıñ, da oñargaysen **artarga** (7v)¹⁰ (s. 10).

Biy tergär **artarnı** da yazıxlını, (13v)⁵ (s. 18).

Anda xorıkkaylar xorıxu, xayda ki bolmagay xorıxu, zerä Biydir övläriñä **artarlarnıñ** (15v)⁵ (s. 20).

Yargusu Eyämizniñ könüdü, da **artardir** ol (28r)¹⁰ (s. 36).

Bağlı bolgay ustat erinlär, ki sözlär edilär **artar** üçün egirlikni, öktämliklärindän da sökkänlärindän kensiläriñ (45v)¹⁹ (s. 56).

Artar da könidir Biy (56v)⁴ (s. 68).

Toxtatır Biy **artarlarnı** da tanır künün zadasızlarnıñ, (61r)¹⁷ (s. 74).

Baxar yazıxlı **artarga** da klär öldürmä anı, (62v)³² (s. 76).

Körgäylär **artarlar** da xorıkkaylar, (85v)⁸ (s. 104).

Färah bolgay **artar** Biygä da umsangay añar, (103v)¹¹ (s. 128).

Uladılar boyun **artarnıñ** da xannı zadasız borçlu etärlär edi (165r)²¹ (s. 200).

Yarıx saçtı **artarlarga**, (168v)¹¹ (s. 204).

Yarlıgavuçı şağavatlı da **artardır** Biy (199r)⁴ (s. 240).

Bu eşik Eyämizniñdir, da **artarlar** kirärlär munda (205v)²⁰ (s. 248).

Artarsen sen, Biy, da toğrudur yarguñ seniñ (218v)¹³⁷ (s. 262).

Xoymazdır Biy kavazanın yazıxlınıñ povetinä **artarnıñ**, da **artarlar** salmasınlär xolların kensiläriñ töräsizlikkä (228r)³ (s. 274).

Biy **artardır** da uvatır erinçäkin yazıxlınıñ gärdanına (230v)⁴ (s. 276).

Ögütlägäy meni **artar** yarlıgamañ bilä da azarlagay, (243v)⁵ (s. 292).

Biy sövär **artarlarnı**, (251r)⁸ (s. 300).

artarian — : Doğru yola girmek [= toğrulan —]

Artarlanıyıx alınına anıñ tapunmaç bilä, (165r)² (s. 200).

Artarlandım, (219v) kesenet avaz ettim, da men sözüñä seniñ umsandım (219r)¹⁴⁷ (s. 264).

artarıx : Doğruluk, dürüstlük; adalet [= könülük, toğrılıx / toğruluç / toğruluk]

Asduac, **artarıx**ka körä tarlıxtan maña sekinlik ettiñ, (3v)¹ (s. 4).

Sunuñuz çurban **artarıx**tan, da umsanıñız Biygä (3v)⁶ (s. 4).

Yarğuş et maña, Biy, **artarıx**ıña körä seniñ zadasızlıxıma körä menim, ki mendä (7r)⁹ (s. 10).

Tapunıyım Eyämä **artarıx**ına körä anıñ, (8r)¹⁸ (s. 10).

Kensi yarğuş etiyir dünyägä toğruluç bilä, da joğovurtuna kensiniñ **artarıx** bilä (9v)⁹ (s. 12).

Artardır Biy, **artarıx**nı sövär, (13v)⁷ (s. 18).

Kim ki yürür zadasız, etär **artarıx**nı, sözlär könülüknü yüräkinä kensiniñ (16r)² (s. 20).

Tölägäy maña Biy **artarıx**ıma körä menim, (21v)²¹ (s. 26).

Artarıxın kensiniñ yıraç etmädi mendän (21v)²³ (s. 28).

Yol körgüzdün **artarıx** bilä joğovurtuña seniñ, bularga, çaysın ki çutçardıñ (25v)¹³ (s. 32).

Artarıxı Eyämizniñ toğrudur, da färahlatır yüräkni, (27v)⁹ (s. 36).

Aytıyım Eyämizgä millät, ³² ki kelmäçtir, aytkaylar **artarıx**ıñnı joğovurtka ki toğmaçtır, çaysın ki etti Biy (33v)³¹ (s. 42).

Artarıxıñ bilä seniñ çutçar meni da tırgız meni (43v)² (s. 54).

Sövünsünlär da färah bolsunlar saña barçası, kimlär ki klärlär **artarıx**ımını menim (54v)²⁷ (s. 66).

Yaman sözlär edilär menim üçün, ki men barır edim artından yaxşı **artarıx**ını (64^ar)²¹ (s. 78).

Biy, sen bildiñ, ki ¹¹ **artarıx**ını seniñ yapmadım yüräkimä menim, könülükünü da xutxarmağını (66v)¹⁰ (s. 82).

Xorul, toğrul da xanlıx et könülük üçün, ivaşlik da **artarıx** üçün, da yol körgüzgäy saña tanlanmalı onıñ seniñ (74r)⁵ (s. 90).

Aytaylor köklär **artarıx**ın anıñ, zerä Asduac yarığucıdır (81r)⁶ (s. 100).

Xutxar meni xandan, Asduac, Asduac xutxarılmamızını menim, sövüngäy tilim **artarıx**ından seniñ (84v)¹⁶ (s. 104).

Xoy yazıxını yazıxları üsnä alarınıñ, ki kirmägäy **artarıx**ına seniñ (114v)²⁸ (s. 140).

Çıxkay künlärinä anıñ **artarıx**, köp emilik tügällänginçä ay (119r)⁷ (s. 146).

Artarıx da toğrulux toxtalıptır olırguçuna seniñ, (152v)¹⁵ (s. 186).

Sen hadirlädiñ toğruluxnu, könülük da **artarıx**ın Jagopnuñ sen ettiñ (170r)⁴ (s. 206).

Sağındı anar **artarıx** millät millättän menilikkä dirä (185r)³¹ (s. 224).

Biy, neçik men bundan soñra oğlanlar toğurgaymen, ki aytaylor **artarıx**ını (188v)¹⁹ (s. 228).

Üläşti da berdi yarlılarga, **artarıx**ı anıñ xalır meni menilik, da münüzü anıñ biyik bolgay haybat bilä (199v)⁹ (s. 240).

Açıñız maña eşikin **artarıx**ınıñ, ki kiryäy men anda da tapungaymen Eyämizgä (205v)¹⁹ (s. 248).

Tapunıyım saña, Biy, toğruluxu bilä yüräkimniñ menim, neçik övrängäy men toğruluxun **artarıx**ından seniñ (207r)⁷ (s. 250).

Artarlıx bilä dir tanıxlıxıñ seniñ menjilik, (219r)¹⁴⁴ (s. 262).

Babaslarıñ kiysinlär **artarlıx**nı, da ariläriñ seni sövünmäx bilä sövüngäylär (232v)⁹ (s. 278).

Artarlıxıñ bilä seniñ çıxargaysen tarlıxtan boyumnu menim (246r)¹¹ (s. 296).

Aytır sözün kensiniñ Jagopka, **artarlıx**ın da könülükün Israjelga (252v)^{8/19} (s. 302).

aruv : Arı, saf, temiz; günahsız (Bkz. ari)

Kim ki **aruv**dur xolları bilä da zadasız yüräki bilä, ki almadı boşluxu boyuna kensiniñ da ant içmädi sıñarına kensiniñ ustatlıx bilä (34v)⁴ (s. 44).

Yüräk **aruv** toxtat mendä, Asduac, da can togru yänjirt xarıma menim (84r)¹² (s. 102).

Könü Teñri, sağmos aytıyım saña algıış bilä, **aruvu** Israjelniñ (92v)²² (s. 145).

Saxlar Biy boyun **aruv**larıniñ kensiniñ, xolundan yazıxlınıñ xutxarı alarnı (168r)¹⁰ (s. 204).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC arov [arou] “rein, unschuldig. Cf. aruvlyx” (s. 40).

aruv bol — : Arı / saf / temiz / günahsız olmak (Bkz. ari bol —)

Eğär ki küçämäsälär üstümä, ol sahat zadasız bolgaymen da **aruv bol**gaymen ulu yazıxlardan (28r)¹⁴ (s. 36).

Saç maña ayzok [=zoba] bilä, da **aruv bol**gaymen, (83v)⁹ (s. 102).

aruv et — : Arıtmak, temizlemek, saflaştırmak; günahsızlaştırmak (Bkz. ari et —)

Yapuxlarımdan benim **aruv et** meni, ¹⁴ da yattan saxla xuluñnu seniñ (28r)¹³ (s. 36).

Yapuxumdan benim **aruv etkin** meni, Biy, ¹⁴ da yattan saxla xuluñnu seniñ (22v)¹³ (s. 37).

aruvlat — : Arıtmak, temizlemek, saflaştırmak; günahsızlaştırmak [=toğrulat—]

Ayttım: boş, alaysa, **aruvlattım** yüräkimni, (123v)¹³ (s. 152).

aruvlux : Arılık, temizlik, saflık; günahsızlık; kutsallık (Bkz. arilik)

Tölägäy maña Biy artarlıxıma körä benim, **aruvlux**una körä xolumnuñ benim alınına közlärimniñ meniñ (21v)²⁵ (s. 28).

Biy, tapunduñ **aruvlux** bilä, xaysın ki hadirlädilär xollarıñ seniñ, (26v)¹⁷ (s. 34).

Yuvgaymen **aruvlux** bilä xolumnu da çövräsinä bolgaymen seğanıñniñ seniñ, Biy (37v)⁶ (s. 48).

Yenmäx joğovurt üçün, ki **aruvlux**tan yırañlanıp edilär, zamanın ki tutup edilär anı yatac millät Kettä, Tawit'niñ nişan yazovu, 55 (92v)¹ (s. 116).

Negä diñçä kirgäymen men **aruvlux**una Teñriniñ da eskä algaymen soñğusun alarıñ (124r)¹⁷ (s. 152).

Teñri, **aruvlux**tandır yollarıñ seniñ (130v)¹⁴ (s. 160).

Yasadı, neçik yednorojecniñ, **aruvlux**un anıñ, (138r)⁶⁹ (s. 168).

Övünä seniñ tiyär **aruvlux**, Biy, uzañ künlärgä dirä (163r)⁵ (s. 198).

Boldu cuhudlux **aruvlux**u anıñ da Israjel biyliki anıñ (200v)² (s. 242).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC aruvlyx [aruúliH] “reinheit, unbeflecktheit. Cf. arov” (s. 41).

Ata : Ata, baba (Metinde: “Tanrı, Allah”)

Dügül mi bu (57r) kendi **Ata**ñ seniñ, ki tapundı seni da yarattı seni (56v)⁶ (s. 70).

[Prayer] Haybat **Ata**ga da Oğulga da Ari Canga, hali da dayma menji menjilik (59r) (s. 72).

Ol sarnagay maña: “**Atam** benim sen, Teñri **yöpsünövlü** xutxarıлмахımdan benim.” (154r)²⁷ (s. 186).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ata (s. 390).

*Anın amtı m(e)n **atam** begke barıp ot em şast(ı)ning özen k(e)rgeklig tügünin ig agrig emlemek uzanmakın ayıtayın ötüneyin (587/4-5-6-7-8) (s. 312).*

*Ol iki oğlanı yme tavrata barıp bo savlarig tüzü tüketi ulug **atalarına** ötüñüp ol yanlarka kömen aş yüdtürüp ... **ataların** tapa kelti (605/9-10-11-12-13) (s. 319).*

SUK ata, aça “vater” (s. 241).

US ata “otets” (s. 263).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ata “baba” (s. V).

***Ata** bir ana bir uyalar bu hıǵık (291) (s. 63).*

***Atası** atı maǵmud-ı yükneki (495) (s. 80).*

DLT ata “baba, ata” (s. 47).

*Ėŝtip **ata** ananğnıñ sawlarını kadırma*

Nenğ kut bulup köwezlik kılınıp yana kuturma (I, 508/2-3).

***Atası** açığ almıla yése oğlınıñ tışı kamar (II, 311/18-19).*

***Ata** tonı ogulka yarasa atasın tilemes (III, 87/10-11).*

IKT ata “father” (s. 61).

*Ortaq qattı **atalarımız** munda aşnu (7/173) (s. 61).*

***Atamız** uluğ awınçqa turur (28/23) (s. 61).*

*Bütünlükin **atam** ündäyür seni yanut bermäk üçün sanga (28/25) (s. 61).*

KB ata “baba” (s. 35).

*Yana ma ay ilig **ata** alkışı*

Oğulka tegir ol sewinçi tuŝı (1802) (s. 197).

***Atalığ** atasız ƣalır yalnguzun*

Analıg anasız bolur ögsüzün (5380) (s. 535).

KSK ata “baba, ata, ced” (s. 279-280).

*Udu bardım **atalarım** dīniğä ibrāhīm ģalıu’llāh dīniğä işğāk fethu’llāh dīniğä (12/38) (s. 170).*

*Ammā tam ārdi ekki oğlannıñ **atasızlar** kānt içindä ārdi anıñ altınında bir gānç ol ekkāğünüñ ārdi anlarnıñ **atası** anası edğü (18/82) (s. 218).*

KTS ata “baba” (s. 60).

*Uluğ **atañ** yamliğha män män turur (9b/23) (s. 60).*

*Biziñ **atalarımız** kim aşnu öldilär (70/3) (s. 60).*

*Bizğä mehriban **ata** ārdiñ (145/14) (s. 60).*

HAREZM TÜRKCESİ

İML ata “baba” (s. 12).

KE ata “baba, ata, ced” (s. 43).

Halāyıklar ata onurkasındın, ana rahmindin (53v/7) (s. 73).

Yemen vilāyeti tapa atlanıñ (117v/1) atalarınızınñ ‘Amālika atlıg düşmenleri bar olar birle ħarb kılıñ sizlerge nuşret béreyin (117r/21) (s. 164).

ME ata “ata, baba” (s. 94).

Męgzedi atasınga, öykündi atasınga (190/1) (s. 71).

MM ata “baba” (s. 201).

Atağa revā yok anağa taqı

Oğul ahtıg uluk néçe asraqı

Atanıñ atası atası néçe

Ötesi ötesi bar érse baķı̄ (231/1-2-3-4) (s. 126).

Atadın anadın uyadın takı

Oğul kız ya ahtıg néçe asraqı

Éçi yā ékeçi ya ħāla ya ħāl

Bağışlap alumaz bu cüftdin taqı (259/1-2-3-4) (s. 130).

NF ata “baba; ata, ced” (s. 26).

Cebre’l ‘as aydı: Yā Muħammed, bu atang Ādam peygāambar turur, munga selām qılğıl! tēdi erse, men taqı selām qıldım (53/10-11) (s. 39).

Yana tanuqluq bérür-men kim Meryem oğlı ‘İsānı öz qudratı birle atasız taqı anasız yarattı (78/16) (s. 58).

TQK ata “1. baba; 2. ata” (s. 16-17).

YB aṭa “ata, baba” (s. 203).

Bu yarlıgını tuṭa turğan muħ(a)m(m)edning obeke aṭaları burunğı keçgen sayın ħan çağıdın biri bire yarlıg rāst tarħanlıg yosuniça yörüp aṭası ħācī̄ bayram ħocanı bizing ħan ağalarımız soyurķap tarħan kılğan çerGESİN

anglaṭa öṭündü erse oṭülin yöp korüp muḥammed bizing soyurḳal bolup tarḫan bolup turşun tidimiz (A. II. 12-13-14-15-16-17-18-19-20-21) (s. 106).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ata [atta / ata] “vater; ‘pater’; ‘deus pater’ ” (s. 44).

GT ata “ata, baba” (s. 207).

Rüstemge atası zāl bir kün, ayttı kil işit ögüt könisin, gāfil yürüben usal bolma, düşmenni körüp ḫaḳīr ü miskīn (27/7-8) (s. 13).

Muḡannī müsikī āḡāz ḳıldı, atası türbesinde yıḡlaḡan tig (119/5) (s. 59).

İM ata “baba” (s. 503).

Tengri Te`ālā sözi: ayıtmaḡıl ata taḳı anaḡa üf tip (81a/2-3) (s. 193).

Eger ol hāzır bolmasa sewüḡlü turur tirligindeki imāmı ilgerü keḳürmek, andan songra yaḳını velīlerde ḳayusı yaḳīn bolsa ḳarābet içinde ol ḳılḡay meger kim atası rāstı ata ilgerü kiḳkey oḡul öze (239a/7-8) (s. 294).

KF aṭa “baba” (s. 943).

Ol `Aṭā atasından rivāyet ḳıldı. Ol `Aṭānuḡ atası eyiddi (385a/33-34-35) (s. 843).

Kİ ata “baba” (s. 7) ; ata “adem” (s. 7).

KK aṭa “baba” (s. 101).

KM ata “baba” (s. 35).

Ḳaçan dilese kişi kirmeklik (39b/1-2) namāza avdaz alsun eyitdi faḳīh Leyş atası Tañrı raḫmeti aña (39a/6) (s. 25).

Küfciler bazārında başumda küfiye var-ıdı pambuq çıqınca andan eyitdi baña yā ‘Alī atası körmedüm yaşıl kök altında dağı döşenmiş yir üstine şerīf dağı ulu bu kitābdan Tañrı kitābından özge (40a/3-4-5-6) (s. 25).

TT ata “baba” (s. 89).

TZ ata “ata” (s. 143).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD ata “baba, ata, ced” (s. 334).

Atanı çünkü kıble diptürler

Qıble yanglıq anga nazār kılğıl

Ata ağırtma iy **atam** zinhār

Ata āzārıdın hāzer kılğıl (408/2) (s. 283).

BV ata “baba, ata, ced” (s. 645).

Bahāne ümmehāt oldı vü ābā yoksa şun‘ungdın

Ata birle anağa ni **ata** vü ni ana peydā (2/6) (s. 2).

*Şurfe bu kim bü’l-beşer kildi atalarğa **ata***

Līk Bü’l-Şāsım didi ferzend anı bī-vehm ü bīm (396/6) (s. 327).

DG ata “father” (s. 269).

Aymanmayın qanımnı ana süti teg emār;

Ne sağınur, mağar atasınıngki mālı dur (85/6) (s. 97).

LÇ ata “peder, valide, baba, ihtiyar, muhterem âdem” (s. 3).

LD ata “ata, ced” (s. 356).

İskender işitse kim anıng sarı yörür-siz

Cān birgey atası kibi ücān arasında (1617) (s. 176).

SD ata “ata, ced” (s. 402).

Bu kündin songra köp tıngay ra‘iyyetler ri‘āyetdin

*Ulus haqqıda ming qurla **atadın** mihr-bān kildi (76) (s. 110).*

*Tört üm ü yitti **atadın** bir sening tigni yana*

Toğrup ulğatmadı hergiz bu ajunnung dāyesi (540) (s. 232).

ŞHD ata “ata, baba” (s. 354).

Gerçi atang düşmeni kılsa sanga vesvās besī

Qıl anga zıkr-i ilāhī birle ta 'zīr-i edīb (22a/11-12) (s. 92).

Ata ağangnı salıp bardıng imdi Qunduzğa

Bu barğanıngda yolung bolsun ü tigmesün ziyān (120a/3-4) (s. 211).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ata "baba, ata" (s. 354-355).

Eydürler belki biz uyaruz ol nesneye kim anuñ üstine bulduq biz atalarımız eger olsa dağı anlaruñ ataları hiç nesne bilmez ne dağı doğru yol üstine (25a/4-5) (s. 14).

Anda cezāsıdur anlaruñ 'amellerinüñ dağı vaşiyet étdük ādem oğlına atasına anasına yaḥşılık étmegi (543a/5-6) (s. 274).

KT ata "1. baba; 2. ced, ata" (s. 41).

İy ādamılar! Korkun Çalabunuzdan; dakı korkun bir günden kim hācatsuz eylemez ata, oğul kızdı, ne dağı oğul kız kim, ol hācatsuz eyleyicidür atasından, nesene (31/33) (s. 334).

Dakı nışandur anlarun: Bayık biz yükletdük atalarını tolu gemiye ya'nî Nuh gemisi gibi; dakı yarattuk anlarun içün beñdeşinden ya'nî Nuh gemisinün, anı kim binürler (36/41-42) (s. 358).

azmaḫlıḫ : Azgınlık, sapıklık

Bolgay yolları alarnıñ ḫaramguluḫta da **azmaḫlıḫta**, da friştäsi Eyämizniñ incitkäy alarnı (39v)⁶ (s. 65).

Bu yoldur **azmaḫlıḫka** alarga alarnıñ, soñra bundan ağızları bilä kendiläriniñ biyangaylar (61v)¹⁴ (s. 99).

Bolsun stolları alarnıñ allarına alarnıñ sırtmaḫ, tölövğä da **azmaḫlıḫka** (89r)²³ (s. 141).

Nemä ki kezär xaranğuluhta, **azmaxlıx**tan devniñ yarım künnüñ (127r)⁶ (s. 195).

Çövräsinä izlärimniñ menim xoydular maña **azmaxlıx**nı (191v)⁶ (s. 291).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK az – maqlıq (s. 289).

*Kim tansa tañrığa färiştäläriñä kitäbläriñä yalavaçlarıñä kedinki künkä yoldın azdı oq ırax **azmaqlıq** (4/136) (s. 69-70).*

KTS azmaqlıq “azgınlık; düşüncesizlik” (s. 67).

*Bas arturur anlarğa küçäylikni ya ‘ni **azmaqlıq**nı (110b/1) (s. 67).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT azmaklık “sapıklık, dalâlet” (s. 52).

*Dakı diler div kim azdura anları, **azmaklık** ırak (4/60) (s. 64).*

*Eyit iy Muhammed: “Ol kim oldı **azmaklık** içinde, uzadı-virür anun için Tañrı, uzatmaklık.” (19/75) (s. 245).*

B**bağışla — : Bağışlamak, vermek, ihsan etmek**

[Prayer] Eminlik berüçi K'risdos, eminlikiñni da yarlıgamaçıñni seniñ **bağışla** yaratkanlarıña seniñ, adam sövüçi Biy, parexosluxu (125r) (s. 193).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT bağışla — “bağışlamak” (s. 60).

*Ol manğa at **bağışladı** (III, 335/6).*

KB bağışla — “bağışlamak” (s. 53).

*Akı bol **bağışla** içür hem yitür*

Çalı eksüse ur yana erke bir (2052) (s. 222).

Seningde adın yok sığınğu idim

*Yazukum **bağışla** yölegil kutun (5125) (s. 511).*

KSK bağışla — “bağışlamak, vermek, affetmek, ihsan etmek, lütfetmek” (s. 291-292).

*Ay idimiz kışturmağıl köñüllärimizni andın soñ kim köndürdün bizni taķı **bağışla**ğıl bizkä qatıñdın raħmät sän ħaķıķat üzä sän baħşış kılğan (3/8) (s. 34).*

*Kim yazuk kaçrū **bağışlayu** ħolsa ädgü **bağışlayu** ħolmaķ bolğay aña ülüş andın. Kim yazuk kaçrū **bağışlayu** ħolsa yawuz **bağışlayu** ħolmaķ bolğay aña ülüş andın. Ärür tañrı tegmä bir närsä üzä uğan (4/85) (s. 64).*

*Çan ısparlanmış kişiläriñä mäğär muyanlık **bağışlasa** silär (4/92) (s. 64).*

*Ol kim **bağışladı** maña uluğluq üzä ismā'īlni ishāķnı. Bütünlükün mäniñ idim eşitgän ol du'ānı (14/39) (s. 185).*

KTS bağışla — “bağışlamak, hediye etmek” (s. 68).

***Bağışlar** sängä (säñä) bir arığ oğul (12b/2) (s. 68).*

Bağışladuḡ añar (14/6) (s. 68).

Bağışladımız anlarka biziñ yarlıķamakımızdın (14/4) (s. 314).

HAREZM TÜRĖÇESİ

KE bağışla — “bağışlamak, affetmek; ihsan etmek, lutf etmek” (s. 69).

*İbrāhīm aydı: ey melik bu māl kim maña bērdün men ḡabūl ḡıldım, yana saña **bağışladım** tēp* (46v/11-12) (s. 64).

*Ol ümmetlerniñ zekātı ēki yüz kümişde kırḡ ęrdi ümmetleriñe bēş buyurdum, şevāblar tükel bērdim, ‘ömri içinde bir ḡac keltürmekni farz ḡıldım, tamām yazuḡları üçün bir tevbe ḡabūl ḡıldım bolḡan yazuḡların **bağışladım**. Andın soḡ Muḡammed Resūlu’llāh tamām ḡācetlerin yıḡdı, bolḡan tileklerin biriktürdi başıķa başıķa tilemedi, barḡanı yıḡdı, ayasıña urup koḡtı, aydı: İllāhī bu ḡamuḡnı maña **bağışlaḡıl**, saña ziyān yoḡ olarḡa asıḡ bar* (213v/13-14-15-16-17) (s. 306).

MM bağışla — “bağışlamak” (s. 203).

Bağışlasa bir neḡ biringe biri

ḡabūl birle ḡabzı kerek bil barı (257/1-2) (s. 130).

Atadın anadın uyadın takı

Oḡul ḡız ya aḡtıḡ neḡe asraḡı

Éḡi yā ēkeḡi ya ḡāla ya ḡāl

Bağışlap alumaz bu cüftdin takı (259/1-2-3-4) (s. 130).

NF bağışla — “bağışlamak, affetmek; bağışta, ihsanda bulunmak” (s. 41).

*Taḡı ol hemīşe muḡācirlarnı maḡrūm ḡaytarmaz erdi, men taḡı anıñ ‘ādatınḡa ol faḡīrḡa bir durust ḡızıl altun bērdim, anıñ şevābını taḡı Abū Bekrke **bağışladım** tēdi* (101/6-7) (s. 73).

*Sen keçürgil taqı ‘afv qılğıl Peyğāmbar ‘as’qa şuhbat qılğanı üçün tēdi erse, ol taqı ‘afv qıldı, **bağışladı** (129/10-11) (s. 91).*

*Ol kimerse aydı: Yā Aḥmed, benim üküş tonlarım bar. Bir tonrı sanga **bağışlağayın** (222/13-14) (s. 153).*

*Haq tvt bu altı yüz ming kişini ol altı kişiğe **bağışladı** taqı cümlesini yarlıqadı, tēdi (271/13-14) (s. 187-188).*

TQK bağışla — “vermek, bağışlamak” (s. 21).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM bağışla — “podarować, darować” (s. 45).

CC bağışla—, -r [bagesla —; bageslar] “schenken, ‘donare” (s. 47).

GT bağışla — “bağışlamak” (s. 212).

*‘Ömri bāğından yimiş yimişi yok turur cehān sultānı, öz kereminden yazuqın **bağışlap** āzād kılsa ni bolğay idi (25/2-3-4-5) (s. 12).*

*İlāhī bu qarı miskīn qulungrı, **bağışla** körgüzüp toğrı yolungrı (161/4) (s. 80).*

İM bağışla — “bağışlamak, hibe etmek” (s. 506).

*Taqı birgey bizge ol nesre içinde kim **bağışladı** oğul kızdan taqı birdi ni‘metlerden (380b/5) (s. 392).*

KF bağışla — “affetmek, bağışlamak” (s. 947).

*Dağı namāzdan şonra eyiddi: Yā Rabbi! Eger men senün qulluğunda taqşırılık iddüm ise, men seni haqıqat yaqşısı bilürüm didi. Ol eksük qulluğum maña **bağışlağıl** tamām bildükümden ötürü, didi. Bir ün keldi. Eyiddi: Ya Ebū Ḥanīfa, sen qulluğı ḥālış kılduñ. Seni dağı yarlıqadum. Dağı her kişi kim saña uyar, kıyāmete degin anı dağı yarlıqadum, didi (138a/55-56-57-58-59-60-61-62) (s. 344).*

*İmām Ebū Yūsuf’dan rivāyat olındı bir kiři bir kişiğe bir ıavarı **bağışladı** (405a/11-12) (s. 578).*

KK bağışla — “bağışlamak” (s. 102).

KM bağışla — “bağışlamak” (s. 37).

*Bil haı namāz dimek Allah Ta ‘ālā’dan raımetdür **bağışlamak**dur melāyikeleden istiğfārdur mü’minlerden du ‘ādur ‘arab tilinde ‘ibāretdür du ‘ādan řerī’atda ‘ibāretdür (5b/3-4-5-6) (s. 3).*

*Eger olmasa anuñ misvāki misvāk eylesün barmağı birle ol kiçer daıı yiter aydağay yā ilāhī arıt ağızum ıokusu **bağışla** yazuğımı andan řoñra ağızına şu vire (33b/1-2-3) (s. 21).*

TT bağışla — “bağışlamak” (s. 91).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV bağışla — “bağışlamak, affetmek” (s. 651).

*Kirekmes mey eger ĥod cān **bağışlar***

Manga sāki eger cānāne bolmas (237/5) (s. 196).

Şadaıa çünki belālarnı red iyler yā Rab

*Cān anga şadıa kılay manga **bağışla** anı (651/6) (s. 528).*

DG bağışla — “1. to give, donate, grant; 2. to forgive, pardon” (s. 273).

*Garçi müşkil ĥālatē dur elgä cān **bağışlamaq**,*

Oı Masīĥ-anfāsııq begimgä ĥuş āsān erür (47/5) (s. 59).

*Bar umēdim kim öz alıāfi bilä **bağışlağay***

Bu Gadā curmın ki bas şāhibqirān sulıān erür (47/7) (s. 59).

LÇ bağışlamak “bahş etmek, in’ām, atıyye, ihsan etmek, afv, lütfetmek, ma’zur tutmak” (s. 70).

LD bağışla — “bağışlamak” (s. 365).

*Barıa ‘ālem ‘āşī sin kılsang **bağışlar** haı sanga*

Çün ıufeylingdür bu ĥalk-ı evvelīn ü āıirīn (27) (s. 5).

*‘Āşıkıa cān **bağışlar** uşol köz bağış bile*

Ösrükler içre közüngē hīç kim harīf yok (864) (s. 95).

SD bağışla — “bağışlamak” (s. 405).

*Barça ‘ālem ‘āşī, sin kılsang **bağışlar** Hāk sangā*

Çün tufeylingdür bu halk-ı evvelīn ü āhirīn (44) (s. 100).

*Sin **bağışlad**ıng kanın Sekkākīning, yok yazukı*

Bu bağışlağan bile öltürmegil behr-i Hudāy (560) (s. 236).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK bağışla — “bağışlamak, vermek, armağan etmek, temize çıkarmak” (s. 366).

*Bir mü‘min kul yā kırnaç diyet dağı teslīm eylesün ehline līkin ehli **bağışlasalar** ecr Allāh üstine olur (92a/3) (s. 51).*

*Andan şonra bızağuyı ma‘būd édindiler özlerine mu‘cizātlar gelgenden şonra pes **bağışladı** anlara anı dağı vérdük Mūsā‘ya bellü édici bürhānı ki Tevrāt‘dur (101b/4-5) (s. 56).*

*Dağı girişüz kapudan secde eyleyüp **bağışlar**-biz size günāhlarıñuzı (175a/7) (s. 93).*

KT bağışla — “vermek, bağışlamak” (s. 57).

*“İy Çalabumuz! Egme gönüllerümüzi, andan soñra kim toğru yol gösterdün bize. Dakı **bağışla** bize katundan rahmat; bayık sen bağışlayıcısañ...” (3/8) (s. 38).*

*“İy Çalabum! **Bağışla** bana peygamberlik -yâ ilm-; dakı ulaşdur beni sâlihlara. Dakı eyle benüm için görklü alkış, sonrağılarda.” (26/83-84) (s. 298).*

beslä — : Beslemek, rızık vermek; terbiye etmek (Metinde: “Tanrı’nın rızık vermesi, terbiye etmesi”)

Yaş otlu tüz yerdä tındırdı meni da suvnuñ tınçlıxına **beslädi** meni (33v)² (s. 42).

Seniñ atıñ ü(44r)çün yol körgüzdün maña, da **beslädiñ** meni, (43v)⁴ (s. 54).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC bestle —, besle —, - r [bestla —; bestlar / besla —, bestler] “ernähren, füttern; pflegen, hegen; ‘nutrire’; ‘pascere (bestias)” (s. 56).

GT besle — (bisle — ?) “beslemek” (s. 218).

*Fi’l-cümle bu oğlannı nāz ve ni‘met bilen **beslediler** bir mu‘allimge birdiler kim munga ‘ilm ve ādāb ve hūsn-i hītāb ve hıdmat-i mülūk ögretkey (27/9-10-11) (s. 13).*

*Tüni kün **besledi** kuş tig kiyig bigin yügürgünçe, anası tokuz ay on kün köterdi hayrı bolğay tip (291/1-2) (s. 145).*

*Bu yarlı kulların dayim feraħda **beslesin** dip cān koyuptur mışr mülkinde seni haķ hācibü’l-hüccāb (317/10) (s. 158).*

İM besle — “terbiye etmek, beslemek” (s. 508).

*Ol kız emizdi qarındaşını sütten taķı angar süt indi taķı **besledi** anı anıng süti ol kız anası bolur sütten (494a/8) (s. 469).*

Kİ bislädi “terbiye etti” (s. 19).

KM bisle — “terbiye etmek, beslemek, büyötmek” (s. 40).

*Şükr Tanrı’ya sābitdür **bisleyicidür** ‘ālemleri cennet yaķşılar-içün (1b/2) (s. 1).*

TT besle — “beslemek, terbiye etmek” (s. 93).

TZ besle — “beslemek” (s. 150).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK bésle — “beslemek, büyütmek, yetiştirmek, rızık vermek” (s. 376).

Pes kabûl eyledi anuñ du‘âsını Tanrı’sı yahşısı kabûl eylemek dañı bitürdi Meryem’i yahşısı bitürmek dañı Meryem’i Zekerıyyâ bésledi (53a/4-5) (s. 30).

Eyit yâ Muhammed tañkık benüm namâzum ve barça ‘ibâdetüm ve hüccetüm ve dirliğim dañı ölmegim Tanrı Ta ‘âlâyadur ‘âlemler bésleyicisi (151b/1) (s. 82).

Fir‘avn eyitdi Mūsâ’ya biz seni béslemedük mi (394a/6) (s. 202).

KT bisle — “büyütmek, yetiştirmek, terbiye etmek” (s. 94).

Dakı yumşak eyle ol ikiye, horluk yanın, esirgemekden ötürü; dakı eyit: “İy Çalabum! Rahmat eyle ol ikiye, nite kim bislediler beni giçi iken.” (17/24) (s. 220).

bitik : **Kitap; mektup; yazma, yazı, yazış; yazılı şey, kâğıt (Metinde: “Tanrı’nın buyruğu; buyruklarının yazılı olduğu kutsal kitap; amel defteri”)** [=yazılğan, yazov]

Xuvatıdır Biy kensindän xorçkanlarıñın da **bitiklärin** kensiniñ övrätir alarga (36v)¹⁴ (s. 46).

Ol sahat ayttım, ki oşta kelirmen men, başına **bitikniñ** yazgandır benim üçün (66r)⁸ (s. 82).

Biy aytkay **bitiklär** bilä joğovurtlarga, bu buyruçılarga, bularga, ki boldular anda (118v)⁶ (s. 183).

Kel, Biy, tınçlıxıña seniñ, (232v) sendä **bitikläriñniñ** seniñ (232r)⁸ (s. 278).

Etmägänimni kördü közläriñ seniñ, da **bitikläriñä** barçası yazıldılar (240v)¹⁶ (s. 288).

Etmä alarga yargu **bitiktän**, hörmät budur barça arilärinä anıñ (257v)⁹
(s. 310).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY bitig “kitâbe, yazı” (s. 131).

*Bu **bit(i)g**: bit(i)gme (a)tısı: yol(lu)g t[ig(i)n] b[itidim] (KT G13) (s. 22).*

*B(a)rk itgüçi b(e)d(i)z y(a)r(a)t(i)gma **bit(i)g** t(a)ş itgüçi t(a)bg(a)ç
k(a)g(a)n çık(a)nı ç(a)ñ s(e)nüñ k(e)lti (KT K13) (s. 38).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY bitig (s. 427).

*M(e)n ol begning özinge tegdükde koyunıntın bir kagda **bitig**
üntürüp manga okıdı (6/7-8-9) (s. 62).*

*Biş törlüg hormuzta t(e)ngrining biş törlüg bögülüg edremke
tükellig arjılarınğ körkitmiş şastırlar teg **bitigler** bo yirtünçüde sansız
sakışsız bolsarlar (436/16-17-18-19-20) (s. 247-248).*

*M(e)n ötrü ol raça[ş]as[t](ı)r törü [**bitig**]ke tayaklıgın iki tümen yıl
başladım (547/42-43-44) (s. 294).*

IB bitig “kitap” (s. 51).

*Amtı amrak oğlanım, ança bilingler: Bu ırk **bitig** edgü ol (66) (s. 26).*

MS bitig “kitap” (s. 368).

*Maytrisimit nom **bitigde** tigin öge atınga abişik kılmak atlıg törtünç
ülüş tükedi (27/26-27-28-29) (s. 77).*

*Tağı yime qalmış buyruqlar yime öküş ajunlarda üç erdni ögüg
kangıg tapınmış udunmış üçün burқан körkin itip vrhar yirin sipirmiş üçün*

nom işidip nom **bitig** bitimiş üçün ton etük aş içgü buşı birmiş üçün ... çikin etüzlüg uluğ (tegi)mliḡ arhantlar bolurlar (50/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10) (s. 103).

SUK bitig, biḡig “schreiben, dokument” (s. 250).

US bitig “pismo, zapiska, dokument” (s. 268).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT bitig “yazma, yazı. *Bk.* bitik” (s. 96) ; bitik “kitap; mektup; yazma, yazı, yazış; yazılı şey, kâğıt. *Bk.* bitig” (s. 96).

Bitik üjükleği (I, 71/27).

Bıçgas bitik kılurlar

And key yeme bérürler

Xandın basut tilerler

Basmıl Çomal tirkeşür (I, 459/5-6-7-8).

Ol bitik bititti (II, 298/28).

Ol bitik tamgaladı (III, 353/5-6).

IKT bitig “1. book; 2. inscription; 3. ordinance, commandment” (s. 101-102).

Ay anlar kim berildilär Bitig (4/47) (s. 101).

Aydı ‘İsā: män Tangrı qulı turur män, berdi manga Bitig (19/30) (s. 101).

Aldı tahtalarını, anıḡ bitigi içindä köni yol (7/154) (s. 102).

Bolmaz ätözkä ölmäk magar Tangrı yarlıḡı birlä, bitig zamān berilmiş (3/144) (s. 102).

Tangrıning bitigi sizing üzä (4/124) (s. 102).

KB bitig “mektup” (s. 94-95).

Çıkardı atası bitigin oḡul

İligke ötündi kör akru amul (1556) (s. 172).

*Nerek munça sözke **bitig** ya itig*

*Bütün sen **bitig** sen manga ay tetig (4951) (s. 494).*

KSK bitig “kitap, yazı” (s. 321-322).

*İdimizä ıdğıl anlar içindä bir yalavaç anlardın okısun anlar üzä nişānlarıñnı ögrätsä anlarka **bitigni** tapuğ yolın bilmäk arıtsun olarnı (2/129) (s. 14).*

*Yana arığ bolmışlar kertgünügli künçuyıldın yana arığlar yavaşlar anlardın kim berildilär **bitigni** silärdä öñdün kaçan bersä silär olarka tärlärini özlärini küdäzigililär artağ iş kılmağlılar ap ymä oynaş tutuğlılar (5/5) (s. 75).*

*Yawuqları idiläri ämärikä yarağlığrak ämärikä tanrı **bitigi** içindä (8/75) (s. 133).*

KTS bitig “kitap, yazı, belge” (s. 83).

*Äy yahya tutğıl **bitigni** ya ‘ni turiyätñi küç birlä (12/5) (s. 83).*

***Bitig** içindä ya ‘ni kur’anda (12/8) (s. 83).*

*Berdi mäñä **bitig** ya ‘ni İncil (13/3) (s. 83).*

***Bitig** içindä ya ‘ni lawh al-mahfuzda (21/5) (s. 83).*

*Ya sizgä **bitig** mu kälmiş turur kitablarda (63b/3) (s. 83).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE bitig “yazı, mektup, ferman” (s. 116).

*Ĥavvāniñ vefātı boldı, bu kerçek **bitigler** kıyāmetğa teği mīrās kaldı (19r/20) (s. 27).*

*Tenri tuta anı yād kıldı, bu işler Kistrāniñ **bitigi** turur, benim Ĥazenem yok (231v/5) (s. 334).*

ME bitig “kitap, mektup” (s. 104).

Səwmek, dōstluq eglendi yērdē yēmişidi et, çürüdi et, értege qaldı et ulam bolmadı **bitikler** taqı satğaşmaq, şeyrek boldı, **bitiklerni** taqı ziyarətni şeyrek kıldı (35/2-3) (s. 37).

Doldurdu Təngri tēngizlerni aldadı anı, awutdı anı erksiz kıldı anga narh belgürtdi, endāze kıldı narhnı tutuşdurdı otnı, yaldurdı otnı h̄irē boldı közlerimiz tēmür çēke urdı qapuğqa (74/1-2-3) çermendi tonrı belgülüg kıldı anı baş kıldı kītābınğa nērseni, başladı **bitigini** ol nēme birle bu **bitigning** baş sözi, **bitig** başı uluqluqdın kıyşturdı yāngakını (73/5-6-7-8) (s. 44).

MM bitig “yazı” (s. 208).

Ürüh üzre nürdın bitilmiş **bitig**

Oqıp uksa bolmas munı köp tētik (330/1-2) (s. 140).

NF bitig “mektup, ferman” (s. 71).

Qaçan kim Peyğāambar ‘as’nung **bitigi** keldi erse, Necāşī melik aldı, oqıdı, içindeki sözlerni cümlesini bildi. Özi taqı ‘İsa peyğāambar ‘as dīni üze erdi, İncīlni bilür erdi. Andın song Ca‘ferke aydı: Özingē ēngen Qur‘āndın bilür-mü-sen? tēdi erse, Ca‘fer razhu bilür-men tēdi erse, aydı kim: Oqıgıl, eşiteyin tēdi (79/4-5-6-7) (s. 58).

Başraning uluqları da‘vat qılıp ünderler, ol taqı barur taqı aşlarını yeyür, tēdiler erse, ‘Osmān ibnü Hanīfke va‘z qılıp **bitig** ıda bērdi, velīkin ma‘zül qılmadı (146/6-7-8) (s. 102).

TQK bitig “1. mektup; 2. amel defteri; 3. kitap” (s. 30).

YB bitig “mektup” (s. 207).

Basa sizning esen tükelligni körüp kelsün tip h̄acı ‘ibād - berrekehu- hocadın **bitig** selām ıyduq (A. III. 17) (s. 109).

Ba‘de’l-ed‘iyeti’l-mustecābeti ve’l-eşniyeti’l-musteṭābeh ma‘rūz-ı bendegī oldur ki kemīneñiz h̄ālindin istifsār olursangız Allāh ‘ināyeti birle sulṭānım devletinde sağ selāmet kulluqda h̄āzır turupmız ve hem taht

tarafından haber şoldur ki hälleri katı bitigdir alınmışdır (K. V. 4-5-6-7) (s. 119).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

AL bitik “Kâf-i Arabî ile mektuba dirler ve yerden biten nebat manasına dahi kelür ...” (s. 130) ; biti “Bu dahi mektub ve nâme manasınadır.” (s. 130).

CC bitik [bitic / bitik, bitic] “ schrift, ‘litera’; buch; lagerverzeichnis, ‘cartularius’ ” (s. 61) ; bitiv, bitüv [bitú, bitiú] “schrift” (s. 61).

Kİ biti “kitap, yazı” (s. 19); bitik “kitap, yazı, mektup. Mukayese et biti” (s. 19).

KK bitig “mektup” (s. 104).

TT bitik “kitap” (s. 95).

TZ bitik “1) yazı, kitap; 2) kefin; 3) mihir” (s. 153).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD bitig “yazı, yazılmış şey, mektup” (s. 344).

Cânâ bitiging ki boldı merķūm manga

Miḥnet bile ğamnı kıldı ma ‘dūm manga (192/1) (s. 229).

BV bitig “yazı, mektup” (s. 666).

Hem uşol tofrağdın saçıp kurutung nāmeni

Yazsangız ol ayğa cismim tofrağ olğandın bitig (329/3) (s. 274).

Ni ḥadim yazmaq bitig ol mihr-i ‘ālem-tābğa

Çün yaza alman cefāsın zerreī aḥbābğa (564/1) (s. 564).

LÇ bitik “yazı, mektup, rik’a ve nâme, bitmiş halâs” (s. 89).

LD bitig “yazılmış şey, kitap” (s. 383).

Sözlemek boldı **bitig** birle vü körmek uykuda

ƘorƘaram kim luƒfî ħālî bolmağay mundın beter (530) (s. 58).

SD bitig “yazı, belge” (s. 416).

Ƙulluƒta bitig birür ü yüz şādîlık iter

Zülf ü ħadına sünbül ü reyĥān, çemeninde (494) (s. 218).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK biti “mektup, kitap” (s. 388) ; bitik “amel defteri, kitap” (s. 388).

*Ol melik `avrat eyitdi ki BelƘîs`dür ey begler ve ulular benüm Ƙaşrum içine bir görklü **biti** birağıldı ki ol Sülaymān`dandur dağı ol Tañrı adıla başlanmış ve içinde yazılmış ki yücelik eylemek benüm üzerime dağı baña geliñüz müsülmān oluñuz dēnilmiş (407a/3-4-5) (s. 208).*

*Ol bir anddur ulu eger bilürseñüz bu Ƙur`ān kerāmetlüdür şaƘlanmış **bitikde** yazılıdur (579b/5) (s. 293).*

*Füccāruñ `amelleri **bitigi** yēdi Ƙat yer altındadır ne bildürdi saña ki siccīn ne nesnedür yazılmış **bitidür** vāy ol günde yalancılara (634b/6-7) (s. 321).*

KT biti “1. mektup; 2. amel defteri” (s. 95-96).

Eyitti: “İy görünür cema`at! Bayık ben, birağıldı bendin yana **biti** görklü” ya`nî mühürlü, yâ Tañrı adınlu (27/29) (s. 307).

*Dakı eyittiler ya`nî yañsulayu: “İy Çalabumuz! İvdür bizüm için **bitümüzi** -yâ ülümüzi azabdan-, hisab güninden ilerü.” (38/16) (s. 371).*

*Pes ammâ ol kim virinildi **bitisi** sağ eline, eyide: “Tutun, okın **bitümi!**” (69/19) (s. 485).*

Biy : Bey (Metinde: “Tanrı, Allah”)

Biy ayttı maña: “Oğlum benim sensen, men bugün toğurdum seni (2r)⁷ (s. 3).

Yöp körünüz ögütün anıñ, ki öçäşlänmägäy **Biy** ... San barçasına, kimlär ki umsanıptırlar **Biygä** (2v)¹² (s. 4).

Evet sen, **Biy**, boluşuçum benim, hörmätim da biyiklätüçi başımını benim (3r)⁴ (s. 4).

Eminlik bilä bu da bunda yuxlalıx, zerä sen, **Biy**, yalgız başxa umsan bilä turguzduñ bizni (3v)⁹ (s. 6).

Biy, yol körgüz maña toğruluxuña seniñ duşmanlarım üçün benim, (5r)⁸ (s. 7).

Boyum asrı çarıştı, da sen, **Biy**, negä dinçä? (5v)⁴ (s. 8).

Biy Teñrim / **Biy** Teñrim benim, saña umsandım da xutxar meni, (6v/6r)² (s. 8/9).

Tur **Biy**, öçäşmäxiñ bilä seniñ da biyikläñ tügätmä duşmanlarımını benim. Oyan, **Biy** Teñrim, buyruxuña seniñ, ki sımarladıñ, ⁸ da yığınları jogovurtnuñ çövränä bolsunlar seniñ. Bunun üçün biyiklikkä xayttı **Biy**, ⁹ da **Biy** yargu etär jogovurtuna kensiniñ. Yargu et maña, **Biy**, artarlıxuña körä seniñ, zadasızlıxuıma körä benim, ki mendä (7r)⁷ (s. 10).

Biy, **Biy**imiz bizim, ki sk’ançelidir atıñ seniñ barça dünyägä (8r² / 9r¹⁰) (s. 10/12).

Boldu **Biy** umsa yarlığa, (10r)¹⁰ (s. 12).

Umsansınlar saña barçası, kimlär bilirlär atıñı seniñ, zerä xoymassen alarnı, kimlär xolarlar seni, **Biy** ¹⁴ Yarlığa maña, **Biy**, da bañ xonarlıxuımnı benim duşmanlarımdan benim, (10r)¹¹ (s. 14).

İzdämä xanın alarnıñ añdı da unutmadı **Biy** algışın miskinläriñ (9r)¹³ (s. 15).

Tur, **Biy** Teñrim, biyiklänsin xoluñ seniñ, da unutmaya yarlıları (12r)^{32/12} (s. 16).

Biy xan menji menjilik, tas bolgaylar gurk'çılar yerindän anıñ. ^{38/17}
Küsänçlikin yargununı işitti **Biy**, hadirlikinä yüräkläriniñ alarnıñ baxtı közüñ seniñ (12v)^{37/16} (s. 16).

Biy ari dacarına kensiniñ, **Biy** köktä olturğuçuna kensiniñ (13r)⁴ (s. 18).

Tas et, **Biy**, barça ustat ağızını, da ulu sözlü tilni. ⁵ Kimlär ayttılar: "Tilimizni bizim ulu etälix, erinlärimiz bizim bizdädir, da kimdir bizim **Biyimiz**?"
⁶ Çaräsizlixi üçün yarlıniñ da küstünmäxi üçün miskinniñ hali turıyım, ayttı **Biy**, xoyıyım xutxarmaximni da yeberiyim alarga (14r)⁴ (s. 18).

Kimlär ki yer id[il]jär joğovurtumni menim, neçik aşın ötmäkniñ, da alnına **Biy**niñ sanamadılar. ⁵ Anda xorxkaylar xorxu, xayda ki bolmagay xorxu, zerä **Biy**dir övlärinä artarlarnıñ. ⁶ Sağışın yarlıniñ uyat ettilär, zerä **Biy**dir umması anıñ (15v)⁴ (s. 20).

Ayttım Eyämä: **Biyim** sen menim, da yaxşılıxım maña sendändir (16v)² (s. 22).

Men saña, **Biy**, sarnadım, ki işittiñ maña, (14v)⁶ (s. 24).

Tarlıxıma menim men alnına **Biy**niñ sarnadım, (20r)⁷ (s. 26).

Sen yarıxlı etärsen çıraximni menim, **Biy**, Teñrim, yarıx et maña xaranğuluhta (22r)²⁹ (s. 28).

Tiridir **Biy**, da algışlıdır Teñri, (23v)⁴⁷ (s. 30).

Kim oxşar saña, Teñri, da **Biy**, ya kim oxşagay saña haybatlangan arilärdän (25v)¹¹ (s. 32).

Biy boluşuçım da xutxaruçım menim (28v)¹⁵ (s. 36).

Xan umsandı **Biygä**, yarlıgamaşından Biyiktäğiniñ ol seskänmägäy ...
¹⁰ **Biy** öçäşmäxi bilä kensiniñ yüräkländirgäy alarnı, da ot yegäy alarnı (30r)⁸ (s. 38).

Umsandı **Biygä**, ki xutyargay anı, tircizgäy anı, zerä klär anı (31r)⁹ (s. 40).

Sen, **Biy**, yıraç etmägin şagavatıñni seniñ mendän, da **Biy** boluşma maña baxtı (32r)²⁰ (s. 40).

Bu cınstır, ki izdär **Biyni**, izdär körmä yüzün Jagop Teñrisiniñ ... ⁸ **Biy** xuvatlı xuvatı bilä kendiniñ, **Biy** xuvatlı oğraşta ... ¹ Saña, **Biy**, kötürdüm canımni menim (27v)⁶ (s. 45).

Seniñ atıñ üçün, **Biy**, boşat yazıxlarımni, zerä köp boldular (36r)¹¹ (s. 46).

Xuvatlıdır **Biy** xorxuçılarına kendiniñ da bitiklärin kendiniñ övrätir alarga (28v)¹⁴ (s. 47).

Biy yarıxım da tirlikim, – men kimdän xorxkaymen? (38r)¹ (s. 48).

Biyiklärtirmen seni, **Biy**, ki yöpsündüñ meni, da sövündürmädiñ duşmanlarımni menim (42r)² (s. 52).

Biy Teñrim menim, sarnadım saña, da sağayttıñ meni (32v)³ (s. 53).

Men saña, **Biy**, sarnadım, Teñrimä menim xoldum (33r)⁹ (s. 55).

Algışlıdır **Biy**, ki tamaşa etti yarlıgamañın kendiniñ şähärdä bek (35r)²² (s. 57).

Köp xıyınlar bardır yazıxlılarnıñ, evet xaysıları umsanırlar **biy**[gä], yarlıgamañı Eyämizniñ (36v) çövräsinä bolgay alarnıñ ¹¹ Färah bolunuz da sövünüñüz, toğrular, **Biydä**, ögünüñüz barçañız, xaysı[lar]ıñız ki toğrusız yüräkläriñiz birlä (36r)¹⁰ (s. 59).

San cınska, xaysına ki **Biy** Teñri boluşuçıdır anar, (37r)¹² (s. 61).

Algışlıyım **Biyni** hər sahat, hər sahat algıışı ağızıma menim ³ **Biy** bilä maxtangay boyum menim, işitkäy ivaşlar da färah bolgaylar ⁴ Ululatıñız **Biyni** menim bilä da biyiklätiñiz atın anıñ oğurdan (50r)² (s. 62).

Sarnadılar toğrular **Biygä**, da **Biy** işitti alarga, (39r)¹⁸ (s. 63).

Da barça söväklärim aytkaylar: **Biy**, kim oxşaştır saña? (53r)¹⁰ (s. 64).

Oyan da baḫ, **Biy**, könülükümä benim, Teḫrim da **Biyim**, yarıguma benim, (54v)²⁴ da könülük et maḫa artarıḫına körä seniḫ, **Biy** Teḫrim (54r)²³ (s. 66).

Biy yalgız eltär / kütär edi alarnı, da yoḫ edi alarda / alar bilä yat Teḫrilär / Teḫri yat (57v / 43v)¹² (s. 70/71).

Saldıḫ **Biy**ni, ki toḫurdu seni, unuttuḫ Teḫrini, ki yedirdi seni (58v)¹⁸ (s. 72).

Salma / Xoymaḫın meni, **Biy** Teḫrim, da ne / ni yıraḫ bolma / kerı bolmaḫın mendän (64^ar / 49r)²² (s. 78/79).

Dügül mi sen, **Biy**, ya küçlü ḫuvatım benim dügül mi sendän? (48v)⁸ (s. 81).

Algıḫlı **Biy** Asduac / **Biy** Teḫri Israjelniḫ meḫi meḫilik, bolsun / bolgay, bolsun / bolgay (68v / 52v)¹⁴ (s. 84/85).

Bu kensidir / kendidir **Biy**iḫ / **biy**iḫ seniḫ, yerni öpkäysen buḫar, ¹³ da ḫızı Curanıḫ yerni öpkäy buḫar (74v / 57v)¹² (s. 92/93).

Färah bolgay taḫı Sionnuḫ, da sövüngäylär ḫızları Jutanıḫ seniḫ könülük üçün, **Biy** (78r)¹² (s. 96).

Teḫri teḫrilärniḫ, **Biy** / **Biyi** sözlädi, ündädi dünyäni / yerni kün toḫuḫtan / kün toḫuḫundan kün çax batıḫına dirä / çax batıḫına künnüḫ (80v / 62r)¹ (s. 100/101).

Sen, **Biy**, könülüknü sövdüḫ / süvdüḫ, (83v / 64r)⁸ (s. 102/103).

[Prayer] Sensen **Biy**imiz bizim, sensen K'risdos ḫutḫaruçımız bizim, (72r) (s. 115).

Xan umsandı **Biy**gä, (102v / 80r)¹² (s. 128/129).

Biy Teḫri algıḫlı, algıḫlı **Biy** här kün / küñüzün, (110r / 86r)²⁰ (s. 136/137).

Evet kiriyim ḫuvatına Eyämizniḫ, da **Biy**, aḫdım toḫruluxuna seniḫ yalgız (92r)¹⁶ (s. 145).

Biy öldürür, da **Biy** tircizir, (121r / 95r)⁶ (s. 148/149).

Bu belgili bolsun / mäyan bolsun saña, ki duşman azarladı / tabaladı **Biy**ni, (127r / 99v)¹⁸ (s. 154/155).

Avazım bilä benim men **Biygä** sarnadım, avazım bilä benim Teñrigä, da baxtı maña (129v / 101v)² (s. 158/159).

Tircizgäysen sen bizni, da atıñı / atıñı seniñ, **Biy**, sarnagaybiz / sarnıyıx (141v / 111v)¹⁹ (s. 172/173).

Tur / Kel, **Biy** / Teñri da yargula yerni, zerä sen meñärsärsen barça gurk'çılarnı / dinsizläрни (143v / 113r)⁸ (s. 174/175).

Seğanıñ seniñ, **Biy** xıvatnıñ / biyi xıvatlılarınıñ, xanıñ / xanıñ benim da Teñrim / Teñrim benim (145v / 115r)⁴ (s. 176/177).

Biy Teñri xıvatnıñ / xıvatlılarınıñ, işit xoltxama benim / algışıma benim, (146r / 115r)⁹ (s. 178/179).

Yoxsa / Evet sen, **Biy** Teñrim şağavatlısen, da yarlıgovuçı, uzun esli, da köp yarlıgovuçı, da könü, (149r / 117v)¹⁵ (s. 180/181).

Biy belgirtkäy yazov bilä joğovurtka, bu biylärgä, ki boldular anda (149v)⁶ (s. 182).

Biy Teñri xıtçarıлмахımınıñ benim, kündüz sarnadım da keçä alnıña seniñ (150r / 118v)² (s. 182/183).

Küstündüm alnına **Biy**niñ künüzün da kötördüm alnıña xollarımını (150v)¹⁰ (s. 184).

Biy Teñri xıvattan / xıvatlılarınıñ, kim oxşar saña? (152r / 120v)⁹ (s. 186/187).

Aytмага / aytma: "Toğrudur **Biy** Teñrimiz bizim, da yoxtur anda / kendindä könüsüzlük / egirlik (162v / 128v)¹⁶ (s. 198/199).

Tulnu da yatnı öldürdülär da öksüzlärni xırdılar, ⁷ da ayttılar, ki körmäzdir bunı **Biy**, da ne esinä almaz Teñrisi Jagopnuñ (163v)⁶ (s. 198).

Kimilər ki sövərsiz **Biy**ni, kləməniz / körəlməniz yamanlıxını, saxlar **Biy** boyun / canların aruvlarının kensini / arilərini kendini, xolundan yazıxlını xutxarır alarnı (168r / 133r)¹⁰ (s. 204/205).

Biyiklətiniz / Biyik etiğiniz **Biy** Teñrimizni bizim, (170v / 135r)⁹ (s. 206/207).

Biy, işit algışıma menim, (172r / 136r)² (s. 208/209).

Sen, **Biy**, meñilik barsen, da añılmağın seni / jışadaglığın seni pokolen´a pokolen´adan / cıstan çağ cınska (173r / 137r)¹³ (s. 210/211).

Algışlıyım **Biy**ni tirlikimä / tirlikimdä menim, (179r / 142r)³³ (s. 218/219).

Xayttı **Biygä** da keçirdi öçäşməğın anı, ki tas bolmagaylar alar (185r / 146v)²³ (s. 224/225).

Algışlı **Biy** Teñri / **Biy** Teñrisi İsrajelniñ meñi meñilik (187r / 148r)⁴⁸ (s. 226/227).

Yoxsa / Evet, tirilər, algışlıyğın seni, **Biy**, (188v / 149v)¹⁹ (s. 228/229).

Ağdı bizni **Biy** da algışladı bizni, algışladı **Biy** övin / övün İsrajelniñ, algışladı **Biy** övin / övün Aharonnuğ ^{21/13} Algışladı **Biy** xorxkanlarını kensini / xorxkanların kendini, kiçilärni / kiçilärin da ulularını / uluların (202r / 160r)^{20/12} (s. 244/245).

Biydir menim boluşuçım, (204v / 162r)⁶⁻⁷ (s. 246/247).

E / Ey **Biy**, xutxar, e / ey, Biy, yol körgüz / yol körgüzgin (206r / 163r)²⁵ (s. 248/249).

Meñilik, **Biy**, sözüñ seni bardır köktä, (214r / 169v)⁸⁹ (s. 258/259).

Vaxttır haybatlama / xulağ etmä **Biy**ni / **Biygä**, (217v / 172r)¹²⁶ (s. 262/263).

Alnıña seni / Saña, **Biy** Teñrim / **Biy** Teñrim menim, eksilgäninä canımniñ menim sarnadım (223v / 177r)⁸ (s. 268/269).

Biy saxlagay seni, da Biy yöpsüngäy oñ xolu / oñu bilä kensini / kendini (225v / 178r)⁵ (s. 270/271).

Biy, biyiklänmädi yüräkim / yüräkim benim, da ne yığlamadı / yubanmadı közlärim / közlärim benim (231v / 183r)¹ (s. 278/279).

Ant içti **Biy** Tawit'kä könülük bilä (232v / 184r)¹¹ (s. 280/281).

Jagopnu tanıladı kensinä / kendinä **Biy** da Israjelni jañanklıxka kensiniñ / meñärmäxına kendiniñ (234r / 185v)⁴ (s. 282/283).

Añ / Añın, **Biy**, oğlanların Etomnuñ / Etovmanuñ künlärin / kününä Erusağemniñ / Erusağēmniñ (237v / 188r)⁷ (s. 286/287).

Uludur haybatı Eyämizniñ, ⁶ biyiktir **Biy**, (238v / 189r)⁵ (s. 286/287).

Alniña seniñ / Saña, **Biy, Biy**, közlärimdir benim, saña umsandım, **Biy**, çıxarma / çıxarmagın canını mendän (243v / 193r)⁸ (s. 292/293).

San ol cınska, xaysına ki **Biy** Teñrısı Jagopnuñ boluşuçıdır añar da umması anıñ **Biy** Teñridädir (250v / 198v)⁵ (s. 300/301).

Uludur **Biy**imiz bizim da uludur xuvatı anıñ, eslilikinä anıñ / aхіlına anıñ yoxtur uç / yetişmäx ⁶ Yöpsünür ivaşlarıni / sekinläri **Biy** da aşağlatır / aşağ etär öktämlärni yergä dirä / çağ yergä diñrä (251v / 199r)⁵ (s. 302/303).

[Prayer] İşıit bizgä, **Biy**, işit bizgä, yarlıgamaıñ da şağavatiñ bilä seniñ, ayama etkänläriñä seniñ, adam sövüçi **Biy**, Parexosluxu (s. 312).

Alğışlanız, barça işläri Eyämizniñ, **Biy**ni, alğışlangız da biyiklätiñiz anı meñilik (205v)⁵⁷ (s. 314).

Hali çeş xuluñnu seniñ, **Biy**, sözüñä körä seniñ eminlikkä, ³⁰ ki kördü közlärim benim xutxarmaıñını seniñ, ³¹ xaysı ki hadirläpsen alınına barça joğovurtnuñ (208r)²⁹ (s. 317).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY beg "bey" (s. 128).

B(a)rs b(e)g (e)rti k(a)g(a)n (a)t bunta biz birt(i)m(i)z (KT D20) (s. 28).

Üç(ü)ñç y(i)g(e)n sil(i)g **b(e)g(i)ñ** k(e)d(i)ml(i)g tor(u)g (a)t bin(i)p t(e)gdi (KT D33) (s. 32).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY beg krş. big (s. 408-409) ; big krş. beg (s. 413).

*Anın amtı m(e)n atam **beg**ke barıp ot em şast(i)rning özen k(e)rgeklig tügünin ig agrıg emlemek uzanmakın ayıtayın ötüneyin (587/4-5-6-7-8) (s. 312).*

*Tüzüni tuymış tutunçsuz titik bilge yavaş serimlig toyın körklüg tongalar **bigi** yapa tınl(ı)g oğlanlarının yaraşı edgülüg umuğı .. yalanguk körklüg yalınayu turur (682/6-7-8-9-10) (s. 351).*

IB beg “bey” (s. 51).

***Beg** er yuntıngaru barmış: Āk bisi kulunlamış ... **Beglik** yaragay tir. Mengilig **beg** er ermiş (5) (s. 18).*

MS beg “bey, prens” (s. 362).

*Körüngler **beg**lerimiz munta toğup örtenür yalar biz (73/8-9) (s. 136).*

*Anı işidip santuşiti tengriler **begi** adın bir toyın arzı tengrike inçe tip tiyür (103/36-37-38) (s. 174).*

SUK bæg “titel; ehemann; personennamen; hundertschafts-führer; tausendschafts-führer; beamter, staatsbeamter” (s. 247).

US bæg “naçalnik” (s. 267).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH beg “bey” (s. VIII).

*Dad ispəhsalar **beg** üçün bu kitip*

Çıkarđım ajunda atı kalsu tip (69-70) (s. 46).

DLT beg “bey, koca, evli erkek” (s. 78-79) ; bæg “koca. *Bk.* beg” (s. 79).

Beg akınçı akıttı (I, 212/12-13).

Beg anı kınattı (II, 313/12).

Beg anı kızgadı (III, 290/7).

Yawlak tıllıǵ bægden kerü yalnǵus tul yéǵ (III, 133/15-16).

KB beg “bey” (s. 69-70-71).

ǰalı bolsa begler hıyanet köngül

Budunǰa asıǵ bolmaz andın töngül (2011) (s. 218).

Adaş ǰoldaşım tip inanç boldaǰı kim

Anı beg ǰılıp men özüm ǰul bolayı (6586) (s. 649).

KSK bæg “bey; koca, efendi *bkz.* bægän” (s. 296).

Äǵar bir tişi ǰişi ǰorǰsa bægindin köñül ǰalmaǰ azu yüz äwürmäk tarlıǵ yok anlar ekki üzä yaraştırmaǰları ǰalı birlä lar ekki ara aştı ǰılmaǰ (4/128) (s. 69).

Aydı ay ǰatıǰlıǰa tuǰrur mu män män ǰurtǰa män bu bægim pir turur (11/72) (s. 163).

KTS beg ~ bæg “bir bölgenin yöneticisi, bey” (s. 74).

El budunı terildilär yamliǰa hıbarını ol mälikkä eltdilär kim ol el begi ärdi (9b/16) (s. 74).

Abu cähl mäkkä içindä bæg ärdi (26b/6) (s. 74).

HAREZM TÜRKCESİ

KE beg “bey, efendi” (s. 85).

Ol Şeddādınǵ ‘Umlāǰ atlıǰ oǰlı bar erdi, Ya ‘kūb rūzgārında miñ beǰi bar erdi, bu miñ beǰni ündedi aydı: maña bir kēñ tüz yazı, saǰ topraǰlıǰ yér hāşıl ǰılıñ (62v/3-4-5) (s. 86).

‘Aşşaba aydı: biziñ hem **beğimiz** bar, mülkini şıfat kılsa bolmas (146v/14) (s. 208).

ME beğ “bey, emîr” (s. 99).

Buyurdı **beğ** erge, tutsurdı **beğge** erni vaşıyyet kıldı anga üçde bir mālını (62/4) (s. 42).

Deştür tiledi **beğge** şataşmakğa, destür tiledi **beğge** kirmeklikge (214/8) (s. 76).

MM beğ “bey” (s. 204).

Bu altun kümişdin ayak çäreler

*Kılur bay melik **beğ** bu bî-çäreler (190/1-2) (s. 120).*

Biliñ awnı kim tutsa bolur anıñ

*Ra‘iyyet vezîr **beğ** kerek sulţanıñ (232/1-2) (s. 126).*

NF beğ “bey, efendi; vali” (s. 52).

*Kerek kim ol hatunnı manga hāşil qılsangız, tedi erse, Mu‘āviya aydı: İngen hāşil qılayın, tedi taqı bir kişi ıda bérdi Başra **beğ**inge kelsün, tıp (180/3-4-5) (s. 124).*

*Haq tvt qiyāmat kün bolsa, ‘āvş tört kimerse birle tört kimerseke hucet qılğay: Pađışāhlar taqı **beg**lerke taqı māl édileri ayğaylar: Yā Rebbī, bizlerke pađışāhlıq bérding taqı üküş māl ve memleket bérding (327/6-7-8) (s. 227).*

YB beg “bey krş. bey” (s. 205) ; bey “bey krş. beg” (s. 206).

*Burunğı yıl begbolat hoca M‘DYN başlı bir neçe oğlanlar begiş turduçaq birdi davud başlı **beg**ler edüğü aţlı kişini t(e)mirge aldirtın çıkarup iymişler (A. I. 6-7-8-9) (s. 105).*

*Bu yarlıgını tutup turğan hoca **beg**(k)e bizing soyurğal bolup tarğan bolsun tidük (K. II. 5-6) (s. 115).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC bej, bij (?) [bey / bey; byig (2. Pers.) (st. beying?)] “adliger, ‘baronus’; herr; ‘dominus’” (s. 54).

GT big “bey” (s. 219).

*Bu gülistān ziyneti bathāş **big**, hācibü'l-hüccāb-ı şulţān hāş **big** (13/3) (s. 6).*

*Ni kadar kim **bigler** aşı tatlı bolsa ay konak, yarlı yoqsulğa kuru itmeki andan yahşırağ (347/1-2) (s. 173).*

İM big “bey” (s. 509).

*Tağı namāz kıling herbir edgü kişi artında tağı yaman kişi artında tağı gazilik kıling herbir **big** birle (29a/1-2) (s. 162-163).*

*Tağı Ebū Yūsuf katında: mışr-ı cāmī her bir yir turur kim anıng **bigi** bolğay tağı kâzīsı bolğay hüküm yürügey (229a/5-6) (s. 288).*

KK beg “bey. krş. bey, biy” (s. 103); bey “bey. krş. beg, biy” (s. 103); biy “bey. krş. beg, bey” (s. 104).

KM beg “bey” (s. 38).

*Biş didügümüz tenden daşkarıdur ol muṭī⁷ olmağdur **beglere** dağı sulţānlara (46b/5-6) (s. 29).*

TT bey “bey, emir” (s. 93).

TZ biyik “büyük. Bk: büyük” (s. 153); büyük “büyük. Bk: biyik” (s. 160).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL big “Kâf kâf-i Acemîdir, beg demekdir mîr manasına.” (s. 134).

BD big “bey” (s. 341).

*İy **big** barıp şena bile kulluğ di*

Yir öp dağı hūb edā bile kulluğ di (225/1) (s. 237).

- BV** big “bey” (s. 660).
*Eger baba **big** oğlı iyledi naql*
Haq itsün ravzanı me’vāsı anıng (678/2) (s. 557).
- DG** beg “prince; princess” (s. 278).
*Ġāyat-ī sahv ū quşūr-ī ŧab`dın bolğay, **begim**,*
Sen barında bu Gadā gar bolsa qurbān özgägä (6/5) (s. 18).
*Şum raqıb sözigä kirmäklık ğarāyib dur, **begim**;*
Heç kişigä yaşılıq qılğay-mu anıng dek yaman? (162/5) (s. 174).
- LÇ** bey “büyük, ulu, emir” (s. 88) ; big “beg, emir, hâkim, kibâr, muta-sarrıf, sâhip, serdâr, derebeyi” (s. 93).
- LD** big “beğ” (s. 376).
Yitti kişver pādişāhınıng siver ferzendidür
*Kim kıılır **bigim** anga dāyim `azīzim dip ħiṭāb (86) (s. 10).*
*Tüz **bigim** bu demde şoḫbet kökini*
Tut ayağ kis derd ü ğamning kökini (2683) (s. 295).
- SD** big “bey” (s. 411).
*`Alem tig barça **big**larning başı kökke kirek tıgse*
Kim anlar tekye kılgalı bu kutluğ āsitān kildi (71) (s. 108).
*Ey Mesīḫā-dem **bigim**, bir dem bile birgil şifā*
Şīve birle közlering cānımnı bīmār eyledi (767) (s. 296).
- ŞHD** big “bey” (s. 372).
*Bu Şibānī bu ŧavāyif **big**lerini qavlaban*
Żulm ü cevrin köteriben ilge köp dād eyledük (83b/1-2) (s. 165).
Baş kılsa `acāyiptin quşlarğa kaan bolğay

Big kılsa ayağını bularğa toğan bolğay (187b/10-11) (s. 310).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK beg “bey, hükümdar” (s. 371).

*Ol melik `avrat eyitdi ki Belķīs`dür ey **begler** ve ulular benüm kaçrum içine bir görklü biti bırağıldı ki ol Sülaymān`dandur dağı ol Tanrı adıla başlanmış ve içinde yazılmış ki yücelik eylemek benüm üzerime dağı barça gelinüz müsülmān olunuz dēnilmiş (407a/3-4-5) (s. 208).*

*Ol iki mu`cizedür Tanrı Ta`ālā`dan Fir`avn`la **beglerine** taḥķīķ anlar fāsıķ kavmleridi (417b/5-6) (s. 214).*

biyik : Büyük, ulu, yüce; esma-i hüsna`dan (= Allah`ın “El-Azîm”, “El-Kebîr” sıfatları)

Biy, **biyiksen** da biläkiñ xıvatlı, da alar bilmädilär (156v)¹¹ (s. 190).

Baxtı ol **biyiktän**, arilikindän kensiniñ, Biy köktän yergä baxtı (173v)²⁰ (s. 210).

Biyiktir barça cınslar üsnä Biy, da köktädir haybatı anıñ (200r)⁴ (s. 242).

Biyiktir Biy, xon(239r)arhnı körär, biyiklikin yıraıtan tanır (238v)⁶ (s. 286).

Yeber xoluñnu seniñ **biyiktän**, da xutxar meni suvnuñ köplüxündän da yolundan oğlanlarınıñ yatrıñ, (247r)⁷ (s. 296).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY bedük (s. 408).

*M(e)n igledükde `eng başlayu manga tört yekler yakın kelti .. biregüsi **bedük** berke tutmış (5/21-22-23) (s. 62).*

*Ol küvrügdin ertingü yangkulug <ulug> **bedük** tikilig ün üner (95/1-2) (s. 104).*

*Ülgülençsiz tenglençsiz ulug **bedük** tering bilge biliglerig toşgurmak tüketmek p(a)ramıt timek savning yörügi erür (309/19-20-21-22) (s. 192).*

*Sansız tınl(ı)glarig sansar emgekintin ozgurup nırvan mengisinge tegürgülük küç kūsünke teggülük buyanlig ulug **bedük** yükmekig yüker (421/16-17-18-19) (s. 242).*

IB bed[ük] “büyük” (s. 51).

Bed[ük] tiz üze ünüpen möngreyür men (60) (s. 25).

MS bedük “büyük, iri” (s. 362).

*Antada basa barnaslıg bay **bedük** kişiler oğlanı yaşı purnı vimali gavanpati subahuda ulatı biş inallar arħant kutın bultılar (7/32-33-34-35-36-37) (s. 51).*

*Ol antağ ... emgektin (ozup kırtu)lup antada taķı emgek ...ğlig uluğ **bedük** etüzlüg pırit (ajunınta) ... uluğ **bedük** tağ te(ğ) (85/7-8-9-10-11) (s. 157).*

SUK bädük “groß” (s. 247).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT bedük “büyük. *Bk.* bedhük” (s. 77-78) ; bedhük “büyük. *Bk.* bedük” (s. 78).

*Yurt kiçük bolsa anğut **bedük** ur (I, 93/18-19).*

Bedük bagırlığ (I, 360/24).

Bedük karınlığ er (I, 499/14).

Aydum anğar sewük

Bizni taba ne elük

Keçtinğ yazı kerik

*Kırlar edhiz **bedhük** (I, 94/2-3).*

IKT bädük “big” (s. 91).

*Kämişti tayaqını, ançada ol **bädük** yılan bälgülüg (7/107) (s. 91).*

KB bedük “büyük” (s. 68).

Akı erdi elgi yüreki teğük

*Biliglig saqınux kör atı **beğük** (58) (s. 23).*

Atang öldi qaldıng sen oğlan kiçig

*Kiçigke **beğüktin** bolur yol keçig (1793) (s. 196).*

*Qapuğda ün itti **beğük** ündedi*

Kişi ıdı tawraq baqa kör tdi (5954) (s. 589).

KSK bädük “büyük” (s. 296).

*Taqı anlarını mänzägi kim nafaqa qılurlar mällarını tiläyü tañrı hoşnudluqını bütün tutmaq özlärindin bir büstän mäjizlig bir **bädük** täpä tüzü tägsä anjar uluğ qatrelig yağmur bersä yemişni ekki anıqça (2/265) (s. 30).*

*Kämişti tayaqını ol ançada ol **bädük** yılan bälgülüg (7/107) (s. 117).*

KTS büyük “büyük” (s. 91).

*Çadırları bar ärdi, **büyük** uzun teräkläri birlä yerdä maqam qılmışlar ärdi (132/14) (s. 91).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE biyik “büyük krş. böyük” (s. 117).

*Zekerıyyä Meryemni olar[d]ın evige éltidi, **biyik** yerde koydı, yémek içmek bérđi (167r/2-3) (s. 237).*

*Ol kuş aydı: yıparlıg tonlar keymek, **biyik** binālar koparmağ halāyık arasında belgürdi mi (177r/4) (s. 252).*

ME büyük “yüksek, büyük” (s. 107) ; büyük “büyük (bkz. büyük) (s. 109).

*Neçdge keldi er **böyük** yer yövütkeci anga, yārī berdi anga (11/5-6) (s. 33).*

*Ēndi qalmışdın song, **böyük**din aşaka endi ucuz boldı narh, endi narh (160/4) (s. 64).*

NF beğük “büyük” (s. 52) ; büyük “büyük” (s. 84).

*Yā‘qūb peygāmbar ‘as aydı: Oğlum ne tüş kördüng? tēp su‘āl qıldı erse, Yūsuf aydı: Ey baba, bir **beđük** tağ bolur (353/5-6) (s. 245).*

*Bu ‘ālam içinde bir qara yer bolsa erdi tağı anda haqīqat iqāmat qılsa erdük, tēdi erse, cümle **böyük** tağlar baş qaldurdılar kim: Nūh peygāmbar kemisi bizde iqāmat qılğay, tēp (378/10-11-12) (s. 263).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC bejik [beyik, beik, beyk] “hoch, ‘altum’ ” (s. 54).

GT beyük “büyük” (s. 218).

*Kerimū’n-nefs şāhib(i) hulk **beyük** himmetli alçaq köngüllü, ulluğa kiçige i‘zāz ve ikrām ve ihsān kılıp, gaybetlerinde haberin sözler idi bir kün melik (69/7-8-9) (s. 34).*

*İy **beyük** ünli tağl hālī bağın, azuğing yok safarda nitkeysen (304/13) (s. 151).*

İM beyük “büyük, ulu” (s. 509).

*Yügen hāletde özge endāmlarını tağı iki yengini sığangay tağı olturğay **beyük** mıştabanınğ qarıgında yā **beyük** taş öze yā **beyük** bir öze bolğay (89b/1-2) (s. 198).*

*Ve eger secde kılğan yiri beyükreğ bolsa iki ayakı yirinden iki top kadarınça tikilmiş top revā bolur. Ve eger andan **beyük** bolsa revā bolmas (168b/2-3-4) (s. 248).*

KK büyük “büyük” (s. 106).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL beyik “Kâf-i Arabî ile büyük demektir.” (s. 129).

BV biyik “büyük” (s. 666).

*Geh **biyik** geh pest giryān körsengiz ‘uşşāknı*

Fāş külmes siz nihān bārī tebessüm iylengiz (217/2) (s. 180).

*Vişāl evci **biyik** iy köngül kuşı sin pest*

Yitişmek anda ni mümkün eger hevā kılsang (360/4) (s. 298).

LÇ büyük “azîm, cesîm, ulu, kibr, koca” (s. 87); biyik “büyük, cesîm,ulu” (s. 93); biyik “büyük, cesîm, ulu, serdâr” (s. 94).

YED biyik “büyük” (s. 366).

*Toğuz sipihrdin ‘ışkıng maqāmı kildi **biyik***

‘Aceb imes ki köngül eylese hevā peydā (3/6) (s. 42).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK büyük “büyük” (s. 399).

*Gözleri sürmelü **büyük** gözlüler ayurtlanmış yumurdaya benzerler (483b/4) (s. 244).*

biyiklängän : Büyük / yüce olan [= biyiktägi] (Tanrı)

Sağmos aytıyım atına Eyämizniñ **biyiklängänniñ** (8r)¹⁸ (s. 10).

Sağmos ayt kaymen atına Eyämizniñ **biyiklängän** (9r)³ (s. 12).

Zamanına, ne türlü üläşti **Biyiklängän** barça millätni, (57r)⁸ (s. 70).

Ari etti övin kensiniñ **Biyiklängän** (75v)⁵ (s. 92).

Biy **biyiklängän** da xorxulu, xan ulu üsnä barça yerniñ (76v)³ (s. 94).

Tügällä **Biyiklängängä** antiñni seniñ (82r)¹⁴ (s. 100).

Küstündüm alınına Asduacniñ **biyiklängän**, (94r)³ (s. 116).

Ayttım, ki halı başladım, budur yänirmäx oñuna **Biyiklängänniñ** (130v)¹¹ (s. 160).

Hälbät, dağı da yazıx ettilär, da dağı oçäştirdilər **Biyiklängänni** suvsuzluxtan (133r)¹⁷ (s. 162).

Asduac **Biyiklängän** xutxaruçı edi alarga (135r)³⁵ (s. 164).

Tanısnlar ki atıñ seniñ Biydir, da sen yalgız **biyiklängänsän** üstnä barça dünyäniñ (145r)¹⁹ (s. 176).

biyiklätüçi : Yükseltici, yüceltici (Tanrı)

Evet, sen, Biy, boluşuçum menim, hörmätim da **biyiklätüçi** başımni menim (3r)⁴ (s. 4).

Evet, sen, Biy, boluşuçım menimsen, haybatım menim da **biyiklätüçisi** başımniñ menim (3r)⁴ (s. 5).

biyiktägi : Büyük / yüce olan [= biyiklängän]

Sağmos aytıyım atına Eyämizniñ **biyiktägi** (7v)¹⁸ (s. 11).

Sağmos aytıyım atına Eyämizniñ **biyiktäginin** (8v)³ (s. 13).

Zamanında, neçik ayırdı **Biyiktägi** barça cınslarını, (43r)⁸ (s. 71).

Ari etti otaxın kendiniñ **Biyiktägi** (58r)⁵ (s. 93).

Tügällä **Biyiktägigä** niyätiniñ seniñ (63r)¹⁴ (s. 101).

Çaxırdım Tenrigä **biyiktägi**, Tenrigä yaxşı etüçimä benim (73v)³ (s. 117).

Ayttılar, ki neçik bildi Tenri ya bardır bilmäxlix **Biyiktägidä?** (123v)¹¹ (s. 152).

Ayttım, ki hali başladım, budur yänjirtmäxi oñu[nun] **Biyiktäginin** (102v)¹¹ (s. 161).

Hälbät, arttırdılar yazıx xılınmaçını, dağın da öçäştirdilər **Biyiktäginin** suvsuzluxta (133r)¹⁷ (s. 163).

Neçä kerät açıqlattılar anı pustalıxta, (135v) öçäştirdilər **Biyiktäginin** suvsuzluxta (106r)⁴⁰ (s. 165).

Kim dä tınıptır boluşluxundan **Biyiktäginin**, kölägäsi tibiñä Tenriniñ köktä tıngay (160r)¹ (s. 194).

Zerä açıtılar sözüñ Tenriniñ da sağışın **Biyiktäginin** öçäştirdilər (190r)¹¹ (s. 230).

bolux : Bolluk, bereketlilik

Yedirdi alarnı **bolux**undan aşılxınıñ, da xayadan bal yedirdi alarga (143r)¹⁷ (s. 174).

boluş — : Yardım / inayet etmek

Boldu Biy umsa yarlıga, **boluş** tarlıxta keräкли zamanda (10r)¹⁰ (s. 12).

Tur, Biy, **boluş** bizgä, da xutxar bizni seniñ atıñ üçün (73v)²⁷ (s. 90).

Boluş bizgä, Asduac, seniñ atıñniñ haybatı üçün (139r)⁹ (s. 170).

Eğärki Eyämiz **boluş**magay edi maña, azgına dağın tursar edi boyum tamux içinä (164v)¹⁷ (s. 200).

Boluştu alarga yoluna töräsizlikläriñin, zerä yazıxları üçün kensiläriñin aşağlandıılar asrı (190v)¹⁷ (s. 230).

Xayt, boyum benim, tınçlıxıña seniñ, zerä Biy **bolu**ştı maña (203r)⁷ (s. 244).

Barça buyruxuñ seniñ könüdü, boş sürdülär meni, **bolu**ş maña (214r)⁸⁶ (s. 258).

Könülüküñ seniñ **bolu**şkay maña (222r)¹⁷⁵ (s. 266).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT boluş — “birinden yana çıkmak, birinin dileğine uymak” (s. 103).
*Ol mañğa bolu*şdı (II, 108/1).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC boluş —, - ur [bolus — bolusur / in boluz — verb.; boluş —, bolusch —, bolus —; bolusch] “ helfen, ‘adiuuare’ ” (s. 65).

TT boluş — “yardımlaşmak” (s. 95).

boluş : Yardım, inayet; yardımcı

Zerä bolduñ maña **bolu**ş, kölegäsinä xanatlarıñnıñ seniñ sövüngäymen (102r)⁸ (s. 126).

Sandır ol adamga, xaysınıñ ki **bolu**şu anıñ sendändir, çıxmaç xoydu esinä kensiniñ ol yerdä, ki ant etti (145v)⁶ (s. 178).

Xuvatım da **bolu**şum benim Biy, da boldu maña xutxarıлмаҗка (205r)¹⁴ (s. 248).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT boluş “sözle yardım” (s. 103).

*Ol mañğa bolu*ş kıldı (I, 367/9-10).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC boluş [boluş] “hilfe, ‘coadiutor’ ” (s. 64).

boluş ber — : Yardım / inayet etmek

Ber bizgä **boluş** tarlıxta, zerä yalgandır xutxarmaı adamnıñ (194r)¹³ (s. 234).

boluşlux : Yardım, inayet

Xaysı ki tergär yüräkni da bövräklärni, Teñri togru, könüdir ¹¹ **boluşluxu** maña Teñriniñ, ki xutxarı alarnı, ki toğrudurlar yüräkläri bilä (7r)¹⁰ (s. 11).

Yebergäy saña Biy **boluşlux** arilikindän kensiniñ / kendiniñ, ... (28v / 23r)³ (s. 36/37).

Yeñmäx üçün ertägi **boluşlux** üçün, sağmos Tawit'niñ, 21 (30v / 24r)¹ (s. 38/39).

Sen, Biy, yıraç etmäğın **boluşluxu**ñnu seniñ mendän, (25v)²⁰ (s. 41).

Teñridändir xuvatım benim da hörmätim, Teñri **boluşluxumdan** (=boluşluxum da) benim, umsamdır Teñridä (101r)⁸ (s. 124).

Sendändir **boluşluxum** benim här sahat (116v)⁶ (s. 144).

Eyämizdändir **boluşlux** surpunda İsrajelniñ xanımızga bizim (153r)¹⁹ (s. 186).

Xaytardıñ **boluşluxu**ñnu itisindän anıñ (155r)⁴⁴ (s. 188).

Kim dä tınıptır **boluşluxundan** Biyiktäğiniñ, kölegäsi tibiñä Teñriniñ köktä tıngay (160r)¹ (s. 194).

Boluşlux maña Eyämizdän kelgäy ki etti kökni da yerni (225r)² (s. 270).

Boluşluxtur / **Boluşluxudur** bizgä atından Eyämizniñ, ki etti köknü da yerni (227v / 180r)⁸ (s. 272/273).

Övi İsrajelniñ umsandı Biygä, **boluşuçı** da yöpsünüçidir alarga (202r)^{17/9} (s. 244).

Boluşuçı da xıtıaruçım sensen, (216v)¹¹⁴ (s. 260).

Yarlıgavuçım da işançım, **boluşuçım** da xıtıaruçım, da men umsanırmən añar (246v)² (s. 296).

boluşuçı bol — : Yardımcı olmak

Boldu Biy işanç yarlıga, **boluşuçı** tarlıxına vaxtlı zamanda (9r)¹⁰ (s. 13).

İşitkây saña Biy kününä tarlıxniñ **boluşuçı bolgay** saña atına Tenrisiniñ Jagopnuñ (22v)² (s. 37).

Boluşuçı bol, Biy, da heç etmə meni, (40r)⁹ (s. 50).

Asduac daçarına kensiniñ, belgirir zamanasına, ne türlü **boluşuçı bolur** edi alarga (77v)⁴ (s. 96).

Ki **bolduñ boluşuçım**, kölgäsinä xanatlarıñniñ seniñ sövüniyim (80r)⁸ (s. 127).

boşat — : (Günah için) Bağışlamak, affetmek [= arıt —]

Seniñ atıñ üçün, Biy, **boşat** yazıxlarımni, zerä köp boldular (36r)¹¹ (s. 46).

Boşat maña barça yazıxlarımni (36v)¹⁸ (s. 46).

Sen **boşatkaysen** barça yamanlıxın yazıxlarımniñ menim (46v)⁵ (s. 58).

Boşatır edi yazıxların alarnıñ da buzmaz edi (135r)³⁸ (s. 164).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY boşut — (s. 441).

Olarnı barça birkerü b(e)k çug emgeklerintin boşutup .. berke kagal kıy<ı>n kıyıt-(118/1-2)-lar teggülük kadguların tarkartaçı bolayın (117/20-21-22) (s. 113).

İlig begning ögüki .. oglı tigin m(a)has(a)tvı .. bulmadılar erser yme .. amtıka tegi tileyü .. unak(a)ya keçmedin .. kelip teggey siziksiz .. ançak(a)ya boşutsun .. ulug ilig beg busuşın .. (638/3-4-5-6-7) (s. 333).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT boşat— “boşaltmak; çözmek; çözülmek, bırakılmak; (Arguca)— kadın—boşatmak” (s. 104) ; boşut — “bırakmak; boş bırakmak, serbest bırakmak; yumuşaklık (ishal) vermek” (s. 104).

Ol tagar boşattı (II, 306/23).

Ol tügün boşattı (II, 307/3-4).

Ol uragut boşattı (II, 307/5-6).

Ol bulunuğ boşattı (II, 307/7).

Idhu bérüp boşuttum

Tawar yoluğ taşuttum (I, 210/21-22).

Bu ot ol karın boşutgan (I, 514/11-12).

KB boşut — “boş bırakmak, serbest bırakmak” (s. 104).

Kayu aydı örtüm içürgü kerek

Özi katmış emdi boşutgu kerek (1059) (s. 123).

Sarığı küçenmiş bolur ay bügü

Özini boşutgu tereᅇngbin yigü (6010) (s. 596).

HAREZM TÜRKGESİ

NF boşat — “boşatmak, nikâhı sona erdirmek” (s. 83).

Mu‘āvīya ‘Abdullāh ibnū ‘Āmirni ündetti taqı ħatunını boşattı oğlı Yezīdke nikāh qılmaq üçün (181/4) (s. 124).

KIPÇAK TÜRKGESİ

CC boşat—, -ur, -yr [bosat —; bosatur / in bozat — verb.; boşşak — sf. boşşat —; bozat —, bozzat —; bozzattir] “ freilassen, auf freinen fuss setzen, ‘alargare’; vergeben, verzeihen, ‘absoluere’ ” (s. 65-66).

KF boşad — “serbest bıraktırmak” (s. 955).

Kağan bir ħatun erine māl virse eri anı boşamak içün. Dağı eri ol ħatunı boşasa. Andan şonra ol ħatun da‘vī idse kim ol eri ol ħatunı boşayıp durur ıdı māl virip boşadmazdan burun (3b/77-78-79-80-81-82) (s. 9).

KK boşat — “boşaltmak” (s. 105).

TZ boşat — “boşatmak” (s. 155).

ESKİ ANADOLU TÜRKGESİ

ESK boşat — “boşamak” (s. 393).

Eger boşatsañuz ‘avratları cimā‘ eylemezden burun ya mehr ta‘yīn eyleyüp farz eylesenüz metā‘ eyleñüz anlara ħumāş bile ya özgesi bile baylar üstine ħadarınca faħīrler üstine ħadarınca müt‘a vérmek yaħşılık bile ħaħdur muħsinler üstine dağı eger boşatsañuz ‘avratları yėtişmeginden burun mehir ta‘yīn eyleyüp (38a/1) farz eylemiş olsañuz pes buçuğın véruñüz farz eylegen mührüñ (37b/4-5-6-7) (s. 22).

boşatlıx : (Günah için) Bağışlama, affetme

Biy, kim bolur turma alnıña seniñ? ⁴ Zerä sendändir **boşatlıx** (231r)³ (s. 276).

Bermä bilmä xutxarıлмаxın joğovurtunuñ kendiniñ, **boşatlıx**ga barça yazıxlarımızga bizim (208r)⁷⁷ (s. 316).

boşatlıx bol — : (Günah için) Bağışlamak, affetmek

San añar, kingä ki **boşatlıx boldu** yazıxlarına, da yapuldu barça yañılğanları anıñ (46v)¹ (s. 58).

boşatuçı bol — : Bağışlayan / affeden olmak

Teñri, sen **boşatuçı bolur** ediñ öç aluçı üsnä (170v) barça işläriñ alarnıñ (170r)⁸ (s. 206).

boy : Can, ruh [= can, ten]

Boyum asrı çarıştı, da sen, Biy, negä dinçä? (5v)⁴ (s. 8).

Xuvalagay soñra duşman **boyumnu** menim, (7r)⁶ (s. 10).

Bi[y], xoymasen **boyumnu** tamuıxta (17v)¹⁰ (s. 22).

Boyu anıñ yañşılıxta tıngay, (36v)¹³ (s. 46).

Saxla **boyumnu** da xutxar meni, da uyatlı bolmağaymen, ki umsandım añar (37r)²⁰ (s. 46).

Biy, çıxardıñ tamuıxtan **boyumnu** menim, (42v)⁴ (s. 52).

Xutxarma ölümdän **boy**ların alarnıñ, yedirmä alarnı açılıxta (49v)¹⁹ (s. 60).

Biy bilä maxtangay **boyum** menim, (50r)³ (s. 62).

Xutxarır Biy **boy**ların xullar(52r)niñ kensiniñ, (51v)²³ (s. 64).

Çıxar xılıçını xarşılarna xuva[la]ganlarını meni, tiy alarnı da ayt sen **boyuma** benim, ki xutxarıлмахını seniñ menmen (52r)³ (s. 64).

Da aytnasınlar yüräklärinä kensiläriniñ: “Şabaş, şabaş **boyumuzga** bizim, ki yıxtıx anı” (54v)²⁵ (s. 66).

Uyalsınlar da uyatlı bolsunlar, kimlär klädilär **boyumni**, (67r)¹⁵ (s. 82).

Yığar edi töräsizlikni **boyuna** kensiniñ (68r)⁷ (s. 84).

Susamıştırsaña **boyum**, Asduac xuvatlı da tiri (69r)³ (s. 86).

Aşağ boldu toprağka dirä (73v) **boyumuz** bizim, (73r)²⁶ (s. 90).

Yoğsa **boyu** anıñ / **boyun** anıñ tirlikinä kensiniñ / kendiniñ alğışlangay, tapungay saña, xaçan yağşı etsän sen anar (80v / 62r)¹⁹ (s. 98/99).

Xutxargay eminlik bilä **boyumnu** benim yuvuxlarımdan benim, ki keräkim bilä ettilär üstümä benim (89r)¹⁹ (s. 108).

Xaytıp yöpsüngäylär uyat **boylarına** kensiläriniñ (91r)²⁹ (s. 112).

Xutxardıñ **boyumni** ölümdän (94r)¹⁴ (s. 116).

Tek yalgız Tenrigä hnazat bol, **boyum**, zerä (100v) andandır maña xutxarıлмах (100r)² (s. 124).

Kelgäy artıñdan **boyum** benim, (102v)⁹ (s. 126).

Xoluñuz Tenrini, da tirilgäy **boyuñuz** siziñ (115r)³³ (s. 142).

Bağkay ol yarlıga da çaräsizgä da **boyları** çaräsizläriñ tirgizgäy, ¹⁴ dävidän da yamandan sağlagay **boyların** alarnıñ (119v)¹³ (s. 146).

Çıxara bermä kazanlarga **boyumnu**, ki tapunıyır saña, da **boyların** yarlılarıñniñ seniñ unutma soñğuga dirä (127r)¹⁹ (s. 156).

Xoyup saldım alarnı barma artıñdan yüräkläriniñ kläg[än]jiniñ kensiläriniñ, zerä bardılar alar erki bilä **boylarınıñ** kensiläriniñ (142v)¹³ (s. 174).

Färah et **boyun** xuluñnuñ seniñ, zerä alnıña, Biy kötürdüm közlärimni (148r)⁴ (s. 180).

Kimdir adam, ki tiri bolgay da körmägäy ölüm ya xutxargay **boyun** kensiniñ xolundan tamuxnuñ (155v)⁴⁹ (s. 190).

Egärki Eyämiz boluşmagay edi maña, azgına dağın tursar edi **boyum** tamux içinä (164v)¹⁷ (s. 200).

Saxlar Biy **boyun** aruvlariniñ kensiniñ, xolundan yazıxlanıñ xutxarır alarnı (168r)¹⁰ (s. 204).

Algışla, **boyum**, Biyni (179r)³⁵ (s. 218).

Yeberdi toluluñ **boylarına** alarnıñ (184v)¹⁵ (s. 222).

Biy, bunun üçün aytıldı saña, oyat[tı]ñ **boyumnu**, xaytardıñ canımni (188r)¹⁶ (s. 228).

Skançelidir tanıxlıxıñ seniñ, anıñ üçün sövdi anı **boyum** benim (217v)¹²⁹ (s. 262).

Saxlagay Biy **boyuñnu** (225v)⁷ (s. 270).

Boyumuz bizim tirildi, neçik çıpçıx sırtmağından ulavuçınıñ (227v)⁷ (s. 272).

Todulğanına **boyumnuñ** benim, zamanına öçäşmäxniñ yarlıgamağni aņgaysen (253r)² (s. 304).

Da men **boyuma** benim / **boyum** bilä benim toduldum / muşxullandım (255r / 202r)¹⁶ (s. 306/307).

Biyiklätkäy **boyum** benim Biyni, da sövüngäy canım benim Teñrim xutxaruçım bilä benim (206v)⁴⁶ (s. 315).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY bod (s. 434).

*Üçünç nomlug et'özleri alku törlüg körk mengizlertin öngi tarıkmış körk mengiz öng **bod** b(e)lgüsi üze atkanguluksuz üçün anın bir yme ermez iki yme ermez titir (60/4-5-6-7-8-9) (s. 92).*

*Biş ajunluğ orunta kılınç iy(i)n tüşinçe **bod** sın körkin teginür .. ig agrıgka tuş bolup .. et'öz ölüp kamılsar (366/11-12-13-14) (s. 217).*

MS boy ? (s. 371).

*Tumşukluğ tarmaklağ **boy**lar kel... tolپ etüzümüzni sorarlar (107/14-15-16) (s. 177).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT bod “boy. *Bk.* bodh, boy” (s. 98) ; bodh “boy, kamet. *Bk.* bod, boy” (s. 98) ; boy “boy, ulus; kavim, kabile, aşiret, hısım (Oğuzca)” (s. 105).

*Ardı seni kız **bodı** anıñ tal*

Yaylır anıñ artuçı burnı takı kıwal (I, 412/21-22).

***Bodhı** tapı er (III, 216/21).*

***Boy** ikki bile alkıştı (I, 237/10-11).*

*Beg **boynı** yoluttı (II, 316/21).*

KB boğ “boy, kamet” (s. 95-96).

***Boğum** erdi oқ teg köngül erdi ya*

*Köngül kılgu oқ teg **boğum** boldı ya (371) (s. 51).*

***Boğ** ortu kerek hem tenginçe yarağ*

İşing ortu tut ay biliglig kişi (2090) (s. 225).

KSK boğ 1 “boy, vücut” (s. 325).

*Yād kılınlar ançada kıldı silärni keğinki ärkliglär nūh boğunıda keğin arturdı silärkä törütüg içindä artuқ **bođ** bermäk (7/69) (s. 113).*

KTS boy “boy” (s. 85).

***Boyı** tüz yüzi körklüg (138/1) (s. 85).*

HAREZM TÜRKCESİ

İML boy “1) uzunluk, 2) bir nevi galle adıdır” (s. 21).

KE boğ “boy krş. boy” (s. 121) ; boy “boy, beden, vücut krş. boğ” (s. 133).

Mīnḥāḥırkiyā ol ḳamıṣnı zāhidler ‘ābidlerġa teṅledi, hīç kimerse boyunġa teṅ ḳelmedi, aydı: Ḥüdāyā semī ‘ālīmsen (152r/7-8-9) (s. 216).

Ḳamuġ uzun boyluġ ęrdiler, tōrt yūz ḳarı boğları bař üze sekrip adaḳların tepseles tizleriṅe teġi kömlür ęrdi, küçleriṅe boğlarına yaraşu butlar ḳıldılar, küçleriṅe küwendiler, biz teg küçlüġ bar mu? tēdiler (29r/15-16-17-18) (s. 41).

ME boy I) “boy, boyun” (s. 106) ; boy II) “beniz, renk” (s. 106).

Key yāndurdı otnı durḳı, boyı yetiz aç, tükel yaratılmış aç, yaratıġı körlüġ aç uluġladı anı (88/4) (s. 48).

Yaruḳ boldı boy, ağıldı ağıldı yūz (25/1) (s. 35).

NF boğ “boy krş. boy” (s. 73) ; boy “boy krş. boğ” (s. 83).

Yana su ‘āl ḳıldılar: Yā Resūlallāh, uçtmaḥ ehliniġ boyları neteg bolġay? tēdiler erse, Peyġāambar ‘as aydı: Uçtmaḥ ehli Ādam peyġāambar ‘as bođluġ bolġaylar. Ādam peyġāambar ‘as’nung boğı altmış arşun erdi (65/11) (s. 48).

YB boy “vücut, boy, beden” (s. 208).

Aramızda ilçi keleçi ıyışıp selām böleklerimiz yitişip bāzergān ortaḳlarımız yörüşse keçer boy ḳalur (A. III. 14-15) (s. 108).

KIPÇAK TÜRKCESİ

BM boj “rodzaj, trawy, siano greckie” (s. 13).

CC boj [boy / boy] “körper; ‘corpus’; ‘castitas’; ‘luxuria’; person, ‘persona’; ‘personaliter’ ” (s. 63).

GT boy “boy” (s. 230).

Ol boyı serv ü cemāli tolun ay, ‘ilm ü irdem birle kāmīl körke bay (29/13) (s. 14).

Ol kün bir uzun boylı kamer yüzli kiyik közli, kırnak birip ıydı şı‘r (139/4-5) (s. 69).

İM boy “boy” (s. 511).

Şafāğa anıng öze çıqğay kişi boyı kadarınça ançağa tigrü kim Ka‘be körünge Şafā ışiginden anıng kibi degül kim mescidning dīvārından yoqaru körüngey (311b/7-8) (s. 343).

KF boy “boy” (s. 956).

Kağan ol kulun ħōcāsı uşbu nemelerge danuq durquzsa, ol kendü şārınun ħāđısınun katında dağı ol danuqlar ol kulun adını dağı cinsini dağı şüretini dağı boyını eyidgeyler, dağı mundan şonra ol ħādı varaqa yazğay ol kul dutulğanı şārınun (123b/9-10-11-12-13) (s. 299).

Kİ boy “kamel” (s. 21).

TT boy “boy” (s. 96).

TZ boyı, boyu “boy. Bk: boy bos, ten” (s. 155) ; boy bos “boy bos. Bk: boyı, boyu, ten” (s. 155).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD boy “boy, beden; gövde; boy” (s. 346).

Barıdın anda tecellī idi köp

Kildi bu ħıl‘at anıng boyığa cöp (4/68) (s. 105).

Ol ğalle vü mihmel ki dip irding bildim

Mihmelğa boy u ğalledin öy tolgusıdur (182/2) (s. 226).

BV boy “boy, beden, gövde” (s. 667).

*Vaşlı ara kördüm tink imiş **boyı** vü saçı*

Tün kün tink iken zāhir olur boldı çü nev-rüz (214/3) (s. 177).

DG boy “stature, figure” (s. 282).

*Ey saçları sunbul, yüzi gül, **boyı** şanavbar,*

Şīrīn dodaqıng qulları dur şahd ilä şākkār (55/1) (s. 67).

Bir bir basıp, ey sarv-i hīrāmān, yürürüngdä

***Boy**ıng salışing asru zarīfāna körünür (64/3) (s. 76).*

LD boy “boy” (s. 387-388).

*Ok tig **boy**umuz igildi ya tig*

Ol fitnelig ikki tākıngızdın (1482) (s. 161).

*Serv-i āzād **boyı** birle kul bolur*

*Tā ki ra ‘nā **boyı**dın **boy** alğa-min (2532) (s. 276).*

SD boy “boy” (s. 419).

Niçe kılğay köngül mülkin esīr ol türk-i gāret-ger

***Boyı** toğrı, kaşı egri, közi oğrı, sözi şekker (222) (s. 146).*

*Neg tig **boy**unguz ārzūsı tüşkeli köngülge*

‘Uşşāq ara saldı nefesim zārī vü nāle (506) (s. 222).

ŞHD boy “boy” (s. 385).

*Yüzidedür gül ü reyḥān **boyı** serv (ü) şanavberdür*

Qarakçı közleri yüzge yasap kirpüklerin ḥançer (59b/5-6) (s. 139).

***Boy**ung servi yüzüng zülfüng körer-min çın ḥayālimde*

*İgildim min **boy**ung körgeç anı sin dāl dime cānım (103a/6-7) (s.*

189).

YED boy “boy” (s. 366).

*Közüm nemlik **boy**um ḥamlık içim endūh u mātemlik*

Ni hem-demlik ni mahremlik tapıp bu miḥnet-i hicrān (270/7) (s. 279).

bular — : Bolarmak (Metinde: “Allah yolundan uzaklaşmak”)

Bulardılar sendän yamanlıḫ bilä, (30r)¹² (s. 38).

Öktämlär könüsüzlük ettilär maña asrı, yoḫsa orēnk’indän seniḫ men **bularmadım** (211r)⁵¹ (s. 254).

Buyruḫunḫan seniḫ men **bularmadım** (216v)¹¹⁰ (s. 260).

Bulardım men, neçik ḫoy tas bolgan, izdä ḫuluḫnu seniḫ, ki buyruḫunḫu seniḫ men unutmadım (222r)¹⁷⁶ (s. 266).

Kündüz **bulardılar**, da kimsä yoḫ edi yol körgüzmägä alarga (240v)¹⁶ (s. 288).

bulargan : Bolaran (Metinde: “Allah yolundan uzaklaşan”)

Yazıḫlanırbiz, da dügöl aḫar oḫlanları yazıḫnıḫ, toḫunçlar **bularganlar** da buzulganlar (56v)⁵ (s. 70).

Xızı Papelonnuḫ **bulargan**, san aḫar, ki tölädi tölövünḫü seniḫ, ne ki sen bizgä tölädiḫ (238r)⁸ (s. 286).

bulart — : Bolartmak (Metinde: “Allah yolundan uzaklaştırmak”)

Keldi azarlanmaḫ üsnä buyruḫçılarnıḫ alarnıḫ, **bularttı** alarnı anabadda da dügöl yolda (192v)⁴⁰ (s. 232).

buyruḫ : Buyruk, emir (Metinde: “Tanrı’nın emirleri”)

Men boldum ḫan andan üsnä Sionnuḫ, ari taḫınıḫ anıḫ, ⁷ aytma maña **buyruḫun** Eyämizniḫ (2r)⁶ (s. 2).

Da **buyru**xlariņa seniņ biz iřitmädıx (203v)³⁰ (s. 312).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY buyruk “kumandan, âmir” (s. 135).

*(A)nta y(a)na kir(i)p türg(i)ř k(a)g(a)n **buyrukı** (a)z totokug (e)l(i)g(i)n tutdı (KT D38) (s. 34).*

*Bilm(e)dükin üç(ü)n biz(i)ñe y(a)ñ(ı)ltukin y(a)z(ı)ntukin üç(ü)n k(a)g(a)nı ölti **buy[ruk]**ı b(e)gl(e)ri y(e)me ölti (BK D16) (s. 56).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY buryuk krş. buyruk (s. 449) ; buyruk krş. buryuk (s. 452).

*Ançağınça sapça ikinti **buryukı** kelip ilig begke tegdi .. ötrü ilig be ganga ay **buryuka** amrak atayım m(a)has(a)tvı kanta ermiş tip ayıtu y(a)rılıkadı (624/4-5-6-7-8) (s. 327).*

*Kamagda ulug başdınkı .. il içinteki **buyruklar** .. antada kin ulatı .. basakı yakın yaguk inançlar .. ezüg armak köngülin .. tevlüg kürlüg kılıkın .. (556/1) kamagun barça yorıyur .. erm[ez] (555/18-19-20-21-22) (s. 298-299).*

İKP buyruq; PWYRWX “bakan, mühürdar” (s. 176).

*Ol ödün inançları **buyruqları** eşidip qanqa inçä tep (IX.1.) ötüntilär (VIII.7.-8.) (s. 14).*

MS buyruq “kumandan” (s. 377).

*Anta ötrü vayşarvan maħaraçning üç uluğ küçlüg inanç **buyruqları** erti (7/4-5-6-7) (s. 50).*

*(Kayu) beg işi **buyruqlar** atlağ(lar) ... köngülleri köni bil... .. kop ağır ... (108/4-5-6) (s. 178).*

SUK Budruq “personename” (s. 253).

US buiruc “naçalnik” (s. 270).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

- IKT** buyruq “command, decree; matter” (s. 110).
*Qaçan kâlsä olarqa bir **buyruq** imînlikdin azu qorqınçdın, yadarlar anı (4/83) (s. 110).*
- KB** buyruq “müşâvir, vezir” (s. 118).
*Yime yaqşısı aymış bu türk **buyruğı**
 Körür köz yaruğı oğul kız oğı (1163) (s. 133).
 Negü tir eşitgil öge **buyruğı**
 Unıtma munı sen bitı hem oğı (2941) (s. 304).*
- KSK** buyruq “buyruk, emir” (s. 339).
*Hakîkat üzä män ändäzä kıtur män sizkä balçıkdın kuş şüräti
 mänizlig ürär män anıñ içindä bolur kuş tañrı **buyruğı** birlä (3/49) (s. 38).
 Tağı räst aydı saña tañrı va ‘däsini ol vaqtın kim öldürsüz anlarını
buyruq birlä ançağa tegrü kim ol vaqtın kim yüräksiz boldunuz tağı tartıştıñız
 iş içindä (3/152) (s. 48).*
- KTS** buyruq “buyruk, emir” (s. 90).
*Boyun sunuñ mänim **buyruğımğa** (93b/2) (s. 90).*

HAREZM TÜRKÇESİ

- KE** buyruq “buyruk, emir” (s. 146).
*Ādem ‘aleyhi’s-selām kim kamuğ maḥlūkātınıñ yeğreki erdi, aña
 secde kılmadıñ, yana Lūt yalavaç **buyruğına** muḥanneş bolduñ (57v/1-2-3)
 (s. 79).
 Hük-m-i każā, **buyruq**, yatlıg Allāhnıñ turur (88v/13) (s. 124).*

*Tenri ‘azze ve celle bu kitābnı sizge ıddı, ‘İbrī tilinge bu kitābda yéti miñ **buyruk** bar tã‘ātğa yéti miñ tayağ bar, ma‘şiyetğa yéti miñ ögüt bar, yéti miñ eğgülık ihsān bar (119v/3-4-5) (s. 167).*

ME buyruk “buyruk, emir” (s. 108).

*Boyun südi Tanagerı **buyruk**ınğa Şāmğa bardı, Şāmğa kirdi, Şāmğa keldi (31/4) (s. 37).*

*Kayğulu boldı, qadğurdi köngül maşğül étدی aning işi birle yörüdi aning **buyruk**ınca, sünnetçe yörüdi (145/8) (s. 61).*

MM buyruk “emir, buyruk” (s. 212).

*Tekebbür idi **buyruk**ındın yığar (59/1) (s. 99).*

*Biliğ haq yığaq **buyruk**ın tut yörü (323/3) (s. 139).*

NF buyruk “buyruk, emir” (s. 90).

*Peyğambar ‘as şahābalarqa aydı: Manga **buyruk** andağ boldu kim cümle qapuğlarınızni bağlasangız taqı cümlengiz namāzqa mescid qapuğıdın kirsengiz (92/1-2) (s. 67).*

*Kibr ol bolur kim Haq te‘ālāning **buyruk**ını osal tutsang, iltifāt qılmasang taqı halāyıq közünde hōr körünseng, barçadın özingni artuq körseng, kibr ol bolur, tedi (372/4-5) (s. 258).*

TQK buyruk “buyruk” (s. 34).

YB buyruk “buyruk, emir” (s. 209).

*Devlet du‘āsını i‘tikād u ihlāsla taze kılmakdan sonra ma‘rūz olunan oldur ki sultānımuñ **buyruk**ıyla bu memlekete keldük erse bu memleket biz kören kibi olmadı (K. IX. 4-5) (s. 126-127).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM bujruq “rozkaz, nakaz” (s. 14).

CC bujuruq, bujrux, bújrux [buyuruc / buyuruk, buyruch, bwyruch]
“befehl, vorschrift, gebot. ‘preceptun” (s. 68).

GT buyruq “buyruk, emir” (s. 232-233).

*Ayttı cehān sulṭānı **buyruḳı** ‘ayn-ı ḥaḳıḳat turur (26/3) (s. 12).*

*Oḡlı ayttı ay ata **buyruḳ buyruḳung** velākin bu fāyideni manga
aytkıl kim bu vāḳı ‘anı kizlemekde maşlaḥat ni turur (213/8-9). (s. 106).*

İM buyruq “emir” (s. 513).

*Eger bolsaydı munlar kāfir, yazuḳ kılmāḳ birle niḳük at birgey irdi
anlarḡa mü‘minler tip, ayıtḡay irdi: iy anlar kim kāfir boldungız tevbe kıling
Tengri’ge tip. Oşbu **buyruḳ** bolmas (29b/3-4) (s. 163).*

*Tengri Te‘ālā sözi: Şabr kılgıl yā Muḥammed Tengri ḥükmine
ya ‘nī Tengri’ning **buyruḳlarına** (79a/8) (s. 192).*

KF buyruq “emir, buyruk” (s. 958).

*Velākin ol vekīler iki aḡçadan artuḳ olmaḡaylar her bir olturḡanda
ḳāḏī **buyruḳ** idmeke didi (397b/28-29-30) (s. 864).*

Kİ buyruq “ferman, emir” (s. 24).

KK buyruq “emir” (s. 106).

KM buyruq “emir, buyruk” (s. 42).

***Buyruḳ** Tañrı Ta‘ālā’dan yol kösterür vācıblıḡ-ıçün (2b/2) (s. 1).*

*İslām didüḡümüz muṭı‘ olmaḡdur Tañrı **buyruḡına** (4b/2) (s. 28).*

TT buyruq “emir, buyruk” (s. 98).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD buyruḡ “buyruk, emir; ferman; istek” (s. 347).

‘Ömr ḡaflet bile ötkermiş min

*Nefs **buyruḡı** bile barmış min (132/34) (s. 213).*

LÇ buyruğ “emir, hüküm, fermân, yarlık, irâde, padişâh, irade, nüfûz, berat” (s. 87).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK buyruk *bk.* buyruk (s. 397); buyruk “buyruk, emir, sınır” (s. 397-398); buyruk *bk.* buyruk (s. 398).

Eger sizden biñ şabr édici kişi olsa iki biñ kişi yênerler Tanrı buyruğıla (191b/1-2) (s. 101).

Geldi aña buyruğumuz geçede yâ gündüzde pes kılduğ anı biçilmiş ekin biten olmuş şanasın ki hiç yoğudı öñündeki günde anuñ gibi (220a/5-6) (s. 115).

Kim ki Tanrı’dan korksa aña her işini geñez kıdur ol Tanrı Ta’âlâ buyruğıdur indürdi anı üstünüze (602b/3) (s. 305).

KT buyruk “emir, buyruk” (s. 109).

Dakı bayık doğru eyledi size Tañrı va’dasını, ol vakt kim depelerdünüz, kök kese, anları, anun dilegi-y-ile; tâ kaçan kim yüreksüz oldunuz, dakı dartışdunuz buyruk içinde ya’nî Peygamber buyruğı, ok atıcılara, kim tağ dibinde durun; dakı âsî oldunuz, andan soñra kim gösterdi size anı kim seversiz ya’nî ol buyrulmuş yirden gitdi, bulın almak için (3/152) (s. 51).

Pes tamâm eyledi anları, yidi gökler, iki gün içinde ya’nî pençsenbe, âdîne. Dakı buyurdi, her bir gökde buyruğın (41/12) (s. 391).

buyruğ ber — : Emir vermek, emretmek (Metinde: “Tanrı’nın emretmesi”)

Körmägä maña meñjärmäxın Eyämizniñ, da buyruğ bermä dacarına anıñ (38v)⁴ (s. 48).

Buyruḡ berdi bulutlarga yoḡartın, da eṣikin köknüñ açtı, ²⁴ da yaḡardı (=yaḡdırdı) alarga manananı yemäḡkä (105r)²³ (s. 163).

Saxlar edilär tanıxlıxın anıñ da **buyruḡun**, ki berdi alarga (170r)⁷ (s. 206).

buyruḡçı : Emir veren, emreden (Tanrı)

Xoydu anı biy övünä kensiniñ, **buyruḡçı** barça malı üstnä kendiniñ (181v)²¹ (s. 220).

Günäṣni etti **buyruḡçı** kününä, ki meñi (236r)⁸ (s. 284).

buyruḡçılıḡ : Buyrukçuluk (Metinde: “Tanrı’nın buyrukçuluḡu”)

Xolḡın mendän da beriyim saña dinsizläрни meñärmäḡä saña, da **buyruḡçılıḡ** saña barça xırıḡılarına yerniñ (2v)⁸ (s. 3).

buyruḡ et — : Emir vermek, emretmek (Metinde: “Tanrı’nın emretmesi”)

Zerä Eyämizniñdir xanlıḡ da ol **buyruḡ etär** üsnä barça gurk’çılarnıñ (33r)²⁹ (s. 42).

Buyruḡ et, Teñri, xuvatıñ bilä seniñ, (110v)²⁹ (s. 136).

Buyruḡ etti bulutlarga yoḡartın, da eṣiklärin köknüñ (134r) açtı, ²⁴ da endirdi alarga mana aṣ yemäḡä (133v)²³ (s. 162).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC buyruḡ et — “einen befehl ausführen” (s. 68).

buyur — : Buyurmak, emretmek (Metinde: “Tanrı’nın emretmesi”)

Ol ayttı, da boldu, **buyurdu**, da toxtaldı (48v)⁹ (s. 60).

Sen kensiñsen xanım da Teñrim, ki **buyurduñ** xutxarıлмаı Jagopka (71v)⁵ (s. 88).

Buyurdu ağızı bilä kensiñiñ, ³⁴ da tas etmädilär cınsını, xaysı ki ayttı alarga Biy (186r) (s. 224).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 121).

*Ol anğar ayla **buyurdı** (III, 186/3-4).*

IKT buyur — “to order, enjoyin” (s. 110).

***Buyurdı** mangar namāznı ham zakātnı tirig bar ärginçä (19/31) (s. 110).*

KB buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 118).

Yana berk bu mülkni tutuğlı kişi

*Yarağlıg erenke **buyurdı** işi (B 40) (s. 7).*

KSK buy(u)r — / buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 339).

*Ärdiniz ümmätñiñ yağşısı çıkarıldı kişilärkä **buyurur** siz ädgülük birlä tağı yıgar siz körksüz işdin tağı bitär siz tañrıқа (3/110) (s. 44).*

*Aydi ‘isā män tañrı kuli män berdi maña bitigni. Kıldı meni sawçı tağı kıldı meni kutluğ kanda kim bolsa män **buyurdı** maña namāznı zākātnı tirig bar ärginçä (19/31) (s. 222).*

KTS buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 90).

*Ol şähärni bayran kılmaq mäñä (mängä) **buyurur** (48b/9) (s. 90).*

***Buyurduğum** işlägil (124/7) (s. 90).*

HAREZM TÜRKCESİ

İML buyurmak “1) emretmek; 2) öne, yukarı geçmek” (s. 22).

KE buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 146).

Ammā Āşaf bilür ərđi ādemī, dīv, perīge iş buyurur ərđi, halkğa aytur ərđi kim Süleymān ‘ibādetğa meşğul turur, bir yılğa tegi ęvdin çıkmas dēr ərđi (151r/14-15) (s. 214).

Ol ümmetlerniñ zekātı eki yüz kümişde kırk ərđi ümmetleriñe bēş buyurdum, şevāblar tükel bērdim, ‘ömri içinde bir hac keltürmekni farz kıldım, tamām yazuqları üçün bir tevbe kabul kıldım bolğan yazuqların bağışladım (213v/13-14-15) (s. 306).

ME buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 108).

Buyurđı bēg erge, tutsurđı bēgge erni vaşıyyet kıldı anga üçde bir mālını (62/4) (s. 42).

Anlar keygirgenler, anlar hıyıllar, anlar hıdmet kılğanlar buyurđı anıñ üze mālı içinde düş kördi dükedi okıdı Kır’ānnı (141/4-5) (s. 60).

MM buyur — “emretmek, buyurmak” (s. 212).

Yunuğ içre bilgü neçe müsteħab

Biri başlamaklık buyurmuşça rab (93/1-2) (s. 105).

Zekāt aç başındın bir altun bēriñ

Yok ęrse zekātı bedel rāst kılıñ

Hanıfe buyurmas tükel ağtadın

Olar cümlesindin buyurmas biliñ (226/1-2-3-4) (s. 125).

NF buy(u)r — “buyurmak, emretmek” (s. 90).

Taqı Haq te ‘ālā sangā öz zātı birle durüz şenā aydı taqı ferīştelerine buyurđı kim: Menim resulumğa durüz şenā aytinglar (10/7-8) (s. 7).

*Yana bir zamān olturduq erdi taqı bir kimerse qapuǵnı qaqtı erse, Peyǵambar ‘as ‘Abdullāh ibnü Qaysqa **buyur**dı taqı aydı: Yā ‘Abdullāh, qopǵıl ol kimerseke qapuǵnı aǵǵıl taqı uçtmaǵ birle bişārat bérgil velīkin üküş miñnet tegmişdin song tēdi erse, ‘Abdullāh qoptı, qapuǵnı açtı (127/2-3-4) (s. 90).*

*Andın song ħalīfa aydı Süleymān ibni Abā Ca‘ferke: Sening bir cāriyang bar erdi hoş āvāzlıǵ, ol cāriyanı keltürgil, tēdi erse, Süleymān **buyur**dı, ol cāriyanı keltürdiler (310/8-9) (s. 214).*

TQK buyur — “emretmek, buyurmak” (s. 35).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM bujur — “rozказыwać” (s. 48).

CC bujur —, - ur; bujuru [buiur —, buyur —; buiura (*st.* buiuru) ; buyuru / buyiur —; buyurur; bujur — (?)] “befehlen, dekretieren ; ‘iubere’ ; ‘precipere’ ” (s. 67-68).

GT buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 233).

*Bir sultān bir esirni öltürmege **buyur**dı (16/8) (s. 7).*

*Daǵı ayttı işiting ħôca-i ‘ālem ‘aleyhi’s-selām ayttı ... daǵı bu sını barça vaǵtda aytmadı vaǵtī kim ol munı **buyur**dı (108/2-3-4-5) (s. 53).*

*Ol oǵrılar bigi **buyur**dı tonun daǵı yüz aǵça bilen bir ferve birdiler (220/4-5) (s. 109).*

*Ol melik **buyur**dı kim mecnūnnı alıp keling (250/10-11) (s. 124).*

İM buyur — “emretmek, buyurmak” (s. 513).

*Ve eger ayıtısa: eger bolsa Tengri Te‘ālā, **buyur**sa manga namāznı biş namāzdan öküşrek tise yā oruçnı **buyur**sa bir aydan öküşrek, yā zekātını **buyur**sa biş aǵçadan öküşrek iki yüz aǵçadan tise kılmas idim tise*

*kāfir bolur, ol nersening hilāfınça kim kaçan koysa ol nerseni kim **buyur**dı angar Tengri dimeyin kim: kılmas men tip kāfir bolmas (11b/2-3-4-5) (s. 153).*

KF buyur — “emretmek” (s. 958).

*Muḥiṭ kitābı içinde eyiddi, kaçan kādī bir kişige **buyursa** eyidse, uşbu kişinüñ kim māl da `vī olındı (398b/1-2) (s. 865).*

Kİ buyurdu “emretti” (s. 24).

KK buyur — “emretmek, buyurmak” (s. 106).

KM buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 42).

*Durğuzuñ namāzı virñüz zekātı ḥaḳ Tañrı arı Tañrı yüce Tañrı **buyur**dı bize namāz kılmağı zekāt virmegi (2a/3-4) (s. 1).*

*Ol Nebī şol vaḳt öğretdi a `rābīye namāz erkānları **buyur**dı aña anda kıbleye karşı durmak (13b/2-3) (s. 9).*

*Eyit farz digen **buyur**dı bize Allah Ta `ālā anı Nebī işledi Tañrı rahmeti Nebī üstine (42a/4-5) (s. 26).*

TT buyur — “buyurmak, emretmek” (s. 98).

TZ buyur — “buyurmak” (s. 159).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD buyur — “buyurmak, emretmek, istemek; buyur etmek, lütuf buyurmak (s. 347).

Miş-i Qur`ān u eḥādīs ü du `ā

*Emr-i ma `rūf ki **buyur**dı Hudā (4/16) (s. 101).*

*Teraḥḥum yüzidin yüzüñni körmekke **buyur**ğay sin*

Hoş ol kim `arızıñnı körge min sözüñg işitkey min (95/2) (s. 174).

BV buyur — “buyurmak, emretmek; istemek” (s. 668).

Ebed 'ömriçe bar allıda ölmek

Buyurma *iy naşihāt-gū nedāmet (87/5) (s. 70).*

Nāşihā çün 'ömr öter koy kim bolay 'işret bile

*'lyş terkin kim **buyurdung** öktedür bu nev' ögüt (70/5) (s. 56).*

LD buyur — “buyurmak” (s. 391).

*Bu luḡfīnı öltürgeli ğamzengğa **buyurma***

Taḡşīr kaçan kıldı ol iş içre karaḡıng (942) (s. 103).

*Hakīm la' l u yüzüngdin **buyur**dı gül-be-şeker*

Çü fehm kıldı saçıngdın başımda sevdāyī (2099) (s. 228).

LÇ buyurmak “fermân, emir, hüküm, irâde etmek, tebliğ ve sipâriş” (s. 87).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK buyur — “buyurmak” (s. 398).

*Namāz kılıḡuz namāz kılıcılar bile **buyurur** mısız kişilere yaḡşılıġı siz özünüzi unıdursız (7a/3-4) (s. 4).*

*Pes al yā Mūsā anı kuvvetile cidd ü cehdile daḡı **buyur** kavme ki alsunlar ḡükümlerüḡ yaḡşılarını (171b/5) (s. 92).*

*Ol nebī ki bilürler yazılmış adı daḡı şıfatı özleri ḡatında Tevrāt'da daḡı İncīl'de **buyur**[du]ḡ anlara yaḡşılıḡ bile ḡā'ati (174a/4-5) (s. 93).*

KT buyur — “1. emretmek, buyurmak; 2. tavsiye etmek; 3. yöneltmek, teşvik etmek; 4. kışkırtmak” (s. 109-110).

*Bayık **buyurur** size yavuzlıġı, dakı zışt işi; dakı kim eydesiz Tañrı üzere, anı kim bilmezsiz (2/169) (s. 19).*

*Pes tamâm eyledi anları, yidi gökler, iki gün içinde ya'nî pençsenbe, âdîne. Dakı **buyur**dı, her bir gökde buyruğın (41/12) (s. 391).*

*Ay, **buyurur** mısız âdamılara eylügeni ya'nî cuhudlar eyittiler dostlarına, müsülmenlerden kim, "Muhammed dîni hakdur; berk dutun"; dakı unıdur mısız nefslerünüzi? (2/44) (s. 6).*

*Hayr yokdur çokda, gizlü sözinden anlarun; illâ ol kim **buyur**dı sadakaya, yâ eyü işe, yâ düzmege âdamılar arasında. Dakı her kim işleye şunu, istemek için Tañrı hoşnudlığın; soñra virevüz ana müzd ulu (4/114) (s. 71).*

*"... Dakı arzulanduram anları; dakı **buyuram** anlara, keseler ilkılar kulakların ya'nî deve biş gez botlayıcak, kulağın yararları, andan manfa'at dutmağı harâm eylerlerdi. Dakı buyuram anlara, döndüreler Tañrı yaratmışın" ya'nî halâli harâm eyleyeler, harâmı halâl eyleyeler (4/119) (s. 71).*

D

doğru bkz. toğru

E

eçki sun — : Keçi sunmak, keçi kurban etmek

Xurbanlar tüz u tolu sunıyım saña xoy bilä da temyan bilä, da saña sunıyım ögüzlär da **eçkilär** (106v)¹⁵ (s. 132).

egirlik : Kusur, hata; günah

Oşta başladı töräsizlikni, yük(7v)lädi ağırxını da toğ[ur]du **egirlikni** (7r)¹⁵ (s. 11).

Sınadıñ meni da tapmadıñ mendä **egirlik** (18r)³ (s. 22).

Da bağı bolgay ustat erinlär, ki sözlär edilär artar üçün **egirlikni**, öktämliklärindän da sökkänlärindän kensiläriniñ (45v)¹⁹ (s. 56).

Teñri inamlıdır, da yoxtur anda **egirlik**, (56v)⁴ (s. 68).

Sövdüñ toğruluxnu da körälmädiñ **egirlikni** (57r)⁸ (s. 93).

Här kündä **egirlikni** sağış etti tilinä kensiniñ (85r)⁴ (s. 104).

Avazına duşmannıñ da inçitkänindän yazıxlınıñ yañıldılar maña, **egirlikläri** bilä yüräklänip oç saırlarlar edi maña (88r)⁴ (s. 108).

Egirlikni xollarıñız siziñ tüzär (95v)³ (s. 118).

Umsanmañız **egirlikniñ** damahlikinä, (101r)¹¹ (s. 126).

Baxkın niyätinä seniñ, zerä toldular övläri alğasalanganlarınñ yerdä **egirlik** bilä (99v)²⁰ (s. 157).

Negä diñrä yargularsiz **egirlik** bilä da köz alırsız, yazıxlılar? (113r)² (s. 175).

Aytma: “Toğrudur Biy Tenrimiz bizim, da yoxtur kendindä **egirlik**” (128v)¹⁶ (s. 199).

Turmas edi içinä övümnüñ menim, xayısı ki alır edi öktämlikni, xayısı ki sözlär edi **egirlikni**, oñarmas edi añar alnına közlärimniñ menim (136r)⁷ (s. 209).

Rısvayladıñ barçasın, xayısı ki xayın boldular toğruluxıña seniñ, zerä **egirlik** bilä edilär sağışları alarnıñ (171v)¹¹⁸ (s. 261).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH egrilik “eğrilik” (s. XVIII) ; eyrilik *bk.* egrilik (s. XXI).

*Könilik tonın keç qoğup **egrilik** (167) (s. 53).*

IKT ägrilik “crookedness” (s. 70).

*Ol kün uğarlar ündägüçikä, **ägrilik** yoq angar (20/108) (s. 70).*

KB egrilik “eğrilik” (s. 144).

Biri tilde yalğan çıqarsa sözün

*Biri **egrilik** ol sikirtse özin (2508) (s. 264).*

Biregü tutar iş kişig tengrilik

*Bu işlik içinde yoq ol **egrilik** (4202) (s. 423).*

*Köni bardı keldi neçe **egrilik***

Qanı qalmadı bir kişi tengrilik (6475) (s. 639).

KSK ägrilik “eğrilik, bozukluk” (s. 356).

*Anlar kim yüz äwrärlär tañrı yolındın tilärlär anı **ägrilikin** anlar keğinki ajunqa tanıglılar (7/45) (s. 111).*

*Olturmanlar tegmä yolda yıgar äwrär silär tañrı yolındın kim kertgünsä anar tilär silär anı **ägrilik** (7/86) (s. 115).*

*Anlar sewüp üdürdilär bu ajun tiriglikini keğinki ajun üzä yıgarlar tañrı yolındın tilärlär anı **ägrilikin** anlar (14/3) (s. 182)*

HAREZM TÜRKCESİ

TQK egrilik “eğrilik, bozukluk” (s. 44).

ÇAĞATAY TÜRKCESİ

BV igrilik “eğrilik, eğrik” (s. 739).

*Zülfüng **igrilik** ƙading tüzlükdedürler iyle kim*

Sünbül irmes munça igri serv irme sança tüz (219/2) (s. 181).

*İy Nevāyī ƙerhdin cüz **igrilik** köz tutma kim*

Hācet irmes ƙılmaƙ anı ƙerh-i kec-reftār ƙart (280/9) (s. 232).

LÇ igrilik “dert, renc, elem, mihnet, endüh; hasta” (s. 56).

LD igrilik “eğrilik” (s. 481).

Sening otluƙ közüng siħri mini köydürdi sevdādın

*Ƙaşıng hem **igrilik** birle tüz itti ‘ömr bünyādın (1361) (s. 149).*

*Saçını uğrı didim ƙıldı **igrilik** peydā*

Aning ƙaƙında ni kim luƣfī sözi çın boldı (2172) (s. 235).

SD igrilik “eğrilik, hata” (s. 475).

*Başta ƙılır irdi ƙaşıng könglüm ƙaƙıda **igrilik***

Köz ƙaƙ ƙıl, özni saƙlasun, devr-i Halī Sultān irür (108) (s. 116).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK egrilik “yanlışlık, bozukluk” (s. 447) ; egrilük *bk.* egrilik (s. 447).

Şükr ol Allāh'a ki indürdi kulu üstine ki Muḥammed resülullāhdur Qur'ān'ı daḥı Qur'ān'da egrilik kılmadı (312b/2) (s. 161).

Eyit anları taḡıdur Taḡrı Ta'ālā kum gibi eyler koyar anı dümdüz yér eyler görmezsin anda egrilik daḥı yüksek ve alçaq yér (342a/4-5) (s. 176).

Ādemīlerüñ nicesi 'ibādet eyler Taḡrı Ta'ālā'ya egrilük bile (357a/5-6) (s. 183).

KT egrilik “yanlışlık, bozukluk, eğrilik” (s. 192).

Ögmek Taḡrı'nundur, Ol kim indürdi kulu üzere Kur'ān'ı; dakı kılmadı anun egrilik, toḡru ya'nî toḡru kıldı; tâ korkıdu habar vire, azabdan katı, katından; dakı muştılaya mu'minlere, anlar kim işlerler eyü işleri, kim bayık anlarundur müzd ya'nî uçmak görklü, dōleniciler iken anda hemîşe; dakı korkıdu habar vire, anlara kim eyittiler: “Duttı Taḡrı oḡlan.” (18/1-2-3-4) (s. 229).

egirlik etüçi : Günahkâr

Xutḡaruçım duşmanlarımdan benim, öçäşlängänlärden, alardan, ki turupturlar üstümä benim, biyiklättiñ meni, da **egirlik etüçi** adamdan xutḡardıñ meni (24r)⁴⁹ (s. 30).

egri : Günahkâr

Egrilärni küç bilä eltär alarnı Biy alar bilä, ki etärlär töräsizlikni eminlik üsnä İsrajelniñ (228r)⁵ (s. 274).

Abra meni, Biy, adamdan yaman, adamdan **egri** xutḡar meni (191r)² (s. 291).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY egrig (s. 467).

*Yükünür m(e)n örtüglerig **egriglerig** ıdalamışlarka (504/19-20) (s. 277).*

*Beg er birök törüçe .. köni başlasar bodunun .. uz köntürser **egriglerig** .. yavız yavlak yorigın .. edgü at küü yadılur (567/10-11-12-13) (s. 305).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT egri “eğri” (s. 172).

*Yılan kendü **egrisin** bilmes tewi boynın **egri** tēr (I, 127/7-8-9).*

*Neçe munduz erse eş edhgü, neçe **egri** erse yol edhgü (I, 458/13-14).*

IKT ägri “crooked, bent; crookedness” (s. 70).

*Qođar anı yazı tüp-tüz, körmäz sän anıng içindä **ägri** ap yimä qol qaş (20/106-107) (s. 70).*

KB egri “eğri” (s. 144).

Ƙamuğ üç ağaqlıg köni tüz turur

*Ƙalı bolsa tört kör bir **egri** bolur (804) (s. 97).*

Köni sözler erse tiling tepresü

*Sözüng **egri** erse özüng kizlesü (1026) (s. 120).*

Ƙamuğ neng Ƙatıldı öz ügri bile

*Köni tur Ƙatılma sen **egri** bile (2252) (s. 240).*

Et öz tüz tilese hāva boynı sı

*Hāva ölsa könlür et öz **egrisi** (5474) (s. 544).*

KSK ägri “eğri, yanlış” (s. 356).

*Üstärışmägil anlardın kim **ägri** saƘnurlar özlärinä bütünlükün taƘrı säwmäs kim bolsa ägri saƘnıgılı yazuƘluğın (4/107) (s. 67).*

*Ögdilig ol idikâ kim indürdi kuli üzä bitigni kılmadı anı **ägri** (18/1) (s. 211).*

KTS ägri “eğri; eğrilik; eğilmiş” (s. 103).

*Bir tam ärdi yıkılıgu tæg **ägri** bolmuş ärdi (11/24) (s. 103).*

*Ķozğay anı yazı tübtüz körmägäy sän anıñ içindä **ägri** ab yämä Ķol Ķaş (24/4) (s. 103).*

HAREZM TÜRĶÇESİ

İML egri “çarpık, eğri” (s. 28).

KE egri “eğri” (s. 179).

*Mevlî ‘azze ve celle Ķavvānı **egri** sünükdin yarattı, anıñ üçün tişiler könülmes **egri** sünük turur tęp Ķalk arasında yumaĶ boldı (7v/10-11) (s. 11).*

ME ègri “eğri” (s. 118).

*Uluğlukdın kıyşturđı yāngakını, yāngakını evürdi tekebbür uçun, **ègri** kıldı yāngakını uluğ sınıp (74/3) (s. 44-45).*

*Erklig boldı nêrse üze Ķandı sūwdın könüldi **egri**, düz boldı doğruluk, düzlük ol yaratığı tüz kişi (154/1-2) (s. 62).*

*Ķeçti oruĶdın [ozuĶdın ?] **egri** baĶtı anga, Ķingir baĶdı anga (203/5) (s. 74).*

TQK egri “yanlış, çarpık, eğri” (s. 44).

KIPÇAK TÜRĶÇESİ

CC egri [egri / egri] “krumm, ‘cruus’ ” (s. 85).

GT igri “eğri” (s. 274).

*Ķurı **igri** aĶaç otsuz tüzelmes (281/2) (s. 140).*

Ādemī ‘aybını körüp açma, igri sözni köni dip ant içme (334/12)
(s. 166).

KF egri “eğri, doğrunun zıddı” (s. 979).

*Kişige halāl degüldür fetvā yazmaqlıq illā meger kim ol kişinün
doğru yazduki köpirek olğay egri yazdukindan (175a/7-8-9) (s. 406).*

TT egri “eğri” (s. 104).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL igri “Kâf kâf-i Acemîdir eğri demektir.” (s. 66).

B igri “eğri” (s. 374).

‘İşret içre her kaçan kim çeng alsang ilginde

Fürkatingde qalğan igri kâmetim yād iylegil (40/2) (s. 141).

BV igri “eğri” (s. 739).

Zülfüng igrilik kading tüzükdedürler iyle kim

Sünbül irmes munça igri serv irme sança tüz (219/2) (s. 181).

Dehr ili dik igridürler şūhlar baştın ayak

Tik nazarda tüz ikin ol ‘ahdi yalğan kâmeti (643/6) (s. 522).

LÇ igri “eğri, güç, tâb-nâk” (s. 56).

LD igri “eğri” (s. 481).

Yoldın azdı nāgehān zülfin körüp miskīn köngül

Yollar igri tün uzun nitkey bu güm-rāhım mening (987) (s. 108).

Kil igri olturalı dağı igri sözleli

Ki serv üzre kâmeting ni belā kıldı cānıma (2696) (s. 297).

SD egri “eğri; krş. igri” (s. 442) ; igri “eğri; krş. egri” (s. 475).

Niçe kılgay köngül mülkin esīr ol türk-i gāret-ger

*Boyu toğrı, kaşı **egri**, közi oğrı, sözi şekker (222) (s. 146).*

*Kim irse kim sanga **igri** köngül tutar, bu kadar*

Birür, kazâ kılinçingâ özin urar 'amdâ (342) (s. 174).

YED igri "eğri" (s. 394).

***İgri** tedbîr bile kâm-ı dil olmas hâşıl*

Yitmes ok menziliğa bolsa anga per kıyğaç (39/6) (s. 74).

Hazer eylengiz iy 'uşşâk ol bî-rahm u kâtildin

*Bu kün kiş borkini **igri** koyup zîb-i cemâl itmiş (113/10) (s. 142).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK egri "yanlış, saptırılmış" (s. 447).

*Eyit yâ Muhammed kitâb ehline neçün dönderür-siz Tañrı yolından imân getürenleri **egri** yürütmek ister-siz haq olduğına siz tanuqlariken (61a/4-5) (s. 35).*

*Pes bulurdı-sen anları 'alâmetleriyle dağı bilürsin anları sözi **egri** söylemekde (550a/4-5) (s. 278).*

KT egri "yanlış, bozuk, eğri" (s. 192).

*Eyit: "İy Kitâb ehli! Nişe yığarsız Tañrı yolından anı kim imân getürdi? İstersiz anı ya 'nî yolu **egri**, siz tanuklar-iken (3/99) (s. 46).*

*Dakı Tañrı üzeredür yolun toğruluğı ya 'nî İslâm yolını rûşan eylemek. Dakı andan ya 'nî ol yoldan bir nicesi, **egri** yoldur (16/9) (s. 206).*

erk : Güç, kuvvet, küllî irade

Biy, **erkiñ** bilä seniñ berdiñ körkümä benim çuvat, (43r)⁸ (s. 54).

Etmäğä **erkiñni** seniñ, Teñrim, klädim, da orenk'iñni seniñ içimä çarnımnıñ benim (66r)⁹ (s. 82).

Da **erkinä** seniñ biyik bolgay münjüzümüz bizim (84v)¹⁸ (s. 186).

Alğışlanız Biyni, barça xuvatları anıñ, xulluxçılar da etüçilär **erkin** anıñ (176r)²¹ (s. 214).

Da yedirirsen barçasın **erkin** bilä seniñ (178v)²⁸ (s. 216).

Da alğışım **erkinä** anıñ (243v)⁵ (s. 292).

Toldurursen barçasın tatlılıxı bilä **erkinniñ** seniñ (249v)¹⁶ (s. 298).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY erk (s. 481).

*Anı üçün burkanlar mengün turtaçı **erkinçe** kıltaçı inç mengilig arıg süzük tip titirler (69/6-7-8-9) (s. 95).*

*Azu yme törtin singarkı bursang kuvraglarka sanlıg edig tavarıg kuntum altım ogurladım (136/1) **erkinçe** tapımça işletdim erser (135/20-21-22) (s. 120-121).*

İKP ärk; 'RK "güç, kuvvet, irade, cüzî irade" (s. 142).

*Ärkim tükämädi **ärksiz** ıdur men (XXVII.4.-5.) (s. 24).*

MS erk "kuvvet, güç" (s. 387).

*Ol oq teginmek tıtağında ajunlarğa ed tavarğa **erkke** türkke azlanımaq turur (41/44-45-46-47) (s. 94).*

*Ötrü maytrı burkan kangı brımayu purohit sekiz tümen tört ming purohit bramanlar birle purohitler **erkin** türkin erdnilig evlerin qodup ıdalap uluğ tikin çuğın balıq uluşluğ budun buquntın ağır ayağ teginü kitumati balıqtın önüp supuşpit yimişlikke (bardı) (50/22-23-24-25-26-27-28-29-30) (s. 104).*

US ärk "moguşcestvo, sila" (s. 265).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

- AH** erk “kuvvet, kudret, nufûz” (s. XX).
Tirip köngli toğmaz közi suķ bağıl
*Ƙul ol malka malı anga **erklig** ol (255-256) (s. 60).*
- DLT** erk “saltanat, sözü ve buyruğu geçerlik, kudret, iktidar, gücü yeterlik” (s. 190).
- IKT** ärk “power” (s. 78).
*Ƙiläf qılmadıımız säning va ‘dingqa **ärkimizçä** (20/87) (s. 78).*
- KB** erk “kudret, güç” (s. 157).
*Ay **erklig** uğan mengü mungsuz bayat*
Yaramaz seningdin ağınka bu at (6) (s. 17).
Sakışka Ƙatılmaz sening birliking
*Tözü nengke yetti bu **erkligliking** (9) (s. 18).*
*Uluğluk bile bul öküş ilke **erk***
*Bu **erk** birle beglik ulı bolsu berk (942) (s. 111).*
Ƙara Ƙarnı toğsa tili başsırar
*Basa tutmasa bek özi **erk** sürer (4329) (s. 435).*
- KSK** ärk “saltanat, sözü ve buyruğu geçerli olmak, kudret, iktidar, gücü yeter” (s. 370).
*Ol **ärk** birlä küçägli Ƙulları üzä (6/18) (s. 91).*
*Anığ **ärki** türki anlar üzä kim dost tutarlar anı yana anlar anlar ortak Ƙatıđlılar (16/100) (s. 199).*
*Körmäzlär mü Ƙaytarmamak anlar tapa. Söz **ärk** yätmäs anlarka yas Ƙılu ap ymä asığ Ƙılu (20/89) (s. 231).*
- KTS** ärk “güç, kuvvet, kudret” (s. 111).
***Ärksiz** tururlar şafa ‘ät Ƙolmađda (16) (s. 111).*

*Fir'avnnıñ köñli yoq ärdi anlarğa idärü barguğa wä lekin kıbtılar
kozmadılar **ärksiz** kılib çıqardılar (31/24) (s. 111).*

HAREZM TÜRKCESİ

KE erk "güç, kuvvet, yetki" (s. 209).

*Ädem Mevlidin tiledi kim yer meniñ **erkimde** bolsa (17r/20-21) (s.
25).*

*Mısr halkı kamuğ Yüsuf **erkinde** boldılar (92v/20) (s. 129).*

ME erk "güç, kuvvet, yetki" (s. 120).

***Erki** yetmedin yıglındı eylendi tēri (157/7) (s. 63).*

NF erk "güç, kuvvet, yetki" (s. 136).

*Ėmdi Haq seni 'aziz qıldı, bizke ne qılsang **erking** bar tēp miskinlik
qıldılar erse, Peygāmbar 'as aydı: Ey Mekke halqı, men sizke anı aytur-men
kim Yüsuf peygāmbar 'as qarındaşlarına aydı (51/16-17) (s. 38).*

*Öz qulung turur, ne **erki** bolğay? tēdi erse, Zeliha taqı bardı
(360/8) (s. 250).*

KIPÇAK TÜRKCESİ

CC erk [erk] "kraft, macht; wunsch, wille" (s. 92).

TZ erk "erk, irade" (s. 170).

ÇAĞATAY TÜRKCESİ

LÇ irk "inticâp, kudret, ihtiyâr" (s. 49).

eşik : Eşik, kapı; huzur (Metinde: “Tanrı’nın huzuru”)

Zerä dağı yaxşıdır maña bir kün eşikinä, ne ki miñ (146r)¹¹ (s. 178).

Tikilgän bolgaylar övinä Eyämizniñ, da eşikinä Teñrimizniñ bizim çiçäklängäylär (162v)¹⁴ (s. 198).

Yerni öpiñiz Eyämizgä eşikinä arilikiniñ anıñ, da bulğangay yüzündän anıñ barça yer (166v)⁹ (s. 202).

Kiriñiz eşikinä anıñ tapunmağ bilä da algış bilä övinä anıñ (170v)⁴ (s. 208).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT eşik “eşik” (s. 198).

Ermegüğe eşik art bolur (I, 42/4-5).

Eşiklik yıgaç (I, 152/27).

KSK äşik “kapı” (s. 373).

Sezingäy sän anlarnı odağlar tep anlar uduğlılar. Äwrär miz anlarnı oñ yarudın sol yaruğa. Anların itı yağıglı ekki qarışını äşikdä (18/18) (s. 212).

KTS eşikdä “dışarıda, kapıda, avluda” (s. 114).

Ķurtğa aydı eşikdä bir oğlan turur (35b/15) (s. 114).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE eşik “kapı” (s. 212).

Mevlîdin destür Ķoldı uçmağ eşikiñe teğdiler, `Azrâ `îl aydı: kirgil ol şart üze kim terk çıĶğıl (20v/7-8) (s. 29).

Anda kēdin İbrāhîm aydı: İsmā `îl kelse ayğıl İbrāhîm saña köp selām aydı taĶı bu eşikni berk tutğıl, tēp aydı tēgil. İsmā `îl kelmişdi Seyyide

selām teğürdi taqı kamuğ sözlerni aytu bérdi. İsmā‘īl aydı: ol meniñ atam turur, ol eşik tēyü seni aymış (49v/8-9-10) (s. 68).

YB ışık “kapı” (s. 218).

Devlet işikinde niçe bizler biginlerge ‘ināyeti tigmişdür (K. IV. 6-7) (s. 118).

İmdi kiyin devlet işikine du‘ā kıla taḥiyyet-nāme irsāl irsāl kılındı (K. VIII. 10) (s. 126).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC eşik [esich / in eşich verb.; eşik] “tür; ‘porta’” (s. 94).

İM ışık “eşik, kapı” (s. 542).

Ammā hadīş-i Nebī‘den: kaçan kim indi Tengri Te‘ālā sözi: tamuğning yiti işigi bar her bir işigi üçün ḥalāyıklardan bir bölek ḥāyife kısmet kıılınmış turur. Taqı Nebī ayıttı: iy Cibrīl, kimnüng üçün turur, (51b/1) bu bir işigi? (51a/7-8) (s. 175).

Şafāğa anıng öze çıqğay kışi boyı kadarınça ançağa tigrü kim Ka‘be körünge Şafā işiginden anıng kibi degül kim mescidning dīvārından yoqaru körüngey (311b/7-8) (s. 343).

KF ışık “eşik” (s. 1010).

KM ışık “kapı” (s. 60).

Ka‘be işiginde iki kün kıldı irtēyi (14a/6) (s. 9).

Kim ki oqusa üç kez Tañrı Ta‘ālā açğay aña sikiz uçmak kapısı kirgey aña kıysı işikden dilese ḥisābsuz (36b/2-3-4) (s. 23).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL ışık “Kâf kâf-i Arabîdir, kapuya derler ...” (s. 60).

- BD** ışık “eşik, kapı eşiği; kapı” (s. 378).
*Ni deyrdin **işikim** açılır ni mesciddin*
*Niçe **işikdin** **işikke** gedā kibi yiteyin (116/2) (s. 186).*
Bu tevbede bir niçe şitāb itmiş min (321/2) (s. 261).
- BV** ışık “eşik, kapı eşiği; kapı” (s. 746).
*Olturup deyr **işiki** allıda tofrağ üzre*
Dürd-i cāmı ki tapıp rûh tapıp ehl-i türāb (42/5) (s. 32).
Tîğı zaḥmın bağlasa aḥbāb ğam yok iy köngül
*Bir **işik** bağlansa ‘ışk içre açılğay yüz **işik** (329/4) (s. 274).*
- DG** eşik “door; threshold” (s. 297).
Gāh gāhē gar barur bolsam gadālıg qılğalı,
*It kibi çarlar raqībing: [Bu] **eşıktin** narı bar! (53/5) (s. 65).*
*Ne san bārē māning teg qul Gadāğa ol **eşıkdä** kim*
Tilānçi dek quyaş har şubḥdam barur ki şay lillāh (186/7) (s. 198).
- LÇ** ışık “dergāh, bârgāh, âstāne, kapının dışarı tarafı, dervāze” (s. 54).
- LD** ışık “eşik; kapı” (s. 492).
Baḥt u ikbāl u zafer sizge mülāzimdür müdām
*Bu **işikke** kilmeginçe yok alarga fetḥ-i bāb (76) (s. 9).*
***İşikingde** toprağ boldum velī*
Dimeding kim ol ḥāksārim ḳanı (2328) (s. 253).
- SD** ışık “eşik, kapı; huzur” (s. 482).
***İşiking** tofrağı mecrūḥ bolğan cān u tenlerge*
Şifālıq merhemi boldı, bisāt-ı perniyān kıldı (87) (s. 112).
*Başım tüşer **işiking** itleri ayakınğa*
*Anıng çü yok bu **işıktin** cihānda hiç güzeri (664) (s. 266).*
- YED** ışık “eşik” (s. 397).
Yār her meclisde sāğar çikse ağıyārı bile
*Nāle eyler min **işikde** oturup mişl-i rebāb (29/4) (s. 63).*
Bī-hūde il söziğa kirip ḳavlama mini
*Bu cān-sipār bende **işikingde** bābdur (52/9) (s. 89).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT ışık “eşik” (s. 351).

*Dakı sanasın anları uyanuklar ya'nî gözleri açuğ-ıdı, anlar uyuyıcılarken. Dakı döndürürüz anları, sağındın yana dakı solındın yana ya'nî bir yanlarını yir yimesün diyü. Dakı iti anların, döşeyicidür iki kolını, **ışık** ileyinde (18/18) (s. 230).*

Eyâ : Tanrı, Allah

Xullux etiniz **Eyämizgä** xorxu bilä da sövününüz alınına anıj titrämäh bilä (2v)¹¹ (s. 2/3).

Eyämizniñdir xutxarmaı / xutxarmaılıx, üsnä / üstnä joğovurtuñnuñ seniñ algışın seniñ (3v / 3r)⁹ (s. 4/5).

Tapunıyım **Eyämä** / **Eyämizgä** artarlıxına / toğruluxuna körä anıj, sağmos aytıyım atına **Eyämizniñ** biyiklängänniñ / biyiktägi (8r / 7v)¹⁸ (s. 10/11).

Xorxkanlarını / Xorxuçısın **Eyämizdän** / **Eyämizniñ** haybatlı etär, kim / kim ki ant içär sınarın kensiniñ / kendiniñ da yalğan çıxmaz / yalğan (14r) çıxmas (16r / 13v)⁴ (s. 20/21).

Ayttım **Eyämä** / **Eyämizgä**: Biyim sen benim / Biy benim sensen, (16v/14r)² (s. 22/23).

Yerñmäı üçün, urusnı xulunıñ Tawit'niñ, ki sözlädi **Eyämiz** bilä sözlärin algışınıñ, xaysı künni ki xutxardı anı Biy xolundan duşmanlarınıñ da xolundan Sawuğnuñ, da ayttı (19r / 16r)¹ (s. 24/25).

Men saxlıyım yolun **Eyämizniñ**, da inamsız bolmagaymen / xırsızlıx etmiyim Teñrimdän benim / Teñrimä benim (21v / 17v)²² (s. 28/29).

Anıj üçün ki kimdir Teñri **Eyämizdän** özgä / başxa **Eyämizdän**? (22r / 18r)³² (s. 28/29).

Bular arabalar bilä, bular atlar bilä, yoḫsa biz atın **Eyämiz** Teḫrimizniḫ bizim sarnalıḫ (29r)⁸ (s. 36).

Bular arabalar bilä, da bular atlar bilä, yoḫsa biz atına **Eyämizniḫ** Teḫrimizniḫ bizim sarnıyıḫ (23r)⁸ (s. 37).

Xorḫkanlar / Xorḫkanları **Eyämizdän** / **Eyämizniḫ** algıḫlagaylar / algıḫlaḫız anı / Biyni, (32v / 25v)²⁴ (s. 42/43).

Zerä **Eyämizniḫ**dir / **Eyämizdändir** ḫanlıḫ da ol buyruḫ etär / eyälik etär üsnä / üstünä barça gurk'çılarnıḫ / dinsizlärnıḫ (33r / 26r)²⁹ (s. 42/43).

Barça yolları **Eyämizniḫ** yarlıḫamaḫ bilä da könülük bilädir alarga, kimläḫ ḫolarlar antın da tanıḫlıḫına (34v)⁶ (s. 46).

Algıḫlıyım da saḫmos aytıyım **Eyämizgä** (39r / 30v)⁶ (s. 48/49).

İnandım körmäḫä maḫa / körmä yaḫşılıḫın **Eyämizniḫ** ulusuna / yerinä tirilärniḫ, ¹⁴ töz / tözḫın **Eyämizgä** da smılı bol / zorlu bolḫın, ḫuvatlınsın yüräkiḫ / yüräkiḫ seniḫ, da töz **Eyämizgä** (40r / 31r)¹³ (s. 50/51).

Doḫrudur / Toḫrudur sımarmaganı / aytuḫu **Eyämizniḫ**, da barça işläri anıḫ inam bilä dir, (48r / 36v)⁴ (s. 60/61).

Böläki / Taborları friḫtälärniḫ **Eyämniḫ** / **Eyämizniḫ** çövräsindədir / çöp çövrədir kensindän ḫorḫkanlarınıḫ / ḫorḫkanları bilä kendiniḫ da saḫlar alarnı (50v / 38r)⁸ (s. 62/63).

Xorḫunuz **Eyämizdän** barça ariləri anıḫ, ki heç nemä yoḫtur eksiklik ḫorḫuçılarna anıḫ (38r)¹⁰ (s. 63).

Da friḫtäsi **Eyämizniḫ** sürgäy / ḫuvḫay alarnı (52v / 39v)⁶ (s. 64/65).

Zerä / Ki atın **Eyämizniḫ** sarnalıḫ / sarnagaybiz, da beriḫiz algıḫ **Eyämiz** Teḫrimizgä / **Eyämizgä** Teḫrimizgä bizim (56v / 42v)³ (s. 68/69).

Dügül ki bu ol dur, ḫaysın ki **Eyämizgä** töläḫ ediḫiz, siz joḫovurt essiz da dügül esli (56v)⁶ (s. 70).

[Prayer] Beriḫiz haybat Teḫriḫä, beriḫiz algıḫnı **Eyämizgä** Teḫriḫä, adam sövüçigä meniḫlik pareḫosluḫu bilä (44v) (s. 73).

Töz / Tözgin **Eyämizgä** da saxla yollarıñ anıñ / yolun anıñ, (62v / 46v)³⁴ (s. 76/77).

Xutxarıлмах / Xutxarıлмахı artarlarga / toğrulardıñ **Eyämizdä**ndir, (63r / 47v)³⁹ (s. 76/77).

Xoydu ağızıma menim alğış yäñi, alğışın / alğışını **Eyämiz** Teñrimizniñ bizim (65v / 50v)⁴ (s. 82/83).

Men alğışlıyım alğışın / xuvatın **Eyämizniñ**, (98r / 76v)¹⁷ (s. 122/123).

Da **Eyämizdä**ndir çıxkanı / çıxмахı ölümnüñ (110r / 86r)²¹ (s. 136/137).

Xanlıxları yerniñ, alğışlarıñ Teñrini da sağmos aytıñız **Eyämizgä** (111r/87r)³³ (s. 136/137).

Bolgay atı **Eyämizniñ** alğışlı menjilik, (120r / 94r)¹⁷ (s. 148/149).

Ant içiñiz / Niyätni xoyuñuz da tügälläñiz **Eyämiz** Teñrimizgä / **Eyämizgä** Teñrimizgä bizim barçañız, ki çövräsınäsiz anıñ (129v)¹² (s. 158/159).

San barçasına, ki / xaysı ki turıyırлар övinä / övünä **Eyämizniñ**, menj menjilik alğışlagaylar seni (145v / 115r)⁵ (s. 178/179).

Eyämizdändir boluşluх / boluşluхu surpunda Israjelniñ / ari Israjelniñ xanıımızga bizim / xanıımızniñ bizim (153r)¹⁹ (s. 186/187).

Da bolsun / bolgay yarıхı **Eyämizniñ** Teñriniñ / **Eyämiz** Teñriniñ üstümüzgä bizim (159v / 126v)¹⁷ (s. 194/195).

Aytкаy **Eyämizgä**: “Yöpsünövlümsen / yöpsünövlüm menim sen, (160r/126v)² (s. 194/195).

Tapunuñuz **Eyämizgä**, da sarnañız atın anıñ, belgirtiñiz / aytıñız gurk'çılar arasına / dinsizlärgä işin anıñ (179v / 142r)¹ (s. 218/219).

Da sözü **Eyämizniñ** sınadı anı (180v / 143r)¹⁹ (s. 220/221).

Da işitmädilär avazına **Eyämizniñ** (185r / 146v)²⁵ (s. 224 / 225).

Da ayttım, ki dağın körmisärsen / körmändir xutxarmaxin **Eyämizniñ** ulusuna tirilärniñ ... (187v / 148v)¹¹ (s. 226/227).

Alar kördülär işin / işlärin **Eyämizniñ**, da sk'ançelikin anıñ / tamaşaların anıñ teränlixiña / teränlikinä antuntknuñ / tibsizlikniñ (191r / 151v)²⁴ (s. 230/231).

Uludur işi / işläri **Eyämizniñ**, da tergälgändir barçasında / barçada erki anıñ (198r / 157r)² (s. 238/239).

Yüzündän **Eyämizniñ** seskändi yer yüzündän Teñriniñ / Teñrisiniñ Jagopnuñ (201r / 159r)⁷ (s. 242/243).

Xorxkanlar **Eyämizdän** umsandılar Biygä, (202r/160r)^{19/11} (s. 244/245).

Algıslısız siz **Eyämizdän**, ki etti kökni da yerni (202v / 160r)^{23/15} (s. 244/245).

Algışımni / Algışımni menim **Eyämä** / **Eyämizgä** beriyim alnına barça joğovurtunuñ anıñ ^{10/19} eşikinä / köşkünüñ öviniñ / övünä **Eyämizniñ** da içinä seniñ, Erusağem / Jërusağem (204r / 161v)^{9/18} (s. 246/247).

Da / da övü üçün **Eyämiz** Teñrimizniñ bizim xoldux yaxşılıxni saña / sendän (226v / 179r)⁹ (s. 272/273).

Boluşluxtur / Boluşluxudur bizgä atından **Eyämizniñ**, ki etti köknü da yerni (227v / 180r)⁸ (s. 272/273).

Aytmadılar barçası, ki / xaysı ki keçärlär edi yanından / aşarlar edi alar sartın, ki algışı **Eyämizniñ** siziñ bilä, da algısladıx sizni atına **Eyämizniñ** (230v/182v)⁸ (s. 276/277).

Eyämizdändir yarlıgamañ köp, andandır xutxarıлмаñ / xutxarmañlıx, (231r / 183r)⁷ (s. 278/279).

Ne türlü / Neçik ant içti **Eyämizgä** da ant etti / niyät xoydu Teñrisinä Jagopnuñ (232r / 183v)² (s. 278/279).

Negä diñrä tapıyım yerni otaxınıñ **Eyämiz** Teñrisiniñ Jagopnuñ (183v)⁵ (s. 279).

Bunda alğışlanız, barça xulları **Eyämizniñ**, Biyni / Biyniñ, ki / kim barsiz övinä / övünä **Eyämizniñ** eşikinä / köşkünä Teñrimizniñ bizim (233v / 185r)¹ (s. 280/281).

Alğışlanız atın **Eyämizniñ**, alğışlanız, xulları **Eyämizniñ**, Biyni, (234r / 185v)¹ (s. 280/281).

Tapunuñuz **Eyäsiniñ** eyälärniñ, ki meñi (236r)³ (s. 284).

Uludur haybatı **Eyämizniñ**, (238v / 189r)⁵ (s. 286/287).

Evet neçik sarnıyıx / alğışlıyıx alğışın **Eyämizniñ** yat ulusta / yerdä yat? (237v / 188r)⁴ (s. 286/287).

Alğışlanız, barça işläri **Eyämizniñ**, Biyni, alğışlangız da biyiklätiñiz anı meñilik (205v)⁵⁷ (s. 314).

Şağavatı üçün yarlıgamañınıñ **Eyämiz** Teñrimizniñ bizim, ki köründü bizgä günäş biyikliktäñ yarılı etmä xaranguluxumuznu bizim (208r)⁷⁸ (s. 316).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY idi (l) “sahip” (s. 142).

*Kögm(e)n yir sub **id(i)s(i)z** k(a)lm(a)zun tiy(i)n (a)z kırk(ı)z bod(u)n(u)g <it(i)p> y(a)r(a)t[(ı)p k(e)lt(i)m(i)z süñ(ü)şd(ü)m(i)z.....]* (KT D20) (s. 28).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY eye krş. iye (s. 489) ; idi (s. 497-498) ; iye krş. eye (s. 513).

*Ötüntiler ayıtu ulug azrua t(e)ngrike .. azrualarning **eyes**i kopda adruk titir siz (548/9-10-11-12)* (s. 295).

*Eşidü y(a)rılıkasun içime (609/1-2) kim mening bo et'özümün isirkegüm **idi** kelmez (608/23)* (s. 321).

Yene yme buşı idileri erser (686/5) (s. 352).

Törtünç ol il uluş iyesi il kan üç üdler içinte turkaru tört ulugları tüz yorigay (90/15-16-17) (s. 102).

Ol üdün savlokadatu yirtinçü yir suv iyesi m(a)habrahmı ulug azrua t(e)ngri ötrü ol alokaçıntamanı atl(ı)g t(e)ngri kızınğa inçe tip ayıtdı (378/19-20-21-22-23) (s. 223).

IB idi “sahip” (s. 53).

Semiz at agzı katıg boltı. İdisi umaz tir. Ança bilingler: Yablak ol (65) (s. 26).

SUK igä “besitzer” (s. 257).

US igä “hozyain” (s. 271) ; idi “hozyain” (s. 271).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH idi “Rabb, sâhip” (s. XXVIII).

İlahi keçürgen idim sen keçür

Neçe me hâtalıg kul ersem sanga (37-38) (s. 44).

Harişlik qarımaz idisi qarıp (306) (s. 65).

DLT idhi “sahip, efendi; Tanrı” (s. 226).

İdhim ne tér (I, 87/15).

İdhimiz yarlıgı (I, 87/17).

Kut kuwiğ bërse idhim kulinğa

Künde ışı yükseben yokar agar (I, 320/25-26).

Boş nenğge idhi bolmas (I, 330/11-12).

İdhimni ögermen

Biligni yügermen

Könğülni tügermen

Erdem üze türünür (II, 243/7-8-9-10).

IKT idi “1. lord; 2. God; 3. master; 4. used to translate Ar. *dū, dāt, ulū, aşhāb, ahl*, meaning ‘possessor(s), owner(s), possessed of, people of’ ” (s. 141-142).

Olarga turur ol kim ārzūlarlar; alqış! – aymaq yarlıqağan İdidin (36/57-58) (s. 39).

Ol Tangrı mäning İdim turur ham sizing İdingiz turur (19/36) (s. 141).

Ämittilər idiläri tapa (37/91) (s. 142).

Nikāh qiling olarnı idiläri dastūrı birlä (4/25) (s. 142).

İnmäz yawuz oğrağ magar idisingä (35/43) (s. 142).

‘Aql idiläri, Bitig idiläri, fazl idisi, körk idisi, tamuğ idiläri (s. 142).

KB idi “sâhip; Rab, Tanrı” (s. 187-188).

Uluğluk idisi uğan zü’l-cəlal

Yaratğan törütgen me qadır kəmal (B 2) (s. 4).

Həzine həşəm sü idisi bolup

Tirildi bir ança tilekin bulup (5152) (s. 514).

Ay yir kök idisi hələyik bile

Ruzini anutmuş yigil sen küle (B 3) (s. 4).

Bayat atı birle sözüg başladım

Törütgen igidgen keçirgen idim (1) (s. 17).

KSK idi “tanrı, sahip bkz. iyä” (s. 396-397) ; iyä “sahip bkz. idi” (s. 406).

Dost tutmaz anlar kim tandılar bitig idilərindin ap ymä ortak koşuğlılar kim indürülsä silär üzä edgülükdin idinjizdin (2/105) (s. 12).

*Färmān-lamas miz bir ätözkä mäğär ummışınça kaçan aysa silär köni tüz etiñlär näçä ymä ärsä yawuqluq **ıdısi** tañrınıñ baçıǵı tükäl kılıp başqa elätiñlär (6/152) (s. 105).*

*Ündägäy tamuǵ **ıdıläri** uŝmañ **ıdıläriñä** kim kuya beriñlär biziñ üzä suwdın azu andın kim rüzī kıldı tañrı (7/50) (s. 111).*

*Oqımaqları anıñ içindä arıǵ sän sän **ıdımä** alqışları anıñ içindä säläm temäk keğin oqımaqları ögdi aymaqlıq tañrıqa ajunluǵlar **ıdısi** (10/10) (s. 148).*

*Ögdilig ol **ıdıkä** kim indürdi kılı üzä bitigni kılmağı anı ägri (18/1) (s. 211).*

*Tağı saqınmaz mäğär `ağıllar **ıyäläri** (3/7) (s. 34).*

*Ay kitab **ıyäläri** neŝä ħüccätläŝür siz ibrahīm içindä tağı indürülmädi tävrī incīl mäğär andın soñ (3/65) (s. 40).*

*Tağı anlar ot **ıyäläri**. Anlar anıñ içindä mäñgülär (3/116) (s. 44).*

KTS äyä “efendi, sahip, hâkim” (s. 118-119) ; i “ıye, sahip, efendi” (s. 133) ; idi “bak. ıdı” (s. 134) ; ıdı “sahip, efendi; Tanrı” (s. 134-135).

*Äkin ya `ni danä yapraq **äyäsı** tağı çeçäk **äyäsı** (64b/7) (s. 118-119).*

*Uluǵluq **äyäsı** (67b/12) (s. 118).*

*Maŝrıq **äyäsı** mağrıb **äyäsı** (75b/8) (s. 119).*

*Kitab **äyäläri** (75b/8) (s. 119).*

*Aytǵıl... män **äyä** bolman siziñ üçün küçäylikkä tağı könilikkä (111b/11) (s. 118).*

*Yarlıkamaq **äyäsı** (118b/12) (s. 119).*

*Ol ew **äyäsı** täñri turur män täwä **äyäsımän** tedi (149/28) (s. 118).*

Aydı añar isi ya `ni eçisi ol utru sözläŝür anıñ birlä (3b/6) (s. 133).

Yerni koy isingä isbarladı (39b/4) (s. 133).

*‘Arzä kılğay **ıdıñ** üzä (4b/1) (s. 135).*

*Bu tayağ kişiniñ amanät turur bolğay kim **ıdısı** kälğäy kılğay (28b/23) (s. 134).*

*Yana qoyları yer **ıdısingä** bärdi (39b/6) (s. 135).*

*Aydılar **ıdimizä** qarqarmız kim kim äsiz tillig bolsalar biziñ üzä (20b/8) (s. 147).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML idi “1) sahip, ısı; 2) aynı manada olarak, Tanrı atlarından biridir, (eski bir şekli de “id’i” dir) (s. 33).

KE eğe “sahip krş. eye, eğe” (s. 176); eğe “sahip krş. eğe, eye, ıdı” (s. 178); eye “sahip krş. eğe, eğe” (s. 218); ıdı “1. sahip krş. eye, eğe; 2. Tanrı, Allah” (s. 262).

*İbrāhīm a[ydı]: konuğ aş aşamasa ew **eđesiniñ** köñli meşğül bolur tıp (59v/13-14) (s. 82).*

*Kaçan it **egeleri** (95r/1-2) kelse hatunlarığa kazan asturup özleri yol başığa çıkıp ötker kişilerge nime körklüg itin bar, ya sığırın ya teweñ bar tegeç kälä öler erdi ve alar etlerin satkun alıp kelür erdiler (94v/21) (s. 132).*

*Yūsuf aydı: solmış çeçekke suw bėrmek büstān **eyesige** sezārāk turur (80r/15-16) (s. 111).*

*Kamuğ ‘ukelā **ıdıleri** allında muqarrer ve ma‘lūm turur kim cādūlar bir tūn içinde turğan yerlerindin Damāvend tağına Hārūt ve Mārūtğa barıp cādūluk öğrenip yana kelürler (218r/15-16-17) (s. 313).*

*Cebrā’il ‘aleyhi’s-selām keldi, aydı: Ey ‘azīz cān, **ıdı** ‘azze ve celle atı birle kirgil (6v/9) (s.10).*

*Eđiz kökde aynı yarattı **ıdı**, bu kün körse ayğa kelip tūneyür (86r/6) (s. 119).*

Ma`nisi ol bolur: Yünus bülend ün birle bizni yād kıldı: İdiya sendin özge Tenri yoq arıqlıq saña turur, men özümge zulm kıldım zālimlerdin boldum tedi (156v/15-16) (s. 222).

MM eye “sahip” (s. 218) ; idi “Tanrı” (s. 224).

Eger bolsa altnış bu uylar sanı

Tebī` ekki bergey eye bolğanı (221/1-2) (s. 124).

Arıqlıq nişānı şehādet bile

İdi zikri aytu kirür sine ol (64/3-4) (s. 100).

Tekebbür idi buyruğındın yıgar (59/1) (s. 99).

ME ide “sahip” (s. 128) ; idi “Tanrı” (s. 128) ; iye “sahip” (s. 132).

Hōş yıdıǵu kıldı Tanagerı uşmağnı ideleri uçun (82/4) (s. 46).

Suwarıştılar, içkü içrüşdiler sağgaştılar uluğ turur Tanagerı, yükey erür İdi (206/5) (s. 74).

Bay boldı er, baydı, barlu boldı er, kengliklü boldı er ol baylıq iyesi turur, ol barlu (42/5) (s. 39).

NF eğe “sahip krş. idi” (s. 113); idi “sahip, iye; Allah krş. eğe” (s. 182).

Cümlesi baqtılar taqı aydılar: Hicāzdın kelgen bitigni kim pāra pāra kıldıng, ol bitig eğesi sanga qarğadı, bu harābluqlar andın turur tēp aydılar (82/7-8) (s. 60).

Qoy eğileringe taqı mundağoq hüküm bolğay (251/2-3) (s. 173).

Ertesi Cebre`il`as keldi taqı aydı: Yā Ayyūb, eğing celle celāluhu sanga salām bérđi taqı bişārāt sanga bolsun kim burunqı quvvingdın yağşıraq quvvat bağışladı taqı burunqı teningdin yağşıraq ten`atā kıldı ... (333/10-11-12) (s. 231).

TQK eğe Krş. eye, idi “sahip” (s. 43) ; eye Krş. eğe, idi. “sahip” (s. 48) ; idi Krş. eğe, eye. “1. Allah, Tanrı; 2. ilâh, tanrı; 3. sahip; 4. efendi; 5. ehil, yâran” (s. 62).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT iye, eye ? “sâhip” (s. 284-285).

Köngül eyelerinden bir şâlih ir başın murâkabet yaķasına çekip mükâşefet bahrine müstağraķ bolup turur idi (14/3) (s. 6).

‘Amelni ‘aql iyesine buyurgıl (322/2) (s. 160).

İM idi “Rab, Allah” (s. 536) ; iye “sahip, efendi” (s. 543).

Tengri Te ‘ālā sözi: iy idimiz, kılğıl bizni iki müsülmān sanga, bu zāhir ma ‘nāsı turur (66a/4) (s. 184).

Kilgey hālış köngül birle kılğan ‘amal taķı ortak katmaķ birle kılğan ‘amal kıyāmet küninde ikisi tizin çöküp Tengri Te ‘ālā’ning ileyinde, Tengri Te ‘ālā ayıtğay hālış ‘amalğa: bargıl sen taķı sening iyeng uçmaķķa, şirk birle kılğan ‘amalğa ayıtğay bargıl sen taķı sening iyeng tamuğķa tip (80a/2-3) (s. 193).

Kİ idi “Tanrı” (s. 37) ; igā “eye” (s. 38).

KF eye “sahip” (s. 984).

Ol ğarīb kişi kim öldi, ol kişinüñ mālı kaldı. İmdi kādī ol kişinüñ mālı birle işleğey ne neme kim işler ise ya bende bulınğan māl birle illā bu kadar vardur kim kaçan māl eyesi hāzır olsa kādī ol mālı şadaķa idgenden şonra, ol vaktın kādī ol mālı beytü’l-māldan virgey (152a/6) (s. 367).

TZ eye “iye, sahip” (s. 171) ; iye “iye, sahip” (s. 180).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL eye “Sahip manasınadır ...” (s. 37); igesi “Kâf kâf-i Acemîdir. Sahibi demekdir ...” (s. 64-65).

BV iye “sahip” (s. 749).

Çün genc iyesi naķdini her yan özi saçķay

Bī-müzd ‘acab yoktur eger sayğasa hāzin (708/3) (s. 565).

LÇ idi “sâhip, mâlik, ige” (s. 48) ; ige “büyük, cesîm, azîm, sâhip” (s. 57).

LD idi “sahip, rab, Allah; krş. ige, iye” (s. 481) ; ige “sahip; krş. idi, iye” (s. 481) ; iye “sahip, iye; krş. idi, ige” (s. 496).

İdi ‘ināyeti öksülmesin bu sulṭāndın

Kim ol ‘ināyet irür baḥr-ı bî-ḥad ü kāmīl (57) (s. 8).

Zihî serîr igesi körkning cihānında

Boyungça serv ḳanı şun ‘būstānında (166) (s. 18).

Ay tâc iyesi nesl-i timür ḳan arasında

Sizge yaraşur taḥt bu devrân arasında (1614) (s. 176).

SD İdi “Rab; krş. İzi” (s. 474) ; İzi “Rab; krş. İdi” (s. 484).

Yüzini ay didim, dağı köp ‘özr ḳoldum uftanıp

Şükr ol İdi’ga kim anı könglümğa ilhām eyledi (594) (s. 246).

Besâtîn ravzası içre benefşe rü`yet-i İzi

Köngüldin kiterip zengin ḳılur rüşen süveydānı (281) (s. 160).

ŞHD ige “sahip” (s. 476) ; İzi “Tanrı, Allah” (s. 487).

Sindin ayru tüşkeli ay şāh-ı ‘ālî-menżilet

İgesindin azgan it tig derdim efgāndur yana (152b/3-4) (s. 254).

Ferāgatsız yürür irdi bu Şibānî kiçe kündüz

Ferāgatnı İzi birdi ki cānānım iki bodı (172b/1-2) (s. 281).

YED ige “sahip” (s. 394).

Tang imes könglümğa ol aydın vaṭan tutmak Emîr

Ni üçün kim anda bu öy igesige yār yoḳ (138/7) (s. 165).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK eye “sahip, efendi” (s. 455).

Yetişmez anlaruñ yüzlerine qaralık zelîl dağı olmazlar anlardur uçmaq eyeleri (220b/2-3) (s. 115).

Oı ‘afv édicidür muhabbet édicidür mü’minlere ulu ‘arş eyesidür (637b/5) (s. 323).

eyâlik et — : Sahiplik etmek (Metinde: “Tanrı’nın sahiplik etmesi”)

Biy köktä hadirlädi olturğuçun kendiniñ, xanlıxı anıñ bar(139v)çasına **eyâlik etär** (139r)¹⁹ (s. 215).

Tayağın xuvatnıñ yebergäy saña Biy Siondan, da **eyâlik etsärsen** sen arasına duşmanlarıñnıñ seniñ (156r)² (s. 239).

- IB** kan “han, hükümdar” (s. 54).
Kan olurupan ordu yapmış (28) (s. 21).
Kan süke barmış (34) (s. 22).
- İKP** qan; X’N, Q’N “han, ulu hakan, imparator” (s. 180-181).
Ol ödün inançları buyruqları eşidip qanqa inçä tep (IX.1.) ötüntilär (VIII.7.-8.) (s. 14).
Balıq qapağda (LXV.1.-2.) olurur erkän qan udçısı beş yüz ud sürä önti (LXIV.7.) (s. 42-43).
- MS** қан “hükümdar” (s. 401).
Ol balıqta çkrvt ilig қанlarning keziginte tiziginte gaudam oğuştın(t)özdin belgürmiş қamağ şaki tözlüg budun buқun öze erklig türklüg şudotan atlıғ һormuzta tengrike yüleşi ilig қan bar (13/44-45-46-47-48-49-50-51) (s. 61).
Ötrü yaşovati қunçuyлар erdnisi sekiz түmen tört ming çkrvt ilig қanning қunçuy қatunların okıp inçe tip yarlıқayur (51/30-31-32-33) (s. 106).
- SUK** Qan “personenname” (s. 273) ; qan “хан (titel)” (s. 273).
- US** qan “pravitel, han” (s. 278).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

- DLT** хан “han; Türklerin en büyük başbuğu; Afrasyab oğullarına verilen ungun” (s. 212-213).

Xan manğa açığ bérdi (I, 63/5).

Bıçgas bitik kılurlar

And key yeme bérürler

Xandin basut tilerler

Basmıl Çomal tirkeşür (I, 459/5-6-7-8).

Ol xanka tapdı (II, 3/6-7).

KB han “han, hükümdar” (s. 174-175).

Meļikning önginde oqımış munı

Bu tawğaç kara buğra hanlar hanı (B 60) (s. 9).

Negü tir eşitgil uç ordu hanı

Buğunda talusı kişide çını (2966) (s. 307).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC qan, xan [can / Han, Han, Hann, chan] “kaiser, ‘imperator’” (s. 192)

Ki qan “1) kan; 2) melik, xan” (s. 68).

TZ kan “1) kan; 2) han, hakan” (s. 183).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

DG hān (Persian) “khan, king, prince” (s. 314).

Sevār cānım, begim, hānım, umēdim,

‘Azīzim, dilbarım, bizni unutma! (8/4) (s. 20).

Agar sen husn elining hānı dur sen,

Cihānda dağı men dek bir Gadā yoq (102/7) (s. 114).

LÇ han “padişâh manâsında müstameldir; ulus büyüğü, hane başı, hükümdâr” (s. 166).

ŞHD hān “hakan, hükümdar” (s. 449-450).

Bu Şibānī gerçi hān oldı gedāyındur sining

Kim fidā eyler sanga yüz ming munung dig taht u tãc (29a/5-6) (s. 99).

Berhem urayın ‘aql u hūş vīrān kılayın nefsi hoş

Bī-gāneni āšnā kılıp tün kün köz itkil baht-ı hān (127b/8-9) (s. 221).

خانلیخ : Hanlık, hükümdarlık (Metinde: Tanrı’nın hanlığı, hükümdarlığı)

Olturğuçuñ Tenri, meni menilik, kavazan toğruluxnuñ, kavazan **خانلیخ**ıñniñ seniñ (74r)⁷ (s. 92).

Biy köktä hadirlädi olturğuç kensinä, **خانلیخ**ı anıñ barçasına höküm etär (176r)¹⁹ (s. 214).

Haybatın ulu roskoştan **خانلیخ**ıñdan seniñ ¹³ **Xanlıx**ıñ seniñ barça **خانلیخ** barça meniliktän, (249r)¹² (s. 298).

UYGUR TÜRKÇESİ

IB kanlık “hanlık” (s. 54).

Kanlık süsi abka ünmiş (63) (s. 25).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC (qanlyq,) خانlyq, خانlyxc [Hanlik, chanlic; HanliH, Hanlech] “königtum; königreich” (s. 192).

خانلیخ et — : Hanlık / hükümdarlık etmek (Tanrı’nın hanlık etmesi)

Xanlıx etkäy Biy menilik (42r)¹⁰ (s. 52).

Xorul, toğrul da **خانلیخ et** könülük üçün, ivaşlık da artarlıx üçün (74r)⁵ (s. 90).

Xanlıx etti Asduac üsnä gurk’çılarnıñ, (77r)⁹ (s. 94).

Aytıñız dinsizlärgä, ki Biy **خانلیخ etti**, (132r)¹⁰ (s. 203).

Biy **xañlıx etti**, öçäşlândi joğovurtlar, ki olturursen kērovpēlar üsnä, seskändi dünyä (169v)¹ (s. 206).

Xanlıx etkäy menjilik Biy Teñriñ seniñ, Sion, pokolen'a pokolen'adan (251r)¹⁰ (s. 300).

xañ töküci : Kan dökücü, kan döken

Tas etmägin dinsizlär bilä boyumnu benim, da ne xañ **töküçilär** bilä tirlikimni benim (38r)⁹ (s. 48).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

DG qan tökküci “blood shedder” (s. 357).

Nāz uyqusında fitna-i bēdār emiş közüng,

Qan tökküci nā kāfir-i hūnhar emiş közüng ! (116/1) (s. 128).

Gar sāning cādū qaraqıng zulm etār, heç ‘ayb emäs,

*Çün anga **qan tökküci** ğamzang erür dāyim nadīm* (149/6) (s. 161).

ɣarga — : Kargamak, beddua etmek

Kimlär algışlarlar Biyni, meñärgäylär yerni, da kimlär **ɣargarlar**, tas bolgaylar andan ...²⁵ Oğlan edim men, da **ɣargadım**, da körmädim artarnı, ki heç bolgay, da ne oğlun anıñ, ki klängäy ötmäk (61v)²² (s. 74).

Ağızları bilä algışlarlar edi da yüräkläri bilä **ɣargarlar** edi (100v)⁵ (s. 124).

Alar **ɣargar**(197r)lar, da sen algışlagaysen, kimlär turupturlar üstümä benim, uyat tartkaylar, yoɣsa ɣuluñ seniñ fārah bolgay sendä (196v)²⁸ (s. 238).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT karga — “lânet etmek, beddua etmek; lânetlemek” (s. 268).

Ol anı kargadı arkadı (I, 284/1).

Tenğri anı kargadı (III, 290/1).

KSK karga — “lânet etmek, beddua etmek, lânetlemek” (s. 413).

*Anlar la`nât kıllur anlarnı tañrı ymä **karğar** olarnı sürüglilär (2/159) (s. 17).*

*Tegmä yolu kirsä bu ögür **karğarlar** eşläri (7/38) (s. 110).*

*Kıkrıgay bir kıkrıglı anlar ara tañrınıñ **karğamaqı** küç kıllıglılar üzä (7/44) (s. 111).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE karğa — “lanet etmek, beddua etmek” (s. 298).

*Yana aymışlar: Meryem ana ražiya'llāhu `anhā cuhūdlardın kaçmışda bözçilerdin keçerde yol sordı, yawuz yolğa yolçılادılar, tikenlik yerge tüşti, anlarğa **karğadı** (18r/12-13-14) (s. 26).*

Aymışlar: Dāvūd yazuk kılg[an] `aşīlerni **karğar** erdi, Hāk ta`ālā ol sebebdin belā bērdi (134v/13-14) (s. 189-190).

NF karğa — “beddua etmek” (s. 201-202).

*`Abdu'l-Muṭṭalib çıqtı taqı Ka`be qapuğına keldi taqı aydı: Ey Bār Hudāyā, bu éwüingni duşmanlar yaqmaqqa kelip tururlar. Bu arıg éwüingni duşmanlardın saqlağıl, duşmanlarnı bu ħaramunga kigürmegil, sen anlarnı helāk kılgı!! tep **qarğadı** (42/12-13-14) (s. 31).*

*Cümlesi baqtılar taqı aydılar: Hicāzdın kelgen bitigni kim pāra pāra kıldıng, ol bitig édesi sanga **qarğadı**, bu ħarābluqlar andın turur tēp aydılar (82/7-8) (s. 60).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

- CC** garğa — [karga —] “verfluchen” (s. 194).
TZ karga — “ilenmek” (s. 185).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- AL** kargadı “Beddua eyledi, ilendi demektir ...” (s. 307).
BD karğa — “ilenmek, beddua etmek” (s. 382).
Hîç işitmeyin sözni ğamğa saldılar özni
*Yā köngülñi yā közni ğaysı birisin **karğay** (542/2) (s. 311).*
LD karğa — “bedduâ etmek” (s. 506).
*Luḡfîñi kim **karğadı** yā rab belāğa uçra dip*
Kim sening dik taş bağırlıĝ dil-rübāğa uçradı (1815).
ŞHD karğa — “ilenmek, hor görmek” (s. 496).
*Atang ğolduru ğullar ara **karğa***
*Sini tapkan üçün atangñı **karğa***
Bu Muḡammed sebz-i āhenk işlese
*Bir ğara ğarğa ğutuptur **karğa** (185/10-11-12-13) (s. 305).*

ġarĝış : Kargış, beddua

Xar[ĝ]ış da açılık / lâylılıĝ da ustatlıĝ / hi[l]lâlik toludur / toludur aĝzına anıĝ, (11v / 10v)^{28/7} (s. 16/17).

Xarĝışta da yalĝanlıĝta çıĝara berilĝäylär, (97v)¹³ (s. 122).

Sövdi **ġarĝışnı**, da çıĝkay anar, klâmâdi alĝış – yıraĝ boldı andan (195r)¹⁷ (s. 236).

Kiydi **ġarĝışnı**, neĝik kiyinis, kirĝây, neĝik suv, ġarnına anıĝ da, neĝik ğêt', sövâkläriñ anıĝ (196r)¹⁸ (s. 236).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

- DLT** kargış “lânet, beddua; ilenme. Bk. kargak” (s. 268-269).

Kolsa kalı oğraban bérgil takı azukluk

***Kargış** kılur umalar yunçığ körüp konukluk (I, 274/17-18).*

*Tenğri **kargışı** anıñg üze (I, 461/5-6).*

***Kargış** kişi (I, 461/9).*

IKT qarğış “curse” (s. 221).

*Bütünlükin säning üzä ol **qarğış** saqış küningä tägi (15/35) (s. 221).*

KB qarğış “beddua” (s. 224).

Kişi edgü atın kör alqış bulur

*Atıkmış isiz ölse **qarğış** bulur (246) (s. 40).*

Seningdin bu kün ilke asğı öküş

*Buzulsa asiğ bolğa **qarğış** söküş (5726) (s. 568).*

KSK qarğış “lânet, beddua” (s. 413).

*Añar tañrınıñ **qarğışı** tañıglılar üzä (2/89) (s. 10).*

*Aydi çıqğıl andın sän sürülmüş turur sän. Çın säniñ üzälä **qarğış** urulmuş vaqtğa tegi (15/34-35) (s. 188).*

HAREZM TÜRKCESİ

KE qarğış “beddua” (s. 298).

*Meryem olardın äzärlandı, aydı: ... tēyü olarğa **qarğış** du‘āsı qıldı (169v/8-9) (s. 241).*

NF qarğış “beddua” (s. 202).

*Andın [song] elgini köterdi taqı üç qata aydı: Ey Bār Hudāyā, sen bu kāfirlarnı helāk qilğıl! tēdi erse, kāfirlar qorqtılar, qaçtılar anıñg üçün kim Peyğambar ‘as’nung **qarğışı** elbette kelmedin qalmaz tēp bilür erdiler (12/11-12-13) (s. 9).*

‘*Osmānning qarğışı manga cümlesi yetti. Ėmdi tamuğ otı qalıp turur, her ayna ol taqı kelğüsü turur, aning qarğışı bolğusu turur, tēp çağıru yatur (137/4-5) (s. 96).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

- KK** qarğış “beddua” (s. 111).
TZ qarğış “ilenme, kötü dilekte bulunma – inkisar, lanet –” (s. 185).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- AL** qarğış “Bu dahi beddua manasınadır ...” (s. 308).
BD qarğış “ilenç, beddua” (s. 382).
Kılay ber-țaraf salțanatning işin
Özümdin kem iyley ulus qarğışın (558/30) (s. 321).
BV qarğış “ilenç, beddua” (s. 756).
Cānān murādı katlim olup kılsa cān ibā
Cānımğa qarğışımdur u cānānğa alkışım (427/5) (s. 352).

qarğışlı : Lanetli, lanetlenmiş

Öcāştin öktāmlārgā, **qarğışlı**, kimlār yañıldılar buyruğundan senin (208r)²¹ (s. 250).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

- CC** qarğyşly, qarğyşlu [chargesli / kargizlu] “verflucht. ‘maledictus’ (s. 194).

xorx — : Korkmak

Anda **xorx**kaylar xorxu / xorxunu, xayda ki bolmagay / bolmasa xorxu, zerä Biydir övlärinä / cınsı artarlarını / toğrularnı (15v / 13r)⁵ (s. 20/21).

Xorxmandır yamandan, zerä sen, Biy, benim bilä sen (26v)⁴ (s. 43).

Kimdir adam, ki **xorx**kay Eyämizdän? (36r)¹² (s. 46).

Biy yarıxım da tirlikim, - men kimdän **xorx**kaymen? (38r)¹ (s. 48).

Xorxkay Eyämizdän barça dünyä, (48v)⁸ (s. 60).

Xorxunuz Eyämizdän, barça ariläri anı, (50v)¹⁰ (s. 62).

Körgäylär köplär, da **xorx**kaylar, da umsangaylar Biygä (65v)⁴ (s. 82).

Bunun üçün **xorx**malıx / **xorx**mıyıx biz bulğanına / muşxullanganına yerni, teşkirilgäninä tağlarını yüräkinä tenizni (75v / 58r)³ (s. 92/93).

Körgäylär artarlar da **xorx**kaylar, (85v)⁸ (s. 104).

Zerä yoğ edi (89v) alarga ornuna da **xorx**madılar Tenridän (89r)²⁰ (s. 110).

Atma yaşirtın alarga, kimlär toğrudurlar yüräkläri bilä, keskentä aytkaylar da **xorx**magaylar (103r)⁵ (s. 128).

Keliñiz da işitiñiz maña, da aytıyım sizgä, kimlär **xorx**arsız Tenridän, ki ne etti boyuma benim (106v)¹⁶ (s. 132).

Tenri, kördülär seni suvlar da **xorx**tular, (131r)¹⁷ (s. 160).

Xorxkaylar gürk'çılar atıñdan seniñ (173r)¹⁶ (s. 210).

Toxtalıptır yüräki anı, da ol **xorx**magay, da barça xanları yerniñ haybatıñdan seniñ (199v)⁸ (s. 240).

Xada xorxuña seniñ tenimni benim, zerä yargularıñdan seniñ **xorx**armen asrı (217r)¹²⁰ (s. 260).

San alarga barçasına, kimlär **xorx**arlar Eyämizdän da barırlar yolu bilä anı (229v)¹ (s. 276).

Biy, işitilgäniñni seniñ işittim da **xorxtum**, (253r)² (s. 304).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY kork — (s. 556).

*Atkanmak yapşınmak köngüllerin amırtgururlar kut bulmış kiçig kölüklüg tözünlerning teg sansarka **korkdaçı** ürkdeçi korkmak ürkmek köngüllerin bogururlar (291/1-2-3-4-5) (s. 183).*

*Tek bizinge neçökin erser amraklartın adırılğuluk emgek bolmasun erti tip **korkar** m(e)n tip .. bo savıg eşidip üçünçi m(a)has(a)tvı tigin iki içileringe ötrü tip ötünti (609/2-3-4-5-6) (s. 321).*

IB kork — “korkmak” (s. 55).

*Utru eki yalıg kişi oğlın sokuşmış; kişi **korkmiş**. “**Korkma**” timiş, “Kut birgey men!” timiş (2) (s. 18).*

*Āk at karşısın üç bolugta talulapan agınka ötügke idmiş tir. **Korkma**, edgüti ötün; ayınma, edgüti yalbar! tir (19) (s. 20).*

İKP qorq —; XWRX —, QWRQ — “korkmak” (s. 187).

*Qaırım qan bodun tilinä **qorqup** inçä yarlıgqadı erinç (XI.1.-2.-3.) (s. 16).*

*Kim ölüm adaqa **qorqsar** aşnuraq yorınlar (XXXII.3.-4.-5.) (s. 26).*

MS qorq — “korkmak” (s. 415).

*Bu qanmaqsız telgenmeksiz tö(zlüg) ... titig utğuratı otrak(a) ... arħant qutın bulup taymaq tüşmekke arıtı **qorkmaz** (2/29-30-31-32-33) (s. 42).*

*Ol tamuluğlarığ körüp samantavrkiş yazıdaki kuvramış kuvraq angsız **qorkup** ayınıp sansarlağ mengi tonganang berksizin mengüsizin münin kadağın saqınıp inçe tip tiyürler (68/9-10-11-12-13-14) (s. 128).*

US qorq (v) “boyatsya” (s. 280).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

- DLT** kork — “korkmak” (s. 346-347).
Basmıl süsin komıttı
Barça kelip yumıttı
Arslan taba emıttı
Korkup başı tezgınür (II, 312/3-4-5-6).
Saçratgudın korkmış kuş kırk yıl adhrı yıgaç üze konmas (II, 331/21-22).
Tün kün tapun, Tenğrige boynamagıl
Korkup ağnar eymenü oynamagıl (III, 377/13-14).
Kul Tenğriden korkdı (III, 421/20-21).
- IKT** qorq — “to fear, be afraid” (s. 234).
Qorqunqlar Tangrıdın (3/129) (s. 234).
Qorqmanglar boğundın, qorqunqlar mendä (5/44) (s. 234).
Aydılar: qorqmağıl (51/28) (s. 234).
Ol angar ol kim qorqsa yazuqdın sizdin (4/25) (s. 338).
- KB** kırq — “korkmak” (s. 271-272).
Kişi ödsüz ölmez anadın toğup
Nelük kırkar özüng yağını körüp (2288) (s. 243).
‘Azabka katıg kırq umın rahmetin
Tapuğ kıl yetürgil bu kulluğ atın (3651) (s. 367).
Törümişke kırqma tileme tilek
Törütgenke kırqğıl anı tut yölek (4744) (s. 475).
- KSK** kırq — “korkmak” (s. 467-468).

*Ay ya 'kūb kılı oğlanı yād kılıñlar māniñ ni'māt berdükümni ol kim ni'māt berdim silär üzä tükäl kılıñlar mänim 'ahdimni tükäl kılayın siziñ 'ahdiñizni mendin **korğunlar** (2/40) (s. 4).*

*Ägär bir tişi kişi **korğsa** bāgindin köñül kalmak azu yüz äwürmək tarlık yoq anlar ekki üzä yaraştırmaqları kılı birlä lar ekki ara aştı kılmaq (4/128) (s. 69).*

***Korğunlar** tañrıdın etişinlär özüñizlär ara (8/1) (s. 126).*

*Ay anlar kim kertgündilär ägär **korğsa** silär tañrıdın kılığay silärkä adrukluğ (8/29) (s. 128).*

*Ägär yüz äwürsälär män **korğar**-män silär üzä uluğ kün kınındın (11/3) (s. 157).*

KTS karğ — “(bak. korğ —) korkmak” (s. 147) ; korğ — “(krş. karğ —) korkmak” (s. 171).

*Aydılar idimizä **karğarmız** kim kim äsiz tillig bolsalar biziñ üzä (20b/8) (s. 147).*

***Korğtaçılar** nä kim anıñ içindä (4b/3) (s. 171).*

***Korğub** yüräkläri titrägäy (123b/11) (s. 171).*

HAREZM TÜRKGESİ

KE korğ — “korkmak” (s. 373-374).

*Bir kün levhü'l-mahfūzda kördi, feriştelər birisi mel'un bolğay, tēp feriştelər anı bilip kamuğ **korğdılar**, 'Azāzīlğa kelip aydılar: Sen üstādımızsen (8v/1) biz gāyet **korğar** biz, du'ā kılığıl Tenri 'azze ve celle bizni la'netdin küdersün (8r/20-21) (s. 12).*

*Kābīl Hābīl[ğa] mēn seņi öltürürmen tēdi, Hābīl aydı: men saņa katılmazmen İdi 'azze ve celledin **korğarmen** (15v/20-21) (s. 23).*

Su'āl: Mūsī yalavaç erdi, nelük **ķorktı**? Cevāb: Mūsī ol cādūlardın **ķorkmadı**, ħalāyık anı körüp arsızmasunlar tēp **ķorktı** (112v/13-14-15) (s. 157).

ME ķork — “korkmak, çekinmek” (s. 147).

Ķorktı andın, saķını turuşdı anıng birle içkü içişdi anıng birle eşleşti anıng birle, eşerişti anıng birle, Ķoldaşlık kılıştı anıng birle çoğlaştı anıng birle (108/4) (s. 52).

Ķorktı Tāngrıdın, saķnu turdı Tāngrıdın (153/4) (s. 62).

Ķorkup tēpretti Ķudruķını açıldı tēpretti (229/1-2) yılan tilini ün kıldı, savadı tēpretti anı Ķarıştırdı taķitti bularnı (228/7-8) (s. 79).

MM ķork — “korkmak” (s. 234).

Żarūretsizin bir namāznı Ķazā

Ķılur bolsa yétmiş Ķata ol zinā

Ana birle beyt'l-ħarām içre ér

*Biliñ Ķılmışı tēg eşit **ķork** sına (162/1-2-3-4) (s. 115).*

Ribā loķması bil toņuznuñ eti

Toņuz Ķanı bilgil ribā şerbeti

*Ribā alsa yése taķı **ķork**masa*

Anıñ üzre ékki cihān la'neti (248/1-2-3-4) (s. 128).

NF ķork — “korkmak” (s. 255-256).

*Andın [song] elgini köterdi taķı üç qata aydı: Ey Bār Ķudāyā, sen bu Ķāfirlarnı helāk qılğıl! tēdi erse, Ķāfirlar **qorq**tılar, qaçtılar anıng üçün kim Peyğāmbar 'as'nung qarğışı elbette kelmedin qalmaz tēp bilür erdiler (12/11-12-13) (s. 9).*

*Ma'nisi ol bolur kim: Ey Peyğāmbar, Tāngrıdın **qorq**ğıl taķı Ķāfirlarqa taķı munāfiqlarqa boy bérmeğil tēdi erse, Peyğāmbar 'as taķı*

‘Āyişe qatınğa kirdi razhā taqı aydı: Yā ‘Āyişe, çerig isti‘dādı qılğıl, silāhlarımını yaraşturğıl! tedi (48/3-4-5) (s. 35).

Qorqar-men kim bu ümmetlerim Haq te‘ālāqa orta qılğaylar, tēp aydı (403/10) (s. 280-281).

TQK qorq — “korkmak” (s. 91).

YB qorq — “korkmak” (s. 223).

Qorqarlar erne tidimiz tip tuta turğan altun nişānlıq al tamğalıq yarlıq birdimiz (K. I. 50-51) (s. 114).

Taqı bizning düşmenlerimiz köp turur bizning üçün hile birle yalğan söz tüşürgey tip **qorqarmız** kim sizler anıng bigin sözlerge inanmay bizdin mu‘ayyen haber bilmeginçe bizge öfke kılmağaysız tip umanurmız tiyü keremingizge i‘timād kıla tahıyyet-nāme irsāl kılındı (K. IV. 14-15-16-17-18) (s. 118).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC qorq —, qorχ —, vor konsonanten auch qor —; qorqar [chorchar, chortun (st. –m), chorchil, chormac / korchsa / korkmagil] “ sich fürchten, ‘pauescere’ ” (s. 200).

GT qorq — “korkmak” (s. 307).

Kiçe kündüz sulṭān hıdmatına meşğülmen dağı hayrından ümīd tutup ‘ukūbetinden **qorqarmen** bu sözni zü‘nnūn mışrī iş(i)tip yıqlap anga ayttı eger men tengriden eyle **qorqsam** idi kim sen sulṭāndan **qorqarsen** şiddīklar cümlesinden bolğay idim (81/1-2-3-4-5-6) (s. 40).

İM qorq — “korkmak, çekinmek” (s. 555).

Çekişdi ir birle ḥatun, taqı ayıttı ol ḥatunğa: **qorqıgıl** Tengri‘den, ol ḥatun ayıttı cevāb birip ol irge: **qorqmas** men tise eger bolsa ol nerse kim kıldı yawuz iş bolsa ol ḥatun kāfir bolur (22b/2-3-4) (s. 159).

- KK** qorq — “korkmak” (s. 116).
Kİ qorqdı “qorqmaq fiilinden mazi, bugünkü manasında” (s. 79).
TT qorq — “korkmak” (s. 121).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- BD** qorq — “korkmak” (s. 388).
Gerçi kıllur yüz kerem vaşlı iter muhterem
*Lîk besî **qorq**karam Bâbür anıng hūyıdın (94/5) (s. 174).*
İtingdür min saçıng zencîrini boynumğa muhkem kıll
*Ki vādî-yi firâkıng içre **qorq**ar min ki itkey min (95/3) (s. 174).*
- BV** qorq — “korkmak” (s. 770).
*Melâlet itti mini gerd lîk **qorq**ar min*
Ki yitkey anı disem hâñırıngğa gerd-i melâl (381/5) (s. 315).
***Qorq**karam ehl-i vefâ âhı anga kılgay cefâ*
Bu cefâlar kim vefâ ehliğa bünyâd iyledi (614/2) (s. 499).
- DG** qorq — (- ar) (ablative) “to fear, be afraid (of)” (s. 361).
Şarh-i hacrıngdın, nigārâ, gar bitisâm şamma’ê,
***Qorq**aram andın ki nâzük hâñırıng tutqay malâl (121/5) (s. 133).*
- LÇ** qorqmaq “havf etmek, tevahhuş ve irtîâb, ictinâb eylemek, cebânet, ters vehm, telâş, endîşe” (s. 234).
- LD** qorq — “korkmak” (s. 529).
Sözlemek boldı bitig birle vü körmek uyquda
***Qorq**karam kim luţfî hâlî bolmağay mundın beter (530) (s. 58).*
***Qorq**kup öler-min il közi tiggey diyü sanga*

Ay tolun ay çıkma kirer-sin vebālğa (1754) (s. 190).

SD *korq — “korkmak” (s. 503).*

*Körgil maḥalını bolsa yıraq, **korqa** titreyü*

Bu ḥasta cānıdın oqı köp midḥat u senā (57) (s. 104).

*Mini, ey ay, **korqar**-men kılıp dünyāda ser-geşte*

İşiking topraḫın közge tapılmas tütüyā kılma (436) (s. 202).

ŞHD *korq — “korkmak” (s. 515).*

Sin sin müselmān eylegen ol nefsinı köp imgetür

*Heybetidin **korqup** anı kılğan penā Muşḥaf mudur (7b/11-12) (s. 72).*

‘İşq otında ‘ūd tig yandım ki peydā bolğa-min

***Korqaram** közüm yaşıdın ğarq-ı deryā bolğa-min (134b/12-13) (s. 230).*

YED *korq — “korkmak, çekinmek” (s. 403).*

***Korqayın** kim tofrağımge dāğ-ı ḥırmān kalmağay*

Öltürür hicrānı hem ölsem hem ārmān kalmağay

Tüşte hem bolsa bir eyyām-ı vişālingni körüp (30/7) (s. 66).

Niçe kim āhım ḥadengığa nişān irdi felek

***Korqup** ol oq āfetidin her taraf kaçmış felek (200/1) (s. 219).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK *korq — “korkmak, sakınmak, çekinmek” (s. 579-580).*

*Taḫrı Ta‘ālā fesādı sevmez (31b/1) daḫı kaçan eydilse aḫa **korq**
Taḫrı Ta‘ālā’dan (31a/7) (s. 18).*

*Taḡrı Ta‘ālā hidāyet vērmez zālīm qavümlerden görürsin ol kişileri ki yüreklerinde münāfıklık vardur tizedürler anlar bile dost olurlar eydürler ki **qorkar**-biz ki bize bir muşībet yētişe (115b/5-6) (s. 63).*

*Sen qorkutmazsın yā Muḡammed illā ol kişileri ki ḡaybıla Taḡrı’larından **qorkarlar** daḡı namāzı durḡururlar daḡı özini arıtsa arınmaz illā öziçün ‘ākıbet dönmeḡ Allāḡ ḡazretinedür (471a/2-3) (s. 238).*

KT kork — “1. korkmak; 2. sakınmak, çekinmek; 3. endişe etmek” (s. 401-402).

*Bayık mu‘minler anlardur kim, kaçan añıla Taḡrı, **korka** ḡöñülleri (8/2) (s. 132).*

*Bayık anlar ya‘nî Zekerıyyâ dakı avratı, oldılar, iverler-idi hayırlarda; dakı okırlardı bizi, raḡbat eyleyü uçmaḡa, dakı **korka** tamudan; dakı oldılar, bize aşaklık eyleyiciler (21/90) (s. 264).*

*Ol vakt kim girdiler Dâvud üzere, pes **korkdı** anlardan; eyittiler: “**Korkma**. İki hasm, güc eyledi bir nicemüz bir nicenüz üzere; pes hükm eyle aramızda hakk-ıla, dakı hayf eyleme ...” (38/22) (s. 371).*

*Andayık bellü eyler Taḡrı âyetlerini, âdamılar içün; anun-ıçun kim anlar **korkalar** (2/187) (s. 22).*

*Bayık biz arz eyledük emanatı ya‘nî farıza ta‘atları, göklere dakı yire dakı taḡlara; pes onamadılar kim ḡötüreler anı, dakı **korkdılar** andan (33/72) (s. 345).*

*Dakı eger yüz döndüresiz, bayık ben **korkarın** üzerünüze, ulu kün azâbını (11/3) (s. 166).*

*Dakı ilham virdük Mûsâ anasına, kim “Emzür Mûsâ’yı; pes kaçan kim korkasañ anun üzere, bırak anı deñize ya‘nî Nil ırmaḡına; dakı **korkmaḡıl** dakı kayḡurmaḡıl (28/7) (s. 312).*

xorxkan : Korkan; dindar [= xorxuçı]

Xorxkanlarını Eyämizdän haybatlı etär, kim ant içär sınarın kensiniñ da yalğan çıxmaz (16r)⁴ (s. 20).

Xorxkanlar Eyämizdän algışlagaylar anı, barça oğlanları Jagopnuñ, haybatlagaylar anı. **Xorxkan**lar Eyämizdän barça oğlanları Israjelniñ, ²⁵ ki heç etmädi da uyatlı algışın yarlıniñ da çövärmädi yüzün kensiniñ mendän, yoıxa sarnaganıma benim alınına anıñ işitti maña (32v)²⁴ (s. 42).

Antlarımni tügällägäymen alınına barça **xorxkan**larınıñ anıñ (33r)²⁶ (s. 42).

Neçik köp ettiñ yarlıgamaıñı tatlılıxıñdan seniñ, Biy, xaysın ki saxladıñ **xorxkan**larga sendän (45v)²⁰ (s. 56).

Közläri Eyämizniñ üsnä **xorxkan**larınıñ kensindän, da kimlär umsanırlar yarlıgamaıña anıñ (49v)¹⁸ (s. 60).

Böläki friştälärniñ Eyämniñ çövräsinädir kensindän **xorxkan**larınıñ da saxlar alarnı ... ¹⁰ Xorxunuz Eyämizdän, barça ariläri anıñ, zerä yoıxtur nemä eksiklik **xorxkan**larga andan (50v)⁸ (s. 62).

Berdiñ sendän **xorxkan**larga nişan, ki tirilgäylär yüzündän yayniñ (98v)⁶ (s. 122).

Xorxkanlar Eyämizdän umsandılar Biygä, boluşuçı da xutxaruçıdır alarga ... ^{21/13} Algışladı Biy **xorxkan**larını kensiniñ, kiçilärni da ulularni (202r)^{19/11} (s. 244).

Xorxkanlar sendän körgäylär meni da färah bolgaylar, zerä men sözüñä seniñ umsandım (213r)⁷⁴ (s. 256).

Ögütlägäylär meni **xorxkan**lar sendän, da kimlär tanırlar tanıxlıxıñı seniñ (213v)⁷⁹ (s. 256).

Yoıxa biyandi Biy **xorxkan**larga kensindän, da alarga, kimlär umsanırlar yarlıgamaıña anıñ (251v)¹¹ (s. 302).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK k̄ork – ğanlar, k̄ork – ğanlarını, k̄ork – ğanlarğa (s. 468).

*Taķı nā kim k̄ılsañız ħayrdın küfr kätürmägäy siz aña. Taķı tañrı bilir ök **k̄orkġanlar** (3/115) (s. 44).*

*Yol bar kim vāfā k̄ılsa ‘ahdiñä taķı k̄orksa ħaķīkat üzä tañrı säwār **k̄orkġanlarını** (3/76) (s. 41).*

*Taķı ewüñ yarlıkamaķ tapa idinizdin taķı uçmaħķa anıñ eni köklär taķı yār anuķ k̄ılındı **k̄orkġanlarğa** (3/133) (s. 46).*

KTS k̄orkġan “dindar; mümin. (harfi harfine: korkan)” (s. 172).

***K̄orkġanlar** uştimahlar içindä... (56/4) (s. 172).*

HAREZM TÜRKÇESİ

NF k̄ork – ğan, k̄ork – ğanraqıñız (s. 256).

*Yā Abā Bekr, ol kimerseni ħalīfa qılġıl kim Ĥaķ rızāsı üçün ‘amel qılġan turur, taķı hemīşe rāst sözlegen turur, taķı dīn içinde qavī turur, taķı mu‘minler andın rāzī tururlar, taķı ferīşteler andın ħoşnūd tururlar, taķı Tangrı te‘ālādın **qorqġan** turur (102/14-15-16) (s. 74).*

*Ĥaķīqatda sizlerde ħürmetligleringiz Tangrı qatında Tangrıdın **qorqġanraqıñız** turur (51/12-13) (s. 37).*

TQK k̄orkġan “korkan” (s. 91).

ħorħmaħ : Korkma, korku

Antı, ħaysı ki ant içti Aprahamga, atamızga bizim, bermä bizgä⁷⁴ başķa **ħorħmaħ**tan ħutķarıлмаħnı duşmanlarımızdan bizim (207v)⁷³ (s. 316).

UYGUR TÜRKGESİ

AY kork – mak (s. 556).

*Atkanmak yapşınmak köngüllerin amırtgururlar kut bulmış kiçig kölüklüg tözünlerning teg sansarka korkdaçı ürkdeçi **korkmak** ürkmek köngüllerin bogururlar (291/1-2-3-4-5) (s. 183).*

MS qorkmaq “korkma” (s. 415).

*Maytrısimit nom bitigde belgürtme balıq uluşuğ körüp **qorkmaq** aymanmaq atlıg sekiz yigirmıç ülüş nom tükedi (55/2-3-4-5) (s. 111).*

HAREZM TÜRKGESİ

ME qorkmaq (s. 147).

*Tę‘emmül birle bilmek tiledi yobıladı anı, eligledi anga qorktı andın, **qorkmaq** tiledi andın qoldaşlıq tiledi, kılıştı andın (208/1) (s. 75).*

KIPÇAK TÜRKGESİ

CC qorqmaq “furcht, ‘pauescere’” (s. 200).

ESKİ ANADOLU TÜRKGESİ

ESK qorq – mağıla, qorq – mağıçün, qorq – maq, qorq – maqda, qorq – maqdan, qorq – maqdur, qorq – maqlar (s. 580).

*Du ‘ā diler-siz Tanrı Ta ‘ālā’dan **qorkmağıla** (135a/7) (s. 74).*

*Ol oldur gösterür size yıldırım **qorkmağıçün** dağı ummağıçün dağı qoparur buludı ağırlar (263b/5-6) (s. 138).*

*Eyit yā Muhammed aylar halk vakt bilmegiçündür dağı hac günlerini bilmegiçün yağılılıq ol degildür ki gire-siz evlere ardlarından lıkin yağılılıq Tanrı’dan **qorkmaqdur** (28b/5-6) (s. 16).*

KT korkmak “1. korkma, korku; 2. Allah’tan korkma, takvâ” (s. 402).

*Dutmasun mu’minler kâfırları dostlar, mu’minlerden ayruk. Dakı her kim işler-ise şunu, degül Tañrı’dan nesene içinde; illâ kim korkasız anlardan, **korkmak** (3/28) (s. 40).*

*Ol vakt kim, kıldı anlar kim kâfir oldılar, göñülleri içine hamıyyeti, câhillik hamıyyeti, pes indürdi Tañrı dölenmegi, Yalavacına dakı mu’mirlere, dakı lâzım eyledi anlara **korkmak** sözini ya’nî «Lâ-ilâhe illa’llah»; dakı oldılar lâyıkırak ana, dakı ehli anun (48/26) (s. 423-424).*

xorxu : Korku (Metinde: “Allah korkusu”)

Xullux etinüz Eyämizgä **xorxu** bilä da sövününüz alınına anıj titrämäx bilä (2v)¹¹ (s. 2/3).

Kiriyim (5r) öviņa seniņ, yerni öpiyim ari dacarıņa seniņ **xorxu** bilä seniņ (4v)⁷ (s. 6).

Anda xorxkaylar **xorxu** / **xorxunu**, xayda ki bolmagay / bolmasa **xorxu**, zerä Biydir övlärinä / cınsı artarlarnıj / toğrularnıj (15v / 13r)⁵ (s. 20/21).

Da övündürdün xuvatıj bilä seniņ obozlarına arilikiñdän seniņ, ¹⁴ işitti cıns da öçäşländigär, da **xorxu** aldı turganlarını Pğştaci ulusta ... ¹⁶ Tüşkäy üstlärinä alarnıj ah da **xorxu**, da xuvatından biläkiñniñ seniņ taş xaytkaylar (26r)¹³ (s. 32/33).

Xorxusu Eyämizniñ surptur (28r) da / ari da xalır menjilik (27v / 22r)¹⁰ (s. 36/37).

Keri ettiñ alarnı, kim ki saxlar **xorxunu** boş (44r)⁷ (s. 54).

Barça duşmanlarımdan artıx boldum ırısvay xonşularıma benim, asrı ah da **xorxu** tanışlarıma benim (44v)¹² (s. 56).

Keliñiz oğlanlarım, da işitiñiz maņa, da **xorxusun** Eyämizniñ övrätiiyim sizgä (51r)¹² (s. 62).

Yoxtur **xorxusu** Teñriniñ alınına közünün anıj (55r)² (s. 66).

Anda xorxkaylar **xorxu**, xayda ki bolmasa **xorxu**, zerä Tenri tozdurur söväklärin yüz körgänlärinij (86v)⁶ (s. 106).

Yüräkim bulgandı mendä, da **xorxusu** ölümünij tüştü üstümä benim (88r)⁵ (s. 108).

Çıxartın oğlanlar sındıruçılar etkäy alarnı, da içkärtin hummalarından anda zburen'a da **xorxu** (90v)²⁵ (s. 110).

Mendä toxtattı öçäşmäxinij seniñ, **xorxuñ** seniñ muşxullattılar meni (119v)¹⁷ (s. 185).

Ah da **xorxuñnu** seniñ başladıx, (157v)¹⁸ (s. 192).

Unuttular Tenrini tirlik etüçilärin kendilärinij, ki etti ulu ulu kendinij Mısırdä ²² tamaş[a]ların kendinij yerinä K'amnıñ da **xorxusun** kendinij üstnä Xızıl tenjiznıñ (146v)²¹ (s. 225).

Toxtat xulunğa seniñ sözüñnü seniñ, **xorxuñnu** seniñ (209v)³⁸ (s. 252).

Xada **xorxuğa** seniñ tenimni benim, zerä yargularıñdan seniñ xorxarmen asrı (217r)¹²⁰ (s. 260).

Xuvatın **xorxuñnuñ** seniñ aytkaylar (197r)⁶ (s. 299).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB **qorqu** "korku" (s. 272).

Bularda qayuqa ulansa bu öz

*İdi **qorqu** aynu tapuğ kılgu uz (4049) (s. 408).*

Qayusı biyabanda yügrür kezip

*Bayatqa bu **qorqu** saqınçın sızıp (6156) (s. 610).*

KSK **qorqu** "korku *bkz.* qorquğ" (s. 468) ; qorquğ "korku *bkz.* qorqu" (s. 468).

*Taķı kim kim kılsa anı ärmäz taņrıdın närsä içindä mäğär kim korksañız anlardın **ķorkķu** närsädin taķı korkutur sizni taņrı özindin (3/28) (s. 36).*

*Yārī tiläñlär särinmäk birlä namäz birlä bütünlükün ol uluğ turur mäğär **ķorkuğ** berigilär üzä (2/45) (s. 5).*

*Anlarķa şävābları anlar anıñ idisi ķatında. Taķı yok **ķorkuğ** anlarnıñ üzä taķı anlar ķadğurmazlar (2/274) (s. 31).*

*Kämişğäy miz anlarnıñ köñli içindä kim küfr kätürdilär **ķorkuğnı** anıñ birlä kim ortaq ķoştlar taņrıķa ol närsäni kim indürmädi anıñ birlä hıccät (3/151) (s. 48).*

KTS ķorkığ “(bak. ķorkuğ) korku” (s. 172); ķorku “bak. ķorkuğ” (s. 172); ķorkuğ “(krş. ķorkığ) korku” (s. 172).

*Äğär adın närsä kılsa musa **ķorkığı** ärdi (29b/19) (s. 172).*

***Ķorkusı** artuķ bolsun teyü (64b/11) (s. 172).*

*Tüşti köñülläringä **ķorkuğ** (80/1) (s. 172).*

*Anı uluğ **ķorkulardın** saķlar (144/23) (s. 172).*

HAREZM TÜRĶÇESİ

KE ķorku “korku krş. ķorkuğ” (s. 374) ; ķorkuğ bkz. ķorku (s. 374).

*Nūh ‘aleyhi’s-selām ķarğağa du ‘ā kıldı; Mevlī ‘azze ve celle saņa ķatıǵlıķ emgekde (27r/1) **ķorkunçda** ‘ömri āħir boldı (26v/21) (s. 37).*

*Mūsī ķorktı secdege bardı aydı: İdiyā meni bu **ķorkuğdın** ķutķarǵıl, bu tilekdin peşīmān boldum (121r/6-7) (s. 169).*

ME ķorkuğ “korku” (s. 147).

*İki ķāfiyelü kıldı beytıni, yarım beyt aydı korkutdı anı yā **ķorkuğnı** kiterdi şingiredi anga (80/8) (s. 46).*

*Duş, beḡel beḡdi anga Taḡrı **qorquḡ**ındın amānnı, beḡel kıldı Taḡrı anga qorkunçdın eñlikni ağır keldi anıng üze (85/8) (s. 47).*

NF qorquḡ “korku krş. qorkunç” (s. 256).

*Haq te ‘ālā kāfirlarqa **qorquḡ** kemişti (74/3-4) (s. 54).*

*Qaçan kim mundaḡ tüş kördüm erse, (192/1-2) könglümke **qorquḡ** kirdi kim mundaḡ ustāhlıq neteg qıldım; Peyḡambar ‘as ravzasını aḡtardım taqı süngüklerini çıqardım (191/17) (s. 132).*

*Anıng aḡvālını mundaḡ kördük erse, bizlerke taqı mundaḡ (239/1-2) iş bolmasun tēp sening qahrıngdın qorqup yıḡlayur-biz, tēdiler erse, Haq te ‘ālādın ḡitāb keldi kim: Ey ēkki uluḡ ferīşteler, zīnhār ve zīnhār **qorquḡ** içinde bolung, benim qahrımdın imān bolmang, fāriḡ turmang, tēp aydı (238/17) (s. 165).*

TQK qorquḡ “korku” (s. 91).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC qorqu [korkuku (st. korkusu, 3. Pers.)] “furcht” (s. 200).

İM qorkı “korku” (s. 555) ; qorku “korku bkz. qorkı” (s. 556).

*Taqı ayıtḡay: iy Tengri, saḡlıq birgil manga sening şifāng birle taqı devā kılgıl manga sening devāng birle taqı saḡlaḡıl meni seskenmekden, **qorkı**dan taqı ḡavfden taqı sökellikden taqı aḡrıḡdan (91b/6-7) (s. 200).*

*Bu, **Qorkuda** Namāz Kılmakning İşigi Turur, bilgil rāstı **qorkuda** namāz kılmak meşrū‘ turur bizim zemānemizde (236a/6-7) (s. 292).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ qorku “havf, dehşet, muhavvif, mûhiş, korkulacak” (s. 234).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK korkı *bk.* korku (s. 581) ; korku “korku” (s. 581).

*Pes çıkar şular andan dağı ol taşların nicesi düşer yüce tağlardan
pāre pāre olur Tanrı Ta‘ālā **ķorkı**sından (11a/3-4) (s. 6).*

*Ol kimseneler kim çıktılar ellerinden anlar niçe binleriken ölüm
ķorkısından (38b/4-5) (s. 22).*

*Du‘ā dileñüz Tanrı Ta‘ālā’dan **ķorkı**uyıla (160a/4) (s. 86).*

KT korkı: → korku (s. 402) ; korku, korkı “korku” (s. 404).

*Dakı bayık bir nicesi oldur kim aşığa iner, tağ depesinden; Tañrı
ķorkısından (2/74) (s. 9).*

*Bırağavuz göñüllerine anların kim kâfir oldılar, **ķorkı**; andan ötürü
kim ortak eylediler Tañrı’ya, anı kim indürmedi anun-ıla ya‘nî butlar, huccat
(3/151) (s. 51).*

*Pes ol vakt kim gitti İbrâhim’den **ķorkı**, dakı geldi ana muştılık;
tartışur idi bizüm-ile, Lût kavmı hakkında ya‘nî firiştelere eyitti: “Anların
arasında mu‘minler var-iken, nite azâb eylesiz!” (11/73) (s. 173).*

ķorķı : Korkan, korkmuş; dindar [= ķorķkan]

Xorķışın Eyämizniñ haybatlı etär, kim ki ant içär sınarın kendiniñ da
yalğan (14r) çıķmas (13v)⁴ (s. 21).

Xuvatlıdır Biy **ķorķı**larına kendiniñ (28v)¹⁴ (s. 47).

Xorķıuz Eyämiz(38v)dän barça ariläri anıñ, ki heç nemä yoxtur
eksiklik **ķorķı**larına anıñ (38v)¹⁰ (s. 63).

Yarlıgamaıñı etti cınstan cınka **ķorķı**larına kendiniñ, (206v)⁵⁰ (s.
315).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

KM kork — ucılar (s. 69).

*Ayak üstine durmak rükündür Kur'an-ıla Nebî hadîsi bile Kur'an didüğümüz Tañrı Ta'ālā'nuñ kavlidür duruñuz Allah-içün korku birle **korkucılar** (17a/4-5-6) (s. 11).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT korkıcı, korkucu “1. korkan; 2. takva sahibi, müttaki” (s. 402).

*Ol vakt kim girdiler anun üzere, eyittiler: “Selâm olsun!” Eyitti: “Bayık biz sizden **korkucılaruz.**” (15/52) (s. 203).*

*Dakı konıldı nâme ya'nî yazuk müzd nâmeleri. Pes göresin yazukluları, **korkucılar** andan kim anun içindedür; dakı eyidürler: “İy vâveyli bize! Ne oldı uşbu nâmeye, komaz giçi yazukdan, ne dağı ulu yazukdan, illâ saydı anı!” Dakı buldılar anı kim işlediler, hazır; dakı zulm eylemez Çalabun kimseye (18/49) (s. 234).*

*Dakı arka virmek isten sabr-ıla ya'nî ta'atlar üzere; yâhud murad bundan, oruç dutmakdur, dakı namâz-ıla; dakı bayık ol namaz, uludur ya'nî ağırdur, illâ **korkucılar** üzerine (2/45) (s. 6).*

*Dakı degül dükeli şunun, illâ yakın dirlik gönenmegi; dakı âhırat, Çalabun katında **korkucılarundur** (43/35) (s. 402).*

xorçulu : Korkulu, korkan; dindar; korku veren

Kişi xan töküçi da **xorçulu** da ustatnı murdar etärsen, Biy, (4v)⁷ (s. 6).

Biy biyiklängän da **xorçulu**, xan ulu üsnä barça yerniñ (76v)³ (s. 94).

Keliñiz da köriniz işin Tenriniñ, neçik **xorçuludırlar** sağış bilä artıx barça adam oğlanlarından (105v)⁵ (s. 130).

Keliniz da körünüz işin Tenriniñ, neçik ki **xorxuludur** sağışı bilä, ne ki barça oğlanları adamlarınıñ (82v)⁵ (s. 131).

Sen **xorxulusen**, da kim bolur turma alınıña seniñ? (129r)⁸ (s. 158).

Tapunalıx ulu atınıña seniñ, zerä **xorxulu** da surptur, (169v)³ (s. 206).

Da **xorxuludur** atı anıñ (198v)¹⁰ (s. 240).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

IKT qorquğlı “afraid” (s. 234).

*Anlar kim bittilär **qorquğlılar** andın (42/18) (s. 234).*

HAREZM TÜRKÇESİ

TQK kórquğlı “korku veren, korkutan” (s. 91).

χul : Allah’a göre insan, kul

Kök aytar haybatın Tenriniñ, da etkänin **χulunıñ** anıñ aytar toxtalmazlıx (21v)² (s. 35).

Zerä **χulunıñ** seniñ saxlagay bunı / bunu, saxlaganına anıñ / saxlama anjar tölov köptir / köp ...¹⁴ da yattan saxla **χulunıñ** seniñ (28r / 22v)¹² (s. 36/37).

Çövürmä yüzüñnü mendän, da yanılmagin öçäşmäxıñ bilä **χulunıñ** seniñ (39r)⁹ (s. 50).

Körgüz yüzüñnü seniñ **χulunıñ** seniñ, (45r)¹⁷ (s. 56).

Xutxarır Biy boyların **χullar**(52r)ınıñ kensiniñ, (51v)²³ (s. 64).

Ayt kaylar här sahat: uludur Tenri, – da kimlär ki klärlär eminlikni **χulunıñ** seniñ (54v)²⁷ (s. 66).

Budaçı **χullar**ınıñ toxtalgay anda, (115r)³⁷ (s. 142).

Saldılar tenlärin **χulları**nıñ seniñ yaman uçarlarına köknüñ (138r)² (s. 168).

Biy, χutχar **χulu**ñnu seniñ, (147v)² (s. 180).

Añdı ari sözüñ kensiniñ, ki edi Apraham **χulu** bilä kensiniñ (182v)⁴² (s. 222).

E, Biy, men **χulu**ñmen seniñ, **χul** da oğlı karavaşıñnıñ seniñ (203v)^{7/16} (s. 246).

Ne χadardır künläri **χulu**ñnuñ seniñ? (213v)⁸⁴ (s. 258).

χuluñmen seniñ men, (217v)¹²⁵ (s. 262).

Tas etkin, Teñri, duşmanlarımni menim da tas etsärsen barça incitüçilärimni canımniñ menim, zerä men **χulu**ñ seniñ men (195r)¹² (s. 297).

Da hali yoxtur bizgä vaχt açma ağzımızni biznim, zerä uyatlı da kültkü bolduχ **χulları**ña seniñ χuluχ etkän (204r)³³ (s. 312).

Hali çeş **χulu**ñnu seniñ, Biy, sözüñä körä seniñ eminlikkä, ³⁰ ki kördü közlärim menim χutχarmaχıñni seniñ, ³¹ χaysı ki hadirläpsen alnına barça joğovurtnuñ (208r)²⁹ (s. 317).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY kul “köle, erkek köle” (s. 155).

Özi *y(a)ñ(i)ltı k(a)g(a)nı ölti bod(u)nı küñ **kuul** boltı* (KT D20) (s. 28).

*T(a)bg(a)ç bod(u)nka b(e)gl(i)k urı og(i)lin **kuul** kıltı (e)ş(i)l(i)k kız og(i)lin küñ kıltı* (BK D7) (s. 52).

UYGUR TÜRKÇESİ

IB kul “kul, köle” (s. 56).

Kul *sabı begingerü ötünür, kuzgun sabı tengrigerü yalbarur (54)*
(s. 24).

İKP qul; XWL, QWL “uşak, köle; kişi adı” (s. 188).

MS kul “köle” (s. 420).

*Men karı **kul** boltum (16/6) (s. 63).*

*Amarıları öngre ajunta beg işi bolup er at **kul** künglerinin aş ton yigü içgülerin istiler (75/52-53-54-55) (s. 142).*

SUK Qul “personenname” (s. 277) ; qul “sklave” (s. 278).

US qul “rab” (s. 280).

Üi kul “kul, köle” (s. 159).

*Ayağka tegimlig ary-a (104b/1) daz-i bağşı munı sözleyür tözün(e)r **kulı** tip (104a/18) (s. 38).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH kul “kul” (s. XL).

İlahi keçürgen idim sen keçür

*Neçe me haçalıg **kul** ersem sanga (37-38) (s. 44).*

Tirip köngli toğmaz közi suğ bağıl

***Kul** ol malğa malı anga erklig ol (255-256) (s. 60).*

DLT kul “kul, köle” (s. 375).

*Kut kuwiğ berse idhim **kulınğa***

Künde ışı yükseben yokar agar (I, 320/25-26).

***Kul** Tenğrige tapdı (II, 3/5).*

***Kul** Tenğriden korkdı (III, 421/20-21).*

IKT qul “servant, slave” (s. 236).

Aydi ʿĪsā: mән Tangrı **qulı** turur mән, berdi manga Bitig (19/30) (s. 101).

*Ol kim ıdımız **qulumız** üzä furqān künindä (8/41) (s. 236).*

*Mujda bergil mäning **qullarımqa** (39/17) (s. 236).*

KB ƣul “kul, köle” (s. 289-290).

*Ödürse bayat bir tilemiş **ƣulın***

Angar dünya birmez arıtur yolın (3524) (s. 354).

*Negü tir eşitgil yazuƣluğ **ƣulı***

Yazuƣın bilip ʿuzri ƣoldı tili (5123) (s. 511).

Adaş ƣoldaşım tip inanç boldaƣı kim

*Anı beg ƣılıp men özüm **ƣul** bolayı (6586) (s. 649).*

KSK ƣul “kul, köle” (s. 480-481).

*Ay ya ƣūb **ƣulı** oğlanı yağ ƣılınlar mäniğ niʿmät berdükümni ol kim niʿmät berdim silär üzä tükäl ƣılınlar mänim ʿahdimni tükäl ƣılayın sizin ʿahdiñizni mendin ƣorkuñlar (2/40) (s. 4).*

*Tap idin **ƣullar**ın yazuƣlarını biligli körügli ol (17/17) (s. 203).*

*Ögdilig ol idikä kim indürdi **ƣulı** üzä bitigni ƣılmadı anı äğri (18/1) (s. 211).*

*Aydi ʿĪsā mән tañrı **ƣulı** mән berdi maña bitigni. Kıldı meni sawƣı taƣı ƣıldı meni ƣutluğ ƣanda kim bolsa mән buyurdı maña namāznı zākātı tirig bar ärginçä (19/31) (s. 222).*

KTS ƣul “köle” (s. 179).

*Firʿavn aydı äğär anıñdın ötsä sizlär mänim ƣaş **ƣullarım**dın bolğaysızlär teb (30b/2) (s. 179).*

*Bu suräni oƣıguƣı **ƣul** küñ (31b/31) (s. 179).*

*Miñ altunı bar ärdi wä **ƣul** ƣarabaşı bar ärdi (136/10) (s. 179).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML kul “köle” (s. 47).

KE kul “kul, köle” (s. 397-398).

*Yūsufnıñ kırk hācibi boldı, kırk miñ satkun almıñ **kul** qarabaş[ı] boldı (92v/19-20) (s. 129).*

*Hızr aydı: men saña külmesmen, İdi ‘azze ve celleniñ kudretin tañlanur, bir **kul** şabr kıtur emgeksiz ta‘ām bérür, bir **kul** şabr kılmaz aña emgek birle ta‘ām bérür (130r/10-11-12) (s. 183).*

ME kul “kul, köle” (s. 151).

*Bezgek başın kuyuqañtı, közin yerge tıkti boşadı bulunnı, ıya berdi esīrni ıyınmış bulun bérdi anga mālını, ıdu bérdi anga tıwarnı āzād kıldı **kul**ını, keñdü tileklü kıldı **kul**ını (25/6-7-8) (s. 35).*

*Kulluğ kıldı Tanagerıga, tapundı Tanagerıga kulluğ tiledi andın Tanagerı, **kul** tutundı anı Tanagerı (169/5) (s. 66).*

MM kul “köle, kul” (s. 235-236).

Kerek érse ékki ajunda amān

*Küdezmek kerek **kul** arıglıq yolu (84/3-4) (s. 103).*

Bérür ékki batman fıtır buğdayı

*Özindin **kul**undın kişiniñ bayı*

Taqı nā-resīde oğul kızıdın

Tamām bolmışında oruçnuñ ayı (173/1-2-3-4) (s. 117).

Köñül birle tün kün tilek bu kerek

*İdi hazretinde bu **kul** n’étse yég (176/3-4) (s. 118).*

NF kul “kul, köle; Allah’a göre insan” (s. 266-267).

*Andın song aydı: Ey yārānlarım, taqvā, perhīz birle tiriling, taqı zīnhār u zīnhār bēş namāznı saqlang, taqı **qul** qaravaşlarını artuq emgetmeng, şefqat qıling! tēdi taqı minberdin tüşti (87/1-2) (s. 64).*

*Aydı: Ey Bār Hudāyā, men musulmān ‘Ömer **qulung** baḥīl tururmen (105/10) (s. 76).*

*Haq tebāraka ve te‘ala ferīştelerke ḥiṭāb qıldı taqı aydı: Ey arıǵ **qullarım**, bu Barsīsāning ‘ibādatından né ta‘accub qılır-siz? (368/5-6) (s. 255).*

TQK kul “1. Tanrı’ya göre insan, kul; 2. köle” (s. 98).

YB ƣul “kul” (s. 224).

*Ve ḥulūş-ı muḥabbet ‘abher-i şemīm revāne oluǵdan sonra ma‘rūz olunan oldur ki ḥāş **ƣulunıız** muḥibbāne ve muḥlişāne du‘ā ve teḥāyā vāşıl olandın son yer öpüp i‘lām ƣılınur kim ruƣ‘a-i şerīfıñiz bize degdi el-ḥamdüli‘llāh besī ḡāyet sevindük öpüp başımız üzerine ƣoduk (K. VII. 14-15-16-17) (s. 123).*

*Sulṭānımuñ niçe biziñ kibi şadaƣasını ister **ƣulları** vardır (K. IX. 7) (s. 127).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC qul [kul] “sklave, diener” (s. 202).

GT ƣul “kul, köle” (s. 312).

*İlāhī bu ƣarı miskīn **ƣulungı**, bağışla körgüzüp toǵrı yolungı (161/4) (s. 80).*

*Bu yarlı **ƣulların** dayim feraḥda beslesin dip cān ƣoyuptur mışr mülkinde seni ḥaƣ ḥācibü’l-ḥüccāb (317/10) (s. 158).*

İM ƣul “kul, köle” (s. 559).

Taḳı Şāfi'ī İmām ayıttı: müsülmān kişi birmegey fıtrarı kāfir ḳullarından anıng üçün fıtra vācib bolur anıng ḳatında ḳul öze (262a/1-2) ol kāfir ḳul fıtra ehlinden degül. Taḳı kim kim bir ḳul satsa taḳı ol ikisining birine ḳıyār bolsa ol ḳulning fıtrası anıng öze turur kim kimge kim ol ḳul bolsa, ma'nāsı kaçan kim kiçse fıtra küni taḳı ḳıyār bāḳī bolsa (261/7-8) (s. 309).

KF ḳul “kul, köle” (s. 1026).

Kaçan ol ḳulun ḳōcāsı uşbu nemelerge danuḳ durḳuzsa, ol kendü şārınuḳ ḳādısınuḳ ḳatında daḳı ol danuḳlar ol ḳulun adını daḳı cinsini daḳı şūretini daḳı boyını eyidgeyler, daḳı mundan şonra ol ḳādı varaḳa yazḳay ol ḳul dutulḳanı şārnuḳ (123b/9-10-11-12-13) (s. 299).

İmām Şāfi'ī ḳatında ḳamur içen ḳişinüḳ ḳaddı kırık aḳaçdur seksen degüldür. Kaçan ḳul kişi içse anuḳ ḳaddı kırık aḳaçdur, bizim ḳatımızda daḳı (385b/19-20-21-22) (s. 844).

Kİ ḳul “bugünkü manasında” (s. 80).

KK ḳul “köle” (s. 117).

KM ḳul “kul, köle” (s. 70).

Haḳ Muḳammed ḳuluñdur rasūlüñdür andan oḳuya (35b/6) (s. 23).

İḳsān didüḳümüz ol iḳsāndur Tañrı yaratḳan ḳullara daḳı şefḳat eylemekdür anlara (44b/3-4) (s. 28).

TT ḳul “köle” (s. 123).

TZ kul “kul, köle” (s. 210).

ÇAĞATAY TÜRĖESİ

BD ḳul “kul, köle” (s. 391).

Āzādınga ḳul bolay ki ḳatıng kitürüp

Hicriḳ ḳamıdın iyledi āzād mini (314/2) (s. 259).

Kāfı bu ki ḳulunga dürüst ol

‘İşk işide süst bolma rüst ol (556/14) (s. 317).

BV

kul “kul, köle” (s. 775).

Mini bir nāme birle dil-berim yād itmedi hergiz

Ƙulın ƙayğudın ol ƙaƙ birle āzād itmedi hergiz (218/1) (s. 180).

Ni ata vü ni oğul sin şeh yigit min ƙarı ƙul

Hiç ata körmeydür irkin sin kibi bed-mihr oğul (371/1) (s. 308).

DG

qul “slave, servant” (s. 361).

Ey saçları sunbul, yüzi gül, boyı şanavbar,

Şirîn dodaqıng ƙulları dur şahd ilä şakkär (55/1) (s. 67).

Ne san bārē māning teg ƙul Gadāğa ol eşikdä kim

Tilänçi dek quyaş har şubhdam barur ki şay lillāh (186/7) (s. 198).

LD

kul “kul, köle” (s. 543).

Ni beşer taptı bu cāh u menziletni ni melek

Öz ƙulığa ħācedin ‘izzet hemīn bolğay hemīn (20) (s. 4).

Serv-i āzād boyı birle ƙul bolur

Tā ki ra‘nā boyıdın boy alğa-min (2532) (s. 276).

SD

kul “kul, köle” (s. 510).

Ey Muhammed atıng u Maħmūd zātingğa maħām

Ƙullarıngğa kemterīn nüzlī irür Ĥuld-ı berīn (36) (s. 98).

Felek Sekkākīge bu kün ƙulung-min dir, cihet zāhir

Tün aħşam itlering birle oturmuş bir zamān, ey cān (419) (s. 196).

ŞHD

kul “köle, kul” (s. 524).

Yā Resūlallāh nazār közüngdin imdi salmağıl

Ümmetingning arasında Şibānī ƙuldur ayak (7b/2-3) (s. 71).

Bir ‘acāyib serv-ḳadd u bir ‘acāyib cilvesi

*Bir ‘aceb ṣīrīn sözidür bolayın barıǵa **ḳul** (93a/10-11) (s. 177).*

YED ḳul “kul” (s. 404).

Kef-i tofraǵ üçün eyler cedel her ṣāḥib-i efser

*İ kimdür kim **ḳulın** başıǵa tutmış tāc-ı kerremnā (5/2) (s. 44).*

Devletlü bigim ḥāl-i dilim ḥānıma ayting

*Zīnhār bu **ḳul** ‘arzını sulṭānıma ayting (149/1) (s. 175).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ḳul “kul, köle, insan, esir” (s. 583-584).

*Bir mü‘min **ḳul** yā ḳırnaḳ diyet daḥı teslīm eylesün ehline līkin ehli baǵışlasalar ecr Allāh üstine olur (92a/3) (s. 51).*

*Şükr ol Allāh’a ki indürdi **ḳulı** üstine ki Muḥammed resūlullāhdur Ḳur‘ān’ı daḥı Ḳur‘ān’da egrilik ḳılmadı (312b/2) (s. 161).*

*Cezā vèrmegiçün anlara ṣevāblarını ‘amellerinden yaḥşı ṣevāb Tanrı Ta‘ālā kifāyet édici degül midür **ḳulina** (499b/5-6) (s. 253).*

KT kul “1. Tanrı yarattığı, Tanrı’ya nazaran insan, kul; 2. hür olmayan, köle” (s. 406).

*Dakı Ol Ol’dur kim kabûl eyler tevbeyi **kullarından**, dakı afv eyler yavuz işlerden, dakı bilür anı kim işlerler (42/25) (s. 397).*

*“Döndürilmez söz benüm katumda; dakı degülin ben, zulm eyleyici **kullara.**” (50/29) (s. 429).*

*Dakı anlar kim zihâr eylerler avratlarına; andan, dönerler ana kim eyittiler ya‘nî kasd eyleyeler kim avratlarına yakınlık eyleyeler; azād eylemekdür bir **kul** -yâ bir karavaş-, andan ilerü kim yakınlık eyleye ol iki (58/3) (s. 457).*

χullux / χulux et — : Kulluk etmek

Xullux etiñiz Eyämizgä xorxu bilä da sövününüz alınına anıñ titrämäχ bilä (2v)¹¹ (s. 2/3).

Boyum anıñ bilä tiridir, da oğlum **χullux** etkäy anjar (33v)³¹ (s. 42).

Canım benim anıñ bilä tirilir, da züratim benim **χulux** etkäy anjar (26v)³¹ (s. 43).

Yerni öpkeyler anjar barça χanları yerniñ, da barça millät **χullux** etkäy anjar (119v)¹¹ (s. 146).

Xulux etiñiz Eyämizgä färählik bilä (170v)² (s. 208).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC qulluq et — “(als sklave) dienen” (s. 203).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV қulluқ it — (s. 775).

*Birev kim yüz perī dīvāne-vār itkey anga **қulluқ***

Ni bilgey hālin anıñ kim perī dīvāne itmiş veh (574/2) (s. 467).

DG qulluq et — “to serve” (s. 362).

Cāy ol dur kim sanga hūrşēd u māh

Qulluq etkäylär tutuban qoş qulaq (234/2) (s. 246).

χullux etmä : Kulluk etme

Yıgılma joğovurtka bir yerdä da χanlarga **χullux** etmä Eyämizgä(173v)²³ (s. 210).

χullux etmäχ : Kulluk etme

Keri et yüktän arχaların alarnıñ da χolların alarnıñ boş **χullux etmäχ**tän (142r)⁷ (s. 172).

χutχargan : Kurtaran (Tanrı)

Ne türlü aytkaymen barça algışıñnı seniñ eşikinä χızınıñ Sionnuñ da sövüngäymen / sövüniyim **χutχarganı**ña seniñ (10v / 9v)¹⁵ (s. 14/15).

Xardaş χutχarmaz da χutχarmaz adam, da ne bermáz Tenrigä **χutχargan**ın kensiniñ, (79r)⁸ (s. 98).

HAREZM TÜRKCESİ

TQK kurtarğan “kurtaran” (s. 99) ; kütgarğan “kurtaran” (s. 100).

χutχaruçı : Kurtarıcı (Tanrı, İsa)

Biy³ toxtatuçım, umsam da **χutχaruçım** (19v)² (s. 24).

χutχaruçım duşmanlarımdan benim, öçäşlängänlärđän, alardan, ki turupturlar üstümä benim, (24r)⁴⁹ (s. 30).

Da biyik bolgay Tenri **χutχaruçım** benim (19r)⁴⁷ (s. 31).

Biy boluşuçım / boluşuçım benim da **χutχaruçım** benim (28v)¹⁵ (s. 36/37).

Bu algay algışnı Eyämizdän, yarlıgamaχnı Tenridän **χutχaruçısın**dan kensiniñ (34v)⁵ (s. 44).

Yol körgüz maña könülükündän seniñ da övrät meni, zerä sensin Tenri **χutχaruçım** (35v)⁵ (s. 44).

Da salma meni, Tenri, **χutχaruçım** benim (40r)⁹ (s. 50).

Xayttı Tenridän **χutχaruçısın**dan kensiniñ (58r)¹⁵ (s. 70).

Xutxaruçısı yüzümnüñ benim Tenridir (69r)⁶ (s. 86).

[Prayer] Sensen Biyimiz bizim, sensen K'risdos **xutxaruçımız** bizim, (72r) (s. 115).

Oldur Tenrim da **xutxaruçım**, umsam ki seskänmägäy artıxı (100v)³ (s. 124).

İşit bizgä, Asduac, **xutxaruçımız** bizim, (104r)⁶ (s. 130).

Yol körgüzgäy bizgä Tenri, **xutxaruçımız** bizim (110r)²⁰ (s. 136).

Da biyikländi münüzüm Tenri **xutxaruçım** bilä benim (120v)¹ (s. 148).

Asduac Biyiklängän **xutxaruçı** edi alarga (135r)³⁵ (s. 164).

Keliniz, sövünälix Biygä, yalbaralix alnına **xutxaruçımıznıñ** (165r)¹ (s. 200).

Xorxkanlar Eyämizdän umsandılar Biygä, boluşuçı da **xutxaruçıdır** alarga (202r)^{19/11} (s. 244).

Boluşuçı da **xutxaruçım** sensen (216v)¹¹⁴ (s. 260).

Yarlıgavuçım da işançım, boluşuçım da **xutxaruçım**, da men umsanırmən añar (246v)² (s. 296).

Sövüngäymen da färäh bolgaymen Tenrimä **xutxaruçıma** (255v)¹⁸ (s. 306).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT kurtarıcı "kurtaran" (s. 410).

Degülin ben kurtarıcı sizi, dakı degülsiz kurtarıcı beni (14/22) (s. 197).

Eyittiler: "Bayık biz viribinildük ya'nî helâk eylemege, bir kavma yazuklular, illâ Lût kavumları; bayık biz kurtarıcıvuz anları, dükelicükleri, illâ avratını, takdîr eyledük ya'nî hükm eyledük, bayık ol girü kalıcılardandur (15/58-59-60) (s. 203).

İ

iglik / igilik : iyilik, hayır

Ayttı duşman aytır: xuvalıyıx, yetişıym, urıym, üläşıym **iglikni** da toldurıym andan boyumnu menim (25r)⁹ (s. 32).

Tolıyıx biz **igilikiñdän** övünñüñ seniñ, (81v)⁵ (s. 129).

Kim toldurur **igiliktä** suxlançıñıñı seniñ, yänjirgäy, (138v) neçik xarağuşnuñ, igitlikiñ seniñ (174v)⁵ (s. 213).

Aşaxñı biyiklätti, hasrätläрни toldurdu **igilik** bilä da ulu ulularnı yeberdi boş (207r)⁵³ (s. 315).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY edgülüg (s. 466).

*Tegeyin m(e)n t(e)rk üdün arınmakning tüşinge .. bilge biliglig buyanlig .. taluy ögüz kızıgsız .. arıg süzük arınmak .. teringi üze çin tüpsüz .. küse{}}yür men tegeyin .. **edgülüg** taluyka (353/16-17-18-19-20-21) (s. 211).*

*Tüzüni tuymış tutunçsuz titik bilge yavaş serimlig toyın körklüg tongalar bigi yapa tınl(ı)g oğlanlarının yaraşı **edgülüg** umuğı .. yalanguk körklüg yalınayu turur (682/6-7-8-9-10) (s. 351).*

MS edgülüg “iyilik” (s. 382) ; edgülük “iyilik” (s. 382).

*Kim muntağ **edgülüg** maytrı bodisvtağ körgeli küsemeser (8/50-51-52) (s. 53).*

*Sizler yime etüzüngüzlerke **edgülük**in körü iş işlengler (51/40-41-42) (s. 106).*

US ädgülüg “svyatoy, dobrıy” (s. 264).

Üi edgülüg “iyi, üstün vasıflı” (s. 144).

*Ayağka tegimlig gunamati baħşı munı sözl(e)r **edgölüg** ögrünç tip (110a/14-15) (s. 45).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH edgölük “iyilik” (s. XVIII).

*Eğer kelse erdin sanga **edgölük***

Öküş kıl ol erning şenāsın tile (335-336) (s. 67).

*Ƙanı ‘ahd emanet Ƙanı **edkölüg***

Ƙıdın kinde ħayr iş me kötrülgölüg (389-390) (s. 72).

DLT edhgü – lügüğ, edhgü – lügni (s. 168).

Öç kek kamuğ Ƙışininğ yalnğuk üze alım bil

***Edgölügüğ** uğança eliginğ bile telim kıl (I, 44/1-2).*

Emgeksizin turgu yok munda tamu

***Edgölügüğ** körmedhip ajun çıkar (I, 420/5-6).*

***Edgölügni** suw adhakında kemiş başında tile (II, 112/6-7).*

IKT ädgölük “goodness, a good thing” (s. 69).

*Bäringlär olarqa tärlärini **ädgölük** birlä (4/25) (s. 69).*

*Bitigil bizkä bu dunyā içindä **ädgölük** ham āhiratta (7/156) (s. 69).*

*Taqı anlar särdilär ersä ançaqa tägi kim sän çıqqınça anlarning tapa, bolğay erdi **ädgölük** anlarqa (49/5) (s. 69).*

KB edgölük “iyilik” (s. 142) ; yiglik “iyilik” (s. 543).

*Kamuğ **edgölükler** bilig asğı ol*

Bilig birle buldı meşşel kökke yol (208) (s. 37).

Bolu birse devlet küwezlenmegil

*Usa **edgölük** kıl isiz Ƙılmağıl (1330) (s. 150).*

*Baqa kördüm emdi dinim **yigliki***

*Bu yirde körüdi özüm **yigliki** (3338) (s. 337).*

KSK ädgülük “iyilik bkz. edgülük” (s. 352-353) ; edgülük “iyilik bkz. ädgülük” (s. 353-354).

*Ärdiniz ümmätinij yaḥşısı çıkarıldı kişilärkä buyrur siz **ädgülük** birlä taḳı yıḡar siz körksüz işdin taḳı bitär siz taḡrıḳa (3/110) (s. 44).*

*Dost tutmaz anlar kim tandılar bitig idilärindin ap ymä ortak koşuḡlılar kim indürülsä silär üzä **edgülük**din idinizdin (2/105) (s. 12).*

KTS ädgülük “hayır, iyilik” (s. 102).

*Anlar kim... kıldılar **ädgülük** kılıḡlılarınıñ şawabını (3/7) (s. 102).*

HAREZM TÜRKCESİ

İML edgülük “iyilik” (s. 28).

KE edgülük/ik “iyilik” (s. 177).

*Teḡri ‘azze ve celle bu kitābnı sizge ıddı, ‘İbrī tilinge bu kitābda yéti miḡ buyruḡ bar ṯā‘ātḡa yéti miḡ tayaḡ bar, ma ‘şiyetḡa yéti miḡ öḡüt bar, yéti miḡ **edgülük** iḡsān bar (119v/3-4-5) (s. 167).*

*Ḥaberde kelmiş: ata ana edḡü bolsa olarnıñ **edgülük** yéti uruḡḡa teḡer (126r/14-15) (s. 177).*

ME edgülük “iyilik” (s. 117) ; eygülük “iyilik” (s. 122).

*Vaḡy ıydı yā işāreṯ kıldı yā bitidi yā ilḡām bérđi Taḡrı paḡḡambar ṯaḡa **edgülük** kıldım er üze, ellü boldum ėr üze, ong **edgülük**lü boldum er üze **edgülük** yoḡaldı (62/1-2) (s. 42).*

*Sökellikdin üyürdi anı baḡşış tiledi andın, ḳoltḡa ḳoldı andın, **eygülük**ini istedi (151/6) (s. 62).*

NF edgülük “iyilik” (s. 113-114).

*Ma'nīsi ol bolur kim: Aytgıl, yā Muḥammed: Ey Bār Ḥudāyā, mülknüng erkligi Tangrı sen turur-sen! Mülk bérür-sen kimke tileseng taqı mülkni alur-sen kimdin tileseng; 'azīz qılur-sen kimni tileseng, ḥōr kılur sen kimni tileseng **edgülük** sening taşarrufungda turur; ey Bār Ḥudāyā, sen qamuğ neerse üze qādir turur-sen (50/3-4-5-6) (s. 36).*

*Emr-i ma'rūf ma'nīsi **edgülükke** buyurmaq bolur taqı nehy-i münker ma'nīsi yamanlıqdın yığmaq bolur (303/9-10) (s. 210).*

TQK edgülük "1. iyilik; 2. nimet, lutuf" (s. 43).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ejgilik, egilik, ijgilik [eygiloc / egilic; egelik; yigilik; *sonst* egilik] "güte, 'bonitas'. wohlwollen, gnade" (s. 85) ; ijgilik s. ejgilik (s. 105).

GT eygülik *bk.* eygülük (s. 250) ; eygülük "iyilik" (s. 250).

*Yamanlıq kılğan irge **iygülik** kıl (86/8) (s. 42).*

*Yamanğa **eygülik** kıl ay saḥī ir, sa'ādet eygülerge boldı yoldaş (353/11) (s. 176).*

*Atanga **eygülük** ni kıldıng ise anı tutqıl tama' oğlıngdan iy pīr (270/3) (s. 134).*

İM edgülük "iyilik, güzellik" (s. 520).

*Eger ayıtsa: tilemes men kim köрге men fülān kişini **edgülük** birle yāḥud ayıtsa sewmes men ol kişini ḥayr öze tise kāfir bolur (10a/7-8) (s. 152).*

*Ayıttı Ḥasen Tengri Rasūli'ndan, ayıttı Rasūl: kişilerning yaḥşırakı ata anağa ol kişi turur kim **edgülük** kılğay (38a/4) (s. 168).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK eylik *bk.* eylük (s. 460) ; eylük “iyilik, bolluk” (s. 460).

*Pes kim tevbe eylese zulminden sonra ve **eylik** taḥkīk Tañrı Ta`ālā anuñ tevbesin kabūl eyler (112b/5-6) (s. 62).*

*İy peygamberler yēñüz yaḥşı ni`metlerden ve **eylük** eyleñüz (370a/1-2) (s. 190).*

*Pes kaçan `iddetleri tamām olsa anları **eylügile** dutuñuz yā yaḥşılık bile ayrılışuñuz (602a/2-3) (s. 304).*

KT eylük “1. iyilik, güzellik; 2. lutuf ve inayet; 3. dinin ve aklın buyurduğu faydalı iş, mâruf, münker’in zıddı; 4. hayır, şerr’in zıddı” (s. 209-210).

*Ay, buyurur mısız âdamılara **eylügeni** ya`nî cuhudlar eyittiler dostlarına, müsülmenlerden kim, “Muhammed dîni hakdur; berk dutun”; dakı unıdur mısız nefslerünüzi? (2/44) (s. 6).*

*Dakı bir nicesi anlardan oldur kim eydür: “İy Çalabumuz! Vir bize dünyede **eylük**, dakı âhıratda **eylük**; dakı sakla bizi od azâbından.” (2/201) (s. 23).*

*Dakı Tañrı hâs eyler rahmatını ya`nî peygambarlık, kime diler-ise. Dakı Tañrı, **eylük** issidür ulu (2/105) (s. 13).*

*Anlar kim uyarlar Yalavaca: peygambar, yazu yazmaz; ol kim bulurlar anı yazılmış, anların katında, Tevrit içinde dakı İncil içinde. Buyurur anlara **eylügeni**, dakı yığar anları yavuz işden; dakı halâl eyler anlara aruları ya`nî yağlar kim harâm olmuş-ıdı, dakı harâm eyler anlara arusuzları (7/157) (s. 126).*

*Eyit: “İy Tañrı, issi Pâdişahlığun! Virürseñ pâdişahlığı ana kim dilerseñ; dakı dartarsañ pâdişahlığı andan kim dilerseñ. Dakı azîz eylerseñ anı kim dilerseñ; dakı hor eylerseñ anı kim dilerseñ. Elündedür **eylük** (3/26) (s. 39).*

inan — : İnanmak, güvenmek

İinandım körmägä maña yaxşılıxın Eyämizniñ ulusuna tirilärniñ, (40r)¹³ (s. 50).

Ki **inan**madılar Teñrigä da umsanmadılar xutxarmaxına anıñ (133v)²² (s. 162).

Bunı barça yazıx ettilär da dağı da **inan**madılar sk'ançeliklärinä anıñ (134v)³² (s. 164).

Sk'ançelisen sen, Biy, biyikliktä, ⁵ tanıxlıxıña seniñ biz bek **inandıx** (163r)⁴ (s. 198).

Heç ettilär ulusnu suxlançı da **inan**madılar sözüñä anıñ (185r)²⁴ (s. 224).

İinandım, ne ki dä sözlädim da men aşax boldum asrı (203v)^{1/10} (s. 246).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY inan — (s. 494).

*Emgeklerintin ozup burkanlarka **inangalı** alkuka tegirler (98/14-15-16) (s. 106).*

*Anta basa **inansun** .. üç erdini kutınga .. t(e)ngrilerke yalvarıp .. küzetü bergüke ötünsün (484/5-6-7-8) (s. 269).*

*Bilge biligke tükelligin .. **inanguluk** orun siz (492/9-10) (s. 272).*

MS inan — “inanmak, itimad etmek” (s. 392).

*Bu nom **ıutınga inanur** men bursong **ıuvraq** erdni **ıutınga inanur** men (18/4-5-6) (s. 65).*

US inan (v) “doveryat, verit” (s. 304).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH inan — “inanmak” (s. XXVIII).
İşim tip inanıp sır ayma sakın
Neçe me inançlıg iş erse yakın (173-174) (s. 54).

DLT inan — “inanmak, güvenmek” (s. 217).
Men anğar inandım (I, 206/9).
Yay körkinge inanma
Suwlar üze tayanma
Esizligiğ anunma
Tilda çıkar edhgü söz (III, 161/1-2-3-4).

KB inan — “inanmak, güvenmek” (s. 182-183).
Ƙamuğ edğü siz bayat hıkmı bil
Bayatka inanğıl aning tapğı kıl (1279) (s. 145).
Adaş Ƙoldaş erdeş tutun umdusuz
Inanğıl angar sen tiril Ƙadğusuz (4217) (s. 424).
İlig me ağırladı ögdülmişig
Inandı angar birdi barça şig (5628) (s. 558).

KSK inan — “inanmak” (s. 388).
Tağı ägär inansañız părăñiz părăka ötäsün ol kim ämīn tutuldı
ämānätñi tağı Ƙorğsun tañrıdın idisindin (2/283) (s. 33).

KTS inan — “inanmak” (s. 132).
Äy anlar kim inandılar... (47/15) (s. 132).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE inan — “inanmak” (s. 270).

Bu havf u recā turur, bir ança havfğa tölenürmen bir ança recāğa inanurmen (18v/13) (s. 26).

Meniñ oğlum oğrılıq kılmas yalğan aytursiz. Olar aydılar: Ol kenddeki arķış halkıdın soruñ inanmasañız (99r/5-6) (s. 138).

Derviř bilür erdi kim yalğan söz Mūsīdin çıķmas, ol sözge inanıp yandı, Mūsī kitti (124r/10-11) (s. 174).

MM inan — “inanmak” (s. 223).

İği birlikinge inandım ança (31/3) (s. 95).

Ékinçi su ‘ālim resūl haķ érür

Inandım ve-līkin delīl né turur (32/1-2) (s. 95).

‘İlimge kilimge inanmağū ér (396/3) (s. 150).

NF inan — “inanmak” (s. 177-178).

Andın [song] ‘Ömerke baqtı taqı aydı: Yā ‘Ömer, sen né aytur-sen bu esīrlerke? tēdi erse, ‘Ömer razhu aydı: Yā Resūllallāh, bu kāfirlar Tangrıñıñ duşmanları tururlar, Qur‘ānça inanmazlar, sizni resūl tēmezler, hemīře sizing birle uruşurlar, sizni Mekkedin çıqardılar (115/4-5-6-7) (s. 82).

Émdi eger aysam kim bu yaman işlerdin taqı bu halāyıqlar ayğan sözlerdin men bēzār turur-men, tēsem vallāhi haqīqat ol turur kim men bu sözlerdin bēzār turur-men, sizler manga inanmağaysiz; ve eger aysam kim bu yaman işler mende bar tēp, vallāhi bu yaman işler mende yoq turur; neteg aytayın kim mēnde bar, tēp (417/4-5-6-7) (s. 290).

Qaçan kim Peyğāambar ‘as meb‘ūř boldı erse, ħased qıldılar taqı Peyğāambarça inanmadılar, řiqāvat[-i] ebedī birle tamuğqa sezā boldılar (419/16-17) (s. 292).

TQK inan — “inanmak, güvenmek, emniyet etmek” (s. 60).

YB inan — “inanmak” (s. 216).

Taķı bizning dūşmenlerimiz köp turur bizning üçün hıle birle yalğan söz tūşürgey tip qorķarmız kim sizler anıng bigin sözlerge inanmay bizdin mu'ayyen haber bilmeginçe bizge öfke kıılmağaysız tip umanurmız tiyü keremingizge i'timād kııla taħıyyet-nāme irsāl kıılındı (K. IV. 14-15-16-17-18) (s. 118).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ynan —, - ur, - yr [inan —: inanur / inan —; inanir, inanir] “trauen, glauben (m. Dat.); ‘credere’ ” (s. 273).

GT inan — “inanmak” (s. 270).

Melik ayttı men anı fużalā-yı ‘aşr ve ‘ulemā-’i dehr cümlesinden bilür men bolmasun kim müdde ‘iler anıng haķķına sözlegeyler men bu sözge inanman (258/9-10-11-12) (s. 128).

İM inan — “inanmak” (s. 535).

Anıng üçün imān ‘ereb tilinde ‘ibāret turur inanmağdan (4a/7-8) (s. 149).

Kim kim inansa āyātlarğa taķı inansa Kıudus’ğa yitişmegine taķı Mi‘rāc’ğa inkār kıılsa yāħūd turuķsa taķı ayıtsa: bilmes men kökke çıķdı mı yā çıķmadı mı tip (39a/2-3) (s. 169).

İy Tengri: sanga oruç tutdum taķı sening rızķıng öze oruçum açtım taķı sanga inandum taķı sanga teslīm boldum taķı sening öze tevekkül kııldım, taķı tangda oruç tutmağķa niyyet kııldım (276a/4-5) (s. 319).

KF inan — “inanmak” (s. 1008).

İmdi ol menüm oğlumdur diyüp da‘vī idgen kişinüñ da‘vīsına inanmayalar (346b/39-40-41) (s. 762).

Kİ inandı “bugünkü manasında” (s. 39).

KM inan — “inanmak” (s. 57).

Eyit imān degen ikrārdur dil birle daḡı inanmakdur köñül birle (44b/1) (s. 28).

Ol inanmaḡdur Allah'a daḡı melāyikelerine daḡı kitāblarına daḡı resüllerine (46b/1) daḡı kıyāmet künine daḡı ḡayrı şerri Tañrıdan-ıduḡına (46a/6) (s. 29).

TT inan — “inanmak, doğrulamak” (s. 108).

TZ inan — “inanmak” (s. 177).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

DG inan — “to believe” (s. 318).

Ikki müşkīn qaş ara bir zarra ḡāl-ī ‘anbarīn,

Gar musulmān sen, inanḡın kim ne cān qoydı ne dīn (180/1) (s. 192).

LÇ inanmaḡ “itikād etmek, kâni ve kâil olmak, tasdīk, itimāt etmek, işanmak” (s. 72).

LD inan — “inanmak” (s. 477).

Sin sin siverim ḡāhī inan ḡāhī inanma

Ḳandur cigerim ḡāhī inan ḡāhī inanma (178) (s. 19).

Çolpan közüng ol dem ki kıya baḡsa öler-min

Inanmasang öz fitne közüng birle baḡ ayım (1204) (s. 131).

ŞHD inan — “inanmak” (s. 480).

Ay köngül inanma imdi zülfining her dālıdın

Mürḡ-ı cān devrānḡa tüşti ḡorḡma anıng kālıdın (129b/1) (s. 223).

Çölükken körmey inanmas niçe bar diseler su su

‘Acāyib söyünür şunḡarḡı anga diseler ḡu ḡu (143a/1-2) (s. 242).

YED inan — “inanmak” (s. 393).

Bü'l-heves da 'vā-yı 'ışk itse inanma iy hakem (284/2) (s. 288).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK inan — “inanmak, iman etmek” (s. 531-532).

Ol kişilere ki sizden inanmışlardır Tanrı Ta'ālā'ya dağı kıyāmet günine ol iman getürmek sizi 'azābdan kurtarur dağı arıdur Tanrı bilür dağı siz bilmez-siz (36b/2-3) (s. 21).

Eyitdiler taḥkīk biz anuñ peygamberliğine inanuruz eyitdi anlar kim ululandılar taḥkīk biz ol nesne[y]i kim siz inandunuz kāfirlerüz ya'nī inanmazuz (163a/2-3) (s. 88).

Eyitdiler ey Hūd bize sen bürhānıla gelmedüñ dağı biz koymaz-biz tapduğumuz putlaruñ 'ibādetini senüñ sözüñ bile dağı biz saña inanmaz-biz dēdiler (238b/3-4-5) (s. 124).

Anlar bizüm āyetlerümüze şeksiz inanurlardı (448b/6) (s. 228).

Doğru yola ey kavmümüz icābet edüñ Tanrı yolına da'vet eden kimseye dağı aña inanıñuz günāhlaruñuz bağışlar ve sizi kurtarur ulu 'azābdan (546a/1-2) (s. 276).

KT inan — “1. iman etmek, inanmak; 2. doğruluğuna güvenmek, doğru söylediğine inanmak; 3. itimat etmek, güvenmek” (s. 336).

“Bayık ol, oldı inanmaz ulu Tañrı'ya.” (69/33) (s. 485).

“Dakı bayık biz, ol vakt kim işitdük toğru yolu, inanduk ana. Pes her kim inana Çalabı'sına, korkmaya eksmekden, ne dağı zulmdan” (72/12) (s. 493).

“Dakı eger inanmazsanuz bana, pes bir yana kon beni.” (44/21) (s. 408).

Eyitti: “İnanayın mı size anun üzere, illâ nite kim inandum size karındaşı üzere, ilerüden? Pes Tañrı yigrekdür, saklamakdın yana; dakı Ol, rahmat kılıcılarun rahmat kılıcırağıdur.” (12/64) (s. 184).

İnjir vaxtı : İneleme vakti

İnjir vaxtına tıngaylar yığlamaçlar, ertəsi bolgay färahlik (42v)⁶ (s. 54).

iş : İş, davranış; amel

Ber alarga, Biy, işlərinä körä alarnıñ, töräsizlik bilä yürügänlärinä körä tölä alarga. İşlərinä körä xollarınıñ tölä alarga tölövün alarnıñ alarga. ⁵ Anlamadılar alar işin Eyämizniñ da ne işinä xolunuñ anıñ baımadılar, buzgaysen alarnı da dağı yasalmagaylar (40v)⁴ (s. 50).

Doğrudur sımırlaganı Eyämizniñ, da barça işləri anıñ inam bilä dir, (48r)⁴ (s. 60).

O, ki yarattı başça yüräklärin alarnıñ, da eskä alma barça işlərin alarnıñ (49r)¹⁵ (s. 60).

Axtırgay yüräkim buyruxuñnu seniñ yaxşı, da aytıyım işimni benim xanga (73v)² (s. 90).

Asduacnı algışılyım işlərim bilä, (93v)¹¹ (s. 116).

Anđım işin Eyämizniñ, (130v)¹² (s. 160).

Bax, Biy, xuluña seniñ da işinä xuluñnuñ, da yol körgüz oğlanlarına anıñ (159v)¹⁶ (s. 194).

Färah ettiñ meni, Biy, yaratkanlarıñ üsnä seniñ, da işinä xoluñnuñ seniñ sövüngäymen ⁶ Neçik ki uludur işin seniñ, Biy, (161v)⁵ (s. 196).

Teñri, sen boşatuçı bolur ediñ oç aluçı üsnä (170v) barça işlərinin alarnıñ (170r)⁸ (s. 206).

Äväldän, Biy, himlärin yerniñ toxta[t]tın, da işin xoluñnuñ seniñ köktür (174r)²⁶ (s. 212).

Neçik ki uludur seniñ işiñ, Biy, (178r)²⁴ (s. 216).

Tapunuñuz Eyämizgä, da sarnıñız atın anıñ, belgirtiniz gurk'çılar arasına işin anıñ (179v)¹ (s. 218).

Alar kördülär işin Eyämizniñ, (191r)²⁴ (s. 230).

Uludur işi Eyämizniñ, (198r)² (s. 238).

Xuvatın işiniñ kensiniñ sımardı joğovurtuna kensiniñ ⁷ da işi xolunuñ anıñ artarlıx da könülükür (198v)⁶ (s. 240).

Neçik tatlıdır burnuma işläriñ seniñ, neçik bal ağızıma menim (215v)¹⁰³ (s. 258).

Biy, yarlıgamañıñ seniñ meñilik, işin xoluñnuñ seniñ közdän salmagın (239r)⁸ (s. 286).

İşlärimni da yergämni sen tergädiñ, (239v)³ (s. 288).

Millät millättän öggäylär işiñni seniñ (248v)⁴ (s. 298).

Toğrudur Biy barça yollarında kendiniñ da aridir barça işläriñdä kendini (197v)¹⁷ (s. 301).

Biy, da barça işläriñ sen[iñ] könüdür (203r?)²⁷ (s. 312).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY iş "iş, hizmet" (s. 144).

Ne k(a)g(a)nka iş(i)g küç(ü)g birür m(e)n tir (e)rm(i)ş (KT D9) (s. 26).

Bunça iş(i)g küç(ü)g birtükg(e)rü s(a)k(ı)nm(a)tı türük bod(u)n ölü(r)e)yin ur(u)gs(ı)r(a)t(a)yin tir (e)rm(i)ş (KT D10) (s. 26).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY iiş krş. iş (s. 499) ; iş krş. iiş (s. 511).

Artamaksız mengülüg nomug artamaksız mengülüg asıgıg birtemleti tanuklayu y(a)rlikadı erser ançulayu ok yme biz umugsuz kangım idege (?) toyın ögim sundarı azgançeçek terim imerigm[e] alku kamag tınl(ı)glar birle bu kamag biş ajun tınl(ı)g oqlanların birle iiş alınıp monçulayu yig başıdınkı köni tüz tuymakıg tuyup üzeliksiz üstünki yig burkan kutın bulayın (173/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) (s. 135).

Kaçan d(a)r(a)nı tutdaçı kişi bo altun birmiş b(e)lgüg körser işim bütüdi tip bilmiş k(e)rgök (442/14-15-16-17) (s. 251).

İKP iş; 'YŞ "çalışma, iş" (s. 149).

Taqı yemä adruq uzlar kántü kántü uz işin işläyür (II.5.-6.) (s. 11).

MS iş "iş" (s. 398).

Adın kişi ornınta yulgak iş küç işletdimiz (62/34-35-36) (s. 121).

Kim yime adın kişining tapıgın uduğın alıp iş bütürmeserler bütmiş işig artatguçılar (83/18-19-20-21) (s. 153).

SUK İş "personenname" (s. 259) ; iş "sache, arbeit" (s. 259).

US iş (iş) "delo" (s. 272).

Üİ iş "iş, faaliyet" (s. 149).

Basuţçınıng kayu erürin. Bo basuţçınıng iş işlemeklig yorügin. Kayu tuuşta basuţçınıng bolsar anıng işi ködügi aşı bolur basuţçısı tükel tip. Kayu tuuşta işi ködügi bolmasar munı aţamış ol basuţçısı eksük tip. Munung kayu tuuşta bolur işi ködügi tiptiser (122a/6-7-8-9-10) (s. 60).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH iş "iş" (s. XXX).

Ne iş utru kelse anga keç baqın

Ol işning öngini songını sakın (369-370) (s. 70).

Ƙanı ‘ahd emanet Ƙanı eƘkülüg

Ƙıdın kinde Ƙayr iş me kötrülgülüg (389-390) (s. 72).

DLT iş “iş. Bk. iş” (s. 220-221) ; iş “iş. Bk. iş” (s. 239).

Bu işda boy emgeşti (I, 238/17-18).

Er iştan kızgutlandı (II, 271/1-2).

Ol işğ terkledi (III, 445/20-21).

Agruk ağır işingni adhnaguka yüdhürme

Açrub özüng öşerib adhnagunı todhurma (III, 68/1-2).

IKT iş “1. thing, matter, affair, job; 2. doing, action” (s. 148).

Yoq sanga işdin narsä (3/127) (s. 148).

Tartışur ärdingiz iş içindä (8/43) (s. 148).

Āsān qılğıl manga işimni (20/26) (s. 148).

Tangrıqa yanar işler (42/53) (s. 148).

Bu yäk işindin ärür (28/15) (s. 148).

KB iş “iş” (s. 203-204-205).

Boğ ortu kerek hem tenginçe yarağ

İşing ortu tut ay biliglig kişi (2090) (s. 225).

Uluğluğ bu devlet bu Ƙut Ƙıw Ƙışig

Küwezlikke tartar Ƙođup öz işig (4372) (s. 630).

KSK iş “amel, davranış, iş” (s. 404-405-406).

Körgitgil biziñkä Ƙac işlärimizni bäsärlägil biziñ üzä (2/128) (s. 14).

Yäk va ‘dä berür silerkä çığaylıƘnı färmānlayur silärkä yawuz işni (2/268) (s. 31).

Hakikat üzä anlar kim bittilär taqı kıldılar ädgü işlerini taqı päyvästä kıldılar namāznı taqı berdilär zākātın anlarğa anlarınñ anlarınñ idisi (2/277) (s. 32).

Taqı buyrular ädgülük birlä taqı yıgarlar körksüz işdin taqı ewärlär yahşı işler içindä (3/114) (s. 44).

Yüzlärni äwürsä miz olarnı keđinläri azu nātäg kim şänbä ädämilärini. Ärür taqrınıñ işi kılınguluk (4/47) (s. 60).

Ay anlar kim kertgündilär kim bor atğu oyun taqrıda adınkı tapunğular oyunlar arıgsız turur yäk işindin (5/90) (s. 85).

Bütünlükün anlar kim kertgündilär kıldılar edgüliklär biz zäyî kılmaz miz ol kişi tärini kim körklüg kılsa işini (18/30) (s. 214).

HAREZM TÜRKCESİ

İML iş “çalışma, uğraşma” (s. 34).

KE iş “iş, vazife, görev” (s. 273).

Yüsuf aydı: men özümni arıglamasmen ve nefsimni arıtmamen, bu nefis yawuz işge başlağan turur (91v/5-6) (s. 128).

Yana bir yerde mundağ sözleşmesün tēp Mevlī ta`ālā kızgut kıldı, edğüleri arıgları ol yarlığın bitiyürdiler, yigitleri arıgsızları ol işge füsüs kıldılar tillerin öwürdiler, hıttā tēmediler, hıttā tēdiler (117r/12-13-14-15) (s. 164).

Tenri tuta anı yād kıldı, bu işler Kısranıñ bitigi turur, benim hazenem yok (231v/5) (s. 334).

ME iş “iş” (s. 131).

Anlar Tanqrınıñ işini arkaka atğanlar yağağa yakdı kemini söndürdi çirāğnı şıwsatdı anı okutdı anga Qur`ānnı ıydı anga şelāmı, şelām kıldı anga (2/3-4-5) (s. 31).

Kazğandı yamañ işni, yazuq kazğandı (137/7) (s. 59).

Başladı işge, başladı işni dandı andın eglendi, keçti üstahlık kıldı, üstah boldı aning üze päre päre boldı nêrse, bölük bölük boldı nêrse (165/7) (s. 64).

NF iş “iş, görev, hareket; durum, hal; çare” (s. 188-189).

Aning aḥvālını mundağ kördük erse, bizlerke taqı mundağ (239/1-2) iş bolmasun tēp sening qahrıngdın qorqup yığılayur-biz, tédiler erse, Haq te‘ālādın ḥitāb keldi kim: Ey êkki uluğ ferīşteler, zīnhār ve zīnhār qorquğ içinde bolung, benim qahrımdın imīn bolmang, fāriğ turmang, tēp aydı (238/17) (s. 165).

Êmdi eger aysam kim bu yaman işlerdin taqı bu ḥalāyıqlar ayğan sözlerdin men bēzār turur-men, tēsem vallāhi ḥaqīqat ol turur kim men bu sözlerdin bēzār turur-men, sizler manga inanmağaysız; ve eger aysam kim bu yaman işler mende bar tēp, vallāhi bu yaman işler mende yoq turur; neteg aytayın kim mēnde bar, tēp (417/4-5-6-7) (s. 290).

TQK iş I “amel, davranış, iş” (s. 67).

YB iş “iş” (s. 218).

Ol iş taqı ol çaklı bolğan ergeyi ol erti (A. I. 13) (s. 105).

Nūr devletni aṣlā il ve begler dilemezler hīç işke yaramaz (K. VII 44) (s. 124).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM iş “praca, zajęcie” (s. 22).

CC iş [ys, is / iş, jş, iz, yz] “werk, tat, arbeit; sache, angelegenheit” (s. 107-108).

GT iş “iş” (s. 280).

Eygülüktür dem-be-dem ilge işi, cah u devlet feth u nusrattur işi (12/13) (s. 5).

Hümāy ol iş bilen taptı şeref kim süngək yip cānver inçitmiş i yok (46/9-10) (s. 22).

Sulṭān ming işinde bir yangılsa ildin ile tigürürler anı (280/7) (s. 139).

Yaman işni yamanlarğa koyup kit (330/10) (s. 164).

İM iş “iş” (s. 542).

Yitiñçi farz namāzda namāzdan çıkmak turur namāz kılğan kişi öz işi birle, (170a/1-2) farz turur Ebū Hanīfe katında, Ebū Yūsuf taķı Muhammed katında farz degül, ançağa tigrü kim rāstı namāz kılğan kişi kaçan āb-dastı bozursa olturğan songra ettehiyyāt kadarınça yā sözlese, yā bir iş işlese namāznı bozar (169b/8) (s. 248-249).

Şāfi'ī İmām: kılınur anıng birle niçük kim kıldı ol, eger meşrū' iş kılmış bolsa (458b/1) (s. 446).

KF iş “iş” (s. 1010).

Dördünçi dürlü rişvet, ol rişvetdür kim bir kişi rişvet māl virür. Hattā kendünün işi tüz olmak için sultān katında. İmdi bu rişvet daķı halāldur virgen kişiğe, harāmdur ol alğan kişiğe (110a/23-24-25-26) (s. 260).

Kİ iş “1) bugünkü manasında; 2) hadise, vak'a” (s. 40).

KM iş “iş, hareket” (s. 60).

Bellü rükünlerden hāş işlerden söz kesildi (6a/1) (s. 4).

Ol Nebī eyitdi her nesnenün miftāhı vardur namāzuñ miftāhı avdazdur harām olmak dünyā işi (Allahu Ekber) dimekdür helāl olmak (11b/4-5) (s. 7).

Eyit imān ikrārdur daķı hidāyetdür ikrār didügümüz kuluñ işledügidür ol yaradılmışdur hidāyet didügümüz Allah'ıñ işidür adı ulu oldı ol yaradılmamışdur (47a/3-4-5) (s. 29).

TT iş “iş” (s. 110).

TZ iş “iş” (s. 179).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL iş “Bir dahi cenge derler ...” (s. 57-58).

BD iş “iş” (s. 377-378).

Nefs yağısını mağlūb itkil

İşlerimni barını hūb itkil (132/35) (s. 213).

Kāfı bu ki ҡulunga dūrüst ol

‘İşķ işide süst bolma rüst ol (556/14) (s. 317).

BV iş “iş” (s. 746).

İy Nevāyī yār derdi hecride ölmekdür iş

Çün tirilgüng yok turur isterge ni ihmāldür (160/9) (s. 134).

Bolğanda hecr tünleri bī-hūşluğ işim

Köz merdümi durur yüzüme su urar kişim (427/1) (s. 352).

DG iş “affair, matter” (s. 322).

Çün azaldın ғuşşa ū ғam dur naşībing, ey köngül,

Ne işing bar dur cihānda şādi ū lazzat bilä (12/6) (s. 24).

Ne balā keldi sanga kim dastgīr olmay manga

Zulf-i dilbar dek işimni saldıng andarbā, köngül (134/5) (s. 146).

LÇ iş “amel, kâr, rezm, harb-i sulh, fiil” (s. 52).

LD iş “iş” (s. 492).

Bu luţfīni öltürgeli ғamzengğa buyurma

Taқşīr kaçan kıldı ol iş içre қарақıng (942) (s. 103).

Bürқа ‘nı kiter luţfī yüzüngni körüp ölsün

Hasret bile örtendi kıl işini biryân sin (1291) (s. 141).

SD iş “iş” (s. 482).

Melek tig zühd ü takvâda işingni müntehâ kılding

Bu iştin lâ-cerem Sidre sanga ednâ mekân kildi (90) (s. 112).

Köydürdi ol ‘üd tig üze cānımnı ‘anber tig mening

Sim tig saķaķing gūyiyâ aning işin hām eyledi (590) (s. 246).

ŞHD iş “iş” (s. 483-484).

Her ne iş kıllur-sin aning bile kıl

Anga barur yollarıngı ol açar (2b/1-2) (s. 65).

Küfr ili bu tört yārin körgeli

Didiler kim işimiz boldu mecāl (6b/2-3) (s. 70).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK iş “iş, amel” (s. 537-538).

Pes girişüz mağāraya baş eyler size yaradan Allāh rahmetlerinden dünyāda ve āhiretde daķı yaraķlar size her işlerüñüzde menfa‘atler (314a/1-2) (s. 161).

Ey benüm oğlum durğur namāzı daķı buyur yaķşı işleri ve kaytar yaman işlerden daķı şabr eyle saņa yétişen muşibetlere taķķik ol vācib olmış işlerdendür daķı dönderme kibrile yüzüñi (443b/2-3-4) (s. 225).

KT iş “1. amel, hareket, davranış, iş; 2. hal, durum, vaziyet, husus; 3. iş, meşgale; 4. fiil, iş, sanat; 5. şey” (s. 348).

Pes uy virdi anlara anlarun Çalabı’sı: “Bayık ben zâyı‘ eylemezin işleyicinün işini sizden, irkek yâ dişi (3/195) (s. 56).

Pes her kim işler-ise eyü işlerden, ol halda ki ol mu‘mindür; inkâr eylemek yokdur anun işine; bayık biz anı yazıcılaruz (21/94) (s. 264).

Ay gelmedi mi size habarı, anlarun kim kâfir oldılar ilerden, pes taddılar işleri vebâlin? (64/5) (s. 472).

Dakı kaçan geldi anlara bir iş ya`nî habar, îminlikden yâ korkudan; yaydılar anı (4/83) (s. 67).

Eyit: "Bayık iş dükeli, Tañrı'nundur." (3/154) (s. 52)

Bayık mu'minler, anlardur kim îman getürdiler Tañrı'ya dakı Yalavacına; dakı kaçan oldılar anun-ıla, bir iş üzere dirşürici; gitmediler, tâ destur dileyeler ana (24/62) (s. 287).

Diler ana, anlar kim göklerdeür dakı yirde. Her gün, Ol bir işdedür (55/29) (s. 446).

Dakı göresin tağları, sanasın anları turmuş yirinde, dakı anlar geçer, bulıd geçmegi gibi. Tañrı işi, Ol kim muhkem eyledi her neseneyi; bayık Ol, bilicidür anı kim işlersiz (27/90) (s. 311).

Pes yüz döndür anlardan . Ol gün kim okıya okıyıcı ya`nî İsrâfil, sarp bilinmez işdin yana (54/6) (s. 441).

K**kirlik : Kirililik**

Xoyduŋ yazıxımızını bizim alınğa seniŋ da **kirlik**imizni bizim yarıxıŋa yüzüñnüŋ seniŋ (158v)⁸ (s. 192).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY kirlik *krş.* kkirilig (s. 548) ; kkirilig *krş.* kirlik (s. 552).

*Tarkarmak yol içinte yene **kkirilig** biligsiz biligig kiterip kkirsiz biligsiz biligig kitermemek (223/1-2-3-4) (s. 156).*

*İkinti vımalâ kkirsiz arıg atl(ı)g orun ol .. kim ol bo orunta bodıs(a)t(a)vlar ç(a)hşap(u)d ertgülük yinçge uvşak **kkirilig** mün kadaglarig barçanı kiterürler (316/2-3-4-5-6) (s. 195).*

*Özke yanturu asıgsızı üze yavlak yağı teg korkınçig erür .. yarsınçig **kkiriligi** üze tutsar arıgsızlık kıg yükmek titir (613/14-15-16-17-18) (s. 323).*

kökkä çıx — : Göge çıkmak

Egär **çıx**sam **kökkä**, sen andasen, da egär ensäm tamuxka, da anda da yuvuxsen (189v)⁸ (s. 289).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT köklere çıx — (s. 308).

*Qanda kim şāhib-kerem tikti saĥāvet naĥlını, **köklere çıqtı** butaqları anıng rıf'at bilen (320/2-3) (s. 159).*

İM kökke çıx — (s. 556).

Kim kim inansa āyātlarğa taqı inansa Kūdus'ğa yitişmegine taqı Mi'rāc'ğa inkār kılsa yāhūd turuqsa taqı ayıtısa: bilmes men kökke çıqdı mı yā çıqmadı mı tip (39a/2-3) (s. 169).

köni / könü : Doğru, dürüst; adil

Teñri artar u könidir, (7v)¹⁰ (s. 10).

Tanıxlıxı Eyämizniñ könüdür da esli etär oğlanlarını (27v)⁸ (s. 34).

Yargusu Eyämizniñ könüdir, (28r)¹⁰ (s. 36).

Artar / togru da könidir / könüdür Biy (56v / 42v)⁴ (s. 68/69).

Egär könü, ki artarlıxını sözlägiy edinjiz, da könü yargu etkiy edinjiz oğlanları adamnıñ? (95v)² (s. 118).

Da hali men tapunıyım saña hadirliki bilä sağmoslarını, könü Teñri, (92v)²² (s. 145).

Boşattıñ könü sözlükün joğovurtuñnuñ seniñ, (146v)³ (s. 178).

Yoqsa sen, Biy Teñrim, şağavatlısen da yarlıgovoçı, uzun esli, da köp yarlıgovoçı, da könü, (149r)¹⁵ (s. 180).

Yarımkeçädä turar edim xoşdovanel bolma Biygä könü togruluğun üçün seniñ (167v)⁶² (s. 255).

Barça buyruğun seniñ könüdür, (214r)⁸⁶ (s. 258).

Toğrusen sen, Biy, da işläriñ sen[iñ] könüdür (203r?)²⁷ (s. 312).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY köni (s. 562-563).

Artamaksız mengülüg nomug artamaksız mengülüg asıgıg birtemleti tanuklayu y(a)rılıkadı erser ançulayu ok yme biz umugsuz kangım idege (?) toyın ögim sundarı azgançeçek terim imerigm[e] alku kamag tınl(ı)glar birle bu kamag biş ajun tınl(ı)g oğlanların birle iş alınıp monçulayu

yig başdınkı **köni** tüz tuymakıg tuyup üzeliksiz üstünki yig burkan kutın bulayın (173/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) (s. 135).

Köni bilge biliglig küç e{ }rser .. k(a)ltı t(e)rs tetrü yangılmakların tın öngi üdrülmüş igid sakınçlıg kkirlertın öngreerek ök tarıka tüketmiş tokuzunç oruntakı tıdıgsız ukmakıg tolu tükel tanuklamak üze bilge bilig erksinmekinge tayak boltaçı atl(ı)g çıngu tıgme ertügteg kirtü tözdin b(e)lgürmiş bilge bilig erür (295/11-12-13-14-15-16-17-18-19) (s. 185).

İnçip bo montag **köni** kirtü tözüg ol tözün bilgeler adınaguka yme biltürgelir üçün yırtınçülüg sav iyin evrilip nomlayurlar sözleyürler (388/17-18-19-20) (s. 227-228).

Alp bilgülük nomlarıg ötgürü to { } pulu bilip ulku alku nomlarıg barçanı **könisinçe** ukmışka köninisçe tuymışka **könisinçe** körmüşke anın bo avant tıltagın m(e)n t(e)ngriler urungutı **könisinçe** bilteçi sançanaçavı tip atım teginür (540/16-17-18-19-20-21-22-23) (s. 291).

İKİP köni; KWYNY “doğru, gerçek” (s. 196).

İnçip qayu kün burçan qutın bulsar .. men titmän ädgü **köni** yolçı bolup (XL.6.-7.-8.) (s. 30).

Tegin **köni** saßlıg üçün bultum ögüküküm tep tedi (LV.1.-2.-3.) (s. 38).

MS köni “doğru, gerçek” (s. 416).

Köni baral(ım) nom işidelim (23/7-8) (s. 72).

Kim açsız suksuz **köni** köngülin bursng kuvrağıg tapın(t)ı uduntılar (72/40-41-42) (s. 136).

Anın amtı sizler (ajunlar)ıg aqlamış erser sizl(er) (tört) türlüg **köni** kirtü no(m) ... silikler ... **köni** ki(rtü) ... tiser (85/58-59-60-61-62) (s. 158-159).

SUK Köni “personenname” (s. 262) ; köni “richtig, korrekt” (s. 262).

US köni “verno, pravilno” (s. 284).

Üİ köni “doğru” (s. 157-158).

*Akırsızı kayu ol tip karik sözl(e)r akırsız erser ıaltı alku yol kırü ulatı üç işırsız erür tip akırsız erser ıaltı yol tözünl(e)r kırüsü ulatı üç işırsızl(e)r erür yme tir. Bo **köni** ol (97a/2-3-4-5) (s. 29).*

*Basakı üç padakl(a)r üze uıtır ol **köni** yorügüg (114a/4-5) (s. 50).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH köni “doğru” (s. XL).

*Ağız til bezeki **köni** söz turur*

***Köni** sözle sözni tilingni beze (155-156) (s. 52).*

*Köni bol könilik kııl atan **köni***

***Köni** tiyü bilsün kişiler sini (165-166) (s. 53).*

Mecaz boldı dostluk haqıqat kanı

*Minger dostta biri bulunmaz **köni***

Öküşrek kişining içi gadr erür

***Köni** dostung erse taşı bil munı (381-382-383-384) (s. 71).*

DLT köni “düz, doğru; emniyetli” (s. 362).

***Köni** barır keyikning közinde adhın başı yok (III, 151/18-19-20).*

***Köni** nenğ (III, 237/6).*

***Köni** er (III, 237/7).*

IKT köni “truthful” (s. 166).

*Aldı tahtalarını, aning bitigi içindä **köni** yol (7/154) (s. 102).*

*Yaratınglar özlaringizdin ölümni, agar **köni** ärsä siz (3/167) (s. 166).*

KB köni “dik, doğru, gerçek” (s. 278-279).

***Köni** sözler erse tiling tepresü*

Sözüng egri erse özüng kizlesü (1026) (s. 120).

Kiming egri bolsa **köni** tal boğı

Köni kılgu könglin yetildi öçi (1102) (s. 127).

Negü tir eşit emdi köngli **köni**

Usallıq usındın oğunmış küni (1523) (s. 169).

Köni yol tutayın tise yinçkelig

Boğuzuğ arıtgu ay kılkı silig (4407) (s. 443).

İsizig yağutma tokığay yoğuğ

Köniler bile sen tirilgil oğuğ (5508) (s. 547).

Köni söz köngülke kör açığı irig

İrig söz **köni** ol **köni** söz kanı (5778) (s. 573).

Köni bardı keldi neçe egrilik

Ƙanı Ƙalmadı bir kişi tengrilik (6475) (s. 639).

KSK köni “doğru” (s. 473-474).

ƘorƘsun Tanrıda aysunlar **köni** söz (4/9) (s. 54).

Bu bitig turur indürdimiz anı Ƙutluğ <**könikâ** tutuğlı> ol kim yüzikâ otru yana ƘorƘutsa mäkkâ boğunını anıñ täğräsindä (6/92) (s. 98).

Färmänlamas miz bir ätözkâ mägär ummışınça Ƙaçan aysa silär **köni** tüz etiñlär näçä ymä ärsä yawuƘluğ idisi tanırınıñ baçığı tükäl Ƙılıp başqa elätiñlär (6/152) (s. 105).

Ol **köni** yarağlığ idinidin yok kim üküşi kiřiñ kertgünmäslär (11/17) (s. 158).

Aydı ‘aziz- mişr ğatunı emdi bälğürtdi rästı män tartnadım anı özindin ol **könilärdin** turur (12/51) (s. 171).

*Aygıl indürdi anı arıg cān ya 'nī cabrā'il idin kertü yaraşı bākütü
üçün anlarını kim kertgündilär **köni** yol säwünç boyun berigililärkä (16/102) (s.
200).*

*Taķı bağışladımız anlarķa biziñ yarlıķamaķımıznı taķı kıldımız
anlarķa **köni** til **köni** sözlüglär ya 'nī ädgü ögdi yüksäk (19/50) (s. 223).*

KTS köni “doğru, hak, adil” (s. 175).

*Til **köni** ya 'ni **köni** sözlük (14/8) (s. 175).*

***Köni** wa 'dälig ärdi (14/8) (s. 175).*

***Köni** boğluğ ärgä mäñzäb... (17b/32) (s. 175).*

***Köni** kertülik (33/3) (s. 175).*

*Ol bilgänräk turur **köni** yolını (99/5) (s. 175).*

*Taķı rast **köni** kılganlardın biz... (111/7) (s. 175).*

HAREZM TÜRKCESİ

İML köni “doğru, düz” (s. 46).

KE köni “doğru, gerçek” (s. 380).

*Anda kēdin Mevlī 'azze ve celle esmā 'ilmini Ādemğa ögretü
bērdi, ķamuğ nērselerni ferişterge körgüzdi, eger **köni** sözlüg ēseniz bu
nerselerniñ atı nē turur maņa aytu bēriñ (8v/10-11-12) (s. 13).*

*'Aziz oğlan sözün tiñledi ve yaķın ķeldi, oğlan aydı: ey 'Aziz,
Yūsufniñ köñlekiniñ öñi yırtuķ bolsa Zeliḥā [**k**]öni ve Yūsuf yalğan, eger
köñlekiniñ ardı yırtuķ bolsa Zeliḥā yalğan Yūsuf **köni** (84r/16-17-18) (s. 117).*

*Yūsuf aydı: Mevlī ta 'ālā ol tüşümni **könige** çıķardı (107r/17-18) (s.
150).*

ME köni “doğru” (s. 149).

Yığın étdi bodunlar, çem´ boldılar ol yığın, otralık könüldi, **köni** yol tuttı (150/1) (s. 62).

Teqellüf birle pārsālık kıldı, **köni** oquğucu boldı tırtunu turdı işdin, yıglındı, kayttı işdin toldı öwkedin, dıkıldı (165/2) (s. 64).

MM köni “doğru, âdil” (s. 235).

*Katıglan tirilgil çın-oķ rāst **köni** (279/4) (s. 133).*

*Suw içmişde üç iç turup rāst **köni** (299/1) (s. 136).*

Biliñ kimge uymaķ kerek ilk munı

*Sēni uyduruban yōritür **köni***

Haķıķat bilür haķ velī tēg nişān

Bu ma´nīdin ilür eşitgil yöni (303/1-2-3-4) (s. 136).

*Şerī´at yükin tart yöri rāst **köni** (320/1) (s. 139).*

NF köni “doğru, gerçek, hak” (s. 259).

*Peygāmbar ´as aydı: Bitigil: Bismillāhi´r-raḥmani´r-raḥīm, Tangrıñıg resülü Muḥammedin Necāşī´ tapa, takı Tangrıñıg selāmı ol kimerseke bolsun kim **köni** yolğa uymış bolsa (78/13-14) (s. 58).*

*Peygāmbar ´as aydı: Ey sūsmār, aygıl kim, men kim turur-men, tēdi erse, Haq tvt qudratı birle ol sūsmār tilke keldi, faşīḥ til birle aydı kim: Sen Muḥammed turur-sen haq peygāmbar turur-sen **köni** dīn birle kelip turur-sen tēdi erse, Peygāmbar ´as aydı: Ey sūsmār, sen, kimke qulluq qılur-sen? tēdi (161/13-14-15-16) (s. 112).*

*Ma´nīsi ol bolur kim: Yüzüm yönendürdüm ol Tangrı ḥazratıñğa kim yerni taqı köklerni yarattı **köni** musulmān ḥālında taqı men Tangrı te´ālāqa ortaқ qatğanlardın ermez-men, tēdi erse, Ḥaccāc aydı: Arqasın qıblağa çewürüp öltürüng, tēdi erse, arqasın qıblağa çewürdiler erse, özi bu āyatnı oqıdı (345/3-4-5-6) (s. 240).*

TQK köni “1. doğru, hak; 2. doğru, dürüst, namuslu; 3. dik, dimdik” (s. 94).

YB köni “doğru, dürüst” (s. 223).

İnç yöriyüp tınçlık üzre oturup köni yarlı tirligin kılıp bizim uruğ uruğlarımızge şām u şabāhda ğudüvv ü revāhda biş vaqt namāzda du`ā ve alkış kıla tursun tidimiz (K. I. 44-45-46-47) (s. 114).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC köni, könü [conu; choiuj (st. chonu) / køni; kønv, kønu, cønu] “gerade; richtig; gesetzmässig; gerecht; verlässlich. ‘legalis’. ‘iustus’ ” (s. 152).

GT köni “doğru” (s. 308).

Rüstemge atası zāl bir kün ayttı kil işit ögüt könisin (27/7) (s. 13).

Seni maqşūdunga iltür köni yol (50/10) (s. 24).

Ādemī `aybını körüp açma, igri sözni köni dip ant içme (334/12) (s. 166).

İM köni “doğru, yanlış olmayan” (s. 557).

Nebī `aleyhi`s-selāmning sözi birle: benim şahābelerim yulduz kibi turur anlarning qaysına uysangız könderür sizni köni yolqa (44a/6) (s. 171).

köni bol — : Doğru / dürüst olmak

Da aytkay adam, ki **köni bol**gay mi yemişi artarnı, da bar Tenri, ki yargular alarnı yerdä (96v)¹² (s. 120).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH köni bol — (s. XL).

Köni bol *könilik kııl atan köni*

Köni tiyü bilsün kişiler sini (165-166) (s. 53).

KB köni bol — (s. 279).

Ḳayu tüz emitse turumaz tüşer

*Ḳayu neng **köni bolsa** tüşmez (807) (s. 98).*

Köni bolsa *yalnguḳ küni eḡgü ol*

Küni eḡgü bolsa ḳutı mengü ol (2757) (s. 288).

HAREZM TÜRĶESİ

KE köni bol — (s. 380).

*Ḳaçan Şālih andaḡ tēdi erse tewe öltürgenler aydılar: teweni kendü öltürdümüz Şālihni ma öltürelin bizge ‘āzāb tēgmesdin burun, sözi **köni bolsa** bizdin burun ölmüş bolḡay, yalḡan bolsa ol ölgey biz ḳalḡaymiz tēp ol kéçe Şālihni basıp öltürmekke oḡradılar (36r/1-2-3-4) (s. 50).*

NF köni bol — (s. 259).

*Ma ‘nīsi o bolur kim: Ey ol kimerseler kim īmān keltürdügiz, öz nef süngüz birle bolung, azḡunlarning azḡunluḡı sizlerke ziyān qılmaz, ḳaçan kim sizler **köni bolsangız**, tēp aytıp turu, tēdi erse, Peyḡambar ‘as aydı: Yā Abā Ṣa‘lebe, eḡgülükke buyurḡıl taḡı yamanlıqdın men ‘ qılḡıl (304/4-5-6) (s. 210).*

KIPÇAK TÜRĶESİ

GT köni bol — (s. 308).

*Könilik ḡaḡ rızāsıdur **köni bol** (50/9) (s. 24).*

könü et — : Doğru / dürüst etmek

Könü etkäy yarlılarga joğovurtnuş, (118v)⁴ (s. 146).

könül — : Doğru yola girmek [= toğrulan —]

Da kirmä yarğuga xuluş bilä seniñ, zerä **könülmäz** alniña seniñ barça ten bilä bolganlar (245r)² (s. 294).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB könül — “doğrulmak” (s. 280).

Melijkke negü teg itingü kerek

*Özi teg buğunlar **könülgü** kerek (B 46) (s. 8).*

Et öz tüz tilese havaş boynı sı

*Havaş ölsa **könlür** et öz egrisi (5474) (s. 544).*

KSK könil — “doğruya sevk edilmek” (s. 474) ; kön(ü)l — “doğruya sevk edilmek” (s. 475).

*Anlar tut(t)ıtlar yäklärni dostlar taşrıda açın seznürlär anlar köni yolğa **könilmişlär** (7/30) (s. 109).*

*Äğär müsülmän bolsalar **könüldilär** (3/20) (s. 35).*

*Nişānlar yulduzlar birlä anlar yolğa **könlürlär**. Azu ol mu yaratur anıñ täg mü yaratmaz (16/16) (s. 193).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE könül — “doğrulmak, düzelmek” (s. 382).

*Mevlī ‘azze ve celle Havvānı eğri süñükdin yarattı, anıñ üçün tişiler **könülmes** eğri süñük turur tēp halk arasında yumağ boldı (7v/10-11) (s. 11).*

ME gönül — “doğru olmak” (s. 149).

*Yığın étdi bodunlar, çəm´ boldılar ol yığın, otrlıx **könüldi**, köni yol tuttı (150/1) (s. 62).*

*Erklig boldı nérse üze xandı şıwdın **könüldi** egri, düz boldı (154/1) (s. 62).*

TQK gönül — “doğru yolu bulmak, hidayete ermek” (s. 95).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM gönül — “doğru yola girmek” (s. 557).

*Tağı Tengri Te´ālā aytur: eger ĩmān keltürseler anıng kibi kim siz ĩmān keltürdüngiz angar (60b/1) magat **könüldiler** (60a/8) (s. 181).*

könülük : Doğruluk, dürüstlük; adalet [= artarlıx, toğrulıx / toğruluk / toğrulux]

Yoxtur ağızlarına alarnıñ **könülük**, (4v)⁹ (s. 6).

Ettiñ yargumnu da **könülük**ñü, (9v)⁵ (s. 12).

Kendi yargular dünyäni toğrulux bilä da joğovurtun kendiniñ **könülük** bilä (9r)⁹ (s. 13).

Biyıkläniptir **könülük**ü yüzünüñ anıñ, üstünä barça duşmanlarınıñ kendiniñ eyälik etkäy (10r)^{26/5} (s. 14).

Tirgiz meni, Biy, zerä eksildi surp, eksildilär **könülük**lär oğlanlarından adamnıñ (13v)² (s. 18).

Kim ki yürür zadasız, etär artarlıxını, sözlär **könülük**ñü yüräkinä kensiniñ (16r)² (s. 20).

Kümüşün kensiniñ yalga ol bermäsin, orunç **könülük** üsnä ol almasın, kim bunu etsä, ol heç seskänmägäy menjilik (16v)⁵ (s. 22).

Yüzüñdän seniñ **könülük** maña çıxsın, (17v)² (s. 22).

Barça **könülükü** anıñ alınımadır, (21v)²³ (s. 28).

Yol körgüz maña **könülüküñdän** seniñ (35v)⁵ (s. 44).

Barça yolları Eyämizniñ yarlıgamañ bilä da **könülük** bilädir alarga, kimlär ki çolarlar antın da tanıxlılığına (36r)¹⁰ (s. 46).

Yarlıgamañıñ seniñ, Biy, alını közümnüñ menim, da biyanovlu bolgaymen **könülüküñä** seniñ (37v)³ (s. 46).

Şahat, ki toprağ çosdovanel bolgay alınıña seniñ, ya belgirtkäy **könülüküñnü** seniñ? (43r)¹⁰ (s. 54).

Doğrudur sım arlaganı Eyämizniñ, da barça işläri anıñ inam bilä dir, ⁵ da sövär yarlıgamañı da **könülüküñnü** (48r)⁴ (s. 60).

Oyan da bağ, Biy, **könülükümä** menim, (54r)²³ (s. 66).

Biy, köktädir yarlıgamañıñ seniñ, **könülüküñ** seniñ seniñ bulutka dirä (55v)⁶ (s. 68).

Biy, sen bildiñ, ki ¹¹ artarlığıñıñ seniñ yapmadım yüräkimä menim, **könülüküñnü** da çutçarmağıñıñı (66v)¹⁰ (s. 82).

Yeber, Biy, yarığıñıñıñ seniñ da **könülüküñnü** seniñ, ki uzatkaylar meni mindirgäylär ari tağına seniñ da öviñä seniñ (70v)³ (s. 86).

Färah bolgay tağı Sionnuñ, da sövüngäylär çızları Jutanıñ seniñ **könülük** üçün, Biy (78r)¹² (s. 96).

Bar da çalır meñjilik alını Teñriniñ yarlıgamañ da **könülük**, kimlär çolsalar andan (100r)⁸ (s. 124).

Teñri, köp yarlıgamağıñdan seniñ işit maña, **könülük** çutçarmağıñdan seniñ (113r)¹⁴ (s. 140).

Turmadılar alar ösiyätinä Eyämizniñ da **könülükünä** körä anıñ klämädilär barma (104r)¹⁰ (s. 163).

Küçlügen sen, Biy, da **könülük**ün seniñ çövränädir seniñ (152r)⁹ (s. 186).

Neçik yaraç, çövränä bolgay seniñ **könülük**ü anıñ (160r)⁴ (s. 194).

Oı kendidir Biy Tenrimiz bizim, barça yerdädir **könülük**ü anıñ (180r)⁷ (s. 218).

İnamlıdır barça buyruqları anıñ, ⁸ toxtalıptır menı menilik, etiliptir **könülük** bilä da toğrulux bilä (157r)⁷ (s. 241).

Ant içtim da toxtattım, ki saxlagaymen barça **könülük**ün artarlıxıñıñ seniñ (215v)¹⁰⁶ (s. 260).

Ant içti Biy Tawit'kä **könülük** bilä da yalğan etmädi anar (232v)¹¹ (s. 280).

Yuvuxtur Biy barçasına, ki sarnarlar anar, barçasına, ki sarnarlar anar **könülük** bilä (249v)¹⁸ (s. 300).

Aytar sözüñ kendiniñ Jagopka, toğruluxnu da **könülük**ün Israjelgä (200r)^{8/19} (s. 303).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

- AH** könilik “doğruluk” (s. XL).
*Keçür sen me `ımrüng **könilik** öze (154) (s. 52).*
*Köni bol **könilik** kıl atan köni*
Köni tiyü bilsün kişiler sini
Könilik tonın keç koğup egrilik
*Keğim ton talusı **könilik** tonı (165-166-167-168) (s. 53).*
- IKT** könilik “1. truth; justice; 2. guidance” (s. 167-168).
*Biz ıdtımız sanga Bitigni **könilik** birlä (4/105) (s. 167).*
*Andın kim törüttimiz bir ögür könärlär **könilikin** (7/181) (s. 167).*
*Hüküm qılınur olar ara **könilik** birlä (39/69) (s. 167). (1)*
*Anlar kim köndilär, arturğay olarqa **könilik** (47/17) (s. 168).*
- KB** könilik “doğruluk, gerçeklik” (s. 279-280).

Törü tüz yoritğil buğunğa köni

*Kününg eğgü bolğay **könilik** küni (1374) (s. 155).*

***Könilik** mün ol barça eğgü asıg*

Bu asğı bile buldı menü tatıg (2756) (s. 288).

Negü tir eşitgil kişi eğgüsi

***Könilik** bile halkğa yağmış küsi (5891) (s. 584).*

KSK *könilik “doğruluk” (s. 474-475).*

*Ay anlar kim kertgündilär silärniñ aranızda tanuqluğ bermäk kaçan kälä silärdä birinjizlärkä ölüm tutsurmağ uğurında ekkägü **könilik** idiläri silärdin azu ekki ağnağular silärdä öñdin äğär sefer kılsa silär yär içindä (5/106) (s. 87).*

*Yaratmadımız köklärni yärlärni nä kim olar ekki ara mäğär yarağlıg birlä. **Könilikin** käligli turur kaçürgil körklüg kaçürmäk (15/85) (s. 190).*

*Ol ol kim yarlıg ıdı saña idin **könilikdin** (17/39) (s. 205).*

KTS *könilik “doğruluk, adalet” (s. 175).*

*Aytğıl... män äyä bolman siziñ üçün küçäylikkä tağı **könilik**kä (111b/11) (s. 118).*

***Könilik** dad (25/2) (s. 175).*

*Aydılar kälidiñ mu bizgä **könilikin** ya sän kim oynağuçılardın mu sän (34b/7) (s. 175).*

*Ay idim hüğm kılğıl **könilik** birlä (37b/6) (s. 175).*

HAREZM TÜRKCESİ

KE *könilik “doğruluk” (s. 380-381).*

*Ƙamuğın **könilik** üze aytu bérđi, Ya`küb aydı: ey Zeliha Yūsuf sewüglüki henüz köñlünđe bar mu (109r/1-2) (s. 152).*

Zeyneb aymış: *‘Āyişeli menli ara köñül ƣalğı bar velīkīn iñen sözlegen bühtānnı men aytu bilmezmen, men kiçiglikde uluğlukda ‘Āyişedin **könilik**din açın nerse körmışim yok (234v/11-12-13) (s. 339).*

NF könilik “doğruluk” (s. 259).

*Qarındaşingızdın derhōst qılıng kim sizlerke du‘ā qılsun, tēdi erse, şahābalar cümlesi keldiler, ol ‘azīzdin du‘ā derhōst qıldılar erse, Peyğāambar ‘as aydı: Cümlesinge bir yolu du‘ā qılğıl kim bu sā‘at sening du‘āng Һazratta maqbūl turur, tēdi erse, ol ‘azīz aydı: Ey Bār Hudāyā, taqvānı munlarning azıqı qılğıl taqı cümlesining işlerini **könilik** üze qılğıl taqı örgerü yerlerini uçtmağ qılğıl, tēp aytur erdi (316/7-8-9-10-11) (s. 219).*

TQK könilik “doğruluk, hidayet” (s. 94).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC könlük, könlük [kønlvk, konlvk, kønvlk, kønulic] “gerechtigheit. ‘iusticia’ ” (s. 152).

GT könilik “doğruluk” (s. 309).

*Ya ‘nī hīç oğlan toğmas illā evvel toğar **könilik** (26/11) (s. 12).*

***Könilik** Һağ rızāsıdur köni bol (50/9) (s. 24).*

könülük et — : Doğruluk / dürüstlük etmek

Da **könülük et** maņa artarlıxına körä seniņ, Biy Tenrim (54v)²⁴ (s. 66).

Asduac da **könülük et** maņa yarguma benim (70r)¹ (s. 86).

Tenri atıña seniņ tırgiz meni da Һuvatıñdan seniņ **könülük et** maņa (87r)³ (s. 106).

Könülük etkäy yarlılarına joğovurtnuņ, (93r)⁴ (s. 147).

Etmä könülük da işlämä artarlıxını yer yüzünä (122r)¹⁰ (s. 150).

Könülük etiniz yarlığa da xonarhğa (143v)³ (s. 174).

Etär yarlığamaḡ Biy, da **könülük** barça ziyanlılarga (174v)⁶ (s. 212).

Bildim, ki **etärsen**, Biy, yarğıu yarlığa da **könülük** çaräsizgä (242v)¹³ (s. 292).

könüsüz : Doğru / dürüst olmayan

Tirgiz meni, Biy, yaman adamdan, **könüsüz** kişidän xutxar meni (241v)² (s. 290).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY könisiz (s. 563).

*Monçulayu nomlug et'öz samadı dyan bilge bilig erser alku b(e)lgülertin **könisiz** [er]tip b(e)lgüke ilinmek artukrak b(e)lgüke yapşınmak mengü yme ermez (70/13-14-15-16-17) (s. 95).*

könüsüzlük : Doğru / dürüst olmama; haksızlık

Bunuğ üçün aldı alarnı öktämlik, kiydilär üstlärinä yamanlıxını da **könüsüzlük**lärin kensiläriniğ (123r)⁶ (s. 150).

Baḡ antıña, zerä toldu övläri damahlarnıñ yerdä **könüsüzlük** bilä (127r)²⁰ (s. 156).

Negä dinçä yargulagaysiz **könüsüzlük** bilä (143r)² (s. 174).

Aytmaga: “Toğrudur Biy Tenrimiz bizim, da yoxtur anda **könüsüzlük.**” (162v)¹⁶ (s. 198).

Köpländi mendä **könüsüzlük**ü öktämlärniğ, (212v)⁶⁹ (s. 256).

Heç ettiğ barçasın, kim keri boldular artarlıxıñdan seniğ (217r) zerä **könüsüzlük** bilädir sağışları alarnıñ (216v)¹¹⁸ (s. 260).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK könisizlik “haksızlık” (s. 475).

*Yemänjlar mällarınızını silär ara **könisizlik** birlä (2/188) (s. 20).*

könüsüzlük et — : Doğruluk / dürüstlük etmemek

Ne ki **könüsüzlük etti** duşman ariliğindän seniñ, ⁴ maıhtandılar körälmägänläriñ yaxşı tirlikläri içinä kensiläriniñ (125v)³ (s. 154).

Öktämlär **könüsüzlük ettilär** maña asrı, yoısa orenk’indän seniñ men bularmadım (211r)⁵¹ (s. 254).

köydürmäx / küydürmäx : Yakma

Anda hadirläptir sağıtın ölümnüñ, da oıların kensiniñ **köydürmäx** bilä etiptir (7v)¹⁴ (s. 10).

Hadirläptir sağıtın ölümnüñ da oıun kendiniñ **küydürmäx**kä yasagandır (7r)¹⁴ (s. 11).

HAREZM TÜRKÇESİ

KB küyür – mek (s. 305).

Bu begler ot ol otқа barma yağуқ

*Қalı bardıң erse **küyürmek** anуқ (653) (s. 81).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD köydürmek “yakma” (s. 391).

Minse abraş ol қуяş köymek nitey kim Bābürā

*Mini **köydürmekke** yildür merkeb ottur rākibi (43/6) (s. 143).*

BV köydürmek “yakma” (s. 773).

Kiçe köymek resmini pervâne mindin örgenür

Şem´ köydürmek işide meh-veşimğa ötkenür (171/1) (s. 142).

Yüzi köydürmekime ot saçı yıǵlatmaǵıma dūd

Közi tārācıma sā´ī qaşı hūn-rīzime māyil (379/2) (s. 314).

YED köydürmek “yakma” (s. 404).

Tarīkat ehlini endīşesi kanā´atdur

Vücūd şem´ini köydürmek anga´ādetdür (53/2) (s. 89).

İy perī´ışq āteşi birle tenimni örtegil

Otkā köydürmekke ensebdür bu qaşşalğan otun (251/2) (s. 260).

küçlü : Güçlü, her şeye gücü yeten (= Allah’ın “El-Kâdir”, “El-Kaviyy” sıfatları)

Tenri yarǵuçı toǵru **küçlü** da uzun esli, xaysı ki yebermäs öçäşmäxin kendiniñ hār kez (7r)¹² (s. 11).

Küçlüsen sen, Biy, da könülükün seniñ çövräñadır seniñ (152r)⁹ (s. 186).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY küçlüg (s. 577-578).

*Amtı m(e)n yügerü on **küçlüg** ayagka tegimliglarning üskinte açā yada ötüneyin (109/1-2-3) (s. 110).*

*Biz ol kuşatrig körüp .. tütsüg yıdın tuydukumuzda ol tütsüglüg şuşatridın altun önglüg y(a)ruklar ünüp ordumızni karşımızni y(a)rutgay yaşutgay ’eng mintın azrua t(e)ngri ordusinga tegi kayu erklig **küçlüg** baş başdın (425/1-2-3) (s. 243).*

*Edgü edgü sizler kamağ **küçlüglere** monı (473/1-2-3) monçulayu tınıl(i)glarka edgülügin asıglığın adruk adruk d(a)r(a)nıların öngin öngin ötüntüngüzler (472/23-24) (s. 264).*

IB küçlög “güçlü, kuvvetli” (s. 56).

*Antağ **küçlög** men (3) (s. 18).*

*Antağ **küçlög** men tir (60) (s. 25).*

İK küçlög; KWYCLWK “güçlü, kuvvetli” (s. 198).

*Uluğ **küçlög** qutluğ bodısaβatlar ermäsär bu yerkä nän tägmägäy erti (XLV.2.-3.-4.-5.) (s. 33).*

MS küçlög “kudretli” (s. 424).

*Kim hormuzta tengri(te) ulatı uluğ **küçlög** tengri(ler) kirit atlıg dıdımlıg başları öze yinçürü töpün yükünmiş tözün bursong kuvrağ erdni kutınga men kirtülög upası (bo)z bay tirek yidleg birle (i)lgimizni kavısurup töpümin (yir)ke tegürüp ayayu ağırlayu (yinçürü) (y)ükünür men (2/52-53-54-55-56-57-58-59-60-61) (s. 43).*

*Anta ötrü vayşarvan mağaraçnıng üç uluğ **küçlög** inanç buyruqları erti (7/4-5-6-7) (s. 50).*

US küçlög “silniy” (s. 285).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT küç – lüğ, küç – liğ “güçlü, kuvvetli” (s. 393).

*Anıñ yeli **küçlög** (III, 161/29-30).*

***Küçliğ** bilekliğ kişi (I, 509/23).*

IKT küçlög “strong, powerful” (s. 175).

*Aydılar: ay Mūsā, bütünlükin anıng içindä bođun, **küçlüglär** (5/22) (s. 175).*

*Ol Tangrı qamuğ näng üzä **küçlög** uğan (5/40) (s. 175).*

*Ärmâz miz angar biz **küçlüg** uğan (36/3) (s. 175).*

*Boldılar ğalaba qılığlı, **küçlüglär** (61/14) (s. 175).*

KB küç – lüg (s. 297).

Kiming arķası bolsa küçlüg bolur

*Bu **küçlüg** kişi kutķa tüplüg bolur (1699) (s. 187).*

*Yumıtsa er at bolsa **küçlüg** elig*

Yorıtsa törü tüz yetürse bilig (1927) (s. 210).

KSK küçlüg “güçlü, kuvvetli” (s. 484).

*Bütünlükün taņrı **küçlüg** turur ķatığ ķınlığ ol (8/52) (s. 131).*

*Anlar tãğ kim silärdä öñdün ärdilär ķavirãķ silärdin **küçlüg** üküşrãķ mālın oğlanların (9/69) (s. 140).*

*Ķatığ **küçlüg** ķılı bergil anıñ birlä arķamnı (20/31) (s. 228).*

KTS küçlig ~ küçlüg “güçlü, kuvvetli” (s. 184).

*Ķatığ **küçlig** ķılı bãrgil (20/6) (s. 184).*

*Bir **küçlüg** cadu ärür (61b/16) (s. 184).*

HAREZM TÜRĶÇESİ

İML küçlüğ “güçlü, kuvvetli” (s. 49).

KE küçlüg “güçlü, kuvvetli” (s. 406).

*Ķamuğ uzun boyluğ erdiler, tört yüz ķarı boğları baş üze sekrip ağağların tepseler tizleriñe teĝi kömlür erdi, küçleriñe boğlarına yaraşu butlar ķıldılar, küçleriñe küwendiler, biz teg **küçlüg** bar mu? tédiler (29r/15-16-17-18) (s. 41).*

*Bu Semdün bir dīv erdi ķorķunç **küçlüg**, heybetlig Süleymãnga boyun sunmaz erdi (139v/16-17) (s. 197).*

ME küçlü “güçlü” (s. 153) ; küçlüg “güçlü” (s. 153).

*Tüpledi anı ölüm, **küçlüken** öldürdi anga ölüm rahmet kıldı anga (179/8) (s. 69).*

*Berkitdi anı, **küçlüg** kıldı anı sanadı mālını, üküş kıldı anıng mālını qaqladı etni, dilip qaqladı etni (92/2) (s. 49).*

NF küçlüg “güçlü” (s. 270).

*Peygāmbar aydı: Yā ‘Alī tüşgil, sen mendin **küçlüg**rek sen tēp aydı erse, ‘Alī tüşti (50/15-16) (s. 37).*

TQK küçlüg “1. güçlü, kuvvetli; 2. şiddetli, çetin; 3. güçlü, kuvvet ve kudret sahibi, ‘esma-i hüsnâ’dan” (s. 101).

YB küçlü “güçlü” (s. 224).

*Şimdiki hâlde taht hana aḥmed öksüzler diyen ādemlere varmış **küçlü** olmış (K. VII. 26-27) (s. 123-124).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC küçlü [chuçlu / kwçlu, kuçlu, kuzlu] “stark; mächtig. ‘stark” (s. 157).

GT küçli “kuvvetli” (s. 314).

*Çünkü kördüng ḥaşm senden **küçlüdür**, ol seni urmaḳ tilese yıǵlaǵıl (200/7-8) (s. 99).*

*‘Aklı nefis ilinde eyle giriftār bolup turur niçük kim bir ‘āciz ir **küçli** ḥatun ilinde giriftār bolsa (341/6-7) (s. 170).*

KF küçlü (s. 1028).

*Anuḡ içün kim iki kişinüḡ sözi **küçlüdür**, bir kişinüḡ sözinden (142b/13-14) (s. 352).*

KK küçli “güçlü” (s. 117).

TT küçlü “güçlü” (s. 126).

TZ küçli “güçlü, kuvvetli” (s. 213).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK güçlü (s. 489).

*Eyitdiler biz **güçlü** ve kuvvetlü-biz (407a/7) (s. 208).*

*Tanrı Ta`ālā laḫıfdür kullarına rızq vērür kime dilese daḫı ol **güçlü** kuvvet ve kudret eyesi (522b/1-2) (s. 265).*

KT güçlü “kuvvetli, güçlü” (s. 271) ; güçlü : → güc (s. 277).

*Eyitti ol ikinün birisi ya`nî ulusı: “İy atam, kiriye dut anı! Bayık yigregi anun kim kiriye duttun, **güçlüdür**, inam.” (28/26) (s. 314).*

küçlü bol — : Güçlü olmak

Küçlü bolgay yerdä butaxı anı, (199r)² (s. 240).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB küç – lüg bol — (s. 297).

*Kiming arḫası bolsa **küçlüg bolur***

Bu küçlüg kişi kutḫa tüplüg bolur (1699) (s. 187).

*Yana elgi **küçlüg bolur** muḫteşib*

İsizlerni yıḫsu cema`at kezip (5588) (s. 554).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE küçlüg bol — (s. 406).

*Kim ol kün cevāb aydı erse neçeme küçlüg çıḫay erse ḫac ötegey, taḫı kim cevāb aymadı erse neçeme **küçlüg bolsun** ḫac ötegey (53v/9-10) (s. 74).*

ME küçlü bol — (s. 153).

*Hüccet ketürdi aning üze anı qaytdı d̄inindin tüz boldı, doqalandı qatıg boldı, **küçlü boldı** sana urdı, tutdı anı ʻiddet tutdı (143/4-5) (s. 60).*

***Küçlüg boldı**, yığıcı boldı çerig qara koyuğ tüwkürdi, aḡ tuw tedi (174/8) (s. 67).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM küçli bol — (s. 561).

*Taḡı Nebī ʻaleyhiʻs-selām ayıttı: kim kim sewse kişilerden **küçli bolğay**, tevekkül kılsun (79a/5-6) (s. 192).*

küt — : Gütmek; doğru yola sevk etmek (Metinde: “Tanrı’nın insanoğlunu doğru yola sevk etmesi”)

Kütkäysen/Kütsärsen alarnı tayax bilä temirdän/temir, neçik sağıtın/sağıt çölmäkçiniñ, uvatkaysen/uvatsarsen alarnı (2v)⁹ (s. 2/3).

Xutxar joğovurtuñnu seniñ da alğışla jařanklıxıñni seniñ, **küt** da biyiklät alarnı menjilikkä dirä (41r)⁹ (s. 52).

Biy yalgız **kütär** edi alarnı, (43v)¹² (s. 71).

Budur Asduac, Asduacımız bizim meñi menjilik, da bu **kütkäy** bizni menjilikkä dirä (78v)¹⁵ (s. 96).

Kütär edi alarnı eslilik bilä yüräkiñ kensiniñ, (138r)⁷² (s. 168).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY küt — (s. 582).

*Ay ere kim sening isig öz alımçılarnıñ otuz artuk bağlıg tutuğlug tınl(ı)glar öngin öngin erklig kannıñ karşısında kınğ közin salınmış karaklıgın sini **küte** tururlar (9/16-17-18-19-20-21) (s. 63-64).*

*Tınl(ı)gların tapı için (40/1-2-3-4-5-6-7) tınl(ı)gların uğuşların tözlerin adırtlıg bilmişde kin .. ötrü üdüg kolug **küt**medin üdüg kolug boş ertürmedin orunlarka yaraşı üdke koluka yaraşı (39/22) (s. 84).*

MS küd — “gözetmek, bakmak” (s. 424).

*(Amtı) bu kü... ..rü bu tünte ki... iliksiz tutuqsuz köngülin ...üm künümin **küdeyin** (12/23-24-25) (s. 58).*

*Yıdılg tütsüg tamturuplarağ **küde**ç sakıntı (92/5-6-7-8) (s. 166).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT küdh— “durmak, beklemek; gözlemek, gütmek (Oğuzca) *Bk. küt—*” (s. 394) ; küt— “gütmek. *Bk. küdh—*” (s. 401).

*Bir köç **küdhgil** (I, 321/16).*

*Ol meni **küdhti** (III, 441/7).*

*Ol koy **küdhti** (III, 441/9).*

*Kizlep nelük **kütersen***

Emdi anı kısırkan (II, 264/1-2).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

KK küt — “gütmek” (s. 118).

TZ küt — “gütmek. *Bk: kütle —*” (s. 215).

kütül — : Güdölmek; doğru yola sevkedilmek (Metinde: “İnsanoğlunun Tanrı tarafından doğru yola sevkedilmesi”)

Umsan Biygä da et tatlılıxını, tur dünyädä da **kütölgäysen** ululuğundan anıñ (59v)³ (s. 72).

küydür — : Yakmak

Küydürgäy da kirgäy tıbdäki tamuıka dirä (90r)²² (s. 110).

Tüştü ot, da körmädilär günäş, neçä ki eslärinä algıy edilär tegänäklärin kensiläriniñ, neçik tñnik yüräklänip tirilä **küydürgäy** alarnı (96r)¹⁰ (s. 120).

Ot alınına anıñ bargay, **küydürgäy** çövräsin duşmanların anıñ (167v)³ (s. 204).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY köyür — (s. 568).

*K(e)ntü kılmış ayıg kılınçların açā yada kşantı kılıp yene k(e)ntü özi üçün biş ajun tınl(ı)glar üçün kut kolup buyan evirsün bir arıg evde (525/1-2-3-4) azu ar(a)nyadan sengremde ud mayakın suvap mandal kılıp çından tütsüg **köyürüp** tapıg udug kılsun (524/19-20-21-22-23) (s. 284).*

*Bo körküm üskinte törtgil mandal kılıp tört burnaçda tolu mır suvı azu panıt suvı kodsun türtgü saçgu **köyürgü** ıslagular ulatı hualıg bezekler ursunlar .. yene ol mandal üskinde yir otçuk kılıp kömür ootı urup kaz üyüri ölung çeçeki birle **köyürüp** mening dar(a)nımın yüz sekiz sözlesün .. Bir sözlemişde birer **köyürsün** (544/7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18) (s. 292).*

MS köyür — “yakmak” (s. 419).

*Vinay yinçge yoriğça ...e ... tolp et(üz)ümüz ... **köyürür** (62/21-22-23-24) (s. 121).*

*Üstün örtüki altın yap(ağı) tört tamı alku temirliġ (ört)lüg kamağ ödün iri(nç yarlıġ tınlıġ)larıġ oqsuz te(ginçsiz) **köyürür** (83/42-43-44-45-46) (s. 154).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT köytür — “yakmak; yaktırmak. *Bk.* köyür —” (s. 369) ; köyür — “yanmak, yaktırmak. *Bk.* köytür —” (s. 369).

Er otunğ köytürdi (III, 187/24-25).

Ol anınğ tonın köytürdi (III, 193/18-19).

Yügürdi kewel at

Çakıldı kızıl ot

Köyürdi arut ot

Saçrap anın örtenür (II, 133/13-14-15-16).

KB küyür — “yakmak, yaktırmak” (s. 305).

Yuluğ kıılma özni adınlar üçün

Suyurğa özünğni küyürme küçün (1404) (s. 158).

Olar kut tururlar kut elgi uzun

Küyer ot tururlar küyürgey özün (4087) (s. 412).

KSK küydür — “yakmak” (s. 489) ; küyür — “yakmak” (s. 489).

*Ägär körsä sän ançada kim cānların alsalar anlar kim tandılar
färiştälär ururlar yüzlärini arķalarını tatınlar küydürgän kınnı (8/50) (s. 130).*

*Baķıl idin tapa ol kim bolduñ anıñ üzä ürük turuğlı. Küyrälim anı
yana sawralım anı täñiz içindä sawurmaķ (20/97) (s. 232).*

KTS küydür — “yakmak” (s. 186).

*Küydürälim anı yana yelgä sawuralım anı täñiz içindä sawurmaķ
(24/6) (s. 186).*

Ol yalınlanur kızğan küydürmäk (106b/9) (s. 186).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE köydür — “yakmak, yaktırmak” (s. 393) ; köyür — “yakmak” (s. 393).

*Zindānı arıttılar, açça birle [su]vadılar, arığ yığlar köydürdiler,
bisātlar töşediler, taht kırdılar (87r/18-19) (s. 121).*

*Ot ayğay: ey [Mālik] sen köyür tēyürsen ammā Mālikü'l-mülük
aytur: köyürmegil (51v/14-15) (s. 71).*

ME köydür — “yakmak” (s. 150).

Süzük kıldı Tanrığa kulıuq töresin öre durğuzdu anga yigrendi anı bozuk kıldı Tanrı anıng hucçetini köydürdi anı yüz ewürdi andın (17/6-7-8) (s. 34).

Bu rāstlık tangğa ketürdi meni nêrse yıñnadı qalılık toldurdi çanaqñı kapsadılar anı köydürdi anı, örtedi anı ört (k.) olcasız qaldı yağı birle uruşğan awsuz qaytdı awçı (24/2-3-4-5) (s. 35).

MM köydür — “yakmak” (s. 235).

Muhabbetniñ otı bağır köydürür

Ve-lîkin qabül teşrifin keydürür (322/1-2) (s. 139).

TQK köydür — “yakmak” (s. 97) ; köyür — “yakmak” (s. 97).

YB köydür — “yaktırmak” (s. 223).

Biz tağı yaqşısı sözlerimiz ayıtğunça kişimni iki şehrimiz köydürdi (K. III. 11-12) (s. 117).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC köjdür— s. küjdür— (s. 150) ; küjdür—, köjdür—; küjdürü, köjdürü [coydur—; coyduru / zuerst in cöydur—, dann in cvydur— verb.] “verbrennen, anzünden. ‘ardere” (s. 158).

GT küydür — / köydür — ? “yakmak” (s. 315).

Manga ni qayğu özini küydürse pervāne (231/13) (s. 115).

İM köydür — “yakmak, yaktırmak” (s. 558).

Tağı ol kim rivāyet qılındı kim boğuzlağay ol hayavānnı tağı köydürgey tip (407a/8) (s. 411).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD köydür — “yakmak” (s. 391).

Köz şem'ini yarutkalı meh-veş kilding

Şabr öyini köydürgeli âteş kilding (287/1) (s. 252).

Köydürür *hasretide mini nitey*

Ateşin gül dik iki ruhsaring (506/2) (s. 301).

BV köydür — “yakmak” (s. 773).

Yaşurdum dāğ-ı 'ışkıng hecr otı cismimni köydürdi

Köngülni dağı çāk it kalmadı çün anda pinhānlık (319/5) (s. 265).

Aytsam kim şadkang oldum nige köydürdüng mini

Dir ki bu müşkilni fehm it şem' ile pervānedin (497/3) (s. 406).

DG köydür — “to (cause to) burn” (s. 328).

Ol közi otluqni sevdüng öz hadıngnı bilmäyin,

'İşq otı har neçä köydürsä, hanuz kām dur sanga (10/3) (s. 22).

Firāq otına hud cān örtānip tur;

Ne dur dep köydürür sen andın artuq (105/3) (s. 117).

LÇ küydürmek “yandırmak, ihrāk etmek, yakmak” (s. 263).

LD köydür — “yandırmak, yakmak” (s. 538) ; köyür — “yakmak” (s. 538).

Sening otluq közüng sihri mini köydürdi sevdādın

Kaşıng hem igrilik birle tüz itti 'ömr bünyādın (1361) (s. 149).

Ot eger sunı köyürmes bolsa iy cān u cihān

Ni üçün bu luḡfīning cānın dudakıng köydürür (700) (s. 77).

SD köydür — “yakmak; krş. köyür —” (s. 508) ; köyür — “yakmak; krş. köydür —” (s. 508).

Köydürdi *ol 'ūd tig üze cānımni 'anber tig mening*

Sim tig saķakıng güyiyā anıng işin ḡām eyledi (590) (s. 246).

Kuyuşka ta'neler urur bu kün yüzüñg kameri

***Köyürdi** yüzüñge baqsam, mini közüm kamarı (661) (s. 266).*

ŞHD köydür — “yakmak, yaktırmak” (s. 522) ; köyür — “yanmak, yaktırmak” (s. 522).

Sini sivdüm sanga kiltürdüm imān

*Küfr ü zulmet tūğların ol **köydürür** (5a/3-4) (s. 68).*

Bu mining āhım otıñıñ şu'lesinde her kiçe

*Özini pervāne yanglıg asru **köydürdi** çibin (118b/5-6) (s. 209).*

Yüzidür ot delī-i āteşin hem

*Uşol otğa **köyürgil** 'aql u dīn hem (107a/11-12) (s. 195).*

YED köydür — “yakmak” (s. 404).

Bāde tābıdın yüzüñg şevkı çemenğa urdı ot

***Köydürüp** gül-bergin ü şāh kıldı bülbülni kebāb (32/2) (s. 67).*

Derd otın yaqtı közümge hicr çün kördüm yüzin

***Köydürür** elbette her dārū ki olğay sūd-mend (45/2) (s. 80).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK göyündür — “yakmak, kavurmak” (s. 486-487).

*Biz yaraqladux zālimlere bir od ki (316b/1-2) kaplamışdur anları cehennemün perdeleri ve eger şu isteseler meded isteseler meded yetişür şu vérilür anlara kaţrān gibi ıssısından yüzleri **göyündürür** (316a/7) (s. 163).*

*Pes anlar kendülerini ziyān éderler cehennemde ebedī kalurlar (374a/1) **göyündürür**-biz yüzlerini tamu odı (373b/6-7) (s. 191).*

KT göyündür — “yakmak” (s. 267).

*Bayık anlar kim kâfir oldılar âyetlerümüze, soñra **göyündürevüz** anları odda (4/56) (s. 64).*

*Pes, olmadı kavminun cevâbı, illâ kim eyittiler: “Depelen İbrâhîm’i, yâ **göyündürün anı.**” (29/24) (s. 322).*

küyül — : Yanmak; yakılmak

Küyülüp ottan da buzulup oçâşkâniñdän tas bolgaylar (141r)¹⁷ (s. 172).

M**meñi : Ebedi, sonsuz**

Sövüngäylär sendä barçası, kimlär umsanıptırlar saña **meñi** sövüngäylär, da ıngaysen sen alarda (5r)¹² (s. 6).

[Colophon] Yazdırgan sarnagan bilä birlängäylär yazuçı bilä da añılğaylar Teñri alınına **meñi** uçmağına, amen (26v) (s. 34).

[Colophon] Yazdırgan da sarnagan birlängäylär yazuçı bilä, da añılğaylar Jisus K'risdoska eyäläri alarnıñ, amen **meñi** uçmağına, amen eğici (59r) (s. 72).

Zerä Teñri boluşuçımızdır bizim **meñi** zamanalardan (101r)⁹ (s. 126).

Tapunuñuz Eyäsinä eyälärniñ, ki **meñi** ... ⁴ Etti ulu sk'ançeliklär yalgız, ki **meñi** ... ⁵ Kokni etti esliliki bilä kensiniñ, ki **meñi** ... ⁶ Toxtattı yerni üsnä suvnuñ, ki **meñi** ... ⁷ Etti ulu yarıxlar yalgız, ki **meñi** ... ⁸ Günäşni etti buyruççı kününä, ki **meñi** ... ⁹ Aynı da yılduzlarnı buyruççı keçägä, ki **meñi** ... (236r)³ (s. 284).

Algışın Eyämizniñ sözlägäy ağzım, algışlagay barça tiri ari atın anıñ **meñi** da meñi meñilik (250r)²¹ (s. 300).

ORHUN TÜRKCESİ

OY beñgü "ebedi; ebedi olarak" (s. 129).

M(e)n b[(e)ñgü t(a)ş tikd(i)m t(a)bg](a)ç k(a)g(a)nta b(e)d(i)zçi k(e)lürt(ü)m b(e)d(i)z(e)t(ti)m (KT G11) (s. 22).

Ö[tük(e)n y]iş ol(u)rs(a)r b(e)ñgü [il tuta ol(u)rt(a)ç]ı s(e)n (BK K6) (s. 46).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY menggü *krş.* mengü (s. 591); mengi (s. 591); mengü *krş.* menggü (s. 592).

*Noş tatıglıg mengülüg nırvan ... arıglıg balıkka kigürüp .. noş tatıglıg itıgsız .. **menggü** mengig aşatur siz (647/3-4-5) (s. 336).*

*Sansız tınl(ı)glarıg sansar emgekintin ozgurup nırvan **mengisinge** tegürgülük küç kūsünke teggülük buyanlıg ulug bedük yükmekig yüker (421/16-17-18-19) (s. 242).*

*Monçulayu nomlug et'öz samadı dyan bilge bilig erser alku b(e)lgülertın könisiz [er]tip b(e)lgüke ilinmek artukrak b(e)lgüke yapşınmak **mengü** yme ermez (70/13-14-15-16-17) (s. 95).*

IB mengi “sevinç, mutluluk” (s. 57).

*[Bulıt] āra kün tugmış, busanç āra **mengi** kelmiş tir (52) (s. 24).*

SUK Mänggü “personenname” (s. 266) ; Mängü “personenname” (s. 266).

US mänji “veçniy” (s. 286) ; mänjü “veçniy, cp. mänji” (s. 286).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT menğgü “ebedî, daimî, sonsuz; ebedîlik, sonsuzluk” (s. 411).

*Öd keçer kişi tuymas, yalnğuk oğlu **menğgü** kalmas (III; 44/18, 45/1).*

*Yalnğuk **menğgü** tirilmes, sınka kirüb kirü yanmas (III, 65/1-2).*

***Menğgü** ajun (III, 378/15).*

*Togup takı kalmadı **menğgü** eren*

Ajun küni yılduzı tutçı togar (III, 378/20-21).

IKT mänggü/mängü “eternal” (s. 183) ; mängü “see mänggü/mängü” (s. 184).

*Kiringlär tamuğ qapuğlarındın **mänggü** qalıglılar aning içindä (16/29) (s. 183).*

*Aqar aning astınıda ariqlar, **mängü** qalıglılar aning içindä (58/22) (s. 183).*

KB mengü “sonsuz, ebedî” (s. 313-314).

Köni bolsa yalnguq küni edgü ol

*Küni edgü bolsa kutı **mengü** ol (2757) (s. 288).*

*Erej koğ tilek arzu **mengü** tile*

*Bu **mengü** erej kolsa emgek bile (5190) (s. 517).*

KSK mängü “sonsuz, ebedi” (s. 496-497).

*Taķı anlar ot iyäläri. Anlar anıñ içindä **mängülär** (3/116) (s. 44).*

*Taķı kim yarlıg tutmasa taņrınıñ taķı yalavaçınıñ kăçsä anıñ yığığlarındın kigrü anı otķa **mängü** qalıglı anıñ içindä (4/14) (s. 55).*

*Yana aytıldı anlarka küç kıldılar tatiñlar **mängü** kınnı (10/52) (s. 151).*

KTS mäñü “bengi, ebedî” (s. 189).

***Mäñü** qalıglı anıñ içindä (8b/5) (s. 189).*

HAREZM TÜRKCESİ

KE mengü “bengü, ebedî, sonsuz” (s. 434).

*İblīs aydı: anıñ üçün yıgdı kim ol yıgaçdın yése uçmağda **mengü** kalur taķı uşmağ mülkindin adırılmaz tēp (11v/1-2) (s. 17).*

*Ba‘zılar aydılar: yalavaç ərmes, muşliħ ərđi taķı seyrānliğ, Benī İsrā`ilde ulğardı **mengü** suvın içip tirig qaldı ammā İlyās mürsel yalavaç turur (160r/3-4) (s. 227).*

ME męngü “ebedi” (s. 156).

*Qılınçını ögdül buldı, ögdi fî'lini, fî'linge hâmd aytı **mengü** koydı anı Tangrı uştağda (9/1) (s. 32).*

***Mengü** kıldı anı Tangrı külge bulğadı söglüncüni, külge kemişçi söglüncüni (70/6) (s. 44).*

NF mengü “ebedi” (s. 288).

*Kimning kim terāzūsi tevḥīd birle, īmān kelimesi birle, eḡgü 'amal birle cerb bolsa, ol kimerse qurtulmuşlardın turur; ve eger terāzūsi yüngül bolsa, ḡayrātı taqı tā'atı az bolup ma'şīyatı taqı küfri taqı fıskı üküş bolsa, ol kimerseler öz nefsinge ziyān qıldılar taqı tamuğda **mengü** qaldılar, tēp aytur (177/4-5-6-7) (s. 122).*

*Ādam peygāmbar aydı: Tedārük ne turur? tēdi erse İblīs aydı: Tedārük ol turur kim buğday yığaçınıng mēvesidin tenāvul qılsangız, ékegü taqı bu uçtağ içinde **mengü** bolup qalğaysız, tēdi erse, Ādam peygāmbar aydı: bu yığaçdın tenāvul qılmaqdın Ḥaq tvt biz ékegüni men' qılıp turur, biz ne qılalıng? tēdi erse, İblīs ant yāḡ qıldı: Men sizke eḡgülik taqı ögüt cihetidin aytur-men (281/1-2-3-4-5) (s. 194).*

TQK mengü “ebedi” (s. 106).

YB mengü “ebedi” (s. 225).

*Aramızda ilçi keleşi ıyışıp selām bölüklerimiz yitişip bāzergān ortaqlarımız yürüşse keçer boy qalur **mengü** atka yaḡşısı ol bolğaymu erne (A. III. 14-15) (s. 108).*

*Bismi'llāhi'r – rahmāni'r – rahīm bi'l – kuvveti'l – aḡadiyye ve'l – mu'cizeti'l-muḡammediyye **mengü** Tengri küçinde Muḡammed resūlu'llāh vilāyetinde ḡacī girey sözim o uluğ ulusning tümen ming yüz on oğlanlar begleringe basa kırım tömenini bilgen iminek başlığ daruğa begleringe ... (K. I. 1-2-3-4-5-6-7) (s. 112).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC menü, meni (*auch* mengü?) [menv, menü, menü; meni; meni *aus* menü verb.; mäŋgv; menüv] “ewig. ‘eternus’. ‘ebik’ ” (s. 164).

GT mengü “ebedî” (s. 323).

*Tileseng eygü atıng **menü** ƙalgay, ayakdan tüşken ilin tutƙuçı bol* (344/3-4) (s. 171).

İM mengü “ebedi, sürekli” (s. 566).

*Ammā otuz yitiŋçi mes’ele ayıttuƙ biz eyle kerek kim bilgey rāstı barça ħalāyıklar çıkarlar dünyādan biş türlüg vech öze: ammā kāfir çıkar, ve ammā münāfıƙ çıkar, yā mü’min çıkar yazuksız, yā mü’min çıkar yazuklı tevbe kılıp, yā mü’min çıkar yazuklı tevbesiz (51a/1) kim kim çıkısa dünyādan kāfir bolup, yā münāfıƙ bolup kirürler otğa **menü** ƙalurlar ot içinde (50b/5-6-7-8) (s. 175).*

menilik : Ebediyen, sonsuza dek

Fārah bolgaylar barçası, ƙaysıları ki umsanıptırlar saña, **menilik** sövüngäylär, da turgaysen sen alarda (5r)¹² (s. 7).

Teŋri bar, da bolur **menilik**, (9v)⁸ (s. 12).

Sen, Biy, saƙladıŋ bizni da abradıŋ bizni cıstan bu çaƙ **me**(12v)**nilikkä** diŋrä (12r)⁸ (s. 19).

Kümüşün kensiniŋ yalga ol bermäsin, orunç könülük üsnä ol almasın, kim bunu etsä, ol heç seskänmägäy **menilik** (16v)⁵ (s. 22).

Xorxusu Eyämizniŋ surptur (28r) da ƙalır **menilik** (27v)¹⁰ (s. 36).

Aŋ, Biy, şağavatiŋni seniŋ, da yarlıgamayıŋni, ki bardır **menilik** (35v)⁶ (s. 44).

Xanlıƙ etkäy Biy **menilik** (42r)¹⁰ (s. 52).

Men ayttım yaxşı tirlikimä benim, ki seskänmägäymen **meñilik** (42v)⁷ (s. 54).

Esiñä bolsun seniñ künläri **meñilikniñ**, anıñız yıllarnı millät millättän (57r)⁷ (s. 70).

[Prayer] Beriniz haybat Teñrigä, beriniz algışını Eyämizgä Teñrigä, adam sövüçigä **meñilik** parexosluXu bilä (44v) (s. 73).

Biy sövär toğruluxnu da heçkä bermäz arisin kensiniñ, yoXsa **meñilik** saXlar anar (62r)²⁸ (s. 76).

Üläşindi başXış ağızından seniñ, bunun üçün algışladı seni Teñri **meñilik** (73v)³ (s. 90).

Budur Asduac Asduacımız bizim meñi meñilik, da bu kütkäy bizni **meñilikkä** dirä (78v)¹⁵ (s. 96).

Kötürdüm xolumnu kökkä, ant içtim oñum bilä benim da ayttım, ki tirimen men **meñilik** (691^av)⁴⁰ (s. 114).

Bolgay atı Eyämizniñ algışlı **meñilik**, zerä burundur künäştän atı anıñ (120r)¹⁷ (s. 148).

Teñri, xanımız bizim burun **meñiliktän**, ki ettiñ xutxarmaXlıX ortasına yerniñ (126v)¹² (s. 154).

Meñiliktän çaX **meñilikkä** diñrä sensen (125r)² (s. 193).

Tas bolgaylar meñi meñilik, da sen biyiklänip sen **meñilik**, Biy (162r)⁹ (s. 196).

Alar keçärlär, da sen barsen da xalırsen **meñilik** (174r)²⁷ (s. 212).

Tapunuñuz Eyämizgä, ki tatlıdır, ki **meñiliktir** yarlıgamaXı anıñ (188v)¹ (s. 228).

Anıdı **meñilik** antın kensiniñ, (198v)⁵ (s. 240).

Könülüküñnü seniñ saXladım, xoymagin meni çaX **meñilik** (164r)⁸ (s. 251).

SaXladım orenk'iñni seniñ här sahat, **meñiliktä** meñi meñilik (210r)⁴⁴ (s. 251).

Mejilik, Biy, sözüñ seniñ bardır köktä, (214r)⁸⁹ (s. 258).

Aşağlat yüräkimni etmä artarlıxıñni seniñ **mejilik** tölöv üçün (216r)¹¹² (s. 260).

Biy saxlagay kirgäniñni da cıxkanıñni, mundan **mejilikkä** dirä (225v)⁸ (s. 270).

Tapunuñuz Eyämizgä, ki yaxşıdır, ki **mejiliktir** yarlıgamaı anıñ (235v)¹ (s. 282).

Xanlıx etkäy **mejilik** Biy Tenriñ seniñ, Sion, pokolen'a pokolen'adan (251r)¹⁰ (s. 300).

Neçik sözlädi atamızga bizim Aprahamga da zürätinä anıñ **mejilik** (207r)⁵⁵ (s. 315).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY mengilig (s. 592) ; mengülüg (s. 592).

*Anı üçün burkanlar mengün turtaçı erkinçe kıltaçı inç **mengilig** arıg süzük tip titirler (69/6-7-8-9) (s. 95).*

*Ayagka tegimlig t(e)ngrim m(e)n yme t(e)ngrim sizing üsküngüzde t(e)ngrike yalangukka asıglıg küsemiş küsüşüg kanturtaçı küyü küzetü tutup inç **mengilig** kıltaçı çintamanı erdini atl(ı)g iduk d(a)r(a)nı nomug ötünü tegineyin tip ötrü inçe tip ötünti (467/14-15-16-17-18-19-20-21) (s. 261).*

*Artamaksız **mengülüg** nomug artamaksız **mengülüg** asıgıg birtemleti tanuklayu y(a)r(ı)kadı erser ançulayu ok yme biz umugsuz kangım idege (?) toyın ögim sundarı azgançeçek terim imerigm[e] alku kamag tınl(ı)glar birle bu kamag biş ajun tınl(ı)g oğlanların birle iış alınıp monçulayu yig başdınkı köni tüz tuymakıg tuyup üzeliksiz üstünki yig burkan kutın bulayın (173/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) (s. 135).*

IB mengilig “sevinçli, mutlu” (s. 57).

Mengilig beg er ermiş (5) (s. 18).

Mengilig *men tir* (62) (s. 25).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB mengülük “sonsuzluk, ebedîlik” (s. 314).

Qalı kıldı erse özüng eğgölük

Asığ kıldıng özke açu mengülük (5147) (s. 514).

Du‘a birle yalnguğ bulur eğgölük

Du‘a birle uçmağ bulur mengülük (5833) (s. 578).

KSK mänğülüg “sonsuzluk” (s. 497).

Väsväsä kıldı aňar yäk aydı ay ādām nāk yolçılayın-mu seni mänğülüg yığaçı üzä ärklıglıg üzä äskirmäz (20/120) (s. 233).

KTS mäñülüg “ebedî, bengi; ebedîlik” (s. 189).

Yolçılayın mu säni mäñülüg yığaç üzä (25/9) (s. 189).

Arzu kılgaylar kändü özläri anıñ içrä mäñülüg (37/8) (s. 189).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC meñülük, meñilük, meñülik [meñılvk, meñuluk, meñuluc; meñılvk; meñvlik] “ewigkeit, ‘eternitas’ ” (s. 164).

meñilik bol — : Ebedi / sonsuz olmak

Toxtatır Biy, artarlarnı ¹⁸ tanır künün zadasızlarını, jaňanklıđı alarnıñ **meñilik bolgay** (61r)¹⁷ (s. 74).

meñilik et — : Ebedi / sonsuz etmek

Urdu keri duşmanların kensiniñ, ırısvay **meñilik etti** alarnı (137v)⁶⁶ (s. 168).

meñi meñilik : Ebediyen

Atların alarnıñ buzdıñ **meñi meñilik**, (9v)⁶ (s. 12).

Biy xan **meñi meñilik**, (12v / 11r)^{37/16} (s. 16/17).

Tirlik xoldu sendän, da berdiñ anar uzun künlär bilä **meñi meñilik** ... ⁷
Bergäysen anar algıñ **meñi meñilik**, (29v)⁵ (s. 38).

Tirilgäy yüräkläri alarnıñ **meñi meñilik**, (33r)²⁷ (s. 42).

[Prayer] Haybat Ataga da Oğulga da Ari Canga, hali, da dayma, **meñi meñilik** (59r) (s. 72).

Keri bol yamandan da et yaxşı, da tıngaysen **meñi meñilik** anda (62r)²⁷
(s. 76).

Algıñlı Biy Asduac, Israjelniñ **meñi meñilik**, bolsun bolsun (68v)¹⁴ (s. 84).

Olturğuçıñ, Teñri, **meñi meñilik**, (74r)⁷ (s. 92).

Budur Asduac, Asduacımız bizim **meñi meñilik**, (78v)¹⁵ (s. 96).

Bu türlü sağmos aytkaymen saña **meñi meñilik** (100r)⁹ (s. 124).

San barçasına, ki turıyırar övinä Eyämizniñ, **meñi meñilik** algıñlagaylar
seni (145v)⁵ (s. 178).

Tas bolgaylar **meñi meñilik**, (162r)⁹ (s. 196).

Toğruluxu anıñ xalır **meñi meñilik** (157r)³ (s. 239).

Toxtalgandır **meñi meñilik**, (198v)⁸ (s. 240).

Saxladım orënk'iñni seniñ här sahat, meñiliktä **meñi meñilik** (210r)⁴⁴
(s. 254).

Algıñlagay barça tiri atın anıñ meñi da **meñi meñilik** (250r)²¹ (s. 300).

Tüzdü alarnı **meñi meñilik**, (256r)⁶ (s. 308).

Ö

Oğul : Oğul (Hz. İsa)

[Prayer] Haybat Ataga da **Oğul**ga da Ari Canga, hali, da dayma, meñ, meñilik (59r) (s. 72).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY og(ı)l “oğul, evlat” (s. 158) ; ogul “kişi adı (veya unvan?)” (s. 159).

*On ok **oglı**ña t(a)tıña t(e)gi bunı körü bil(i)ñ (BK K15) (s. 48).*

*T(a)bg(a)ç bod(u)nka b(e)gl(i)k urı og(ı)lin kuul kılı (e)ş(i)l(i)k kız **og(ı)lin** küñ kılı (BK D7) (s. 52).*

*Tüpüt k(a)g(a)nta böl(ü)n k(e)lti kur(ı)ya kün b(a)ts(ı)kd(a)kı sog(u)d b(e)rç(i)k(e)r buk(a)r(a)k ul(u)ş bod(u)nta n(e)k s(e)ñün **og(u)l** t(a)rk(a)n k(e)lti (KT K12) (s. 38).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ogul (s. 610-611).

*Şarıputrıya .. kim kayu tözünler **oglı** .. tözünler kızı bo sudur nom erdinig alıp teginip tutsarlar okısarlar adınlarka yme [okıtsarlar] nomlasalar (80/3-4-5-6-7-8) (s. 99).*

*Kirtü **ogul** .. birök kayu ilig kannıng ili uluşı içinte .. bilser körser kılımışın .. nomsuz törüsüz kılınçig .. raçaşast(ı)r törüsinçe .. kavırmış k(e)rgek yazuklap .. inçip yene yaraşmaz (561/7-8-9-10-11-12) (s. 302).*

IB og(u)l “oğul, evlat, yavru” (s. 57).

*Üze tuman turdı, asra toz turdı. Kuş **og(l)ı** uça āztı, kiyik **oglı** yügürü āztı, kişi **oglı** yorıyu āztı (15) (s. 19).*

İKP oğul, oğl- ; *WXWL, *WXL– “evlat, oğul” (s. 152).

Qayu kişi ög qaḡ köñlin bertsär ol tınlıg tamuluğ bolur **oğul** qızqa sanmaz (XI.4.-5.-6.-7.) (s. 16).

Amraq **oğlum** ölti ersär (LXIII.1.-2.) munuḡ yüzün yemä körmäyin (LXII.7.) (s. 41).

MS oğul “oğul, çocuk” (s. 436).

Taḡı yime b(u) buyan edgü kılınç közünür öd(te) amraq içimiz kutbulmış **oğul** inanç silik tengribirmiş **oğul** inanç silik ekebiz yıpar kamağuşa öng ülüg bolmaḡı bolzun (1/61-62-63-64-65-66) (s. 41).

Ol **oğul** toğmıḡta evinte ptpdi söğüt belgölüg boltı .. Anı üçün ol **oğ(ul)uğ** pipalayani tip tiyürler erdi (56/1-2-3-4) (s. 113).

SUK Oğul, Oğl “personename” (s. 268); oğul, oğl “sohn, prinz” (s. 268).

US oğlum “moy sın; cp. oğul” (s. 287) ; oğul “sın” (s. 287).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH oğul “oğul” (s. XLIX).

*Ėdib maḡmud **oğlı** yoḡ ol hiç ŗeki (496) (s. 80).*

DLT ogul “oğul, çocuk” (s. 425-426).

*Tay atatsa at tınur, **oğul** erdhse ata tınur (I; 206/28, 207/1).*

*Atası açıḡ almıla yese **oğlınıḡ** tıḡı kamar (II, 311/18-19).*

*Ata tonı **oğulka** yarasa atasın tilemes (III, 87/10-11).*

IKT oğul “son” (s. 196).

*Biz öldürdümüz Masīḡ Maryam **oğlı** Ĩsānı (4/157) (s. 196).*

*Käräkmäz Tangrıqa kim tutsa **oğul** qız (19/92) (s. 196).*

KB oğul “oğul, oğlan, çocuk, genç; bkz. oğlan” (s. 334-335).

Yime yaḡşı aymıḡ bu türk buyruḡı

*Körür köz yaruķı **oğul** kız oķı (1163) (s. 133).*

*Çıķardı atası bitigin **oğul***

İligke ötündi kör aķru amul (1556) (s. 172).

KSK oğul “oğul, çocuk, evlat” (s. 514-515).

*Taķı aydı ol kim satğın aldı mışır kändindä öz urağutıña ağır yaķşı tutğıl anıñ özini bolğay kim asıg kılğay biziñkä azu tutğay miz anı **oğul** (12/21) (s. 168).*

*Aygıl ögdilig tañrıķa ol kim tutmadı **oğul** kız bolmadı añar ortak ärklig içindä bolmadı añar dost uçuzlıkdın uluğlağıl anı uluğluķ birlä uluğlamaķ yād kılğıl anı (17/111) (s. 211).*

KTS oğul “oğul, erkek evlat” (s. 197-198).

*Bağışlar sāngä (sāñä) bir arıg **oğul** (12b/2) (s. 68).*

*Män azraķ sāndin tawarlıg **oğul** kızdın (3b/9) (s. 198).*

*Anlar tururlar anlar äzgülük kıldı täñri anlar üzä sawçılardın adām **oğlı** kızlarındın andın kim kötürdimiz noğ birlä İbrahim **oğlı** kızı birlä yaķubdın... (14b/1) (s. 198).*

HAREZM TÜRKCESİ

İML oğul “1) nesil, evlât; 2) erkek çocuk” (s. 52).

KE oğ(u)l “oğul, erkek evlat” (s. 474-475).

*Ol Şeddādınñ ‘Umlāķ atlıg **oğlı** bar erdi, Ya`ķüb rüzgārında miñ beği bar erdi, bu miñ beğni ündedi aydı: maña bir kēñ tüz yazı, sağ topraķlıķ yēr hāşıl kılın (62v/3-4-5) (s. 86).*

*Meniñ **oğlum** oğrılıķ kılmaz yalğan aytursiz. Olar aydılar: Ol kenddeki arķış halkıdın soruñ inanmasañız (99r/5-6) (s. 138).*

ME oğul “çocuk, evlad” (s. 161).

*Yāndurdu otnı üyründü **oğullu** boldı er (5/7) (s. 31).*

Kıymār oynaştılar, utşu oynadılar üküşlük kılıştılar māl içinde taqı oğul kız içinde, köplük birle küvendiler oğul kız māl tıwarda (196/7) (s. 72).

MM oğul “erkek evlat” (s. 245).

Atağa revā yok anağa taqı

Oğul ahtıg uluğ néçe asraqı

Atanıñ atası atası néçe

Ötesi ötesi bar érse baķı̄ (231/1-2-3-4) (s. 126).

Atadın anadın uyadın takı

Oğul kız ya ahtıg néçe asraqı

Éçi yā ékeçi ya hāla ya hāl

Bağışlap alumaz bu cüftdin taqı (259/1-2-3-4) (s. 130).

NF oğul “oğul, erkek evlat; çocuk” (s. 319-320).

Ādemī [H̄haq te ‘ālā] rizāsı üçün sewer cānıdın keçmeginçe, oğlı qızıdın, māl tawardın keçmeginçe neteg dōst bolğay? tēp saqındılar erse, anlarnı cümle hālāyıqğa bildürmek üçün İbrāhīm peygāmbarnı tecrube qıldı māl birle hem taqı oğul birle hem taqı cān birle (211/8-9-10) (s. 145).

TQK oğul “1. çocuk, evlât; 2. erkek çocuk, oğul” (s. 115).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM oğul “syn” (s. 35).

CC oğul, ovul, *Pl.* oğlanlar [oğul / ogul; oul; oğlanlar] “sohn; ‘filius’ ” (s. 174) ; ovul s. oğul (s. 181).

GT oğul “oğul, çocuk, evlat” (s. 338).

Oğul kız cefāsı yimek kayğusı, melek sīretinden seni kaytarur (146/3-4) (s. 72).

Ay oğul bu ādem oğlınıñ hātırı eyle kim rızqqa müte'allıq turur eger rızq birgenge bolsa melāyike maķāmından kiçkey idi (287/10-11-12) (s. 143).

İM oğul “çocuk, erkek çocuk” (s. 577).

Eger ol hāzır bolmasa sewüglü turur tirligindeki imāmı ilgerü keçürmek, andan songra yaķını velīlerde kayusı yaķın bolsa qarābet içinde ol kılğay meger kim atası rāstı ata ilgerü kiçkey oğul öze (239a/7-8) (s. 294).

KF oğul “evlat” (s. 1046).

İmdi ol menüm oğlumdur diyüp da'vī idgen kişinüñ da'vīsına inanmayalar (346b/39-40-41) (s. 762).

Daħı 'Ömerğa eyiddi Abdurrahman kim 'Avuf oğludur (385a/26-27) (s. 843).

Kİ oğul “bugünkü manasında” (s. 61); ovul [Kıpçak lehçesi] = oğul (s. 64).

KK oğ(u)| “oğul” (s. 119).

KM oğul “oğul, erkek çocuk” (s. 78).

Nebī hadīsi didüğümüz haber virildi 'Abdullah'dan 'Ömer oğlı Cerīr'den (2b/6) (s. 1).

Ne ki bunlara beñzerse söz kesildi eyitdi Muħammed Hasan oğlı Tañrı raħmeti aña (39a/5-6) (s. 25).

TT oğul “oğul” (s. 130).

TZ ogul “ogul” (s. 220-221).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV oğ(u)| “çocuk, oğul” (s. 820).

Oğul ger bardı Tingri raħmetiğa

Yaşasun qarnlar babası aning (678/1) (s. 557).

Eger baba big oğlı iyledi naql

Haq itsün ravzanı me'vāsı aning (678/2) (s. 557).

LD oğul “oğul, evlat, çocuk” (s. 596).

Sin tig oğulnı tingridin ādem-i hākī yalbarıp

Şıdķ ile erba'ın çikip istedi mā vü t̄in ara (137) (s. 15).

Kaş u közüng işvesi ilni barın zār öltürür

Bir bahāne p̄iş imestür ādem oğlığa ecel (1066) (s. 116).

SD oğul “oğul, evlat” (s. 545).

Ādem oğlı-sin, velī Haq gerçi ādem şüretin

Qıldı rahmet suyını kudret ili birle 'ac̄in (28) (s. 96).

ŞHD oğul “oğul, çocuk, evlat” (s. 573).

Ol meclisde z̄ibā şanemlerni kiltürüp oğlum Muḥammed Timür Bahādırnı şandalīde olturtup bu gāzelni ayttım (49a/10-11) (s. 125).

İşittim Urus kāfirini kırmış-sin

Oğlum sanga gāz̄ilīķ mübārek bolsun (183a/10-11) (s. 298).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK oğul bk. oğul (s. 624) ; oğul “erkek çocuk, çocuk” (s. 625).

Eyit yā Muḥammed şükr ol Allāh'a ki oğul kız edinmez (312a/5) (s. 160).

Oğul kızların öldürmeyeler (594b/6) (s. 300).

KT oğul “erkek çocuk, oğul” (s. 457).

Dakı kığırdı Nuh, oğlına, ol halda kim oldı ayru kesük yirde ya'nı gemiden: "İy oğlançuğum! Bin bizüm-ile, dakı olma kâfırlar ile." (11/42) (s. 170).

"İy Zekerıyyâ! Bayık biz muştılaruz sana bir oğul, adı anun Yahyâ; eylemedük ana ilerüden, adaş." (19/7) (s. 240).

oñ : Müstakim, doğru; iyi, selamet

Äväldän körär edim Biyni alnıma benim här sahat, ki edi **oñuma** benim, ki seskänmäğäy (17r)⁸ (s. 22).

Toldurduñ meni färahliki bilä yüzüñnüñ seniñ tatlılıxıñdan könänmäxıñniñ **oñuñnuñ** seniñ çağ tüğalinçä (14v)¹¹ (s. 23).

Oñuñ seniñ, Biy, haybatlıdır (25r) xuvatı bilä kensi[ñ]niñ, **oñuñ** seniñ, Biy, uvattı duşmanlarını (24v)⁶ (s. 32).

Biyiklängäy üstünä alarnıñ **oñum** benim (20v)⁹ (s. 33).

İşitti añar köktän arilikindän kensiniñ, xuvat xutxarmaxıñdan **oñunıñ** kensiniñ (29r)⁷ (s. 36).

Oñuñ tapkay barça körälmäğänläriñni seniñ (30r)⁹ (s. 38).

Xaysılarınıñ ki xolları kensiläriniñ töräsizliktändir, da **oñları** alarnıñ toludur orunç bilä (38r)¹⁰ (s. 48).

Toxtatıyım üstünä seniñ **oñumnu** benim (36r)⁸ (s. 59).

Yoısa **oñuñ** seniñ da biläkiñ seniñ da yarıx yüzüñdän seniñ, zerä biyandıñ sen alarga (71r)⁴ (s. 88).

Turgay cesärkä **oñuña** seniñ kiyinişinä altınlı körkäytkändä arıtkan (74v)¹⁰ (s. 92).

Artarlıxın bilä toludur **oñuñ** seniñ (78r)¹¹ (s. 96).

Kötürdüm xolumnu kökkä, ant içtim **oñum** bilä benim (91^av)⁴⁰ (s. 114).

Tirgiz **oñuñ** bilä seniñ da işit bizgä (98v)⁷ (s. 122).

Kelgäy artıñdan boyum menim, da meni yöpsündü **oñuñ** seniñ, (102v)⁹ (s. 126).

Nek xaytarırsen xoluñnu, da **oñuñnu** içindän xoynuñnuñ seniñ soñguga dirin? (126r)¹¹ (s. 154).

Ayttım, ki hali başladım, budur yänirmäx **oñuna** Biyiklängänniñ (130v)¹¹ (s. 160).

Bu türlü körgüz maña **oñuñnu** (159r)¹² (s. 194).

Xutxardı anı **oñu** anıñ, da ari biläki anıñ (168v)¹ (s. 204).

Oñu Eyämizniñ etti xuvatnı, ¹⁶ **oñu** Eyämizniñ biyiklätti meni, (205v)¹⁵ (s. 248).

Eger ki unutsam seni Erusağem, untkay meni **oñum** (237v)⁵ (s. 286).

Saldıñ xoluñnu seniñ, da xutxardı meni **oñuñ** seniñ, (239r)⁷ (s. 286).

Baxıyır edim **oñumdan**, köriyir idim, da kimsä tanımaz edi meni (244v)⁴ (s. 294).

Xaysılarınıñ ki ağızları kensiläriniñ sözlädilär boşluñnu, da **oñu** alarnıñ **oñu** dur yazıxniñ (247r)⁸ (s. 296).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ong (s. 619).

*Ötrü ol bodıs(a)t(a)v olurmıñ orunıñtıñ örü turup ong 'engninteki tonın açınıp **ongdınki** tizin çökitep ayasın kavşurup ağır ayamakın t(e)ngri t(e)ngri burkan adakıñta yinçürü töpün yükünüp (36/14-15-16-17-18-19) (s. 83).*

*Anta ötrü somakıtı bodıs(a)t(a)v olurmıñ orunıñtıñ örü turup [birtin] singar **ong** [egninte]ki ton[ın açınıp] **ong** [tizin yirke] urup (650/1-2-3-4-5) ayasın kavşurup t(e)ngri t(e)ngri burkanka yolanıp yümçiksiz közin titrü körüp inçe tip ögdi (649/16-17-18-19-20-21-22) (s. 337-338).*

US oŋ “pravıy, pravilniy” (s. 288).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ong “sağ” (s. L).

*Biliglig kişi kör bilür iş **onggın** (A 113) (s. 49).*

DLT onğ “sağ, solun karşıtı (Çiğilce)” (s. 438).

***Onğ** elig (I, 41/5).*

IKT ong I “share, portion” ; II “right, right side” (s. 200).

*İnçründüngüzlär ülügläringiz birlä, nätäg kim inçründilär ärsä anlar kim sizdä öngdin ärdilär **ongları** birlä (9/69) (s. 200).*

*İki tutuğlı **ongdın**, ya ‘nī sağ, soldın olduruğlı (50/17) (s. 200).*

KB ong “sağ, sağ taraf; doğru” (s. 344).

*Bu eğgü **ong** ol kör isizlik bu sol*

Solungdın tamu ornı uşmağ ong ol (917) (s. 109).

Oğul kız isiz bolsa kılkı yangı

*Ol isiz ata kıldı ıdı **ongı** (1225) (s. 139).*

*Bakar soldın **ongdın** hem öngdün kiğin*

Ƙamuğ iş yarağın bilir hem ödin (1857) (s. 203).

Aya beg Ƙatığlan bu taƘat tengi

*Törü Ƙıl buđunƘa tegürgil **ongı** (5288) (s. 526).*

KSK oŋ “sağ, sağ taraf” (s. 527).

*Ärmäslär anlar artuğluk berildilär yanduruğlı rüzilärini anığ üzälä kim ärklig boldı **oŋ** äligläri anlar anığ içindä tüp tüz ol (16/71) (s. 197).*

Sezingäy sän anlarnı oğağlar tep anlar uğuğlılar. Äwrär miz anlarnı **oŋ** yarudın sol yaruqa. Anların itı yağığlı ekki qarışını äşikdä (18/18) (s. 212).

Kämişgil **oŋ** älginđäkini siŋirsün ya 'nī yutsun nä kim kılmışlarını (20/69) (s. 229).

KTS oŋ "sağ (taraf, yön)" (s. 201).

Äwrämiz anlarnı **oŋ** yan sol yan (1b/10) (s. 201).

Oŋ älikläriñizni sol ađaklarıñızni birlä käsäyin (30b/31) (s. 201).

HAREZM TÜRKCESİ

KE oŋ "sağ; doğru, gerçek" (s. 494).

*Bir ançanı uşmañnıŋ **oŋ** kolında turđuzdı, bir ançanı tamuğnın sol kolında turđuzdı (10v/7-8) (s. 15-16).*

*Ol satığ üzülmedi, ol bey' buzulmadı erse yalwaru Yūsufğa keldi, aydı: ey beytü'r-risāle sülālesi, nübüvvet riyāzınıŋ lālesi, ey siyādet kīmyāsı, ey sa'ādet tamğası, ey arığ uruğı, ey ādemīler uğruğı kāşkī ol kün **oŋ** aymış ersen satđın almağay erdim, aldım erse Ken'ānga éltip tegürgey er[dim] (77v/17-18-19-20) (s. 107).*

ME ong "destek, kol (aylık)" (s. 162).

Ong edğülüklü boldum er üze edğülük yoқaldı (62/2) (s. 42).

MM oŋ "doğru, gerçek" (s. 246).

Yana yüz yégirmi tağı dört miñi

*Rusül enbiyālar ékinç söz **oŋı** (5/1-2) (s. 91).*

*Қayu dem buzulsa yunuğ mesh **oŋı***

Haber bérđi şāhib-şerī at bize (184/3-4) (s. 119).

YB ong "sağ" (s. 229).

Temir kuşluğ sozüm ong qol sol qolnıng oğlanlarığa tümen ed(i)gü başlıg ming yuz on beglerige ... (A. II. 1-2-3-4-5) (s. 106).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

- CC** on [ong / on] “ rechts, die rechte seite (syn. sağ). ‘dester’ ” (s. 177).
Kİ on “1) sağ taraf; 2) müstakim, doğru” (s. 62).
KK on “sağ taraf” (s. 120).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- LÇ** ong “on; sağ taraf; emin; peş; doğru, müstakim” (s. 42).
ŞHD ong “sağ, sağ taraf” (s. 579).
Ong bile sol birliğidin iş biter
İçkiler muhkemidin düşmen niter (50a/10-11) (s. 127).
Ong kilip sol kalışdın anglağıl sin ay bî-şek
Evvel ü āhir ol irmiş “Kabe kavseyn” menzili (178b/11-12) (s. 292).
YED ong “sağ, sağ taraf” (s. 422).
İsteseng dūr-i maqşad ‘ışk baħrına ğark ol
‘Azm-i Ka‘be-i dil kıl kaṭ‘ın eylep ong ü sol (34/6) (s. 69).

on xol : Sağ kol / el

Biy saxlagay seni, da Biy yöpsüngäy on xolu bilä kensiniğ (225v)⁵ (s. 270).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

- KSK** on qollarındın (s. 527).

Yana kalgäy ök män anlarka öndünlärindin kedünlärindin oñ kollarındın sol kollarındın (7/17) (s. 107).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC oñ qoly “ ihre rechte hand, ‘dextera’ ” (s. 177).

otax : Otak (Metinde: “Tanrı’nın otağı”) [= köşk, öv, saray]

Bunu neçik anşam edi, täşvişläñir edi mendä canım menim, tiräkläñir edim, ki kirgäy men **otax**ına tamaşasına övünüñ Tenğriniñ (52v)⁵ (s. 87).

Yeber, Biy, yarıxıñı seniñ da könülüküñnü seniñ, ki yol körgüzüçi bolgay maña, çıxargay meni tağıñda ari, da **otax**ıña seniñ (54r)³ (s. 87).

Ari etti **otax**ın kendiniñ Biyiktägi (58r)⁵ (s. 93).

Bunuñ üçün Tenğri yemirgäy anı soñğuga diñrä, üzgäy da çıxargay anı **otax**ından da kökün anıñ yerindän tirilärniñ (65v)⁷ (s. 105).

Turiyim men **otax**ıñda seniñ menjilik (78r)⁵ (s. 125).

Neçik sövüklüdür **otax**ıñ seniñ, (114v)² (s. 177).

Xıyınlar yovuxlanmagay **otax**ıña seniñ (127r)¹⁰ (s. 197).

Kiriñiz eşikindän anıñ tapunmağ bilä da alğış bilä **otax**ına anıñ (135r)⁴ (s. 209).

Negä diñrä tapıyım yerni **otax**ınıñ Eyämiz Tenğrisiniñ Jagopnuñ (183v)⁵ (s. 279).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT otağ “otağ” (s. 444).

Otağka öpkelep süge sözlemedük (III, 208/13-14).

KB otağ “otağ, çadır” (s. 347-348).

Bilişti yime ol kişiler bile

Otağ tuttı özke yarudı küle (499) (s. 59).

Tegir erse hil ya sanga on otağ

Eliğ tarğu malın kılıç tutğu yağ (4139) (s. 417).

HAREZM TÜRKCESİ

İML otağ “ ot [ateş] yeri” (s. 54).

KE otağ “otağ, çadır” (s. 499).

Aydılar: ey ata, biz yılkı kara küderür bolup Yūsufnı otağda koçdumiz, biz kelginçe Yūsufnı böri yemiş neçeme biz köni sözlüg ersemiz, sen bizge inanmağaysen (71v/14-15-16) (s. 99).

Bu bitig fülân künde, fülân ayda, fülân yılda bitildi tēp haṭ berdiler, Yūsufnı aṇa tapşurdılar, otağlarına yandılar (73v/6-7-8) (s. 101).

KIPÇAK TÜRKCESİ

Kİ otaq “çadır, kırdaki vatan” (s. 63).

ÇAĞATAY TÜRKCESİ

LÇ otağ / otav “ota, hargâh, çadır” (s. 24).

Ö

öç : Öç

İzdädiñ **öç** xuvatı bilä (255r) seniñ çerüv başından yazıxlılarnıñ, kimlär umsanıp edilär harsızlıqlarına kensiläriniñ, ki yedilär yarlını yaşırtın (254v)¹⁴ (s. 306).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY öç krş. ööç (s. 627) ; ööç krş. öç (s. 636).

*Azu yme övke kakıg **öç** kek uğurınta .. ulatı açmak suvsamak emgekke sıkılıp anın m(e)n kılıtm erser kamag ayıg kılınçlarıg aş içgü ton kedim tıltagınta (102/13-14-15-16-17-18) (s. 107).*

*Anın kim kayu tınıl(ı)glar bo d(a)r(a)nı nomug tutsarlar sözleserler bars irbiz arslan bōride ulatı kadir yavlak keyikler adasıntın yavlak yek içgekler (332/1-2-3-4-5-6-7) adasıntın kişili kişi ermezlide ulatı tınıl(ı)glar adasıntın üz büz **ööç** kek tutdaçı yağı yavlak adasıntın aç kız kurt konguz ig kegen adasıntın .. yok kurug yala yangku adasıntın bo biş türlüğ adalartın korkınçlartın ozar kutrulur (331/21-22-23-24) (s. 201-202).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT öç “öç, hınç, kin, intikam” (s. 448).

Alp Er Tonğa öldi mü

Isız ajun kaldı mu

*Ödhlek **öçin** aldı mu*

Emdi yürek yırtılur (I, 41/16-17).

***Öç** kek kamuğ kişiniñ yalñuk üze alım bil*

Edgülügüğ uğança eliginğ bile telim kıl (I, 44/1-2).

IKT öç “revenge; rancor, secret hatred” (s. 206).

*Saqındılar-mu anlar kim köngülläri içrä ig turur kim hargiz
çıqarmaz Tangrı öçlärin (47/29) (s. 206).*

KB öç “öç, kin, intikam” (s. 350).

Qarısmaz yağılar yaraştı için

Körüşmez yağılar kötürdi öçin (144) (s. 31).

Hava nefs yağı ol qalı bulsa küç

Yetürgey siziksiz sanga eski öç (4911) (s. 490).

KSK öç “hınç, kin, intikam” (s. 531).

Tağı tañrı inän öç iyäsi turur (3/4) (s. 34).

*Aygıl ay bitig idiläri näk öç alır mu silär bizdin mägär
kertgünmäkiniz üçün tañrıqa ymä añar kim indürüldi biziñkä añar kim
indürüldi munda öñdün çin öküşräkinizlär yarlıgdın çığıglılar (5/59) (s. 82).*

*Kim yansa öç tartar tañrı andın. Tañrı küsüş turur öç almaq idisi
(5/95) (s. 86).*

KTS öç “öç, intikam” (s. 206).

*Män abu cähldin öz öçümni almağınça olturmağaymen (27b/25)
(s. 206).*

Äğär öç kılsa bulardın birisi... (46/10) (s. 206).

HAREZM TÜRKCESİ

İML öç “diyet, kasas” (s. 54).

KE öç (2) “öç, intikam” (s. 501).

*Ol kün Mekke kâfirleri Bedr toquşı öçi üçün hatunlarnın, oğlanların
bile alıp çıktılar, erenlerige barıp teğmesi erenlerin öge eğiz yerge ağıp,
defler urup şî'r aytu başladılar (223r/17-18-19) (s. 320).*

Mevlî ta'ālā każāsındın bir oķ keldi, Sa'd bin Mu'āznıñ köziñe teġdi, kaťıġ aġrıdı, İdi 'azze ve celleķa yalbardı, İlāhî Benū Kureyızadın öçümni almaġunça cānımni almaġıl (229v/15-16) (s. 331).

ME öç II) "öç, intikam" (s. 165).

Öç almaķ kutardı anı Tanġrı yaŗuzluķdın, saķladı anı Tanġrı yaŗuzluķdın (47/1) (s. 39).

Yaŗıldı sav öcin aldı andın küydi anga (133/3) (s. 58).

TQK öç "intikam, öç" (s. 120).

KIPÇAK TÜRĖÇESİ

CC öç [øç] "rache, 'vindicta' " (s. 181).

GT öç "öç, intikam" (s. 344).

Ol faķır ķorkup öçün alabilmedi ol taşnı alp saķladı (63/10-11) (s. 31).

Ni lāzım sen anga düşmen bolur sen, öçüngni çün ġased andan ala dur (345/11) (s. 172).

Kİ öç "intikam" (s. 64).

TZ öç "öç; öndül" (s. 224).

ÇAĞATAY TÜRĖÇESİ

SD öç "öç, intikam" (s. 549).

İmdi ümīdim bar, öçüm alsam men andın bir yolu

Kördüm bu ġazrette za'iflerġa kavî ihsan birür (126) (s. 120).

ŞHD öç "öç, intikam" (s. 581).

Bol şabrda muġkem öçüm alay diseng

Kim şabr kıılır kişige bu dünyā niter (183b/2) (s. 299).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK öç “öç, intikam” (s. 652).

Pes şanma Tanrı'yı hılâf eyleyici va 'desine peygamberlere bayak Allâh beñdeşsüzdür öcin almak issidür (275b/1) (s. 143).

KT öc “intikam” (s. 470).

İllâ anlar kim îman getürdiler ya'nî müsülmen şâ'ırları, dakı işlediler eyü işler; dakı añdılar Tañrı'yı çok; dakı öç aldılar ya'nî kâfir şâ'ırlardan, andan soñra kim güc eylendiler (26/227) (s. 304).

Dakı bayık viribidük senden ilerü yalavaçlar, kavumlarındın yana, pes geldiler anlara huccatlar ile; pes öcümüz alduk anlardan kim yazuk eylediler ya'nî azâb eyledük (30/47) (s. 329).

öç aluçı : Öç alan; cezalandıran (Tanrı) [= öç izdävüçi]

Teñri, **öç aluçı**, Biy Teñri, **öç aluçı**, belgirttiñ (163r)¹ (s. 198).

Teñri, sen boşatuçı bolur ediñ **öç aluçı** üsnä (170v) barça işläriñ alarñıñ (170r)⁸ (s. 206).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC öç alguçy “rächer, ‘vindicator’ ” (s. 181).

öç izdävüçi : Öç alan; cezalandıran (Tanrı) [= öç aluçı]

Teñri **öç izdävüçi**, Biy Asduac Teñri **öç izdävüçi** mäyan bolduñ (129r)¹ (s. 199).

öç saxla — : Öç beslemek

Tügäll[äng]inçä / Dügül soñguga diyin öçäşmäz / öçäşläñir Biy / bizgä Biy, da ne / dügöl meñilik **öç saxlamaz / saxlar öçnü** (175r / 138v)⁹ (s. 212/213).

ög — : Övmek; şükretmek

Biyñi **ögiyim** sözlärim bilä (93v)¹¹ (s. 116).

Erinlärim **öggäylär** seni (102r)⁴ (s. 126).

Xan umsandı Biygä, **ögsünlär** barçası, (102v)¹² (s. 128).

Ögiyix biz meñärmäxiñä seniñ (145r)⁵ (s. 223).

Öggäymen atıñni seniñ meñi da meñi meñilik (248r)² (s. 298).

Millät millättän **öggäylär** işiñni seniñ (248v)⁴ (s. 298).

Öggin, Ērusağem, Biyñi (199v)^{1/12} (s. 303).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY ög — “övmek” (s. 162).

Türük b(e)gl(e)rin bod(u)nin (e)rt(i)ñü tim(a)g itdi ögdi (BKT G15)
(s. 68).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ög — (s. 628-629).

Kanta takı bultukgay .. kamag burkanlarning edgüsin .. kavıra ögüp tüketgeli k(a)ltı (351/4-5-6-7) (s. 210).

Yalanguklar kanı iligler begler barça bo nom erdinig boşgunsunlar (440/1-2-3-4-5) tutsunlar .. ayasunlar ağırlasunlar ongarsunlar tapınsunlar

udunsunlar .. ögsünler alkasunlar erti tip .. ne üçün tip tiser (439/21-22-23) (s. 249).

Birök bar erser kişiler .. küsüş tilek koltaçı .. olarnı barça iyin uyup .. kanturur siz küsüşlerin .. hormuzta ulatı t(e)griler .. tapıg udug kılurlar .. kamagun birkerü ögerler (496/13-14-15-16-17-18-19) (s. 274).

Anta ötrü somakıtu bodıs(a)t(a)v olurmuş orunıntın örü turup [birtin] sıngar ong [egninte]ki ton[ın açınıp] ong [tizin yirke] urup (650/1-2-3-4-5) ayasın kavşurup t(e)ngri t(e)ngri burkanka yolanıp yümçiksiz közin titrü körüp inçe tip ögdi (649/16-17-18-19-20-21-22) (s. 337-338).

MS ög — “övmek, medhetmek” (s. 443).

Tözün maytrınıg ök(üş) türlüg ögdisin öge kentü etüzlerin or... tutuzurlar (19/4-5-6-7) (s. 67).

Ol erüş (öküş) (bursong) kuvrağ angsız ögrü(nçülüg) sevinçlig bolup tengri (teng)risi burkan yarlıgın ögüp alkap töpülerinte tuta tegintiler (27/21-22-23-24-25-26) (s. 77).

Tağı yime kodıķı yavaz ed tavarlarığ satıgķa tegzün tip ögdümüz (61/19-20-21) (s. 120).

US ög (v) “hvalit” (s. 288).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ög — “öğmek, medhetmek” (s. L).

Biligligni ögdi ‘açem hem ‘arab (126) (s. 50).

Akılıkni ‘am haş tözü halk öger (236) (s. 59).

Aya hukmin ajun tapa üggüçi

Yirip munı birer yana öggüçi

Uğan hukmi birle kelür kelgen iş

Anıng emri birle teger teggüçi (449-450-451-452) (s. 76).

DLT ög — “öğmek, sena etmek” (s. 451).

Ol meni ögdi (I, 174/4).

Kudruk katıg tügdümüz

Tenğriğ öküş ögdümüz

Kemşip atıg tegdimiz

Aldap yana katçımız (I, 472/10-11-12-13).

İdhimni ögermen

Biligni yügermen

Könğülni tügermen

Erdem üze türlünür (II, 243/7-8-9-10).

KB ög — “övmek” (s. 353).

Sini erdüküng teg ögümez özüm

Sini senmet öggil kesildi sözüm (33) (s. 20).

Öger atın ündep ünin türtüşüp

Küwenç birle awnur sewinçke tuşup (95) (s. 26).

Törütti tümen ming halayıklarıg

Tili birle tengrig ögerler arıg (1022) (s. 120).

Öküş alkıtu ögdi ögdülmişig

Ayur sözleding sen özüng bilmışig (5610) (s. 557).

KSK ög — “öğmek, hamdetmek, tesbih etmek” (s. 531-532).

Şükr ü sipās ögdi tañrıça ajunluğlarını ägtülägän idi (1/2) (s. 1).

Tävba kılıglılar tapunuğlılar ögüglilär rüzä tutuğlılar rukū´ kılıglılar säcdä kılıglılar färmānlağlılar bildükmiş edğülükni yığıglılar bildükmädük esizlikdin küdäziglilär tañrınıñ yığıglarını (9/112) (s. 145).

Okımaqları anıñ içindä arıg sän sän idimä alkışları anıñ içindä sälām temäk keğin okımaqları ögdi aymaqlıq tañrıka ajunluğlar idisi (10/10) (s. 148).

Arıglıg birlä yād kılğıl idin ögdüsi birlä bolğıl säcdä kılğılılardan (15/98) (s. 191).

KTS ög — “övmek” (s. 207).

Biziñ ögdükimiz ziynät turur wä biziñ sıduqımız ħorluk turur (45/17) (s. 207).

Täsbiğ kılğıl wä öggil (145/1) (s. 207).

TQK ög — “övmek” (s. 120).

HAREZM TÜRKCESİ

KE ög — “övmek” (s. 501).

Ķamuğ nerseler baş kötürüp özlerini öge küwendiler (6r/17-18) (s. 9).

Ermele aydı: ey İlyās öz Teñriñni ögersen, biziñ teñrimizni sındurursen, imdi Teñriñğa ayğıl kełsün sançışalıñ, ol bizni yeñse ol ħutulğay (159v/3-4-5) (s. 226).

MM ög — “övmek, methetmek” (s. 247).

Senā ħamd şükürdin néçe ögdüler

Bu ins ü melek cin né kim ögdiler

Olar aymışınça senā ħamd şükür

Ayur-miz ilāhī né kim aydılar (4/1-2-3-4) (s. 91).

Ķamuğdın ħılık yeğ üçün ħağ eşit

Resūlnı öger téyü ħulğın ‘azīm (392/3-4) (s. 149).

NF ög — (1) “övmek, medhetmek” (s. 335).

Ey Necāşī melik, āgāh bolǵıl kim men ol bir ü bar Tangırını ögermen kim andın öngin Tangrı yoq, melik turur, mülkinge noqşān yoq taqı kerekmez şıfatlardın arıǵ pāk turur (78/15-16) (s. 58).

Şihhat hālında taqı Rebbi birle erdi, sökellik hālında taqı Rebbi birle turur, tēp Haq te ‘ālā Ayyūb peygāmbarnı ögdi (333/9-10) (s. 231).

Bu olturǵan şahāba ol kelgenni ögdile erse, Peygāambar ‘as ol kelgenge nazār qıldı taqı aydı: Sizler bu kelgenni öger-siz. Men anıng yüzinde Şeytān vesvesesining eşerini körer-men, tēp aydı (374/15-16-17) (s. 260).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ög —, öv —; över, övger [øv —; ov —; øgdiler vel øvdiler; øgelim in øwelim verb.; øver; óver; øvger] “loben, preisen” (s. 182) Cf. övdü, övdür —, övün — ; öv — s. ög — (s. 185).

GT ög — “öğmek” (s. 344).

Sahīni yād itip dāyim ögerler (187/9) (s. 93).

Ahmaq kişini (331/1-2) ögseng hoş kilür niçük kim aruq koyını üvürseng semiz körünür (330/13) (s. 164-165).

İM ög — “öğmek, medhetmek” (s. 580).

Rāstı uçmaq müştāk turur sizge tip, köp kılingız ayıtmaqnı: arıǵlıq Tengri’ge taqı ögmek Tengri’ge taqı Tengri’den özge Tengri yoq taqı Tengri ulu turur taqı fākat yoq (39b/1) taqı kuvvet yoq meger kim Tengri Te ‘ālā turur (39a/7-8) (s. 169).

Kİ ökdi “medhetti” (s. 65).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- BD** ög — “övmek” (s. 409).
Rinler allıda hayvân suyını köp öge sin
İy Hızır bar mu ikin ol su mey-i gül-günça (34/5) (s. 138).
- BV** ög — “övmek” (s. 824).
Çünkü kâzibdür müneccim ögse mihrin ‘ârdur
Utruda ol aḥter-i ferḥunde-fâlimnı disem (416/4) (s. 343).
Mini hicrânda öger halk velîkin ansız
Zâr könglümge irür bâde ğam-engiz yana (559/5) (s. 456).
- LD** ög — “övmek” (s. 604).
İtim dip luṭfîni şâhım öger sin
Hemîn bolğay gedâğa ḥadd-ı i‘zâz (802) (s. 88).
- SD** ög — “öğmek, medhetmek” (s. 549).
Çenâr kefini köterip ayur bu ḥâlda Uğan
Emânda tutsun anı kim öger ‘Arab u ‘Acem (195) (s. 138).
- ŞHD** ög — “öğmek” (s. 581).
Her niçe kim ögseler ḥuld tağı taşını
Oḥşar anga dünyâda tağ-ı Semerḳand imiş (71b/8-9) (s. 152).
Gerçi Hıṭây ilini ḥüsün ile ögdiler
Sin-sin Ḥotan ilinde moğul-çîn yegânesi (176b/1-2) (s. 288).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

- KT** ög — “övmek, hamd ü senâda bulunmak” (s. 471).

Dakı ol vakt kim eyitti Çalabun, firiştelere: “Bayık ben eyleyiciven yirde halife.” Eyittiler: “Eyler miseñ anun içinde anı kim, fesâd eyleye anun içinde, dakı döke kanları? Biz tesbîh eylerken senün ögmekligün-ile; dakı takdîs eylerken senün içün” ya ‘nî aru dutaruz cümleye (2/30) (s. 5).

Tevbe eyleyiciler, ibâdet eyleyiciler, ögiciler her halda, oruç dutıcılar -yâ gazâya, yâ ilm okıyu varıcılar-, rukû' eyleyiciler, secde eyleyiciler, buyurucılar eyü işi, dakı yığıcılar yavuz işden, dakı saklayıcılar Tañrı hadlarını (9/112) (s. 152).

ögmäx : Övme, övgü; hamd

Tolungay ağzım benim **ögmäx** bilä, neçik algışlıyım haybatıñni seniñ, hâr kün ulu şöhrätiñni seniñ (91v)⁸ (s. 145).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ög – mek, ög – mekdin, ög – meki, ög – mekin, ög – mekler, ög – meklig (s. 628).

*Şarıputrıya bo erür buyan evirmeklig **ögmek** buyanlig **ögmeki** (80/1-2) aşnukı buyanta utar yigedür birk(e)ye ülüşinge yitmez ogşamaz (79/21-22) (s. 99).*

*T(e)rk üdün bulayın üzeliksiz (124/1-2-3-4-5-6) burkan kutın neçe mening t(e)ngirim sizni **ögmekdin** yükünmekdin turmış buyanlarımın kkirsiz tapçasız köngülüm süzülmeclig arıg turug edgü kılınçlarımın kut kolunu buyan evirer m(e)n (123/22) (s. 115).*

MS ögmek “övme, sena” (s. 443).

*Ol **ögmekin** alku bizni öge (yarlık)adı (23/20-21) (s. 72).*

US ögmäk “hvala” (s. 288).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB ög – mek (s. 353).

*Kişi tutçı **ögmek** tilese özüng*

Çılınç eğgü tutğıl yaruk tut yüzüng (4283) (s. 430).

HAREZM TÜRKÇESİ

TQK ögmek “övme, hamd ü sena” (s. 120).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ög – megile, ög – mek (s. 652).

*Feriştehler eyitdiler yaradur mısın yer yüzinde bir kimse[y]i ki fisād éde anda dahı kanlar döke biz tesbîh éderüz seni **ögmegile** arular-biz (5b/3-4) (s. 3).*

***Ögmek** Tañrı’nuñdur, ol kim bağışladı baña kocalık üzre İsmā ‘î’i dahı İshāk’ı (274b/2-3) (s. 143).*

*Yesîrlere eydürler ki biz size yédürmezüz illā Tañrı rızāsıçün biz sizden müzd istemezüz velā bizi **ögmek** (625a/5-6) (s. 316).*

KT ögmek “övme, hamd ü senâ” (s. 471).

***Ögmek** Tañrı’nundur, Ol kim indürdi kuli üzere Kur’ân’ı; dakı kılmadı anun egrilik, toğru ya’nî toğru kıldı; tâ korkıdu habar vire, azabdan katı, katından; dakı muştılaya mu’mirlere, anlar kim işlerler eyü işleri, kim bayık anlarundur müzd ya’nî uçmak görklü, doleniciler iken anda hemîşe; dakı korkıdu habar vire, anlara kim eyittiler: “Duttı Tañrı oğlan.” (18/1-2-3-4) (s. 229).*

*Dakı firîsteler tesbîh eylerler, Çalabı’ların **ögmegi**-y-ile; dakı yarlığamak dilerler anlarun için kim yirdedür (42/5) (s. 395).*

ögövlü : Övülmüş, methedilmiş

Ögövlüdür maña könülükün seniñ yerinä xarıblıkimniñ menim (211r)⁵⁴ (s. 254).

Ögövlü da ayruxsu biyiklängän atıñ seniñ meñilik (205r)⁵² (s. 314).

ögövlük : Övülmüşlük, methedilmişlik

Sendändir **ögövlüküm** menim, (26r)²⁶ (s. 43).

Tilim menim sözlägäy (41v) toğruluxuñnu seniñ, här kez **ögövlüküñnü** seniñ (41r)²⁸ (s. 67).

Ağzım aytkay artarlıxıñnu seniñ, här kün **ögövlüküñnü** seniñ (117r)¹⁵ (s. 144).

ögülmäx : Övülme, methedilme

Sendändir **ögülmäxi** menim, (33r)²⁶ (s. 42).

ögüt : Ögüt; ibret

Yöp körüñüz **ögütün** anıñ, ki öçäşlänmägäy Biy (2v)¹² (s. 4).

Ögütüñ seniñ turguzdu meni meñilik, (18v)³⁶ (s. 29).

Zerä sen klämädiñ **ögütümni** menim (82r)¹⁷ (s. 100).

Tatlılıx ta **ögüt** da bilmäxlıxıñnu övrät maña, zerä buyruxuña seniñ men inandım (212r)⁶⁶ (s. 256).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ögüt “medih, öğme” (s. L).

Ögü bilmez erke ögüt ögretür

Anıñ bırr u cudı beği' ihsanı (45-46) (s. 45).

DLT ögüt “öğüt, vaaz. *Bk . ötlük, övüt*” (s. 453) ; övüt “öğüt, nasihat. *Bk. ögüt, ötlük*” (s. 470).

Algıl ögüt mendin oğul erdem tile

Boyda uluğ bilge bolup bilging ula (I, 51/15-16).

Bilge eren sawların algıl ögüt

Edhgü sawıǵ edhlese özge singër (III, 155/3-4).

KSK ögüt “öğüt, vaaz *bkz. öt*” (s. 532-533) ; öt “öğüt *krş. ögüt*” (s. 537).

Kim kim kelse aña ögüt idisindin taķı yıǵılsa aña ol kim kaçtı taķı anıñ işi tañrı tapa (2/275) (s. 32).

Bütünlükün tınlıǵ täpräniǵıǵlarıñıñ şärräki tañrı üskindä üzlär ol aǵınlar ol anlar kim ögüt uķmaslar (8/22) (s. 128).

Yana äǵär bulsa säñ olarnı toķuş içindä ürkütgül anlarını kim arķalarındın bolǵay kim anlar ögüt tutǵaylar (8/57) (s. 131).

Oķıǵıl idıñ yolıña könilik birlä ögüt birlä kim körklüg pänd birlä üstärişgil anlarķa anıñ birlä ol körklügräk (16/125) (s. 201).

Anlar tururlar anlar köni yol körgüt(t)i tañrı anlarınıñ köni yolıña udǵıl. Ayǵıl qolmas män silärdä anıñ üzä bir tä. Ärmäs ol mägär öt ärig pänd ajunluǵlarķa (6/90) (s. 98).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE ögüt “öğüt, nasihat” (s. 502).

İllä Lūţ peyǵamber ğarīb erdi, qavmi arasında Şäliħ olarnı ĩmānğa ündedi ‘azābdın qorķutdı (34v/1-2-3-4) uçmaħğa ümīd bërdi, eğgülük birle ögüt bërdi, erklik birle sözledi qabül kılmadılar Şäliħni unamas boldılar, qamuǵları kēneştiler Şäliħni özümüzdin ümīdsiz kılalıñ tédiler, bu bizdin uluǵrak tururlar ħaseb ve neseb içinde munı öltürse bolmaz (34r/22) (s. 48).

*Tenri ‘azze ve celle bu kitābnı sizge ıddı, ‘İbrī tilinge bu kitābda yéti miñ buyruq bar t̄ā‘ātğa yéti miñ tayağ bar, ma‘şiyetğa yéti miñ **ögüt** bar, yéti miñ eğgülık ihsān bar (119v/3-4-5) (s. 167).*

ME ögüt “öğüt” (s. 166).

*Yalnadı ot **ögüt** aldı, **ögüt** qabül kıldı keng boldı alıg boldı alçağ boldı, nākés boldı, hōr boldı (146/5) (s. 61).*

MM ögüt “öğüt” (s. 248).

*Körüp ‘ibret eşdip **ögüt** almasañ*

Tirilgil tilekçe sonı ölmesañ

Sarıp solça destār kıyınsız kefen

Kédir gürnı halvet eger kılmasañ (282/1-2-3-4) (s. 133).

NF ögüt “öğüt, nasihat” (s. 336).

*Ādam peygāambar aydı: Tedārük ne turur? tēdi erse İblīs aydı: Tedārük ol turur kim buğday yığaçınıñ mēvesidin tenāvul qılsangız, ékegü taqı bu uçtmağ içinde menggü bolup qalgaysız, tēdi erse, Ādam peygāambar aydı: bu yığaçdın tenāvul qılmaqdın Haq tvt biz ékegünü men‘ qılıp turur, biz ne qılalıñ? tēdi erse, İblīs ant yāđ kıldı: Men sizke eğgülık taqı **ögüt** cihetidin aytur-men (281/1-2-3-4-5) (s. 194).*

*Haq tvt sizke **ögüt** bérür kim Haq te‘ālānıñ va‘zını tutup ‘amal qılıp **ögüt** alıñay-siz, tēdi (311/16-17) (s. 216).*

TQK ögüt “öğüt” (s. 121).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT ögüt “öğüt, nasihat” (s. 344).

*Rüstemge atası zāl bir kün ayttı kil işit **ögüt** könisin (27/7) (s. 13).*

*İlin ilge urup aytkay cezādur, **ögüt** almas kişige böyle miñnet (285/12-13) (s. 142).*

- Kİ** ögüt “nasihat” (s. 65).
TZ ögüt (*Türkmençe*) “öğüt” (s. 224) ; övüt “öğüt” (s. 228).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- BV** ögüt “öğüt” (s. 824).
Nāṣihā çün ‘ömr öter koy kim bolay ‘işret bile
*‘lyş terkin kim buyurdung öktedür bu nev’ **öğüt** (70/5) (s. 56).*
Zülfı zencîri cünūnum çāresidür iy hakīm
*‘Aklıdın mu irdi bu dīvāneğa birmek **öğüt** (85/5) (s. 68).*
- LÇ** ögüt “nasihat, pend” (s. 37).
SD ögüt “öğüt, nasihat” (s. 549).
*Bu yirde bir **öğütüm** bar, ‘ayb kıılma velī*
Sening çü luṭfung u ‘adlıng cihānğa birdi şadā (355) (s. 178).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

- ESK** ögüt “öğüt, nasihat, ders, ibret” (s. 652-653).
*Vaşıyyet eyledi size ola kim siz **öğüt** dutasız taḥkīk işbu yolum*
ya ‘nī tevḥīd doğrudur (149b/6-7) (s. 81).
*Taḥkīk biz indürdük size bir kitāb ki içinde **öğüdünüz** vardur*
(346a/5-6) (s. 178).
*Anları korıktıdıdı bizüm ‘azābımızdan pes yalanladılar **öğütleri***
daḥı kaşd étdileridi Lūṭ konuklarını dutmağa (572b/3-4) (s. 289).
- KT** ögüt “öğüt, mev’ize” (s. 472).

Pes kılduk anı ya'nî bûzine eylemegi azab, anlarun için kim andan ilerüdür; dakı anlarun için kim andan soñradur. Dakı ögütdür sakınıcılara ya'nî Muhammed ümmetinden (2/66) (s. 8).

Eyit: "Dilemezsin size anun üzere ya'nî Kur'an, kirî; degül ol, illâ ögüt âlemler için." (6/90) (s. 102).

"Dakı tañladunuz mı kim geldi size ögüt, Çalabunuzdan, bir er üzere sizden ya'nî bir er dili üzere kim Nûh'dur; tâ korkıdu habar vire size, dakı tâ sakınasız; dakı anun-ıçın kim siz rahmat kılınasız?" (7/63) (s. 118).

Bayık uşbu ögütdür. Pes her kim diler-ise, duta Çalabı'sındın yana yol (73/19) (s. 496).

ögütlä — : Ögütlemek, ögüt vermek; Tanrı'nın ibret vermesi

Biy, yüräklänmäxiñ bilä seniñ azarlama meni, da ne öçäşmäxiñ bilä seniñ ögütlä meni (5v)² (s. 8).

Ögütlädi anı da saıladı anı, neçik kirpigin köznüñ, 11 neçik xaraıuş, xanatları üsnä kötürdi anı, da neçik balaları üsnä kendiniñ, şağavatlandı (57v)¹⁰ (s. 70).

Biy, yüräklänmäxiñ bilä seniñ azarlama meni da öçäşmäxiñ bilä seniñ ögütlämä meni (63r)² (s. 76).

Azarlamax bilä yazıx üçün ögütlädiñ adamnı, (65r)¹² (s. 80).

Kim ögütlär millätlärni, neçik azarlamagay mı, (164r)¹⁰ (s. 200).

Ögütlämä buyruıçıların anıñ, neçik kendi, da xartların anıñ esl[i] etkäy (181r)²² (s. 220).

Ögütlämäx bilä bilä ögütlädi meni Biy (205v)¹⁸ (s. 248).

Ögütlägäy meni artar yarlıgamaı bilä (243v)⁵ (s. 292).

HAREZM TÜRKCESİ

NF ögütle — “öğüt vermek” (s. 336).

*Bir zamān yatmışdın öz hālımqa keldim taqı né aḥvāl kim ol ğārda keçti, cümlesini aydım erse, Ḥadīca aydı razhā: Yā Muḥammed, qorqmağıl işing ḥayr bolğay, Haq te ‘ālā seni zāyi’ qılmağay aning üçün kim sening edğü ‘ādatların bar: yaq yawuknı sever-sen, yalğan sözlemes-sen, kişilerning emgekini kötürür-sen taqı qonuqlarnı ağırlar-sen, miskīnlerke yārī bérür-sen, hēç sanga Tangrı te ‘ālā yamanlıqnı bérmegey tēp **öğütledi** erse, Peyğambar ‘as köngli ḥoş boldı (8/9-10-11-12-13) (s. 6).*

*Peyğambar ‘as’qa néçe özlerimizni néçe az oḥsatsaq taqı qabūl qılğıl tēp ḥoşluq birle **öğütler** erdi (128/14-15) (s. 91).*

TQK ögütle — “öğütlemek” (s. 121).

KIPÇAK TÜRKCESİ

TT ögütle — “öğüt vermek” (s. 131).

TZ ögütle — “öğütlemek” (s. 224-225); öyütle — “öğütlemek” (s. 228).

ÇAĞATAY TÜRKCESİ

LÇ öğütlemek “va’z ve nasihat vermek” (s. 37).

ESKİ ANADOLU TÜRKCESİ

ESK ögütle — “öğütlemek, öğüt vermek, nasihat etmek, uyarmak” (s. 653).

*Ol vaqt ki eyitdi Loqmān oğlına ol anı **öğütleyüp** ey oğlum dēdi Tanrı’ya şirk getürme taḥkīk şirk ulu zulümdür dēdi (442b/6-7) (s. 225).*

*Ol gün haq gündür şeksüz kim yol édinmek istese Tañrı'sına Qur'an'ı édinsin biz sizi **ögütledük** yakın muhaqqak 'azābdan (629b/5) (s. 318).*

KT ögüt — “nasihat etmek, öğüt vermek” (s. 472).

*Eyit: “Bayık **ögütlerin** sizi bir nesne-y-ile, kim turasız Tañrı için, ikin ikin dakı birin birin; andan, endîşe eyleyesiz: Yokdur işünüzde delülik. Degül ol, illâ korkıdıcı sizün, katı azab ileyindegi.” (34/46) (s. 350).*

*Dakı **ögüt**; bayık ögütlemek assı ider mu'minlere (51/55) (s. 433).*

ögütlämāx : Ögütleme, öğüt verme; öğüt

Ögütlämāx bilä ögütlädi meni Biy da ölümgä çıxara bermädi (205v)¹⁸ (s. 248).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT ögütlemek “öğüt verme, nasihat, va'z” (s. 473).

*Dakı okı anlarun üzere Nuh habarını, ol vakt kim eyitti kavmına: “İy kavmum! Eger ağır ola üzerünüze turmağum, dakı **ögütlemegüm** Tañrı âyetleri-y-ile; pes Tañrı üzere tevekkül eyledüm...” (10/71) (s. 161).*

*Dakı ögüt; bayık **ögütlemek** assı ider mu'minlere (51/55) (s. 433).*

ögütlän — : Ögütlenmek, öğüt verilmek

Keldi üstümüzgä bizim küstünmāx, da **ögütländi**, (159r)¹⁰ (s. 194).

HAREZM TÜRKÇESİ

TQK ögütlen — “öğüt verilmek” (s. 121).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT öğütlen— “1. öğüt verilmek, nasihat edilmek; 2. öğüt kabul etmek; iyice düşünmek” (s. 473).

*Dakı kaçan kim talak viresiz avratlara; pes ireler müddetleri soñına ya'nî iddetleri geçe; er almakdan yığman anları kim çiftleneler erenlerini; kaçan râzî olišdılar aralarında, şeri'etde bulunur nesene-y-ile ya'nî kâbin eylemeg-ile. Şol, **öğütlenür** anun-ıla ol kim oldı, sizden, inanur Tañrı'ya, dakı soñrağı güne (2/232) (s. 28).*

*Virür ilm-ile ameli -yâ Kur'an añlamağı-, kime diler-ise. Dakı her kim virinildi hikmet, bayık virinildi hayr çok. Dakı **öğütlenmeye**, illâ akıllar isleri (2/269) (s. 34).*

*Kapladı Çalabum her neseneyi, bilmekdin yana; pes **öğütlenmez** misiz? (6/80) (s. 101).*

ögüz sun — : Öküz sunmak, öküz kurban etmek

Xurbanlar tüz u tolu sunıyım saña xoy bilä da temyan bilä, da saña **sunıyım ögüzlär** da eçkilär (106v)¹⁵ (s. 132).

öl — : Ölmek

Duşmanlarım aytilar maña yaman. “Xaçan bolgay, ki **ölgäy**, tas bolgay atı anıñ?” (68r)⁶ (s. 84).

Seniñ üçün **ölärbiz / öliyirbiz** här kün / künüzün, (73r / 56r)²³ (s. 90/91).

Xaçan körsän, ki eslilär **öliyir**, birgä xarsızlar tas bolgaylar (79v)¹¹ (s. 98).

Siz oşta, neçik adamlar, **ölärsiz / öliyirsiz**, (143v / 113r)⁷ (s. 174/175).

Ölmiyim, da tiriliyim, da aytıyım işin Eyämizniñ (205v)¹⁷ (s. 248).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY öl — “ölmek” (s. 162-163).

Öz(ü)m s(a)k(ı)nt(ı)m öd t(e)ñri (a)ys(a)r kişi oğlu koop **ölg(e)li** törim(i)ş (KT K10) (s. 38).

Bilm(e)dükin üç(ü)n biz(i)ñe y(a)ñ(ı)ltukin y(a)z(ı)ntukin üç(ü)n k(a)g(a)nı **ölti** buy[ruk]ı b(e)gl(e)ri y(e)me **ölti** (BK D16) (s. 56).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY öl — (s. 632).

İnçip igleyü birle ök sav söz kodup tutar kapar erken **ölüp** bartı (17-18-19) (s. 62).

Takı inaru irak barsar m(e)n .. olar barça **ölgeyler** tip ançak(a)ya öglentürgeli üçün bir ulug sögüt üze agtınıp (602/1-2-3-4-5) butikların yalpırgakların sıp alıp ol balık üze örtüp köşige kılıp ötrü ol köl suvı kayudın singar kelmiş orunun tuta isteyü barıp bir ulug ögüz suvinga tegdi (601/20-21-22-23) (s. 318).

IB öl — “ölmek” (s. 58).

Ürüng esri ingek buzagulaçı bolmış. **Ölgey** men, timiş (41) (s. 23).

Kanıgı **ölmüş**, köngeki tongmiş. Kanıgı nelük **ölgey** ol? (57) (s. 25).

İKP öl —; WYL — “ölmek” (s. 156).

Ädgü ögli teginkä qulluq .. barır biz **ölsär** birlä **ölür** biz (XXIII.3.-4.-5.) (s. 22).

Amraq oğlum **ölti** ersär (LXIII.1.-2.) munung yüzün yemä körmäyin (LXII.7.) (s. 41).

MS öl— “ölmek” (s. 444-445).

Btanati atlıg ağır iglig toyinning iduk eligin börte yarlık(ap) **ölür** özinte özgurup arha(nt) kutinga tegürü yarlıkadı (5/37-38-39-40-41) (s. 48).

*Kim mungta qutğardaçı qutluğ tınılğağ körmedin alqu adada
(qutğar)ğuçı adınçığ tengri tengrisi burқан körmedin ölür men (16/6-7-8-9-10)
(s. 63).*

SUK öl — “sterben” (s. 270).

US öl (v) “umirat” (s. 289).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH öl — “ölmek” (s. LI).

Biliglig er öldi atı ölmedi (95) (s. 48).

Hariş todmaz ajun nengini tirip

Harişlik qarımaz idisi qarip

Harişlikni qodur hariş er qaçan

Ölöp yatsa topraq içinge kirip (305-306-307-308) (s. 65).

DLT öl — “ölmek” (s. 456).

Alp Er Tonğa öldi mü

Isız ajun kaldı mu

Ödhlek oçin aldı mu

Emdi yürek yırtılır (I, 41/16-17).

Yaş ot köymes, yalafar ölmes (III, 47/22-23).

IKT öl — “to die” (s. 210).

Ölünglär öfkängiz birlä (3/118) (s. 210).

Bolmaz ätözkä ölmäk magar Tangrı yarlığı birlä (3/144) (s. 210).

*Agar ölsä miz, bolsa miz topraq yimä quruğ söngük, bizlär-mü
qopırılır miz (37/16) (s. 210).*

KB öl — “ölmek” (s. 359-360).

Atang öldi kaldıng sen oğlan kiçig

Kiçigke beğüktin bolur yol keçig (1793) (s. 196).

Tiren arka birme yağıka bolup

Yağığ sanç yok erse uruş yat ölüp (2378) (s. 251).

Et öz tüz tilese havaş boynı sı

Havaş ölsa könlür et öz egrisi (5474) (s. 544).

KSK öl — “ölmek” (s. 533).

Aygıl ölüñ öfkäniz birlä (3/119) (s. 45).

Tağı äğär öldürölsäniz tañrı yolı içindä yä ölsäniz yarlıkamak tañrıdın tağı rahmät yahşırağ ol närsädin kim cäm` kılurlar. Tağı äğär ölsäniz yä öldürölsäniz tañrı tapa yığılmış bolur siz (3/157-158) (s. 49).

Bitig idilärindin mäğär kertgündilär ök anar ölmäzindä öñdün (4/159) (s. 72).

KTS öl — “ölmek” (s. 209).

Ol elniñ kazısı... anlarnı tilädi kim ölmäsälär (9/10) (s. 209).

Män ölgäli miñ yıl bolmış turur (18b/33) (s. 209).

Muhämmäd atası yigit ärkän öldi ol tağı yigit ärkän ölgäy terlär (57/7) (s. 209).

HAREZM TÜRKCESİ

İML ölmek “yaşamaz olmak” (s. 55).

KE öl — (2) “ölmek” (s. 503-504-505).

Kaçan Şālih andağ tedi erse tewe öltürgenler aydılar: teweni kendü öltürdümüz Şālihni ma öltürelin bizge `āzāb tēgmesdin burun, sözi köni bolsa bizdin burun ölmüş bolğay, yalğan bolsa ol ölgey biz kalğaymiz tēp ol kéçe Şālihni basıp öltürmekke oğradılar (36r/1-2-3-4) (s. 50).

Kaçan it egeleri (95r/1-2) kelse hatunlarığa kazan asturup özleri yol başığa çıķıp ötken kişilerge nime körklüg itin bar, ya sığırın ya teweñ bar tegeç kālā öler erdi ve alar eñlerin satķun alıp keñür erdiler (94v/21) (s. 132).

ME öl — “ölmek” (s. 166).

İçküge yığıldılar öler hālğa keñdi er, ölümge yaķın kılındı er, öldi er hāzīra kıldı, aran tabyadi kendüsi uçun kuyuğ kaxdı, kaxdı kuyuğnı hōrladı anı kız narh uçun saķladı aşlıķnı, kızlıķ uçun aşlıķ yıgđı sınıadı anı kışķa kıldı sözni yigit erken öldi (131/4-5-6-7) (s. 58).

MM öl — “ölmek” (s. 248).

Kamer pāre boldı işāret bile

Katıg taş ma kēdi katında tile

Taķı bilgil enşāri oğlanları

Ölüp bāz tirildi munı keç bile (34/1-2-3-4) (s. 96).

Körüp ʿibret eşdip ögüt almasañ

Tirilgil tilekçe soñı ölmesañ

Sarıp solça destar kıyınsız kefen

Kedip gurnı halvet eger kılmasañ (282/1-2-3-4) (s. 133).

NF öl — “ölmek” (s. 336).

Abū Cehl aydı: ʿÖmrüngüzni atangız ʿAbduʿl-Muṭṭalib dīni üze keçrüp āħir vaqтта qaytur-mu-siz? tēdi erse, aydı: Yā Muḥammed, men atam ʿAbduʿl-Muṭṭalib dīni üze öler-men tēdi erse, hāṭırı ħasta u bezmān boldı erse, āyat nāzil boldı (6/4-5-6) (s. 4).

Ya ʿqūb peygāmbar Yūsufnı özge oğlanlarıdın ziyāda sewer erdi, kéçe taķı kündüz qatındın kétermez erdi, anıng üçün kim Yūsuf anası Rāħil ölüp turur erdi (353/1-2-3) (s. 245).

TQK öl — “ölmek” (s. 122).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

AL ölür, öler “İmâle ile ölür demektir, mürde olur manasına ...” (s. 112-113).

BM öl —, ölür “umierać” (s. 64).

CC öl —, - er [ol —; olar / øl —] “sterben ‘mori’ ” (s. 182).

GT öl — “ölmek” (s. 344).

İlin aştan çekip ayttı bu muhāl irür kim irdem iri ölgey dağı irdemsizler aning yirin tutkay (23/3-4-5) (s. 11).

Elḥamdülillāhi kim men yayağ yürüp zaḥmet çekip ölmedim (115/13) (s. 57).

Her kim özine suvāl işikin açtı, ölgünçe ol ir niyāz içinde bolısar (211/2-3) (s. 105).

İM öl — “ölmek” (s. 580).

Eger kılsa (356a/1-2-3) oş anı zāmin bolur, oş aning kibi eger işāret kılsa bitke taķı öltürse anı ol kişi kim delālet kıldı anı, yā tonını bıraķdı küneşke ölsün tip yā tonını yūwse ölsün tip zāmin bolur. Ve eger tonın bıraķsa küneşke yā tonın yūwse ölsün tip ayıtmasa bit ölse aning öze nerse vācib bolmas (355b/8) (s. 374).

KF öl — “ölmek” (s. 1048).

Ol ğarīb kişi kim öldi, ol kişinüñ mālı kıaldı (152a/6) (s. 367).

İmdi hiç yokdur kim ol ölgen kişinüñ oğlına daķı kızına daķı oğlı oğlına niçe aşıķa kidse. Daķı oğlı kızına niçe aşıķa kidse daķı atasına niçe yuķarı kidse. İmdi bu eyidgenlerümüzge barçasına vardur kim ol ölgen kişiğe sögen birle çekişmeklik (395b/2-3-4-5-6-7-8) (s. 860).

Kİ öldi “öldü” (s. 65).

KK öl — “ölmek” (s. 120).

KM öl — “ölmek” (s. 82).

Tañrı'nuñ buyruğı yığınmağdur Tañrı nehy eylegenden d̄in didüğümüz ol dāyim olmağdur dağı şābit olmağdur bu dört üstine ölince söz kesildi (45b/2-3-4) (s. 28).

TT öl — “ölmek” (s. 132).

TZ öl — “ölmek” (s. 225).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD öl — “ölmek” (s. 409).

Başıdın ivrülür ārmānı birle öldüm iy Bābūr

Mining na 'şımni bārī ol perī kūyidin aylandurur (50/5) (s. 148).

Ḥabīb bolsa idi yā raqīb ölse idi

Raqīb ölse idi yā ḥabīb bolsa idi (123/1) (s. 190).

BV öl — “ölmek” (s. 824).

Ölüp idim ğam-ı hecringde bolmasa irdi

Lebing taḥayyüli cān cism-i nā-tüvānım ara (21/2) (s. 16).

Çün Nevāyī öldi itler derd-perver cismini

Ṭu' me kıлмақ yok ki red iylerde iylerler telāş (244/7) (s. 202).

DG öl — (- är) “to die” (s. 352).

Ne qara qanlar ki yuttum va 'da-ī dīdār üçün,

Körmäyin ölsäm yüzüngni, tutmasun Tengri ravā (19/6) (s. 31).

Ḥasratıngdın dambadam dur kim keçär men dünyadın;

Çün öläär men, bāre körmüş bolğa men dīdār, kel! (123/6) (s. 135).

LÇ ölmek “ölmek, terk-i hayât etmek, öltürmek” (s. 39).

LD öl — “ölmek” (s. 604-605).

Ādem oğlı  lmese āħir tapar irmiş murād

Ming sipās ol ħaħķa kim uĉrattı merhem yareġa (1709) (s. 186).

Ķorĳup  ler-min il k zi tiggey diy  sanga

Ay tolun ay  ıĳma kirer sin vebālġa (1754) (s. 190).

SD  l — “ lmek” (s. 549).

Kirip tülkü bigin d şmen inide  lgey aĉlıĳdın

Ni ĳılsun üstine heybet bile ş r-i jiy n kildi (84) (s. 110).

D ny  ġamını ĳoy, bu cih n salĳanatını

‘Iřĳ iĉre ol, ey ‘ařıĳ, öler-sin    bayaĳı (799) (s. 304).

şHD  l — “ lmek” (s. 581).

Pes il hıng ĳulluĳın ĳılmaĳ kirek

Anga ĳulluĳ ĳılmaġan ölmek kirek (4a/1-2) (s. 67).

Munlar başını yıġıl il ulus imin bolsun

Uşbu sırnı aymadım kim tapĳusı  lġinĉe (187b/12-13) (s. 310).

YED  l — “ lmek” (s. 422).

 lt r r hicr nı hem ölsem hem  rm n ĳalmaġay

T şte hem bolsa bir eyy m-ı viş lingni körüp (30/7) (s. 66).

Leblering söz birle eyler ħasteġa c n-baĳřlıĳ

Tirg z r enf s ile andaĳ ki  lġenni Mes ħ (40/7) (s. 76).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK  l — “ lmek” (s. 653-654).

* ldi anlar k firken anlaruĳ  stined r Tanrı Ta‘ l nuĳ la‘neti
(23b/7) (s. 14).*

Yâ Muhammed sen öleceksin anlar dağı öleceklerdür andan sonra kıyâmet güninde Tanrı'ñuz hazretinde biri biriñüzle çekişür-siz (499a/6-7) (s. 252-253).

KT öl — “ölmek” (s. 474).

Dakı ürildi sûr içine ya'nî ilk gez; pes öldi anlar kim göklerdeür dakı anlar kim yirdedür, illâ anlar kim diledi Tañrı ya'nî şehidler, yâ dört firişte (39/68) (s. 381).

Pes ko anları, tâ göreler günlerini, ol kim anun içinde öleler (52/45) (s. 436).

öldür — : Öldürmek

Olturur ulama ulular bilâ yapux **öldürmä** zadasızni (11v)^{29/8} (s. 16).

Men **öldürürmen** da men tirgizirmen, (91^av)³⁹ (s. 114).

Öldürmä alarnı, ki unutmagaylar joğovurtuñni seniñ (97v)¹² (s. 120).

Öldürdi köpläri alardan, da tañlama tañlamasın İsrajelniñ tas etti (134v)³¹ (s. 164).

Tulnu da xarıbni **öldürdülär**, (129v)⁶ (s. 199).

Urdu köp cınsı da **öldürdü** xıvatlı xanlarını (234v)¹⁰ (s. 282).

Eğär **öldürsänj** yazıxlılarını, Tenrı, xanlı kişilär kerı boluñuz mendän (241r)¹⁹ (s. 290).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY ölür — “öldürmek” (s. 163).

*K(a)rlukug **öl(ü)rt(ü)m(i)z** (a)lt(ı)m(ı)z (KT K2) (s. 36).*

*Bunça iş(i)g küç(ü)g birtük(ke)rü s(a)k(ı)nm(a)tı türük bod(u)n(u)g **öl(ü)r[(e)yin ur(u)gs(ı)r](a)t(a)yin tir (e)rm(i)ş** (BK D9) (s. 52).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ölür — (s. 632-633).

*Kin bir tuşda kız aşı tıltagında ud koyn tonguz kaz ödirek takıguda ulatı üküş telim özlüglirig **ölür**üp ulug aş içgü kıtlı (4/10-11-12-13-14) (s. 61-62).*

*Yene öznüing ögnüing kangning buşı idisi başlap nom uguşintakı tınl(ı)glarınıing üç üdki özlüg **ölür**miş isig [ö]z barımda ulatı ed tavarlıg alku ötek birim ağır ayıg kılınçımıznı arıtı[r m(e)n sü]zür m(e)n tip köngül öritgil (26/10-11-12-13-14-15-16-17) (s. 71).*

İKP ölür —; 'WYLWR — “öldürmek” (s. 156).

*Quruğ yerig suşayu öl yerig tariyu quş quzğun suqar yoriyur sansız tümän özlüg **ölür**ür tariğ tariyu ämâri tınlıglarig quşçı keyikçi balıqçı aβçı torçı tuzaqçı (II.1.-2.) bulup ayıg qılınç qılır .. tınlıglarağ **ölür**ür (I.3.-4.-5.-6.-7.-8.) (s. 11).*

MS ölür — “öldürmek” (s. 445).

*Öküş yalanguklarığ özümüz **ölür**dümüz öküşüg adnağuka **ölür**geli aydımız .. **ölür**ü turmışın körüp ögirdimiz sevintimiz **ölür**deği kişiler birle tüz köngüllüg botlumuz (78/49-50-51-52-53-54) (s. 145).*

US ölür (v) “ubivat” (s. 289).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT öldür — “öldürmek” (s. 456-457).

*Ol ogrını **öldür**di (I, 224/17-18).*

Yagı otın öçürgen

Toydın anı köçürgen

Işlar üzüp keçürgen

*Tegdi okı **öldür**ü (I, 522/4-5-6-7).*

- IKT** öldür — “1. to kill, slay; 2. to make/cause to die” (s. 210).
Biz öldürdümüz Masîh Maryam oğlu ‘İsânı (4/157) (s. 196).
- KB** öldür — “öldürmek” (s. 360).
Uwutka bolup korklık alplık kılur
Ögünçke bolup er özin öldürür (2292) (s. 244).
Munguqmış kişiler ölümüg kolar
Ölümüg koluğlı er öldürü ölür (2397) (s. 253).
- KSK** öldür — “öldürmek bkz. öltür —” (s. 533-534) ; öltür — “öldürmek bkz. öldür —” (s. 534).
Taķı rāst aydı saņa taņrı va ‘dāsini ol vaķtın kim öldürürsüz anlarnı buyruķ birlä ançaķa tegrü kim ol vaķtın kim yüräksiz bolduņuz taķı tartıŗtıņız iş içindä (3/152) (s. 48).
Öldürürlär ärdi oğlanıņızlarnı ymä tirig kodarlar ärdi kızlarıņızlarnı (7/141) (s. 119).
Öltürmäņlär ol ätözni kim ħarām kıldı taņrı (17/33) (s. 205).
- KTS** öldür — “(bak. öltür —) öldürmek” (s. 210) ; öltür — “bak. öldür —” (s. 210).
Andağ bolğay sän öldürdäçi bularıñ idläri üzä (1/2) (s. 210).
Mälik anlarnı öldürgäli ħasd kıldı (9/9) (s. 210).
Mäni sän öltürü bilmäz sän (129b/2) (s. 210).
Körmädim tegänni öltürdi (133/19) (s. 210).

HAREZM TÜRKÇESİ

- KE** öldür — “öldürmek krş. öltür —” (s. 505) ; öltür — “öldürmek krş. öldür —” (s. 505-506-507).

Qābīl Hābīl[ğa] mən səni öltürürmen tēdi, Hābīl aydı: mən saña katılmazmen İdi `azze ve celledin qorqarmen (15v/20-21) (s. 23).

Qaçan Şālih andağ tēdi ərse tewe öltürgenler aydılar: teweni kendü öltürdümüz Şālihni ma öltürelin bizge `azāb tēgmesdin burun, sözi köni bolsa bizdin burun ölmüş bolğay, yalğan bolsa ol ölgey biz qalğaymiz tēp ol kēçe Şālihni basıp öltürmekke oğradılar (36r/1-2-3-4) (s. 50).

ME öldür — “öldürmek” (s. 166).

Bozdı anı öldürü atdı anı, yerinde öldürdi anı atmaq içinde (11/2) (s. 33).

Sıgındurdı anı kandurdı anga şıwdın öldürür yerin yangıldı keçikning awnung qolı butı öldürmegü yer azğurdı anı (63/3-4) (s. 42).

Tüpledi anı ölüm, küçlüken öldürdi anga ölüm rāhmet kıldı anga (179/8) (s. 69).

MM öldür — “öldürmek” (s. 248).

Hased kīne bolsa köñül öldürür

Nēçe bolsa zāhir şafālīg `aziz (61/3-4) (s. 100).

Seçiben kēçiben köçüben özi

Tutuşup köñülde muḥabbet közi

Bağır öldürüben mēñiz soldurup

Revā sözlese bu ʔarīkat sözi (367/1-2-3-4) (s. 146).

NF öldür — “öldürmek krş. öltür —” (s. 336-337) ; öltür — “öldürmek krş. öldür —” (s. 337).

Yā Rebbī, mēni miskīn tırgüzgil, taqı miskīn öldürgil, taqı qıyāmat kün bolsa āvş miskīnler zümresinde qoparğıl, tēp du`ā kıldı (108/15-16-17) (s. 78).

Hüseyin aydı: Ey qarındaşım, atamı bu öltürgey taqı bu tirig qalgay, tedi, yana bir urmuş erdi, ol mel'un tamuğqa bardı (154/12-13) (s. 107).

TQK öldür — Krş. öltür —. “öldürmek” (s. 122) ; öltür — Krş. öldür —. “öldürmek” (s. 122).

YB öltür — “öldürmek” (s. 229).

Ya 'kūb sulṭānğa ayta bardı kefeliler kişilerimizni tonap bir kişimizni öltürdiler (K. III. 15) (s. 117).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

AL öltürdi “İmale ile öldürdi demektir” (s. 112).

BM öldür — “zabijać” (s. 64).

CC öldür —, öltür —, - ür [øldur —; oldorur; øltvr —; øltir —; oltir —] “töten” (s. 183).

GT öldür — “öldürmek bk. öltür —” (s. 345) ; öltür — “öldürmek krş. öldür —” (s. 345).

Sulṭān buyurđı kim barçasın öldürüng tip (24/11-12) (s. 11).

Öltür anı kim ol yürüp dāyim, şan'atı kim yoluğsa soymağtur (25/8) (s. 12).

Hamr içip uruğ itip kişi öltürüp turur imdi kışāş itmege iltürler (176/4-5-6) (s. 87).

İM öltür — “öldürmek” (s. 580).

İy Tengri kimni kim tirgüzür sen bizden tirgizgil anı İslām öze taqı kimni kim öltürür sen bizden, öltürgil anı ĩmān öze (240a/2-3) (s. 295).

Taqı kaçan kim hāzır bolsa iki velāning birisi taqı tanuğ turğuzsa öltürmek öze andan songra taqı birisi hāzır bolsa rāstı ol kaytarğay tanuğnı iki kişi ikrār kıldı herbirisi öltürmek birle anıng kibi kim, öltürse bir şışı anıng

oğlı bolsa, biri hāzır tağı biri ğāyib tağı hāzır tanuğ (462a/1) turğuzsa öltürmek öze andan songra ğāyıby kilse rāstı ol tanuğny ıaytarğay Ebū Hanıfe katında (461b/6-7-8) (s. 448).

KF öldür — “öldürmek” (s. 1048).

ıayıtısa kine içse aña kine had uruñ, uruñ. Eger dördünçi kez içse aña öldürüñ didi (385b/5-6) (s. 843).

Kİ öltürdü “öldürdü” (s. 65).

KK öltür — “öldürmek” (s. 120).

TT öldür — “öldürmek” (s. 132).

TZ öltür — “öldürmek” (s. 225).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD öltür — “öldürmek” (s. 409).

Hicr öltürdi mini angıasam irdi munça

Dostlar yārdın ayrılmas idim ölgünçe (34/1) (s. 34).

Öltürgüsi āhır mini ğāzī bile big

Bir ğamze bile ğāzī vü nāzı bile big (569) (s. 324).

BV öltür — “öldürmek” (s. 825).

Dimiş sin öltüreyin ‘ışık ehlin iylep cem’

Meger bilip sin alar içre köp perışānlıđ (301/4) (s. 249).

Firāđ mühlik ü vaşl içre şādlıđ mühlik

Firāđı öltürür irmiş vişāli hem bizni (627/5) (s. 510).

DG öltür — “to kill” (s. 352).

Öltürür bolsang meni, öltür, rizā berdim, vāle

Qorqaram andın ki nāğah bolmasun sizğā vabāl (122/4) (s. 134).

Öltürür ğamzang meni vallah desäm, aytur közüng;

Bu ne ant içmäk dur, ey miskîn, çu hâzîr dur guvâh (200/7) (s. 212).

LD öldür — “öldürmek; krş. öltür —” (s. 605) ; öltür — “öldürmek; krş. öldür —” (s. 605-606).

Öldürür sin tã-be-key ‘uşşâknı

Tutmasun dāmān u desting il kanı (2520) (s. 275).

Bu luḡfîni öltürgeli ğamzengğa buyurma

Taḡşîr kaçan kıldı ol iş içre karayıng (942) (s. 103).

SD öltür — “öldürmek” (s. 549).

Könglüm tiler ol piste tig agzıng tigürgen cāmını

Bu nuḡl u meyning ḡasreti öltürdi ḡaşş u ‘āmını (731) (s. 286).

Nāgeh nazarnı özgege salsa, mini vehm öltürür

Ḳādir bu ‘āşık könglini mundaḡ mu vehhām eyledi (592) (s. 246).

ŞHD öldür — “öldürmek” (s. 581) ; öltür — “öldürmek” (s. 581).

Oldurur ol öldürür ḡayy u aḡad

(4b/1) Daḡı sanga yarıçı oldur şamed (4a/13) (s. 68).

‘Āşık-ı dil-ḡastanı her demde ay ‘İsā-nefes

Öltürüben tirgüzür-sin barı āsāndur sanga (8b/9-10) (s. 73).

YED öldür — “öldürmek” (s. 422) ; öltür — “öldürmek” (s. 422).

Vaşlıdın dem urğan ‘āşıklarnı öldürmiş Emîr

Taptı bu Manşürlar hengāmesidin dār zîb (28/9) (s. 63).

Öltürür hicrānı hem ölsem hem ārmān ḡalmaḡay

Tüşte hem bolsa bir eyyām-ı vişālingni körüp (30/7) (s. 66).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK öldür — *bk.* öldür — (s. 654) ; öldür — “öldürmek” (s. 654-655).

Pes eger ölse Muhammed ya öldirseler özünü kaytar mısız ökçerüz üstine kâfir mi olursız (67a/3) (s. 38).

Pes boğazladılar ol şığırı dağı yakın olmadılar işlemege dağı ol vaqt kim bir nefis öldürdünüz bir biriñüzden def eyledünüz Tanrı Ta‘âlâ çıkarur siz yaşurğanı (10b/5-6-7) (s. 6).

KT öldür — “1. öldürmek; 2. ruhunu kabzetmek; 3. kesmek, boğazlamak” (s. 475).

Öldürürler-idi er oğlanlarunuzı, dakı diri korlar-ıdı avratlarunuzı (7/141) (s. 124).

Ol Ol’dur kim dirürür dakı öldürür; pes kaçan kim hüküm eyleye bir işe, bayık eydür ana: “Ol!” pes olur (40/68) (s. 388).

Anlar kim öldürür anları firışteler, zulm eyleyicilerken gendüzilerine, pes bırakdılar boyun virmegi ya’nî boyun virdiler: “Olmaduk ya’nî eyideler, işlerüz hiç yavuzlık” ya’nî şirk (16/28) (s. 208).

Eyitti Sâlih: “Uşbu, dişi devedür; anundur bir ülü sudan; dakı sizündür bir ülü sudan, bilinmiş günün.” “Dakı yokaman ana, yavuzlığı-ıla; duta sizi ulu günün azâbı.” Pes öldürdiler anı, pes oldılar peşimenler (26/155-156-157) (s. 301).

öldürmäxlıx : Öldürme

Seniñ üçün ölârbiz hâr kün, sağışlandıx, neçik xoy öldürmäxlıxka (73r)²³ (s. 90).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

KF öldürmeklik “öldürme” (s. 1048).

Adam öldürmeklik dağı kişige sögmeklik kişi haqıdur (121b/9-10)
(s. 293).

ölgän : Ölen, ölmüş, ölü [= ölü]

Murdarlandılar alar Pēlpēk'ovrda, ki yedilär gurk xurbanınların da
ölgänlärni (147r)²⁸ (s. 225).

HAREZM TÜRKCESİ

NF öl – gen, öl – genning, öl – genni (s. 336).

*Andın song Cebre'il 'as aydı: Ya Ayyub, ol ew içindeki **ölgen** oğlanlarınğa bargıl taqı du'ā qılgıl; Haq te'ālā cümesini tirgüzsün, tedi erse, Ayyub peygambar taqı za'ıfası birle ol ew qatınga bardılar taqı du'ā qıldılar erse, ol on oğlanlar cümlesi tirildi, yana Cebre'il aydı: Çıqqılı ekin yeringe bargıl tedi erse, hatunı, oğlanları birle ekin yeringe bardılar (334/6-7-8-9) (s. 232).*

*Andın song ol inekning tili birle ol **ölgenni** urdılar erdi (342/9-10)*
(s. 238).

ÇAĞATAY TÜRKCESİ

AL ölken “Kâf kâf-i Arabîdir; ölen demektir, mürde olan manasınadır.”
(s. 110).

BD öl – gen – im (s. 409).

Ötti il bolmaqdın ol yaş min qarıgum 'ışkıda

***Ölgenim** yahşı bu nev' er ötse illigdin yaşım (89/3) (s. 171).*

LÇ ölgen “ölü, ölmüş, meyt, mürde, bîcân” (s. 39).

ölü : Ölü [= ölgen]

Unutulgan boldum men, neçik **ölü**, yüräktän, (45r)¹³ (s. 56).

Opranganlar da buzulganlar açlıxtan, kazan sındırgan kibik, **ölü** yatkanlar barça uçarlarına köknüj (90r)²⁴ (s. 110).

Boldum men, neçik adam boluşuçısız ⁶ da **ölülär** bilä azad (150r)⁵ (s. 182).

Murdarlandılar alar Pelpekovrda, ki yedilär xurbanın gurk'larnıj da **ölünü** (185r)²⁸ (s. 224).

Ki dügül egär xaysıları ki tamuxtıdırlar, tapunurlar saña, da dügül **ölülär** algışlagaylar seni, da umsanmaslar könülükünä seniñ barçası, xaysıları ki enärlär tamuxka (149r)¹⁸ (s. 229).

Xuvaladı duşman boyumnu benim, aşag etti yergä tirlikimni benim, olturguzdu meni xarañguluxta, neçik **ölünü** menjilik (245r)³ (s. 294).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY ölüg "ölü, ölmüş" (s. 163).

*Ög(ü)m k(a)tun ul(a)yu ögl(e)r(i)m (e)k(e)l(e)r(i)m keliñünüm
kuuñç(u)yl(a)r(ı)m bunça y(e)me tir(i)gi küñ bolt(a)çı (e)rti **öl(ü)gi** yurtda yolta
y(a)tu k(a)lt(a)çı (e)rt(i)g(i)z (KT K9) (s. 38).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ölüg (s. 632).

*Anı körüp evinteki kişiler ulug (5/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) yığıt
sığıt kılı[p **ölügüg**] semeklegeli [iltmezken] üç kün ertip ba[rıtı törtünç] kün
tangda erte ört turur erken ol beg tirilip kelip örü oluruq aş içgü koltı anı
körüp kamag kası kadaşı başlap kim ol törüde yığılmış neçe kişiler erti erser
.. olar barça korkup belinglep irak tezdiler kaçdılar (4/22-23) (s. 62).*

Amtı monta ol tiginning .. ölügi tirigi neteg (635/10-11) (s. 332).

İK ölüg; "WYLLWK "ölü" (s. 156).

Yüksäk ediz orunluqtın qodı öz kâmişti ögsirädi tatlı ölüg tæg qamılı tüşti (LXI.5.-6.-7.) (s. 41).

MS ölüg "ölü" (s. 445).

Tağı yime tirig ölüg ol atanur (8/52-53) (s. 53).

US ölüg "mertvets" (s. 289).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ölüg "ölü" (s. LI).

Ölügdin tirig hem tirigdin ölüg

Çıkarur körür sen munı keç anga

Ölüglerni tirgüzmeç asan anga

Bu küdrät idisi uluğ bir bayat (17-18-19-20) (s. 42).

Biligsiz tirig erken atı ölüg (96) (s. 48).

DLT ölüğ "ölü" (s. 457-458).

Ölüğ yüzü tumluğ (I, 463/21-22).

Ol manğa ölüğ külişdi (II, 110/20-21).

Ol ölüğge yogladı (III, 309/1-2).

IKT ölüg "dead" (s. 211).

Sezinmägil anlarnı kim öldürüldilär Tangrı yolu içindä ölüglär tep (3/168) (s. 211).

KB ölüg "ölü" (s. 360-361).

Ölügdin tirigke kumaru söz ol

Kumaru sözüç tutsa asğı yüz ol (270) (s. 42).

Manga tegmedi bir seningdin ülüg

*Seningsiz kişi köngli boldı **ölüg** (1860) (s. 203).*

Ölüg ol munı sen tirigke sama

Katılma mungar sen tiriglik yime (4668) (s. 468).

KSK ölüg “ölü” (s. 534).

*Mundağok tirgürür tañrı **ölüglärni** körgitür silärkä bälgülärini bolğay kim ögüt uq(k)ay silär (2/72) (s. 8).*

*Çıkarur tirigni **ölügdin** çıkarıglı **ölügni** tirigdin (6/95) (s. 99).*

KTS ölüg “ölü, ceset” (s. 210).

*Ol waqtğa tägi heç **ölüg** suw üzä yoqaru kalmäs ärdi (31b/17) (s. 210).*

*Abu bākr ol borçnı otādi ol bāndāni azad kıldı **ölüg** vasiyätin körmädük ärdi (45/12) (s. 210).*

HAREZM TÜRKCESİ

KE ölüg “ölü” (s. 507-508).

*Qābīl Hābīlni öltürmişde yégirmi yaşar erdi, kuş kırtlar Hābīlni yégeli oğradı, Qābīl Hābīlni bir qapğa soqup arqasınğa kötürüp yörür erdiler, ançada Tenri fermānı birle eki qarğa keldi bir biri birle uruşdılar biri birini öltürdi, tirig qalğan qarğa tumşuqı birle yérni kazdı ol **ölüg** qarğanı kömdi, Qābīl anı kördi aytur: meniñ qarğa çaklıgı ‘aqlım yoq ermiş tēp ökündi (16r/6-7-8-9-10-11) (s. 23).*

*‘İsī yana du‘ā kılgay Mevlī ta‘ālā suw yibergey, ol **ölüglärni** muhīğa salgay (176r/19-20) (s. 251).*

ME ölüg “ölü” (s. 166).

Dirgüzdi Tanager ölügni küye bérdi anga, ta'hir kıldı anı küymek (15/8) (s. 34).

İglü qarıtdı anga Tanager yinçge bıqınlu er saqadı ölügge, saqayu şı'r aytdı ölügge namāzğa ündedi orlağucı, bangladı mü'ezzın (89/4-5) (s. 48).

MM ölüg "ölü, ceset" (s. 248).

Ölügge teyemmüm revā ol taqı

Velī üç kerek bil anıñ urmaqı

Bir urğıl yüzın sil ékinç sağ élin

Üçinç ur sol égin sil a muttaqı (105/1-2-3-4) (s. 107).

NF ölüg "ölü" (s. 337-338).

Taqı ata ana kaçan kim qul qaravaş bolsalar, ölüg hisābında bolurlar (284/8-9) (s. 196).

Ol ölüg gūrundın qoptı, alında secde eşeri bar erdi. Ol ölüg munlarğa aydı kim: Ey 'azızlar, meni Haq tvt'dın tilep nişe tirgüzdüngüz kim men éllig yıldın berü ölmüş turur-men. Henüz ölümünüg açığılıq könglümdin kėtmedin turur, tıp aydı (438/5-6-7-8) (s. 305).

TQK ölüg "ölü" (s. 122).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

AL ölü "Kâf kâf-i Arabîdir, mürde manasınadır." (s. 110).

CC ölü [olu / ølv] "tot, ein toter. 'mortuus'" (s. 183).

GT öli "ölü bk. ölü" (s. 345) ; ölü "ölü krş. öli" (s. 345).

Bir kez tirilip öli ivine kilse, öz kavmi içinde bu ferañnı salsa, öli açığından artuq ol vārişke, mālını tutup yana iyesi alsa (187/1-2-3-4) (s. 93).

Sevünmek yok körüp düşmen **ölüsin**, keliser çün bize ol devr ayakı (91/6-7) (s. 45).

İM öli “ölü” (s. 580) ; ölü “ölü bkz. öli” (s. 580) ; ölüg “ölü bkz. öli” (s. 580).

Ayıtı bir bölegi anlardan: biz kördük Meryem oğlu İ̄sā’dan **öli** tirgüzmekni tağı **öli** tirgüzmek Tengri işi turur, aytur biz kim İ̄sā Tengri turur tip (35b/6-7) (s. 167).

Ve eger çıksa yumurtkadan **ölüg** bala anıng öze vācib bolur (354a/1) **ölü** balanıng kıymeti tirig hāletinde (353b/8) (s. 373).

KF öli “ölü bk. ölü” (s. 1048) ; ölü “ölü bk. öli” (s. 1048).

Kağan bir kişi sinleden **öli** kefenini uğurlasa. Ol kişinüñ eli kesilmez İmām Ebū Hanīfa dağı İmām Muḥammad katında (267a/14-15-16) (s. 588).

Dağı bir kişi ol tabut içindeki **ölünüñ** kefenini uğurlasa. Ol kişinüñ eli İmām Ebū Hanīfa katında dağı İmām Muḥammad katında kesilmez (267b/4-5-6) (s. 588).

Kİ ölü “bugünkü manasında” (s. 65).

KM ölü “ölü” (s. 82).

Kaçan bir niçe kişi işlese düşer özgelerden selām kaytarmaq kibi dağı aḥsurana (yerḥamükallah) dimek kibi dağı ḥasta şormaq kibi dağı Nebī’ye şalavāt virmek kibi Tañrı’nuñ rahmeti Nebī üstine (5b/1-2) dağı **ölü** namāzı kılmmaq kibi dağı yaḥşılığı buyurmaq kibi dağı yamanlıqdan kaytarmaq kibi dağı gāzālığa varmaq kibi (5a/4-5-6) (s. 3).

TT ölü “ölü” (s. 132).

TZ öli “ölü” (s. 225).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- BD** ölüg “ölü” (s. 409).
Bu müjdeni ni nev’ şıfat kılğay min
*Gūyā ki haber birding **ölügge** candın (159/2) (s. 220).*
- BV** ölüg “ölü” (s. 825).
*Ger tekellümdin **ölüg**ni tirgüzürler hūblar*
Barçasığa meh-veşim gūyā kıtur telkīn hadīs (91/5) (s. 74).
Cān-fezā la’ling bile kātıl közüng hicrānıda
*İyle hālīm bar ki bilmen kim tirig min yā **ölüg** (331/2) (s. 276).*
- LÇ** ölüğ “ölüh, meyt, cenaze, bîdâr” (s. 40).
- LD** ölüg “ölmüş, ölü” (s. 606).
‘Ademdin imdi sening tig vücūd kayda kilür
*Öler tirig sini körse velī **ölüg** tirilür (546) (s. 60).*
- SD** ölüg “ölü” (s. 549).
***Ölüg**ni tirgüzürindin şabā yili hālī*
Ağızını açsa, dem-i ‘İsī’din urur ber-hem (180) (s. 136).
*Nesīm-i şubh-dem her dem **ölüg** tirgüzdi dem birle*
Uşol kutluğ nefes gūyā körüptür irdi ‘İsānı (267) (s. 156).
- ŞHD** ölüg “ölü” (s. 581).
*Kim **ölüg**ni tirgüzür ol la’ldin ‘İsā-nefes*
Āb-ı hayvāndın haber Hızr [u] peygemberdin hadīs (27a/12-13) (s. 97).
Belki ‘āşık vaşl tapmay vaşıl olsa dünyāda
*Gerçi ‘āşık **ölüg**in körse uşol şeydā kıtur (56a/3-4) (s. 134).*

YED ölüg “ölü” (s. 422) ; ölük “ölü, ölme” (s. 422).

*Rüh-perver la ‘lidin tang yok **ölüg**ni kılsa hay (19/6) (s. 55).*

*Hasret ü endüh birle bardım **ölük**din beri (103/2) (s. 132).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ölü “ölü” (s. 655).

*Vêrdük Meryem oğlu ‘İsâ’ya mu‘cizâtları **ölü** diriltmek gibi özgesi gibi (13a/5) (s. 7).*

*Çıkarur diriye **ölü**den dağı çıkarur **ölü**yi diriden dağı dirildür yeri (435b/7) (s. 222).*

KT ölü “ölmüş olan, ölü” (s. 475).

*Dakı ol vakt kim eyitti İbrâhim: “İy Çalabum! Göster bana, nite dirildürsin **ölü**leri?” (2/260) (s. 32).*

*Pes yalan duttılar anı; pes duttı anları ditremek, pes oldılar saraylarında **ölü**ler (29/37) (s. 323).*

ölüm : Ölüm

Zerä yoxtur kimesä, ki **ölü**mdä anğay seni, ya tamuxta bilingäy alnıña seni (5v)⁶ (s. 8).

Yarıx ber, Biy, közlärimä benim, ki heç yuxlamagaymen **ölü**mgä (14v)⁴ (s. 20).

Egär ki bardım esä da men içinä (34r) xarañguluxunun **ölü**mnüñ, xorxmagaymen yamandan, zerä sen, Biy, benim bilä sen (33v)⁴ (s. 42).

Xutxarma **ölü**mdän boyların alarnıñ, (49v)¹⁹ (s. 60).

Ölümü yazıxlınıñ yamandır, (51v)²² (s. 64).

Ölüm kütkäy alarnı (80r)¹⁵ (s. 98).

Xorxusu **ölüm**nün tüştü üstümä menim (88r)⁵ (s. 108).

Eyämizdändir çıxkanı **ölüm**nün (110r)²¹ (s. 136).

Neçik körär edim, ki yoxtur çarä **ölüm**lärinä alarnıñ (122v)⁴ (s. 150).

Eyämädi (= Ayamadı) **ölüm**dän boyların alarnıñ da canavarların **ölüm**gä çıxara berdi (136r)⁵⁰ (s. 166).

Xoydular meni tibdäki çuğurga, xarañguluçka da kölegäsinä **ölüm**nün (150r)⁷ (s. 182).

Kimdir adam, ki tiri bolgay da körmägäy **ölüm** ya xutxargay boyun kensiniñ yolundan tamuxnuñ (155v)⁴⁹ (s. 190).

İşitmä küstünmäxin bağıllarnıñ da çeşmägä oğlanların **ölüm**gä borçlu bolganlarnıñ, (173v)²¹ (s. 210).

Özdändir alnına Eyämizniñ **ölüm**ü ariläriniñ kendiniñ (161r)^{6/15} (s. 247).

Ögütlämäx bilä ögütlädi meni Biy da **ölüm**gä çıxara bermädi (205v)¹⁸ (s. 248).

Kölgäsinä **ölüm**nün tüzätmä ayaçlarımıznı bizim yoluna eminlikniñ (208r)⁷⁹ (s. 316).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ölüm (s. 632).

*Yok kurug yala yangku üze adakıp üdsüz **ölüm**in ölmegeyler (90/13-14) (s. 102).*

*Busuşlug taluy içinte .. ugramış m(e)n **ölüm**ke .. unakaya kiçmedin .. atayım üçün korkar m(e)n (634/2-3-4) (s. 331).*

IB ölüm “ölüm” (s. 58).

*Yaglig kamiç bulupan yalgayu tirilmiş, **ölüm**de ozmiş tir (13) (s. 19).*

*Esri amga yalım kayaka ünüp barmış, **ölüm**te ozmiş (49) (s. 24).*

İKP ölüm; 'WYLWM "ölüm" (s. 156).

*Täñrim nä muñ taq boltı kim antağ täñri täg ärdini täg ögükünüzni
ölüm yeriñä ıdur (XXVI.1.-2.-3.-4.) (s. 23).*

Kim ölüm adaqa qorqsar aşnuraq yoringlar (XXXII.3.-4.-5.) (s. 26).

US ölüm "smert" (s. 289).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH ölüm "ölüm" (s. LI).

Aya şək yolında yiligli oğun

Kel ottın özüng yul ölümün önge (11-12) (s. 42).

DLT ölüm "ölüm" (s. 458).

Anıñ ışın keçürdüm

Eşin yeme kaçurdum

Ölüm otın içürdüm

İçti bolup yüzi türü (I, 47/15-16).

Tenğüt Xanı yubıladı

Ölüm birle tüpüledi

Kadhaşları tabaladı

Ölüm körüp yüzi agdı (III, 327/15-16-17-18).

IKT ölüm "death" (s. 211).

*Yaratınglar özlaringizdin ölümni, agar köni ärsä siz (3/167) (s.
166).*

KB ölüm "ölüm" (s. 361).

Munguqmış kişiler ölümüg qolur

Ölümüg qoluğlı er öldrü ölür (2397) (s. 253).

Ölüm *kağgusı tuttı kitti sewinç*

Ölümde *kiğin iş negü teg erinç (4850) (s. 484).*

KSK ölüm “ölüm” (s. 534).

*Ay anlar kim kertgündilär silärniñ aranızda tanuqluq bermäk kaçan kälä silärdä birinçilärkä **ölüm** tutsurmağ uğurında ekkägü könilik iđiläri silärdin azu ekki adnağular silärdä öñdin äğär sefer kılsa silär yär içindä (5/106) (s. 87).*

*Äğär körsä sän ançada küç kıılığlılar **ölüm** buşuğları içindä färiştälär yağığlılar äligläriñi çıkarıñlar özünüzlärni bükün yanut berlür silär uçuzluq kınını anıñ birlä kim aytur ärdinçilär tañrı üzä yarağsızni ärdinçilär anıñ bälğülärindin uluğsıglıq kıtur ärdinçilär (6/93) (s. 98).*

KTS ölüm “ölüm” (s. 210).

*Bizgä **ölüm** yoq tedilär (65/11) (s. 210).*

*Tiriglik bärgüçi ol turur **ölüm** bärgüçi ol turur (146/26) (s. 210).*

HAREZM TÜRKCESİ

İML ölüm “canın tenden ayrılması” (s. 55).

KE ölüm “ölüm” (s. 508).

*Mağşud ol erdi ölüğler tiriglik küñge teği `ömr bulsam maña eđin **ölüm** bolmağay, tēp Mevlī celle celālehu anıñ sırrın bilip cevāb aydı (9v/7-8-9) (s. 14).*

*`Ömer aydı: ... ya`nī şükr ol Tenriğa kim benim **ölümümni** müsülmānlar elginde kılmadı (239v/9) (s. 347).*

ME ölüm “ölüm” (s. 166).

*İçküge yığıldılar öler hālğa keldi er, **ölümge** yaqın kılını er, öldi er (131/4) (s. 58).*

*Tüpledi anı **ölüm**, küçlüken öldürdi anga **ölüm** rahmet kıldı anga (179/8) (s. 69).*

NF ölüm “ölüm” (s. 338).

*Taqı kim kim Peygāmbarning Rebbinge qulluq qılır erse, ol bir ü bar Tanrıqa **ölüm** revā ermes tedi taqı bu āyatnı oqıdı (92/16-17) (s. 68).*

*Ol ölüg gūrundın qoptı, alında secde eşeri bar erdi. Ol ölüg munlarğa aydı kim: Ey ‘azīzlar, mēni Hāq tvt’dın tilep nişe tirgüzdüngüz kim men éllig yıldın berü ölmüş turur-men. Henüz **ölüm**nüng açığılı könglümdin kėtmedin turur, tēp aydı (438/5-6-7-8) (s. 305).*

TQK ölüm “ölüm” (s. 122).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM ölüm “śmierć” (s. 36).

CC ölüm [olum / ølwm, ølvm, ølum, ólvm, olvm, ølim, olim] “ tod. ‘mors’; ‘mor’ ” (s. 183).

GT ölüm “ölüm” (s. 345).

*Hāsūd rencinge yoktur **ölüm**den özge devā (30/12) (s. 14).*

*Yüzin yirge könglin **ölüm**ge koyup aytur idi 206/2) (s. 102).*

İM ölüm “ölüm, ölme” (s. 580).

*On altınça farz: yarağ kıлмақ turur **ölüm**ge. Tengri Te‘ālā sözi: her kimerse kim yir kök öze turur fānī bolurlar taqı қалur Tengring uluğluқ iyesi turur taqı kerīm iyesi turur. Taqı Nebī ‘aleyhi’s-selām ayıttı: köp қılıngız zıkrini lezzetlerni bozğan kim ol **ölüm** turur (80b/3-4-5) (s. 193).*

TZ ölüm “ölüm” (s. 225).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- BD** ölüm “ölüm” (s. 409).
Bābūr ol ay hicride işing besī düşvār idi
*Şükr kim kutkardı **ölüm** sini āsān ilgidin (7/4) (s. 122).*
*‘Āşık olğaç kördüm **ölümni** özümge iy refīk*
Özge könglümning bu ‘ālemde hirāsı kaldı mu (49/4) (s. 147).
- BV** ölüm “ölüm” (s. 825).
Bahtım oyğanmas egerçi feza‘ im derd ehlin
***Ölüm** uyqusığa barğanlar ise oyğatadur (143/4) (s. 120).*
İy şabūh ehli mini bir cām birle tirgüzüng
*Kim **ölüm** hālī humār ilgide bīdār olmışam (420/7) (s. 347).*
- DG** ölüm “death” (s. 352).
Öz habībim vaşlıdın çūn yana bolgum dur cudā,
*Ne tiriglik bolgusı, Allāh, **ölüm** bergin manga (21/1) (s. 33).*
- LÇ** ölüm “mevt, ecel; deve sütünün köpüğü” (s. 40).
- LD** ölüm “ölüm” (s. 606).
***Ölümning** āfetidin çıkdı kaşrıdın kayşer*
Ecel mehābetidin saldı tācını hirkil (47) (s. 7).
Lebing leṭāfetidin bes ki fehm kıldı uyat
***Ölüm** kara zulemāt içre kirdi āb-ı hayāt (280) (s. 30).*
- ŞHD** ölüm “ölüm” (s. 581).
Nigü Mesīhā-demī boldı Semerķand yili
*Öz yiridin kim iraq bolsa **ölüm** yaḥşıraḥ (81a/7-8) (s. 163).*
- YED** ölüm “ölüm” (s. 422).

İy şabūḥ ehli mini bir cām birle tirgüzüḡ

*Kim **ölüm** ḥālī ḥumār ilgide bīmār olmışam (236/4) (s. 250).*

***Ölümdin** hem irür düşvārraḡ rešt otı ‘āşıkḡa*

Baḡıp aḡyārḡa bu ḡaste eḡārıḡnı köydürme (292/5) (s. 295).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ölüm “ölüm” (s. 655-656).

*Ḳılurlar barmaḡlarını ḡulakları içine ıldırım bile **ölüm** ḡorḡısından
(3b/6) (s. 2).*

*Ol kim döşürür mālī ve her ḡün anı şayar şanur ki ol māl özini
ölümden ḡurtarur eyle degül māl kimseyi **ölümden** ḡurtarmaz (648b/6-7) (s.
330).*

KT ölüm “ölüm” (s. 475).

*Kanda kim olasız, ire size -yâ bula- **ölüm**; dakı eger oldunuz-ısa
burclar içinde, kirec-ile yapılmış -yâ yüce olunmuş- (4/78) (s. 66).*

öv : Ev (Metinde: “Tanrı’nın evi”) [= köşk, otax, saray]

*Evet men köp yarlıḡamaḡıḡa körä seniḡ, kiryim (5r) **öviḡä** seniḡ, (4v)⁷
(s. 6).*

*Yarlıḡamaḡıḡ seniḡ, Biy, artımdan kelḡäy barḡa künlärinä tirlikimniḡ
menim, turmaga maḡa **övinä** Eyämizniḡ uzun künlärgä dirä (34r)⁶ (s. 44).*

*Biy, sövdüm meḡärmäḡın **öviḡnüḡ** seniḡ, (37v)⁸ (s. 48).*

*Bir ḡoldum Eyämizdän, da anı ḡolarmen – turma maḡa **övinä** Eyämizniḡ
barḡa künlärinä tirlikimniḡ benim (38v)⁴ (s. 48).*

*İçkäylär alar bäräkätindän **öviḡniḡ** seniḡ, (55v)⁹ (s. 68).*

Bunu xaçan anşam edi, xayğurur edi boyum, xuvatlanır edim, ki kirkäy edim övinä sk'ançelikniñ öviniñ Teñriniñ, avazı bilä sövünmäxniñ, tapunmaçniñ, da avazı bilä yaxşı tirilmäxniñ (69r)⁵ (s. 86).

Yeber, Biy, yarıxıñni seniñ da könülüküñni seniñ, ki uzatkaylar meni mindirgäylär ari tağıña seniñ da öviñä seniñ (70v)³ (s. 86).

Ari etti övin kensiniñ Biyiklängän (75v)⁵ (s. 92).

Yöpsünmändir / Xabul etmän öviñdän / övüñdän seniñ ögüzlär / ögüzläri da ni / ne böläkiñdän seniñ / sürükläriñdän seniñ eçkilär / eçkilärni (81v / 62v)⁹ (s. 100/101).

Evet men, neçik zäytün teräki yemişli övündä Teñriniñ, umsandım yarlıgamaçına Teñriniñ meñi da meñi meñilik (66r)¹⁰ (s. 105).

Hälbät, anda tatlılattıñ maña da saña yemäk, zerä barır edix bir söz bilä övünä Teñriniñ (68v)¹⁵ (s. 109).

Turgaymen öviñä seniñ meñilik (99v)⁵ (s. 124).

Kiriyim övüñä seniñ, xurban bilä beriyim saña antımni, (106v)¹³ (s. 132).

Kiriñiz eşikinä anıñ tapunmaç bilä da algıış bilä öviñä anıñ (170v)⁴ (s. 208).

Hörmät da ululuxtur övüñä anıñ, (199r)³ (s. 240).

Algıışımni / Algıışımni benim Eyämä / Eyämizgä beriyim alınna barça joğovurtunuñ anıñ ^{10/19} eşikinä / köşkünüñ öviniñ / övünä Eyämizniñ da içiñä seniñ, Erusağem / Jērusağem (204r / 161v)^{9/18} (s. 246/247).

Da övü üçün Eyämiz Teñrimizniñ bizim xoldux yaxşılıxni saña (226v)⁹ (s. 272).

Bunda algıışlañız, barça xulları Eyämizniñ, Biyni, ki barsız övinä Eyämizniñ eşikinä Teñrimizniñ bizim (233v)¹ (s. 280).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY eb “ev” (s. 136).

(E)rin koop öl(ü)rm(i)ş (e)bin b(a)r(ı)min k(a)lıs(ı)z koop k(e)lürti (KT K1) (s. 36).

Og(u)z t(a)pa sül(e)d(i)m ilki sü t(a)ş[ık]m(ı)ş (e)rti (e)kin sü (e)bde (e)rti üç og(u)z süsi b(a)sa k(e)lti y(a)d(a)g y(a)b(ı)z boltı tip (a)lg(a)lı k(e)lti sıñ(a)r süsi (e)b(i)g b(a)rk(ı)g yulg(a)lı b(a)rdı (BK D32) (s. 62).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY ev (s. 488).

Anı körüp evinteki kişiler ulug (5/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) yığıt sıgıt kılı[p ölügüg] semeklegeli [iltmezken] üç kün ertip ba[rıtı törtünç] kün tangda erte ört turur erken ol beg tirilip kelip örü olurup aş içgü koltı anı körüp kamağ kası kadaşı başlap kim ol törüde yığılmış neçe kişiler erti erser .. olar barça korkup belinglep irak tezdiler kaçdılar (4/22-23) (s. 62).

Bo künki kün bizing evde tapıgçı uduğçika tegi neçe aş bar erser .. anı barça berü idturu y(a)rlıkasun tip ötüg idtı (605/5-6-7-8-9) (s. 319).

İKP äβ; 'β “ev, çadır” (s. 139).

Ol ödün udçı är öz äβinä elitti açıntı äβintäki ulug .. kiçigkä tutuzdı artuq (LXVIII.1.) ädgü açınıqlar tep (LXVII.5.-6.-7.-8.) (s. 44).

MS ev (av) “ev” (s. 389-390).

Anın amtı kamağ bursang kuvrağdın iki toyın ötünü teginür men kim küntemek mening evimte aşanzunlar (25/14-15-16-17-18) (s. 75).

Anta toğup temirliġ örtlüġ tünerig evlerde bekleyürler (83/30-31) (s. 154).

SUK äv “haus” (s. 244-245).

US äv “dom” (s. 264).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT ef “ev. *Bk. ew*” (s. 170) ; ev “ev (Oğuzca). *Bk. ew*” (s. 205) ; ew “ev” (s. 205-206) ; öw “ev. *Bk. ew, üv, üw*” (s. 470) ; üv “ev. *Bk. öw; Düzelt. üw*” (s. 719) ; üw “ev. *Bk. öw, üv*” (s. 719).

Ol efge bardı (III, 212/20).

Ol anıñ evin eşitti (I, 211/19-20).

Ol konukuğ ewde tünetti (II, 312/19-20).

IKT äw/ew “house” (s. 83).

Agar bolsa ärdingiz ewläringiz içindä, çıqatılar ol kişilär kim bitildi olar üzä öldürmäk yatğu yärläringä (3/154) (s. 83).

Çıqardı [seni] säning İding ewüngdin könilikin (8/5) (s. 83).

Ärtä qoptılar, körünmäz magar ewläri (46/25) (s. 83).

KB ew “ev” (s. 163-164).

Bu kün bұrcı arslan bu bұrc tepremez

Ewi tepremezi üçün artamaz (834) (s. 101).

İki ew yarattı bu hālkka kamuğ

Biri atı uçmaq birining tamuğ (3654) (s. 367).

Yir öpti turup çıktı kesti sözün

Atın mindi urdı ewinge yüzün (6420) (s. 634).

KSK ew “ev bkz. äw” (s. 375) ; äw “ev bkz. ew” (s. 375).

Қıldı оқ таңrı ka‘bāni ağırlıg ewni ađaқın turғu kişilärkä ağırlıg aynı boғuzlaғu ärtüt boғuzda asıngular (5/97) (s. 86).

Ört(t)i tünni kündüz üzä istär anı ewä kün ay yulduzlar yarlıg tutup boyun berigilär anıñ buyruқı birlä (7/54) (s. 112).

Taңrıka kişilär üzä äwnün hac қılmaқı ol kimärsä kim yaraғı yetsä anıñ tapa yolға (3/97) (s. 43).

Kim äwdin barkdın kâslinip çıksa tañrı yolu içindä bulğay yâr içindä kâzgü üküş kenlik. Kim çıksa äwindin kâslü tañrı tapa tağı yalavaçı tapa yana yätsä aña ölüm tüşti ök anıñ yanutı tañrı üzä (4/100) (s. 66).

İdimizä män ornat(t)ım oğlum kızımdın bir özikä tariğsız. Ağırlıg äwnüñ üskindä (14/37) (s. 185).

KTS ew “ev” (s. 116).

Qurtardımız anı anıñ ewi ahlini (35b/5) (s. 116).

Rähmät anga (aña) tağı ewinä barkına teg(g)äy (146b/21) (s. 116).

Ol ew äyäsi täñri turur män täwä äyäsımän tedi (149/28) (s. 118).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE ew/v “ev, oda krş. öw, öy” (s. 213) ; öw “ev krş. ew/v, öy” (s. 511) ; öy “ev, oda krş. ew, öw” (s. 512).

İbrāhīm a[ydı]: konuq aş aşamasa ew eđesiniñ köñli meşğül bolur tēp (59v/13-14) (s. 82).

Ançada ew iyesi keldi, hatunı aydı: bir konaq keldi, ta[ām] koldı bérmedim, bağda yatur, barıp körgil ta`ām tilese bérgil tedi (143v/9-10) (s. 203).

Yana üç kündin soñ sözledi, sordılar erse aydı: eki öw kıızı keltürin meniñ sağımni solımni kuçup yatsunlar (165r/6-7) (s. 234).

Aydılar: biz şehrimizdin çıkmışda barça yigitler erdük karıgınça yörüdük imdi keldük, bilmesbiz öyümüzge yanar mubiz yayanmas mumiz? tedi (216v/16-17) (s. 310-311).

ME ew “ev” (s. 121).

Öngini üze yalğa bérdi anga ewni, duraklıqğa bérdi anga ewni (12/3) (s. 33).

Ƙondi tūn songinda ƙarɗi ƙiz éwde, ƙiz erken orta yaşıġ boldi taŋ ƙarangusunda ƙildi naɓazni (77/3) (s. 45).

Ƙondi éwge sarāy tutundi (186/4) (s. 70).

MM ew “ev” (s. 218).

Mūrīd kirse mescid ya ḥānḳāḥka ol

Burun saġ adaƙ kat ƙıƙar bolsa sol

Kerek éw ziyāret maƙāmlariŋa

Biliŋ kirgū muntég yörügli bu yol (300/1-2-3-4) (s. 136).

NF ew “ev, oda” (s. 139-140-141).

‘Abdu’l-Muṭṭalib ƙıƙtı taƙı Ka‘be qapuġinga keldi taƙı aydı: Ey Bār Hudāyā, bu éwüŋni duşmanlar yaqmaƙƙa kelip tururlar. Bu ariġ éwüŋni duşmanlardın saqlaġıl, duşmanlarnı bu ḥaramunga ƙigürmegil, sen anlarnı helāk qılġı!! tep qarġadı (42/12-13-14) (s. 31).

Sizlerke biringizke sewüglügrek bolġay ewi barƙıdın, oġlı qızıdın taƙı né kim qatında bar māl tawardın cümledin, sewüglügrek bolġay, velīkin kirü bilmegey tēdi (77/9-10-11) (s. 57).

TQK ew Krş. iw “1. ev; 2. Kâbe; 3. kovan” (s. 47) ; iw Krş. ew. “ev” (s. 68).

YB ew “ev krş. ew” (s. 212) ; ew “ev krş. ev” (s. 212) ; öy “ev krş. ew, ev” (s. 230).

Evlerine küç birle ƙonaƙ tüşün ƙondurmasunlar (K. II. 8) (s. 115).

Beni sevmez düşmenim eyle dimiş benüm başım ewim barƙım ilim künüm ḥep barçası siziŋ başıŋız şadaƙası olsun (K. VII. 23-24) (s. 123).

Öylerine küç bile ilçi ƙonaƙ ƙondurmasunlar (Ka. II. 15) (s. 131).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ev, iv, öv [eu / eu; jv; *sonst* øú, øw, óú, óú] “haus; ‘domus’ ” (s. 96); iv s. ev (s. 108).

BM äv “dom” (s. 10).

GT iv “ev” (s. 284) ; öv ? “ev, (bu misalde) oda *krş.* iv” (s. 346).

Ay irenler yat çerige ot urung yā barıp ‘avrat kumāşın kiyip ivde oturung (22/4-5) (s. 10).

Bir kez tirilip öli ivine kilse, öz kavmi içinde bu ferahını salsa (187/1-2) (s. 93).

İkkisini bir övge saldılar dağı işikin muhkem bikittiler (167/9-10) (s. 83).

İM iw “ev” (s. 543).

Tengri Te‘ālā sözi: ol uçmak āhıret iwi turur, kılur anı Tengri Te‘ālā anlar üçün tilemesler uluğluğ yir yüzinde fesād kılmaq taķı tilemesler (85b/3-4) (s. 196).

Taķı ayıttı Rasūl: kim kim dāyim bolsa on iki rek‘et öze bir kiçe taķı bir tün içinde Tengri Te‘ālā bine kılğay angar uçmak içinde bir iw: iki rek‘et irte namāzından burun (159a/1) dört rek‘et tüş namāzından burun (158b/7-8) (s. 241).

Bardı Ebū Hanıfe taķı ceme‘et imāmlar ihtiyāť kılğanlardan Tengri Te‘ālā dīni içinde, muķīm bolmaq kerāhiyyet turur Mekke‘de tip melullikden korkup taķı umunçum taptum dimekden taķı üstāhlıktan Tengri Te‘ālā iwi birle bir vech öze kim hāşıl bolğay (288a/5-6-7) (s. 327).

Taķı bu favāf vācib bolmas töresin körgen hatunğa taķı oğlan tapğan hatunğa taķı ‘umre kılğan kişige taķı hecci fevt bolğan kişige (334a/1) taķı Mekke ehline taķı ol kişi kim miķātdan içkerü turur. Taķı miķāt ehline taķı yırakdın kilgen kişige kaçan kim Mekke‘de iw tutsa (333b/8) (s. 358).

KF ev “ev, oda” (s. 983).

Tavar bağlayacak yir dağı mağbağ ev da'vī idgende bu ikisi dağı kirür kerek-ise ol da'vī idgen kişi da'vī idgeni vağtın ol evi hağları birle da'vī idsün kerek-ise hağlarını zikir idmesün (407b/49-50-51-52-53-54) (s. 884).

Kİ äv "ev" (s. 12).

KK ev "ev" (s. 108).

KM ev "1. Kabe; 2. ev" (s. 50).

Her kimüñ küci yitse evge varmağa keldi bir hadiṣda dağı (3b/1-2-3-4-5-6) Nebī'den Tañrı rağmeti Nebī üstine ol Nebī eyitdi āhir ĥaccında yā halkılar kıluñuz biş namāziñuz dutuñuz ayuñuz virüñüz mālīñuzuñ zekātını arı bolğay nefsiñüz ĥac eyleñüz Tañrıñuzuñ evine kiresiz Tañrıñuzuñ cennātına ĥisābsuz dağı 'azābsuz (3a/6) (s. 2).

Ol Ebū Bekr kaçan kirmek dilese řu evine döřerdi seccādesin eydürdi yā iki melekler saklayıcılar menüm üstüme oturuñ bunda (32b/1) 'ahd eyledüm Tañrı'ya söylemegey men su evine (32a/4-5-6) (s. 20-21).

TT ev "ev" (s. 106).

TZ ev (*Türkmence*) "ev. Bk. öy" (s. 171) ; öy "ev. Bk. ev" (s. 228).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD iv "ev (krş. öy)" (s. 379) ; öy "ev (krş. iv)" (s. 410).

Rūĥumnı çü ten ivige kiltürdüng pāk

Mundın barı iltme keřāfet birle (151/2) (s. 218).

Ol ğalle vü mihmel ki dip irding bildim

Mihmelğa boy u ğalledin öy tolgusıdur (182/2) (s. 226).

BV öy "ev (krş. iv)" (s. 827).

Köngli öyidin şabr metā'ını süpürdi

Bī-çāre Nevāyī kim irür dil-beri ferrāř (246/7) (s. 203).

Kiçe tigreng iylenip kündüz yüzüm dīvār üze

Öydeki pervānedin gūyā nümū-dār olmışam (420/3) (s. 346).

DG

ev “house; tent” (s. 297) ; öy “house” (s. 352).

Ol parī ğayib bolur közdin, ne tadbīr etkā men?

Cān evi içrā magar naqşını taşvīr etkā men (185/1) (s. 197).

Aq evindin qoymas erding çıqqalı, ey şum raqīb;

Şükr lillah, bāre kim yüzüng qara boldı yana (4/5) (s. 16).

‘Aql sıgmas ‘ışq öyinä kim ħarīm-ī ħāş erür;

Lī ma‘allah köyida Cibrīl maħram-mı bolur (74/2) (s. 86).

LD

iv “ev” (s. 495) ; öy “ev” (s. 608).

Döstlaring alında yer tig pest ħayber kal‘ası

Düşmening def‘ine örmekçi ivi ħısn-ı ħasīn (25) (s. 5).

‘İşking otı cān öyige tüşkeli

Bir nefes hem tınmadım tayanmadım (2515) (s. 274).

SD

iw “ev; krş. iv” (s. 484) ; iv “ev; krş. iw” (s. 484).

Hemīşe yaz kilip kılğanınça nūrānī

Ĥamel iwi şerefi birle Neyyir-i a‘zam (219) (s. 144).

Könglüm ivini bozdung u hergiz ‘imāret kılmadıng

Ey ħüsn genci, bir nazār kıl bārī bu vīrānıma (467) (s. 210).

ŞHD

iv “ev” (s. 486).

Bil ki Şibānī Ĥudā tökti bulut rahtını

Çıktı aq ivdin şanem tiktı ‘alem zer-nigār (38a/2-3) (s. 111).

İr iseng könglüng ivinge yalbar u yol birmegil

İv bozarğa cüst ü çālāk bolur ol mekr-i qarı (179b/7-8) (s. 293).

YED öy “ev” (s. 423).

Bozdılar könglüm öyini kıldılar könglüm alıp

Encümen her bir perî-veş közleri bîmârlar (49/5) (s. 86).

Tang imes könglümğa ol aydın vaţan tutmak Emîr

Ni üçün kim anda bu öy igesige yâr yoq (138/7) (s. 165).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ev “ev, (mec.) aile, eş” (s. 453).

Evvel ev ki yapıldı halkıçün Mekke iklimindağı Ka'be'dür mübarekdür dağı doğru kıbledür (60b/6) (s. 35).

Evlerüñüzi kıbleye karşı eyleñüz ve namâzı durğurunuz (228a/7) (s. 119).

Pes vardı ev halkına bir semüz bızağuyı biryân édüp getürdi (563a/3-4) (s. 284).

KT ev “1. ev; 2. Tanrı evi, Kâbe; 3. çadır; 4. kovan” (s. 203-204).

Dakı degül eylük kim gelesiz evlere arkalarından ya'nî Câhiliyyet zamânında, kim ihram bağlar-ısa, evinün ardın deler-idi, andan girür çıkar-ıdı (2/189) (s. 22).

Dakı Tañrı'nundur âdamılar üzere Ev haccı ya'nî kasdı, ol kim güci yite anun dapa, yoldın yaña (3/97) (s. 46).

Dakı Tañrı eyledi sizün içün, evlerünüzden turak yiri; dakı eyledi sizün içün, yilkılar derilerinden evler ya'nî edimden kara evler, çadırlar, yiyni dutarsız anları, göçmegünüz günü, dakı turmağunuz günü (16/80) (s. 213).

Dakı ilhâm eyledi Çalabun aruya ya'nî göñline bırakdı, kim “Dutgil tağlardan evler, dakı ağaçlardan, dakı andan kim ağaç ev eylerler ya'nî kovanlar; andan, yigil her yimişlerden; pes yürigil Çalabun yollarında, boyun viricilerken” ya'nî sana geñez olmış-iken (16/68-69) (s. 211).

S

sap — : Sapmak (Metinde: “Allah yolundan uzaklaşmak”)

Saptılar sendän yamanlıx bilä, (24r)¹² (s. 39).

Barçası **sap**tılar bir oğurdan da keräksiz boldular (66r)⁴ (s. 107).

UYGUR TÜRKÇESİ

MS sap — “eksik olanı tamamlamak, tamir etmek” (s. 455).

*Eskirmiş vrhar sengremig **sapsar** buşı birser ... (52/44-45) (s. 108).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC sap — [sap —] “(zur seite rücken,) jemandem weichen, den vorrang einräumen, ‘cedere’ ” (s. 213).

KF sap — “sapmak” (s. 1056).

*Eger ol at sağ yanına, ya sol yanına **sapsa**. Andan soñra heläk idse. Dağı hāl bu olsa kim andan özge yolu olmasa. Kine ol kişi zamān çeker (205a/41-42-43-44-45-46) (s. 451).*

semir — : Semirmek, bereketlenmek

Tüzläriñ seniñ tolgaylar semizlik bilä, **semirgäylär** körkün yabanlıknıñ (82r)¹³ (s. 131).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT semri — “semirmek, yağlanmak” (s. 504).

*At **semridi** (II, 365/26).*

Koy **semridi** (III, 281/19).

KB semri — “semirmek, yağlanmak” (s. 386).

*Buğun inçke tegdi turuğ **semridi***

Seweri beğüdi yağı yawrıdı (3094) (s. 317).

*Bulağ **semrise** kör munar hem azar*

İğisin çalar yirke andın tezer (3600) (s. 361).

HAREZM TÜRKÇESİ

İML semirmek “yağ bağlamak” (s. 59).

KE semri — “semirmek, yağlanmak” (s. 544).

*Oğlını ĩurbān ĩılurda kökde otlap **semrigen**, ĩoç fidāsın
Cebrā ĩđdin yerde bulđan [İbrahĩm] (37v/15) (s. 52).*

NF semrü — “semizleşmek” (s. 365).

*Derĥāl ol qoynung yelini ulđaydı tağı ol qoy **semrüdi** (22/8-9) (s.
16-17).*

*Bu qoy mundağ **semrüdi** kim körer-sen, tağı yelini uluğ boldı
(22/16) (s. 17).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC semir —, - ir [semirrir] “fett werden” (s. 216).

GT semir — “şışmanlamak, semirmek” (s. 355).

*Bir kün melik ‘ābidni körmeye rağbet itti, kilip kördi kim ol burunđı
şūreti bir türli dağı bolmış **semrip** teni ađ yüzi ĩızıl bolup ĥarĩr yastuđđa tekye
ĩılıp oturur (141/1-2-3-4) (s. 70).*

Kİ sāmridi “semirdi, yağlandı, şışmanladı” (s. 89).

TZ semir — “semirmek” (s. 235).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ semizmek “semirmek, tesmîn, şahm peydâ etmek” (s. 187).

semiz bol — : Semiz / bereketli olmak

Dağı da köplär bolgaylar xartlıx semizliklərindän **semiz** da imsağ bolgaylar (162v)¹⁵ (s. 198).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB semiz bol — (s. 386).

Tükel awçı it teg et özke baqın

Semiz bolsa bilmez içisi haxın (3601) (s. 362).

Yolın kısmasa kuş mengin eğlemez

Semiz bolsa it tok awın awlamaz (6366) (s. 630).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

TZ semiz bol — “semirmek” (s. 235).

semizlängän : Semizlenen, bereketlenen

Tüzlärin seniğ tolunsun semizlik bilä, **semizlängän** körklükü anabadnıñ (105r)¹³ (s. 130).

semizlik : Semizlik [= bereket]

İçkäylär alar **semizlik**indän övününğ seniğ, (42r)⁹ (s. 69).

Tüzlärin seniğ tolunsun **semizlik** bilä, (105r)¹³ (s. 130).

Yedirdi alarnı **semizlik**indän aşılxnıñ (112v)¹⁷ (s. 175).

Dağı da köplär bolgaylar xətlıx **semizlik**indän semiz da imsay bolgaylar (162v)¹⁵ (s. 198).

Semizlik bilä aşlıxniñ toldurdu seni (200r)^{3/14} (s. 303).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT semiz – lik “semizlik” (s. 504).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV semizlik “şişmanlık, besililik” (s. 849).

Teningğa meske vü qaddinga nañl oñşaşmas

*Ki budur asru **semizlik** oldur asru aruq (321/5) (s. 267).*

sına — : Sınamak; Tanrı'nın insanoğlunu sınaması

Sınadıñ yüräkimni da tergädiñ keçä, **sınadıñ** meni da tapmadıñ mendä egirlik (18r)³ (s. 22).

Sına meni, Biy, da tergä meni, **sına** bövräklärimni da yüräkimni benim (37r)² (s. 46).

Sınadıñ bizni, Teñri, da tergädiñ, neçik tergäliñ kümüş (106r)¹⁰ (s. 132).

Sınadım seni suvnuñ xarşilikindän (142r)⁸ (s. 172).

Kününä sinalmañniñ anabadda **sınadılar** meni ⁹ atalarınız seniñ, (165v)⁸ (s. 202).

Sözü Eyämizniñ **sınadı** anı (180v)¹⁹ (s. 220).

Sınadılar Teñrini suvsuzluxta (184r)¹⁴ (s. 222).

Biy, **sınadıñ** meni da tanıdıñ meni, (239r)¹ (s. 288).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY sına — (s. 661).

*Kaçan bilser monçulayu .. öz tözlerin adırtlıg .. igke yaraşı tözinçe .. birmiş k(e)rgek ot emig .. **sınamış** teg bilserler .. ölmegüsin b(e)lgülüg .. timin ök anıng atı bolur (595/1-2-3-4-5) (s. 315).*

*Amtı m(e)n bolarıng basasınta barıp **sınayu** baka köreyin tip sakınıp .. ötrü olarıng basasınta iderü bartı ançulayu iderü yoriyu neçede bir yirke tegip körti bir ulug köl suvı sugulup alkingalı ugramışın .. (600/1-2-3-4-5-6-7) (s. 317).*

MS sına — “tecrübe etmek” (s. 458).

*Ters nomluğ dıntarlarag kutğarkalır üçün uvut avyat(ı)nça **sınayu** yarlıqap tonsuz çuba ... (60/15-16-17) (s. 118).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH sına — “sinamak, tecrübe etmek” (s. LVI).

*Baqa körgil emdi uqa **sınayu***

Ne neng bar bilig teg asıglıg öngin (99-100) (s. 48).

DLT sına — “denemek, sinamak” (s. 516).

***Sınamasa** arıkar, sakınmasa utsukar (I, 242/16-17).*

*Ol anı **sınadı** (III, 273/15).*

IKT sına — “to try, test” (s. 255).

*Äwürdi sizni olardıñ **sınamaq** üçün sizni (3/151) (s. 255).*

*Mundağoq **sınayur** miz olarnı anıng birlä kim yarlıgdın çıqar ärdilär (7/163) (s. 255).*

*Rästliqın **sınadımız** olarda burun Fir‘avn boğnı[nı] (44/17) (s. 255).*

KB sına — “sinamak, tecrübe etmek” (s. 397).

Negü tir eşitgil biliglig kişi

*Ajunda **sınavu** yetilmiş yaşı (261) (s. 41).*

Yatıg ewke ıdma çıkarma tişig

*Katılmazda aşnu **sınağıl** kişig (1304) (s. 148).*

KSK sına — “denemek, tecrübe etmek” (s. 556).

*Aytgil anlarka ol eldin kim ärdi däryä turuğlağında ärdi. Ançada täñdin kaçtilär şänbä kün içindä ançada kälür anlarka balıqları şänbäläri kün körnüşür kün yana ol kün şänbä kılmaz ärdilär kälmez ärdi anlarka andağok **sınadımız** anlarnı anıj birlä kim yarlıkdın çıkar ärdilär (7/163) (s. 122).*

*Uzatmağıl ekki közüñni ol näk üzä kim erijländürdimiz anı cüft cüft anlardın bu ajun tiriglikiniñ etigini bözäkini ançaq **sınalım** anlarnı anıj içindä idinidin bergän rüzisi yegräk ol kalğanraq (20/131).*

KTS sına — “sınamak, denemek” (s. 232).

*Män **sınavın** kim işni ol bilib mu kıldı (29/27) (s. 232).*

***Sınar** sizni kayuñuz ädgüräk turur ‘ämäldä (96b/12) (s. 232).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML sınamak “denemek” (s. 62).

KE sına — “sınamak, denemek, tecrübe etmek” (s. 557).

*Yalavaç uruğı üçün bu arıg, anın munça tenlig İdi **sınavur** (86r/9) (s. 120).*

*Kaçan Dävüd anı kördi erse ‘älimlerni kartlarnı ündetdi Süleymännı **sınañ** tēp. Kelep **sınadılar** aydılar: besī ‘ālim ü fāzil u kāmīl tapduğ (136v/9) (s. 192).*

ME sına — “denemek, sınamak” (s. 175).

*Körklü sınağ birle **sınadı** anga Taŋrı, māl ni‘met birle **sınadı** (59/8) (s. 42).*

*Ĥörladı anı kız narĥ uçun saĥladı aşıĥını, kızlık uçun aşıĥ yıġdı **sınadı** anı kıskā kıldı sözni yigit erkeñ öldi bürüncük şarındı kızledi anı angdı anı (131/6-7-8) (s. 58).*

MM sına — “denemek, sınamak” (s. 255).

*Baĥıp **sınağıl** sēn özüñni özün*

Sēni ĥaĥdın ırar bu nefsnı süzün (50/1-2) (s. 98).

*Žarūretsizin bu namāzni **kažā***

*Ķılur bolsa yétmiş **ka**ta ol zinā*

Ana birle beytü’l-ĥarām içre ér

*Biliñ **kılmışı** tég eşit **korĥ sına** (162/1-2-3-4) (s. 115).*

NF sana — “denemek, sınamak; saymak, farz etmek” (s. 360).

*Sanga sıġunur-men ol maqāmdın, tēdi taĥı yigirmi maqām evliyālarınġ kerāmatlarıdın **sanadı** taĥı cümlesidin Ĥaĥqa sıġındı (317/13-14) (s. 220).*

*Ey yārānlarım eger ‘aĥlıngız bar erse, özleringizni ölüġlerdin **sanangız** (434/2) (s. 302).*

TQK sına — “denemek” (s. 137).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT sına — “denemek, tecrübe etmek” (s. 357).

*Bu ĥikāyet(294/1-2)den maĥşūd oldur kim **sınamağ**an kişiġe ulu iş buyurğan kirek kim songra nedāmet yigey (293/13) (s. 146).*

*Aġır işke **sınamı**ş ir iya bir kim arslannı tutup kitürgey ol ir (298/10-11) (s. 148).*

Kİ sına — “tecrübe etti, sına” (s. 91).

TZ sına — “sınamak” (s. 237).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LD sına — “sınamak, denemek” (s. 637).

Sınamağdın köp ağır kilgey eger tutsa kişi

Derd ü renc ü miñnet kayğu yükümni tağ ile (1688) (s. 183).

Cân kuşu şayd oldı kaçing yasına

*Ya kabül kıl bu sözümni ya **sına** (2487) (s. 271).*

LÇ sınamak “imtihân, tecrübe, ihtiyâr etmek, denemek, sınamak, sanamak” (s. 199).

ŞHD sına — “denemek, tecrübe etmek” (s. 606).

*Bir ü barıng ibtidāsın kim **sınar***

Āhirinde intihāsın kim bilür (4b/9-10) (s. 68).

Gencler bardur yir altında anı bilmes kişi

*Sözlemeyin her kişining sözini bolmas **sınap** (21b/5-6) (s. 91).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK şına — “sınamak, imtihan etmek, denemek” (s. 689).

*Zıkr eyle yā Muḥammed ol vaḳti ki **şınadı** İbrāhīm peygamberi
Tanrı Ta‘ālā niçe kelimerile (18b/2) (s. 10).*

*Sizi **şınar**-biz bir nesneyile ḳorḳudan ve açlıḳdan mällar eksük
olmağ bile nefsler eksük olmağ bile yemişler eksük olmağ bile (23a/3-4) (s.
13).*

*Dünyā dirligi degildür illā aldatmağ metā‘ı ve ğāfilliğ **şınasañuz**
gerek mällariñuzda nefsleriñüzde (73b/1-2) (s. 41).*

Şınajuz öksüzleri bālig oldukları vaḳti (76b/4) (s. 43).

Bilürsin anları sözi egri söylemekde Tañrı Ta‘ālā bilür anların ‘amellerini daḳı şınayacağuz sizi ğazālīga buyurmağıla (550a/5) (s. 278).

KT sina — “1. denemek, imtihan etmek, yoklamak; 2. gözetip denemek” (s. 518).

Dakı şınaruz sizi nesene-y-ile, korkudan dakı açlıktan dakı eksmekden; mallardan dakı nefslerden dakı yimişlerden; dakı muştıla sabr eyleycilere (2/155) (s. 18).

Dakı bayık şınaduk anlardan ilerü ya‘nî Kurayş‘dan, Fir‘avn kavmını; dakı geldi anlara yalavaç hurmatlu ya‘nî Mûsâ, kim “Virün bana ya‘nî Mûsâ eyitti, Tañrı kullarını ya‘nî Benî İsrâylil‘i; bayık ben size yalavaçvan bellü.” (44/17-18) (s. 408).

Bayık anlar kim añlu eylerler ünlerini, Tañrı yalavacı katında; şunlar anlardur kim şınadı Tañrı göñüllerini, sakınmak içün ya‘nî sakınmağı belürtmek içün (49/3) (s. 425).

Dakı şınan yetimleri, tâ kaçan kim ireler çiftlenmege ya‘nî resîdelige (4/6) (s. 57).

sinalmaḫ : Sınanma [= sinamaḫlıḫ]

Seniñ bilä xutulgaymen **sinalmaḫ**tan, Teñrim bilä benim keçiyim mur ötläş (22r)³⁰ (s. 28).

Kününä **sinalmaḫ**nıñ anabadda şınadılar meni ⁹ atalarınız seniñ, tergädilär meni (165v)⁸ (s. 202).

sinamaḫlıḫ : Sinama; sınanma [= sinalmaḫ]

Seniñ bilä xutulıyım **sinamaḫlıḫ**tan, Teñrim bilä benim keçiyim duvarlarını (18r)³⁰ (s. 29).

Kününä **sınamaxlıx**niñ yabanlıxta sınıdılar meni ⁹ atalarıñız siziñ, tergädilär meni (131r)⁸ (s. 203).

soñğugi / soñğudagi zaman : Kıyamet günü

Çövüriyim yüzümnü benim al(59r)ardan da körgüziyim alarga, ki ne bolmaxtır **soñğugi zamanda** (58v)²⁰ (s. 72).

Xaytarıyım yüzümnü benim alardan da körgüziyim alarga, ki ne bolmalıdır **soñğudagi zamanda** (44r)²⁰ (s. 73).

suçlu çıx — : Suçlu çıkmak

Törälärindän kensiläriniñ **çıxkay suçlu**, (195r)⁷ (s. 236).

suçlu et — : Suçlu etmek

Baxar yazıxlı artarga da klär öldürmä anı, ³³ yoıxa Biy xoymazdır anı yoluna anı, da **suçlu etmez** anı, xaçan yargu etsä añar (62v)³² (s. 76).

suçsuzlux : Suçsuzluk

Oı etsär ⁶ da çıxarsar, neçik yarıxni, toğruluxuñnu seniñ da **suçsuzluxuñnu** seniñ, neçik yarımkünñü (45r)⁵ (s. 73).

I

tanıxlıx : Tanıklık (Metinde: “Tanrı’nın tanıklığı”)

Tanıxlıxı Eyämizniñ könüdür da esli etär oğlanları (27v)⁸ (s. 34).

Barça yolları Eyämizniñ yarlıgamaç bilä da könlük bilädir alarga, kimlär xolarlar antın da **tanıxlıxına** (36r)¹⁰ (s. 46).

Tanıxlıxıña seniñ biz bek inandıx (163r)⁵ (s. 198).

Saxlar edilär **tanıxlıxın** anıñ da buyruğun, ki berdi alarga (170r)⁷ (s. 206).

Keri et mendän azarlamaxnı da heçlikni, zerä **tanıxlıxı**ñnı seniñ xoldum (208v)²² (s. 250).

Saxlıyım **tanıxlıxın** ağızıñnıñ seniñ (214r)⁸⁸ (s. 258).

Maña baxtılar yazıxlılar tas etmägä, zerä **tanıxlıxı**ñnı seniñ men eskä aldım (214v)⁹⁵ (s. 258).

Artarlıx bilä dir **tanıxlıxı**ñ seniñ meñilik, (219r)¹⁴⁴ (s. 262).

Tanıxlıxıñdan seniñ men yañılmadım (220r)¹⁵⁷ (s. 264).

Saxlıyım buyruğunı da **tanıxlıxı**ñnı seniñ, zerä barça yollarım alnıñadır (221r)¹⁶⁷ (s. 266).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH tanuqluq “tanıklık, şahadet” (s. LIX-LX).

*Sening barlıqıñğa **tanuqluq** birür*

Çemad canvır uçğan yügürgeñ nenge (5-6) (s. 41).

DLT tanuk – luk “şahitlik, tanıklık; tutak” (s. 572).

IKT tanuqluq “witness, testimony” (s. 271).

*Tärk bitinür **tanuqluqları**, sorlurlar (43/19) (s. 271).*

- KB** tanuqluq "tanıqlık, şahitlik" (s. 422).
Köngülüg bezedi yaruqluq bile
*Tilimni bezedi **tanuqluq** bile (386) (s. 53).*
Ƙamuğ teprenigli bu sansız Ƙalın
***Tanuqluq** birür bir bayatığ tilin (1021) (s. 120).*
Yağıdın neg teg yaruqluq bolur
*Yağı atı yaska **tanuqluq** birür (3381) (s. 341).*

- KSK** tanuqluq "şahitlik, tanıqlık" (s. 590).
*Ay anlar kim kertgündilär silärniğ aranızda **tanuqluq** bermäk*
Ƙaçan käl sä silärdä birinjizlärkä ölüm tutsurmağ uğurında ekkägü könilik idiläri
silärdin azu ekki adnağular silärdä öñdin äğär sefer Ƙılsa silär yär içindä ...
*Kizlämäs miz tañrı **tanuqluq**ını biz andağ ärsä yazuqluğlardın miz (5/106) (s.*
87).

- KTS** tanuqluq "tanıqlık, şahadet" (s. 250).
*Mänim tänim mäñä **tanuqluq** bärür kim äcälim yawuk boldı (145/2)*
(s. 250).

HAREZM TÜRKÇESİ

- KE** tanuqluq "tanıqlık, şahitlik" (s. 595-596).
*Cevāb: maħlūknıñ tanuqları ékidin biri köni **tanuqluq** bérür, birige*
*asığ Ƙılur biri rüsvā bour yalğan **tanuqluq** (84v/1) berür (84r/20-21) (s. 117).*
Mevlī ta 'ālā on sekiz āyet Ƙur'ān içinde benim arığlım üze
***tanuqluq** bérür, Cebre 'īlden ıdıtı (235r/11-12) (s. 340).*
- ME** tanuqluq "tanıqlık, şahitlik" (s. 183).
Bağt edgölüki istedi anıng birle, nīk-bağtlıq tiledi andın köndürmek
*tiledi andın **tanuqluq** tiledi andın şehīd Ƙılındı yā boldı fulān, zūlmun öltürüldi*

*fulān ol küç birle öldürülmüş kişi, ol zulum birle öltürülmüş kişi şehādlik, **tanuqluq** yā zulum birle ölmek yārī tiledi andın, yövüt qoldı andın oqımaq tiledi andın (209/2-3-4) (s. 75).*

NF tanuqluq “tanıklık” (s. 404).

*Ya ‘nī **tanuqluq** bérür-miz kim Tangrı bir u bar turur, andın öngin tangrı yoq turur, taqı **tanuqluq** bérür-miz kim Muḥammed anıng qulı turur taqı resūlı turur (58/9-10) (s. 43).*

*Yana **tanuqluq** bérür-men kim Meryem oğlu ‘İsānı öz qudratı birle atasız taqı anasız yarattı (78/16) (s. 58).*

*Andın song aydı: Yā Abā Yūsuf, eger men bir qazıyyada tanuq bolsam, benim **tanuqluqum**nı qabül qılmağay-mu erding tēp su’āl qıldı erse, Abū Yūsuf aydı raḥmi: Sizing **tanuqluq**ingızın taqı qabül qılmağay erdim, tēdi erse, ḥalīfa aydı: Menim **tanuqluqum**nı ne ma’nīdin qabül qılmağay erding? tēp yana su’āl qıldı erse, Abū Yūsuf aydı raḥmi: Ol ma’nīdin qabül qılmağay erdim kim sen mütekebbir turur sen taqı Tangrı te’ālā mütekebbirleri sewmez (377/5-6-7-8) (s. 262).*

TQK tanuqluq “şahitlik, tanıklık” (s. 148).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tanuqluq, tanyxlyq [tanucluc / taniHlik] “zeugnis” (s. 234).

GT tanuqluq “şahitlik, tanıklık” (s. 369).

*Anıng ḥôcadaşları ḥased iltip töhmet itip sulṭān ḥıdmatında qanına **tanuqluq** birdiler (30/2-3) (s. 14).*

*Bir faḳīr kilip şeyḫına ayttı fulān (126/1) kişi benim fesādıma **tanuqluq** birür (125/13) (s. 62).*

İM tanuqluq “şahitlik” (s. 600).

*Taḳı Ebū Yūsuf Muḥammed ayıttı: azād bolur tip. Ve eger **tanuḳluḳ** birse, kim ol azād kıldı iki ḳulınıḡ birini, yā iki ḳırnaḳınıḡ birini ol **tanuḳluḳ** bāḫıl turur Ebū Ḥanīfe ḳatında. Taḳı Ebū Yūsuf Muḥammed ḳatında **tanuḳluḳ** revā bolmas taḳı ḥaber birilür beyān (398a/7-8) (s. 404).*

KF danuḳlık “şehadet, şahitlik, tanıklık” (s. 964-965).

*Biz **danuḳlık** virürüz kim uşbu danuḳ ‘adldür danuḳlığı cāyızdür diḡeyler daḫı aşkāre tezkiye idmekde tezkiye idgen kişi lābüddür kim iki kişi olḡay (142a/12-13-14-15) (s. 351).*

*Ol kişi kim dörüt danuḳ ol kişinüḡ üstine **danuḳlık** virdiler, zinā kıldı diyü. Ḳaçan ol kişi da‘vī idse, eyidse uşbu menüm üstüme **danuḳlık** virgen dörüt **danuḳlık**unḡ birisi ḳuldur dise. İmdi söz ol kişinüḡ sözidür ḥattā **danuḳlıklar danuḳlık** virince kim ol kişi ḥür kişi idükine (364a/12-13-14-15-16-17-18-19) (s. 801).*

KM tanuḳluk “şahitlik” (s. 93).

*Ol Nebī ayıtdı İslām yapıldı biş üstine **tanuḳluḳ** virmek Tañrı’dan özge Tañrı yoḳ ḥaḳ Muḥammed hem ‘abdidür hem rasūlidür namāz kılmāḳ daḫı zekāt virmek daḫı ramazānda oruḳ dutmaḳ daḫı ḥac eylemek (3a/2-3-4-5) (s. 2).*

*Yā ilāhī şükr ider men saña **tanuḳluḳ** virür men senden özge Tañrı yoḳ yalañuz sen ortaḡuñ yoḳdur saña ḳaytarur men tevbe ider men saña andan baḳḡay yire aydaḡay **tanuḳluḳ** virür men saña ḥaḳ Muḥammed ḳuluñdur resūlüñdür (35b/3-4-5-6) (s. 22-23).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LD tanuḳluk “tanıklık, şahitlik” (s. 664).

Şer’ içinde bolsa ger ösrük sözige i’tibār

*Ḳanıma birgey **tanuḳluḳ** ikki ‘ayyārınḡ seninḡ (949) (s. 104).*

ŞHD tanuḳluk “şâhitlik, tanıklık” (s. 634).

Yangı ay kaçınğ bile kıldıysa da'vā her zamān

*Kaşlarınğ **tanuqluğ**ıdın işitür ikki cevāb (22b/7-8) (s. 92).*

YED tanuqlıq “tanıklık, şahitlik” (s. 443) ; tanuqluğ/ğ “tanıklık, şahitlik” (s. 443).

İki cihān çü sining birlıgıngnı şāhididür

*Bolup **tanuqlıq** üçün bu iki serā peydā (3/3) (s. 42).*

*Anı zātını işbātığa birmişdür **tanuqluğlar***

Niçe kim sebze birle gül açıpdur ‘arşa-i ğabrā (4/9) (s. 43).

Ol köz mini öltürgeli gāh eylese inkār

*İy sürme **tanuqluq** biredür kanıma kirpik (143/3) (s. 171).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK tanıklık *bk.* tanuqluq (s. 716) ; tanuqlık *bk.* tanuqluq (s. 725) ; tanuqluq “tanıklık, şahitlik” (s. 725).

*Bu gün mühr urur anlarınğ ağızlarına dağı söyleye bize elleri ve **tanıklık** vére ayakları anlar işlegen işleri (479b/6-7) (s. 242-243).*

*Gizlemez-biz Tanrı Ta‘ālā **tanuqlıg**ını taḥkīk biz ol vaqtde (125a/1-2) yazuqlu olur-biz eger bilinse anlar yamanlığa lāyık oldukları pes özge iki kişi dursunlar anlar yérine ol kişilerden ol müstaḥak oldılar and içsünler Allāh adıyla ki bizüm **tanuqluğ**umuz ḥaḳdur (124b/7) (s. 68).*

*Pes kaçan ‘iddetleri tamām olsa anları eylügile dutunuz yā yaḥşılık bile ayrılışınuz dağı ḫanuk édiñüz iki yaḥşı kişi sizden dağı durğurunğ **tanuqlıg**ı Allāh‘çün (602a/2-3-4) (s. 304).*

KT danuklık : → tanuklık (s. 136) ; tanuklık “şahitlik” (s. 558).

Eydür misiz: “Bayık İbrâhim dakı İsmâ‘il dakı Ya‘kub dakı Ya‘kub oğlanları; oldılar cuhudlar dakı nasrânılar.” Eyt: “Siz mi bilürireksiz, yâ Tañrı?”

*Dakı kim zâlımırakdur andan kim, gizledi **tanuklığı** kim katında-y-ıdı, Tañrı'dan? Dakı degül Tañrı ğafıl, andan kim işlersiz.” (2/140) (s. 16-17).*

*Likin Tañrı **danuklık** virür ana kim indürinildi sana; indürdi anı bilmeklig-ile (4/166) (s. 76).*

*Kaçan geldi sana munâfıklar, eyittiler: “**Tanuklık** virürüz: Bayık sen Tañrı yalavacısın.” (63/1) (s. 470).*

tapun — : Tapınmak, ibadet / kulluk etmek

Tapunıyım Eyämä artarlıxına körä anıñ, (8r)¹⁸ (s. 10).

Bunuñ üçün **tapunurmen** seni gurk'çılar arasına (24r)⁵⁰ (s. 30).

Xaysın ki **tapunduñ** äväldän, Biy, **tapunduñ** aruvluñ bilä, xaysın ki hadirlädilär xollarıñ seniñ, (26v)¹⁷ (s. 34).

Men erkim bilä benim **tapungaymen** añar (41r)¹⁷ (s. 52).

Biy Teñrim, meñilik **tapungaymen** saña (43v)¹³ (s. 54).

Sağmos aytıñız Eyämizgä, ariläri anıñ, **tapunuñuz** añılmañlıxına arilikiniñ anıñ (32v)⁵ (s. 55).

Tapungaymen saña, Biy, ulu yixövlärdä, (54r)¹⁸ (s. 66).

Dügül mi bu (57r) kendi Atañ seniñ, ki **tapundı** seni da yarattı seni (56v)⁶ (s. 70).

Umsan Teñrigä, **tapun** añar, (69r)⁶ (s. 86).

Tapungaymen / **Tapunıyım** saña algış bilä, Teñri, Teñrim / Teñrim benim (70v / 54v)⁴ (s. 88/89).

Teñri bilä mañtanıyıx, här kündä atına anıñ **tapunıyıx** meñilik (71v)⁹ (s. 88).

Xızı Dzuranıñ yerni öpkäy buñar, xurban bilä yüzün anıñ **tapungay** uluları joğovurtnuñ (74v)¹³ (s. 92).

Yoħsa boyu anıñ tirlikinä kensiniñ algışlangay, **tapungay** saña, ھاan yaħřı etsän sen anar (80v)¹⁹ (s. 98).

Tapunsunlar alniña seniñ joğovurt, Tenri (107v) **tapunsunlar** alniña seniñ joğovurt barçası (107r)⁴ (s. 132).

Da hali men **tapunıyım** saña hadirliki bilä sağmoslarnıñ, (92v)²² (s. 145).

Çıħara bermä kazanlarga boynu, ki **tapunıyır** saña, (127r)¹⁹ (s. 156).

Tapunalıħ saña, Asduac, **tapunalıħ** da sarnalıħ atıñnı seni (127v)² (s. 156).

Tapunalıħ saña menjilik, (139v)¹³ (s. 170).

Färah boluñuz, artarlar, Biygä, **tapunuñuz** anılmaħına arilikindän anıñ (168v)¹² (s. 204).

Ki dügöl egär ھاaysıları ki tamuħtadırlar, **tapunurlar** saña, (149r)¹⁸ (s. 229).

Yoħsa men avazı bilä algıřniñ **tapungaymen** saña, (224r)¹⁰ (s. 268).

Tapunsunlar saña, Biy, (249r)¹⁰ (s. 298).

Tapunma any arilik bilä da toğrulux bilä alnına anıñ barça künlärinä tirlikimizniñ bizim (207v)⁷⁵ (s. 316).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tapın — (s. 682).

*Kim kayu tözünler oğlı .. tözünler kızı olarka ayançang köngülin **tapıngu** üçün aş içgü ton kedim töl(e)t töşek iglemişdeki ot emde ulatılar üze neçeke tegi uzatı **tapınıp** udunup ayayu ağırlayu birle yene sumır tagça erdinilig (81/1-2) ögmekler üze tolgurup **tapınsar** udunsarlar (80/16-17-18-19-20-21-22-23) (s. 99).*

*Yalanguklar kanı iligler begler barça bo nom erdinig boşgunsunlar (440/1-2-3-4-5) tutsunlar .. ayasunlar ağırlasunlar ongarsunlar **tapınsunlar** udunsunlar .. ögsünler alkasunlar erti tip .. ne üçün tip tiser (439/21-22-23) (s. 249).*

İKP tapın —; T'PYN — “şükretmek, tapınmak” (s. 215).

*Yetti kün munta eniñ biziñä nom .. nomlañ **tapınalım** udunalım (XLIX. 4.-5.-6.-7.) (s. 35).*

*Erti küniñä tañ adınçığ tatağlıg aş içkü kälürüp **tapınurlar** erti (LXXI.7.) (s. 46).*

MS tapın — “hürmet etmek, tapınmak” (s. 467-468).

*Tağı bursonglarağ yime **tapınmış** bolğay (22/1-2-3-4) (s. 71).*

*Tağı yime qalmış buyruqlar yime öküş ajunlarda üç erdni ögüg kangıg **tapınmış** udunmış üçün burқан körkin itip vrhar yirin sipirmiş üçün nom işidip nom bitig bitimış ton etük aş içgü buşı birmiş üçün ... çikin etüzlüg uluğ (tegi)mliç arhant bolurlar (50/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10) (s. 103).*

*Tapıg uduğ kılmadıñ kirtgünçülüç upasılarınang birmiş buşıların **tapınur** erdiler (73/1-2-3) (s. 136).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT tapın — “tapmak, tapınmak; hizmet etmek” (s. 574).

*Umayka **tapınsa** ogul bolur (I, 123/13-14).*

Ögren anıñ biligin künde anğar baru

*Kotkulıkın **tapıngıl** kodhgıl küwez naru (II, 140/8-9).*

*Tenğrige **tapın** (II, 167/2).*

*Tün kün **tapun**, Tenğrige boynamagıl*

Korkup ağnar eymenü oynamagıl (III, 377/13-14).

IKT tap — (cf. tapun —) “to save, worship” (s. 272-273); tapun — (cf. tap —) “to serve, worship” (s. 274).

Tapınglar Tangrıqa (4/36) (s. 272-273).

*Män yığıldım tapınmaqdın anlarnı kim **tapar** siz Tangrıdın adındın (40/66) (s. 273).*

*Ay atam, nälük **tapnur** sän angar kim äşıtmäz ham körmäz (19/42) (s. 274).*

Tapunmanglar yäkkä (36/60) (s. 274).

KB tapın — “tapınmak, hizmette bulunmak” (s. 423).

*Ayu bir manga sen neteg **tapnayın***

Sewinçing kayu ol anı tutnayın (839) (s. 101).

*Tapuğka irig bol bayatka **tapın***

Yazuqtın yıraç tur özüngni saşın (1329) (s. 150).

Uluğlar kut ol kör tilese kutuğ

***Tapıngıl** tapuğka turur kut tutuğ (4180) (s. 421).*

KSK tap(ı)n — / tapın — “hizmet etmek, tapınmak” (s. 591) ; tapun — “hizmet etmek” (s. 592).

*Ay kişilär **tapnuñlar** idinizkä ol kim yarat(t)ı silärni ymä anlarnı kim silärdä öñdün ärdilär bolğay kim silär saşnuqluğ kılğay silär (2/21) (s. 3).*

***Tapunmanğlar** mägär bir tanrıqa. Män silärkä andın korçut(t)açı män säwünç berdäçi män (11/2) (s. 156).*

*Ay mänim atam **tapunmağıl** yäkkä (19/44) (s. 223).*

KTS tapın — “bak. tapun —” (s. 251) ; tapun — “hizmet etmek, ibadet etmek” (s. 252).

*O kim **tapınurlar** (1b/4) (s. 251).*

***Tapunmağıl** yäkkä (13b/6) (s. 252).*

Sāngä **tapunğay** sakındım... kız oğul tæg tapuğka yaramas (17/12) (s. 252).

HAREZM TÜRKCESİ

KE tap(u)n — “tapınmak” (s. 598).

*Āşāf aydı: eviñde butğa **tapunur** bar, andağ kimersenı huṭbede neteg yād kılayın. Süleymān aydı: meniñ evimde kim butğa **tapınur**? Āşāf aydı: Kūne **tapınur** (143r/11-12-13) (s. 202).*

*Ya ‘nī señ bir kün biziñ Teñrimizğa **tapunğıl** biz yėti kün seniñ Teñriñğa **tapunalıñ** ... Aydılar: señ yėti kün biziñ Teñrimizğa **tapunğıl** biz bir ay seniñ Teñriñğa **tapunalıñ** ... Sen bir ay **tapunsañ** biz bir yıl **tapunalıñ** (205r/15-16-17) (s. 293).*

NF tapun — “tapınmak” (s. 404).

*Taqı aydı: Ey Şeddād ibnü Avs, ümmetlerim butqa **tapunmağaylar** taqı ayğa küñge **tapunmağaylar** yā taqı taşqa **tapunmağaylar** (403/10-11) (s. 281).*

TQK tapun — “tapmak, tapınmak, kulluk etmek” (s. 149).

KIPÇAK TÜRKCESİ

CC tabun —, - yr [tabun —, tabun —; tabunir] “anbeten, verehrung bezeugen. ‘adorare’” (s. 231).

İM tapul— “1. tapınmak, ibadet etmek; 2. bulunmak” (s. 600); tapun— “tapınmak, ibadet etmek” (s. 601).

*Tengri Te‘ālā sözi: ayıtğıl yā Muḥammed rāstı çaķır içmek taķı kumār oynamak, abak tikmek **tapunmak** üçün kumār oķı necīs turur, şeytān ‘amalında turur. Taķı ayıttı Rasūl: çaķır içken ḥāçğa **tapunğan** kibi turur (86b/1-2-3) (s. 196).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ tapınmak “puta tapmak, bey’at etmek” (s. 97).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK tap — “tapmak, ibadet etmek” (s. 725-726).

*Eyitdi ol vaqt oğlanlarına ne nesneye **taparsız** ben ölgenden sonra eyitdiler **taparuz** seni yaradan Tañrı’ya ki atalaruñı dañı yaradan Tañrı’ya ki anlar İbrāhīm’dür ve İsmā’îl’dür ve İshāq’dur (19b/6-7) (s. 11).*

*Gönderdük ‘Ād kavmine qarındaşları Hūd peygamberi eyitdi kavmüm **tapuñuz** Tañrı’ya yokdur size andan özge Tañrı (161a/6-7) (s. 87).*

*Anuñ ulu tañtı vardur muraşsa‘ dēdi **tapdum** anı kavmiyile güneşe **taparlar** Tañrı Ta‘ālā’dan özge (406b/3-4) (s. 208).*

*Ey ādem oğlanları ki şeytāna **tapmayasız** ol size ulu düşmandur démedüm mi (479b/2) (s. 242).*

KT dap — : → tap — (s. 136) ; tap — “ibadet etmek, kulluk etmek” (s. 558).

*Sana **taparuz**; dakı senden arka virmek isterüz (1/4) (s. 1).*

*İy, bayık Tañrı’nundur ol kim göklerdeür, dakı ol kim yirdedür. Dakı uymaz anlar kim, okırlar -yâ **taparlar**- Tañrı’dan ayruk, ortaklar; uymazlar illâ sanuya ya’nî hakikatda butlar ortak degül; dakı degül anlar, illâ yalan söylerler (10/66) (s. 161).*

*Dakı yaratmadum periyi dakı âdamıyı, illâ tâ **tapalar** bana (51/56) (s. 433).*

*Eyit: “**Tapmazın** illâ Çalabuma; dakı ortak eylemezın ana kimseyi.” (72/20) (s. 493).*

tapunma / tapunmaḡ : Tapınma, ibadet etme, kulluk [= tapunmaḡlıḡ]

Bunı ḡaçan anşam edi, ḡayğurur edi boyum, ḡuvatlanır edim, ki kirgäy edim övinä sk'ançelikniḡ öviniḡ Teḡriniḡ, avazı bilä sövünmäḡniḡ, **tapunmaḡniḡ**, (69r)⁵ (s. 86).

Yaḡsıdır **tapunma** Eyämizgä (161r)² (s. 196).

Artarlanıyıḡ alnına anıḡ **tapunmaḡ** bilä, (165r)² (s. 200).

Algışlanıḡ Biyni **tapunmaḡ** bilä, (251v)⁷ (s. 302).

Biyikländi atı anıḡ yalgız, **tapunmaḡ** anar köktä da yerdä (209r)¹² (s. 309).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tapın – mak, tapın – makdın, tapın – makka (s. 682).

*Burkanlarka bodıs(a)t(a)vlarka bütmiş işlig bilgelerke irmedin (249/1-2) uzatı yakın **tapınmak** yme kayu erür tip tiser (248/24-25) (s. 166).*

*Bo erür burkanlarka bodıs(a)t(a)vlarka bütmiş işlig bilgelerke irmedin uzatı yakın **tapınmakka** tayanıp bilge bilig p(a)ramıtıḡ bütürmek (250/1-2-3-4-5) (s. 167).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

IKT tapınmaq (cf. tapun —) s.v. tap — (s. 273) ; tapunmaq/tapunmaqılıq “service, worship” (s. 274).

*Män yığıldım **tapınmaq**dın anlarnı kim tapar siz Tangrıdın adındın (40/66) (s. 273).*

*Tanarlar anlarning **tapunmaqları**[nı] (19/82) (s. 274).*

KB tapın – maḡ (s. 423).

Tapınmaḡ üçün keldim ewdın turup

Uzun yol yorıdım sanga yüz urup (499) (s. 75).

KSK tapun – maqım, tapun – maqımdın, tapun – maqqa, (anıñ) tapun – maqıña, tapun – maqımızdın, tapun – maqıñızlar (s. 592).

*Aygıl män färmänlandım kim **tapunmaqım** tañrıka ortak qatmaqım añar (13/36) (s. 181).*

*Köklär yärlär idisi nä kim ol ekki araqı. Tapunğıl añar şabr kılğıl anıñ **tapunmaqıña** (19/65) (s. 224).*

*Üzmäk käsmäk biçmək mägär tañrıka. Färmänladı **tapunmaqıñızlar** mägär añar (12/40) (s. 170).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tabunmaq “anbetung” (s. 231).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT tapmak “ibadet etme, kulluk” (s. 559).

*Dakı çalışun anlarun-ıla, tâ olmaya fitne ya'nî şirk; dakı ola **tapmak** Tanrı'nun (2/193) (s. 22).*

*Hergiz arlanmaz El Sürici kim ola kul, Tañrı'nun; ne dağı firışteler, yakın olınmışlar. Dakı her kim arlana anun **tapmağ**ından, dakı boyun virmemeklik eyleye; kopara anları gendü dapa hep (4/172) (s. 77).*

tapunmaq et — : Tapınmak, ibadet / kulluk etmek

Zerä kimesä yoxtur, ki ölümdä aňgay seni, ya tamuxta **tapunmaq** etkäylär saña (5v)⁶ (s. 9).

Yoxsa mı toprağ **tapunmaq** etkäy saña ya aytkay könülüküñnü seniñ? (33r)¹⁰ (s. 55).

Yoxsa mı ölülärgä etärsän sk'ançelikni, ya hakimlär turğuzur mi, saña **tapunmağ** etsärlär mi? (119r)¹¹ (s. 185).

tapunmağlıx : Tapınma, ibadet etme, kulluk [= tapunma / tapunmağ]

Tapunmağlıx da roskoştur alnına anıñ, (166v)⁶ (s. 202).

Tapunmağlıx da ulu roskoşnu kiydiñ, (176v)¹ (s. 214).

Tapunmağlıx da könänmäğlıxtır işläri anıñ, (157r)³ (s. 239).

Tapunmağlıx anar köktä da yerdä (256v)¹² (s. 308).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

IKT tapunmaq/tapunmaqlıq “service, worship” (s. 274).

*Särgil angar **tapunmaqlıqqa** (19/65) (s. 274).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT tapmaklık “kulluk” (s. 559).

*Gökler Çalabı'sı dakı yirün, dakı ol kim ikisinün arasındadır. Pes tapgil ana; dakı sabr eyle anun **tapmaklığına** (19/65) (s. 245).*

tas bol — : Yok olmak

Yolları dinsizläriñ **tas bolgay** (1v)⁶ (s. 2).

Öçäştin gurk'çılarga / dinsizlärgä, da **tas bolgay** / **tas boldu** yaman etüçi / çırsız, ... ⁷ Şähärni / Şähärin buzduñ, da **tas boldu** işadagları alarnıñ / anmağlıxı alarnıñ çaxırıx bilä (9v / 8v)⁶ (s. 12/13).

Tas bolgaylar yüzündän seniñ (8v)⁴ (s. 13).

Tözümlükü miskinniñ / miskinläriñ **tas bolmagay** soñğuga dirä / meñjilik (10v)¹⁹ (s. 14/15).

Biy xan meñi meñilik, **tas bolgaylar** gurk'çılar / dinsizlär yerindän anıñ (12v / 11r)^{37/16} (s. 16/17).

Yemişi alarnıñ yerdän **tas bolgay**, (30r / 24r)¹¹ (s. 38/39).

Yamanlar tezindän **tas bolsarlar**, (60r)⁹ (s. 74).

Xaçan körsäñ, ki eslilär öliyir, birgä xarsızlar **tas bolgaylar** (79v)¹¹ (s. 98).

Tas bolurlar, tas etsärsen barçasın, xaysıları ki xayın boldular sendän (98r)²⁷ (s. 153).

Küyülüp ottan da buzulup öçäşkänindän seniñ **tas bolgaylar** (141r)¹⁷ (s. 172).

Tas boldılar alar çovraχına Tovranıñ (144v)¹¹ (s. 176).

Tas bolgaylar meñi meñilik, (162r / 128r)⁹ (s. 196/197).

Oı kün **tas bolgay** barça sağışları alarnıñ (250v)⁴ (s. 300).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

TZ tas bol — “yok olmak, kaybolmak” (s. 253).

tas bolmaχ : Yok olma [= **tas bolmaχlıχ**]

Bolgay oğlanları anıñ **tas bolmaχka**, (154v)¹³ (s. 237).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tas bolmaq “verlust; verdamnis, ‘perdicio’ ” (s. 236).

tas bolmaχlıχ : Yok olma [= **tas bolmaχ**]

Yazıχlı adamnı yamanlıχı kensiniñ ulagay **tas bolmaχlıχka** (242v)¹² (s. 290).

tas et — : Yok etmek

Tas etärsen barçasın, ki sözlärlär yalğan (4v)⁶ (s. 6).

Tas et, Biy, barça ustat ağızını, da ulu sözlü tilni (14r)⁴ (s. 18).

Biy, **tas et** alarnı yerdän, (15v)¹⁴ (s. 25).

Körälmägänlärimni / Körälmägänlärimni menim **tas etti** (23r / 18v)⁴¹ (s. 30/31).

Tas etmägin dinsizlär bilä boyumnu menim, (38r)⁹ (s. 48).

Tas etmä meni (40r)³ (s. 50).

Yüzläri Eyämizniñ üstlärinä yaman etüçilärniñ – **tas et**mä yerdän jişadagların alarnıñ (51r)¹⁷ (s. 62).

Tas bolurlar, **tas et**särsen barçasın, xaysıları ki xayın boldular sendän (98r)²⁷ (s. 153).

Öldürdi köpläri alardan, da tañlamasın Israjelniñ **tas etti** (134v)³¹ (s. 164).

Barça yazıxlılarnı **tas et**är (250r)²⁰ (s. 300).

tas etmä : Yok etme

Ayttı **tas et**mä alarnı, egär ki Movsēs tañlangan bolmagıy edi alnına anıñ (185r)²³ (s. 224).

Teñri : Tanrı, Allah

Köplär aytır edilär / edi boyum üçün menim, ki yoxtur xutxarıлмах / xutxarıламахі anjar / anıñ **Teñrisiniñ** / **Teñrisindä** kensiniñ / kendiniñ (3r)³ (s. 4/5).

Oyan, Biy **Teñrim** / Biy **Teñrim** menim, buyruxuña seniñ, ki sımarladıñ / xaysı ki sen sımarladıñ, (7r / 6v)⁷ (s. 10/11).

Tenri artar u könidir / toĝru, könüdir, ¹¹ boluşmaña **Tenridän** / boluşluxu maña **Tenri**niñ, ki tirgizir / xutxarır alarnı, ki toĝrudurlar yüräkläri bilä ¹² **Tenri** yarguçı artar / toĝru, xuvatlı / küçlü da uzun esli, (7v / 7r)¹⁰ (s. 10/11).

Ne üçün öçäştirdi (11v) yazıxlı **Tenri**ni köp öçäşlänmäxinä kensiniñ, egär tergämäsä? ... ^{26/5} Dügüldür **Tenri** alınına közünüñ anıñ, (11r)^{25/4} (s. 14).

Ayttı harsız / fähamsız yüräkinä / yüräkindä kensiniñ / kendiniñ, ki yoxtur **Tenri** ² Biy köktän baxtı barça oĝlanları üsnä adamniñ körmägä / barça adam oĝlanlarına körmä, ki bolgay mi kimesä esli / ki bolgay kimsä axıllı, ki xolgay / ki izdägäy **Tenri**ni (15r / 13r)¹ (s. 20/21).

Saxla meni **Tenri** / **Tenrim** menim, zerä saña umsandım / zerä men sana umsandım, (16v / 14r)¹ (s. 22/23).

Tenri / **Tenrim** boluşuçım menim, (19v / 16r)³ (s. 24/25).

Tarlıxıma menim / Tarlıxımda menim men alınına Biyniñ / men Biygä sarnadım **Tenrim**niñ / da **Tenrimä** menim küstündüm / çaırdım (20r / 16v)⁷ (s. 26/27).

İnamsız bolmagaymen / da xırsızlıx etmiyim **Tenrimdän** menim / **Tenrimä** menim (21v / 17v)²² (s. 28/29).

Sen yarıxlı etärsen ırayımnı menim, Biy **Tenrim** / Biy **Tenrim** menim, ... ³⁰ ..., **Tenrim** bilä menim keçiyim mur ötläş / duvarlarını ³¹ **Tenrim** / **Tenrim** menim, zadasızdır / zağalsızdır yollarıñ seniñ, ... ³² Anıñ üçün ki kimdir **Tenri** Eyämizdän özgä / başxa Eyämizdän? Ya (22v) / Ya kimdir **Tenri** bizim **Tenrimizdän** özgä / başxa **Tenrimizdän** bizim ³³ **Tenri**, ki / xaysı ki kiyirdiñ maña xuvatnı (22r / 18r)²⁹ (s. 28/29).

Tiridir Biy, da algışlıdır **Tenri**, biyiklänsin **Tenri** xutxarılmamızdan (23v)⁴⁷ (s. 30).

Budur menim **Tenrim**, da haybatlarmen bunı, **Tenri** atalarımniñ da biyiklätirmen bunı (24v)² (s. 30).

Kim oxşar saña, **Tenri**, da Biy, (25v)¹¹ (s. 32).

Yoxsa biz atın Eyämiz **Teñrimizniñ** bizim sarnalıx (29r)⁸ (s. 36).

Teñri, Teñrim menim, baqx maña, nek xoyduñ meni? (30v)² (s. 38).

Bu algay boluşluxnu Eyämizdän, yarlıgamañın **Teñridän** xutxaruçısından (27v) kendiniñ (27r)⁵ (s. 45).

Saşa, Biy, sarnadım, **Teñrim** menim, tıyılmagın mendän, (31r)¹ (s. 51).

Alnına **Teñrimniñ** küstündüm, (43r)⁹ (s. 54).

Xutxardıñ meni, Biy **Teñri**, könülükün bilä seniñ, (44r / 33v)⁶ (s. 54/55).

Ayttım: sensen **Teñrim / Teñrim** menim (45r / 34v)¹⁵ (s. 56/57).

Biy yalgız eltär edi / kütär edi alarnı, da yox edi alarda / alar bilä yat **Teñrilär / Teñri** yat (57v / 43v)¹² (s. 70/71).

Semirdi, boşlandı, keñärdi, saldı Biy **Teñrisin** yaratuçısın kensiniñ da xayttı **Teñridän** xutxaruçısından kensiniñ (58r)¹⁵ (s. 70).

Unuttuñ **Teñrini**, ki yedirdi seni (58v / 44r)¹⁸ (s. 72/73).

Orenk'i **Teñriniñdir** yüräkinä anıñ, (62r)³¹ (s. 76).

Xoydu ağızıma menim algış yäñi, algışın / algışını Eyämiz **Teñrimizniñ** bizim (65v / 50v)⁴ (s. 82/83).

Ayt kaylar hər sahat: uludur / uludur **Teñri** (67v / 51v)¹⁷ (s. 84/85).

Boldu maña yaşlarım yemäk kündüz u keçä, da ol ki aytır edilär maña hər kün, ki xaydadır **Teñriñ** seniñ? (69r)⁴ (s. 86).

Kiriyim alnına seğanınıñ **Teñriniñ**, ki färahlatır oğlanlıxımını menim. Tapungaymen saşa algış bilä, **Teñri, Teñrim** (70v)⁴ (s. 88).

Sen kensiñsen xanım da **Teñrim**, ki buyurduñ xutxarıлмаñını Jagopka ...⁹ **Teñri** bilä maxtanıyıx, hər kündä atına anıñ tapunıyıx menjilik¹⁰ Xaytıp saldıñ da buzduñ bizni, da turma(72r)dıñ **Teñri** xuvatta bizgä (71v)⁵ (s. 88).

Olturğuçuñ seniñ, **Teñriñ** (= **Teñrim**), menji menjilik, (57r)⁷ (s. 93).

Teñri içinä / ortalarına alarnıñ da alar seskänmägäylär, ... ⁹ Keliñiz da köriñiz / körünüz işin / işlärin **Teñriniñ**, ki etti nişanlar da peşälär yer üsnä / üstünä yerniñ (76r / 58r)⁶ (s. 94/95).

Buyruçıları joğovurtnuñ yığıldılar alnına **Teñrisiniñ** Aprahamnıñ, zerä **Teñri**niñ xuvatları yerdän asrı ağındılar (77r)¹⁰ (s. 94).

Uludur / Uludur Biy da alğışlıdır asrı, şähärinä **Teñrimizniñ** bizim ari tağınıñ anıñ / tağına ari anıñ (77v / 59v)² (s. 96/97).

Teñri himlär / himlärin saldı anar meñilik, (78r / 60r)⁹ (s. 96/97).

Budur **Teñri**, **Teñrimiz** bizim meñi meñilik, (60v)¹⁵ (s. 97).

Yoısa tek **Teñri** xutıxargay canımnı menim xolundan tamuıxnuñ, xaçan yöpsünsälär meni (61v)¹⁶ (s. 99).

Teñri, teñrilärniñ, Biy / Biyi sözlädi, ündädi dünyäni / yerni kün toğuştan / kün toğuşundan kün batışına dirä / çaıx batışına künnüñ (80v / 62r)¹ (s. 100/101).

Yoısa yazıxlıga aytıyır **Teñri**: Ya nek sen, ne üçün här kez sözliyirsen toğruluxumnu menim, (63r)¹⁶ (s. 101).

Xurban **Teñrigä** can xonarh / aşax, yüräk / yüräkni aruv, da aşax cannı / cannı aşax **Teñri** heç etmäzdir / etmästir (84v / 65r)¹⁹ (s. 104/105).

Teñri köktän baıxtı barça adam oğlanlar üsnä / oğlanlarına adamlarnıñ körmägä / körmä, ki bolgay mı / bar mı kimsä / kimesä esli / aııllı, ki xolgay / izdägäy **Teñrini**? (86r / 66r)³ (s. 106/107).

Sen, **Teñri**, endirgäysen alarnı çuğuruna buzuxluxnuñ, (69r)²⁴ (s. 111).

Ki xolumuz bizim biyiktir da biläkimiz bizim xuvatlı, da Biy **Teñri** etmädi bunı barça (91r)²⁷ (s. 112).

Teñri bilä maıxtagaymen / öğüniyim sözlärimni / sözümnü menim, **Teñrigä** umsandım, (93r / 72v)⁵ (s. 116/117).

Teñri, tirlikimni benim aytkaymen / aytyım saña, ... ¹⁰ ... Oşta tanıdım, ki **Teñrim** sensen benim / ki **Teñrim** benim sensen (93v / 73r)⁹ (s. 116/117).

Çaxırdım **Teñrigä** biyiktägi, **Teñrigä** yaxşı etüçimä benim (73v)³ (s. 117).

Biyiklänip sen kökkä, **Teñri**, barça yerdädir haybatıñ seniñ (74r)¹² (s. 119).

Teñrim, yarlıgamaçı anıñ ertälängäy maña, da **Teñrim** körgüzgäy maña duşmanımni (97v)¹¹ (s. 120).

Bilgäylär, ki **Teñri** biylik etär Jagopka da barça uçlarına yerniñ (98r)¹⁴ (s. 122).

Saña sağmos aytyım, **Teñri** işançım benim, **Teñri** yarlıgovuçım benim (76v)¹⁸ (s. 123).

Sen, **Teñri**, eşittiñ algışım benim (100r)⁶ (s. 124).

Teñridändir xuvatım benim da hörmätim, **Teñri** boluşluxumdan (=boluşluxum da) benim, umsamdır **Teñridä** (101r)⁸ (s. 124).

Algışlanız, dinsizlär, **Teñrimizni** bizim (83r)⁸ (s. 131).

Tağı **Teñriniñ** tağ semiz, tağ uyugan da tağı semiz, (85v)¹⁶ (s. 135).

Biy **Teñri** algışlı, algışlı Biy här kün, yol körgüzgäy bizgä **Teñri**, xutxaruçımız bizim ²¹ **Teñrimiz** bizim **Teñri** tırgizüçi, da Eyämizdändir çıxkanı ölümnüñ ²² Evet, hälbät, **Teñri** uvatkay başın duşmanımızniñ bizim, (110r)²⁰ (s. 136).

Tamaşalıdır **Teñri** üstnä ariläriniñ kendiniñ, **Teñri** İsrajelniñ. Ol bergäy xuvatni, toxtalmaçın joğovurtuna kendiniñ, algışlıdır **Teñri** (87r)³⁶ (s. 139).

Teñrim / **Teñrim** benim, yıraç etmə / yıraç etməgin mendän, da **Teñrim** / **Teñri**, boluşma maña baç / baçkın (117r / 91v)¹² (s. 144/145).

Algışlıdır Biy **Teñri** İsrajelniñ ki (120v) etär sk'ançelik yalgız, (120r)¹⁸ (s. 148).

Tenri bilməxlərlərinin Biyi, **Tenri** hadirlər kendininin axılı bilä bilməxni yaratkanlarına kendininin (94v)³ (s. 149).

Ayttılar, ki neçik bildi **Tenri** ya bardır bilməxləx Biyiktəgidä? (123v)¹¹ (s. 152).

Tur, **Tenri**, da yar yarguñnu, (127r)²² (s. 156).

Ant içiniz da tügälləñiz Eyämiz **Tenrimizgä** bizim barçañız, ki çövräsinsiz anıñ (129v)¹² (s. 158).

Tenri arilikiñdändir yollarıñ seniñ: Kimdir **Tenri** ulu, neçik **Tenrimiz** bizim? Sensen **Tenri**, xaysı ki etärsen sk'ançelikiñni (102v)¹⁴ (s. 161).

Toxtatmadı **Tenridä** canın kensininin (132v)⁸ (s. 162).

Sınadılar, açtıtlar **Tenrini** Biyiklängän ...⁵⁹ İştiti **Tenri**, da heç etti alarnı (137r)⁵⁶ (s. 166).

Ki aytmagaylar gurk'çılar arasına, (139v) ki xanıdır **Tenriləri** alarnıñ? (139r)¹⁰ (s. 170).

Tenrisi xuvat(110v)lılarınin xaytar bizni, ...⁵ Biy **Tenri** xuvatlılarınin, negä diñrä öçäşlägäysen algışına xullarınininiñ seniñ⁸ **Tenri** xuvatlılarınin, xaytar bizni (110v)⁴ (s. 171).

Menmen Biy **Tenri** / Biy **Tenri**ñ seniñ, ki / xaysı ki çıxardım seni ulusundan / yerindän Mısırnıñ / Mısırlılarnıñ, (142v / 112r)¹¹ (s. 172/173).

Tenri, kim saña oxşaş bolgay / oxşasar? (144r / 113v)² (s. 174/175).

Yüräkim da tenim sövüngäylär alnına tiri **Tenrini**ñ (145v)³ (s. 176).

Eşikinä **Tenrimizni**ñ bizim çıçäklängäylär¹⁶ aytmaga: "Toğrudur Biy **Tenrimiz** bizim (162v)¹⁴ (s. 198).

Tenri, öç aluçı, Biy **Tenri**, öç aluçı, belgirttiñ (163r)¹ (s. 198).

Tenri uludur Biy, xan ulu üstnä barça yerniñ (130v)³ (s. 201).

Biy **Tenrimiz** bizim, sen işitir ediñ alarga, **Tenri**, sen boşatuçı bolur ediñ öç aluçı üsnä (170v) barça işläriniñ alarnıñ⁹ Biyiklätiniz Biy **Tenrimizni**

bizim, yerni öpiniz ari tağına anıñ, zerä surptur Biy **Tenrimiz** bizim (170r)⁸ (s. 206).

Unuttılar / Unuttular **Tenrini** tırgızüçisin kensiläriniñ / tirlik etüçilärin kendiläriniñ, ki etti ululuğun / ulu ulu kensiniñ / kendiniñ Ekibdosta / Mısırdä, (185r / 146v)²¹ (s. 224/225).

Algıñlı Biy **Tenri** / Biy **Tenrisi** İsräjelniñ menji menjilik (187r / 148r)⁴⁸ (s. 226/227).

Zerä / Ki açıtılar / açığılattılar sözüñ **Tenriniñ** (190r / 150v)¹¹ (s. 230/231).

Ki düğül mi sen, **Tenri**, ki xayısı ki kerı ettiñ bizni, da çıxmadıñ, **Tenri**, xuvatımız bilä bizim? (153v)¹² (s. 235).

Bolmagay xaçan aytkaylar dinsizlär dä, ki xanıdır **Tenrisi** alarnıñ? ^{11/3}
Tenrimiz bizim köktä da yerdä (159v)^{10/2} (s. 243).

Tenrimsen benim sen, da tapungaymen saña, **Tenrim**sen benim, da biyiklätkäymen seni (206v)²⁸ (s. 248).

Tergiyim buyruğun **Tenrimniñ** benim (216v / 171v)¹¹⁵ (s. 260/261).

Biy **Tenri** xuvatniñ / xuvadı bilä xaşılöp / xaşılar da kelir, oyatır çerüvçilik / oyatmaga oğraşni, (222v / 176r)¹³ (s. 266/267).

Da / da övü üçün Eyämiz **Tenrimizniñ** bizim xolduğ yaxşıılıxni saña / sendän (226v / 179r)⁹ (s. 272/273).

Ne türlü / Neçik ant içti Eyämizgä da ant etti / niyät xoydu **Tenrisinä** Jagopnuñ (232r / 183v)² (s. 278/279).

Tapunuñuz tenrilär **Tenrisinä**, ki menjiliktir yarlıgamaçı anıñ (235v)² (s. 284).

Eğär öldürsän yazıxlılarnı, **Tenri**, erlär xanlı, kerı boluñuz mendän (190v)¹⁹ (s. 291).

Övrät maña etmägä erkiñni seniñ, zerä sensen **Tenrim** (246r)¹⁰ (s. 294).

Biyiklätirmen seni, **Tenrim** da xanım / xanım benim (248r / 196v)¹ (s. 298/299).

San ol cınska, xaysına ki Biy **Tenrisi** Jagopnuñ boluşuçıdır anar da umsası anıñ Biy **Tenridädir** (250v / 198v)⁵ (s. 300/301).

Sövüngäymen da färah bolgaymen **Tenrimä** xutxaruçıma (255v)¹⁸ (s. 306).

Da biyiklätkäylär **Tenrini** / **Tenri** ağızları bilä kensiläriniñ / kendiläriniñ (257v / 209v)⁶ (s. 308/309).

Algışlanız **Tenrini** arilikindän / arilikindä anıñ, (257v / 210r)¹ (s. 310/311).

Algışlısen, Biy **Tenri** atalarımızdıñ bizim, (203r?)²⁶ (s. 312).

Da tanıgaylar, ki sensen Biy **Tenri** yalgız, ki haybatlanıpsen üsnä barça dünyäniñ (205r)⁴⁵ (s. 313).

Algışlı Biy **Tenrisi** Israjelniñ, ki baxtı, da etti xutxarıлмахını joğovurtuna kendiniñ (207r)⁶⁸ (s. 316).

Şağavatı üçün yarlıgamaхınıñ Eyämiz **Tenrimizniñ** bizim, ki köründü bizgä günäş biyikliktäñ (208r)⁷⁸ (s. 316).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY teñri “gök, gökyüzü; tanrı” (s. 173-174).

T(e)ñri t(e)g t(e)ñride bolm(ı)ş türük bilge k(a)g(a)n bu ödke ol(u)rt(u)m (KT G1) (s. 20).

İlbilge k(a)tun(u)g t(e)ñri töp(ü)sinte tut(u)p yüg(e)rü kötürm(i)ş (e)rinç (KT D11) (s. 26).

(A)nta kisre t(e)ñri y(a)rl(ı)k(a)duk üç(ü)n kuut(u)m ül(ü)g(ü)m b(a)r üçün ölt(e)çi bod(u)n(u)g t[irg](ü)rü ig(i)t(ti)m (BK D23) (s. 58).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tengri (s. 695-696-697-698-699-700) ; tengrim (s. 701).

Tükel bilge t(e)ngri t(e)ngrisi burkan monçulayu y(a)rılıkadukda ötrü ol gr(a)tırakut tag töpüsinteki yığılmış üstün t(e)ngri altın yalanguk ulatı tolp kamağ tirin kuvrag anıng arasınta teg erser belingteg bir ertingü ulug bedük y(a)ruluk tilgen içinte bir angsız ulug t(e)ngri burkan nom nomlayu oluru y(a)rılıkamışın körtiler (188/7-8-9-10-11-12-13-14-15-16) (s. 141).

Alp bilgülük nomlarıg ötgürü to {} pulu bilip ulku alku nomlarıg barçanı könisinçe ukmışka könisinçe tuymışka könisinçe körmışke anın bo avant tıltagın m(e)n t(e)ngri urungutı könisinçe bilteçi sançanaçavı tip atım teginür (540/16-17-18-19-20-21-22-23) (s. 291).

[Bo savı]g eşidip m(e)n ötrü olarka inçe tip tidim aya edgülerim t(e)ngrimlerim kim m(e)n ol üdte yalanguklarınıg yırtinçülüg et köz üze ayıg kılınç kılınmışıg körür bilir ertim erser .. yme neng ol ayıg kılınçning amtıkı teg yavlak tüşin utlısın (9/1) bilmez ertim (8/16-17-18-19-20-21-22-23) (s. 63).

IB tengri “gök; tanrı” (s. 60).

Er busuşlug, tengri bulıtlıg boltı (52) (s. 24).

Yana Tengri kutında üçünç yılda kop esen tükel körüşmiş (15) (s. 19).

Kul sabı begingerü ötünür, kuzgun sabı tengrigerü yalbarur. Üze Tengri eşidti, asra kişi bilti tir (54) (s. 24).

İKP täñri; TNKRY “tanrı, gök” (s. 218) ; täñrim; TNKRYM “çok yüksek bir kişiye ya da kutsal bir varlığa hitap ederken kullanılan hitap sözü, kelime anlamı: ‘Tanrım’; Beyefendi, Haşmetlim, Efendim, Hünkârım, Majeste (s. 218).

Täñrim nä mung taq boltı kim antağ täñri tag ärdini tag ögükünüzni ölüm yerinäh idur (XXVI.1.-2.-3.-4.) (s. 23).

*Amtı bu ärdini birlä tägdüktä eçim kök **täñrikä** yoqlağay (LVII.1.-2.-3.) (s. 39).*

MS tengri “tanrı, ilâh” (s. 472-473-474).

*Ol balıқта çkrvt ilig kanlarning keziginte tiziginte gaudam oğuşın(t)özdin belgürmiş kamağ şaki tözlüg budun buğun öze erklig türklüg şudotan atlığ ħormuzta **tengrike** yüleşi ilig kan bar (13/44-45-46-47-48-49-50-51) (s. 61).*

*Kim mungta kütğardaçı kütluğ tınlıgağ körmedin alku adada (kütğar)ğuşı adınçığ **tengri tengrisi** burқан körmedin ölür men (16/6-7-8-9-10) (s. 63).*

SUK tngri “Gott (Buddha)” (s. 291) ; Tngrim “personename,ortsname” (s. 291) ; tngrim “Göttin” (s. 291).

US t(ä)ñri “nebo, bojestvo” (s. 296); t(ä)ñridäm “bog, bojestvennost” (s. 296); t(ä)ñrikän (s. 296); T(ä)ñrikän közi t(ä)ñrim (s. 296); T(ä)ñrikän tegin silig Tärkän (s. 296); t(ä)ñrim (s. 296).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH tengri “tanrı” (s. LXII).

*Öz ilgin büt itip **tengri** bu didi (C 124) (s. 50).*

Aya ħukmin ajun tağa üggüçi

*Yirip munı birer yana **öggüçi***

***Tengri** ħukmi birle kelür kelgen iş*

Anıng emri birle tiger tiggüçi (C 449-450-451-452) (s. 76).

DLT tenğri “Tanrı” (s. 600); tenğri “gök, sema (Müslüman olmiyanlarca)” (s. 600); tenğri “büyük bir dağ, büyük bir ağaç gibi göze ulu görünen her şey (Müslüman olmiyanlarca)” (s. 600).

***Tenğri** kargışı anıñg üze (I, 461/5-6).*

*Kul **Tenğrige** tapdı (II, 3/5).*

***Tenğri** anı kınadı (III, 273/23).*

IKT Tangrı (cf. Tängrı) “God, god” (s. 272); Tängrı (cf. Tangrı) “God” (s. 286).

*Ol turur **Tangrı** kim yoq anda adın **tangrı** magar ol (59/23) (s. 44).*

KB tengri “Tanrı” (s. 437).

Yağız yir yaşıl kökte erdi küsüş

*Angar birdi **tengri** ağırlıq öküş (44) (s. 21).*

*Ƙođu birgil emdi mini **tengrike***

Du ‘açı bolayın sanga eğgüke (3697) (s. 371).

*İlig aydı **tengri** bu künde naru*

Manga birsü tevfik kılayın törü (6273) (s. 621).

KSK tañrı “Allah, tanrı, ilah” (s. 580-581-582-583-584-585-586-587-588-589) ; tañrı “Allah, tanrı, ilah bkz. tañrı” (s. 590).

*Färmānlamas miz bir ätözkä mägär ummışınça kaçan aysa silär köni tüz etiñlär näçä ymä ärsä yawuqluq idisi **tañrınıñ** baçığı tükäl kılıp başqa elätiñlär (6/152) (s. 105).*

*Taş yorır ‘arablardıñ kimi bar kertgünür **tañrı**ğa keğinki künkä tutar anı kim ribāmlar yawuqluq **tañrı** üskindä yalavaçnıñ alkışları (9/99) (s. 143).*

*Käldi **tañrı** yarlığı ewdürmäñlär anı. Anıñ arıglığı uluğ yüksäk ol anıñdın kim ortak qatarlar (16/1) (s. 191).*

*Yol bar kim väfä kılsa ‘ahdiñä tağı kórksa haķıķat üzä **tañrı** säwär kórğanlarını (3/76) (s. 41).*

KTS tañrı “(bak. täñri) Tanrı” (s. 250); täñri “(bak. tañrı) İlâh, tanrı” (s. 262).

*Män näzr kıldım **tañrı**ğa (12b/9) (s. 250).*

İbrahim aydı ol nātäg tãñri bolur kim söz sözlägü quwwatı bolmasa (38b/7) (s. 262).

HAREZM TÜRKCESİ

İML Teñri “Allah” (s. 71).

KE tenri “Tanrı, Allah” (s. 623-624-625).

*Qābīl Hābīlni öltürmişde yégirmi yaşar erdi, kuş kırtlar Hābīlni yégeli oğradı, Qābīl Hābīlni bir қаpağa soқup arқasınға kōtürüp yörür erdiler, ançada **Tenri** fermānı birle eki қарға keldi bir biri birle uruşdılar biri birini öltürdi, tirig қалған қарға тумşuқı birle yérni қazdı ol ölüg қарғанı kōmdi, Qābīl anı kōrdi aytur: meniң қарға қақlıғ `aқlım yoқ ermiş tēp ökündi (16r/6-7-8-9-10-11) (s. 23).*

*Ma `nīsi ol bolur: Yūnus bülend ün birle bizni yād kıldı: İğiya sendin özge **Tenri** yoқ arıǵlıқ saña turur, men özümge zulum kıldım zālimlerdin boldum tēdi (156v/15-16) (s. 222).*

ME Tāngrı “Tanrı” (s. 182).

*Tāngrını tuta da `vāsı üze, ant bērdi anga **Tāngrı** tuta da `vāsı üze bozdı va `deni aynattı aytı bērmışini aytıp sözinge yētmegen er, peyveste hīlāf kılgan er, bu ulam yalğan sözlegen er edǵü song bērdi anga **Tāngrı**, `ivāz bērdi anga **Tāngrı** ağır sökel kıldı anı kēndü ağır sökel boldı (22/6-7-8) (s. 35).*

*Sıgındı **Tāngrı**ğa yāmandın aştı tamğa, ardıldı tamğa (187/2) (s. 70).*

*Ol tinçlıқ **Tāngrının** raḥmeṭi kıyştı anga (220/1) (s. 77).*

NF Tangrı “Tanrı” (s. 402-403-404).

*Ol **Tāngrının** āyatını oqıǵıl kim ādam oǵlanlarını bir pāra qoyuǵ qandın yarattı (8/4) (s. 6).*

*Ma'nisi ol bolur kim: Ey Peygāmbar, **Tangrı**dın qorqıl taqı kāfirlarqa taqı munāfiqlarqa boy bērmegil tēdi erse, Peygāmbar 'as taqı 'Āyişe qatınğa kirdi razhā taqı aydı: Yā 'Āyişe, çerig isti'dādı qılğıl, silāhlarımni yaraştırğıl! tedi (48/3-4-5) (s. 35).*

*Ya'nī tanuqluq bēür-miz kim **Tangrı** bir u bar turur, andın öngin **tangrı** yoq turur, taqı tanuqluq bēür-miz kim Muḥammed aning qulı turur taqı resūlı turur (58/9-10) (s. 43).*

*Ma'nisi ol bolur kim: Yüzüm yönendürdüm ol **Tangrı** ḥāzratınğa kim yerni taqı köklerni yarattı köni musulmān ḥālında taqı men **Tangrı** te'ālāqa ortağ qatğanlardın ermez-men, tēdi erse, Ḥaccāc aydı: Arqasın qıblağa çewürüp öltürüng, tēdi erse, arqasın qıblağa çewürdiler erse, özi bu āyatnı oqıdı (345/3-4-5-6) (s. 240).*

TQK tangrı Krş. tengri. "1. Tanrı, Allah; 2. ilâh, tanrı" (s. 148); tengri Krş. tangrı "Tanrı, Allah" (s. 153).

YB Tengri "Tanrı" (s. 236).

*Devlet berdi erse biz taqı **Tengrining** yārisi birle burunğı yaḥşılarımız yosunınça yaḥşı barışalı (A. III. 14) (s. 108).*

*Bismi'llāhi'r – rahmāni'r – rahīm bi'l – kuvveti'l – aḥadiyye ve'l – mu'cizeti'l-muḥammediyye mengü **Tengri** küçinde Muḥammed resūlu'llāh vilāyetinde ḥācī girey sözim o uluğ ulusning tümen ming yüz on oğlanlar begleringe basa kıırım tömenini bilgen iminek başlığ daruğa begleringe ... (K. I. 1-2-3-4-5-6-7) (s. 112).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM tängri, tänri "Bóg" (s. 51).

CC tenrı, tenrı [tengri / tenrı, tengri; tengeri; *mehr oder weniger vereinzelt*: tengri, tenrı, tegri, tengri, tengri // tągri] "Gott" (s. 241).

GT tangrı *bk.* tengri (s. 369) ; tengri (tangrı) "Tanrı, Allah" (s. 372).

*E'aneke'llāhu ay edīb-i ğarīb, men dağı **tangrı**ğa tevekkül kılıp himmet bilin (11/4-5) (s. 5).*

*Halāyıkdan kaçıp şahrā içinde, yürür idim tarī hazrā içinde, kılıp **tengri** ta'ālā zikrini yād, anıng zikri bilen dāyim bolup şād (135/4-5-6-7) (s. 67).*

*Ayttım bu belānı ol **tengriden** hācet tilep taptı (290/11-12) (s. 144).*

İM Tengri "Allah" (s. 604).

*Başladım uluğ **Tengri** atı birle, kamuğ 'ālamğa rızq birgen **Tengri**, hāliš mü'minlerni yarlıkağan **Tengri**, cem' ögmeklik ol **Tengrige** kim, köndergen turur tüz yolğa tağı toğru yolğa, kim ol saklağan turur yazukdan tağı yawuzlukdan (1b/1-2-3) (s. 148).*

*Yarattı anı **Tengri** Te'ālā yirde ol kün kim köklerni tağı yirlerni yarattı (254a/1) (s. 304).*

*Andan songra vesīle kılgay **Tengri** Te'alīge Rasūl 'aleyh's-selām birle hācetleri içinde tağı du'ā kılgay özine tağı atası anasına tağı kimni kim sewse ol nerse kim sewer (376b/6-7) (s. 389).*

KF tañrı "tanrı, ilah" (s. 1070).

*Mecdü'l-eyimme kim Tercümānīdür ol eyiddi ol kādī hükmini bozmağ vācib olduğı ol vaqtındur kim ol idgeni hüküm muhālif olğay. **Tañrı** kitābına ya ol hüküm muhālif olğay Rasūl sünnetine ya ol hüküm muhālif olğay ıcmāsı ümmete didi (401a/22-23-24-25-26) (s. 871).*

*İmdi ol kırnağ halāl olur ol da'vī idgen kişige. **Tañrı** ta'ālā katında dağı şeri'atda dağı (401a/53-54-55) (s. 871).*

Kİ tañrı "Tanrı" (s. 101).

KK tağrı "Tanrı" (s. 124).

KM Tañrı "Allah" (s. 93).

Durğuzuñ namāzı virñüz zekātı haq Tañrı arı Tañrı yüce Tañrı buyurdı bize namāz kılmağı zekāt virmegi (2a/3-4) (s. 1).

Kim ki oqusa üç kez Tañrı Ta‘ālā açğay aña sikiz uçmak qapısı kirgey aña qaysı işikden dilese hisābsuz (36b/2-3-4) (s. 23).

TT teñri “Tanrı, Allah” (s. 144).

TZ Tanğrı “Tanrı” (s. 251).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD Tingri “Allah, Tanrı” (s. 430).

Anga yiter ki bolur iy t̄alib

Tingri yādı barı işke ḡalib (4/145) (s. 111).

İy k̄adir-i ber-kemāl Tingrim

V’ey k̄ahir-i z̄ü’l-celāl Tingrim (555/1) (s. 315).

BV Tingri “Allah; Tanrı” (s. 886).

Vaşlığa yitişküng nice şa‘b irse Nevāyī

Ger kılsa kerem Tingri “tebārek ve te‘ālā” (32/7) (s. 25).

Oğul ger bardı Tingri raḥmetiğa

Yaşasun qarnlar babası aning (678/1) (s. 557).

DG Tengri “God” (s. 388).

Ne qara qanlar ki yuttum va‘da-ī dīdār üçün,

Körmäyin ölsäm yüzüngni, tutmasun Tengri ravā (19/6) (s. 31).

‘Ālam-i fāni bat keçär, luḥf etä kör faqirlara;

Tengri yolını saqlağın, kirmä kişi vabālına! (202/5) (s. 202).

LÇ tingri “tengri, Mevlâ, Rabb, müteâl, vâcibü’l vücût, bîr ü bâr, Yezdân, perverdgâr, Kibriyâ” (s. 137).

- LD** tengri “Tanrı; krş. tingri” (s. 670) ; tingri “Tanrı; krş. tengri” (s. 675).
*Bürka’nı köter **tengri** üçün il seni körsün*
Bol hüsñ ü melâhat yana kıysı kün üçündür (337) (s. 37).
*Sin tig oğulnı **tingridin** âdem-i hâkî yalbarıp*
Şıdķ ile erba’in çikip istedi mâ vü tîn ara (137) (s. 15).
- SD** Tengri “Tanrı, yüce Allah” (s. 583).
*Kil, bir şabâh **Tengri** yolıda yil, ey şabâ*
Uşmağ içinde Hâķ sanga birsün, anga cezâ (47) (s. 102).
Yavutmadıng mini Sekkâkî tip işikingge
*Men ü yıgım u seher-gâh **Tengri** dergâhı (530) (s. 228).*
- ŞHD** Tingri “Tanrı, Allah” (s. 644).
Şibânî tiler her dem Buğâr u Semerķandnı
***Tingrisi** meded bolsun ol yâri Semerķandnıng (85b/5-6) (s. 167).*
*Min bu câh u salţanatnı kıolmas irdim **Tingridin***
Bilsem irdi aramızda munça hicrândur yana (152b/1-2) (s. 254).
- YED** Tingri (özel isim) “Tanrı, Allah” (s. 447).
Küldi kıçe ol şūh közüm yaşını körkeç
***Tingri** kerem itsün anı bir yaşığa yüz yaş (116/7) (s. 145).*
Yârnı cân-bağş la’lidin manga bir söz diding
*İy Emîr-i kâm-rân **Tingri** penâhıngdur sining (152/8) (s. 178).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

- ESK** tanrı “ilâh” (s. 716) ; Tanrı “Tanrı” (s. 716-717-718-719-720-721-722-723-724).

*Eyitdiler bu işleri kim işledi bizüm **tañrılarumuzla** (351a/1) (s. 180).*

*Eger şabr eylesenüz ve Allāh'dan korksañuz pes ol işlerün berkidür tañkık aldı **Tañrı** Ta'ālā 'ahdlerini andlarını kitāb vérilen Yehūdilerden Naşrānilerden ki bellü édeler **Tañrı** kitābını halka ve gizlemeyeler dahı anı pes bırağdılar ol andı arğaları ardına dahı şatdılar anı az bahāyla ya'nī haqqı bāñıl bile degşürdiler (73b/3-4-5-6-7) (s. 41-42).*

*Gönderdük 'Ād kavmine qarındaşları Hūd peygamberi eyitdi kavmüm tapuñuz **Tañrı**'ya yoğdur size andan özge **tañrı** (161a/6-7) (s. 87).*

KT tañrı "1. Allah, Tanrı; 2. ilāh, tanrı" (s. 556-57).

*Ögmek **Tañrı**'nundur; ālemler issi -yā bisleyicisi- (1/1) (s. 1).*

*Eyit iy Muhammed: "Ol kim oldı azmaklık çinde, uzadı-virür anun içün **Tañrı**, uzatmaklık." (19/75) (s. 245).*

*Bayık **Tañrı**'n, bol yarlığamakludur (53/32) (s. 439).*

*Ay, dutayın mı ben, andan ayruk **tañrılar**? (36/23) (s. 357).*

*"Ay, yalan **tañrılar** **Tañrı**'dan ayruk, dilersiz?" (37/86) (s. 365).*

tergä — : Tahkik etmek, araştırmak; Tanrı'nın kulunu tahkik etmesi

Ki **tergär** yüräkni da büvräklärni, Teñri artar u könidir, (7v)¹⁰ (s. 10).

Kirpikläri anıñ **tergärlär** / **tergäylär** adam oğlanların (13r / 11v)⁴ (s. 18/19).

Biy **tergär** artarnı / toğrunu da yazıxlını / çırsızını, (13v / 11v)⁵ (s. 18/19).

Sınadıñ yüräkimni / yüräkimni benim da **tergädiñ** keçä, (18r / 15r)³ (s. 22/23).

Sına meni, Biy, da **tergä** meni, (37r)² (s. 46).

Yoğsa Teñri izdär bunı, zerä ol **tergär** yapuğun yüräkimizniñ bizim (73r)²² (s. 90).

Tergädilär (103v) töräsizlikni, hadirländilär tergämä tergövni (103r)⁷ (s. 128).

Kününä sınılmaıñnıñ anabadda sınıdılar meni ⁹ atalarıñız seniñ, **tergädilär** meni da kördilär işimni ¹⁰ 40 yılga diyin (165v)⁸ (s. 202).

Egär töräsizlikimni menim **tergäsäñ**, Biy, Biy, kim bolur turma alnıña seniñ? (231r)³ (s. 276).

Eskä aldın sağışımni menim yıraıtan, işlärimni da yergämni sen **tergädiñ**, (239v)³ (s. 288).

HAREZM TÜRKCESİ

ME terge — “terletmek, damıtmak” (s. 186).

*Erenlerni uruş içinde tãmdurdı sũwnı, **tergedi** (76/1) (s. 45).*

KIPÇAK TÜRKCESİ

CC terge — [terge —] “untersuchen, erforschen, ‘scrutare’ ” (s. 242).

ÇAĞATAY TÜRKCESİ

AL tirgemek “Kâf-i evvel Acemî ve kâf-i sâni Arabîdir, defi ve men eylemek demektir ...” (s. 181).

tın — : Solumak, nefes almak; yaşamak

Sen arilärdä **tınıpsen** (30v)⁴ (s. 40).

Boyu anıñ yaıñlılıxta **tıngay**, (36v)¹³ (s. 46).

Keri bol yamandan da et yaıñsı, da **tıngaysen** meñi meñilik (62r)²⁷ (s. 76).

Xoy meni, ki **tıngaymen**, (65v)¹⁴ (s. 80).

Biy, Biy berd maña xuvat da turğuzdu ayaqlarımni toxtatmaxlıxta, boynu üsnä duşmannıñ xoydu meni, da **tıngaymen** tez tez (255v)¹⁹ (s. 306).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tın — (s. 705).

*Togmaklı ölmekli tilgente .. **tınmaksızın** tegzinür .. süüdin berü bar ermez (367/18-19-20) (s. 218).*

*Anta monta inaru berü yoriyu bir ulug kamışlıg berk arıgka kirip ötrü anta **tıngalı** olurtılar (608/12-13-14-15) (s. 321).*

İKP tın —; TYN — “dinlenmek, nefeslenmek” (s. 222).

*Yetti kün anta (XXXIV) **tıntılar** (XXXIII. 8.) (s. 27).*

US tın (v) (s. 300).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT tın — “dinlenmek; solumak, nefes almak; dinmek, sonu gelmek” (s. 616).

*Yagmur **tındı** (II, 28/1).*

*Er uluğ **tındı** (II, 28/2).*

*Aruk **tındı** (II, 28/3-4).*

KB tın — “dinlenmek, solumak, nefes almak” (s. 442).

*Tilim **tınma** öggil yaratıglını*

Yarağsıznı mindin yıratıglını (381) (s. 52).

*Ökündi bu ay toldı **tındı** uluğ*

Ayur men yitürdüm könilik yoluğ (1128) (s. 130).

*Tile tutçı **tınma** tilep yetgü yoq*

Tilep bulmadım tip yanın yatğu yoq (4783) (s. 478).

KSK tın — “rahatlamak, huzur bulmak” (s. 605).

*Aydılar tilär miz kim yesä miz andın amrulsä tınsa köñüllärimiz
bilsä miz çın aydıñ biziñkä bolsa miz anıñ üzä tanuqluq berigilärdin (5/113)
(s. 88).*

KTS tın — I “sezme, söylemek, cevap vermek” ; II “sakin olmak, dinlenmek” (s. 265).

*Üç kurla teb täñrigä tuta ant bärdi heç kimärsä tınmadı tağı üçünçi
kurla aytdı ärsä... ‘ukkaşä turdı... (145/16) (s. 265).*

Tınu turuñ tahtlar üzä (56/12) (s. 265).

*Qayu waqtda älkini qulağındın yüzindin ketärsämiz kan barur yana
tınar teb aymış ärdilär (129b/14) (s. 265).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE tın — “dinmek, durmak, rahatlamak, sakinleşmek” (s. 631).

*Aydı: kirtünürmen, ançası bar meni dostluqqa kabül kılmışın [bar
mu?] (55r/1) hem bileyin köñlüm tınsun tedi (54v/21) (s. 75).*

*Andın soñ yel tındı, ‘alem yaradı, teveler tındılar, kārvan halkı
tevelerni tutup burunduqlap yolğa kivürdiler (190r/11-12) (s. 270).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tyn —, - ar [tin —; tinar] “ausruhen; ‘quiescere’ ” (s. 262).

KF dın — “ses çıkarmak” (s. 969).

*Dağı ol şatğan kişünüñ oğı hāzır iddi ol evi atası şatar iken hiç
dınmaz ıdı (18a/20-21) (s. 41).*

Kİ tındı “istirahat etti” (s. 104) ; tıñdı = tındı (s. 104).

TZ tın — “1) solumak; 2) susmak; 3) söylemek” (s. 257).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- BD** tın — “dinmek; dinlenmek; durmak” (s. 429).
Ulusdın tınmadım ‘ömrümde hergiz laḡzaī Bābūr
Meger ölsem bu ‘ālem ehlidin bolḡay-min āsūde (28/5) (s. 134).
Ni yazda tınarım u ni küzde
Ni taḡda kararım u ni tüzde (556/4) (s. 316).
- BV** tın — “dinmek, kesilmek; dinlemek; durmak” (s. 883).
Nevāyi özlükidin tındı ol ki deyr içre
Uṣattı ṣīṣe-i nāmūs u nām min yanglıḡ (299/9) (s. 248).
Vaṣl ara köp istedi cānım ki bir dem tınḡa min
Hecr tā cānımını tendin almadı tındurmadı (583/5) (s. 476).
- DG** tın — “to rest, repose, stop” (s. 388).
Tınmayın har dambadam miskīn Gadāning közidin
İkki la‘ling ḡasratındın kör nā türlüḡ qan aqar! (67/7) (s. 79).
Nār yangaḡıng ne ‘acāyib ṣam‘ erür kim tābına
Tınmadı, tayanmadı parvāna teg ḡayrān köngül (137/4) (s. 149).
- LÇ** tınmaḡ “dinmek, sâkit, sâkin, râkid, fâz olmak, men’ etmek, ârâm” (s.139).
- LD** tın — “durmak, dinlenmek” (s. 671).
Köz yaşı kaḡredin ṣanem artınḡa tınmadı
Cān barmadı bu köngli kaḡıḡ mübtelānı kör (362) (s. 39).
‘İṣḡıng otı cān öyige tüşkeli
Bir nefes hem tınmadım tayanmadım (2515) (s. 274).
- SD** tın — “durmak, soluk almak, dinlenmek, rahata kavuşmak, ferahlamak” (s. 584).

Bir lahza tınmadı iki köz yaşı kaçresı

Ol baħır birle bolğalı bu özüm ašinā (52) (s. 102).

Bu kündin songra köp tıngay ra'ıyyetler ri'āyetdin

Ulus haħkıda ming ıurla atadın mihr-bān kildi (76) (s. 110).

ŞHD tın— “dinmek, sessiz ve sakin hāle gelmek, teskin bulmak” (s.641).

Zulmet-i zülfide bir şeb tınmadı hem-rāh-ı 'ışık

'Aql minde neylesün ol kaçd-ı düzd-i cān bolur (42a/1-2) (s. 116).

Hiçbir könglüm tınar yir yok ki yārni saκlasam

Anıng üçün kaçsı bir yirni Semerκand eyleyin (134b/3-4) (s. 230).

YED tın — “durmak, dinlenmek, rahata kavuşmak, ferahlamak” (s. 447).

Tınmadım köz zaħmı bīmıdin ne kiçe ne kündüzi (45/3) (s. 80).

Çoğ cefā tartıp zamānī tınmadım bī-dāddın (46/6) (s. 82).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK dın — “ilgilenmek, meyletmek” (s. 427).

Dınmaıuz ol kişilere ki zulm eylediler (246a/2) (s. 128).

tındır — : Solutmak, nefes aldirmek; yaşatmak

Yaş otlu tüz yerdä **tındırdı** meni da suvnuı tıncılıına beslädi meni (33v)² (s. 42).

UYGUR TÜRKÇESİ

İKP tintur —; TYNTWR — “soluk aldirmek, dinlendirmek” (s. 222).

28). *Yeri qumı alqu kümüş ötrü tındurğalı saqıntı (XXXVI.6.-7.-8.) (s.*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB tındur — “rahat ettirmek, dinlendirmek” (s. 442).

Yükümni yüğer sen tilek iş yorır

Mini tındurur sen sanga yük tegir (1876) (s. 205).

Tapuğçı bile beg kötürdi egin

Tilek teg tapuğ kılsa tındurur begin (1882) (s. 205).

DLT tındur — “rahat ettirmek, dinlendirmek” (s. 616-617).

Ol meni tındurdı (II, 176/15).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE tındur — “dinlendirmek, sakinleştirmek” (s. 631).

*Meni eger bir zamān tevaqquf kılsalar ęrdi anlarını tutup sizin
Teñriñiz kim turur, tęp sorar ęrdim, niçe cevāb aysalar hücçet birle olarnı
tındurmas ęrdim (11r/9-10-11) (s. 16).*

*Dādbāne özge meliklerini yıgdı, köñül tındurdum tęp çağır içip
oyun, külgü başlap olturdılar (161v/20-21) (s. 230).*

ME tındur — “dinlendirmek” (s. 187).

Yāngı ay yętürdi anı tındurdı añnı (39/7) (s. 38).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD tındur — “dinlendirmek” (s. 429).

Hāzır iylep barını sındurdum

Terk itip meyni köngül tındurdum (551/8) (s. 314).

BV tındur — “dindirmek” (s. 883); tıngdur — “sakinleştirmek, dinlendirmek” (s. 884).

*Nevā ger yitkürür sin sin bilür sin **tındurup** ilni*

*Nevāyīni cefā vü cevr otıdın bāri **tındurma** (565/9) (s. 461).*

Vaşl ara köp istedi cānım ki bir dem tınga min

*Hecr tā cānımni tendin almadı **tıngdurmadı** (583/5) (s. 476).*

DG tındur — “to let be quiet” (s. 388).

*Sunbulungnung ‘ıtrıdın cān riştasın **tındurmayın***

Har sahar zunnār teg tolgandurur kāfir şabā (5/5) (s. 17).

LÇ tındurmak “dindirmek; teskîn, mutmain, âsûde etmek; rahatlandırmak” (s. 139).

ŞHD tındur — “dindirmek, sessiz ve sakin hale getirmek, teskin etmek” (s. 641).

Hān-ı kırān tahtı üçün bil iştiyākım köp turur

*Ol tahtning ‘ışkı üçün bir lahza **tındur-man** baraq (82a/2-3) (s. 164).*

Çü nāşıh bilmedi hālimni her tün manga ‘ayb eyler

*Eger ilning kulağını figāndın kiçe **tındur-man** (137b/5-6) (s. 234).*

tınıx : Ruh, can; canlı

Algışlanız, canlar da **tınıx**lar toğrularnıñ, Biyni al ... (206v)⁸⁶ (s. 315).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tınlıg (s. 706-707-708).

Nom uguşintaki **tınl(ı)glar**ning üç üdki özlüg ölürmiş isig [öz]z barımda ulatı ed tavarlıg alku ötek birim ağır ayıg kılınçlarımızni arıtu[r m(e)n sü]zür m(e)n tip (26/11-12-13-14-15-16) (s. 71).

Kaçan birök ol **tınl(ı)glar** ol antag ağır ayıg kılınçlarıntın arınmak tileser öz kılmiş kılınçlarına ertingü uyadsar aymansar (141/2-3-4-5) (s. 123).

İKP tın; TYN “soluk, nefes, can” (s. 221-222) ; tınlıg; TYNLX, TYNLYX, TYLX “canlı varlık, yaratık, canlı” (s. 222).

Ol lenxua sayu birär ağuluğ yılan bar ağü **tını** iraqtın ançulayu közünür .. qaltı lenxua sayu tütün tütärçä (XXXVIII.2.-3.-4.-5.-6.-7.) (s. 29).

Tarıg tarıyu ämäri **tınlıglarıg** quşçı keyikçi balıqçı aßçı torçı tuzaqçı (II.1.-2.-3.-4.) bulup ayıg qılınç .. **tınlıglarağ** ölürür ämäri **tınlıglar** çıgarı äñirär yuñ äñirär kentir äñirär (I.6.-7.-8.) (s. 11).

MS tın “can, ruh” (s. 475) ; tınlıg “yaratık, canlı varlık” (s. 475-476).

(Boğ)zın(tın) önmiş **tını** öze alarıp körmüşke sansız öküş **tınlıglarıg** ölürdi (58/48-49-50-51) (s. 116).

Alku tirig **tınlıg** ödüş özlüg **tınlıglar** sizinge yüküntiler (39/22-23-24) (s. 91).

US tın “dhanie” (s. 300) ; tınlıg [tınl(ı)ğ] “oduşevlenniy” (s. 300).

Üi tınl(ı)ğ “canlı” (s. 184).

Tınl(ı)ğ tözi tözsüz tüpsüz erip, erür yme tigü teg: neşegin ikileyü bolur balmağ balmamağ tip (106b/11-12) (s. 41).

Biş yuğmek erser yileyü aşı bolur **tınl(ı)ğ** tip koşulmağ balmağ erser munung aşı bolur bağ tip (111a/2-3) (s. 46).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB tın “ruh, nefes, soluk” (s. 441) ; tınlıg “canlı” (s. 442).

Negü tir eşitgil kişi edgüsi

*Yorıp **tın** tokıǵlı aǵır ölgüsi (233) (s. 39).*

*Tözü **tın** tokırka ölüm bir kapuǵ*

Kirür bu kapuǵka yorıǵlı kamuǵ (1134) (s. 130).

*Açın koğmaz herǵiz kamuǵ **tınlıǵı***

Yitürür içirür tözü sanlıǵı (B 5) (s. 4).

*Baǵırsaǵ bolun barça **tınlıǵ** öze*

Tapuǵ kıl bayatka köngül til tüze (6089) (s. 604).

DLT tın “ruh, nefes, soluk. Bk. tınıǵ” (s. 616) ; tınıǵ “nefes alma, soluk alma” (s. 617).

*Anıǵ **tını** kesildi (I, 339/8-9).*

Kaklar kamuǵ kölerdi

Taglar başı ilerdi

*Ajun **tını** yılırdı*

Tütü çeçek çerkeşür (II, 283/1-2-3-4).

*Sökel **tınıǵı** artak (II, 40/13).*

KSK tınlıǵ “canlı” (s. 605).

*Yok hiç täpräniǵli **tınlıǵ** yär içindä ap bir uçuǵlu uçar ekki kanatı birlä mäǵär gürühtar silärkä mänzär (6/38) (s. 93).*

*Bütünlükün yawuzraqı **tınlıǵ**larda tañrı üskindä anlar kim tandılar anlar kertgünmäzlär (8/55) (s. 131).*

HAREZM TÜRKCESİ

İML tın “ruh, can” (s. 73).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tyn [tin / tin, tin; ten] *Jak.* tȳn “ geist, seele; geistig; selig; ‘anima’; ‘spiritualis’ ” (s. 262).

Ki dın “nefes” (s. 35); tın “ruh” (s. 104).

TZ tın “nefes, soluk” (s. 257).

tirgiz — : Diriltmek, canlandırmak

Boluş maña Tenridän, ki **tirgizir** alarnı, ki toğrudurlar yüräkläri bilä (7v)¹¹ (s. 10).

Tirgiz meni, Biy, zerä eksildi surp, (13v)² (s. 18).

Sen, Biy, saıladıñ bizni da **tirgizdiñ** bizni, bu millättän menjilikkä dirä (14r)⁸ (s. 18).

Sen xoñarh joğovurtnu **tirgizirsen** (22r)²⁸ (s. 28).

Hali bildıx / tanıdıx, ki **tirgizdi** Biy pomazanecin kensiniñ / yağlaganın kendiniñ ... ¹⁰ Biy, **tirgiz** xannı (29r / 23r)⁷ (s. 36/37).

Umsandı Biygä, ki xıtıxargay anı, **tirgizgäy** anı, zerä klär anı (31r)⁹ (s. 40).

Tirgiz meni, Biy, yarlıgamaıña körä seniñ, (45r)¹⁷ (s. 56).

Adamlarnı da canavarlarını **tirgizirsen** sen, Biy (55v)⁷ (s. 68).

Biy xıtıxarıñ anı da **tirgizir**, (67v)³ (s. 84).

Men öldürürmen da men **tirgizirmen**, (91^av)³⁹ (s. 114).

Yeberdi köktän da **tirgizdi** meni, (94r)⁴ (s. 118).

Tenri, alardan, kimlär turuptırlar üstümä benim, **tirgiz** meni (96v)² (s. 120).

Tirgiz oñuñ bilä seniñ da işit bizgä (98v)⁷ (s. 122).

Tirgizgäy oğlanların miskinläriñ, (118v)⁴ (s. 146).

Teñri, sen xaytıp **tirgiz**gäysen bizni, (147r)⁷ (s. 178).

Tirgizdi alarnı xolun[dan] körälmägänlär[i]niñ alarnıñ (184r)¹⁰ (s. 222).

Biy, **tirgiz** meni sözüñä körä (208v)²⁵ (s. 252).

Seniñmen men, da **tirgiz** meni, (214v)⁹⁴ (s. 258).

Tirgiz meni, Biy, (241v)² (s. 290).

Alğışına alarnıñ işitir da **tirgizir** alarnı (250r)¹⁹ (s. 300).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY tirgür — “diriltmek” (s. 175).

(A)nta (KT D29) kisre t(e)ñri y(a)rl(ı)k(a)zu kut(u)m b(a)r üç(ü)n
ülüg(ü)m b(a)r üçün ölt(e)çi bod(u)n(u)g **tirg(ü)rü** ig(i)t(ti)m (KT D28) (s. 32).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tirgür — (s. 717).

*Kaçan bilser monçulayu .. öz tözlerin adırtlıg .. igke yaraşı tözinçe
.. birmiş k(e)rgek ot emig .. sınımış teg bilserler .. ölmegüsin b(e)lgülüg ..
timin ök anıng atı bolur .. **tirgürteçi** erür tip (595/1-2-3-4-5-6) (s. 315).*

*Montada adın takı öngi aş içgü yok .. kim bo alangurmış aç barsıg
tirgürgülük tip tidi (610/16-17-18-19) (s. 322).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH tirgüz — “diriltmek” (s. LXIII).

Ölügdin tirig hem tirigdin ölüg

Çıkarur körür sen munı keç anga

*Ölüglerni **tirgüz**mek asan anga*

Bu kıdret idisi uluğ bir bayat (17-18-19-20) (s. 42).

- DLT** tirgür — “diriltmek” (s. 625).
*Tenğri ölüğ **tirgürdi** (II, 179/15-16).*
- IKT** tirgüz — “to give life, save a life, resurrect, resuscitate, revive” (s. 290).
*Tangrı **tirgüzür** ham öldrür (3/155) (s. 290).*
*Kim **tirgüzsä**, ança qalı tirgüzsä boğunrı qamuğ (5/32) (s. 290).*
*Ol **tirgüzär** ölüglerni (42/9) (s. 290).*
*İğtı kökdin suw andäza birlä, **tirgüzdümüz** anıng birlä ölüg yärni (43/11) (s. 290).*
- KB** tirgür — “diriltmek” (s. 451).
*Ƙanı ol ölüg **tirgürügli** kişi*
Ölümke tutuğ boldı ağır işi (4717) (s. 472).
- KSK** tirgür — “diriltmek, canlandırmak *bkz.* tirgüz —” (s. 608) ; tirgüz — “diriltmek, canlandırmak *bkz.* tirgür —” (s. 608).
*Mundağok **tirgürür** taırı ölüglärni körgitür silärkä bälğülärini bolğay kim ögüt uğ(k)ay silär (2/72) (s. 8).*
*Bütünlükün köklärni yärlärni yaratmaq içindä tün kündüz barmağı kälmäki içindä kämi ol kim yorıyur täñiz içindä anıñ birlä asıg Ƙılır kiřilär anı kim indürdi taırı kökdin suwdın **tirgürdi** anıñ birlä yärni ölmışdä keğin yağtı anıñ içindä tegmä yär üzä yorıyur tınlıgdın yana yellärni täzgindürmäk içindä tiläkçä yorır Ƙılınmış bulıt içindä kökli yärli ara niřänlar ol bođunƘa kim uğarlar (15/23) (s. 188).*
*Tağı taırı **tirgüzür** tağı öldürür (3/156) (s. 48).*
*Taırı indürdi kökdin suwnı **tirgüzdi** anıñ birlä yärni ölmışdä keğin (16/65) (s. 196).*
- KTS** tirgüz — “diriltmek” (s. 267).

Anlar kimärsäni **tirgüzürlär** mu ya kimärsäni öldürürlär mu (38/8) (s. 267).

HAREZM TÜRKCESİ

ME dirgüz — “diriltmek” (s. 114).

Dirgüzdi Taḡrı ölügni küye bérdi anga, ta’ḡir kıldı anı küymek (15/8) (s. 34).

Dirgüzdi anga Taḡrı eyledi er eyleksiz yerni, ‘imāreḡ kıldı er ḡarāb yerni (64/1) (s. 43).

KE tirgüz — “diriltmek” (s. 636).

Mevlī ‘azze ve celle İdrīsni **tirgizdi** yana ‘Azrā’ılğa aydı: meni tamuġğa kiwürgil, ol ḡatıġ ḡorkunç ‘azāblarnı köreyin tēdi (20v/3-4) (s. 29).

Melik aydı: telim yıllar boldı meniḡ kızım ölüp turur, anı **tirgizseniz** imān keḡtüreysin. Teḡri fermānı birle kızı tirildi, sordılar kız aydı: sözleri köni turur, butġa tapunmaḡ bir ü bar Teḡriġa tapıḡ, seḡni Teḡri yarattı saḡa mülk bérdi, ḡavmıḡa ayġıl imān keḡtürsünler (160r/16-17-18) (s. 228).

NF tirgüz — “diriltmek, canlandırmak” (s. 427).

Yā Rebbī, méni miskīn **tirgüzgil**, taḡı miskīn öldürgil, taḡı qıyāmat kün bolsa āvş miskīnler zümresinde qoparġıl, tēp du‘ā kıldı (108/15-16-17) (s. 78).

Andın song Cebre‘il ‘as aydı: Ya Ayyub, ol ew içindeki ölgen oġlanlarıḡa bargıl taḡı du‘ā qılġıl; Haḡ te‘ālā cümesini **tirgüzsün**, tedi erse, Ayyub peyġambar taḡı za‘ifası birle ol ew qatıḡa bardılar taḡı du‘ā kıldılar erse, ol on oġlanlar cümlesi tirildi, yana Cebre‘il aydı: Çıġġılı ekin yeringe bargıl tedi erse, hatunı, oġlanları birle ekin yeringe bardılar (334/6-7-8-9) (s. 232).

*Ol ölüg güründin qoptı, alında secde eşeri bar erdi. Ol ölüg munlarğa aydı kim: Ey ‘azizlar, meni Haq tvt’dın tilep nişe **tirgüzdüngüz** kim men éllig yıldın berü ölmüş turur-men. Henüz ölümünüg açığılıqı könglümdin kêtmedin turur, tēp aydı (438/5-6-7-8) (s. 305).*

TQK tirgüz— “1. diriltmek, canlandırmak, hayat vermek; 2. yaşatmak” (s. 156).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tirgiz — [tirgiz —] “beleben” (s. 245).

GT tirgiz — “diriltmek” (s. 376).

*Tiri irni ingen āsān urup oq birle öltürmek, velikin bir ölüni ming kim-irse **tirgize** bilmes (338/5-6) (s. 168).*

İM tirgiz — “diriltmek” (s. 607) ; tirgüz — “diriltmek bkz. tirgiz —” (s. 607).

*İy Tengri kimni kim **tirgüzür** sen bizden **tirgizgil** anı İslām öze taqı kimni kim öltürür sen bizden, öltürgil anı imān öze (240a/2-3) (s. 295).*

TZ tirkiz — “diriltmek” (s. 259).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD tirgüz — “diriltmek” (s. 431).

Olturup irdi koyup kitmekke çün ‘azm iyledi

*Yana **tirgüzdi** mini el-ḥamdü-li’llāh öltürüp (56/3) (s. 151).*

Hicr ile könglümni buzung vaşl birle tüz mini

*Barding u öltürdün āḥır kil dağı **tirgüz** mini (489) (s. 298).*

BV tirgüz — “diriltmek” (s. 887).

*Ger tekellümdin ölügni **tirgüzürler** ḥūblar*

Barçasığa meh-veşim güyâ kıılır telkîn hadîs (91/5) (s. 74).

*İy şabûh ehli mini bir cām birle **tirgüzüng***

Kim ölüm hâli humâr ilgide bîdâr olmışam (420/7) (s. 347).

DG tirgüz — “1. to allow to live; 2. to revive” (s. 389).

*Hâh öltür, hâh **tirgüz**, ihtiyâr elgingdâ dur,*

Ol sāning nāz ū ‘itābingğa māning cānım fidā (20/5) (s. 32).

*Luṭf etip men hastadilni **tirgüz**, ey ‘Īsā-nafas,*

Ma ‘dan-ī cān dur çu la ‘l-ī şakkārafşāning sāning (114/2) (s. 126).

LÇ tirgüzmek “ihyâ etmek, canlatmak, imâr etmek, diriltmek” (s. 132).

LD tirgüz — “diriltmek” (s. 675).

*Luṭfîni **tirgüz**edür her nefes-i la ‘l-ı lebing*

Uşbu dem içre mesîhâ sini oḳ kördüm ü bes (821) (s. 90).

Küydin ötkering cenāzemni

*Kim mini **tirgüzür** arang nazarı (2303) (s. 250).*

SD tirgüz — “diriltmek” (s. 586).

*Ölügni **tirgüzür**indin şabā yili hālî*

Ağızını açsa, dem-i ‘Īsî’din urur ber-hem (180) (s. 136).

*Nesîm-i şubḥ-dem her dem ölüg **tirgüz**di dem birle*

Uşol kutluḡ nefes güyâ körüptür irdi ‘Īsānı (267) (s. 156).

ŞHD tirgiz — “diriltmek, krş. tirgüz —” (s. 644) ; tirgüz — “diriltmek, krş. tirgiz —” (s. 644).

*Lebing tebessüm ile eyle **tirgizür** ki Mesîḥ*

Zihî tebessüm-i şîrîñ zihî kelām-ı faşîḥ (29a/8-9).

‘*Āşık-ı dil-hastanı her demde ay ‘İsā-nefes*

Öltürüben tırgüzür-sin barı āsāndur sanga (8b/9-10) (s. 73).

YED tırgür — “diriltmek, canlandırmak” (s. 447) ; tırgüz — “diriltmek, can vermek” (s. 581).

Öyürding lebni sözge ming tümen ölgeni tırgürding

Közing yüz ğamze birle qatlime birdi münādī hem (231/2) (s. 245).

Leblering söz birle eyler ğasteĝa cān-baĝşlık

Tırgüzür enfās ile andağ ki ölgenni Mesīḥ (40/7) (s. 76).

İy şabūḥ ehli mini bir cām birle tırgüzüng

Kim ölüm ḡāli ḡumār ilgide bīmār olmışam (236/4) (s. 250).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK dirilt — “diriltmek, hayat vermek, yaşatmak, geçindirmek” (s. 431-432).

Taḡrı Ta‘ālā eyitdi kim ki kāfir olsa dirildür-men anı az ni‘metile (19a/1-2) (s. 11).

Bak gör sünükleri neçük dirildür-biz andan soḡra et geydürür-biz anlara (42b/5) (s. 24).

Ol kimse ki ölmüşdi pes anı diriltdük (144a/3) (s. 78).

Çıkarur diriye ölüden daḡı çıkarur ölüyi diriden daḡı dirildür yeri (435b/7) (s. 222).

KT dirilt — “1. canlandırmak, hayat vermek; 2. yaşatmak, hayat sürdürmek” (s. 156) ; dirür — “diriltmek, can vermek” (s. 158).

Andan diriltdük sizi, ölümünüzden soḡra; ola kim siz şükr eyleyesiz (2/56) (s. 7).

*Dakı ol vakt kim eyitti İbrâhim: “İy Çalabum! Göster bana, nite **dirildürsin** ölüleri?” (2/260) (s. 32).*

*Her kim işleye eyü iş, irkekden yâ dışiden, ol mu'min iken; bayık **dirildevüz** anı, dirlik hoş ya 'nî kana 'at-ıla, yâ halâl yimeg-ile; yâ sinde, yâ uçmakda; dakı yanud virevüz anlara, müzdlerini, görklürek andan kim oldılar işlerler (16/97) (s. 214).*

*Ol Ol'dur kim **dirürür** dakı öldürür; pes kaçan kim hükm eyleye bir işe, bayık eydür ana: “Ol!” pes olur (40/68) (s. 388).*

tirgizmä : Diriltme, canlandırma

Aşağlat maña xulağını seniñ, cähtlän **tirgizmä** meni (43v / 33v)³ (s. 54/55).

Bol maña, Teñri, hörmät, da övi umsanıñ – **tirgizmägä** meni, ⁴ zerä xuvatlatuçım da umsam sensin (43v)³ (s. 54).

Oyat xuvatını seniñ da kel **tirgizmä** bizni (140r)³ (s. 170).

tirgizmä bol — : Diriltmek, canlandırmak

Bolsun xoluñ seniñ **tirgizmä** meni, (175v)¹⁷³ (s. 267).

tirgizüçi : Diriltten, canlandıran (= Allah'ın El-Muhyî sıfatı)

Teñrimiz bizim Teñri **tirgizüçi**, (101r)²¹ (s. 136).

Unuttılar Teñrini **tirgizüçisin** kensiläriniñ, ki etti ululuxun kensiniñ Ekibdosta, (185r)²¹ (s. 224).

Bolsun xoluñ seniñ **tirgizüçi** meni, (221v)¹⁷³ (s. 266).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tirgizgiçi [tirgisgiçi] “lebensspender” (s. 245).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL tirküzgüçi “Kâf-i evvel Arabî ve kâf-i sâni Acemîdir, dirildici demektir.” (s. 180).

tiri : Diri, canlı, yaşayan; esma-i hüsna’dan (= Allah’ın El-Hayy sıfatı)

Tiridir Biy, da algışlıdır Tenri, (23v / 19r)⁷ (s. 30/31).

Boyum anıñ bilä **tiridir**, (33v)³¹ (s. 42).

İnandım körmägä maña yaxşılıxın Eyämizniñ ulusuna **tirilärniñ**, (40r)¹³ (s. 50).

Asduac xuvatlı da **tiri** (69r)³ (s. 86).

Ant içtim oñum bilä benim da ayttım, ki **tirimen** men menjilik (91^av)⁴⁰ (s. 114).

Yoxsa, **tirilär**, algışlalıx Biyni, halidän menjilikkä dirä (202v)^{26/18} (s. 244).

Kirmägin yarğuga xulun bilä seniñ, zerä toğrulanmas alnıña seniñ barça **tirilär** (194r)² (s. 295).

Algışlagay barça **tiri** ari atın anıñ menji da menji menjilik (250r)²¹ (s. 300).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY tirig “diri, canlı; hayat” (s. 175).

Ög(ü)m k(a)tun ul(a)yu ögl(e)r(i)m (e)k(e)l(e)r(i)m keliñünüm
kuunç(u)yl(a)r(ı)m bunça y(e)me **tir(i)gi** küñ bolt(a)çı (e)rti öl(ü)gi yurtta yolta
y(a)tu k(a)lt(a)çı (e)rt(i)g(i)z (KT K9) (s. 38).

40). Uça b(a)rd(ı)g(ı)z t(e)ñr[ide] **tir(i)gd(e)**kiçe [.....] (KT GD) (s.

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tirig (s. 717).

*Ne al altag kılsar m(e)n ikileyü **tirig** öz bolgay ertim (9/9-10) (s. 63).*

*[S(e)n **tirig**]larning yol[inça buyan] edgü kılınçlar [kıl] tatıgıg iderme öz[lügler]ig ölürme (16/5-6-7-8) (s. 66).*

*Amtı monta ol tiginning .. ölügi **tirigi** neteg (635/10-11) (s. 332).*

İKP tirig; TYRYK “diri, canlı” (s. 221).

***Tirig** oztum kältüküm bu tep ötünti (LXI.1.-2.) (s. 41).*

MS tirig “diri, canlı” (s. 478).

*Taķı yime **tirig** ölüg ol atanur (8/52-53) (s. 53).*

*Alķu **tirig** tınlıg ödüş özlüg tınlıglar sizinge yüküntiler (39/22-23-24) (s. 91).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH tirig “diri” (s. LXIII-LXIV).

*Ölügdin **tirig** hem **tirig**din ölüg*

Çıķarur körür sen munı keķ anga (17-18) (s. 42).

*Biligsiz **tirig** erken atı ölüg (96) (s. 48).*

DLT tiriğ “diri, canlı, yaşıyan” (s. 625).

***Tiriğ** esen bolsa tanğ öküş körür (I, 62/5-6).*

Ewin barkın satıgsadı

Yoluğ bérıp yarıgsadı

Tiriğ erse turugsadı

Anğar sakınç küni togdı (III, 333/9-10-11-12).

IKT tiriğ “living, alive” (s. 290).

*Buyurdı mangar namāznı ham zakātı **tiriğ** bar ärginçä (19/31) (s. 110).*

*Säzinmägil anlarnı ... ölüglär tep; kändü, **tiriğlär** İdiläri üskindä (3/168) (s. 290).*

*Qur’ān bālgülüg qorqıtıǵu üçün kim **tiriğ** ärsä (36/70) (s. 290).*

KB tiriğ “diri, canlı, yaşayan” (s. 451).

Ƙamuğ sen törüttüng ne erselerig

*Yokağur ne erse sen ök sen **tiriğ** (14) (s. 18).*

*Ölügdin **tiriğ**ke Ƙumarı söz ol*

Ƙumarı sözüg tutsa asğı yüz ol (270) (s. 42).

Ata erdim emdi ölür bu ata

*İdim sen **tiriğ** sen angar bir Ƙuta (1262) (s. 143).*

*Neçe ming **tiriğ** öldi tulup batur*

Bizing kelgümüzni küdeşip yatur (4835) (s. 483).

KSK tiriğ “diri, canlı, yaşayan” (s. 608).

*ÇıƘarur **tiriğ**ni ölügdin çıƘarıǵlı ölügni **tiriğ**din (6/95) (s. 99).*

*Öldürürlär ärdi oǵlanıñızlarnı ymä **tiriğ** Ƙodarlar ärdi Ƙızlarıñızlarnı (7/141) (s. 119).*

KTS tiriğ ~ tirüg “diri, canlı; hayat” (s. 267).

*İkägün **tiriğ** tururlar (10b/1) (s. 267).*

*Farmanladı mäñä namaznı arıǵlıǵnı män **tiriğ** bar erken (13/4) (s. 55).*

***Tirüg** tedüki... (96b/9) (s. 267).*

HAREZM TÜRKCESİ

İML dirik “diri, canlı” (s. 27) ; tirik “1) diri, canlı; 2) ahaliden toplanılan vergi” (s. 73).

KE tirig “canlı, diri *krş.* tiriğ” (s. 637) ; tiriğ “canlı, diri *krş.* tirig” (s. 637).

*Ḳābīl Hābīl̄ni öltürmişde yégirmi yaşar erdi, kuş ḳurtlar Hābīl̄ni yégeli oğradı, Ḳābīl Hābīl̄ni bir ḳapğa sokup arḳasıḡa kötürüp yörür erdiler, ançada Tenri fermānı birle eki ḳarğa keldi bir biri birle uruşdılar biri birini öltürdi, **tirig** ḳalğan ḳarğa tumşuḳı birle yérni ḳazdı ol ölüg ḳarğanı kömdi, Ḳābīl anı kördi aytur: meniḡ ḳarğa ḳaḳlıḡ ‘aḳlım yoḳ ermiş tēp ökündi (16r/6-7-8-9-10-11) (s. 23).*

*Ba‘zılar aydılar: yalavaç ermes, muşliḡ erdi taḳı seyrānlıḡ, Benī İsrā`īlde ulḡardı mangü suvin içip **tirig** ḳaldı ammā İlyās mürsel yalavaç turur (160r/3-4) (s. 227).*

*Cevāb aydı: ... Anıḡ üçün kim **tiriğ**din yaratdı, ‘Arab tiliḡce **tiriḡ**ge “ḡayy” atayurlar (8r/11-12) (s. 12).*

ME dirü “diri, canlı” (s. 115) ; tirig “diri, canlı” (s. 187).

*Uruş yerindin **dirü** kötürüldi başlu, cānı bar erken kötürüldi başlıḡ uruş yerindin ḳongurdu anı (143/3) (s. 60).*

*Taḡrı **tirig** tutsun yā pādīşāhlıḡ bērsün saḡa, **tirig** tutsun Taḡrı sēni taḳı erklendürsün taḳı raḡmet ḳılsun (107/8) (s. 52).*

MM tirig “diri, canlı, saḡ” (s. 263).

Hāsed kibr ü kīne riyā ḳılsa-sēn

Özüḡni müsülmān ḳişi bilse-sēn

*Zahirde müsülmān **tirig**de ḳişi*

Açılıḡay saḡa sin ḳaçan ölse-sēn (63/1-2-3-4) (s. 100).

Özüḡdin üzülgün açılsun ḡayāt

Tirig *erken evvel kerek ölse-sén (269/3-4) (s. 132).*

NF tirig “canlı, hayatta, sağ; can” (s. 427-428).

*Muhammed Resūlullāhqa peygāambarlıq kelmişdin song altı yıl taqı ékki ay Abū Ṭālib **tirig** turdı, andın song vefāt boldı (5/16-17) (s. 4).*

*Hüseynin aydı: Ey qarındaşım, atamnı bu öltürgey taqı bu **tirig** qalgay, tédi, yana bir urmuş erdi, ol mel’ün tamuğqa bardı (154/12-13) (s. 107).*

*Abū Hanīfe rahmi **tirigi** bar erginçe o on ming yarmaqğa hēç élig tegürmedi (187/5-6) (s. 128).*

TQK tirig “1. canlı, diri; 2. hayat sahibi, ‘esma-i hüsna’dan” (s. 156).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tiri [tiri / tiri] “lebendig, ‘vivid’ ” (s. 245).

GT tiri “diri, canlı, hayatta” (s. 376).

*Eyā ehl-i dünye ve şāhib-i ‘ıyāl ayağing tuzağı oğıl kız irür, niçe kim **tirisen** bular boynunga hamāyil boluban seni yildürür (72/11-12) (s. 72).*

***Tiri** irni ingen āsān urup oğ birle öltürmek, velikin bir ölünü ming kim-irse tirgize bilmes (338/5-6) (s. 168).*

İM tiri “1. deri; 2. diri, canlı” (s. 607) ; tirig “diri, canlı” (s. 607).

*Taqı irteş tidügümüz ol turur kim yigey, yā içkey, yā devā kılğay, yā vaşyyet kılssa dünyā işleri birle, yā satsa, yā satın alsa, yā namāz kılssa, yā haymağa sığınsa, yā tiri bolsa bir künden öküşrek (243b/1) yā **tiri** qalgay ançağa tigrü kim aning öze bir namāz vaqtı kiçkey, ol ‘āqıl bolğay, yā kötrülgey uruş yirinden **tiri** (243a/ 8) (s. 297).*

*Taqı ayıttı Mālik taqı Şāfi’i İmām: gurre tidügi altı yüz aqça turur tip. (466b/1) Ve eger birağsa oğlannı **tirig** andan songra ölse vācib bolur kāmīl diyet (466a/8) (s. 451).*

KF diri “sağ, diri” (s. 970).

Kaçan bir kişi bir kişiğe zinā kıldı diyü söğse. Dağı ol söğülgen kişi diri kişi olsa (395a/24-25-26) (s. 859).

Kİ tiri “diri, canlı” (s. 103).

TT tiri “diri” (s. 146).

TZ tiri “diri” (s. 259).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL tiri “Diri demektir zinde manasına” (s. 180) ; tirik “Kaf-i Arabi ilebu dahi diri demektir zinde manasına ...” (s. 180).

BV tirig “diri, canlı” (s. 887).

Cān-fezā la’ling bile qātil közüng hicrānıda

İyle hālim bar ki bilmen kim tirig min yā ölüg (331/2) (s. 276).

Nevāyīğa diding hicrānda bir oq yād-gār atqum

Tirig qalsam elif dik anı cānım içre asrayın (453/7) (s. 372).

DG tirig “living, alive” (s. 389).

Sendin ayru bir zamān müşkil tirig qalgay Gadā,

Çün anga dāyim zulāl erningdin erür qūt-i rūḥ (34/5) (s. 46).

Vaşl tēgı birlä qanımnı bu kün gar tökmäsäng,

Müşkil, ey cān, kim meni tapsang tirig fardā-yi `ıd (37/5) (s. 49).

LÇ tirik “diri, hayy, canlı, zinde, sert, kavî” (s. 132).

LD tirig “diri” (s. 675).

İl bilmesün dip ortada cāndur bahāneī

Bi’llāh mini tirig tuta turğan ḥayālıdur (430) (s. 47).

‘Ademdin imdi sening tig vücūd kayda kilür

Öler **tirig** sini körse velî ölüg tirilür (546) (s. 60).

SD tirig “diri, canlı” (s. 586).

*Ey dōstlar, mini **tirig** dimeng körüben şüretim*

Köp boldı cānım algalı ol könglüm alğan ārzūsı (600) (s. 248).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK diri “canlı, diri” (s. 431).

*Nite kāfir olursız Taḡrı Ta ‘ālā’ya siz öleşiken ata şulbinde **diri** kıldı sizi vücūda getürdi (5a/6) (s. 3).*

*Çıkarur **diri**yi ölüden daḡı çıkarur ölüyi **diriden** daḡı dirildür yeri (435b/7) (s. 222).*

KT diri “1. canlı, diri; 2. diri; ‘esmâ-i hüsnâ’dan” (s. 154).

*Öldürürler-idi er oḡlanlarunuzı, dakı **diri** korlar-ıdı avratlarunuzı (7/141) (s. 124).*

*Yokdur tanrı illâ Ol; **diri**, hemîşe olıcı (3/2) (s. 37).*

tiri bol — : Diri / hayatta olmak

Kimdir adam, ki **tiri bol**gay da körmägäy ölüm ya xutxargay boyun kensiniḡ xolundan tamuxnuḡ (155v)⁴⁹ (s. 190).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE tirig bol — (s. 637).

*Sulṡān aydı: ol ḡakīm erdi şāyed yaraḡın kıldı bolḡay **tirig bolḡay** tēp kamuḡ ḡalk birle eḡlep ol çukur agzın taptılar, çerāḡ birle uzun argamçı baḡlap kişi saldılar, tiledi tapmadı (164v/13-14-15) (s. 234).*

*Ebū Lü'lü' aydı: men **tirig bolsam** bir yel tegirmeni kurgaymen kim (239v/1) kün tuğardın kün batarğa teği tañlağaylar (239r/21) (s. 347).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT tiri bol — (s. 376).

*‘İsā peygamberge ‘aleyhi’s-selām bir kim irse kilip ayttı yā rūḥu’l-lāhi tiler men ol du‘ānı manga ögretkey sen kim oğusa öli **tiri bolur** (189/8-9-10) (s. 94).*

***Tiri bolsa** idi ferhād u şīrīn, okuğaylar idi bu ‘ışk bābın (263/4) (s. 131).*

İM tiri bol — (s. 607).

*Taķı irteş tidügümüz ol turur kim yigey, yā içkey, yā devā kılğay, yā vaşyyet kılsa dünyā işleri birle, yā satsa, yā satın alsa, yā namāz kılsa, yā ḥaymaķa sığinsa, yā **tiri bolsa** bir künden öküşrek (243b/1) yā tiri kalgay ançağa tigrü kim anıng öze bir namāz vaķtı kiçkey, ol ‘āķıl bolğay, yā kötrülgey uruş yirinden tiri (243a/ 8) (s. 297).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

SD tirig bol — (s. 586).

*Mundaķ **tirig bolup** yörügünçe i kāşkī*

Sekkākī bolsa irdi ol işikte ḥāk-i pā (65) (s. 106).

*Cihānda ķarnlar **tirig bolup** ‘izzet bile turğıl*

Ezel vaķtıda çün atıng Şeh-i şāḥib-ķırān kildi (101) (s. 114).

tiril — : Dirilmek, canlanmak; yaşamak

Alnıña küstündülär da **tirildilär**, (31r)⁶ (s. 40).

Tirilgäy yüräkläri alarnıñ menı menilik, (33r)²⁷ (s. 42).

Tirildi ol barça yollarda, ki dügüldür yaxşı, (55r)⁵ (s. 68).

Xazgan menilik da **tirilgäy**sen soñuga dirä, da körmägäy sen buzulmaıxıñı (79v)¹⁰ (s. 98).

Tüştü ot, da körmädilär günäş, ¹⁰ neçä ki eslärinä algıy edilär tegänäklärin kensiläriniñ, neçik tñnik yüräklärinip **tirilä** küydürgäy alarnı (96r)⁹ (s. 120).

Berdiñ sendän xorıkanlarga nişan, ki **tirilgäy**läär yüzündän yayını (98v)⁶ (s. 122).

Xoluñuz Teñrini, da **tirilgäy** boyuñuz siziñ (115r)³³ (s. 142).

Körgüz yüzüñnü seniñ bizgä, da **tiriliyıx** (141v)²⁰ (s. 172).

Kimdir adam, ki **tirilgäy** da körmägäy ölümnü, (123r)⁴⁹ (s. 191).

Xaytardıñ canımını, övündürdüm da **tirildim** (188r)¹⁶ (s. 228).

Ölmiyim, da **tiriliyim**, da aytıyım işin Eyämizniñ (205v)¹⁷ (s. 248).

Tirilgäy boyum, algışlagay seni, (222r)¹⁷⁵ (s. 266).

Boyumuz bizim **tirildi**, (227r)⁷ (s. 272).

ORHUN TÜRKCESİ

OY tiril — (II) “dirilmek, hayata dönmek” (s. 175).

Oza y(a)na k(e)l(i)gme süsin (a)g(i)t(tı)m ük(ü)ş ölt(e)çi (a)nta tir(i)lti (BK D31) (s. 60).

UYGUR TÜRKCESİ

AY tiril — (s. 717).

Anı körüp evinteki kişiler ulug (5/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) yığıt sıgıt kılı[p ölügüg] semeklegeli [iltmezken] üç kün ertip ba[rıtı törtünç] kün

*tangda erte ört turur erken ol beg **tirilip** kelip örü olurup aş içgü koltı anı
körüp kamağ kası kadaşı başlap kim ol törüde yığılmış neçe kişiler erti erser
.. olar barça korkup belinglep irak tezdiler kaçdılar (4/22-23) (s. 62).*

*Elengler edgülerim m(e)n **tirilmişe** sizler negülük ança ked
k[orkar] sizler korkmanglar m(e)n amtı sizlerke **tirilmiş** tıtagımın sözleyin
(5/14-15-16-17-18) (s. 62).*

MS tiril — “dirilmek” (s. 478).

*Ne ölserler anta oğ ün iştilürler **tirilingler** (81/62-63) (s. 151).*

*Ol emgekke ölüp ikile **tirilürler** (82/16-17) (s. 151).*

SUK tiril — “belebt sein” (s. 291).

US tiril (v) “ojivitsya” (s. 297).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH tiril — “yaşamak” (s. LXIV).

***Tirildi** ulamsız ulamı bolup (239) (s. 59).*

***Tiril** edgü fı'lin köngüller alıp (365) (s. 70).*

*Tilekçe **tiril** inç fariğ kaçğusuz (415) (s. 73).*

DLT tiril — “dirilmek, yaşamak” (s. 625-626).

*Ölüğ **tirildi** (II, 139/13).*

*Yalnğuk menğgü **tirilmes**, sınka kirüb kirü yanmas (III, 65/1-2).*

KB tiril — “dirilmek, yaşamak” (s. 452-453).

Adaş koldaş erdeş tutun umdusuz

*Inanğıl angar sen **tiril** kaçğusuz (4217) (s. 424).*

Bayat birmişindin manga kıl ülüg

***Tirilsü** köngül bolsu neşsim ölüğ (5103) (s. 509).*

Hazine haşem sü idisi bolup

Tirildi bir ança tilekin bulup (5152) (s. 514).

KSK tir(i)l — / tiril — “dirilmek, haşredilmek” (s. 609).

*ƘorƘunƘlar taƘrıƘa biliƘlär kim silär anar **tirlür** silär (2/203) (s. 22).*

*Aydı anıƘ içindä **tirlür** silär anıƘ içindä ölür silär yana andın ƘıƘarılır silär (7/25) (s. 108).*

*Ölmägäy anıƘ içindä taƘı **tirilmägäy** (20/79) (s. 230).*

KTS tiril — “yaşamak; dirilmek” (s. 267).

*O balıƘ **tirildi** (10b/26) (s. 267).*

*İki yıl **tirildi** härgiz külmädi (145/4) (s. 267).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML dirilmek “yaşamak” (s. 27).

KE tiril — “dirilmek” (s. 637).

*Ƙöp ‘ibädet ƘılƘanını tēp ħaläyık taƘlayur, öldi **tirildi** tamuƘƘa kirdi ƘıƘdı ol [nebi] (19v/20) (s. 28).*

*Melik aydı: telim yıllar boldı meniƘ Ƙızım ölüp turur, anı tirgizseniz ĩmān Ƙeltüreyin. TeƘri fermānı birle Ƙızı **tirildi**, sordılar Ƙız aydı: sözleri köni turur, butƘa tapunmaƘ bir ü bar TeƘriƘa tapıƘ, seƘni TeƘri yarattı saƘa mülk bērdi, ƘavmıƘa ayƘıl ĩmān Ƙeltürsünler (160r/16-17-18) (s. 228).*

ME tiril — “yaşamak” (s. 188).

*Ergen boldı, dulun **tirildi** ħuşümet Ƙıldı anıƘ uçun, ħavādarlıƘ Ƙıldı anga (166/5) (s. 65).*

*TeƘa ‘‘um Ƙıldı, ni‘meťlig boldı, küven birle **tirildi** küven yıƘıldı tam, tüşdi (181/2) (s. 69).*

MM tiril — (I) “dirilmek” (s. 263) ; tiril — (II) “yaşamak” (s. 263).

Ƙamer pāre boldı işāret bile

Katıg taş ma keldi katında tile

Tağı bilgil enşāri oğlanları

*Ölüp bāz **tirildi** muni keç bile (34/1-2-3-4) (s. 96).*

Körüp `ibret eşdip ögüt almasaŋ

***Tirilgil** tilekçe soŋı ölmesaŋ*

Sarıp solça destar kıyinsız kefen

Kedip gurnı halvet eger kılmasaŋ (282/1-2-3-4) (s. 133).

NF tiril — “yaşamak, canlanmak, dirilmek” (s. 428).

*Andın song aydı: Ey yārānlarım, taqvā, perhīz birle **tiriling**, tağı zīnhār u zīnhār bēş namāznı saqlang, tağı qul qaravaşlarını artuq emgetmeng, şefqat qiling! tēdi tağı minberdin tüşti (87/1-2) (s. 64).*

*Andın song Cebre`il `as aydı: Ya Ayyub, ol ew içindeki ölgen oğlanlarıŋqa bargıl tağı du`ā qılgıl; Haq te`ālā cümesini tirgüzsün, tedi erse, Ayyub peygambar tağı za`ifası birle ol ew qatıŋa bardılar tağı du`ā qıldılar erse, ol on oğlanlar cümlesi **tirildi**, yana Cebre`il aydı: Çıqqılı ekin yeringe bargıl tedi erse, hatunı, oğlanları birle ekin yeringe bardılar (334/6-7-8-9) (s. 232).*

TQK tiril — “yaşamak” (s. 156).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tiril—, -ür [tiril— (z. *T. Verschr.*); tirilur; tirildur (*mit expungiertem d*)] “leben, am leben sein, ‘viuere’; wiederbelebt werden, auferstehen, ‘resurgere a mortuis’ ” (s. 245).

GT tiril — “1. dirilmek; 2. yaşamak, ömür sürmek” (s. 376-377).

*Her kim hıyānat bilen **tirilgey** hisāb vaktında illeri titregey (50/7-8) (s. 24).*

*Ya'nī 'āqıl yimek yir tirilmek (167/1) üçün dağı cāhil **tirilir** yimek üçün (166/13) (s. 82-83).*

*Bir kez **tirilip** öli ivine kilse, öz kavmi içinde bu ferahını salsa (187/1-2) (s. 93).*

*Vefā istemegil bülbülden ay yār ki her bir gül öze yüz türlü sayrar (267/1) ammā cehān körgeñ kişi 'aql ve edeb bilen **tirilür** (266/12-13) (s. 132-133).*

İM tiril — “1. dirilmek, yeniden hayat bulmak; 2. toplanmak, bir araya gelmek” (s. 608).

*Taķı ölse (108b/1) ol nerse kim **tirilür** suf içinde suf içinde oķ ölse sufını fāsıd eyleses: balıķ kibi taķı bākā kibi taķı kısqāķ kibi (108a/8) (s. 210).*

*Berābar turur (459a/1) kerekse **tirilsün** h̄āca birle kerekse **tirilmesün** (458b/8) (s. 446).*

KF diril — “dirilmek” (s. 970).

*Kaķan bir kişi bir er kişi birle bir h̄atun kişini körse kim ikisi bile sākin dururlar. Dağı ol kişi körse ol er birle ol h̄atunı evlü kişiler **dirilür** kibi **dirilür** körse. İmdi ol körgeñ kişige h̄alāldur kim danuķlıķ virgey ol h̄atun ol ernüñ ebçisi idükine (241b/19-20-21) (s. 532).*

Kİ tirildi “dirildi” (s. 103).

TT tiril — “dirilmek” (s. 146).

TZ diril — “dirilmek” (s. 165); tiril — “yaşamak. Bk: diril —, yaşa —” (s. 259).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD tiril — “dirilmek” (s. 431).

*H̄aṭıng pervāne kiltürgeç **tirildi** uşbu dīvāne*

Anı tirgüzmeķ üçün güyiyā kiltürdi pervāne (90/1) (s. 171).

Vaşling bile kılmading 'ilācın Bābūr

*Müşkil ki firāķında **tirilgüm** kara köz (535/2) (s. 309).*

BV tiril — “dirilmek, canlanmak” (s. 888).

*La 'li könglüm hālını sorğaç **tirildim** hecr ara*

Ni belā bar irmiş anıng la 'lining sormağı hūb (48/4) (s. 37).

İy Nevāyī yār derdi hecrde ölmekdür iş

*Çün **tirilgüng** yok turur isterge ni ihmāldür (160/9) (s. 134).*

DG tiril — “to live, be alive” (s. 389).

*Zarra armān qalmağay ölsām **tirilsām** dünyada,*

Bir keçā gar dast bersā vaşling, ey cān, tā şabūh (34/4) (s. 46).

LÇ tiril “diril, hayat ve canlı ol” (s. 133).

LD tiril — “dirilmek” (s. 675).

*Ƙamu bigler **tirilgey** olmış irdiler anga ƘorƘup*

Dem-ā-dem çapturup yüz yüz anga kim ilçi türkmeni (128) (s. 14).

'Ademdin imdi sening tig vücūd Ƙayda kilür

*Öler tirig sini körse velī ölüg **tirilür** (546) (s. 60).*

ŞHD tiril — “dirilmek, yaşamak, ömür sürmek” (s. 644).

*Sinsiz manga **tirilmek** bilgil 'acāyib boldı*

Könglüm ara neşātim cismim içinde cān-sin (130a/10-11) (s. 224).

Tāze bolur cānımız sūy-ı SemerƘand ile

*Bil ki ölüg **tirilür** būy-ı SemerƘand ile (160b/8) (s. 266).*

YED tiril — “dirilmek, canlanmak” (s. 447).

Aydım eyler cān u dil la 'lingğa yitmek ārzū

*Köldi aydı ki **tirilsün** cā-be-cā Ƙuzğalmasun (279/4) (s. 285).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK diril — “dirilmek” (s. 431).

*Eyitdiler kaçan ki biz ölürüz çürümüş süñük oluruz ikinci biz türbeden durup **dirilüp** yiñi yaradılur mıyız dédiler (310b/4-5) (s. 160).*

*Eydürleridi biz öliceğ dağı biz toprağ ve süñükler olucağ biz ikinci **dirilür** miyiz dèrlerdi yâ ileriki atalarımız dağı mı **dirilürdi** eyit yâ Muhammed evvelki ümmetler ve şoñrağı ümmetler **dirileceklerdür** (578b/1-2-3) (s. 292).*

KT diril — “1. yaşamak, ömür sürmek; 2. geçinmek, imtizac etmek; 3. canlanmak, hayata kavuşmak, dirilmek” (s. 156).

*Eyitti: “Anun çinde **dirilesiz**, dakı anun içinde ölesiz; dakı andan çıkarınılasız.” (7/25).*

*Dakı yavuz **dirilmen** anlarun-ıla, tâ iltesiz bir nicesin anun kim virdünüz anlara ya`nî tâ satun ala gendüzini, bir nice kâbini-y-ile; illâ kim getüreler zışt iş, bellü eyleyici ya`nî zinâ, yâ avrat kaçduğı (4/19) (s. 59).*

*Tiz givürem anı Sakar tamuya. Dakı ne nese bildürdi sana, nedür «Sakar»? Bâkı komaz ya`nî neyi bulur-ısa helâk eyler, dakı komaz ya`nî ikileyin **diriliceğ** (74/26-27-28) (s. 498).*

tirilmä : Dirilme, canlanma, yaşama

Sındırgaysen alarnı, miskinliktän bolmagaylar **tirilmä** (242v)¹¹ (s. 290).

Xoyar buznu, kesäk kibik, alnına sovuğunıñ anıñ, kim bolur **tirilmä** (252v)^{6/17} (s. 302).

tirilmäx : Dirilme, canlanma, yaşama

Bunı xaçan anşam edi, xayğurur edi boyum, xıvatlanır edim, ki kiryäy edim övinä sk`ançelikniñ öviniñ Teñriniñ, avazı bilä sövünmäxniñ, tapunmäxniñ, da avazı bilä yaxşı **tirilmäxniñ** (69r)⁵ (s. 86).

HAREZM TÜRKCESİ

NF tiril – mek (s. 428).

*Taqı Tangrı tvt'nı bilmişdin song cümle peygambarlarını Haq te'ālāning yalawaçları turur tēp bilmek kerek taqı kökdin éngen kitābları kim peygābarlarğa nāzil boldı, ol cümle kitāblar haq turur tēp bilmek kerek taqı cümle ferīşteler Tangrı te'ālāning qulları turur tēp bilmek kerek, taqı ölüp **tirilmek** haq turur tēp bilmek kerek, taqı qıyāmat küni taqı Şirāt taqı tarāzū taqı su'āl taqı hisāb cümlesi haq turur tēp bilmek kerek (230/5-6-7-8-9) (s. 159).*

TQK tirilmek “dirilme, canlanma” (s. 156).

KIPÇAK TÜRKCESİ

GT tiril – mek (s. 377).

*Ya'nī 'āqıl yimek yir **tirilmek** (167/1) üçün dağı cāhil tirilir yimek üçün (166/13) (s. 82-83).*

*Yimek **tirilmek** üçün dūr dağı 'ibādet üçün (167/2) (s. 83).*

ÇAĞATAY TÜRKCESİ

BV tirilmek “dirilme, diriliş, canlanma” (s. 888).

İy ecel cānım fidāng olsun ki batraq it ḥalāş

*Çün körünmeydür **tirilmek** ihtimālim bu kiçe (537/7) (s. 439).*

Felek ol aynı kim mindin yıraç salmaq bile öldüm

***Tirilmek** müşkil irmes imdi bāz-āverdlik kılsa (572/5) (s. 466).*

DG tirilmäk “life” (s. 389).

*Ey begim, sensiz **tirilmäk** bir balā-yī cān emiş,*

Kim anıng dardı qaşında yüz ölüm ḥayrān emiş (94/1) (s. 106).

LD tiril – mek ; tiril – mekni (s. 675).

Yıraq salğunça öltür luḡfī kılını

*Meşel bardur kim ölmekdin **tirilmek** (918) (s. 101).*

Ṭabībler barça derdimdin hirāsān

***Tirilmekni** besī düşvār dirler (512) (s. 56).*

tirlik : Dirilik, canlılık

Ağındı ulu yaxşı **tirlikni** seniñ (8v) dağı biyik köktän, (8r)² (s. 12).

Körgüzdün maña yolun seniñ / yolunnu seniñ **tirlikniñ** / **tirlikniñ**, (17v/14v)¹¹ (s. 22/23).

Tirlik xoldu sendän, (29v / 23r)⁵ (s. 38/39).

Tirlik erkindän anıñ (42v)⁶ (s. 54).

Kimdir adam, ki klär **tirlik**, (51r)¹³ (s. 62).

Sendändir, Biy, çovraı **tirlikniñ**, (55v)¹⁰ (s. 68).

Zerä yaxşıraıtır maña yarlıgamaıñ seniñ, ne ki **tirlikim**, da erinlärim öggäylär seni (102r)⁴ (s. 126).

Tapunma any arilik bilä da toğrulux bilä alınına anıñ barça künlärinä **tirlikimizniñ** bizim (207v)⁷⁵ (s. 316).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

IKT tiriglik “1. life; 2. livelihood” (s. 290).

***Tiriglik** bergäy män angar, tatlığ **tiriglik** (16/97) (s. 290).*

*Biz qısmat qıldımız olar ara **tiriglik**läriñi yaqın **tiriglik** içindä (43/32) (s. 290).*

KB tiriglik “dirilik, canlılık” (s. 451-452).

Bu dört iş manga dört tadu teg turur

*Tüzülse tadu çin **tiriglik** bolur (60) (s. 23).*

Ölüg ol muni sen tirigke sama

*Katılma mungar sen **tiriglik** yime (4668) (s. 468).*

*Tüpi yil turur bu **tiriglik** küni*

Inançsız turur kut keçürgey sini (5091) (s. 508).

KSK tiriglik “dirilik, canlılık” (s. 608).

*Anlar sewüp üdürdilär bu ajun **tiriglikini** kedinki ajun üzä yıǵarlar tañrı yolındın tilärlär anı ägrilikin anlar (14/3) (s. 182).*

*Uzatmaǵıl ekki közüñni ol näk üzä kim erijländürdimiz anı cüft cüft anlardın bu ajun **tiriglikiniñ** etigini bázäkini ançaq sinalım anlarnı anıñ içindä idinidin bergän rüzisi yegräk ol kalǵanraq (20/131).*

KTS tiriglik “hayat” (s. 267).

*Yaratdı **tiriglikni** ölmäzdin öñ (96b/9) (s. 267).*

***Tiriglik** bārgüçi ol turur ölüm bārgüçi ol turur (146/26) (s. 267).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE tiriglik “dirilik, hayat, yaşam” (s. 637).

*Yana sordı: bu böz ne böz turur yerge yazıp turursen? Aydı: bu **tiriglikim** turur (18v/8) (s. 26).*

*Aymışlar: tişisiz **tiriglik** yok tişi birle tınçlık hem yok (83v/18) (s. 116).*

ME tiriglik “hayat” (s. 187-188) ; tirilik “yaşama, geçinme” (s. 188).

*Körklü **tiriglik** kılıştı anıñ birle hoş tirişmek, **tirig(lik)** ol hoş tirişgen, ol **tiriglik** kılışğan ulaş içdi (112/6-7) (s. 53).*

*Körklü **tirilik** kılıştı anıñ birle (117/7) (s. 55).*

MM tiriglik “hayat, ömür” (s. 263).

Kél émdi saķınǵıl tefekkür bile

Inanmaķ revā mu bu tıńǵu yéle

***Tiriglik** bile bu kamuǵ işleriñ*

***Tiriglikniñ** aşlı érür yél bile (46/1-2-3-4) (s. 98).*

Eser bād turur bu ‘ömür terk kéçer

***Tiriglik** çerāǵı yél ara öçer (47/1-2) (s. 98).*

NF tiriglik “yaşam, ömür, yaşantı” (s. 428).

*Ol ma`nīdin kim bu oǵul qızını néçeme kim Haq te`ālā yarattı, velīkin bu oǵul qız **tiriglik**inge ol ékeǵu sebeb boldılar (284/7-8) (s. 196).*

*Eger dünyāvī neerse tileseles, anlarǵa bérmeķ kerek ve eger taqı bizlerdin öwke qılsalar, anlarını hoşnūd qılmaķ kerek ve eger biz mundaǵ şefaķat qılsaq, anlar taqı bizlerdin maħabbatını darīǵ qılmazlar, emgeķlerini taqı hıdmatlarını taqşır qılmazlar ve eger bizler anlar haqǵına baħıllıq qılsaq taqı şefaķat qılmasaķ, anlar bizlerke yawuq kelmekni yigrenürler taqı bizim **tiriglik**imizdin melūl bolurlar taqı bizim ölgenimizni tileyürler (291/12-13-14-15) (s. 201-202).*

YB tirlig “dirlik, hayat” (s. 237).

*Basa aramızda bu bir kesek ulaķ kāfirni kiterürge niçük maslāħat bolsa itip istegin ķurıdın sudın bāzergān ortaķ yörüp yarlı miskīn **tirligin** ķılsunlar (A. III. 15-16-17) (s. 108-109).*

*İnç yörüyüp tıñlıķ üzre oturup köni yarlı **tirligin** ķılıp bizim uruǵ uruǵlarımızge şām u şabāħda ğudüvv ü revāħda biş vaķt namāzda du`ā ve alkış ķıla tursun tidimiz (K. I. 44-45-46-47) (s. 114).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM dirlik “życie” (s. 19).

CC tirilik [tirilik, tirilic, tirilick; tirelik, tirelic] “leben” (s. 245).

GT tirlik “hayat, dirlik, canlılık, yaşayış” (s. 377).

*Bir sulţān bir esirni öltürmege buyurdı, ol bīçāre **tirlik**den ümīdin kesip sulţānğa sökti (16/8-9-10) (s. 7).*

*Yimek tirilmek üçündür dağı ‘ibādet üçün bu **tirlik**ing yimek çün degül durur yalguz (167/2-3) (s. 83).*

İM tirlik “dirilik, canlılık” (s. 608).

*Ol hadīś rızķ vechi öze turur taķı **tirlik** öze turur taķı ecel öze turur: taķı rızķı bir ança kullarning tarraq turur taķı bir ançalarning rızķı kingrek turur taķı bir ançalarning **tirliği** kıskarak turur taķı bir ançalarning **tirliği** uzunrak turur (48a/2-3-4) (s. 174).*

Kİ tirlik “hayat” (s. 103).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD tiriglik “dirilik, canlılık, hayatta bulunma” (s. 431).

*Nāmeng ki **tiriglikim** nişānı irdi*

Her saŗrı hayāt-ı cāvidānī irdi (191/1) (s. 228).

BV tiriglik “dirilik, canlılık, hayat” (s. 887).

Zehr-çeşm ü tīđ-ı ķātil ğamze-i hūn-rīz ile

*ķılđuçı ilge **tiriglik** resmini müşkil yigit (80/7) (s. 64).*

*‘Işķ içre **tiriglik**de perīşānlıđım anglar*

Körĝen ķişi şahrāda yayılđan süngelimdin (494/4) (s. 404).

DG tiriglik “life” (s. 389).

Öz *habībim* vaşlıdın çün yana bolğum dur cudā,

Ne **tiriglik** bolğusı, Allāh, ölüm bergin manga (21/1) (s. 33).

Çün ki ayrıldım sāning dek dilrubādın, ölgänim

Yağşıraq tur bu **tiriglik**tin manga vallāh, umēd (39/6) (s. 51).

LÇ tiriklik “dirilik, hayatlık, sertlik” (s. 132).

LD tiriglik “dirilik” (s. 675).

Tiriglik kılğay irdi kim bile rūḥ

Ezeldin kilmese mihringi alğaç (291) (s. 32).

Ölmeding hicrān tūni dip imdi ğamzeng öltürür

İy **tiriglik**ni bu luṭfī kılğa tāvān eylegen (1402) (s. 153).

SD tiriglik “dirilik, canlılık” (s. 586).

Raḳīb rāyı ol irmiş, mini sin öltürseng

Cānımğa tāze **tiriglik** anıng bu rāyında (452) (s. 206).

YED tiriklik “dirilik, canlılık” (s. 447).

Ansız irmes manga ‘ālemde **tiriklik** imkān (130/2) (s. 157).

Yārsız manga **tiriklik** meyiğa rağbet imes (130/3) (s. 157).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK dirilik “geçim” (s. 431) ; dirlik “hayat, geçim” (s. 432).

Siziñçün uyquyı rāhatlık eyledük daḡı geceyi sūtret eyledük ve gündüzi **dirilik**çün yaratduḡ (628b/3-4) (s. 318).

Eyit yā Muḥammed taḡḳīḳ benüm namāzum ve barça ‘ibādetüm ve hüccetüm ve **dirliğim** daḡı ölmegim Tanrı Ta ‘ālāyadur ‘ālemler bésleyicisi (151b/1) (s. 82).

KT dirlik “1.hayat, yaşama, yaşayış; 2.geçinilecek şey, maişet” (s.157)

*Eyit: "Bayık namâzum, dakı kurbânım yâ ibâdetüm, dakı **dirliğüm**, dakı ölmegüm Tañrı'nundur, âlemler Çalabı'sı." (6/162) (s. 110).*

*Ol kim yarattı ölümi dakı **dirliği**, tâ sınaya sizi, kankınız görklürekdür ameldin yaña (67/2) (s. 478).*

*Ay, anlar kismat mı eyler Çalabunun rahmatın? Biz kismat eyledük aralarında **dirliklerini**, yakın **dirlik** içinde; dakı yüceltdük bir nicesini bir nice üzere, derecetler, tâ duta bir niceleri bir niceyi yañsuya (43/32) (s. 402).*

tirlik etüçi : Dirilik / canlılık veren (Tanrı)

Teñrimiz bizim Teñri **tirlik etüçi**, (86r)²¹ (s. 137).

Unuttular Teñrini **tirlik etüçilärin** kendiläriniñ, ki etti ulu ulu kendiniñ Mısırdı, (146v)²¹ (s. 225).

toğmaç : Doğma, dünyaya gelme; yaratılma

Ayt kaylar artarlıxıñnı joğovurtka, ki **toğmaçtır**, çaysın ki etti Biy (33v)³² (s. 42).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tog–mak, tog–makı, tog–makın, tog–makıntın, tog–makka, tog–maklarımız, tog–maksız, tog–maksızığ (s. 722).

*Anı üçün kimler birök bo üç törlüg et'özlerig könisiñçe uksarlar bilserler ötrü olar t(e)rk üdün sansartakı **togmak** ölmeklig (39/1-2-3-4) tod tolvı açığ emgeklerintin ozup kutrulup tengesizin yig üstünki burkanlar edgüsiñge tegdeçi bolurlar (38/20-21-22-23) (s. 84).*

*Ol orun-(74/1-2-3)-ta b(e)lgü **togmakka** atkantaçı tıdıg adalarig tarkarıp tok(u)zunç orunka kirürler (73/22) (s. 97).*

Togmak b(e)lgüdin irak tarıkmış üçün **togmaksız** titir (285/11-12) (s. 181).

Ulug y(a)rlıkançuçı et'özin .. üç törlüg erinüksüz tapınayın ..
[**togmak**] ölmekdin t(e)rk [üdüñ ançulayu kelmiş]ke barayın [tip ötüñti]
(656/19-20-21-22-23) (s. 340).

MS toğmak “doğma, doğuş” (s. 479).

Toğmaq yime antağ erür ajunlarığ ulağ sapığ kılğuluğ ang aşnu
kşñ ödteki biş yapağlar ol erür **toğmaq** ol **toğmaq** tiltağında qarımak ölmek
belgölüg bolur (43/4-5-6-7-8) (s. 96).

Üi toğ – maq, toğ – maqı, toğ – maqınıñ (s. 187).

Bo ürlüksüz üze oçmek tört törlüg belgül(e)рте tegşürürl(e)r ol
toğmaq belgüg tıdar ermez kin toğdaçığ (117b/8-9-10) (s. 54).

Birök sözleser sizl(e)r kelmedük üdki alqu biligl(e)rning bolur üçün
anınıñ tegzinü ulalu iyin kezigçe inçip **toğmaqı** (121a/5-6-7) (s. 58).

HAREM TÜRKÇESİ

NF tuğ – maqqa (s. 432).

Kün **tuğmaqqa** yawudı erse, şahābalar yığılışıp ‘Abdu’r-Rahmān
ibnū ‘Avfını keçürdiler (118/8-9) (s. 84).

TQK toğmak “tulu, doğuş” (s. 157).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC toğmaq “ geburt, ‘natura’ ” (s. 247).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT toğmak “çıkış, doğuş” (s. 573).

Pes sabr eyle anun üzere kim eydürler, dakı namaz kıl, Çalabun ögmegi-y-ile, güneş toğmakdan ilerü ya'nî ırte namâzı, dakı gün batmakdan ilerü ya'nî kindü namâzı (50/39) (s. 429).

toğmalı : Doğmuş, dünyaya gelmiş

Aytkaylar toğruluxnu joğovurtka, ki **toğmalı**dırlar, ki etti Biy (26v)³² (s. 43).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tog – maklı, tog – maklıg (s. 722).

*Az tutyaklıg bolmakdın .. **togmaklı** karımak ölmek b(e)lgürer busuş kadgu emgek tolgak .. iy(i)n udu törüyür ayıg kılınç emgekligler .. üzüksüz .. egire sıkıp busuyur **togmaklı** ölmekli tilgente .. tınmaksızın tegzinür (367/14-15-16-17-18-19) (s. 218).*

*[**Togmaklıg**] ölmeklig [iglemek] karımak ölmeklig busuş kadgulug suvka tokıtmişların körüp .. monçulayu onsuz kötrünçsiz emgeklig ulug taluy suvın bilge biliglig y(a)rukunguz üze barçanı koşurtunguz sugurtunguz (112/10-11-12-13-14-15-16-17-18) (s. 111).*

toğru / doğru : Doğru, dürüst; adil [= artar, köni / könü]

Anıñ üçün turmısarlar xırsızlar yarguga, da ne yazıxlılar sağışına **toğrularnıñ** ⁶ Zerä tanır Biy yolun **toğrularnıñ**, (1v)⁵ (s. 3).

Övüngäylär sendä sövüklülärin atırğa seniñ, ¹³ zerä algışlasarsen sen **toğrunu**, (5v)¹² (s. 9).

Tügällängäy yamanlıqlar üsnä yazıxlılarnıñ, da oñargaysen **toğru**ga. Xaysı ki tergär yüräkni da bövräklärni, Tenri **toğru**, könüdir ¹¹ boluşluxu maña Tenriniñ, ki xutxarır alarnı, ki **toğrudurlar** yüräkläri bilä ¹² Tenri yarguçı

toğru küçlü da uzun esli, xayısı ki yebermäs öçäşmäxin kendiniñ här kez (7r)¹⁰ (s. 11).

Hadirlädilär / Hadir ettilär oxların sadaxları da / sadaxlarında atmaga / salma xarañguda / xaramğuluhta alar üsnä / alarga, ki / kimlär ki **toğrudurlar** / **toğrudurlar** yüräkläri bilä (13r / 11v)² (s. 16/17).

Artarlıxı Eyämizniñ **toğrudur**, da färahlatır yüräkni, (27v)⁹ (s. 36).

Yargusu Eyäm(22v)ızniñ könüdür, da **toğrudur** ol (22r)¹⁰ (s. 37).

Biy, yarlıgamaçıña körä tatlılıxıñ üçün seniñ, ⁸ ki tatlı da **toğrusen**, Biy (36r)⁷ (s. 46).

Artarlar, Biygä, maxtanıñız, barçañız, ki **toğrusiz** yüräkläriñiz bilä (47v)¹¹ (s. 58).

Toğrularga tiyişlidir algıış, ... ⁴ **Doğrudur** sımarağanı Eyämizniñ (48r)¹ (s. 60).

Sarnadılar **toğrular** Biygä, da Bit işitti alarga, ki opranıptırlar yüräkläri bilä ... ²⁰ Köp tarlıxtır **toğrularga**, barçadan xutxarır alarnı Biy, (39r)¹⁸ (s. 63).

Baxar yazıxlı **toğruga** da klär öldürmä anı, (46v)³² (s. 77).

Sövdi yamanlıxıñı, ne ki yaxşılıxıñı, töräsizlikni, ne ki sözläri **toğru** (85r)⁵ (s. 104).

Ol yedirir seni da bermäs meñilik seskänmäxliş **toğruga** (69r)²³ (s. 111).

Färah bolgay **toğru** Biygä da umsangay añar, anıñ bilä ögüngäylär barçası, xayısıları ki **toğrudurlar** yüräkläri bilä (81r)¹¹ (s. 129).

Xaçan sahat algaymen **toğru** yargu etkäymen (127v)³ (s. 156).

Zerä sen, Biy, tatlı da **toğrusen**, (148r)⁵ (s. 180).

Aytmaga: "**Toğrudur** Biy Teñrimiz bizim, (162v)¹⁶ (s. 198).

Yarıx saçtı artarlarga, **toğrularga** yüräkläri bilä boldu färahlik (168v)¹¹ (s. 204).

Tapungaymen saña, Biy, tögäräk yüräkim bilä menim, sağışı bilä **toğrularnıñ** joğovurtta (198r)¹ (s. 238).

Axtı xarañguluhta yarıx **toğrularga**, (199r)⁴ (s. 240).

Bildim, Biy, ki könülük bilädir yarıñun seniñ, **toğru** aşaxlattıñ meni (213r)⁷⁵ (s. 256).

Artarsen sen, Biy, da **toğrudur** yarıñun seniñ (218v)¹³⁷ (s. 262).

Yaxşı etär Biy yaxşılarga, da alarga ki **toğrudurlar** yüräkläri bilä (228r)⁴ (s. 274).

Toğru iş bolgay alğışım menim, ...⁵ Ögütlägäy meni **toğru** yarılgamañ bilä (192v)² (s. 293).

Canıñ seniñ yaxşı yol körgüzgäy maña **toğru** yergä (246r)¹⁰ (s. 294).

Toğrudır Biy barça işläriñdä kendiniñ (197v)¹³ (s. 299).

Toğrudur Biy barça yollarında kendiniñ (197v)¹⁷ (s. 301).

Hali barça xaysı ki ettiñ da neni yeberdiñ üstümüzgä bizim, **toğru** yarıñu bilä ettiñ (203v)³¹ (s. 312).

UYGUR TÜRKÇESİ

US toğru “pravilno; cp. toğuru” (s. 297) ; toğrı “pravilno; cp. toğru” (s. 297).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB toğru “doğru” (s. 457).

Şireni çıqarda körüp saqlasa

*Angar **toğru** yolda elig tegmese (2550) (s. 268).*

HAREZM TÜRKCESİ

ME doğru “doğru, iyi” (s. 115).

*Purtardı **doğru** sézig élti hayırnı, sezdi aning içinde hayırnı, bildi aning içinde hayırnı inige kirdi iwuk (172/1) (s. 66).*

KIPÇAK TÜRKCESİ

CC toğru [togru]. Cf. tuvra. “gerade, ‘rectus’ ” (s. 247).

GT toğrı “doğru” (s. 377).

*Ol durur hazretke **toğrı** kitken ir (9/7) (s. 4).*

*Sulţān ol vezīrden melūl bolup ayttı munung yalğan sözi sening **toğrı** sözüngden (18/1) yaḥşıraḳ turur (17/12-13) (s. 8).*

*İlāhī bu ḳarı miskīn ḳulungnı, bağışla körgüzüp **toğrı** yolungnı (161/4) (s. 80).*

İM toğru “doğru, gerçek” (s. 608).

*Başladım uluğ Tengri atı birle, ḳamuğ ‘ālamğa rızḳ birgen Tengri, ḥālīş mü‘minlerni yarlıḳağan Tengri, cem‘ ögmeklik ol Tengrige kim, köndergen turur tüz yolğa taḳı **toğru** yolğa, kim ol saḳlağan turur yazuḳdan taḳı yawuzluḳdan (1b/1-2-3) (s. 148).*

***Toğru** mezheb aning içinde ol turur kim, ḳaçan kim Tengri Te‘ālā tā‘at ḳılmaḳ birle ḥükm ḳılsa ḳulğa ḳarşu tapḳay anı cehd ḳılmaḳ birle taḳı iḥlāş birle ançağa tigrü kim Tengri Te‘ālā ağırlaḳay anı tevfiḳ birmek birle (32a/4-5) (s. 164).*

KF doğrı “doğru bak. doğru” (s. 971); doğru “doğru bak. doğru” (s. 971)

*Anuḳ içün kim ol da‘vī olinğan ḳişi İkrār idicek bildük kim ol da‘vī idgen ḳişinüḳ sözi **doğru** ıduḳını (4a/77-78-79) (s. 10).*

*Ḳişiḳe ḥalāl degüldür fetvā yazmaḳlık illā meger kim ol ḳişinüḳ **doğru** yazduḳı köpirek olḳay egri yazduḳından (175a/7-8-9) (s. 406).*

Kİ toğru “1) düzeltilmiş, düz, eğri olmıyan; 2) sözünde sadık, doğru olan” (s. 104).

KM doğru “*bk. doğru*” (s. 46) ; doğru “doğru” (s. 46).

*Eyitdi faķih̄ Leys̄ Atası Tañrı raħmet kılsun aña bil ħaķ namāz farzdur durmaķdur **doğru** yoldur (1b/5-6) (s. 1).*

*Söz kesildi andan bil ħaķ sünnet iki dürlüdü bir sünnet işlemek **doğru** yoldur terk eylemek azķunluķdur benkleme kibi (39a/1) ķāmet kibi vitr kibi irte sünneti kibi zuhr sünneti kibi (38b/5-6) (s. 24-25).*

TT toğru “doğru, düz” (s. 147).

TZ toğru (*Türkmençe*) “doğru. *Bk:* torı, tura” (s. 260) ; torı “doğru. *Bk:* toğru (*Türkmençe*)” (s. 262) ; tura “doğru. *Bk:* toğru (*Türkmençe*)” (s. 264).

ÇAĞATAY TÜRĖESİ

BD toğru “doğru, dürüst” (s. 431).

*Gerçi zāhirde **toğru** diktür nefis*

Cisminġ öyide oğru diktür nefis (129/53) (s. 206).

DG toğru “straight” (s. 389).

*Qāmatingning mihrini, ey **toğru** boyluġ mahvaşim,*

Saqlaġum dur tā dam-ī maħşar alif teg cān ara (19/2) (s. 31).

LD toğru “doğru” (s. 676).

Ol serv kim ķuyaş durur barı meyvesi

*Ger **toğru** sorsang uşbu ķad-ı müstaķīm irür (614) (s. 67).*

*Közüng köp ilni iltür **toğru** yoldın*

Sening devrüngde bolġay azmaġan az (800) (s. 88).

SD toğru “doğru, düzgün” (s. 587).

Niçe kılğay köngül mülkin esîr ol türk-i ğāret-ger

*Boyu **toğrı**, kaşı egri, közi oğrı, sözi şekker (222) (s. 146).*

ŞHD toğrı “doğru, krş. toğru” (s. 645) ; toğru “doğru, krş. toğrı” (s. 645).

*Zāhiding sözi bile tüz **toğrı** yoldın çıkmasam*

Bar durur meyhāne yolunda kilişim barışım (103b/6-7) (s. 189).

‘Āşık-min ü ḥabīb-sin sindin neler körer-min

*Sözle sözüngni **toğrı** yoksa neler sorar-min (116/6-7) (s. 206).*

Ġalaṭ birle yürütürler yolungda sūfī vü mollā

*Ḥaber bir manga **toğrungdın** mining nām u nişānım-sin (113a/10-11) (s. 202).*

YED toğrı “doğru” (s. 448).

*Ḳahrı ile **toğrı** eylepdür tūfengi köksüme (328/3) (s. 320).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK doğru *bk.* doğru (s. 433); doğru “doğru, gerçek, hak” (s. 433); toğrı *bk.* toğru (s. 734); toğru “doğru” (s. 734).

*Kendü nefslerine nuşret edemezler daḥı eger kığırşaṅ anları **doğrı** yola işitmezler daḥı görürsin anları baḳarlar saṅa likin gözleri görmez (180b/6-7) (s. 96).*

*Taḅrı Ta‘ālā işidicidür görucidür ey imān getüren kişiler olunuz **doğrular** (98b/5-6) (s. 55).*

*İşbu yolum ya‘nī tevḥīd **doğrudur** pes uyuṅuz aṅa (149b/7) (s. 81).*

***Doğru** yola ey ḳavmümüz icābet edüṅ Taḅrı yolına da‘vet eden kimseye daḥı aṅa inanıṅuz günāhlarıṅuz bağışlar ve sizi ḳurtarur ulu ‘azābdan (546a/1-2) (s. 276).*

Oldur *ḥaḳ dīn ve **toğru** dīn līkin* çok kişiler anı bilmezler (252b/4-5) (s. 132).

*Eyit bu benüm yolum **toğrudur** da'vet éderin ḥalkı Allāh yolına* (261a/1) (s. 136).

KT doğru : → toğru (s. 160) ; toğru, doğru "1. doğru, hak, yalan ve yanlış olmayan; 2. doğru, sadık, yalancı olmayan; 3. doğru, müstakim, hak; 4. hileli ve bozuk olmayan; 5. dik, dimdik; 6. doğru olan, gerçek" (s. 574-575-576-577).

*Eyit: "Bayık ben, yol gösterdi bana Çalabum, yol dapa **toğru**; din **toğru**; milleti İbrâhîm'ün, müsülmen-iken, dakı olmadı müşriklerden."* (6/161) (s. 110).

*İy anlar kim îman getürdiler! Korkun Tañrı'dan, dakı eyidün söz **toğru*** (33/70) (s. 345).

*Dakı ol iki, meded irmek dilerler Tañrı'dan: "Katı azâbun! İnan! Bayık Tañrı va'dası **toğrudur**."* (46/17) (s. 415).

*Bir nicesi Kitâb ehli'nün, bir bölük cema'atdur ya'nî Abdullâh bin Selâm, yaranları-y-ıla, **doğru** -yâ namazda durıcı-* (3/113) (s. 48).

*Şol, cezâ virdük anlara zulumlarından ötürü; dakı biz **toğrularuz** ya'nî habar virdüğümüzde* (6/146) (s. 109).

*"İy Çalabumuz! Egme göñüllerümüzü, andan soñra kim **toğru** yol gösterdün bize. Dakı bağışla bize katundan rahmat; bayık sen bađıřlayıcısañ..."* (3/8) (s. 38).

*Dakı tamâm eyleneüz ölçegi, kaçan ölçdünüz; dakı dartun, terâzu-y-ıla **doğru*** (17/35) (s. 221).

*Yâ ol kim yürir, yüzün koyu düşici-y-iken yüzi üzere, **toğru** yol dutıcırac mıdur, yâ ol kim yürir **toğru**, yol üzere **toğru**?* (67/22) (s. 480).

*Pes kim zâlımırakdur andan kim yalan söyledi Tanrı üzere, dakı yalan duttı **toğruyu** ya'nî Kur'ân'ı, ol vakt kim geldi ana?* (39/32) (s. 379).

toğru bol — : Doğru / dürüst olmak

Biz turduğ da **toğru bolduğ** (29r / 23r)⁹ (s. 36/37).

Yazıxsız yürüdüm da **toğru boldum** (96v)⁵ (s. 120).

Toğru bolsun algışım benim (243r)² (s. 292).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM toğru bol — (s. 608).

*Ve eger ayıtısa: eger bolsa ol nerse kim Nebler ayıttı hağ bolsa tağı **toğru bolsa tise kfir bolur** (18b/3-4) (s. 157).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT toğru ol — “1. doğru olmak, doğrulukla hareket etmek; 2. doğru-
mak” (s. 575).

*şunlar anlardur kim **toğru oldılar**; dakı şunlar sakınıcılardur
(2/177) (s. 20).*

*Pes niçe kim **toğru olalar size, toğru olun** anlara (9/7) (s. 140).*

*“Pes kağan kim **toğru oldun**, sen dakı ol kim senün-iledr, gemi
zere eyit: «Sipas Tañrı'nundur, Ol kim kurtardı bizi, zlm kavumlardan.»”
(23/28) (s. 274).*

*ğretti ana, katı kuvvatlu ya'n Cebreyil, kuvvat issi; pes **toğru
oldı** ya'n Cebreyil, gendü sratında (53/5-6) (s. 437).*

toğru et — : Doğru / dürüst etmek

Biy, yol krgz maña artarlıxıña seniņ, duşmanlarım üçün, **toğru et**
alnıma benim yoluņnu seniņ (4v)⁸ (s. 6).

Yarđu et maña, Teņri, da **toğru et** maña trmd benim (54r)¹ (s. 87).

Millät yaman da açıtıçı millät, ki **toğru etmädi** yüräkin kensiniñ (132v)⁸ (s. 162).

İşin xolumuznuñ bizim **toğru et** bizgä, (159v)¹⁷ (s. 194).

Yolumnu benim **toğru et** maña sözüñä körä, (218r)¹³³ (s. 262).

toğrulan — : Doğru yola girmek [= könül —]

Kirmägin yarguga xuluñ bilä seniñ, zerä **toğrulanmas** alınıña seniñ barça tirilär (194r)² (s. 295).

toğrulat — : Doğrulatmak, doğru hâle getirmek [= aruvlat —]

Ayttım heç yergädän: alaysa, **toğrulatıyım** yüräkimni benim, (97r)¹³ (s. 153).

toğrulıx / toğrulux / toğruluk : Doğruluk, dürüstlük; adalet [= artarlıx, könülük]

Tenri, **toğruluxu**ña körä tarlıxtan maña avlañ ettiñ, ... ⁶ Sunuñuz xurbanın **toğruluxnuñ** (3v)² (s. 5).

Biy, yol körgüz maña **toğruluxu**ña seniñ duşmanlarım üçün benim, (5r)⁸ (s. 7).

Tapunıyım Eyämizgä **toğruluxu**na körä anıñ, (7v)¹⁸ (s. 11).

Olturduñ olturğuçka yarguçı / töräçisi **toğruluxtan / toğruluknuñ** (9v / 8v)⁵ (s. 12/13).

Kensi / Kendi yargu etiyir / yargular dünyägä / dünyäni **toğrulux** bilä, (9v / 8v)⁹ (s. 12/13).

Artardır / Toğrudur Biy, artarlıxını / **toğruluxnu** sövär, **toğruluxnu** körär / körärlär yüzläri anıñ (13v / 11v)⁷ (s. 18/19).

Men **toğrulux** bilä körüniyim yüzüña seniñ, (16r)¹⁵ (s. 25).

Tölägäy maña Biy **toğrulux**uma körä menim, (17v)²¹ (s. 27).

Toğruluxu Eyämizniñ tüzdür, da färah etär yüräkni, (22r)⁹ (s. 37).

Aytiyim Eyämizgä cins, ³² ki kelsär, aytkaylar **toğrulux**nu joğovurtka, ki toğmalıdır, ki etti Biy (26v)³¹ (s. 43).

Ayağım turgay **toğrulux**tan, (38r)¹² (s. 48).

Biy, umsandım, uyalmıyım menjilik, **toğrulux**unında seniñ xıtıxar meni da abra meni (33v)² (s. 55).

Sövünüz Biyni, barça ariläri anıñ, zerä **toğrulux**nu izdär Biy (46r)²⁴ (s. 58).

Barça yolları anıñ **toğrulux** bilä dir (56v)⁴ (s. 68).

Sövünçlüklätiyim **toğrulux**unnu seniñ yihövdä ulu, (51r)¹⁰ (s. 83).

Ol vaıxtta biyansarsen xırbaña **toğrulux**nuñ, (65r)²¹ (s. 105).

Aridir dacarıñ seniñ tamaşası **toğrulux** bilä (81v)⁵ (s. 129).

Färah bolsunlar da sövünsünlär millätlär, zerä sen yarığularsen joğovurtnu **toğrulux**ka, (107v)⁵ (s. 132).

Toğruluxuna körä anıñ klämädilär barma (132v)¹⁰ (s. 162).

Buyruıxtur bu Israjelgä, da **toğrulux**tur Tenrisiniñ Jagopnuñ (142r)⁵ (s. 172).

Artarıx da **toğrulux** toıxtalıptır olturğıcuña seniñ, (152v)¹⁵ (s. 186).

Övräniñiz **toğrulux**nu, turganlar yerdä (156r)⁹ (s. 190).

Aytıy kök **toğrulux**un anıñ, (132v)⁶ (s. 205).

Toğruluxu anıñ oğuldan oğulga dirä (175v)¹⁸ (s. 214).

İnamlıdır barça buyruıxları anıñ, ⁸ toıxtalıptır meni menjilik, etiliptir könülük bilä da **toğrulux** bilä (157r)⁷ (s. 241).

Açıñız maña eşikni **toğrulux**niñ, (162v)¹⁹ (s. 249).

Tapunıyım saña, Biy, **toğrulux**uña yüräkimniñ menim, neçik umsandım könülükünä **toğrulux**uñnuñ seniñ (164r)⁷ (s. 251).

Toğrulux bilä dir tanıxlıxıñ seniñ, (174v)¹⁴⁴ (s. 263).

Axtırgay erinlärim menim algıñıñni seniñ, xaçan övrätsäñ maña **toğrulux**uñnu seniñ (175r)¹⁷¹ (s. 267).

Babaslarıñ seniñ kiygäylär **toğrulux**uñnu, (184r)⁹ (s. 279).

Aytar sözüñ kendiniñ Jagopka, **toğrulux**nu da könülükün Israjelgä (200r)^{8/19} (s. 303).

Töräni **toğrulux**nuñ yeberdiñ üstümüzgä bizim, (203r?)²⁸ (s. 312).

Tapunma any arilik bilä da **toğrulux** bilä alınıñ anıñ barça künlärinä tirlikimizniñ bizim (207v)⁷⁵ (s. 316).

HAREZM TÜRKCESİ

ME doğrulux “doğruluk” (s. 115).

*Erklig boldı nérse üze qandı şıwdın könüldi egri, düz boldı **doğrulux**, düzlük ol yaratıǵı tüz kişi anlar bir qurlu kişiler, anlar barābarlar kéndüsi uçun söǵülme kıldı er dolǵandı, sarmandı (154/1-2-3-4) (s. 62).*

KIPÇAK TÜRKCESİ

CC toğruluq [cogruluc (st. t-)] “richtigkeit” (s. 247).

ESKİ ANADOLU TÜRKCESİ

ESK doğrulıq “doğruluk” (s. 433).

*Yıǵınmasun şanuqlar qaçan isteseler şanuqlıǵıñun daǵı yürek tar olmañuz yazmaqdan haqları az olsa yā çok olsa daǵı müddet tamām olunca oldur **doğrulıq** Tanrı Ta‘ālā katında (47a/4-5) (s. 27).*

*Yürekler acıdıcı ‘azāb görmeyince Tanrı Ta‘ālā eyitdi du‘āñuz kabûl oldı pes **doğruluk** üstine duruñuz (228b/3-4) (s. 119).*

KT toğruluk “1. doğruluk, sadakat; 2. doğru olan, hak” (s. 577).

*Dakı anlar kim isterler mükâteb olmaklık, anlardan kim mâlik oldı ellerünüz; mükâteb eylen anları, eger bilürsenüz anlarda **toğruluk** -yâ mal- (24/33) (s. 284).*

*Şunlar anlardur kim kabûl eylerüz anlardan, görklüregin işledüklerinün, dakı geçerüz yavuzluklarından; uçmak isleri arasında. **Toğruluk** va‘dası, ol kim oldılar va‘da olınurlar (46/16) (s. 414).*

*Dakı Tanrı üzeredür yolun **toğruluğı** ya‘nî İslâm yolını rûşan eylemek. Dakı andan ya‘nî ol yoldan bir nicesi, egri yoldur (16/9) (s. 206).*

*Pes ol vakt kim geldi anlara **toğruluğı**-ıla, bizüm katumuzdan; eyittiler: “Depelen oğlanlarını, anlarun kim îman getürdiler anun-ıla, dakı diri kon kızlarını anlarun.” (40/25) (s. 385).*

toğrusuz : Doğrusuz, doğru / dürüst olmayan

*Teñrim benim, xıtıxar meni xolundan yazıxlınıñ, xolundan töräsizniñ da **toğrusuznuñ** (91r)⁴ (s. 142).*

toğunç : Doğmuş / dünyaya gelmiş olan, insanoğlu

*Yazıxlanırbiz, da dügül añar yazıxınıñ, **toğunçlar** bularganlar da buzulganlar (56v)⁵ (s. 70).*

***Toğunçları** yerniñ da oğlanları adamnıñ, birgä ulular da kiçilär (78v)³ (s. 96).*

*Soñgugi **toğunçtan** yöpsündü anı (138r)⁷¹ (s. 168).*

toğur — : Doğurmak

Biy ayttı maña: “Oğlum benim sensen, da men bu kün / bugün **toğurdum** seni (2r)⁷ (s. 2/3).

Saldıñ Biyni, ki **toğurdu** seni, (58v)¹⁸ (s. 72).

Toğurmagan **toğurdı** 7, da köp toğurgan eksildi toğurmaıtan (121r)⁵ (s. 148).

Toğurduı inççamaı bilä canni ııtçarmaııñdan seniñ (157v)¹⁸ (s. 192).

Biy, neçik men bundan soñra oğlanlar **toğurgaymen**, ki aytkaylar artarlıııñı, (188v)¹⁹ (s. 228).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY togur — (s. 723).

*Yene togdaçı nomlar yme yok kurug tözlüg üçün anın ökünmek yalbarmaklıg kşantı kılmaklıg arıgda arıg süzük suv üze yumakdın arıtınmakdın ötrü (146/1-2) kin keligme üdlerte ikileyü tepretgeli **toğurgalı** umaz (145/19-20-21-22-23) (s. 125).*

*Bo montag bultukmaksız üçün ötrü ol tözünler kutluglar alku amrılmış turulmuş nomlar içinte örügin amılın ornanıp bo örügin amılın ornanmakda tayaklıgın ötrü tolp kamağ edgü edremlerig edgü yıldızarıg barçanı tüzü tüketi öritgeli **toğurgalı** uyurlar (205/2-3-4-5-6-7-8) (s. 147).*

MS toğur — “doğurmak” (s. 479).

*Yirde saçmış uruğ evin angilki uğutlayur .. ançulayu yime ögnüng kangning krallıg bir içinte kirmiş köngül .. at öngüg **toğurur** (42/10-11-12-13) (s. 95-96).*

*Ang kin **toğurmış** anasın (ölürgeli) (sakın)tı (58/26-27) (s. 116).*

US toğur (v) “rodit” (s. 297).

Üi toğur — “doğurmak” (s. 187).

Bo saviġ **toġurur** turġurur tip karik sözl(e)r (117a/13-14) (s. 54).

Ķayu nomnung basuţçısı eksük bolmaĶ üze toġmasar bululur bir 'engeyü nom tıdıp bo basuţçısı eksük nomuġ. Kim toġurur üçin kelmedük üdte toġmadaçı nomta aţamıř ol bilmetin öçmek tip. : astiramati baĶıřı sözl(e)r (121b/6-7-8-9) (s. 59).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT togur — “doġurmak” (s. 633).

Uragut ogul toġurdı (II, 80/8).

IKT toġur — “to bear, give birth, beget” (s. 291).

Ayurlar toġurdı Tangrı (37/152) (s. 291).

Anaları ärmäz olar magar ol uraġutlar toġurdı olarnı (58/2) (s. 291).

KB toġur — “doġurmak” (s. 457).

Ķarangkuda erdim yaruttı tünüm

Tünerikte erdim toġurdı künüm (383) (s. 53).

Olarda birisi küdenke aş ol

Ya sünnet aşı ya toġursa oġul (4575) (s. 459).

KSK tuġur — “doġurmak” (s. 613).

Analar ämüzsünlär oġlanlarını ekki yıl tükäl kim tiläsä kim tükäl kıлмаĶ ämüzmäkni. Tuġurmıř üzä aġar rüziläri kädgüläri edgülük birlä (2/233) (s. 26).

Aydi ay ĶatıġlıĶa tuġrur mu män män Ķurtġa män bu begim pır turur (11/72) (s. 163).

KTS toġur — “doġurmak” (s. 269).

*‘İmran äwlüki saķındı kim oğul **toğurğayman** teb; kaçan kız **toğur**dı ärsä ötündi... (17/9) (s. 269).*

HAREZM TÜRKCESİ

KE tuğur — “doğurmak” (s. 647).

*Anı işitdi erse yüklüg hatunlarını yoklap kayu hatun oğlan **tuğursa** öltürtdi, kız tuğsa koğdı (38r/3-4) (s. 53).*

*Zü'l-‘arş aydı: yétmiş yıl boldı men Zühre yulduzğa tapunurmen (46v/1-2-3) ulaşı bu saķınçdamen; bu eđiz kökni tirgüksiz kim tutar, yağız yérni suw üze kim saķlayur, yulduzlarını kim **tuğurur** kim baturur, kündüzni kim iletür, tünni kim keltürür, bu işlerni kamuğ senin teñriñ kılur ermiş (46r/21) (s. 64).*

ME doğur — “doğurmak” (s. 115) ; togur — “a) doğurmak, b) doğdurmak” (s. 188).

*Üzüm köyülmüş üzüm dömderü **doğur**dı tişi oğlanı, taβan oğlan **toğur**dı tişi dömderü doğurulmuş oğlan yaķın bildi işni, dölendi işge (44/3-4) (s. 39).*

*Yaturdı anı üzele keťürdi anı anıng üze, haβarlıg kıldı anı nérse üze **toğur**dı Tāngrı künni (20/8) (s. 34).*

NF tug(u)r — “doğurmak; doğmak; doğurtmak” (s. 432).

*Hadīca hātun razhā Peyğāmbardın sekkiz oğlan **tuğur**dı: törti erkek taqı törti kız erdi (5/1) (s. 3).*

Hōca aydı: Ey taβīb, siz aymış erdingiz kim qırqınç kün öler tēp, uşbu kün qırqınç kün turur taqı bu hatunum ölmedin turur, tēp aydı erse, taβīb aydı: Ey hōca, sen bu hatundın oğlan tuğurmaq tileyür-sen taqı kördüm kim bu hatunung ingen lahmānī turur, taqı ol oğlan yatğan yer ağızı yağ birle tolup turur, men endīşe qıldım kim bu hatunqa ölüm birle qorqutayın, bolğay

*kim ol ölüm qorqıgındın raḥm içindeki yağ sızgay taqı ol raḥm ḥālī bolgay, andın song oğlan **tuğurğay**, tēp ḥīle qılıp andağ aydım: yoq erse, ādemīning ölümını Tangrıdın öngin kimerse bilmes (234/2-3-4-5-6-7) (s. 161).*

*Tegme bir **tuğurmışda** ékiz oğlan **tuğrur** erdi (337/3) (s. 234).*

TQK toğur — “doğurmak” (s. 157).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC toğur—, tuvur—, -ur [togur—, togir—; tuur, tuurur, tuurur (*sonst.*).
Vor vokal tuvr—: tuvrup] “gebären, ‘gignere’ ” (s. 248).

GT toğur — “doğurmak” (s. 377).

*Yılan tapsa idi yaḥşı ol oğlanı **toğurğunça** (291/3) (s. 145).*

İM toğur — “Doğurmak” (s. 608).

*Eger aytılsa: rāstı ol kerāmet Meryemning degül irdi bel kim ol kerāmet Īsā’ning irdi tip anıng üçün kim Meryem **toğurdı** Īsā’nı oşol sā’at içinde (47a/1-2) (s. 173).*

KF doğur — “doğurmak” (s. 971).

*Mükāteb kişi daḥı ḥōcāsından oğlan **doğurğan** kırnaḵ kaçan uğurluḵ idselel elleri kesilürler (265a/14-15) (s. 583).*

KM doğur — “doğurmak” (s. 46).

*Ḳaysı müsülmān ebcidür eger ödese farīza ḳabül olmaz andan eyit ḥāyız ebcı daḥı oğlan **doğurğan** (41a/2-3) (s. 26).*

TT toğur — “doğurmak” (s. 147).

TZ togur — “doğurmak. *Bk:* tovrur —” (s. 260); tovrur — “doğurmak. *Bk:* togur —” (s. 262).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- LD** toğur — “doğurmak” (s. 676).
Tört ümm ü yetti ābā` bir sening tigni yana
Toğruban ulğaytmaydur bu acunning dāyesi (1863) (s. 202).
- SD** togur — “doğurmak” (s. 587).
Tört üm ü yitti atadın bir sening tigni yana
Toğrup ulğatmadı hergiz bu ajunning dāyesi (540) (s. 232).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

- ESK** doğur — “doğurmak, dünyaya getirmek” (s. 434).
*Pes ol vakt kim **doğurdı** anı eyitdi ey Çalab`um ben bunu dişi*
***doğurdum** dağı Tanrı Ta`ālā bilür ol ne **doğurdısa** (53a/2-3) (s. 30).*
*Eger yüklü olsalar nafağa eyleñüz anlara anlar **doğurınca** (602b/6)*
(s. 305).
- KT** doğur — : → toğur — (s. 160) ; toğur —, doğur — “1. doğurmak,
 2. çocuk yapmak, çocuk sahibi olmak” (s. 577).
*Pes ol vakt kim **doğurdı** anı; eyitti: “İy Çalabum! Bayık ben*
***doğurdum** anı dişi”; dakı Tanrı bilürirekdür anı kim **doğurdı** (3/36) (s. 40).*
Dakı Tanrı yarattı sizi toprakdan; andan, oğlan olduğı sudan;
andan, eyledi sizi irkeklü dişilü. Dakı götürmez karnında hiç dişi, ne dağı
***toğurur**, illâ bilmegi-ile anun (35/11) (s. 352).*
Eyitti ya`nî Sâra: Vâveyli! **Toğura** mın ben, karı avrat iken ya`nî
toksan yaşar-ıdı; dakı uşbu erüm koca-y-iken ya`nî yüz yigirmi yaşında-y-ıdı.
Bayık uşbu, nesenedür tañ.” (11/72) (s. 173).

toğurmaç : Doğurma, doğum

Toğurmagan toğurdı 7, da köp toğurgan eksildi **toğurmaçtan** (121r)⁵ (s. 148).

Neçik inçxanganı ağırayaçlını, ki yetiştir zamanası **toğurmaç**ınını da ağırıxından inçxangay (157r)¹⁷ (s. 192).

HAREZM TÜRKCESİ

NF tuğ(u)r –mak, tuğ(u)r –maqqa (s. 432).

*Hōca aydı: Ey řabīb, siz aymış erdingiz kim qırqınç kün öler tēp, uşbu kün qırqınç kün turur taqı bu şatunum ölmedin turur, tēp aydı erse, řabīb aydı: Ey hōca, sen bu şatundın oğlan **tuğurmaç** tileyür-sen taqı kördüm kim bu şatunung ingen lahmānī turur, taqı ol oğlan yatđan yer ağzı yağ birle tolup turur, men endişe qıldım kim bu şatunqa ölüm birle qorqutayın, bolđay kim ol ölüm qorqığındın raşm içindeki yağ sızđay taqı ol raşm řālī bolđay, andın song oğlan tuğurđay, tēp řīle qılıp andağ aydım: yoq erse, ādemīning ölümünü Tanrıdın öngin kimerse bilmes (234/2-3-4-5-6-7) (s. 161).*

*Andın song řabīb aytur: Ey hōca, ēmdi bu şatunung oğlan **tuğurmaçqa** řālīh boldı, raşmı arıldı, řālī boldı, ol yağlar cümle sızdı, arıldı (234/13-14) (s. 162).*

toxtatuçı : Sabitleştiren, sağlamlaştıran (Tanrı)

Biy ³ **toxtatuçım**, umsam da xutxaruçım (19v)² (s. 24).

Söviyim seni, Biy, **toxtatuçım** benim, (16r)² (s. 25).

törä : Din; dinî kaideler

Yoḡsa töräsinä Eyämizniñ dir erki anıñ, da töräsinä anıñ sağış etkäy ol kündüz u keçä, (1v)² (s. 2).

Töräsi Eyämizniñ zadasızdır, (27v)⁸ (s. 34).

Törälärindän kensiläriniñ çıḡkay suḡlu, (195r)⁷ (s. 236).

Töräsizläрни körälmädim, da (216v) **törä**ñni seniñ sövdüm (216r)¹¹³ (s. 260).

Töräni toḡruluxnuñ yeberdiñ üstümüzgä bizim, (203r?)²⁸ (s. 312).

ORHUN TÜRKCESİ

OY törü “sözlü yasa, töre; tören, merasim” (s. 177-178).

K(a)ñ(i)m k(a)g(a)n (a)nça il(i)g (KT D16) törüg k(a)zg(a)n(i)p uça b(a)rm(i)ş (KT D15) (s. 28).

M(e)n [t]ürg(i)ş k(a)g(a)nka kız(i)m[(i) n.....] (e)rt(i)ñü ul(u)g törün (a)lı birt(i)m (BK K9) (s. 46).

UYGUR TÜRKCESİ

AY törü (s. 732).

Anı körüp evinteki kişiler ulug (5/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) yığıt sıgıt kılı[p ölügüg] semeklegeli [iltmezken] üç kün ertip ba[rıtı törtünç] kün tangda erte ört turur erken ol beg tirilip kelip örü olurup aş içgü koltı anı körüp kamag kası kadaşı başlap kim ol törüde yığılmış neçe kişiler erti erser .. olar barça korkup belinglep irak tezdiler kaçdılar (4/22-23) (s. 62).

Kirtü ogul .. birök kayu ilig kannıng ili uluşı içinte .. bilser körser kılmışın .. nomsuz törüsüz kılınçig .. raçaşast(i)r törüsinçe .. kavırmış k(e)rgök yazuklap .. inçip yene yaraşmaz (561/7-8-9-10-11-12) (s. 302).

İKP törü; TWYRW “kurumlar, alışkanlıklar, gelenekler, yasa, kamu düzeni” (s. 224).

*Təñrim elig **törüg** ağı barım tutar ağı barım alqınsar el **törü** nəçük tutar biz (IX.1.-2.-3.-4.) (s. 15).*

*Ol ödün tegin inçä tep .. yarlıqqadı bu yertinçü **törüsü** antağ ol amraq yemä adrılur seβig yemä säşilür tep tedi (LXXVIII.2.-3.-4.-5.-6.) (s. 49).*

MS törü “âdet, teâmül; kanun” (s. 482).

*Sen taluy ögüz kıdıǵına ... suv uluş balıqlarıǵ nomça **tö(rüçe)** ötleüyü erigleyü tutǵıl (47/3-4-5) (s. 100).*

*Burқан ıutı kim ıop ... ıamaǵ ayıǵ yavlaǵ **törülerig** yıdı yokı birle üzmelemiş bolur (48/16-17-18) (s. 102).*

SUK törü “gesetz, gewohnheitsrecht” (s. 293).

US törü “obıçay, pravilo” (s. 298).

Üİ törü “töre, kanun, kaide, usûl” (s. 188).

*Ançulayu oǵ adın yoll(a)rning adın nomta ulatıl(a)rta ıılǵuluk **törüsü** yme antağ oǵ (124b/13-14) (s. 63).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT törü “düzen, nizam, görenek, âdet” (s. 647).

Endik kişi ?

*Él **törü** yétilsün*

Toklu böri yétilsün

Kadghu yeme sawılsun (I, 106/8-9-10-11).

*Küç éldin kirse **törü** tünlükten çıkar (II, 18/1-2).*

KB törü “töre, kanun, nizam” (s. 462-463).

Ol ilning bögüsü hâkimi turup

*At urmiş ol ilning **törüçe** körüp (B 27) (s. 6).*

İlig aydı tengri bu künde naru

*Manga birsü tevfiķ kılayın **törü** (6273) (s. 621).*

KTS *törä “yasa, âdet” (s. 273).*

*Bu **törä** ançadın bärü kälmiş turur (29/20) (s. 273).*

***Töräläri** anlarıñ andağ ärdi kim bayram kâlsä uluğ kiçig barça yazığa çıkar ärdilär (38/20) (s. 273).*

HAREZM TÜRKCESİ

KE *töre “töre, adet, gelenek” (s. 644).*

*Uy tewe koylar boğuzlap tã kıyâmetğa teği, bu konuķ tutmaq **töresi** halkğa koğ[ğan İbrahîm] (37v/14) (s. 52).*

*Yūsuf aydı: bizniñ **töremizde** oğrınıñ elin keşmek, berge urmaq, māl almak turur. Olar aydılar: bizniñ yolımızça hüküm kılsañ erkin bar, öz **törençe** hem hüküm kılsañ erkin bar (97r/19-20) (s. 136).*

ME *döre “töre” (s. 116) ; töre “töre, usül, gelenek” (s. 190).*

*Düş kördi dükedi oқıdı **Qur’ännı** (6) keşişdiler, huşümet kılıştılar dörelendi **döreni**, yerince kıldı **döreni**, nişānınca yörüdü (141/5) (s. 60).*

*Süzük kıldı Tanrığa kulluķ **töresin** öre durğuzdı anga (17/6) (s. 34).*

*Oħşatdı keñdü özin anga, oħşadı anga, meңgedi anga dīn **töresin** biliglü boldı dangsuqladı, tangladı, mīzah kıldı (181/6) (s. 69).*

NF *töre “töre, adet” (s. 431).*

*Ve eger ĩmān keltürmesengiz, yıldın yılqa māl béring, taqı bizlerke boy béring duşmanlıqını köngüldin çıqarınq taqı öz **törengiz** tutung (11/16-17) (s. 80).*

*Ve eger qabül qılmasalar, ayğıl kim: Bizke yıllıq māl béring taqı ol **törengiz** üze turung (139/8-9) (s. 98).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC töre [tora, toura / von deutscher hand in tóra verb.; tóra, tóra] “sitte, gebrauch” (s. 251).

İM töre “1. kadınların aybaşı; 2. örf, adet” (s. 609).

*Taqı ayıldı: bizim **töremizde** antda tutulmas namāzdan özge yirlerde andağok (390a/5-6) (s. 398).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL türe “Âdet ve kanun manasınadır, amma imale okunsa adem boyunca düzülmiş kalkana derler ki cenk künlerinde ehl-i cenk anı önglerine dutup cenk iderler ...” (s. 198).

törä bilüçi : Dini bilen, dindar

Bunuñ üçün **törä bilüçi** etärsen yazıxlını, ... ¹² **Törä bilüçi** etär anı yoluna, çaysın ki biyandı (36r)⁸ (s. 46).

Törä bilüçi et meni, Biy, yoluna seniñ (40r)¹¹ (s. 50).

töräçi : Dinî kaideleri koyan (Tanrı)

Ettin yargumnu benim da könülükñü olturduñ olturğuçka **töräçi** toğruluknuñ (8v)⁵ (s. 13).

töräsiz : Dinsiz

Olturğuçına **töräsiz**läriñ ol olturmadı (1r)¹ (s. 2).

Turmagaylar **töräsiz**lä / **Töräsiz**lä turmagaylar alınıa sözüñnüñ seniñ (4v)⁵ (s. 6/7).

Barçası, kimlä ki tözärlär saña, uyalmagaylar, yoısa uyalgaylar **töräsiz**lä boşluılarından kensiläriñ (35v)³ (s. 44).

Töräsizlä arasına men kirmägäymen (37v)⁴ (s. 48).

Aytır **töräsiz** yazıı etmä yüräkinä kensiniñ (55r)² (s. 66).

Töräsizlä sürülgäylär birdän, (62r)²⁸ (s. 76).

Sağındıñ **töräsiz** esiñä seniñ, ki men saña oışagaymen (82v)²¹ (s. 102).

Paııllandım men **töräsiz**lärgä eminlikinä yazıılılarınıñ, (122v)³ (s. 150).

Teñri, **töräsiz**lä turdular üstümä menim, (149r)¹⁴ (s. 180).

Dağı da sınmıyırbiz, yoısa sıngaylar **töräsiz**läriñ yeriñ (157v)¹⁸ (s. 192).

Körgäylär toğrular da färäh bolgaylar, barça **töräsiz** tıııkay ağızın (193r)⁴² (s. 232).

Töräsizläriñ körälmädım, (216r)¹¹³ (s. 260).

Xoluna ıanıñ **töräsiz**niñ da yamannıñ barça yer(204r)gä ııııara berdiñ bizni (203v)³² (s. 312).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY törüsüz (s. 732).

*Ol ança yıl ertginçe birk(e)ye yme **törüsüz** törü kıltukumın ömez m(e)n (547/44-45-46-47) (s. 294).*

*Kirtü ogul .. birök kayu ilig kannıng ili uluşı içinte .. bilser körser kılmişin .. nomsuz **törüsüz** kılınçig .. raçaşast(ı)r törüsinçe .. kavırmış k(e)rgek yazuklap .. inçip yine yaraşmaz (561/7-8-9-10-11-12) (s. 302).*

MS törüsüz “usulsüz, kanunsuz” (s. 482).

*Alķu türlüg törü ... (aşı)lur ökliyürler .. nomsuz **tö(rüsüz)** ... (44/8-9) (s. 97).*

*Kim kayu tınlıglar adın kişining birmeyük adın tavarın oğurlasalar **törüsüzin** küçeyü kunup alsarlar ... (83/52-53-54-55-56) (s. 154).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB törü – süz (s. 463).

Törü yok toķu yok yime kılķ kılınç

***Törüsüz** tapuğçı yaramaz erinç (3739) (s. 376).*

Törüsüzlük ol bu törüçe yorı

***Törüsüz** kişiler kişike ķorı (4603) (s. 462).*

töräsizlän — : Dinsizleşmek

Yazıķ ettiķ biz atalarımız bilä bizim, **töräsizländig** da yañıldıķ (183r)⁶ (s. 222).

Töräsizländig, aşındıķ barça bolup sendän, (203v)²⁹ (s. 312).

töräsizlik : Dinsizlik

Biy Tenrim, egär etsäm bunı, egär bolsa **töräsizliklär** ķoluma menim, (6v)⁴ (s. 10).

Buzuldular da murdarlandılar **töräsizliklär**i bilä kensiläriniñ / kendiläriniñ (15r / 13r)¹ (s. 20/21).

Neçik ki / Neçik bilmägäylär / tanımagaylar barçası, kimlär ki / ki etärlär / xılınıyrlar **töräsizlikni** (15v / 13r)⁴ (s. 20/21).

Axını / Oğlanları **töräsizlikni**ñ talaştırdı / muşxullattı meni (19v / 16r)⁵ (s. 26/27).

Saxlanıyım / Saxt bolıyım **töräsizlikim**dän menim (21v / 17v)²⁴ (s. 28/29).

Xaysılarınıñ ki xolları kensiläriniñ **töräsizlik**tändir, (38r)¹⁰ (s. 48).

Töräsizlik bilä yürügänlärinä körä tölä alarga (40v)⁴ (s. 50).

Töräsizliklärimni yaşırmıyım sendän (46v)⁵ (s. 58).

Sözläri ağzınıñ anı **töräsizlik** da ustalıxtır (55r)⁴ (s. 68).

Töräsizlikimni aytıyım da xayğurıyım yazıxlarım üçün (69v)¹⁹ (s. 78).

Sövdüñ artarlıxını da klämädiñ **töräsizlikni** (74r)⁸ (s. 92).

Töräsizlik bilä başlandım, da yazıx içinä toğurdı meni anam (83v)⁷ (s. 102).

Kölägäsinä xanatlarıñniñ umsangaymen keçkinçä **töräsizlik** (94r)² (s. 116).

Eksildilär tas boldular **töräsizlik**läri üçün, (124r)¹⁹ (s. 152).

Ayttım **törä**(128r)**sizlik**lärgä, ki etmäniz **töräsizlik** (127v)⁵ (s. 156).

Oglu **töräsizlikni**ñ xıynamagay anı (153v)²³ (s. 186).

Tölägäy alarga Biy **töräsizlik**lärinä körä, (165r)²³ (s. 200).

Arttılar mendä **töräsizlik**lä öktämlärniñ, (168r)⁶⁹ (s. 257).

Artarlar salmasınlar xolların kensiläriniñ **töräsizlik**kä (228r)³ (s. 274).

Arxamnı urdular yazıxlılar, uzaç ettilär **tö**(230v)**räsizlik**lärin kensiläriniñ (230r)³ (s. 276).

Bax, ki bar mıdır **törä**(241v)**sizlik** yollarıma menim, (241r)²⁴ (s. 290).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KB törüsüzlük “nizamsızlık” (s. 463).

Törüsüzlük ol bu törüçe yorı

Törüsüz kişiler kişiğe ıorı (4603) (s. 462).

töv — : Dövmek (Metinde: “Tanrı’nın dövmesi”)

Men öldürürmen da tirgizirmen, **tövärm**en da men oñaltırmen (71r)³⁹ (s. 115).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT tög — “döğmek, dövmek, inceltmek” (s. 643-644).

Er tuz tögdi (III, 184/11).

HAREZM TÜRKÇESİ

TQK tög — “dövmek” (s. 158).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT tög — “döğmek” (s. 378).

Timür töggen bilek ming ıurla yahşı, ol ilden kim köğüsde bigge karşı (90/7-8) (s. 44).

Nāgeh bir faķīrni ħalvet yirde taptılar dağı muĥkem tögdiler (152/10-11) (s. 75).

Kİ tövdü “çaldı, vurdu, döğdü” (s. 107).

TZ döğ — “döğmek. *Bk:* töy —, töv —” (s. 166) ; tög — “döğmek. *Bk:* töy —, döğ —” (s. 262) ; töy — “döğmek. *Bk:* tög —, döğ —” (s. 263).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK döğ — “şiddetli vurmak” (s. 434).

*Anlar kim kâfir oldılar érer anlara andan ötürü kim işlediler **döğici** ‘azābı (267a/2) (s. 139).*

KT döğ — “dövmek, vurmak” (s. 161-162).

*Dakı ol iki kim ya ‘nî er avrat, işleyeler anı, sizde; incidün ol ikiyi ya ‘nî sögmeg-ile, buşmağ-ıla, **dögmeg-ile** (4/16) (s. 59).*

*Dakı hemîşe olalar, anlar kim kâfir oldılar, irer anlara, andan ötürü kim işlediler: **döğici** azab; yâ iner yakın, saraylarına ya ‘nî illerine; tâ gele Tanrı va ‘dası ya ‘nî Mekke fethi, yâ kıyamât günü (13/31) (s. 192).*

töz — : İnanmak, tevekkül etmek

Barçası, kimlär ki **tözärlär** saña, uyalmagaylar, ⁵ Tenri xutxaruçım da men saña **tözdüm** kündüz hâr sahat (35v)³ (s. 44).

Zadasızlar da toğrular ülüşlü boldular maña, da men saña **tözdüm** (37r)²¹ (s. 46).

Töz Eyämizgä da smılı bol, xuvatlınsın yüräkiñ, da **töz** Eyämizgä (40r)¹⁴ (s. 50).

Boyumuz bizim **tözsün** Eyämizgä, (49v)²⁰ (s. 60).

Evet kimlär (60v) **tözärlär** Eyämizgä, alar meñarirlär dünyäni (60r)⁹ (s. 74).

Töz Eyämizgä da saxla yollarıñ anıñ, (62v)³⁴ (s. 76).

Tözmäx bilä **tözdüm** Eyämizgä, (65v)² (s. 80).

Tözgäymen / **Töziy**im atıña seniñ, zerä tatlisen alnına ariläriñniñ / ariläriñniñ seniñ (86r / 66r)¹¹ (s. 106/107).

Uyalmagaylar benim üçün, kimlär **tözärlär** saña, Biy, ⁸ Seniñ üçün **tözär** edim azarlamaçka, (112v)⁷ (s. 138).

Boyumnı benim, azarlamayka **töz** yüräkim benim (113v)²¹ (s. 140).

Töz maña da çıxarma meni yarın künlärimä benim, (174r)²⁵ (s. 210).

Tözdüm xutxarmayına seniñ, Biy, da buyruxuñnu seniñ süvdüm (175r)¹⁶⁶ (s. 267).

Seniñ atıñ üçün **tözdüm**, Biy, **tözdü** boyum sözünä seniñ, (231r)⁵ (s. 278).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT töz — “soğuktan acıkmak” (s. 648).

*Er tumluğka **tözdi** (III, 182/9).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE töz — “dayanmak, tahammül etmek” (s. 646).

*Yūsufnı belāğa kiwürdi yana **tözmedi** öltürgey tēp katıg korktı ve al kılıp zindānğa yol körgüzdi (83v/19-20) (s. 116).*

NF töz — “dayanmak, tahammül etmek” (s. 432).

*Ėmdi ‘Ukāşe Peygāmbardın qışāş qılır tēdi erse, Fātıma aydı: ‘Ukāşening köngli neteg **tözer** Peygāmbarnı urmaqqa? (86/6-7) (s. 63).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC töz —, - er [tox —; toxar / tøs —; tøser] “leiden. leiden ertragen, es aushalten ‘durare’. ‘substinere’. ‘sufferre’ ” (s. 252).

GT töz — ? “sabır ve tahammül etmek ?” (s. 378).

*Közüng aç uyğudan ay ādem oğlı, seni kimden kisip kimge **tözüpsen**(?) (343/1-2) (s. 171).*

Kİ dözdü “sabır ve tahammül etti” (s. 36) ; tözdü “sabretti, tahammül etti” (s. 107).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL tözmeding “Kâf-i Acemî ile sabr etmeding demekdir ...” (s. 203) ; tözgeymü “Kâf-i Acemî ile sabr idib takat ketüre mi demekdir ...” (s. 203).

BD töz — “sabretmek, dayanmak, tahammül etmek, katlanmak” (s. 431).

Çün yığı yaqmas ol aynıng cevriğa töz yıqlama

Ay yüzini körmek ister bolsang iy köz yıqlama (361) (s. 271).

tözdür — : İnanırmak

Tözdürmä niyätiniñni seniñ da kerı etmä yarlıgamaçıñniñni seniñ bizdän (204r)³⁴ (s. 313).

Tözdürdü öktämlikin fikirlärindän yüräklärniñ, (207r)⁵² (s. 315).

tözmäx : İnanç

Tözmäx bilä tözdüm Eyämizgä, (65v)² (s. 80).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tözmek “suferta” (s. 252).

tözümlük : Ümit; inanç

Tözümlükü miskinniñ / miskinlärniñ tas bolmagay soñğuga dirä / meñilik (10v / 9v)¹⁹ (s. 14/15).

Xaytıp, kimdir **tözümlük**üm benim egär sen bolmasaŋ, Biy, ya bolmaıı xuvatımniŋ, egär sendän bolmasa? (64^av)⁸ (s. 80).

Tek yalgız Tenrigä hnazat bol, boyum benim, zerä andandır maŋa **tözümlük** (100v)⁶ (s. 124).

Sensen **tözümlük**üm benim, Biy, (116r)⁵ (s. 144).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tözümlük [tøzvmlyk] “geduld, ‘paciencia’” (s. 252).

tüz : Düz, doğru

Toğruluxu Eyämizniŋ **tüzdür**, da färäh etär yüräkni, (22r)⁹ (s. 37).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY tüz “barışık, uyumlu” (s. 180).

*B(e)gl(e)ri y(e)me bod(u)nı y(e)me **tüz** (e)rm(i)ş* (KT D3) (s. 24).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY tüz (s. 751).

*Törtünç ol il uluş iyesi il kan üç üdler içinte turkaru tört ulugları **tüz** yorigay* (90/15-16-17) (s. 102).

*Artamaksız mengülüg nomug artamaksız mengülüg asıgıg birtemleti tanuklayu y(a)rlıkadı erser ançulayu ok yme biz umugsuz kangım idege (?) toyın ögim sundarı azgançeçek terim imerigm[e] alku kamag tınl(ı)glar birle bu kamag biş ajun tınl(ı)g oğlanların birle iş alınıp monçulayu yig başdınkı köni **tüz** tuymakıg tuyup üzeliksiz üstünki yig burkan kutın bulayın* (173/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11) (s. 135).

MS tüz “düz, temiz, saf” (s. 489).

Ƙamağ (t)ınlıglar öze tüz uluğ yarlıƘançuçı (bi)lilig erür (48/20-21-22) (s. 102).

Öküş yalangıklarığ özümüz ölürdümüz öküşüğü adnağuka ölürgeli aydımız .. ölürü turmuşın körüp ögirdimiz sevintimiz ölüerdeçi kişiler birle tüz köngüllüğü botlumuz (78/49-50-51-52-53-54) (s. 145).

Üi tüz “düz, doğru” (s. 192).

Neşegin tiptiser tuşulup öngl(e)r alƘınmaz üçün bo yorgüçi kök ƘalıƘnıng bar anıng iki törlüğü yörüğü. 'Eng ilki tüz tözin tuşa. İkinti iş işlemin tuşa (105a/9-10-11) (s. 39).

Erksinme atl(ı)ğ basuşı uğrayu tüş birü turur üdte eksük bolmağ üze ol tüz arası basuşı alku biligl(e)r turmaz üçün aşı bolmuş ol Ƙorulmuş örlüşmiş tip (122b/2-3-4-5) (s. 60).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT tüz “düz” (s. 679-680).

Bulnar mini ulas köz

Kara mengiz kızıl yüz

Andın tamar tükel tüz

Bulnap yana ol kaçır (I, 3-4-5-6).

Büş ernğek tüz ermes (I, 121/8).

Tegme kişi öz bolmas, yat yaguk tüz bolmas (I, 433/7-8).

IKT tüz “right” (s. 300).

Ƙılğıl bizing ara ham sizing ara bir va'da ... tüz yärkä (20/58) (s. 300).

Bolğay kim İdim köndürgäy meni tüz yolqa (28/22) (s. 300).

Köndür bizni tüz köni yolqa (38/22) (s. 300).

KB tüz (1) “düz, düzgün, doğru, aynı, uygun” (s. 483).

Ƙamuğ üç ağaklığ köni tüz turur

Ƙalı bolsa tört kör bir egri bolur (804) (s. 97).

Ƙayu tüz emitse turumaz tüşer

Ƙayu neng köni bolsa tüşmez (807) (s. 98).

Törü tüz yoritğıl buğunğa köni

Kününg eğgü bolğay könilik küni (1374) (s. 155).

Begig Ƙoşni Ƙılma ya yağğun ögüz

HışarƘa yaƘın turma ay köngli tüz (4546) (s. 456).

Et öz tüz tilese havaş boynı sı

Havaş ölsa könlür et öz egrisi (5474) (s. 544).

KSK tüz “doğru, düz” (s. 625-626).

Kim tığşürsä Ƙärtgünmäkligni Ƙärtgünmäk birlä azdı oƘ tüz yoldın (2/108) (s. 12).

Ağırlıđ aylar tüz tănäşig kim tändin Ƙäçsä silär üzä (2/194) (s. 21).

Ol kün säwär anlar kim tandılar boyun Ƙardı yalavaçƘa äđer tüz Ƙılsa anlar birlä (4/42) (s. 59).

Äđer olar aysalar eşit(t)imiz boyun berdimiz eşitgil bağğıl biziñkä yegräk bolğay ärdi anlarkä tüzräk köniräk yoğ kim sürdi olarnı tañrı kafirlikleri birlä Ƙärtgünmäslär mäđer az (4/46) (s. 59).

Färmanlamas miz bir ätözkä mäđer ummişinça Ƙaçan aysa silär köni tüz etiñlär näçä ymä ärsä yawuğluk idisi tañrının bağığı tükäl Ƙılıp başƘa elätiñlär (6/152) (s. 105).

KTS tüz “1. düz, doğru, uzun, âdil; 2. düzlük, ova, düz yer” (s. 282).

Boyi tüz yüzi körklüğ (138/1) (s. 85).

*Yürir mu tüşkânin yüzi üzä yol bulmayın rast ya yürir mu **tüz** köni yol üzä... (98/17) (s. 282).*

HAREZM TÜRKCESİ

KE tüz “aynı, uygun; düz, düzlük arazi” (s. 663).

*Ol Şeddādınñ ‘Umlāķ atlıg oğlı bar erdi, Ya ‘ķūb rūzgārında miñ beđi bar erdi, bu miñ beğni ündedi aydı: maña bir kēñ **tüz** yazı, sađ topraklıķ yēr hāşıl kılıñ (62v/3-4-5) (s. 86).*

*Yarlıg ķeldi: ey feriştelər bu ķullarımınñ tilleri, köñülleri birle **tüz** ermes (154r/14) (s. 219).*

ME düz “düz, doğru, uygun” (s. 117) ; tüz “düz, doğru, eşit” (s. 192).

*Bu neme **düz** kelmez bu bahāķa küçge öçeşti anıñ birle, küç teñgeşti anıñ birle (127/2) (s. 57).*

***Tüz** ķeşti bıyıķın, túbine kıra ķeşti bıyıķnı ķatıđlıķ kıldı anga (58/7) (s. 42).*

*Erklig boldı nērse üze ķandı şıwdın köñüldi egri, **düz** boldı dođruluķ, düzlük ol yaratığı **tüz** kişi (154/1-2) (s. 62).*

MM tüz “düz, doğru” (s. 265).

Metā ‘ bende ğalle tawar ey bözi

Ķatır hem hımārda zekātınñ sözi

Tutar bolsa munlarnı satmaķ üçün

*Bérür cümlesindin zekātınñ **tüzi** (193/1-2-3-4) (s. 120).*

NF tüz “dürüst, hilesiz, düz, düzgün” (s. 443).

*Anlar taqı sizdin alđan mällarnı sizke qaytarsunlar taqı ewlerini cümlesini qaytarsunlar taqı anlar bu ğanımat mālı birle öz esbāblarnı qursunlar ve eger tilesengiz bu ğanımatnı **tüz** qısmat qılayın taqı anlar*

bayaqı sizing éwingizde oltursunlar, tédi erse, enşārīlarning uluğı Sa'd ibnü 'Abāda taqı Sa'd ibnü Ma'āz aydılar (256/6-7-8-9) (s. 177).

Ékinçi ol yerde Tangrı te'ālā qulıdın rāzī bolur kim mu'mınlar yığılışıp camā'at birlle, imām şaflarını tüz qılıp farīza namāzını edā qılsalar, Haq tvt ol qullardın rāzī bolur (313/14-15-16) (s. 217).

TQK tüz “1. doğru; 2. adil ve doğru; 3. sapasağlam, sağlıklı, düzgün; 4. orta, mutedil, dengeli, ölçülü; 5. eşit, müsavi” (s. 163).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC tüz [tux / tvz, tuz, tus] “ flach, eben; steppe; ‘panus’; ‘desertum’; gleich, ‘equalis’; ‘glicch’; gerade, richtig, ‘rectus’ ” (s. 261).

GT tüz “düz” (s. 382).

Kim irte oğul kız turup ni yigey, anıng tã'ati pes niçük tüz bolur (146/1-2) (s. 72).

Bilürseng kim kılıp bir hīleni yüz, biling bükrülgeni bolmas yana tüz (272/1-2) (s. 135).

KF tüz “düz, doğru” (s. 1074).

Dördünçi dürlü rişvet, ol rişvetdür kim bir kişi rişvet māl virür. Hattā kendünün işi tüz olmağ için sultān katında. İmdi bu rişvet dağı halāldur virgen kişige, harāmdur ol alğan kişige (110a/23-24-25-26) (s. 260).

TZ tüz “?” (s. 268).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV tüz “düz, doğru; eşit, denk” (s. 894).

Zülfüng igrilik kading tüzlükdedürler iyle kim

Sünbül irmes munça igri serv irme sança tüz (219/2) (s. 181).

Qademni faqr tarîkıda her taraf urma

Tüz iyle kat'ki bardur besî hañar her yan (478/6) (s. 392).

LÇ tüz “düz, müstakim, sahîh, doğru, sabır, istikâmet, kazâ ve dürüst”
(s. 117).

LD tüz “düz” (s. 683).

Sening otluğ közüng sihri mini köydürdi sevdâdın

Kaşing hem igrilik birle tüz itti 'ömr bünyâdın (1361) (s. 149).

Oğ tig mini ol ğamze cefâ birle tüz itgeç

Bildim ki yırağ salgusı bir kün kaşı yası (2143) (s. 233).

ŞHD tüz “düz, doğru” (s. 652).

Dilrübâlar kirpüginging bir hayâlin aytayın

Kaysısı tüz oğ ise kaysı biri peykân irür (59a/5-6) (s. 139).

Zâhiding sözi bile tüz toğrı yoldın çıkmasam

Bar durur meyhâne yolunda kilişim barışım (103b/6-7) (s. 189).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT düz “düz” (s. 187).

*Dakı yir virdi size yirde; tutarsız düz yirlerinden köşkler, dakı
yonarsız dağları evler (7/74) (s. 119).*

*Bayık uşbu Kur'an, toğrı yol gösterür ana kim, ol düzirekdür
maslıhatlurakdur; dakı muştılar mu'minlere, anlar kim işlerler eyü işler (17/9)
(s. 219).*

U

ulu : Ulu, büyük, yüce; kutsal; esma-i hüsnâ'dan (= Allah'ın "El-Azîm", "El-Kebîr" sıfatları)

Ağındı **ulu** yaxşı tirlikiñ seniñ (8v) dağı biyik köktän, (8r)² (s. 12).

Olturur ulama **ulular** bilä yapux öldürmä zadasızni (11v)^{29/8} (s. 16).

Yarğu etmägä öksüzgä da yarlıga, ki dağı artıx adam **ulu** sözlämäxiñ kensiniñ uzatmasın üsnä yer yüzünüñ (12v)^{39/18} (s. 16).

Tas et, Biy, barça ustat ağızni, da **ulu** sözlü tilni (14r)⁴ (s. 18).

Uludur hörmäti / haybatı anıñ xıtxarmaxıñdan / xıtxarmaxıña seniñ, haybat / haybatni da **ulu** menjärmäx / könänmäxni xoğaysen üsnä / üstünä anıñ (29v)⁶ (s. 38/39).

Ulu tayaxıñ da kavazanıñ, alar övündürgäylär meni (34r)⁴ (s. 42).

Yixövdä **ulu** alğışlıyım seni (26r)²⁶ (s. 43).

Ulu yıgınlarda alğışlagaymen seni (38r)¹² (s. 48).

Avaz[ı] Eyämizniñ **ulu** tiyişlik bilä (41v)⁴ (s. 52).

Ulular miskinländilär, (50v)¹¹ (s. 62).

Tapungaymen saña, Biy, **ulu** yuxövlärdä, (54r)¹⁸ (s. 66).

Kiysinlär uyatni da heçlikni, kimlär ki üstümä benim **ulu** sözlädilär ²⁷
Ayt kaylar hər sahat: **uludur** Teñri, (54v)²⁶ (s. 66).

Süvünçlük berdim artarlıxıñni seniñ **ulu** yuxövlärdä, (66v)¹⁰ (s. 82).

Ayt kaylar hər sahat: **uludur** Teñri, (67v)¹⁷ (s. 84).

Biy biyiklängän da xorxulu, xan **ulu** üsnä barça yerniñ (76v)³ (s. 94).

Uludur Biy da alğışlıdır asrı şähäriñä Teñrimizniñ bizim, ari tağıniñ anıñ
³ Bazıx tib, sövünsün sövünmäx bilä barça yer, tağları Sionnuñ, yarımkeçä sarı şähäri **ulu** xanıniñ (77v)² (s. 96).

Xuvatiñni seniñ ¹⁹ da artarlıxıñni seniñ biyiklikkä dirä, ki ettiñ **ulularnı**,
Teñri, kim oğşar saña? (117v)¹⁸ (s. 144).

Kimdir Teñri **ulu**, neçik Teñrimiz bizim? (130v)¹⁴ (s. 160).

Ulusen sen, Biy, (148v)¹⁰ (s. 180).

Neçik ki **uludur** işiñ seniñ, Biy, (161v)⁶ (s. 196).

Teñri **uludur** Biy, çan ulu üsnä barça dünyäniñ (165r)³ (s. 200).

Ulundur işi Eyämizniñ, (198r)² (s. 238).

Men bildim, ki **uludur** Biy, da Biy **uludur** barça gurk'lardan (234r)⁵ (s. 282).

Ulundur haybatı Eyämizniñ, (238v / 189r)⁵ (s. 286).

Ulundur Biy da alğışlıdır asrı, (248v)³ (s. 298).

Ulundur Biyimiz bizim da **uludur** çuvatı anıñ, (251v)⁵ (s. 302).

ORHUN TÜRİKÇESİ

OY ulug "ulu, çok büyük" (s. 181).

*(A)nta kisre y(i)r b(a)y(i)rku[u] **ul(u)g** irk(i)n y(a)gı boltı (KT D34)*
(s. 32).

*M(e)n [t]ürg(i)ş k(a)g(a)nka kız(i)m[(i) n.....] (e)rt(i)ñü **ul(u)g***
törün (a)lı birt(i)m (BK K9) (s. 46).

UYGUR TÜRİKÇESİ

AY ulug (s. 758-759-760-761).

Tükel bilge t(e)ngri t(e)ngri burkan monçulayu y(a)rıkadukda ötrü
ol gr(a)tırakut tag töpüsinteki yığılmış üstün t(e)ngri altın yalanguk ulatı tolp
*kamag tirin kuvrag anıñ arasında teg erser belingteg bir ertingü **ulug** bedük*

*y(a)ruklug tilgen içinte bir angsız **ulug** t(e)ngri burkan nom nomlayu oluru y(a)rlıkamışın körtiler (188/7-8-9-10-11-12-13-14-15-16) (s. 141).*

*Ülgülençsiz tenglençsiz **ulug** bedük tering bilge biliglerig toşgurmak tüketmek p(a)ramıt timek savning yörügi erür (309/19-20-21-22) (s. 192).*

*Sansız tınl(ı)glarig sansar emgekintin ozgurup nırvan mengisinge tegürgülük küç kūsünke teggülük buyanlık **ulug** bedük yükmekig yüker (421/16-17-18-19) (s. 242).*

*Ol iki oglanı yme tavrata barıp bo savlarig tüzü tüketi **ulug** atalarına ötünüp ol yanlarka kömen aş yüdtürüp ... ataların tapa kelti (605/9-10-11-12-13) (s. 319).*

IB ulug “ulu, büyük” (s. 62).

***Ulug** eb örtenmiş. Katinga tegi kalmaduk, bükinge tegi kodm[ad]uk tir (9) (s. 19).*

İKP ulug (ullug?); WLWX “büyük, ulu, seçkin, başkan” (s. 161).

*Ol ödün ağıçı **uluğ** qanqa inçä ötünti täñrim ağılıq quruğ bor(?) qalır ağı barım alqınsar ußatsar (VIII.1.-2.) yazuqqa tüşä täginmägäy ertimiz täñrim (VII.7.-8.-9.-10) (s. 14).*

***Uluğ** küçlüğ qutluğ bodısaßatlar ermäsär bu yerkä näng tägmägäy erti (XLV.2.-3.-4.-5.) (s. 33).*

MS ulug “büyük, ulu; pek, çok” (s. 491-492).

*Kim hormuzta tengri(te) ulatı **uluğ** küçlüğ tengri(ler) kirit atlığ dıdımlığ başları öze yinçürü töpün yükünmiş tözün bursong kuvrağ erdni kutinga men kirtülüg upası (bo)z bay tirek yidleg birle (i)lgimizni kavışurup töpümin (yir)ke tegürüp ayayu ağırlayu (yinçürü) (y)ükünür men (2/52-53-54-55-56-57-58-59-60-61) (s. 43).*

Tağı yime kalmış buyruklar yime öküş ajunlarda üç erdni ögüg kangıg tapınmış udunmış üçün burқан körkin itip vrhar yirin sipirmiş üçün

nom işidip nom bitig bitimiş üçün ton etük aş içgü buşı birmiş üçün ... çikin etüzlüg **uluğ** (tegi)mliġ arhantlar bolurlar (50/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10) (s. 103).

Anta basa **uluğ** bedük bazқанların tokıyurlar (82/48-49) (s. 152).

Anta (ötrü) kün küninge tang ... turup yangı arıġ kedim ... kedim ...liginte ... tütsüġlük tutup evining қаpaġında **uluğ** ağır ayamaқın kelteçi dıntarlaraġ ... erti ... (94/1-2-3-4-5-6-7-8) (s. 167).

SUK Uluğ “personenname” (s. 296) ; uluğ “groß; großer, vorgesetzter” (s. 296).

US uluğ “velikiy, bolşoy” (s. 301).

Üi uluğ “ulu, büyük” (s. 195).

Azuça yme bo erür üçün şast(i)rning yangı kibi ötrü yme sözleser **uluğ** şast(i)r tip kergekinçe tükel uqıtu kergek tört törlüg noml(a)rıġ (100b/9-10-11) (s. 33).

Alku **uluğ** şast(i)rl(a)rta bo şast(i)r artuқraқ **uluğ** erür (100b/14-15) (s. 34).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH uluğ “ulu, büyük” (s. LXVII).

Ölüġdin tirig hem tirigdin ölüġ

Çıkarur körür sen munı keç anga

Ölüġlerni tirgüzmek asan anga

Bu қудрет іdisi **uluğ** bir bayat (17-18-19-20) (s. 42).

Uluğsınma zinhar **uluğ** bir bayat

Uluġluқ mening siz alınmang tidi (283-284) (s. 63).

Küdezgil aya dost **uluğlar** haқın (345) (s. 68).

Uluğka kiçigke sılıġ kıl sözüng (356) (s. 69).

DLT ulug “ulu, büyük, yüce; büyüklük, ululuk. *Bk. Düzelt. uluğ*” (s. 691) ;
uluğ “ulu, büyük, yüce; büyüklük, ululuk. *Bk. ulug*” (s. 691-692).

Algıl ögüt mendin oğul erdem tile

*Boyda **uluğ** bilge bolup bilging ula (I, 51/15-16).*

***Uluğ** Tenğri ağırladı*

Anın kut kıw türi togdı (I, 301/1-2).

***Uluğ**ni uluglasa kut bulur (I, 304/16-17).*

*Er **uluğ** tındı (II, 28/2).*

IKT uluğ “great, old, o monstrous thing” (s. 304).

*Atamız **uluğ** awınçqa turur (28/23) (s. 61).*

*Yaşru sözlägli boldılar; aydı **uluğ**ları (12/80) (s. 304).*

*Käräkmäz kim nikāḥ qılsa siz anıng juftlarını anda kiğın hamēşa; ol
ärür Tangrı üskindä **uluğ** (33/53) (s. 304).*

*Olarqa anı kim tiläsälär İğiläri üskindä; ol, ol **uluğ** artuqluq turur
(42/22) (s. 304).*

KB uluğ “ulu, büyük” (s. 493-494).

*Tağı sansız seşam-ü dürud ḥaḳlarda yigi yalawaçlarda ödrüntüsi
uluğ sawçısı muḥammed-i muşṭafa öze bolsun (A 5-6-7) (s. 1).*

*Yime bu kıtabқа at urmış **uluğ***

Bayat yarlıkasu ol eğgü kuluğ (B 32) (s. 6).

***Uluğ** künde körkit olarnıng yüzın*

Eliğ tuttaçı kılığıl eğgü sözin (32) (s. 20).

*Ayur ay bağırsaқ içim sen **uluğ***

Ağır kıldıng ilde bu yunçığ kuluğ (3117) (s. 319).

***Uluğ**lar sözin tut yumuş kıl yügür*

***Uluğ** sözi tutsa tilekke tegir (4179) (s. 421).*

KSK uluğ “büyük, ulu” (s. 630-631).

*Başlar miz törütgän ägtülägän **uluğ** idi atı birlä rüzī bergän kamuğ täpräniğlilärkä anar kertgünün seni yarlıkadaçı (2/1) (s. 1).*

*Taķı anlarınıñ mänzägi kim nafaķa kılurlar mällarını tiläyü tanrı hoşnudluķını bütün tutmaq özlärindin bir büstän mänizlig bir bädük täpä tüzü tägsä anar **uluğ** қatreliğ yağmur bersä yemişni ekki anıñça (2/265) (s. 30).*

*Yemänlär olarınıñ tawarlarını silärniñ tawarlarıñız birlä. Ol ärür yazuķ **uluğ** (4/2) (s. 54).*

*Ägär äwrä yansalar ayğıl tap maña tanrı yok idi mägär. Ol anıñ üzä köñül urdum ol turur **uluğ** taht idisi (9/129).*

*Ägär yüz äwürsälär män қorқar-män silär üzä **uluğ** kün қınındın (11/3) (s. 157).*

*Aydılar ay ‘azīz-i mısr çın aña ata turur pīr **uluğ** (12/78) (s. 173).*

*Käldi tanrı yarlığı ewdürmänlär anı. Anıñ arığlıķı **uluğ** yüksäk ol anıñdın kim ortak қatarlar (16/1) (s. 191).*

KTS ulu “bak. uluğ” (s. 286) ; uluğ “büyük, ulu, yüce, yetişkin” (s. 286-287).

*Bular iki kel wä tarazu tutar ärdilär **ulusı** birlä alurlar ärdi kiçigi birlä bärürlär ärdi (127/7) (s. 286).*

*Қođmas bir kiçig yazuķ ab yämä **uluğ** yazuķ (4b/4) (s. 286).*

*Töräläri anlarıñ andağ ärdi kim bayram kälsä **uluğ** kiçig barça yazıģa çıkar ärdilär (38/20) (s. 286).*

*Bir **uluğ** taş kötrüb yılan taba yüridi (129/11) (s. 286).*

***Uluğ** atañ yamliħa män män turur (9b/23) (s. 287)*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML ulug “1) bir kavmin büyüklüğü; 2) sadece büyük” (s. 80).

KE ulu/ıg/ķ “büyük, ulu; ulu kişi, önder” (s. 667-668).

*İllā Lūṭ peygamber ğarīb erdi, kavmi arasında Şālih olarnı ĩmānġa ündedi ‘azābdın korkutdı (34v/1-2-3-4) uçmaġa ümīd bērdi, edġülük birle öġüt bērdi, erklik birle sözledi kabūl kılmadılar Şālihni unamas boldılar, kamuġları kēneştiler Şālihni özümüzdin ümīdsiz kılalıñ tēdiler, bu bizdin **uluġrak** tururlar ġaseb ve neseb içinde munı öltürse bolmaz (34r/22) (s. 48).*

*Anası aydı: ey oġlum: atañ mundaġ türlüġ buzaġunı taġda seniñ üçün koymış erdi anda barıp İdi ‘azze ve celleniñ **uluġ** atların okusañ şāyed kim bulġaysen (128v/2-3) (s. 180).*

*Ol kelgen kāfirlerde ēki **uluġı** bar erdi, Lūṭ ēkeġüġe aydı: bu ēki kızlarımni cūftlük bēreyin tēdi, bularnı def‘ kılıñ (60v/7-8-9) (s. 83-84).*

*Yana aydı: öltürmek, kan kılmak **uluġ** yazuġ turur, ġuduġġa kemişeliñ tēp kēneştiler (68r/11-12) (s. 94).*

ME ulu “büyük” (s. 194) ; uluġ “büyük” (s. 194).

*Munglu tēdi anga, ‘āciz kıldı anı ġarı boldı tişi, yan başı **ulu** boldı (76/8) (s. 45).*

*Sēwünçlü kıldı anı, sēwündürdi anı **uluġ** baġşış bērdi anga, bērnesin **uluġ** kılu bērdi anga (27/7) (s. 36).*

*Tēgürdi anga sözni, **uluġlar** sözin tēgürdi **uluġlarġa** (61/8) (s. 42).*

*Suwarıştılar, içkü içrüşdiler saġġaştılar **uluġ** turur Tañrı, yükey erür İdi (206/5) (s. 74).*

MM uluġ “yüce, büyük, ulu krş. uluġ” (s. 266) ; uluġ krş. uluġ (s. 266).

Berāt ottuzınçı tüninde kamuġ

*Kerek çıksa taşġa kiçig hem **uluġ***

Oruç ayı izdeyü sünnet érür

Resül sünnetinge bu ten cān yuluġ (164/1-2-3-4) (s. 116).

Ataġa revā yok anaġa taķı

Oğul ahtıg **uluğ** néçe asraqı

Atanıñ atası atası néçe

Ötesi ötesi bar érse baqı̄ (231/1-2-3-4) (s. 126).

NF uluğ “büyük, ulu; yaşça büyük olan; aziz, eşraftan kimse, önde” (s. 446-447).

Uluğ yaşlıg turur, éki közi körmes bolup turur (8/14) (s. 6).

Peyğāmbarlarning hatamı sen bolğay-sen, velīkin cümle peyğāmbarlarning **uluğı** sen bolğay-sen (9/1) (s. 6).

Başraning **uluğları** da‘vat qılıp ünderler, ol taqı barur taqı aşlarını yeyür, tédiler erse, ‘Osmān ibnü Hanīfke va‘z qılıp bitig ıda bérđi, velīkin ma‘zūl qılmadı (146/6-7-8) (s. 102).

Aning aḥvālını mundağ kördük erse, bizlerke taqı mundağ (239/1-2) iş bolmasun tēp sening qahrıngdın qorqup yığlayur-biz, tédiler erse, Haq te‘ālādın ḥitāb keldi kim: Ey ékki **uluğ** ferīşteler, zīnhār ve zīnhār qorquğ içinde bolung, benim qahrımdın imān bolmang, fāriğ turmang, tēp aydı (238/17) (s. 165).

Peyğāmbar ‘as aydı: Ādem oğlınıñ andağ **uluğ** yazuqları bar kim, ol yazuqlarını hēç neerse kétermez (275/10) (s. 190).

Peyğāmbar ‘as aydı: Neme yawuz qul turur kim mütekebbir bolğay hem taqı zālīm bolğay, **uluğ** Tangrını unutğay; taqı neme yawuz qul turur ol kim yörimişte küwenü yörigey taqı könglinde uluğ bolğay taqı yüksek Tangrını unutğay; taqı neme yawuz qul turur kim ol qul kim ‘ömrini sehv birle taqı gāflat birle keçürgey taqı gūrda çürüp eskirip yatmaqını unutğay; taqı neme yawuz qul turur ol qul kim ḥalāyıq üze uluğsınğay taqı ḥaddın keçgey taqı ol nuḥfadın yaratılğanını unutğay taqı āḥir gūrda çürigenini hem unutğay, tep aydı (376/8-9-10-11-12-13) (s. 261).

TQK uluğ “1. büyük; 2. üstün, büyük, yüce; 3. ağır, güç, zor; 4. yaşlı, ihtiyar; 5. reis, büyük şef; 6. efendi, sahip; 7. efendi; koca, zevc; 8. büyüklük

taslayan, kibirli; 9. büyük kabahat, büyük günah; 10. yüksek, büyük, yüce 'esma-i hüsnâ'dan (s. 165).

YB ulu "ulu, yüce krş. uluğ" (s. 238); uluğ "ulu, yüce krş. ulu" (s. 238).

*Bismi'llāhī'r – rahmānī'r – rahīm bi'l – kuvveti'l – aḥadiyye ve'l – mu'cizeti'l-muḥammediyye mengü Tengri küçinde Muḥammed resūlū'llāh vilāyetinde ḥācī girey sözim o **uluğ** ulusning tümen ming yüz on oğlanlar begleringe basa kırım tömenini bilgen iminek başlıg daruğa begleringe ... dīvān bitkeçileringe **ulu** tamğa üstinde turğan aḥmed ḥoca ḥācike ... (K. I. 1-2-3-4-5-6-7...11-12) (s. 112-113).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ulu [vlu; olu; oulu / ulu, vlu] "gross, 'magnus', 'gros'" (s. 265).

GT ullan "büyük, ulu krş. ulu, uluğ" (s. 383) ; ulu (ullan ?) "büyük, ulu krş. ullan, uluğ" (s. 383) ; uluğ "büyük, ulu krş. ulu, ullan" (s. 383).

*Kerimü'n-nefs şāhib(i) ḥulḳ beyük himmetli alçaḳ köngüllü, **ullanğa** kiçige i'zāz ve ikrām ve iḥsān kılip, ḡaybetlerinde ḡaberin sözler idi bir kün melik (69/7-8-9) (s. 34).*

*Bir **ulu** şeyḡka sordılar taşavvufning ḡaḳīḳatı ni turur (144/4-5) (s. 71).*

*Saḡīlerning ilinde bir direm yoḡ, ḡanılerde derāhim çok kerem yoḡ, çün men **uluğlar** ni'meti bilen beslenip tururmen (301/5-6) (s. 150).*

İM ulu "ulu, yüce" (s. 611) ; uluğ "ulu, yüce" (s. 611).

*Rāstı uçmak müştāk turur sizge tip, köp kılingız ayıtmaḡnı: arıḡlık Tengri'ge taḳı ögmek Tengri'ge taḳı Tengri'den özge Tengri yoḡ taḳı Tengri **ulu** turur taḳı ḡāḳat yoḡ (39b/1) taḳı kuvvet yoḡ meger kim Tengri Te'ālā turur (39a/7-8) (s. 169).*

*Taķı Muħammed ayıttı: ‘öşr vācib bolur kaçan kim irişse çıķan nerse biş ‘adedge anıń **ulusuna** ol nerse kim taķdīr kılnur anıń birle anıń nev‘i i‘tibār kıldı İmām Muħammed mamuķ içinde biş yükke yitse tip her bir yük üç yüz menn turur (256a/3-4-5) (s. 305-306).*

*Başladım **uluğ** Tengri atı birle, kamuğ ‘ālamğa rızķ birgen Tengri, hālīş mü‘minlerni yarlıķağan Tengri, cem‘ ögmeklik ol Tengrige kim, köndergen turur tüz yolğa taķı toğru yolğa, kim ol saklağan turur yazuķdan taķı yawuzluķdan (1b/1-2-3) (s. 148).*

*Anıń üçün kim ‘Āyişe‘ning berī bolmaķlıķı zineden şābit boldı Tengri Te‘ālā‘ning kitebi birle, rāstı ol delīl-i kaç‘ī turur hılāfınça özge hatunlarınıń berī bolmaķlıķı zineden kiteb birle sabit bolmadı rastı özge hatunlarınıń berī bolmaķlıķı şābit bolmadı Tengri Te‘ālā‘ning kitebi birle bolmas anlar sögmek zine birle yalğan kıлмаķ Tengri Te‘ālā kitebini, rāstı bolur anlar haķķında yalğan bolur taķı yalğan çatmaķ bolur anlar öze, mürtekib bolur **uluğ** yazuķğa taķı müsülmān kişi **uluğ** yazuķķa mürtekib bolmak birle kāfir bolmas niçe kim anı hālāl körmese (15b/2-3-4-5-6) (s. 155).*

*Taķı Ebū Yūsuf taķı Muħammed taķı Şāfi‘ī ayıttı: kaçan anı ursa bir uluğ taş birle, yā bir **uluğ** aģaç birle, bu kaçd kıлмаķ turur (457a/3-4) (s. 445).*

KF uluğ “büyük” (s. 1076).

*Bizim kaçımızda bir kişi **ulu** yazuķ işlemek birle imāndan çıķmaz (117b/8-9-10) (s. 281).*

*Keldük imdi **uluğ** yazuķ oldur kim ol yazuķ içre had olğay Tanrı ta‘ālānuń Kitābı içinde (255b/5-6-7) (s. 563).*

Kİ ulu “büyük, ulu” (s. 111-112).

KK ulu “büyük” (s. 127).

KM ulu “ulu, yüce” (s. 96).

*Bil haq arılıq iki dürlüdüür biri **ulu** şahäretdür biri kici şahäretdür (6b/2-3) (s. 4).*

*Kaçan dilese kişi avdaz almak yuğay iki elin üç kez aydağay başlaram **ulu** Tañrı adı birle dağı şükr ider men Allah'a dīn İslām üstine andan şoñra istincā eyleye (32b/2-3-4) (s. 21).*

*Küfciler bazārında başumda küfiye var-ıdı pambuq çıqınca andan eyitdi baña yā 'Alī' atası körmedüm yaşıl kök altında dağı döşenmiş yir üstine şerīf dağı **ulu** bu kitābdan Tañrı kitābından özge (40a/3-4-5-6) (s. 25).*

TZ ulu "ulu" (s. 269)

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL ulug, uluk "Ulu ve büzürk manasınadır ..." (s. 110).

BD ullı "ulu, yüce" (s. 433).

İkāmēt çünki kıldıng Bābürā ol hūr kūyide

*Maqāmıng ravzadın **ullı** özüng Rızvāndın artuq sin (35/5) (s. 139).*

BV uluğ "büyük, ulu (krş. uluğ)" (s. 896) ; uluğ "büyük, ulu" (s. 896).

Min hamül min kim qavar Mecnün dip imdi tıflar

*Kim tiler irdi **uluğlar** 'āqil ü ferzāne dip (64/5) (s. 50).*

Alma vü gül-āb kaynaturğa

*Tab ' irmes **uluğ** qazanğa rāğıb (715/1) (s. 567).*

*Bes **uluğ** tã' atdur ol büt sūretin kılmak nazār*

Çün anıng naqşın körüp hātırğa naqqāş ivrülür (153/5) (s. 129).

DG uluq "great" (s. 392).

*Halq **uluqı**ğa yana parpāy emiş bu tavr ötük;*

Ne balālıq rāng emiş, yā Rab, bu rāng-ī sūsanı! (209/3) (s. 222).

- LÇ** uluĝ “büyük, kebîr, celîl, azîm” (s. 40).
- LD** uluĝ “ulu, büyük” (s. 686).
*Ay küçük yaştın **uluĝ**lardın köp artuĝ `aql ile*
Kimde bardur sizçe zabt u dāniş ü fikr ü şavāb (98) (s. 11).
Küçük ağzıng ğamında `āşıkıngğa
***Uluĝ** tınmaĝdın özge çāre yoĝtur (621) (s. 68).*
- SD** uluĝ “ulu, büyük” (s. 594).
*Tişing düri talebinde közüm **uluĝ** deryā*
Tiyildi her dem anıng içre oynar el-māhī (525) (s. 228).
- ŞHD** uluĝ “büyük, ulu” (s. 655).
Ay Şibānī Maĝmūdıng hecrinde köp kayĝurmaĝıl
*Bil **uluĝ** ğazretde daĝı sanga yol yasay barıp (18b/1-2) (s. 86).*
Aĝ saĝalıngğa yaraşur `anberīn yüzüng sining
*İkki yanını kiterse ne **uluĝ** közüng sining (190a/8-9) (s. 315).*
- YED** ulı “yüce, ulu, büyük” (s. 449) ; uluĝ “ulu, büyük, iri” (s. 449).
*Kiçe kördüm ğamer devrinde encümler **ulı** andın*
Nigārim küyıda eşk-i şerer-bārimnı yād ittim (219/3) (s. 235).
***Uluĝ** düşünāmlar birle anga işlāĝ birgeyler*
Mülāyim söz bile hergiz müselmān bolmaĝay kāfir (75/12) (s. 109).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

- ESK** ulu “ulu, yüce, büyük, yüksek, katı” (s. 736-737-738).
*Ol melik `avrat eyitdi ki Belĝīs`dür ey begler ve **ulular** benüm*
ĝaşrum içine bir görklü biti biraĝıldı ki ol Sülaymān`dandur daĝı ol Tanrı adıla

başlanmış ve içinde yazılmış ki yücelik eylemek benim üzerime dağı bana geliñüz müsülmân olunuz dēnilmiş (407a/3-4-5) (s. 208).

*Doğru yola ey kavmümüz icābet ēdün Tanrı yolına da'vet eden kimseye dağı ana inanıñuz günāhlarıñuz bağışlar ve sizi kırtarur **ulu** 'azābdan (546a/1-2) (s. 276).*

*Tesbīh eyle yā Muhammed **ulu** Tanrı'nun adıla (579b/4) (s. 293).*

*Ol bir anddur **ulu** eger bilürseñüz bu Kur'ān kerāmetlüdür şaklanmış bitikte yazılıdur (579b/5) (s. 293).*

KT ulu "1. büyük; 2. sözü dinlenen kimse, büyük, reis, ileri gelen; 3. şerefli kimse, şeref sahibi kişi; 4. büyük günah; 5. ağır, çetin; 6. en büyük; 'esmâ-i hüsnâ'dan" (s. 588-589).

*Mühr urdı Tanrı, göñülleri üzere anlarun, dakı kulağı üzere anlarun; dakı gözleri üzere anlarun örtüdür. Dakı anlarundur azab **ulu** (2/7) (s. 2).*

*Dakı eger yüz döndüresiz, bayık ben korkarın üzerünüze, **ulu** kün azâbını (11/3) (s. 166).*

*Bayık ol **ulunuzdur**, ol kim öğretti size cāduliğı (20/71) (s. 252).*

*Bayık gördi ya'nî Mî'rac'da, Çalabı'sı nişanlarından **ulu** (53/18) (s. 438).*

*Dakı eyittiler: "İy Çalabumuz! Bayık biz mutı' olduk mihterlerümüze dakı **ulularumuza**; pes azdurdılar bizi yoldan." (33/67) (s. 344).*

*Dakı anlar kim hazır olmazlar şirke -yâ yalana-, dakı kaçan kim geçdiler ma'siyatlara, geçdiler **ulular** iken ya'nî baş indürmediler (25/72) (s. 293).*

*Sorarlar sana harâm aydan, çalışdan anun içinde. Eyit: "Çalışmak anun içinde **uludur**. Dakı yığmak Tanrı yolından; dakı kâfir olmak ana; dakı Mescidi'l-harâm'dan yığmak; dakı çıkarmak Mescid ehlini andan; **ulurakdur***

*Tanrı katında. Dakı fitne ya'nî şirk, **ulur**akdur depelemekden..." (2/217) (s. 25).*

*Eger sakınasız **ulularından** anun kim yığlınursız andan; afv eyleyevüz sizden yavuz şlerünüzi; dakı givürevüz sizi givüreceğ yire görklü ya'nî uçmaka (4/31) (s. 61).*

*Dakı arka virmek isten sabr-ıla ya'nî ta'atlar üzere; yâhud murad bundan, oruç dutmakdur, dakı namâz-ıla; dakı bayık ol namaz, **uludur** ya'nî ağırdu, illâ korkıcılar üzerine (2/45) (s. 6).*

*Tanrı, yokdur tanrı illâ Ol; diri, hemîşe olıcı ... Dakı Ol yücedür, **uludur** (2/255) (s. 31-32).*

*Dakı Ol yarlığayıcıdur, sevilmışdür -yâ sevicî işin eyleyicidür sâlihlar-. Arş issi, **ulu** (85/14-15) (s. 523).*

ulu bol — : **Ulu** / **büyük** / **yüce** / **kutsal olmak**

Ulu boldu kökkä, Asduac, (95r)¹¹ (s. 118).

Ulu boldu üstümä benim yarlığamaııñ seniñ, (148v)¹³ (s. 180).

Biy Tenjrim, **ulu bolduñ** asrı (176v)¹ (s. 214).

Ulu boldu kökkä dirä yarlığamaııñ seniñ, (193v)⁵ (s. 234).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH uluğ bol — (s. LXVII).

Uluğ boldukungça tüzünrek bolup (355) (s. 69).

IKT uluğ bol — "to be/become great" (s. 304).

Uluğ boldı duşmanlıq birlä Tangrı üskindä kim aysa sizlär anı kim qılmaz sizlär (61/3) (s. 304).

KSK uluğ bol — "büyük olmak, büyüme" (s. 630-631).

Näçämä **bolsa uluğ** mäğär anlar üzä köni yolğa köndürdi tañrı
(2/143) (s. 15).

Uluğ boldı bir söz çıkar ağızlarındın (18/5) (s. 211).

HAREZM TÜRKCESİ

KE uluğ bol — (s. 668).

*Yūsuf aydı: ey qarındaşlarım, bu işni meniñ haqqımğa kıldınız, ağınlarge kılmanğ **uluğ bolmışda** atamdın meni ağırdınız (73v/15-16) (s. 102).*

*Su`āl: tişiler keydi neğin **uluğ boldı**, şeytān keydi neğin za`if boldı? Cevāb: şeytān keydi örtüglüg turur za`if bolur, tişiler keydi açuq turur **uluğ bolur** (84v/14-15-16) (s. 117).*

NF uluğ bol — (s. 446).

*Bu qoy mundağ semrüdi kim körer-sen, taqı yelini **uluğ boldı** (22/16) (s. 17).*

*Andın song hec qılu bilse, qaçan kim bu hecning emgeki taqı meşaqqatı **uluğ boldı** erse, şavābı taqı derecesi hem **uluğ boldı** (270/6-7) (s. 186).*

*Bir kimerse keldi taqı emīre'l-mu'minīn `Ömerdin razhu destūr tiledi kim: Erte namāzıdın song qavmumğa va`z ve naşīhat qılsam taqı Peyğāambar `as'dın eşitgen hadīslerni aysam, tēp icāzat tiledi erse, `Ömer razhu ol kimerseke icāzat bérmedi taqı aydı kim: Men qorqar-men, qaçan kim sen halāyıq arasında va`z u naşīhat qılsang taqı halāyıq sanga i`tibār qılsalar, sen sişgeysen taqı **uluğ bolğaysen** taqı özüngni Şüreyyā yılduzda körgeysen taqı ol işler birle helāk bolğaysen, tēp destūr bérmedi (372/5-6-7-8-9-10) (s. 258).*

TQK uluğ bol — “1. büyük olmak, büyümek; 2. ağır gelmek, zoruna gitmek” (s. 165).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

GT ulu (ullu ?) bol — (s. 383).

*Kiçiligde edeb öğrenmegen ir, **ulu bolsa** bil andan hayr kilmes (280/13) (s. 139).*

İM uluğ bol — (s. 611).

*Ammā bişinçi mes'ele ayıttuğ biz: ol kişi cenāza namāzını kılğay ol kişi öze kim kıbla ehlinden kim ölse, kerekse kiçig bolsun, kerekse **uluğ bolsun**, kerekse edgü kişi bolsun, kerekse yaman kişi bolsun (30a/4-5-6) (s. 163).*

KM ulu ol — (s. 96).

*Eyit ĩmān ikrārdur dağı hidāyetdür ikrār didüğümüz kuluñ işledüğidür ol yaradılmışdur hidāyet didüğümüz Allah'uhn işidür adı **ulu oldı** ol yaradılmamışdur (47a/3-4-5) (s. 29).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ulu ol — “büyüme, kabalaşmak” (s. 738).

*Eger sen **ulu olsayduñ** katı yürekli olsayduñ tağılu[r]lardı senüñ yöreñden (69b/4-5) (s. 39).*

*Yemeñüz anlaruñ mālını isrāfıla ve tağıtmağ bile ki anlar **ulu olsa** da vīerler (76b/6) (s. 43).*

KT ulu ol — “1. büyüme, çoğalmak; 2. ehemmiyetli olmak” (s. 589-590).

*Anlar kim dartışurlar Tanrı âyetlerinde, huccatsuz kim geldi anlara; **ulu oldı**, duşman dutmakdın yana, Tanrı katında dakı anlarun katında kim ĩman getürdiler (40/35) (s. 386).*

Sorarlar sana kıyamatdan, kaçandur sâbit eylemegi anun. Eyit: “Bayık bilmegi anun, Çalabum katındadır; eşkere eylemeye anı vaktında, illâ

Ol. Ağır oldu gökler içinde dakı yirde -yâ dağı ulu oldu- ya'nî bilmegi, yâ olmağı; gelmeye size illâ ańsuzda.” (7/187) (s. 130).

ulu et — : Ululaştırmak, yüceltmek; kutsallaştırmak

Kimlär / Xaysıları ki ayttılar: “Tilimizni bizim / Tillärimizni bizim **ulu etäliχ** / **ulu etiyiχ**, (14r / 12r)⁵ (s. 18/19).

Ulu etkäysen / Ulu etsärsen sen oğlanların adamnıñ / adam oğlanların (14v)⁹ (s. 18/19).

Ulu ettiñ χutχarıлмаχını / χutχarıлмаχın χanına anıñ / χanıniñ anıñ, (24r/19v)⁵¹ (s. 30/31).

Ulu ettiñiz Biyni benim bilä, (38r)⁴ (s. 63).

Unuttular Teñrini tirlik etüçilärin kendiläriñiñ, ki **etti ulu** ulu kendiniñ Mısırdä, (146v)²¹ (s. 225).

“**Ulu etti** Biy etkäninä alarga!” ³ **Ulu etti** Biy etkäninä bizgä, (228v)² (s. 274).

Ulu ettiñ barçasına ari atıñniñ seniñ, (238v)² (s. 286).

ululat — : Ululaştırmak, yüceltmek; kutsallaştırmak

Ululatıñız Biyni benim bilä (50r)⁴ (s. 62).

Biy yarlılatır, da Biy **ululatır**, (121v)⁷ (s. 148).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT ulugla — “yüceltmek. *Bk. Düzelit.* uluğla —” (s. 692) ; uluğla — “yüceltmek. *Bk.* ulugla —” (s. 692).

*Tengri meni **ulugladı** (I, 304/11-12).*

*Beg meni **ulugladı** (I, 304/13).*

*Uluğnı **uluğlasa** kut bulur (I, 304/16-17).*

IKT uluğla — “to praise, magnify” (s. 305).

Uluğlamadılar Tangrını sazāsınça **uluğlamaq** anı (39/67) (s. 305).

KB uluğla — “yüceltmek” (s. 494).

*Uluğug **uluğla** küdez hürmeți*

Sanga kelge devlet uluğluk kutı (4151) (s. 418).

***Uluğla** olarnı ağırla sözin*

Sini edğü tutğay yarutğay yüzün (4176) (s. 420).

KSK uluğla — “yüceltmek” (s. 631).

*Tükäl kıılıñlar sannı **uluğlanlar** tangrını anıñ üzä kim köndürdi silärni (2/185) (s. 20).*

*Anlar kim kertgündilär anar **uluğladılar** anı yārī berdilär anar udu bardılar ol yaruqluqqa kim indürüldi anıñ birlä anlar ol anlar kutluğlılar (7/157) (s. 121).*

*Aygıl ögdilig tanrıqa ol kim tutmadı oğul kız bolmadı anar ortak ärklig içindä bolmadı anar dost uçuzlıqdın **uluğlağıl** anı uluğluk birlä **uluğlamaq** yād kılığıl anı (17/111) (s. 211).*

KTS uluğla — “yüceltmek, göklere çıkarmak” (s. 287).

***Uluğlağıl** (115b/13) (s. 287).*

HAREZM TÜRKÇESİ

ME uluğla — “yüceltmek, saymak” (s. 194).

*Artdı anga béglikni, berdi anga béglikni **uluğlayu** angdı Tangrıga, ögdi, **uluğladı** Tangrını (71/5) (s. 44).*

*Key yandurdu otnı durkı, boyı yetiz aṭ, tükel yaratılmış aṭ, yaratıṭı körklüg aṭ **uluğladı** anı (88/4) (s. 48).*

*Bełgüsüz boldı, baęlandı söz, açuę bolmadı söz yaęşundı, saęlayu turdı keńdü özin uluę kördi anı, **uluęladı** anı (214/4) (s. 76).*

NF uluğla — “yüceltmek” (s. 447).

*Ma`nisi ol bolur kim: ey tonga çulęanıp yatęan Peyęamber `as qopęıl, Qurayş kâfirlarını Tangrıning `azâbıdın qorqutęıl, Rebbüngni **uluğlağıl** tağı namâzning avvalında Allâhu ekber tęp namâz başlağıl tonungrı necesdin arıtęıl (9/11-12-13) (s. 7).*

TQK uluğla — “1. büyük tanımak, ululamak, tanzim etmek; 2. abartmak, gözünde büyötmek, çok heybetli zannetmek” (s. 166).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM uluğla — “yüceltmek” (s. 611); ulula — “yüceltmek *bkz.* uluğla —” (s. 611).

*Angdan songra rüknlerge kilgey Tengri Te`âli`ge ģamd kılęay tağı lâ ilâhe illallâh tigeş tağı subģânallâh tigeş tağı Allâhu ekber tigeş tağı tilegeş ni kim tilese Tengri`den tağı lâzım kılęay edebni Tengri Te`âlâ birle tağı Tengri Te`âlâning ni`metlerini angęay Ka`be`ge kirür vağtda közini kötürmegeş Ka`be`ning töpesine **uluğlap** tağı ta`zımlap (290a/6-7-8) (s. 328).*

*Tağı Nebi` ayıttı: kim kim öpse anasının başını **ululap** ol anasını tağı çökse anası ileyinde ģâr kılıp kendüsini tağı anasının ģaęķını **ululap** kiçgeş şırağdan yıldırım kibi (81a/3-4) (s. 193).*

KF uluğla — “ululamak” (s. 1076).

*Anuğ içün kim ol zamānuę ģalâyıķı beylerge **uluğlamak** közleri birle bağarlar ıdı dağı ģâđılaręa **uluğlamak** ikrām idmek `izzet idmek közleri birle bağarlar ıdı (147a/44-45-46-47-48-49) (s. 360).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ulula — “yüceltmek, övmek” (s. 738).

*Ol vaqt ki Yūsuf’ı gördiler **ululadılar** hüsni (251a/5-6) (s. 131).*

*Seni yaradanı **ulula** dağı tonlaruñı aru eyle (621a/5-6) (s. 314).*

KT ulula— “1. kudret ve azametini takdir etmek, büyük tanımak; 2. tâzim etmek, saygı göstermek, riayet etmek” (s. 590).

*Pes anlar kim îman getürdiler ana, dakı **ululadılar** anı, dakı arka virdiler ana, dakı uydılar Nûr’a ya’nî Kur’ân’a, ol kim indürinildi anun-ıla; şunlar, anlar kurtılıcılarıdur (7/157) (s. 126).*

*Dakı her kim **ulular**-ısa Tanrı hurmatlarını, ol yigrekdür ana, Çalabı’sı katında (22/30) (s. 268).*

ululuḫ : Ululuk, büyüklük, yücelik; kutsallık; büyüklük taslama, kibir

Olturup busulup **ululuḫ**lar bilä yaşırtın öldürmä zağalsızını (10v)^{29/8} (s. 17).

Da **ululuḫ**undan / **ululuḫ**u bilä haybatıñıñ seniñ uvattıñ xarşı bolganlarını seniñ / bolganlarıñıñ seniñ, (25r / 20r)⁷ (s. 32/33).

Tur dünyädä da kütülgäysen **ululuḫ**undan anıñ (59v)³ (s. 72).

İgidir az nemäsi artarlarıñıñ, ne ki köp **ululuḫ**u yazıxlınıñ, (61r)¹⁶ (s. 74).

Köplüxünä **ululuḫ**larıñıñ kensiläriniñ maḫtangaylar (79r)⁷ (s. 98).

Xaçan körsäñ, ki eslilär öliyir birgä xarsızlar tas bolgaylar da xoḫgaylar yatlarğa **ululuḫ**ların kensiläriniñ (79v)¹¹ (s. 98).

Bu kişidir, ki etmädi Teñrini kensinä boluş, yoḫsa umsandı köp **ululuḫ**ına kensiniñ da xuvatlandı boşluḫundan kensiniñ (85v)⁹ (s. 104).

Umsanmañız egirlikniñ damahlikinä, suḫlanmañız **ululuḫ**, ki ḫaydan kelgäy, (101r)¹¹ (s. 126).

Xuvatiñni seniñ ¹⁹ da toğruluxuñnu çax biyiklikkä, xayısı ki ettiñ **ululux**ları, Teñri, (92r)¹⁸ (s. 145).

Unuttılar Teñrini tirgizüçisin kensiläriniñ, ki etti **ululux**un kensiniñ Ekibdosta, (185r)²¹ (s. 224).

Hörmät da **ululux**tur övünä aniñ, (199r)³ (s. 240).

Ululuxuna aniñ yoxtur ölçöv (248v)³ (s. 298).

Algıñlarız anı köp **ululux**undan aniñ (258r)² (s. 310).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY uluglug (s. 761).

*Tolp et'özde (n366/1-2-3-4-5) yadılıp 'eng kininte barırlar .. ürlüksüz öçmek törüke tört **uluglug** aluklug .. yılanlarning arasında yirli suvli ikigü .. üküşrek kodı inerler (365/23) (s. 217).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH uluğluk "ululuk, büyüklük" (s. LXVII).

Uluğsınma zinhar uluğ bir bayat

***Uluğluk** mening siz alınmang tidi (283-284) (s. 63).*

***Uluğluk**қа tegseng yangılma özüng (353) (s. 69).*

DLT uluğ – luk "büyüklük, ululuk, irilik, yaşça kocalık" (s. 691-692).

***Uluğlukuğ** bolsa sen edhgü kılın*

Bolgil kişig Begler katın yaxşı ulan (I, 64/13-14).

***Ulugluk** Tenğrige (I, 150/17-18).*

IKT uluğluq "1. greatness, glory; 2. pride; 3. old age" (s. 305).

*Qur'ān **uluğluqı** birlä (38/1) (s. 305).*

*Anga turur **uluğluq** köklär içindä taqı yärlär içindä (45/37) (s. 305).*

*Yoq köngülläri içindä magar **uluğluq** (40/56) (s. 305).*

*Bütünlükün tägdim **uluğluq**dın qarılıqqa (19/8) (s. 305).*

- KB** uluğluk “ululuk, büyüklük” (s. 494).
Uluğluk *içisi uğan zü'l-celal*
Yaratđan törütgen me qadır kemal (B 2) (s. 4).
Uluğluk *sanga ol beğüklük sanga*
Seningdin açın yok sanga tuş tenge (7) (s. 17).
Uluğluk *bile bul öküş ilke erk*
Bu erk birle beglik ulı bolsu berk (942) (s. 111).
Uluğuğ uluğla küdeş hürmeği
*Sanga kelge devlet **uluğluk** kutı (4151) (s. 418).*
- KTS** uluğluk “yaşlılık, büyülenme, yücelik” (s. 287).
*Män tağdim **uluğluğqa** ya 'ni qarılıqqa qurılıqqa (12,2) (s. 287).*
Uluğluk *äyäsi (83/13) (s. 287).*
- KSK** uluğlık “büyüklük” (s. 631) ; uluğluk “büyüklük, yaşlılık” (s. 631).
Yığılınmasun tanuqlar qayu vaqtın kim ündanilsälär. Taqı yalqman
*kim bitisänjiz anı kiçigliği hãlda ya **uluğlıkı** hãlda vaqtınja tegrü (2/282) (s. 32).*
*Aydı ingil andın kãräkmãs yaramas saña kim **uluğlık** kılamak anıñ*
içindä (7/13) (s. 107).
*Ol kim bağışladı maña **uluğluk** üzä ismã 'ilni ishãqnı. Bütünlükün*
mãniñ içim eşitgän ol du 'anı (14/39) (s. 185).
*Aydı buştu mu berür silär maña tegmäki olar maña **uluğluk** mäđu*
birlä buştu berür silär maña (15/54) (s. 189).
Aygıl ögdilig tañrıqa ol kim tutmadı oğul kız bolmadı añar ortağ
*ärklik içindä bolmadı añar dost uçuzlıqdın uluğlağıl anı **uluğluk** birlä*
uluğlamak yağ kılgıl anı (17/111) (s. 211).

HAREZM TÜRKÇESİ

- KE** uluğluk “ululuk, büyüklük” (s. 668).

*Aymışlar: Cebrā`īl āyete`l-kürsīni keltürürde yétmiş miñ feriştelər indi, Cebre`īl aydı: yā Resūla`llāh seniñ ümmetleriñ kim bir yolu āyete`l-kürsīni oqısa Mevlī ta`ālā aña kürsī **uluğluq**ınça şevāb bergey (218v/6-7-8) (s. 313).*

Zeyneb aymış: `Āyişeli menli ara köñül qalğı bar velīkīn inen sözlegen bühtānnı men aytu bilmezmen, men kiçiglikde **uluğluq**da `Āyişedin könilikdin adın nerse körmüşim yoq (234v/11-12-13) (s. 339).

ME uluğluq “büyüklük” (s. 194).

*Üste keçdi anıñ üze, **uluğluq** kıldı anga köplük da`vāsı kılıştı anıñ birle, köplükge küveniştı anıñ birle yaqa kongşı boldı anıñ birle (113/1) (s. 53).*

*Soyuldı qap, qabı soyuldı uluğsındı, **uluğluq** kıldı **uluğluq**, uluğsınmaq (171/4) (s. 66).*

MM uluğluq “büyüklük, ululuk” (s. 266).

Dürüst rāst kıyām birle tekbīr kılıñ

Rükū` birle tekbīr şürū` yoq biliñ

Żarūret bile bolsa bolğay revā

***Uluğluq** ya igdin eğilse belin (129/1-2-3-4) (s. 110).*

NF uluğluq “ululuk, büyüklük; kibir” (s. 447).

*Aq quşlar turur, **uluğluq**ı qarluğaç (43/1) endāzasınça (42/17) (s. 31).*

*Andın song aydı: Ey Qurayş qabīlası, ey Mekke ħalāyıqı, sizning ol cāhiliyyat vaqtındaqı **uluğluq**unguznı Ĥaq te`ālā kéterdi taqı mällaringiznı menim adaqım altında qıldı (51/7-8) (s. 37).*

***Uluğluq** taqı `izzet Ĥaq te`ālā ħazratında üküş māl birle ermez, bēglik birle ermez, `amel qılmaq kerek, nefsnı emgetmek kerek, taqı cāndın keçmek kerek dünyāda hem āħiratta `azīz bolayın tēse (111/5-6-7) (s. 80).*

TQK uluğluğ “1. büyüklük, yücelik; 2. yaşlılık, ihtiyarlık; 3. büyüklük taslama, kibir” (s. 166).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

C ululuç [vluluc] “grösse, ‘magnitudo’ ” (s. 265).

GT uluğluğ “büyüklük, ululuk” (s. 383).

***Uluğluğ** tileseng saĥī bol saĥī, saĥīni sever ĥađ ta ‘ālā aĥī (59/11-12) (s. 29).*

***Uluğluğ** ol degül kim ullularnı, yaramas lafz birlen yād kılgay (97/4-5) (s. 48).*

İM uluğluğ “büyüklük, yücelik” (s. 611) ; uluğluğ “büyüklük, yücelik bkz. uluğluğ” (s. 611).

*Tağı ol nersenı sır birle kıldım tağı ol nersenı āşıkāre kıldım, tağı ol nersenı sen bilür sen anı menden, iy **uluğluğ** iyesi tağı kerīm iyesi (276a/6-7) (s. 319).*

*Tengri Te ‘ālā sözi: ol uçmağ āĥiret iwi turur, kıılır anı Tengri Te ‘ālā anlar üçün tilemesler **uluğluğ** yir yüzinde fesād kıılmağ tağı tilemesler (85b/3-4) (s. 196).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ uluğluğ “büyüklük, azamet” (s. 40); ululuk “hey’et, mevcûdiyet, varlık, tüvângerlik” (s. 40).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK ululuk bk. ululuç (s. 738) ; ululuk “büyüklük, yücelik” (s. 738).

*Bu benüm ‘avratum ‘ākırdur doğurmaz men dağı **ululuk**da kıatı za ‘ıflıĥa erişdüm (326a/4) (s. 168).*

Gökleri yaradan ve yerleri yaradan 'âlemler Tanrı'sı dağı anuñdur **ululuk** göklerde ve yerlerde (541a/5-6-7) (s. 273-274).

Sāhirler eyitdiler sen geldi mi-sen bize bizi kaytarmağıçün andan kim tapduk biz atalarımızu anuñ üstine dağı olmağıçün sizün ikinüze yerde **ululuk** (227b/1-2) (s. 119).

KT ululuk "büyüklük, azamet" (s. 591).

Pes bırakdılar iplerini dakı asâlarını, dakı eyittiler: "Fir'avn **ululuğı** hakkı-y-ıçun, bayık biz yiñicülerüz!" (26/44) (s. 296).

Sâd: toğru söyledi Tanrı yâ Peygamber. Kur'an hakkı içün **ululuk** issi, belki anlar kim kâfir oldılar, hamıyyet içindedür dakı duşmanlık içinde (38/1-2) (s. 370).

"Dakı bayık yüceldi Çalabumuz **ululuğı**. Dutmadı iş avrat, ne dağı oğul kız." (72/3) (s. 492).

uyal — : Utanmak [= harlan —]

Uyalsınlar da talaşsınlar / muşxullangaylar asrı barça duşmanlarım benim, xaytsınlar / xaytkaylar kötünkeri / keri, da **uyalsınlar** / **uyalgaylar** asrı tezindän, da talaşsınlar / muşxullangaylar (6r)¹¹ (s. 8/9).

Saņa umsandılar da **uyal**madılar (31r)⁶ (s. 40).

Teñrim, saņa umsandım **uyal**magaymen, (35r)² (s. 44).

Barçası, kimlär ki tözärlär saņa, **uyal**magaylar, yoıxa **uyalgaylar** töräsizlär boşluğlarından kensiläriniğ (35v)³ (s. 44).

Uyalsınlar dinsizlär da kirsinlär tamuxka, (45v)¹⁸ (s. 56).

Yuvuxlanıñız alnına Biyniğ da alıñız yarıxñı, da yüzünüz sizniğ **uyal**masınlar (50r)⁶ (s. 62).

Uyalsınlar da uyatlı bolsunlar, ki izdärlär edi boyumnu benim, xaytsınlar kötünkeri da **uyalsınlar**, kimlär yaman sağışlarlar edi maņa (52r)⁴ (s. 64).

Uyalsınlar da uyatlı bolsunlar, kimlär sövünürlär yamanıma menim, (54v)²⁶ (s. 66).

Uyalmagaylar yaman zamanada, yoǵsa küninä açlıxniñ toygaylar (61r)¹⁹ (s. 74).

Uyalmagaylar menim üçün, kimlär tözärlär saña, Biy, (112v)⁷ (s. 138).

Xaytmagay yar[lı] **uyalıp**, (127r)²¹ (s. 156).

Körgäylär klämägänlär meni da **uyalgaylar**, (149r)¹⁷ (s. 182).

Tanıgaylar, **uyalgaylar** da paǵıllıx salgaylar ögütlänmägän joǵovurttan, (156v)¹¹ (s. 190).

Uyalgaylar barçası, ki yerni öpärlär gurk'larga (168r)⁷ (s. 204).

Ol sahat men **uyalmagay** edim saǵt bolmaga maña sımarmaganına seniñ (207r)⁶ (s. 250).

Uyalsınlar öktämlär, ki borçsuz könüsüzlük ettilär maña, (213r)⁷⁸ (s. 256).

San anar, ki kördürdü kūsänçlikin, alardan **uyalmagaylar**, (229v)⁵ (s. 274).

Uyalgaylar da keri xaytkaylar barçası, ki körälmäzlär Sionnu (230v)⁵ (s. 276).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY uyad — (s. 765) ; uyal — (s. 765).

*Kaçan birök ol tınl(ı)glar ol antag ağır ayıg kılınçlarıntın arınmak tileser öz kılmış kılınçlarınga ertingü **uyadsar** aymansar (141/2-3-4-5) (s. 123).*

*Köngülleri **uyalıp** sıkılıp batmış köngüllügerig .. (117/19) (s. 113).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH uyağ — “utanmak” (s. LXX) ; uyat — *bk.* uyağ — (s. LXX).

Barur sen bu maling yağıngka alur

Uyağıp birürler sarıngu bözüng (431-432) (s. 74).

DLT uyadh — “utanmak. *Bk.* uyat —” (s. 705) ; uyal — “çekinmek, utanmak” (s. 705) ; uyat — “utanmak. *Bk.* uyadh —” (s. 705).

*Agız yése köz **uyadhur** (I, 55/14-15).*

*Ol mendin **uyattı** (I, 216/5).*

KB uyağ — “utanmak” (s. 500).

Köngülin ıkarsa ayada urup

*Yorisa **uyağ**masa yalnguk körüp (864) (s. 104).*

İçip yatmış er teg uğıp oğlu keldim

*Özüm yolda azmış bayatka **uyağ**tım (6540) (s. 645).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE uyal — “utanmak” (s. 675).

Uyalmışda ewlügi elgin aldı, teniz kırağındaı otağga kirdi amış birle ew ıldı, andağuk uruğları Hindülar, Habeşiler, Zengiler (27v/1) amuğı anıñ uruğı tururlar (27r/20-21) (s. 38).

*Säre taı hıç sözleşmedi, melikniñ öwkesi keldi aydı: ey ‘abda’llāh, sendin **uyalıp** sözleşmes tedi (45v/16-17) (s. 63).*

NF uyal — “utanmak, çekinmek” (s. 450).

*Emdi bu bés namāznı qabül ıldım, öngin derhöst ılmaz-men, **uyalur**-men teditim erse, Mūsā peygāambar ‘as aydı: Yā Muḫammed, sen bilür-sen (59/12-13) (s. 44).*

Ol yöndin tiriglikinde ħalāyıqdın bey'et tiledi erse, Mu'āvīyadın uyalıp bey'et bērdiler (183/6-7) (s. 126).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ujal —, - ur [vgial —; vlga — (*verschr. oder metathese* ?) ; vgialur / vial —, uyal —; vialur] “ sich schämen ‘verecundari’ ” (s. 264).

GT uyal — “utanmak, çekinmek *krş.* uftan —, utan —” (s. 384).

Bir oğrı bir tilençige ayttı uyalmasmisen kim tıgme bir ħasīs ħatına barıp buçuk ħabbe üçün yüz suvın töküp iling uzatarsen (191/10-11-12) (s. 95).

Ĥak ta 'ālā ni' metining şükürin yirine kitürgil dağı munça cefānı anga revā körmegil bolmasun kim tang bile kıyāmat maĥşerinde ol senden yaĥşı bolğay dağı sen uyalğaysen (295/2-3-4-5) (s. 147).

KF uyal — “çekinmek, utanmak” (s. 1077).

Dağı 'Alī eyiddi rağıyallahu 'anhu: Men Tanrıdan uyalur men didi (287b/46-47) (s. 632).

KK uyal — “utanmak” (s. 128).

TZ uyal — “utanmak. *Bk:* utan —” (s. 272) ; uyat — “uyatmak, uyandırmak” (s. 272).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL uyaldı “Utandı demektir.” (s. 118) ; uyalgay min “Utanam demektir.” (s. 118).

BD uyal — “utanmak” (s. 434).

Bu çihre-i zerdimdin uyalısang nitkey

Raĥmet nazarını manga salsang nitkey (218/1) (s. 235).

- BV** uyal — “utanmak” (s. 898).
Pinhān u āşkār Nevāyīdin olmağı
*Gāhī cefā kıılıp yana gāhī **uyaladur** (185/7) (s. 153).*
Yaķası çākini Mecnūnning asru köp ögme
***Uyal** bu köksi üze çāk-i cism-i ‘uryāndın (461/3) (s. 379).*
- LÇ** uyatmaq / uyalmaq “utanmak, mahcûp olmak, hicâp etmek” (s. 43); uyalmaq “utanmak, hayâ etmek, hicâp etmek” (s. 43).
- LD** uyal — “utanmak; krş. utan —, uftan —” (s. 688).
Su koyğalı aydı yaramas siz anga rıdvān
*Barmang **uyalur** siz size anda ni maħal bar (473) (s. 52).*
*Yüzüngdin lāle reng iltip **uyalıp** şehrga kirmes*
Anıng boynın kişi bağlap kiltürmeginçe şahrādın (1366) (s. 149).
- SD** uyal — “utanmak, hayâ etmek” (s. 596).
Zülfüng uzatur irdi köp zulum ilgini, anı körüng
*Hālī **uyalgandın** başın astın salıp pejmān irür (107) (s. 116).*
Yüzüng devrinde közlerim gehī la‘l u gehī lü‘lü’
*Çıkarur, körse bu şan‘at, **uyalur** baħr u kān, ey cān (418) (s. 196).*
- ŞHD** uyal — “utanmak” (s. 658).
Şibānning mürğ-i cānı nāle kılsa
***Uyalgay** kaşıda ħasret ħazīn hem (107b/5) (s. 195).*
Şibānī sivgenin izdep içürgüsin kurutmadı
*Anıng könglinde sin bolsang bu sözlerdin **uyalmas** mu (141a/9-10).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK uyal — “çekinmek” (s. 740).

*Taḡrı Ta‘ālā **uyalmaz** meşel urmaḡtan sivrisiḡek (5a/1) yā andan kiçisi bile (4b/7) (s. 2).*

uyat : Utanç

Uyatnı yuvuḡlarından kensiniḡ ol olmaz, (16r)³ (s. 20).

Yoḡesä men ḡurtmen da düḡülmen adam, **uyatı** adamlarınıḡ da heçliki joḡovurtnuḡ (31r)⁷ (s. 40).

Kiysinlär **uyat**nı da heçlikni, kimlär ki üstümä benim ulu sözlädilär (54v)²⁶ (s. 66).

Tartsınlar **uyat**nı bu sahat tezindän, kimlär aytır edilär maḡa. vaḡ vaḡ (67r)¹⁶ (s. 82).

Ki barça **uyat**ım benim alınımadır, da **uyatı** yüzümnüḡ benim yaptı meni (72v)¹⁶ (s. 90).

Xaytıp yöpsüḡgäylär **uyat** boylarına kensiläriniḡ (91r)²⁸ (s. 112).

Seniḡ üçün tözär edim azarlamayḡka, da yaptı **uyat** yüzümnü benim ...
¹¹ Aşaxlattım oruç bilä boyumnu benim, da bodu maḡa bu **uyat**, (112v)⁸ (s. 138).

Zerä sen bilirsın rusvayımını benim, **uyat**ımını benim da aybımını benim (113v)²⁰ (s. 140).

Tur, Teḡri, da yarḡuḡnu, aḡ **uyat**nı, (127v) ki harsızdırlar künüzdün (127r)²² (s. 156).

Tölä ḡonşularımız[g]a bizim 7 kerät artıḡ ḡoyunlarına alarınıḡ **uyat**nı, ki uyatladılar seni Biy (139v)¹² (s. 170).

Aḡ **uyat**ın ḡuluḡnuḡ seniḡ, ki yöp kördüm ḡoynuma köp cıstan (156r)⁵¹ (s. 190).

Uyat tartkaylar, yoḡsa ḡulunḡ seniḡ fārah bolḡay sendä ²⁹ Kiysinlär **uyat**, ki yaman sözlär edi benim üçün, (197r)²⁸ (s. 238).

Çıḡar mendän **uyatnı**, ki saḡındım, (210r)³⁹ (s. 252).

Duḡmanlarına anıḡ kiydiriyim **uyatnı**, yoḡsa üsnä anıḡ çiçäklängäy arilikim benim (233r)¹⁸ (s. 280).

Bu türlü yöpsünövlü bolsun ḡurbanımız bizim bu kün alnıḡa seniḡ, ki tügäl tapulḡaybiz artınḡan seniḡ da düḡül **uyat** umsanganlarga saḡa (204v)⁴⁰ (s. 313).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY uyat (s. 765).

*Uvut **uyat** üze çavıkmıḡ (489/12) (s. 271).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK uyat “utanma” (s. 635).

*Äḡär bolsa silär igliḡlär azu yol yörimäk üzä azu kälsä biräḡü silärdin **uyat** yärdin azu ḡatılsa silär ḡunçuyılarka bulmasa silär suwnı utru uḡraḡlar arıḡ tupraqḡa türtünlär yüzläriḡizkä äliḡläriḡizkä andın (5/6) (s. 75-76).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE uyat “utanma, utanç, utanılan, ayıp sayılan” (s. 675).

*Yūsuf ‘özrlerin ḡabül kıldı ve olarnı **uyatdın** çıkardı (104v/21) (s. 146).*

*Cevāb: ḡamuḡ cānliḡlarda **uyat** endāmı örtüḡlüḡ ḡoy turur, anı na‘ce tēdiler (135v/5-6) (s. 191).*

NF uyat “utanç” (s. 450).

Ol sâ'at içinde 'Azâzîl, aydı: Yâ Rebbî, tevbe qıldım, manga bu iş kerekmez, tedi erse, Haq te'âlâ taqı ol 'Azâzîlning tevbisini qabûl qılıp nefsini taqı şehvetini kéterdi erse, (366/1) ol ferîşte qırq yılqa tegi secdedin başını qaldurmadi öz uyatıdın (365/16-17) (s. 254).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC ujat [vgat / viat] “scham; quater; 'verecundia' ” (s. 264).

Kİ ud “haya. Diğەر telâffuzu *uyad*” (s. 111) ; ut “2) = *uyat* [Türkmen lehçesi]” (s. 113) ; uyat = *ud* – haya – (s. 113).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL uyat “Bu dahi şerm manasınadır ...” (s. 119) ; uyatıb “Utanub demekdir.” (s. 119).

BD uyat “utanma, utanç” (s. 434).

Nāmūs u uyat kirek uy at sehl durur

Yüz koy üçün ol işikke yüz koydung mu (257/2) (s. 245).

BV uyat “utanma, utanç” (s. 898).

İy haq u cān-baḥş la'lingdin nişān Hızr u Mesîḥ

Belki bu ikki uyatıdın nihān Hızr u Mesîḥ (103/1) (s. 85).

Köp ösrük min iy deyr pîri uyatdur

Ḳolumdın tüşüp sinsa peymāne nā-geh (556/5) (s. 454).

LÇ uyat “hayâ, hicâp, şerm, ayıp, kabahat” (s. 43).

LD uyat “utanç, hayâ, âr” (s. 688).

Lebing leḫāfetidin bes ki fehm kıldı uyat

Ölüm ḳara zulemât içre kirdi âb-ı hayāt (280) (s. 30).

Ay yüzüingni küngə oğşatқан üçün

*Ğarқа bolmış-min **uyattın** tirge-min (2638) (s. 289).*

SD uyat “hayâ” (s. 596).

*Allingda karşı turğalı ayda **uyat** mu yok*

Titrer yüzüingə baqğalı hūrşîd-i hâverî (718) (s. 282).

ŞHD uyat “ayıp, hayâ, hicâp” (s. 658).

Hazretingden kim şefâ ‘at izdeyü kilgen zamân

*Öz **uyatımdan** kıılır-min her seher türlüğ ‘araқ (7a/11-12) (s. 71).*

uyat et — : Utanç etmek; utanmak

Sağışın yarlıniğ **uyat** ettilär, zerä Biydir umsası anıñ (15v)⁶ (s. 20).

Uyat harsızlarga ettiñ meni (65r)⁹ (s. 80).

uyatla — : Utandırmak

Tölä xonşularımız[g]a bizim 7 kerät artıx xoyunlarına alarnıñ uyatnı, ki **uyatladılar** seni Biy (139v)¹² (s. 170).

uyatlı bol — : Utançlı olmak

Uyatlı bolmagaymen, ki umsandım saña (37r)²⁰ (s. 46).

Biy, **uyatlı bol**magaymen, zerä sar(45v)nadım alnıña seniñ (45r)¹⁸ (s. 56).

Uyalsınlar da **uyatlı bolsunlar**, ki izdärlär edi boyumnu benim, (52r)⁴ (s. 64).

Da hali yoxtur bizgä vaхt açma ağızımıznı biznim, zerä **uyatlı** da kültkü **bolduğ** xullarıña seniñ xulluğ etkän (204r)³³ (s. 312).

UYGUR TÜRKÇESİ

MS uyatlıg “edepli” (uvutluğ uyatlıg bol —) (s. 494).

*Tağı yime edgü aşay küçinte uvutluğ **uyatlıg bolurlar** (59/7-8) (s. 117).*

uyatlı et — : Utançlı etmek

Sağışın miskinniñ **uyatlı ettilär**, zerä Biydir umsası anıñ (13v)⁶ (s. 21).

Xorçkanlar Eyämizdän barça oğlanları Israjelniñ, ²⁵ ki heç **etmädi** da **uyatlı** algışın yarlıniñ (32v)²⁴ (s. 42).

Yoğsa sen xutxarıyrsen bizni duşmanlarımızdan bizim da körälmäğänläрни bizni **uyatlı ettiñ** (71v)⁸ (s. 88).

Biy, **uyatlı etmä** meni (209r)³¹ (s. 252).

Biy, **uyatlı etmä** bizni (205r)⁴² (s. 313).

uzun esli : Geniş akıllı / düşünceli (= Allah’ın “El-Âlim” sıfatı)

Teñri yarguçı artar, xuvatlı da **uzun esli**, ki bermäz öçäşmäxin kensiniñ kündüz här sahat (7v)¹² (s. 10).

Yoğsa sen, Biy Teñrim, şağavatlısen da yarlıgovuçı, **uzun esli**, (149r)¹⁵ (s. 180).

Şağavatlı yarlıgovuçıdır Biy, **uzun esli** da köp yarlıgovuçı (248v)⁸ (s. 298).

Ü

ülüşüçi : Pay / hisse veren (Tanrı)

Çaxırdım saña, Biy, da aytım: sensen umsam da **ülüşüçim** benim yerinä tirilärniñ (193v)⁵ (s. 295).

Y

yaşşı : İyi, güzel; hayırlı

Ağındı ulu **yaşşı** tirlikniñ seniñ (8v) dağı biyik köktän, (8r)² (s. 12).

Algışlañız Biyni algış bilä yänji, ki **yaşşıdır**, (48r)³ (s. 60).

Keri bol yamandan da et **yaşşını**, (51r)¹⁵ (s. 62).

Tirildi ol barça yollarda, ki dügüldür **yaşşı**, (55r)⁵ (s. 68).

Axtırgay yüräkim buyruñnu seniñ **yaşşı**, (73v)² (s. 90).

Tapunğaymen atıña seniñ, Biy, zerä **yaşşıdır** (87v)⁸ (s. 106).

Tölädilär maña yamannı ornuna **yaşşısınıñ**, (154r)⁵ (s. 235).

Eslilik **yaşşıdır** barçasına (199r)¹⁰ (s. 240).

Tapunuñuz Eyämizgä, ki **yaşşıdır**, ki menjiktir yarlıgamañı anıñ (204r)¹ (s. 246).

Yaşşıdır maña orēnk'i ağzıñniñ seniñ, ne ki miñläri altıñniñ da kümüşnünj (212v)⁷² (s. 256).

Ne **yaşşı** ya ne roskoş, ki turgaylar xardaşlar birgä! (233v)¹ (s. 280).

Tapunuñuz Eyämizgä, ki **yaşşıdır**, (235v)¹ (s. 282).

Canıñ seniñ **yaşşı**, yol körgüzüçi bolğay maña yergä dürüst (195r)¹⁰ (s. 295).

Saxlamadıx da etmädi, neçik sımarladıñ sen bizgä, ki **yağşını** tapkaybiz biz sendän (203v)³⁰ (s. 312).

UYGUR TÜRKCESİ

US yaqşı “horoşiy, horoşo” (s. 273).

KARAHANLI TÜRKCESİ

AH yağşı “iyi” (s. LXXI).

Ölügdin tirig hem tirigdin ölüg

*Çıkarur körer sen muni asru **yağşı** anga (C 17-18) (s. 42).*

*Bu hālayıq **yağşısı** ağı er turur (B 257) (s. 61).*

DLT yaqşı “iyi; güzel, her şeyin güzeli” (s. 730-731).

Uluğlukuğ bolsa sen edhgü kılın

*Bolgil kişig Begler katın **yağşı** ulan (I, 64/13-14).*

***Yağşı** nenğ (III, 32/9-10).*

***Yağşı** iş (III, 32/10-11).*

IKT yağşı “good, fine, better” (s. 321).

Agar särsä sizlär, yağşı sizkä (4/25) (s. 321).

*Bolğatı **yağşı** olarqa (4/66) (s. 321).*

*Anı kim qılsa siz **yağşıdın**, bütünlükin Tangrı ärür anı bilgän (4/127) (s. 321).*

*Anıng tapa ağar **yağşı** söz yimä ädgü iş (35/10) (s. 321).*

KB yaqşı “güzel, iyi” (s. 516).

*Bu kītabnı oqıǵlı bu beıyitlerni ma‘lum kılıǵlı kītabdın **yağşı** ‘azizraq turur (A 11-12) (s. 1).*

*Yime **yaqşı** aymış bu türk buyrukı*

Körür köz yaruķı oğul kıız oķı (1163) (s. 133).

Yalawaç işi kör neçe söz bolur

*Sözi **yaqşı** bolsa tilekin bulur (2666) (s. 279).*

KSK *yaqşı “temiz, helal, güzel, değerli” (s. 651).*

*Ärdinüz ümmätinüz **yaqşısı** çıkarıldı kişilärkä buyrur siz ädgülük birlä taķı yıgar siz körksüz işdin taķı bitär siz taņrıķa (3/110) (s. 44).*

*Taķı buyrurlar ädgülük birlä taķı yıgarlar körksüz işdin taķı ewärlär **yaqşı** işler içindä (3/114) (s. 44).*

Taķı aydı ol kim satđın aldı mışır kändindä öz urağutına ağır yaqşı tutđıl anıñ özini bolđay kim asiğ kılđay biziñkä azu tutđay miz anı oğul (12/21) (s. 168).

KTS *yaqşı “iyi” (s. 305).*

*Yawlaķ **yaqşı** hüküm kılmış (39b/2) (s. 305).*

HAREZM TÜRKCESİ

İML *yaqşı “iyi” (s. 84).*

KE *yaqşı “iyi, güzel” (s. 696).*

*Bu kün munça ħalāyık yawuz **yaqşı**, mü`min kāfir Nūħ oğlanlarındın tuğdılar, uluđ oğlı Sām, ortançası Hām, üçünçisi Yāfes (27r/15-16-17) (s. 38).*

*Nemrūd aydı: yime **yaqşı** tenri turur seniñ tenriñ tēp, müsülmān bolđuğa köñülsindi katındaķılar unamadılar (43v/6-7) (s. 60).*

*Evvel mülk ol erdi kim Süleymānñ pād-şāĥlıķı içinde **yaqşısın** yamandın ħaber bergeñ uçar kuşlar erdi (137r/17-18) (s. 193).*

*Olar aydılar: muni **yaqşı** aydıñ (229v/4) (s. 331).*

ME yaḥṣı “iyi, güzel” (s. 200).

Yaḥṣı sordı andın arıǵ kıldı anı, süzük kıldı (67/3) (s. 43).

*‘Azīz boldı, ‘azīzlik körgüzdi key arındı andın, **yaḥṣı** arıǵ boldı andın, yeriglep yıraq turdı andın (182/7) (s. 69).*

*Āzār boldı anıng birle, āzārlandı anıng birle **yaḥṣısın** istedi işniñ, yön istedi işde (191/5) (s. 71).*

NF yaḥṣı “yahşı, iyi, güzel; çok” (s. 465-466).

*Medīne şehri ḥabīs taqı yaman kişilerni özidin kéterür, arıǵ pāklarnı tutar, neteg kim temürçining körüki temürnüng yamanlarını, ḥabīslarını kéterür taqı **yaḥṣısını**, şāfīsini qoyar, tēp aydı (208/5-6) (s. 143).*

*‘Abdullāh bin ‘Ömerke bir kün Peygāmbar ‘as aydı: Bu ‘Ömer oǵlı ‘Abdullāh neme **yaḥṣı** er turur, eger tünle namāz qılsa erdi, tēdi erse, ‘Abdullāh bin ‘Ömer rażhumā Peygāmbardın bu sözni eşitgendin song āḥir ‘ömringe tegi hēç tün namāzını fevt qılmadı (315/4-5-6) (s. 218).*

*Ertesi Cebre ‘īl ‘as keldi taqı aydı: Yā Ayyūb, éding celle celāluhu sanga salām bērdi taqı bişārāt sanga bolsun kim burunqı quvvingdin **yaḥṣıraq** quvvat baǵısladı taqı burunqı teningdin **yaḥṣıraq** ten ‘aṭā qıldı ... (333/10-11-12) (s. 231).*

TQK yaḥṣı “1. temiz, helâl, güzel, değerli; 2. iyi, hayırlı; 3. iyi, faziletli, şerefli” (s. 175).

YB yaḥṣı “iyi” (s. 240).

*Devlet berdi erse biz taqı Tengrining yārisi birle burunqı **yaḥṣı**larımız yosunınça **yaḥṣı** barışalı aramızda ilçi keleşi ıyışıp selām böleklerimiz yitişip bāzergān ortaqlarımız yörüşe keçer boy qalır mengü atqa **yaḥṣısı** ol bolǵaymu erne (A. III. 14-15) (s. 108).*

*İmdi bir ve bar Tengri Ta‘ālāning yarlıkawı birle bu kündin ilgerü köp burunqı **yaḥṣı**larımızning dostluqların arturup aramızda köp*

*yaḥşılıklarımız artura dostluḡımıznı imdidin ilgerü ziyāde kılip **yaḥşı** kişilerimiz kilişe barişa tursa yıraḡdaḡı iştürge yawuḡdaḡı körege keçer dünyāda dost düşmān arasında **yaḥşı** at ol bolḡaymu tiyü bizning selāmetliḡnı ayıtḡaç (A. IV. 14-15-16-17-18) (s. 110).*

*Biz taḡı **yaḥşı** sözlerimiz ayıtḡunça kişimni iki şehrimiz köydürdi (K. III. 11-12) (s. 117).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jaqşy, jáqşy, jaxşy [yacsi / iaczi, iacşı, iaksi, iacsi, jəkşı; iachzi] “gut, ‘bonus’ ” (s. 114).

GT yaḥşı “iyi, güzel” (s. 390).

*Bir arıḡ ‘āḡil ādemī ayttı, bir semiz eblehe kilip ḡarşı, niçe bolsa za ‘if tāzī aḡ, bir ḡavīle eşekden ol **yaḥşı** (20/6-7) (s. 9).*

*Eger ol ḡukm ḡılıḡını çekse nebī ve velī başın aşaḡa ḡıkkey ḡaçan kim luḡfi ḡamzesin ḡareketke kitürgey yamanlarnı **yaḥşı**larḡa yitürgey (350/2-3-4) (s. 174).*

İM yaḥşı “güzel, hoş” (s. 616).

*Bilgil, rāstı **yaḥşı** kişi bedbaḡt bolur taḡı bedbaḡt kişi yaḥşı bolur anıḡ üçün kim eger anıḡ kibi bolmasa menfe ‘et bolmas muḡī kişige ḡā ‘at ḡılmaḡı taḡı ziyān ḡılmas yazuḡlı kişige yazuḡ ḡılmaḡı taḡı kāfirler bolur Tengri ḡatında ma ‘zūr bolurlar kāfir bolmaḡı birle (47b/2-3-4) (s. 173).*

*Ammā ol ḡadīş kim kildi: rāstı **yaḥşı** kişi ol kişi turur kim yaḥşı boldı anası ḡarnında taḡı yaman kişi ol kişi turur kim yaman boldu anası ḡarnında (48a/1-2) (s. 174).*

*Ammā sükker ḡamışı taḡı ḡamış-ı zerīre bir türlüḡ ḡamış turur yıdıḡı **yaḥşı** ol ikisi içinde ‘öşr bar turur ḡurma butaḡının ḡilāfınça taḡı samanning ḡilāfınça (255b/5-6) (s. 305).*

KF yahşı “güzel” (s. 1084).

*Munı bildürdükinden şonra lābüddür kim ol da`vī idgen kişi bildürgey ol da`vī idgeni aḥça, ya altun ya buğday, ya arpa **yahşı** mıdur ya yaman mıdur, ya orta mıdur diyü bildürgey (1b/89-90-91-92-93-94-95-96) (s. 3).*

*Daḥı namāzdan şonra eyiddi: Yā Rabbi! Eger men senüñ kullukunda taḫşirlik iddüm ise, men seni ḥaḫıḫat **yahşı** bilürüm didi (138a/55-56-57-58) (s. 344).*

*Ol şahābi zamānı daḥı ol tābi`in zamānı ḥayır zamānı ıdı, **yahşı** zamān ıdı (147a/50-51-52) (s. 360).*

*Kaçan bir kişi sirkesi içine ḥamur dökse ol ḥamur fāsıd olmaz. Velākin ol kişi **yahşı** idmedi. Anuñ için kim ḥamur kötürdi (387a/8-9-10-11) (s. 845).*

Ki yaqşı “iyi” (s. 120).

KK yahşı “iyi” (s. 129).

KM yahşı “hayırlı, güzel, doğru” (s. 100).

*Şükr Tanrı'ya s̄abitdür bisleyicidür `ālemleri cennet **yahşılar**-içün (1b/2) (s. 1).*

*İkinci kün şol vaḫt **yahşı** açılıganda daḥı kıldı (15a/3-4) (s. 10).*

*Aydağay yā ilāhī yarlıg eyle baña zıkrüñ oḫumağa daḥı şükrüñ oḫumağa **yahşı** kulluḫ itmege (33b/4-5) (s. 21).*

TT yaqşı “güzel” (s. 153).

TZ yaqşı “yahşı, güzel” (s. 276).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yahşı “güzel” (s. 437).

*Belki her rütbede **yaḥṣı** baḳkıl*

Özidin özgeni sıvmeydür bil (4/62) (s. 105).

Nāṣıḥ sözi niçe sanga merdūd olğay

***Yaḥṣı** vü yaman қаşıngda nā-būd olğay (188/1) (s. 228).*

BV *yaḥṣı “güzel, iyi” (s. 905).*

*Egerçi iylemeseng **yaḥṣı yaḥṣı** körgüzgil*

Mini anga niçe kim bar isem yaman yā Rab (47/6) (s. 37).

***Yaḥṣı**lardın **yaḥṣı**dur yārım ni nev ‘ iyley ṭama ‘*

Vaşlın anıng min ki bardur min yamanlardın yaman (445/5) (s. 366).

DG *yaḥṣı “good, fine, nice, beautiful” (s. 397).*

*Gar sālik esāng, **yaḥṣı** yamanığa rizā bol,*

Kim ma’man-i amnē durur uş köy-i tavakkul (136/4) (s. 148).

*Yer yüzindä **yaḥṣı**larğa yaḥṣılıqtın **yaḥṣı** yoq,*

Āḥir[ā] topraq içindä çün ki bolğung dur ‘adam (156/3) (s. 168).

LÇ *yaḥṣı “güzel, iyi, mergûb, nîk” (s. 303).*

LD *yaḥṣı “yakışıklı, güzel” (s. 702).*

Gül tig küler çırayına bir kün yoluḳmadım

*Aylarda bir hem uçramadım **yaḥṣı** közige (150) (s. 16).*

*Cevrüngni tiler bende velī̄ **yaḥṣı** imes kim*

***Yaḥṣı** kişiler bolsa yamanlıḳ bile meşhūr (356) (s. 39).*

Bir sağınsang bizni yıl u ay kirek

***Yaḥṣı**larıning işi mundaḳ mu bolur (2570) (s. 281).*

SD *yaḥṣı “iyi, güzel” (s. 602).*

*Ol at irmes, ni üçün andın toğar **yaḥṣı** uruğ*

Ol kuş ırmes, ni üçündür barça a`zāsı kanat (398) (s. 190).

*Köz yüzni yüzüng şevkıda **yağşı** çemen itti*

İrning `aķıķı ārzūsı közni Yemen itti (675) (s. 270).

ŞHD yağşı “iyi, güzel” (s. 672).

***Yağşılarning** kavli yalğan bolmas irmiş dir idim*

Gāhī telḡ ü gāhī şīrīn sözlerinin ālı bar (54b/8-9) (s. 132).

Nigü Mesīhā-demī boldı Semerķand yili

*Öz yiridin kim iraq bolsa ölüm **yağşıraq** (81a/7-8) (s. 163).*

YED yağşı “iyi, güzel” (s. 453).

*Bülend-iķbāl sin iy **yağşılarnı** ḡayli dil-ḡāhı (23/7) (s. 59).*

***Yağşılar** ḡayli ara özni yaman kılmaķ nedür (86/4) (s. 120).*

***Yağşılarḡa** kişi kim zār olmas (106/13) (s. 136).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yağşı “iyi, güzel, uygun, makul” (s. 762-763).

*Pes kabül eyledi anuḡ du`āsını Tanrı`sı **yağşı** kabül eylemek daḡı bitürdi Meryem`i **yağşı** bitürmek daḡı Meryem`i Zekerıyyā besledi (53a/4-5) (s. 30).*

*Pes al yā Mūsā anı kuvvetile cidd ü cehdile daḡı buyur kavme ki alsunlar ḡükümlerüḡ **yağşılarını** (171b/5) (s. 92).*

*İy peygamberler yēḡüz **yağşı** ni`metlerden ve eylük eylenüz (370a/1-2) (s. 190).*

*Ey benüm oḡlum durḡur namāzı daḡı buyur **yağşı** işleri ve kaytar yaman işlerden (443b/2-3) (s. 225).*

*Cezā vérmegiçün anlara şevāblarını ‘amellerinden **yaḥşî** şevāb Tanrı Ta‘ālā kifāyet édici degül midür kılına (499b/5-6) (s. 253).*

*Pes kaçan ‘iddetleri tamām olsa anları eylügile dutunuz yā yaḥşîlik bile ayrılışınız daḥî şanuk édiñüz iki **yaḥşî** kişi sizden daḥî durğurun şanuklığı Allāh‘çün (602a/2-3-4) (s. 304).*

yaḥşî et — : İyi / güzel etmek, iyilik / güzellik etmek

Yoxtur kimsä ki **yaḥşî** etkäy, da yoxtur birinä dirä (15v)³ (s. 20).

Keri bol yamandan da **et yaḥşî**, da tingaysen meñi meñilik anda (62r)²⁷ (s. 76).

Tapungay saña, xaçan **yaḥşî** etsän sen anjar (80v)¹⁹ (s. 98).

Yaḥşî et, Biy, erkiñ bilä Sionga, (84v)²⁰ (s. 104).

Yoxtur kimsä, ki etkäy **yaḥşî**, da yoxtur ne bir dä (86v)⁴ (s. 106).

Yaḥşî etär Biy yaḥşılarga, (228r)⁴ (s. 274).

yaḥşî etüçi : İyilik eden (Tanrı)

Algışlıyım seni, Biy, **yaḥşî etüçim** (15r)⁷ (s. 20).

Küstündüm alınına Asduacnıñ **yaḥşî etüçimniñ** (94r)³ (s. 116).

yaḥşî klävüçi : İyilik eden

Yaḥşî klävüçilärim benim da yuvuxlarım benim alınıma benim da turdular, (48v)¹² (s. 79).

Maña asrı ulu hörmättä bodular **yaḥşî klävüçiläriñ** seniñ, (190v)¹⁷ (s. 289).

yaşılıx : iyilik

Köplär ayırlar edi, ki kimlär körgüzgäy bizgä **yaşılıx**ın Eyämizniñ, (3v)⁷ (s. 6).

Ayttım Eyämä: Biyim sen benim, da **yaşılıx**ım maña sendändir (16v)² (s. 22).

Boyu anıñ **yaşılıx**ta tıngay, (36v)¹³ (s. 46).

İnandım körmägä maña **yaşılıx**ın Eyämizniñ ulusuna tirilärniñ, (40r)¹³ (s. 50).

Ulular miskinländilär, evet kimlär ki xolarlar Biyni, eksilmägäy alarga barça **yaşılıx** (50v)¹¹ (s. 62).

Tölädilär maña yamanlıx **yaşılıx** ornuma, (53r)¹² (s. 64).

Klämädi ol anlama **yaşılıx**nı, (55r)⁴ (s. 68).

Ki tölädilär maña yaman ornuma **yaşılıx**niñ, (64^ar)²¹ (s. 78).

Sövdi yamanlıxı, ne ki **yaşılıx**nı, töräsizlikni, ne ki sözləri toğru (85r)⁵ (s. 104).

Tolgaybiz **yaşılıx**ından övüñnüñ, (104r)⁵ (s. 128).

Unuttular **yaşılıx**ların anıñ, (132v)¹¹ (s. 162).

Et maña nişan **yaşılıx**tan (149r)¹⁷ (s. 182).

Kim toldurur **yaşılıx**tan küsänçiñni seniñ, (174v)⁵ (s. 212).

Küsänç boylarnı tolu etti **yaşılıx** bilä (190r)⁹ (s. 230).

Tölädilär maña yamanlıx ornuna **yaşılıx**niñ, (194r)⁵ (s. 234).

Yöpsün xulunnu seniñ **yaşılıx**ka, (217r)¹²² (s. 260).

Da övü üçün Eyämiz Tenrimizniñ bizim xoldux **yaşılıx**nı saña (226v)⁹ (s. 272).

Da körgäysen sen **yaşılıx** Erusağem barça künlärinä tirikiñniñ seniñ (230r)⁵ (s. 276).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK yahşılık “güzellik” (s. 651).

*Taķı bolsun sizdin bir ögür ündäyürlär **yahşılık** tapa taķı buyrurlar ädgülük birlä taķı yıǵarlar körksüz işdin (3/104) (s. 43).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yahşılık “iyilik, güzellik, doğruluk” (s. 696).

*Ol kıl[nıñ] saǵ kılın keşmek, ol kıl birle oǵurlar, ol kıl birle ta‘ām yéyür, anıñ birle tahāret kılur, anıñ birle mesh tartar, saǵ elig barça **yahşılık**ni kılur (96v/17-18-19) (s. 135).*

*Loķmān aydı: andaǵ bolsa señ hem yamanlık ekip **yahşılık** ümīd etmegil (163v/20) (s. 233).*

TQK yahşılık “1. hayır; 2. doğruluk” (s. 175).

YB yahşılık “iyilik, güzellik” (s. 240).

*Songra ħan aǵamız toķtamış ħan sizning uluǵ babangız ğāzī bā-yezīd beg birle burunǵı yahşı yosunça ilçi keleçi ıyışıp bölek selām alışıp ikisi taķı dostluk **yahşılık** üze Tengri rahmetinge bardılar (A. III. 5-6-7) (s. 108).*

*İmdi bir ve bar Tengri Ta‘ālāning yarlıķawı birle bu kündin ilgerü köp burunǵı yahşılarımızning dostluķların arturup aramızda köp **yahşılıklarımız** artura dostluķımızni imdidin ilgerü ziyāde kılıp yahşı kişilerimiz kilişe barışa tursa yırakdaǵı işitürge yawuķdaǵı körege keçer dünyāda dost düşmān arasında yahşı at ol bolǵaymu tiyü bizning selāmetliķni ayıtǵaç (A. IV. 14-15-16-17-18) (s. 110).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM yahşılık “güzellik, hoşluk” (s. 616).

*Rāstı hācīler saçı üprek bolur tağı yüzi tozlı bolur. Tağı eyle kerek kim **yaḥşılıḳ** kılgay (296b/5) (s. 333).*

*Ve eger satsa kümüşni kümüşke yā altunni altunğa revā bolmas, meger kim mişli mişli birle berābar bolğay il ilge. Tağı mu‘teber bolmas işlemedi tağı **yaḥşılıḳı** (483b/2-3) (s. 462).*

KK yaḥşılıḳ “iyilik, güzellik” (s. 129).

KM yaḥşı – lığı (s. 100).

*Kaçan bir niçe kişi işlese düşer özgelerden selām kaytarmak kibi dağı aḥsurana (yerḥamükallah) demek kibi dağı hasta şormak kibi dağı Nebī’ye şalavāt virmek kibi Tañrı’nuñ rahmeti Nebī üstine (5b/1-2) dağı ölü namāzı kılmak kibi dağı **yaḥşılıḳı** buyurmak kibi dağı yamanlıqdan kaytarmak kibi dağı ğazālığa varmak kibi (5a/4-5-6) (s. 3).*

*Hak arılık altı dürlüdür evvelkisi arıtğay (37b/1-2-3-4-5-6) köñlini Tañrı’dan özgeden yirden kökden ikincisi arıtğay yüregini kirden ḥasedden üçüncü arıtğay dilini yalandan ğaybetden **yaḥşılıḳı** kizler yamanlıḳı söyler bühtāndan dördüncü arıtğay karnını ḥarām yimekten bişinci arıtğay arḳasını ḥarām keymekden altıncı avdaz almakdur şerī’atda (37a/6) (s. 23-24).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yaḥşılıḳ “güzellik, iyilik” (s. 437) ; yaḥşılıḳ “güzellik” (s. 437).

*Kim körüptür iy köngül ehl-i cihāndın **yaḥşılıḳı***

*Kim ki andın yaḥşı yok köz tutma andın **yaḥşılıḳı** (24/1) (s. 132).*

Bu kışda yaman yol u perīşān ḥālim

*Yā Rab mini **yaḥşılıḳı** sarığa başkar (160/2) (s. 221).*

BV yaḥşılıḳ “güzellik” (s. 905).

Yana zühdüm ḫarīḳın ‘afv kıl iy pīr-i deyr āḫir

*Ki sindin **yaḥşılığ**dur niçe biz kılsaḳ yamanlığlar (198/8) (s. 164).*

DG yaḥşılıq “goodness” (s. 397).

*Yer yüzindä yaḥşılarga **yaḥşılıqtın** yaḥşı yoq,*

Āḥir[ā] topraq içindä çün ki bolğung dur ‘adam (156/3) (s. 168).

Şum raqıb sözigä kirmäklük ğarayib dur, begim;

*Heç kişigä **yaḥşılıq** qılğay-mu anıng dek yaman? (162/5) (s. 174).*

LD yaḥşılıq “yakışıklılık, güzellik” (s. 703).

‘Aḳıḳ irning qaşında nāzük irmes

*Ni **yaḥşılıq** bar ol aşlı yamanda (1658) (s. 180).*

Hüsn devrānı ğanīmettür yigitlik bat kiçer

***Yaḥşılıqtın** bende kılğıl imdi ḥāşş u ‘āmı (2379) (s. 258).*

ŞHD yaḥşılıq “iyilik” (s. 672).

Mihribān-sin ay Şibān qardaşlarıngning ḥaḳqıda

***Yaḥşılıq** [it] her kişige bitmes işlering biter (38b/1-2) (s. 112).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yaḥşılıq “iyilik, güzellik, uygunluk” (s. 763-764).

*Eyit yā Muḥammed aylar ḥalk vakt bilmegiçündür daḥı hac günlerini bilmegiçün **yaḥşılıq** ol degildür ki gire-siz evlere ardlarından līkin **yaḥşılıq** Tanrı’dan qorqmaḳdur (28b/5-6) (s. 16).*

*Ol nebī ki bilürler yazılmış adı daḥı şıfatı özleri qatında Tevrāt’da daḥı İncil’de buyur[du]ḳ anlara **yaḥşılıq** bile ḫā’ati (174a/4-5) (s. 93).*

*Anda cezāsıdur anlaruḡ ‘amellerinüḡ daḥı vaşıyyet étdük ādem oğlına atasına anasına **yaḥşılıq** étmegi (543a/5-6) (s. 274).*

yalbar — : Yalvarmak (Metinde: “Tanrı’ya yalvarmak”)

Yalbaralıx alınına xutxaruçımıznıñ ² Artarlanıyıx alınına anıñ tapunmağ bilä, sağmos bilä **yalbarıyıx** alınına (165r)¹ (s. 200).

Yalbardım yüz(167v)üñnü seniñ tügäl yüräkim bilä menim, (167r)⁵⁸ (s. 255).

Avazım bilä menim Biyni **yalbardım** (193r)¹ (s. 293).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yalbar — krş. yalvar — (s. 787) ; yalvar — krş. yalbar — (s. 789).

*Takı ked tavrattıdılar ötrü m(e)n yene olarka **yalbaru** inçe tip tidim .. ay edgülerim m(e)n özüm tengleser m(e)n bo emgekimdin idi ozgum kutrulgum yok turur amtı m(e)n sizlerke sizlerke ötünür m(e)n **yalbarur** m(e)n .. [bo] mening alımçılarımka bösüp erklig kan üskinde aydukda tegdükde neteg kılayın anı manga ayu biringler tip tiser m(e)n ötrü olar manga inçe tip tidiler (10/10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21) (s. 64).*

*Anta basa ınansun .. üç erdini kutınga .. t(e)ngrilerke **yalvarıp** .. küzetü bergüke ötünsün (484/5-6-7-8) (s. 269).*

IB yalbar — “yalvarmak” (s. 63).

*Āk at karşısın üç bolugta talulapan agınka ötügke idmiş tir. Korkma, edgüti ötün; ayınma, edgüti **yalbar!** tir (19) (s. 20).*

*Kul sabı begingerü ötünür, kuzgun sabı tengrigerü **yalbarur** (54) (s. 24).*

MS yalvar — “niyaz etmek” (s. 501).

*Ayağka tegimlig tözün maytrı bodisvt kutınga yine yine **yalvara** inçke ötüg ötünü etüzümin (uru)nçaq tutuzu qop ajuntaqı etüzün yinçürü töpün yükünür men (3/37-38-39-40-41-42) (s. 44).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

- DLT** yalwar — “yalvarmak, dileğinin yapılmasını istemek” (s. 737).
*Öngdin nelek **yalwarmadinğ** kaç kata bėrding tawar*
Tolumluğ bolup katındıñg kanıñg emdi yėr suwar (I, 498/20-21).
*Ol manğa **yalwardı** (III, 99/19).*
- IKT** yalwar — “to implore, beseech” (s. 323).
*Qaçan tãgsä sizlärkä yas, angar aning birlä **yalwarur** sizlär*
(16/53) (s. 323).
- KB** yalwar — “yalvarmak” (s. 518).
İmin bolma dünyäka artuğ imin
*Bayatka sıgıñıl katıg **yalwara** (6631) (s. 653).*
Sanga yazdı sindin küredi özüm
*Bu kün sıgınu keldim sanga **yalwara** (6639) (s. 653).*
- KSK** yalbar — “yalvarmak bkz. yalwar —” (s. 654); yalwar —
“yalvarmak bkz. yalbar —” (s. 655).
İğmadımız bir kãnt içindä bir päygãmbãrdin mägär tut(t)umuz anıñ
*bodunını katıgılığ birlä ziyãn qor yas birlä bolğay kim anlar **yalbarğaylar** (7/94)*
(s. 115).
*Yād kılğıl idinñi özün içindä **yalwaru** qorqu aymanu ün berü*
ündämäkdä kudırağ sözdin ertä keçä bolmağıl osanığlılardın (7/205) (s. 126).
Nä kim bulsa silär birlä ni`mãtdin tañrıdın turur yana qaçan tãgsä
*silärkä ziyãn añar **yalwarur** silär (16/53) (s. 195).*
- KTS** yalwar — “yalvarmak, rica etmek” (s. 308).
*Fatmä **yalwaru** ya `ukaşşä rãhm kılğıl terlär (145/29) (s. 308).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML yalbarmak “1) yalvarmak; 2) istemek” (s. 84).

KE yalbar— “yalvarmak” (s. 698); yalwar— “yalvarmak *krş.* yalbar—” (s. 700).

*Zifālğa barıñ yükünüñ, **yalbaruñ**, bolğay kim sizni kutqarğay ya kendü bir yol körgüzgey (57r/13-14) (s. 79).*

*Mevlī ta‘ālā kazāsındın bir oq keldi, Sa‘d bin Mu‘āznıñ köziñe teğdi, katıg ağrıdı, İdi ‘azze ve celleğa **yalbardı**, İlāhī Benū Kureyızadın öçümni almağunça cānımni almağıl (229v/15-16) (s. 331).*

*Bu kün kamuğ ma‘siyetler kıyāmetğa teği Kābīldin kaldı, kaçan kıyāmet küni bolsa İdi ‘azze ve celle tamuğluklarını tamuğğa kiwürse öz hāllerin körüp Mevlī ‘azze ve celleğa **yalwarıp** ayğaylar (17r/4-5-6) (s. 24).*

*Keliñ meniñ kiçiklikimge bakıp raħm kılıñ, meni ol arkış beğindin kayra alıñ tēp niçe **yalwardı** erse söziñ tiñlemediler (74r/1-2) (s. 102).*

MM yalwar — “yalvarmak” (s. 269).

Kanā‘at arıg pāk resūl sünneti

*İdidin tiledi üküş **yalwarıp** (55/3-4) (s. 99).*

NF yalbar — “yalvarmak” (s. 466-467).

*Tegme birimizdin bir eğgülük kelmiş bolsa, ol eğgülükni Tangrı te‘ālāqa şefī qılıp **yalbarıp** Tangrıdın nacāt tilegeling, tēp meşveret qıldılar (292/11-12) (s. 202).*

*Qayu bir qarındaşındın **yalbaru** suw tilese erdi, suwları bar erken urup qaytarur erdiler taqı: Hālī sēni helāk qılğay-miz, tēp aytur erdiler (355/3-4-5) (s. 246).*

TQK yalbar — *Krş.* yalwar — “yalvarmak, yalvarıp yakarmak” (s. 176); yalwar — *Krş.* yalbar — “yalvarmak, yalvarıp yakarmak” (s. 177).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM jal var —, jalvarur “prosić, blagać” (s. 54).

CC jalbar —, - ur [yalbar —; yalbarur / jalbar —, ialbar —, yalbar —; iarbar — (st. ialbar—); jalbarur] “bitten, ‘rogare’; beten, anbeten (*mit dem dativ*); erflehen” (s. 111); jarbar — s. jalbar — (s. 115).

İM yalbar — “yalvarmak” (s. 617).

Bilgil kim rāstı sewüglü turur beyt-i muqaddeske ziyāret kılmak taķı aning içinde namāz taķı öküş (381b/1-2) zıkrını taķı du‘ānı taķı yalbarmaknı Tengri Te‘ālīge rāstı ol Nebīlerning kıblası turur taķı üç mescidning birisi turur taķı aning müzdi uluğ turur inkār kıılınmas taķı oş aning kibi turur İbrāhīm Hālī’ning ziyāreti (381a/8) (s. 393).

TZ yalbar — “yalvarmak” (s. 277).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yalbar — “yalvarmak” (s. 437).

Sin iy gül koymadıng ser-keşlikingni serv dik hergiz

Ayağığa tüşüp berg-i hazān dik munça yalbardım (29/2) (s. 135).

BV yalbar — “yalvarma, yalvarış” (s. 906).

Baķmadı hālīmğa ğayr-ı nāzdın ösrük közüng

Niçe kim allında yalbardım yaķardım her nemať (282/3) (s. 234).

Çün öler min yārnı isteng başımğa kilmese

Baş yalang iylep koyup tofrağ üze yüz yalbarıng (349/4) (s. 290).

DG yalbar — “to lament, complain” (s. 397).

Yalbardım aning dek bu saħar hacr elindin kim

Örtāndi bu āhım otıdın şarum-i aħzar (61/6) (s. 73).

LD yalbar — “yalvarmak” (s. 703).

*Sin tig oğulnı tingridin ādem-i ḥākī **yalbarıp***

Şıdķ ile erba 'ın çikip istedi mā vü t̄in ara (137) (s. 15).

*Ƙuş tili 'andelīb tig luḫfī-i ḥasta **yalbarur***

Gül kibi çehredin anı tutma cüdā çiki çiki (2281) (s. 247).

ŞHD yalbar — “yalvarmak” (s. 673).

Gerçi dāyim men ' iter bolsa mini yār ' ışķıda

***Yalbarı**ban mi anıng ' ışķında sevgend eyleyin (134b/7-8) (s. 230).*

*İr iseng könglüng ivinge **yalbar** u yol birmegil*

İv bozarğa cüst ü çālāk bolur ol mekr-i ķarı (179b/7-8) (s. 293).

yalğan : Yalan; yalancı

Xorķkanlarını Eyämizdän haybatlı etär, kim ant içär sınarın kensiniğ da **yalğan** çıxmaz (16r)⁴ (s. 20).

Yalğandır at xutxarmaıxından kensiniğ, (49v)¹⁷ (s. 60).

Baxmadı ol boşluğta, da ne **yalğan** suılanmağta (66r)⁵ (s. 82).

Yalğandırlar oğlanları adamniğ, (101r)¹⁰ (s. 126).

Ber bizgä boluş tarlığta, zerä **yalğandır** xutxarmaıxı adamniğ (194r)¹³ (s. 234).

Kimlär saıxlarlar edi boşluğnu da **yalğanni**, (224r)⁹ (s. 268).

UYGUR TÜRKÇESİ

İKP yalğan; Y' LX' N “yalan” (s. 229).

*Ötrü qız **yalğan** tep kertgünmätin taginkä inçä tep tedi ärtiñü qal muntuz ermiş siz (A.12.-13.-14.) (s. 58).*

Qız inçä tedi siziñ **yalğan** köni sözüñüzni [kim?] bilir (A.19.-20.-21.) (s. 58).

MS yalğan “yalan” (s. 500).

*İnçip yime ağı baramka azlanmaqın başsız közsüz ezük **yalğan** savın sini sökti (13/1-2-3) (s. 59-60).*

*... Kim yime urunçaq urmuş tavarag tanıp birmeserler ezük **yalğan** taulı sözleserler ... (83/56-57-58) (s. 154-155).*

SUK yalğan “täuschung, lüge” (s. 299).

US yalğan “lojnyy” (s. 273).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yalğan “yalan” (s. LXXI).

*Tili **yalğan** erdin yıraç tur teze (153) (s. 52).*

*Bu **yalğan** söz ig teg köni söz şifa^ç (164) (s. 53).*

DLT yalğan “yalan” (s. 734).

***Yalğan** kişi (III, 37/9).*

***Yalğan** söz (III, 37/10).*

IKT yalğan “1. liar; 2. lie, falsehood; 3. sorcery” (s. 322).

*Anlardın kim juhüd boldılar üküş äşitgänlär **yalğannı** (5/41) (s. 322).*

*Ol Tangrı bilür, olar **yalğanlar** (9/42) (s. 322).*

*Aydılar: bu **yalğan**, biz angar tanığlılar miz (43/30) (s. 322).*

KB yalğan “yalan” (s. 517).

*Özüm taplamaz neng biri **yalğan** ol*

Muningda basası bu küç kılğan ol (848) (s. 102).

*Biri tilde **yalğan** çıxarsa sözün*

Biri egrilik ol sikirtse özin (2508) (s. 264).

KSK yalğan “yalan” (s. 654-655).

*Yörün yär içindä ya`nī yär üzä taķı baķıñ nätäg ärdi **yalğan**ka nisbät kılğanlarınñ soñı eşitiñ (3/137) (s. 46).*

*Baķıl nätäg yalğan sözlädilär özläri üzä azdı anlardın ol kim **yalğan** қоşar ärdilär (6/24) (s. 91).*

*Aydı ay mäniñ bodunum tapnuñlar tañrıķa yoķ silärkä bir idi anda adın. Ärmäs silär mäğär **yalğan** yaratıǵlılar (11/50) (s. 161).*

KTS yalğan “yalan, yalancı” (s. 306).

*Çinoķ kim kıyın ol kimärsä üzä kim **yalğan** tutsa yüz äwürsä (21/3) (s. 306).*

*Üç kärrät **yalğan** sözlädi (38/22) (s. 306).*

*Yana ol **yalğan** ärür munduz (62b/11) (s. 306).*

HAREZM TÜRKCESİ

İML yalğan “yalan” (s. 84).

KE yalğan “yalan” (s. 699).

*‘Aziz oǵlan sözün tiñledi ve yaķın keldi, oǵlan aydı: ey ‘Aziz, Yūsufnıñ köñlekiniñ öñi yırtuķ bolsa Zeliḥā [k]öni ve Yūsuf **yalğan**, eger köñlekiniñ ardı yırtuķ bolsa Zeliḥā **yalğan** Yūsuf köni (84r/16-17-18) (s. 117).*

*Meniñ oǵlum oǵrılıķ kılmas **yalğan** aytursız. Olar aydılar: Ol kendeki arķış ḥalkıdın soruñ inanmasañız (99r/5-6) (s. 138).*

*Derviř bilür erdi kim **yalğan** söz Mūsīdin çıķmas, ol sözge inanıp yandı, Mūsī kitti (124r/10-11) (s. 174).*

ME yalğan “yalan” (s. 201).

Sözledi sözni ötti kögercin peyveste ötgen kuş **yalğanka** nisbet kıldı anı **yalğan** (71/3-4) (s. 44).

Yalğan söz, **yalğan** çatmış söz, yalaymış söz yalğa, terge tutdı ewni şeklig boldı iş içinde, sézigge tüşdi iş içinde (150/4) (s. 62).

NF yalğan “yalan” (s. 467).

Barça şahābalar aydılar kim: Emīrū'l-mu'minīn 'Osmān **yalğan** and içmez (134/6) (s. 94).

Abū Hanīfe aydı: Eger bu sözüm rāst bolsa, haqīqat lāyiq ermezmen ve eger bu sözüm yalğan bolsa, **yalğan** kişi qāzīlıqğa yaramaz, tēdi erse, Halifanını ğāzabı keldi taqı aydı (196/5-6-7) (s. 135).

Taqı Peyğāambar 'as aydı: **Yalğan**larını uluğraqı üç turur. Avval ol turur kim bir kimerse aysa: Mundağ tüş kördüm taqı andağ tüşler kördüm, tēp aysa taqı haqīqatta körmedin **yalğan** tüşler çatsa, anıng vebālı taqı 'uqubatı ingen uluğ turur (381/3-4-5) (s. 265).

TQK yalğan Krş. yalğan. “1. doğru olmayan, yalan; 2. uydurma, sahte; 3. yalancı” (s. 176) ; yalğan Krş. yalğan. “doğru olmayan, yalan” (s. 177).

YB yalğan “yalan” (s. 240).

Ol işler barı **yalğan** turur (K. III. 16) (s. 117).

Taqı bizning düşmenlerimiz köp turur bizning üçün hīle birle **yalğan** söz tüşürgey tip qorqarmız kim sizler anıng bigin sözlerge inanmay bizdin mu'ayyen haber bilmeginçe bizge öfke kıılmağaysız tip umanurmız tiyü keremingizge i'timād kıla tahıyyet-nāme irsāl kııldı (K. IV. 14-15-16-17-18) (s. 118).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jalğan [jalgan] “falsch, lügnerisch” (s. 111).

GT yalğan “yalan” (s. 391).

*Sulţān ol vezīrden melūl bolup ayttı munung **yalġan** sözi sening toġrı sözüngden (18/1) yaĥşıraĥ turur (17/12-13) (s. 8).*

*Tileseng rāst söz budur eyā şāh, cehān körgen kişi köp **yalġan** aytur (85/4-5) (s. 42).*

İM yalġan “yalan” (s. 617).

*Bir kişi **yalġan** sözle ayıtsa bir özge kişi angar: Tengri bereket birsün sening **yalġanına** tise kāfir bolur (20a/2) (s. 157-158).*

*Tengri Te ‘ālā sözi: ant içmesler Tengri öze **yalġan** ant taĥı anlar bilürler anı. Taĥı ayıttı Rasūl: **yalġan** ant içmek helāk kılır ĥumāşnı taĥı bereketni kiterür (86b/6-7) (s. 197).*

KF yalġan “yalan” (s. 1085).

*Anuĥ içün ol kādī saklanılmış degüldür **yalġan** sözlemekden daĥı ĥaĥā idmekden didi (411b/19-20-21) (s. 892).*

KM yalan “yalan, gerçek olmayan” (s. 101).

*Ĥaĥ arılıĥ altı dürlüdü evvelkisi arıtġay (37b/1-2-3-4-5-6) köñlini Tañrı’dan özgeden yirden kökden ikincisi arıtġay yüregini kirden ĥasedden üçünci arıtġay dilini **yalandan** ġaybetden yaĥşılıġı kızler yamanlıġı söyler bühtāndan dördünci arıtġay ĥarnını ĥarām yimekten bişinci arıtġay arĥasını ĥarām keymekden altıncı avdaz almaĥdur şerī’atda (37a/6) (s. 23-24).*

Kİ yalġan “yalan” (s. 118).

TT yalan “Türkmençe yalan” (s. 153).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yalġan “yalan” (s. 438).

***Yalġan** söz ile ‘itāb iter sin*

Yüz ĥahr bile ĥıĥāb iter sin (126/28) (s. 195).

*Çünki köp **yalġan** ayıttı ol manga*

Ger disem yalğançı anı çin durur (413/2) (s. 284).

BV yalğan “yalan” (s. 906).

*Va ‘de-i mihrin manga yüz katla **yalğan** itti çerh*

Sin dağı bī-mihrlük kılsang yüz ol yalğança kıl (378/6) (s. 313).

Dehr ili dik igridürler şūhlar baştın ayak

*Tik nazarda tüz ikin ol ‘ahdi **yalğan** kāmeti (643/6) (s. 522).*

DG yalğan “1. lie, false; 2. liar, false” (s. 397).

Bilmän ki, neçük sığışturup sen

*Ol tar ağız içrä munça **yalğan** (179/5) (s. 191).*

Aq evüngdin çıqqan üçün boldı āşufta raqīb;

*Nē qızardı munçağa **yalğan**, ne ol yüzi qara (19/4) (s. 31).*

LÇ yalğan “yalan, kezb, bühtân, dürûg” (s. 298).

LD yalğan “yalan” (s. 704).

Ġamzeğa va ‘de kılıp kılmadıng ay şūh vefā

*Çın sini vaşf iteyin baştın ayak **yalğan** sin (1295) (s. 141).*

Yıgladı hattā raqībler rahmı kilgendin manga

*Līkin ol köngli katık ni çin ni **yalğan** yıgladı (2273) (s. 247).*

SD yalğan “yalan” (s. 603).

Mini cefā birle velī cāngā yitürdi ol kārı

*Geh gāh şartını bozar, geh va ‘desi **yalğan** irür (125) (s. 120).*

Yıgladı hattā raqībünüg rahmı kilgendin manga

*Bārī ol kattıg köngüllüg çin mu, **yalğan** yıgladı (608) (s. 250).*

ŞHD yalğan “yalan” (s. 673).

*Yağşılarning kavli **yalğan** bolmas irmiş dir idim*

Gāhī telḥ ü gāhī şīrīn sözlerinin ālı bar (54b/8-9) (s. 132).

Bir vefālīk kaydudur bir mihribān hem-dem ḳanı

*‘Ahdī **yalḡan** yārning ol ‘ahdiḡa muḥkem ḳanı (170a/7-8) (s. 277).*

YED yalḡan “yalan” (s. 453).

Ġabḡabıng şubḡ-ı şafāsıdın münevverdür cihān

*Rāst itey mihr körgüzmekde **yalḡandur** seher (51/2) (s. 87).*

*Baş ayaḡ **yalḡan** irür ‘ıḡḳ aḡrıḳındın ursa dem*

Za‘ferān dik sarḡarıp rengi hirāsān bolmaḡan (284/2) (s. 288).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yalan “yalan, sahte, masal” (s. 765).

*Eydürler ol Allāh ḳatındandır ol Allāh ḳatından degildür daḡı eydürler Allāh ḡaḳḳında **yalanı** (58b/1-2) (s. 33).*

*Eger Yūsuf göñlegi öñünden yırtılmış ise Zeliḡā sözi girçekdür Yūsuf yalancılardandır ve eger göñlegi ardından yırtılmış ise Zeliḡā sözi **yalandır** Yūsuf girçeklerdendür dédi (250b/3-4-5) (s. 131).*

*Görmez misin anları nice ḡayrān olup **yalan** düzerler (404a/3-4) (s. 207).*

KT yalan “1. isim doğru olmayan şey, yalan; 2. sıfat uydurma, düzmece; 3. yalancı” (s. 625).

*Dakı anlar kim hazır olmazlar şirke -yâ **yalana-**, dakı kaçan kim geçdiler ma‘siyatlara, geçdiler ulular iken ya‘nî baş indürmediler (25/72) (s. 293).*

*Dakı bayık anlar, eydürler bilinmemiş söz ya‘nî şer‘ içinde, sözden, dakı **yalan** (58/2) (s. 457).*

*Dakı getürdiler göñlek üzere kan, **yalan**; eyitti: “Belki bezedi ya ‘nî gökcek gösterdi, sizün-içün nefslerünüz, bir işi; pes katlanmakdur ya ‘nî işüm, görklü (12/18) (s. 179).*

*“Ay, **yalan** tañrılar Tañrı’dan ayruk, dilersiz?” (37/86) (s. 365).*

*İşidicilerdür **yalanı** ya ‘nî **yalan** tanuğı; yiyicilerdür harâmı ya ‘nî rişvet (5/42) (s. 83).*

yalğan bol — : Yalan olmak [= yalğan xal —]

Turdular üstümä benim tanıxları yazıxınıñ, da **yalğan boldular** maña töräsizliklärendän kendiläriniñ (31r)¹² (s. 51).

Tilläri bilä kendiläriniñ **yalğan boldular** añar, (106r)³⁶ (s. 165).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yalğan bol — (s. 699).

*Kaçan Şālih andağ tedi erse tewe öltürgenler aydılar: teweni kendü öltürdümiz Şālihni ma öltürelin bizge ‘āzāb tēgmesdin burun, sözi köni bolsa bizdin burun ölmüş bolğay, **yalğan bolsa** ol ölgey biz kalğaymiz tēp ol kéçe Şālihni basıp öltürmekke ogradılar (36r/1-2-3-4) (s. 50).*

*Neteg tēse aydılar: biz üstün sen astın bolsañ Tenrımen tēdükiñ **yalğan bolmas mu** (113r/14-15) (s. 158).*

NF yalğan bol — (s. 467).

*Ya ‘nī bizler sizlerke la ‘nat qılalıñ, sizler taqı bizlerke qılıñ, taqı andağ aytalıñ kim qayu birimiz kim **yalğan bolğay**, Tangrıniñ la ‘natı angar bolsun tēp la ‘nat qılışalıñ, tēp āyet nāzil boldı erse, tersālar qoptılar taqı aydılar (143/10-11-12) (s. 100).*

*Abū Hanīfe aydı: Eger bu sözüm rāst bolsa, haqīqat lāyıq ermezmen ve eger bu sözüm **yalğan** bolsa, yalğan kişi qāzīlıqğa yaramaz, tēdi erse, Halifanınıñ gāzabı keldi taqı aydı (196/5-6-7) (s. 135).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

İM yalğan bol — (s. 617).

*Aning üçün kim ‘Āyişe’ning berī bolmaqlıķı zineden s̄ābit boldı Tengri Te‘ālā’ning kitebi birle, rāstı ol delī-i kaṭ‘ī turur hilāfınça özge hatunlarınıñ berī bolmaqlıķı zineden kiteb birle sabit bolmadı rastı özge hatunlarınıñ beri bolmaqlıķı s̄ābit bolmadı Tengri Te‘ālā’ning kitebi birle bolmas anlar sögmek zine birle yalğan kılmak Tengri Te‘ālā kitebini, rāstı bolur anlar haqqında **yalğan bolur** taqı yalğan çatmak bolur anlar öze, mürtekib bolur uluğ yazuqğa taqı müsülmān kişi uluğ yazuqqa mürtekib bolmak birle kāfir bolmas niçe kim anı halāl körmese (15b/2-3-4-5-6) (s. 155).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yalan ol — “yalan söylemek, yalanlamak” (s. 765).

*Şālih eyitdi anlara gönenünüz menzillerinüzde üç gün ol bir va‘dedür ki hergiz **yalan** olmaz ol vaqt ki geldi buyruğumuz (240a/6-7) (s. 125).*

*Melik cema‘ati eyitdiler anı katında bulduğumuz kişinün cezāsı nedür siz **yalan** olsañuz dediler (257a/1) (s. 134).*

yalğan et — : Yalan etmek, yalan söylemek

*Köp xuvatından seniñ **yalğan** ettilär saña duşmanların seniñ (105v)³ (s. 130).*

Bir kerät ant içtim arilikimä benim, ki Tawit'kä men **yalğan** etmägäymen (154v)³⁶ (s. 188).

Ant içti Biy Tawit'kä könülük bilä da **yalğan** etmädi anar (232v)¹¹ (s. 280).

yalğan xal — : Yalan kalmak [= yalğan bol —]

Tilläri bilä kensiläriniñ **yalğan xaldılar**, (135r)³⁶ (s. 164).

yalğan sözlä — : Yalan söylemek

Tas etärsen barçasın, ki / kimlär ki **sözlärlär / sözlärlär** edi **yalğan** (4v)⁶ (s. 6/7).

Oğlanları yatlarınñ **yalğan sözlädilär** maña, (19r)⁴⁶ (s. 31).

Turdular üstümä benim tanıxları yazıxnıñ, da **yalğan sözlädilär** maña töräsizliklərindän kensiläriniñ (40r)¹² (s. 50).

Yat boldular yazıxlılar analarından, aldandılar xoynundan **sözlädilär yalğan** (95v)⁴ (s. 118).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KSK yalğan sözlädilär, yalğan sözlär ärdilär, yalğan sözlär ärdinçilär, yalğan sözlär silär, yalğan sözlärlär, yalğan sözläyürlär (s. 655).

*Bağıl nätäg **yalğan sözlädilär** özläri üzä azdı anlardın ol kim yalğan қоşar ärdilär (6/24) (s. 91).*

*Ol kün terär miz anlarnı yumқını yana ayur miz anlarka kim ortak қат(t)ılar қанда ol ortakларınız anlar kim **yalğan sözlär** ärdinçilär (6/22) (s. 91).*

*Udu barmaslar mägär sezikkä ärmäslär anlar mägär **yalğan sözläyürlär** (6/116) (s. 100).*

HAREZM TÜRKCESİ

ME yalğan sözle — (s. 201).

*Ewrüldi **yalğan sözledi**, teşellüf birle **yalğan sözledi** kücün kəzğandı köp oynadı aning birle, oynatdı anga (167/1) (s. 65).*

*Küçlendi artuq **yalğan sözledi**, arturdı sözinde avladılar (189/1) (s. 71).*

NF yalğan sözle — (s. 467).

*Bir zamān yatmışdın öz hālīmqa keldim taqı né aḥvāl kim ol ğārda keçti, cümlesini aydım erse, Ḥadīca aydı razhā: Yā Muḥammed, qorqmağıl işing ḥayr bolğay, Ḥaq te ‘ālā seni zāyi’ qılmağay aning üçün kim sening eḍgü ‘ādatların bar: yaq yawuknı sever-sen, **yalğan sözlemes-sen**, kişilerning emgekini kötürür-sen taqı qonuqlarnı ağırlar-sen, miskīnlerke yārī bérür-sen, hēç sangā Tangrı te ‘ālā yamanlıqnı bérmegey tēp öğütledi erse, Peyğambar ‘as köngli ḥoş boldı (8/9-10-11-12-13) (s. 6).*

*Taqı maqşūdları Ḥaqqning rizāsı ermez, taqı ğaražları ol turur kim ḥalāyıqlar bizlerke zāhid tēp ağırlasunlar, ḥıdmat qılsunlar tēp yoq t̄a‘atları, qılmamış eḍgüklerni qıldıuq tēp **yalğan sözler[ler]** (67/13-14) (s. 50).*

TQK yalğan sözle — “yalan söylemek” (s. 176).

KIPÇAK TÜRKCESİ

BM jałan söjlä — “klamac, mówić, nieprawdę” (s. 54).

ESKİ ANADOLU TÜRKCESİ

KT yalan söyle — “yalan söylemek” (s. 627).

*Dakı anlarundur azab ağırdıcı; andan ötürü kim, oldılar **yalan söylerler** (2/10) (s. 3).*

*Pes kim zâlımırakdur andan kim **yalan söyledi** Tanrı üzere, daki yalan duttı toğruyu ya 'nî Kur'ân'ı, ol vakt kim geldi ana? (39/32) (s. 379).*

yalğanlıx : Yalanlık, yalan, yalan yolu

Oğlanları adamnıñ / Adam oğlanları, negä dinçä siz / dinrä bek yüräklil / bek yüräklilär, nek sövärsiz / söviyirsiz boşluxnu / heçlikni da izdärsiz / izdiyirsiz **yalğanlıx**nı (3v)³ (s. 4/5).

Xarğışta da **yalğanlıx**ta çıxara berilgäylär, (97v)¹³ (s. 122).

Zerä xaysıları saxlarlar edi heçlikni da **yalğanlıx**nı (177r)⁹ (s. 269).

yalğan Teñrilär : Yalan tanrılar

Alar paıllandılar meni **yalğan Teñriläri** bilä kensiläriniñ (59r)²¹ (s. 72).

yaman : Kötü; günahkâr

Turmasarlar alnıña seniñ **yamanlar**, (4v)⁵ (s. 6).

Egär töläsäm xaçan alarga, ki tölädilär maña **yaman**, tüşkäymen men dä duşmanlarımdan benim (6v)⁵ (s. 10).

Öktämlängäninä **yamannıñ** küyär yarlı, (11r)^{23/2} (s. 14).

Ki ne üçün öçäştirdi **yaman** Teñrini, ki ayttı yüräkinä kensiniñ, ki tergämäs (12r)^{34/13} (s. 16).

Sınğalasın / Uvalgay biläkläri / biläki yazıxlınıñ da **yamannıñ**, (12v / 11r)^{36/15} (s. 16/17).

Tañlama bolgaysen, da **yamanlarnı** sindırgaysen (21v)²⁷ (s. 28).

Egär ki bardım esä da men içinä (34r) xarañguluxunuñ ölümün, xorxmagaymen **yamandan**, zerä sen, Biy, benim bilä sen (33v)⁴ (s. 42).

Yuvuxlanganına maña **yamanlarnıñ** yemägä tenimni benim xıynavuçılarım da duşmanlarıım benim alar küçsüzländilär da tüştilär (38v)² (s. 48).

Künnüj **yaman**ından içkäre etti meni yapovu artına xoranınıj kensinij (39r)⁵ (s. 48).

Keri bol **yamandan** da et yaxşını, (51r)¹⁵ (s. 62).

Turdular üstümä benim **yamanlar**[n]iñ tanıxları, (53r)¹¹ (s. 64).

Uyalsınlar da uyatlı bolsunlar, kimlär sövünürlär **yamanıma** benim, (54v)²⁶ (s. 66).

Paıllanmagın **yamanlarga**, ne alarga, ki etärlär töräsizlikni (59v)¹ (s. 72).

Küç etiyir edilär maña da izdiyir edilär boyumni, kimlär ki kliy edilär **yamanni** üstümä benim, (64r)¹³ (s. 78).

Baxtı **yaman** da dağı övränmägäy etmä yerdä artarlıxın könülükniñ (156v)¹⁰ (s. 190).

Eksildilär alar da xıynaldılar tarlıxından **yamanlarıñ** da prihodalardan (192v)³⁹ (s. 232).

Tölädilär maña **yamanni** ornuna yaxşısınıj, (154r)⁵ (s. 235).

Yaman slawadan / çuvdan ya slavadan **yamandan** ol xorçmagay (199v / 158r)⁷ (s. 240/241).

Keri bolunuz mendän, **yamanlar**, (216v)¹¹⁵ (s. 260)

Barça buyruxlariñ seniñ oñdular maña, zerä körälmädim men yolun **yamanlarıñ** (217v)¹²⁸ (s. 262).

Biy saxlagay seni barça **yamandan**, saxlagay Biy boyuñnu (225v)⁷ (s. 270).

Biy, **yaman** adamdan, könüsüz kişidän xutxar meni (241v)² (s. 290).

Xoy, Biy, saxlavuçı ağızıma benim da eşik bek erinlärimä benim, ⁴ ki yañılmagay yüräkim **yaman** sözlär bilä (243r)³ (s. 292).

Kim bergäy xutxarıлмах xanlarga bizim, ki xutxarmaxtır Tawit'ni, xulun kensinij, **yaman** itidän (247v)¹⁰ (s. 296).

Xoluna xanniñ töräsizniñ da **yamanniñ** barça yer(204r)gä çıxara berdiñ bizni (203v)³² (s. 312).

UYGUR TÜRKÇESİ

US yaman “stran, durnoy” (s. 274).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT yaman “kötü, her şeyin kötüsü” (s. 738).

Yaman ig (III, 30/3-4).

HAREZM TÜRKÇESİ

İML yaman “kötü” (s. 84).

KE yaman “yaman, kötü” (s. 700).

*Qavluhu ta`ālā: ... taqı bizni arıg yolğa köndürüp hidāyet birle ağırlap **yaman** yoldın qutqardı (1v/5-6) (s. 3).*

*Evvel mülk ol erdi kim Süleymānnıñ pād-şāhlıqı içinde yaḥşıdın **yamandın** ḥaber bergeñ uçar quşlar erdi (137r/17-18) (s. 193).*

*Ey müsülmānlar **yamanlar** birle qoldaşlıq qılmañ tañla olar birle tamuğğa barmañ, bu künki **yaman** eş qoldaşlar tañla barçası düşmen bolğusı (195v/20-21) (s. 279).*

ME yağan “kötü, şer” (s. 202).

*Sınadı anı yıraṭtı anı şerdin, bir yana tutdı anı **yağamandın** (65/5) (s. 43).*

*Qazğandı **yağan** işni, yazuq qazğandı (137/7) (s. 59).*

NF yaman “kötü, fena, yanlış, hata, haram, günahkâr, asi (kişi)” (s. 467-468).

*Medīne şəhri həbīs taqı **yaman** kişiləni özidin kəterür, arıǵ pākları tutar, neteg kim temürçining körüki temürnüng **yamanlarını**, həbīslarını kəterür taqı yaǵşısını, şāfīsini qoyar, tēp aydı (208/5-6) (s. 143).*

*Yā imāme'l-muslimīn, **yaman** qıldım, osal qıldım sormaǵ kerek ermiş, sormadım, tevbe qıldım (224/10) (s. 154).*

*Ėmdi eger aysam kim bu yaman işlərdin taqı bu hələyıklar ayǵan sözlərdin men bēzār turur-men, tēsem vallāhi həqīqat ol turur kim men bu sözlərdin bēzār turur-men, sizlər manga inanmaǵaysız; ve eger aysam kim bu **yaman** işlər mende bar tēp, vallāhi bu **yaman** işlər mende yoǵ turur; neteg aytayın kim mēnde bar, tēp (417/4-5-6-7) (s. 290).*

YB yaman “kötü” (s. 240).

*Alarınǵ ala kongül bile til inip il kırırınǵa y(i)te kelgente anǵlap yıǵılıp sançışmaǵ(ǵ)a turǵanta ol **yaman** kişiler burun tebiregin tin il tartıp ol iş taqı ol çaǵlı bolǵan ergeyi ol erti (A. I. 10-11-12-13) (s. 105).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jaman [yaman, yaman, jaman / jaman, iaman, yaman, yaman] “schlecht, böse, übel; Übel. “malus” (s. 112).

GT yaman “kötü, fena” (s. 391).

***Yaman** işni **yamanlarǵa** koyup kit (330/10) (s. 164).*

***Yamanǵa** eygülik kıl ay saǵı ir, sa‘ādet eygülerge boldı yoldaş (353/11) (s. 176).*

İM yaman “kötü, fena” (s. 617).

*Ammā ol hədīs kim kildi: rāstı yaǵşı kişi ol kişi turur kim yaǵşı boldı anası ǵarnında taqı **yaman** kişi ol kişi turur kim yaman boldu anası ǵarnında (48a/1-2) (s. 174).*

*Taḳı Merāki'-i Mūsā'dan Süveys'ke tigrü bir menzile turur. Taḳı aning suwı **yaman** açı turur, ol aval suvlag turur Bürket-i Huccāc'dan angar tigrü (297b/3-4) (s. 333).*

KF yaman “kötü” (s. 1085).

*Munı bildürdükinden şonra lābüddür kim ol da'vī idgen kişi bildürgey ol da'vī idgeni aḥça, ya altun ya buğday, ya arpa yaḥşı mıdur ya **yaman** mıdur, ya orta mıdur diyü bildürgey (1b/89-90-91-92-93-94-95-96) (s. 3).*

Kİ yaman “fena, kötü” (s. 118).

KK yaman “kötü” (s. 129).

KM yaman “kötü, fena” (s. 101).

*Ol 'Alī eyitdi şükr Allah'a saklayıcıdur **yamandan** (32a/2) (s. 20).*

TT yaman “kötü” (s. 153).

TZ yaman “yaman” (s. 277).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yaman “kötü, fena, korkunç” (s. 438).

*Bu kışda **yaman** yol u perīşān ḥālim*

Yā Rab mini yaḥşılıq sarığa başkar (160/2) (s. 221).

Nāşih sözi niçe sanga merdūd olğay

*Yaḥşı vü **yaman** qaşında nā-būd olğay (188/1) (s. 228).*

*Bar mu irkin hiç nime 'ālemde hicrāndın **yaman***

*Her ni kim andın **yamanrağ** yoğ bu devrāndın **yaman** (453) (s. 292).*

BV yaman “kötü” (s. 906).

Egerçi iylemeseng yaḥşı yaḥşı körgüzgil

*Mini anga niçe kim bar isem **yaman** yā Rab (47/6) (s. 37).*

Yağşılardın yağşıdur yārim ni nev´ iyley tama´

*Vaşlin anıng min ki bardur min **yaman**lardın **yaman** (445/5) (s. 366).*

DG yaman “1. bad, wicked; 2. volent, intense” (s. 397).

*Gar sālīk esāng, yağşı **yamanı**ğa rizā bol,*

Kim ma´man-i amnē durur uş köy-i tavakkul (136/4) (s. 148).

Şum raqı̄b sözigä kirmäklik ğarāyib dur, begim;

*Heç kişigä yağşılıq qılğay-mu anıng dek **yaman**? (162/5) (s. 174).*

LÇ yaman “kötü, fenâ, musallat, bed,” (s. 299).

LD yaman “yaman, kötü, uğursuz” (s. 704).

Yağşı irdi künde bir dem ay yüzüng nezzāresi

*Ni **yaman** künler durur kim imdi körmēn māh māh (1608) (s. 175).*

‘Aķıķ irning kaçında nāzūk irmes

*Ni yağşılıķ bar ol aşlı **yamanda** (1658) (s. 180).*

SD yaman “kötü, fena” (s. 603).

Κılıç yaşnatsang uruşta, anıngkī şu´lesin düşmen

*Körüp aytur kamuğ, hey hey kaçing, berķ-ı **yaman** kildi (95) (s. 114).*

Rence bolmas ħūr, eger nisbet özin kılsa sanga

*Bī-hūde sözler edebsizdür, **yamandur** ādemī (802) (s. 306).*

ŞHD yaman “kötü, fena, şiddetli” (s. 674).

Barça ulus minde sığar-min bu ulusa sığmasam

*Yağşı **yaman** minde sığar-min bu Moğula sığmasam (100a/12-13) (s. 184).*

Fi'ling irür tîz ü açığıng yaman

Ḳul ḳadîrin bilge-sin bul ḳul ḳanı (184b/8) (s. 302).

Asru yaman imgetip-sin bul üçün ol ilni köp

Sining atıngnı ataydur uşbu iller mişl-i div (189b/9-10) (s. 314).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yaman “yaman, kötü, ağır, şiddetli” (s. 766-767).

Eyitdi kitāb ehli girmez cennete illā Yehūdîler yā Naşrāniler ol anlaruḡ yaman fikridür (16b/6-7) (s. 9).

Yaḡşı iḳlîmüḡ çıkar ekini ve otları Çalab'ı buyruḡıyla daḡı ol iḳlîmüḡ kim yamandur ya'nî [.....] çıkmaz otları illā incidici ya'nî diken (160b/2-3) (s. 86).

Pes sinjirlediler deveyi pes yamanlardan oldılar pes dutdı anları 'azāb helāk étđi (401a/1) (s. 205).

Ey benüm oḡlum durḡur namāzı daḡı buyur yaḡşı işleri ve ḳaytar yaman işlerden (443b/2-3) (s. 225).

yaman et — : Kötülük etmek

Saḡa yalgız yazıḡ ettim, Biy, da yaman alnıḡa seniḡ ettim (83v)⁶ (s. 102).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jaman et — “böses tun, schlecht handeln” (s. 112).

yaman etüçi : Kötülük eden [= yaman işçi]

Öçäştin gurk'çılarga, da tas boldu **yaman etüçi**, (9v)⁶ (s. 12).

Heç boluptur alnına anıñ **yaman etüçi** (16r / 13v)⁴ (s. 20/21).

Yüzläri Eyämizniñ üstlärinä **yaman etüçilärniñ** – tas etmə yerdän jisadagların alarnıñ (51r)¹² (s. 62).

yaman işçi : Kötülük eden [= yaman etüçi]

Yüzü Eyämizniñ üstünä **yaman işçilärniñ** – tas etmə yerdän anılmañın alarnıñ (38v)¹⁷ (s. 63).

yamanlıx : Kötülük

Tügällänsin / Tügällängäy **yamanlıx** / **yamanlıxlar** üsnä / üstünä yazıxlılarnıñ, (7v / 7r)¹⁰ (s. 10/11).

Ki / Haysı ki ustatlıx / hillälixnı etmədi tili bilä kensiniñ / kendiniñ, da **yamanlıx** sınarına kensiniñ / kendiniñ ol etmədi (16r / 13v)³ (s. 20/21).

Bulardılar / Saptılar sendän **yamanlıx** bilä sağışladılar sağış, çaysın ki bolmadılar toxtama / toxtatma (30r / 24r)¹² (s. 38/39).

Kimläri sözlär edi eminliktä sınarları bilä kensiläriniñ da **yamanlıxtır** yüräklärinä alarnıñ (40v)³ (s. 50).

Sen boşatkaysen barça **yamanlıxın** yazıxlarımniñ menim (46v)⁵ (s. 58).

Tiy tiliñni seniñ **yamanlıxtan**, erinläriñ seniñ sözlämäsin ustatlıxnı (51r)¹⁴ (s. 62).

Tölädilär maña **yamanlıx** yaxşılıx ornuna, (53r)¹² (s. 64).

Uyalmısarlar alar zamanada **yamanlıxniñ**, (46r)¹⁹ (s. 75).

Ne mañtanır **yamanlıx** bilä çuvatlı töräsizlikni? (85r)³ (s. 104).

Töräsizlik, **yamanlıx** da yazıxtır içinä alarnıñ, (88v)¹² (s. 108).

Yığıyım **yamanlıx**ni barça üstlärinä alarnıñ (90r)²³ (s. 110).

Menim üçün edi sağışları alarnıñ **yamanlıx**tan (93r)⁶ (s. 116).

Yamanlıxımızni bizim sen sürtkäysen (104r)⁴ (s. 128).

Kiydilär üstlärinä **yamanlıx**ni da könüsüzlüklärin kensiläriniñ ... ⁸ Sağış ettilär da sözlädilär **yamanlıx** bilä, (123r)⁶ (s. 150).

Ar[t]tır, Biy, **yamanlıx**ni üsnä **yamanlıx**larınıñ alarnıñ da keltir **yamanlıx**ni üsnä töräsizlärinıñ yerdä (157r)¹⁵ (s. 190).

Evet **yamanlıx** bilä tas bolgay (157v)¹⁹ (s. 192).

Yamanlıxlarına körä sındırgay alarnı Biy Tenrimiz bizim (165r)²³ (s. 200).

Etti yerni yemişli tuzlu, ağı kibik, **yamanlıx**ı üçün anda turganlarınıñ (192r)³⁴ (s. 232).

Tölädilär maña **yamanlıx** ornuna yaxşılıxınıñ, (194v)⁵ (s. 234).

Yazıxlı adamni **yamanlıx**ı kensiniñ ulagay tas bolmaxlıxka (242v)¹² (s. 290).

HAREZM TÜRKCESI

KE yamanlıq “kötülük” (s. 700).

*Loqmān aydı: andağ bolsa şen hem **yamanlıq** ekip yaxşılıq ümīd etmegil (163v/20) (s. 233).*

NF yamanlıq “kötülük, fenalık, günahkârlık” (s. 468).

Bir zamān yatmışdın öz hālımqa keldim taqı né aḥvāl kim ol ğārda keçti, cümlesini aydım erse, Ḥadīca aydı razhā: Yā Muḥammed, qorqmağıl işing ḥayr bolğay, Ḥaq te ‘ālā sēni zāyi‘ qılmağay aning üçün kim sening edğü ‘ādatlarınğ bar: yaq yawukni sever-sen, yalğan sözlemes-sen, kişilerning emgekini kötürür-sen taqı qonuqlarnı ağırlar-sen, miskinlerke yārī

*bérür-sen, hēç sanga Tangrı te‘ālā **yamanlıq**nı bérmegey tēp ögütledi erse, Peyğambar ‘as köngli hoş boldı (8/9-10-11-12-13) (s. 6).*

*Yā Rebbī, ümmetlerimdin kim manga uysa, ol méndin turur; kim kim manga ‘āşīlıq qılsa, sen yazuqlarnı örtgen sen taqı **yamanlıqlarnı** yarlıqağan sen, tēdi, hēç anlarğa qarğamadı (115/14-15) (s. 82).*

*Emr-i ma‘rūf ma‘nīsi edğülükke buyurmaq bolur taqı nehy-i münker ma‘nīsi **yamanlıq**dın yığmaq bolur (303/9-10) (s. 210).*

YB yamanlıq “kötülük” (s. 240).

*Sizning tarafingızğa **yamanlıq** kılsalar bizning könglümüzge yahşı kelmez (K. III. 16-17) (s. 117).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jamanlyq, jamanlyx [yamanlic/iamanlich] “bosheit; böses, schaden. ‘malicia” (s. 112).

GT yamanlıq “kötülük, fenalık” (s. 391).

***Yamanlıq** kılgan irge iygülik kıl (86/8) (s. 42).*

*Bir ebleh ortada kıldı **yamanlıq**, niçe ‘āqıllara tigdi ziyānı (103/11) (s. 51).*

KF yamanlıq “kötülük” (s. 1085).

*Keennehu şöyle oldı kim ol danuķnuñ hīç hālı bilinmedi ne yahşılıkı ne **yamanlıkı** (142b/6-7-8) (s. 352).*

KK yamanlıq “kötü olma, kötülük” (s. 129).

KM yaman – lıg, yaman – lıgı, yaman – lıqdan (s. 101).

*Ol Nebī eyitdi cem‘ olmaz menüm ümmetüm **yamanlıg** üstine (4b/2-3) (s. 3).*

*Hak arılık altı dürlüdür evvelkisi arıtğay (37b/1-2-3-4-5-6) köflini Tañrı'dan özgeden yirden kökden ikincisi arıtğay yüregini kirden hasedden üçüncü arıtğay dilini yalandan ğaybetden yahşılığı kizler **yamanlığı** söyler bühtāndan dördüncü arıtğay ħarnını ħarām yimekten bişinci arıtğay arħasını ħarām keymekden altıncı avdaz almaħdur şeri'atda (37a/6) (s. 23-24).*

*Ķaçan bir niçe kişi işlese düşer özgelerden selām ħaytarmak kibi daħı aħsurana (yerħamükallah) dimek kibi daħı ħasta şormaħ kibi daħı Nebi'ye şalavāt virmek kibi Tañrı'nuñ raħmeti Nebi üstine (5b/1-2) daħı ölü namāzı ħılmaħ kibi daħı yahşılığı buyurmaħ kibi daħı **yamanlıħdan** ħaytarmak kibi daħı ğazālığa varmaħ kibi (5a/4-5-6) (s. 3).*

ÇAĞATAY TÜRĶESİ

BD yamanlığ “kötülük” (s. 438) ; yamanlıħ “kötülük” (s. 438).
*Yüz **yamanlığ** körüp andın tilbe boldung iy köngül*
Yahşılığını köz tutar sin ol perī-veştin yana (9/3) (s. 123).
*Dil-rübālardin **yamanlıħ** kildi maħzūn könglüme*
Kilmedi cānimğa ħiĥ ārām-ı cāndın yahşılığ (24/3) (s. 132).

LD yamanlıħ “yamanlıħ, kötülük, uğursuzluk” (s. 704).
Cevrüngni tiler bende velī yahşı imes kim
*Yahşı kişiler bolsa **yamanlıħ** bile meşhūr (356) (s. 39).*
*Her niçe **yamanlıħ** ki ħılur yahşı körünür*
Nāzük kişidin her ni kilür yahşı körünür (727) (s. 80).

ESKİ ANADOLU TÜRĶESİ

ESK yamanlıħ “kötülük, azğnlık, hayasızlık, ğunah işleme” (s. 767-768)

*Senüñ Çalab'ur bilicidür zâlimleri dağı koyunuz **yamanlıg**ur
âşikâresin dağı gizlûsin ol kişiler **qazanurlar yamanlıgı** cezâ göreceklerdür
(143b/5-6-7) (s. 78).*

*Men seni yaradan Allâh'ur resûli-men saña bağışlamağıçün bir
oğlan ki **yamanlıg**lardan aru ola (327a/2) (s. 168).*

*Anlar ol gün **qorkusından** eminlerdür dağı kim **yamanlıgı**la gelse
bırağılurlar yüzleri üstine cehennem içine (413a/3-4) (s. 211).*

yaman sağışla — : Kötü niyet beslemek

Xaytsınlar kötünkeri da uyalsınlar, kimlär **yaman sağışlar**lar edi maña
(52r)⁴ (s. 64).

yamansız : Kötüsüz, kötülüksüz

Ayttı yüräkinä kensiniğ, ki seskänmägäymen, millät millättän **yamansız**
(11v)^{27/6} (s. 16).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jamansyz “makellos, ohne fehl” (s. 112).

yañıl — : Yanılmak; Allah yolundan uzaklaşmak

Toxtat izimni benim yoluña seniğ, ki **yañıl**magay yürügänlärim (18r)⁵
(s. 24).

Barçası **yañıl**dılar birgä da keräksiz boldular (86v)⁴ (s. 106).

Yazıx ettıx biz atalarımız bilä bizim, töräsizländıx da **yañıl**dıx (183r)⁶ (s.
222).

Xoy, Biy, saılavuçı ağızıma benim da eşik bek erinlärimä benim, ⁴ ki
yañılmagay yüräkim yaman sözlär bilä (243r)³ (s. 292).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY yañıl — “yanılmak, hata etmek” (s. 185).

Türük [bod(u)n tijr(i)p il tuts(ı)k(ı)ñ(ı)n bunta urt(u)m y(a)ñ(ı)l(ı)p öls(i)k(i)ñin y(e)me (KT G11) bunta urt(u)m (KT G10) (s. 22).

Bilm(e)dükin üç(ü)n biz(i)ñe y(a)ñ(ı)ltukin y(a)z(ı)ntukin üç(ü)n k(a)g(a)nı ölti buy[ruk]ı b(e)gl(e)ri y(e)me ölti (BK D16) (s. 56).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yangıl — (s. 790).

İkileyü tirig öz bolgay ertim erki k(e)ntü özüm bilmedin yazmış yangılmış ayıg kılınçımni k(e)ntü ökünüp erti (9/10-11-12) (s. 63).

’Eng öngre sözleyü agızda .. tutup bo d(a)r(a)nıg bışıg kılıp üjikin .. yangılmadin sözlesün (484/3-4-5) (s. 269).

İKP yañıl —; Y’NKYL — “yanılmak, hatalı olmak, yanılığa olmak” (s. 229-230).

Ärkä yaztım yañıltım ersär közüñüz ança an (äñ) bolzun (A.1.-2.) (s. 57).

MS yangıl — “yanılmak” (s. 502).

Burқанlarқа yazmış yangılmış tınlıglar .. alqu sançip tamuda toğarlar (81/50-51-52) (s. 150).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yangıl — “yanılmak, şaşırmaq” (s. LXXI).

Uluğluqqa tegseng yangılma özüng (353) (s. 69).

DLT yangıl — “yanılmak” (s. 742).

Yazmas atım bolmas, yangılmas bilge bolmas (III, 59/13-14).

*Yazmas atım yağmur, **yanğılmas** bilge yanğıku (III, 379/21).*

KB yangıl — “yanılmak” (s. 521).

*Katıqlan **yangılma** kōnilik yolın*

Yigitlik yawa kıılma asgın alın (360) (s. 50).

İdi keç katığ bu ğariblık işi

*Ğariblıkda **yanglur** talu er başı (478) (s. 62).*

Ögelik tegir erse öglengü ol

***Yangılsa** begi bu ayu birse yol (4141) (s. 417).*

KTS yañıl — “yanılmak, azmak” (s. 309).

*Yol **yañılıb** yolsızın bardılar (29/1) (s. 309).*

HAREZM TÜRKCESİ

İML yangılmak “yanılmak, hata etmek” (s. 85).

KE yañıl — “yanılmak *krş.* yañla —” (s. 705) ; yañla — “yanılmak *krş.* yañıl —” (s. 705).

*Ya ‘kūb aydı: evvel sözüm ol turur kim bu nerseler kim sizler éltip erdiniz, çuvállarınızın çıktı, **yañılıp** salmış bolğaylar, sizge ħarām turur yā ħo[d] sizlerni sınamak üçün koymış bolğaylar, bizge yaramas alıp barıñ tedi (94v/14-15-16) (s. 132).*

*Yana ol yükleri içinde çıkğan nerselerni ileyin[de koyup] aydılar: bu nerseler bizniñ evvel éltken yüklerimiz içinde çıktı, **yañılıp** koymış bolğ[aylar] tēp alıp kēldük (95v/13-14-15) (s. 133).*

ME yañıl — “yanılmak” (s. 202).

***Yañıldı** sözde āzdi yoldın, **yañıldı** yolını, yawa, kıldı yolını **yañılmak**, bilmeyin kılgan iş isitdi anı (2/1-2) (s. 31).*

*Ƙanga bulgadı anı ǵalaƙka nişbet ƙıldı anı, **yangıldı** tedi anga içǵındı (79/6) (s. 46).*

NF yangıl — “yanılmak, hata yapmak” (s. 469).

*Yana Umm-i Mu‘îdke aydı: Manga ol kişining şifatını yaǵşı beyân qılǵıl! Eger barsam, **yangılmaǵay-men**, eǵü bileyin tedi (23/2-3) (s. 17).*

*Taqı men yol **yangılsam**, manga yolını nişân bérǵıl! (114/1-2) (s. 81).*

*Ol qaz sebab boldı kim men fitneke tüştüm, namâzımı **yangıldım** (245/12) (s. 169).*

TQK yangıl — “yanılmak” (s. 178).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM janyıl —, (janyıl —) “mylic siğ” (s. 55).

CC janyıl —, - ur, - yr [yangıl —; yangilur / janyıl —; jangilir] “ irren. ‘fallere, errare’ ” (s. 113).

GT yangıl — “yanılmak, hatâ etmek” (s. 392).

***Yangılding** ka‘bening yolın yana ƙayt, bu türkistân yolıdur kim kiteresen (104/7-8) (s. 51).*

*Eger seb‘a rivâyet birle ƙur‘ân oǵusang bir **yangılmayın** sen ay cân (228/6) (s. 113).*

*Sultân ming işinde bir **yangılsa** ildin ile tigürürler anı (280/7) (s. 139).*

TZ yagıl — “yanılmak” (s. 275).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yangıl — “yanılmak” (s. 438).

Şalāḥka ḥired ehli mini yavuk dirler

*Körüng ki uşbu çiçenler yırak **yangılmışlar** (21/4) (s. 130).*

Sanga ḥālimni yazdım secde kıldım

*Ayıtķıl ki ni yazdım ni **yangıldım** (459) (s. 293).*

BV yangıl — “yanılmak” (s. 907).

Tevḥīd nükteside ḥamūs oldı pīr-i deyr

*Cem’i ki şerḥ kıldılar anı **yangıldılar** (155/5) (s. 130).*

Ni belādur kim felek her kimge çıkse tiğ-ı kīn

***Yangılıp** evvel mining cānımğa bī-dād iylegey (624/8) (s. 508).*

LD yangıl — “yanılmak” (s. 705).

*Bilmen ki tapuğungda ni yazdım ni **yangıldım***

Ger bolsa kīne genc siverim nitti nitti ni boldı (2356) (s. 256).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT yañıl — “hata etmek, yanılmak” (s. 631).

*“İy Çalabumuz! Dutma bizi, eger unıdavuz yâ **yañılavuz**...” (2/286)
(s. 36).*

*Dakı yokdur sizün üzere yazuk, anun içinde kim **yañıldunuz** anı;
velikin ol kim kasd eyledi göñüllerünüz (33/5) (s. 338).*

yanılğan : Yanılan, yanılmış; Allah yolundan uzaklaşmış

San anar, kimgä ki boşatlıx boldu yazıxlarına, da yapuldu barça **yanılğanları** anı (46)¹ (s. 58).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

- DLT** yangıl – gan “her zaman yanılan, unutan” (s. 742).
Yangılğan er (III, 388/12).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- LD** yangıl – ğanlarğa (s. 705).
Yolğa kirgenlerğa ħulķungdur yaķın ser-māyesi
*Yol **yangılğan**larğa ŧer'ing ŧāh-rāhīdūr mūbīn (9) (s. 3).*
- SD** yangıl – ganlarga (s. 603).
Yolğa kirgenlerge ħulķungdur yaķın ser-māyesi
*Yol **yangılğan**larğa ŧer'ing ŧāh-rāhīdūr mūbīn (24) (s. 96).*
- ŧHD** yangıl – ğanlarğa (s. 675).
*Yol **yangılğan**larğa dir-min baraling ŧabrān sarı*
Ķılma 'ömrüng imdi žāyi' rāh-ı Türkistān imiŧ (70a/1-2) (s. 150).

yanılmaħ : Yanılma; Alah yolundan uzaklaşma

Bu yoldur **yanılmaħ**ınıñ (80r) alarnıñ, bundan soñra ağızları bilä kensiläriniñ biyangaylar (79v)¹⁴ (s. 98).

Dügül yazıħım da dügül **yanılmaħ**ım, ⁵ yazıħsız yürüdüm da toğru boldum (96v)⁴ (s. 120).

Bolsun stolları alarnıñ allarına alarnıñ sırtmaħ tölövgä da **yanılmaħ**ka (114r)²³ (s. 140).

UYGUR TÜRKÇESİ

- AY** yangıl – maklarıntın, yangıl – maksız (s. 790).

*Köni bilge biliglig küç e{r}ser .. k(a)ltı t(e)rs tetrü **yangılmakların**ın öngi üdrülmiş igid sakınçlıg kkirletın öngreerek ök tarıka tüketmiş tokuzunç oruntakı tıdıgsız ukmakıg tolu tükel tanuklamak üze bilge bilig erksinmekinge tayak boltaçı atl(i)g çıngu tıgme ertügteg kirtü tözdin b(e)lgürmiş bilge bilig erür (295/11-12-13-14-15-16-17-18-19) (s. 185).*

*Alku yogun yulba (?) törülertın .. öngi üdrülüp yorımakda turmakda **yangılmaksız** .. altı yıl töni duşkaracı ar atl(i)g açıg tarka emgek emgenip y(i)ti tegzinçlıg ıduk nom tilgenin evirtıngiz (659/12-13-14-15-16-17-18) (s. 341).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC janyılmaq "falla" (s. 113).

yapux : Yapılan iş, hareket, amel; günah

Yapuxlarımdan benim aruv et meni, (28r)¹³ (s. 36).

Yoısa Tenrı izdär bunı, zerä ol tergär **yapux**un yüräkimizniñ bizim (73r)²² (s. 90).

Sen, Biy, könülükñü sövdün, belgisizni da **yapux**nu eslikiñ bilä seniñ belgirttiñ (83v)⁸ (s. 102).

Sağışları adamlarınıñ tapunurlar saña, da **yapux**lar eslilik bilä alğışlarlar seni (129v)¹¹ (s. 158).

yapux et — : Merhamet etmek

Yäşirilmädi söväkim sendän, ki ettiñ **yapux**, da bolmaıçı xıvatımınıñ benim tibiñä yerniñ (240v)¹⁵ (s. 288).

yapuxlux : Merhamet, merhametlilik

Yapuxluxun bilä seniñ toldu xarınları alarınıñ, (16r)¹⁴ (s. 25).

Salma **yapuxlux**ka alarga, kimlär ki toğrudurlar yüräkläri bilä, (80v)⁵ (s. 129).

Tarlıxıña sarnadıñ maña, da xutxardım seni, işittim saña **yapuxlux**undan yaşnamaxnıñ da sınıdım seni suvnuñ xarşilikindän (142r)⁸ (s. 172).

yarat — : Yaratmak

Dügül mi bu (57r) kendi Atañ seniñ, ki tapundı seni da **yarattı** seni (56v)⁶ (s. 70).

Xaytıp añ, baç, imdir benim tınçlıxım, şahat, ki boş nemä **yarattıñ** barça oğlanların adamnıñ (155v)⁴⁸ (s. 188).

Yarattıñ dünyäni da barça uçları (158r)³ (s. 192).

Xollarıñ etti da **yarattılar** meni, (212v)⁷³ (s. 256).

Soñgumnu da burungimni, sen **yarattıñ** meni (239v)⁵ (s. 288).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY yarat — “yapmak, yaratmak, düzenlemek” (s. 185).

*Y(e)ti yüz (e)r bol(u)p (e)ls(i)r(e)miş k(a)g(a)ns(i)r(a)m(i)ş
bod(u)n(u)g küñ(e)dm(i)ş kuul(a)dm(i)ş bod(u)n(u)g türük törüsin ıçg(i)nm(i)ş
bod(u)n(u)g (e)çüm (a)pam törüsinçe **y(a)r(a)tm(i)ş** (KT D13) (s. 26).*

*B(a)rk itgüçi b(e)d(i)z **y(a)r(a)t(i)gma** bit(i)g t(a)ş itgüçi t(a)bg(a)ç
k(a)g(a)n çık(a)nı ç(a)ñ s(e)ñün k(e)lti (KT K13) (s. 38).*

*T(e)ñri t(e)g t(e)ñri **y(a)r[(a)t]m(i)ş** türük bilge [k(a)g(a)n] s(a)b(i)m
(BKT G13) (s. 68).*

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yarat — (s. 792).

*Edgü kılınçlıg kimi köprüg itgil **yaratgıl** tip monçulayu tutuzup ötrü mini boşuyu ıdtı (16/10-11-12) (s. 66).*

*Ançulayu mini yme tükel bilge t(e)ngri t(e)ngrişi burkan bo montag osuglug tütrüm tering nom yürügingte angsız uz inçkülügin mengiligin **yaratu** ornatu y(a)rılıkadı (379/15-16-17-18-19) (s. 223).*

*Anta basa kedmedük yürüng arıg yangı ton kedip kop törlüg itig yaratıg üze et'özin uz itmiş **yaratmış** k(e)rgek (418/1-2-3-4-5) (s. 241).*

İK yarat —; Y'R'T — “donatmak, hazırlamak, gereken duruma getirmek” (s. 230).

*Taluy ögüzkä tägip yetti kün turup kemi **yarattı** (XXXI.3.-4.-5.) (s. 26).*

MS yarat — “düzenlemek, donatılmak, koşulmak; yeniden gözden geçirerek çevirmek” (s. 502).

*Yime tağı tengri tengrişi burkan nırvanğa barmışta kin şazanta uluğ tusu kıltılar .. enetkek ilteki vaybaş şastar **yaratdaçı** qarungrivi sangabtri gunaprabi manoratide ulatı baqşılar kutınga yükünür men (3/43-44-45-46-47-48-49) (s. 44).*

*(Alk)u şastrlar boşgunmış vayba(j)iği aryaçantri bodisvt kşi (aça)rı enetkek tilintin toh(rı) (tilin)çe **yaratmış** prtyarakş(it) (açarı) tohrı tilintin türk (tilinçe) evirmiş maytrısimit (nom) (bi)tigde ... (63/40-41-42-43-44-45-46) (s. 123).*

SUK yarat —, yarağ —, yarat —, yrđ — “schaffen, herbeischaffen, besorgen” (s. 301).

US yarat (v) “tvorit” (s. 274) ; yarat (v) “sdelat podhodyaşçim, godnım” (s. 274).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yarat — “yaratmak” (s. LXXII).

Yox erdim yarattıng yana yox kılıp

İkinç bar kılur sen muķir men munga (9-10) (s. 41).

Yarattı ol uğan tününg kündüzüng

Uğup biri bikre yorır öng songa (13-14) (s. 42).

DLT yarat — “yaratmak; (Oğuzca) oranlamak, oranlayıp yapmak; kendinden uydurmak” (s. 748).

Yarattı yaşıl çeş

Sawurdı ürünğ kaş

Tizildi karakuş

Tün kün üze yürkenür (I; 330/24-25, 331/1-2).

Tenğri yalnğuk yarattı (II, 315/9-10).

Bu etükni manğa yarat (II, 315/14-15).

Ol özindin söz yarattı (II, 315/16-17).

KB yarat — “yaratmak, vücuda getirmek” (s. 525).

Yaşıl kök yarattı öze yulduzı

Ķara tün törütti yaruķ kündüzi (127) (s. 29).

İki ew yarattı bu ħalķķa ķamuğ

Biri atı uçmaķ birining tımuğ (3654) (s. 367).

KSK yarat — “yaratmak” (s. 662).

Ay kişilär tapnuñlar idinżikä ol kim yarat(t)ı silärni ymä anlarnı kim silärdä öñdün ärdilär bolğay kim silär saķnuķluk ķılğay silär (2/21) (s. 3).

Ol ol idi turur yarat(t)ı silärni balçıkdın yana urdı bir üç (6/2) (s. 90).

Yaratmadımız köklärni yärlärni nä kim olar ekki ara mäğär yarağlığ birlä. Könilikin käligli turur kaçürgil körklüg kaçürmäk (15/85) (s. 190).

KTS yarat — “yaratmak” (s. 312).

Yaratdı tiriglikni ölmäzdin öñ (96b/9) (s. 267).

Yaratdı adämni balçıkdın tağara täg (64b/12) (s. 312).

HAREZM TÜRKCESİ

İML yaratmak “yoktan var etmek” (s. 86).

KE yarat — “yaratmak” (s. 708).

*Mevlî ‘azze ve celle Havvānı eğri sünükdin **yarattı**, anıñ üçün tişiler könülmes eğri sünük turur tēp halk arasında yumak boldı (7v/10-11) (s. 11).*

*Ol hâlde feriştelər aydılar: İlāhî biz Ādemni **yaratmazdan** aşnu aymadımız mu kim Ādem oğlanları Cin bini’l-Cānn meñizlig kan tökgeyler tēp (21r/11-12-13) (s. 30).*

ME yarat — “yaratmak” (s. 203).

***Yarattı** anı Tāngrı kılı başladı ol işni (3/3) (s. 31).*

MM yarat — “yaratmak” (s. 270).

Şükür hamd ilāhî tümen miñ saña

*Müsülmān muvaḥḥid **yarattıñ** maña (1/1-2) (s. 91).*

Senā hamd u tesbīḥ ü tehlīl uruğ

*Bu ma’nī üçün til **yarattı** kuruğ (275/1-2) (s. 132).*

NF yarat — “yaratmak, var etmek, meydana getirmek” (s. 471-472).

*Ol Tāngrının ayatını oqıgıl kim ādam oğlanlarını bir pāra qoyuğ qandın **yarattı** (8/4) (s. 6).*

*Yana tanuqluq bérür-men kim Meryem oğlı ‘İsānı öz qudratı birle atasız tağı anasız **yarattı** (78/16) (s. 58).*

*Ma'nisi ol bolur kim: Yüzüm yönendürdüm ol Tangrı Һazratınğa kim yerni taqı köklerni **yarattı** köni musulmān Һälında taqı men Tangrı te'ālāqa ortağ qatğanlardın ermez-men, tēdi erse, Һaccāc aydı: Arqasın qıblağa çewürüp öltürüng, tēdi erse, arqasın qıblağa çewürdiler erse, özi bu āyatnı oqıdı (345/3-4-5-6) (s. 240).*

TQK yarat — “yaratmak” (s. 179).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jarat — [jarat —, iarat —] “schaffen, erschaffen” (s. 115).

GT yarat — “yaratmak” (s. 392).

*Tengri ta'ālā bu kulnı faķırlarğa düşmen **yaratıp** turur (143/9-10).*

*Haķ ta'ālā anıng kim irādeti kulağın ağır **yaratıp** turur (352/7-8) (s. 175).*

İM yarat — “yaratmak” (s. 618).

*İslām Һükmleri: namāzdan taqı zekātdan taqı oruçdan Һecden taqı andan özge nerseler taqı vācib bolur, sebepleri tapılğan Һāletde taqı şartları tapılğan Һāletde Tengri Te'ālāning sözi birle: men **yaratmadım** dīvni taqı Ādam oğlanlarını, meger kim manga kulluķ kılmaķ üçün **yaratdım** tip (3b/4-5-6) (s. 149).*

KF yarad — “yaratmak, ibda etmek” (s. 1086) ; yarat — “yaratmak bk. yarad —” (s. 1086).

*Sıhır idgen er dağı sıhır idgen Һatun kaçan da'vī idseler kendülernüñ işledüklerini **yaradur** men diyü (418b/41-42-43-44) (s. 909).*

*Dağı ol Һad urılacak kişinüñ teni dağı süñükleri za'ıf kişi olsa, ya'nı Tanrı ta'ālā ol kişini anun kibi **yaratmış** olsa (305a/33-34-35-36-37) (s. 664).*

Kİ yarattı “yaratmaq fiilinden mazi, bugünkü manasında” (s. 120).

KK yarat — “yaratmak” (s. 129).

TZ yarat — “yaratmak. *Bk: dürüt —*” (s. 279).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yarat — “yaratmak” (s. 439).

Tingri mundak yaratıptur bilgil

Sanga dāyim bu yosunluqtur dil (4/156) (s. 112).

Rūhum yaratıp iding telāfet birle

Ƙılding anga tenni hem-reh āfet birle (151/1) (s. 218).

BV yarat — “yaratmak” (s. 908).

Riyāğa ‘acz kitürsem tangırgama iy şeyh

Ol işte çün yaratıptur mini Hudā ‘āciz (205/3) (s. 170).

DG yarat — “to create” (s. 399).

Ahsana’llāhu’l-‘alā kim baħr-i ħikmattın seni

Dāna-ī yaktā-yi bēhamtā yarattı Zu’l-Calāl (131/2) (s. 143).

‘Umrıda miskīn Gadā heç körmädi işrat yüzün;

Dard üçün göyā yaratmışlar men-ī qallāşnı (205/7) (s. 218).

LÇ yaratmak “halk, ihdās, ibdā’, inşâ’, tekvîn etmek” (s. 290).

LD yarat — “yaratmak” (s. 707).

Körgüzmeding uyķuda ħara közini ay baħt

Ĥaķ gūyā yarattı sini ħāb eylemek üçün (1431) (s. 156).

‘İşķ üçün ‘āşıķnı tingri yarlıgıp ħiç sormağay

Çün yaratmış ħaş u köz ü ħamze-i fettānını (1900) (s. 206).

SD yarat — “yaratmak, yoktan var etmek” (s. 604).

Uğan cānlar yaratıp bu cihānğa rüzī birgende

Faḫīr Sekkāḫī'ge barça ğam u ğuşsa 'atā kıldı (632) (s. 256).

Könglüm imgenmes, belī sin niçe aççığ sözleseng

Çün yarattığda Uğan gül kongşısın hār eyledi (769) (s. 296).

YED yarat — “yaratmak” (s. 453).

Zihī hamd-ı Hudāvendīge bardur hālīk-ı eşyā

Yarattı bir avuç tofrağıdın Ādem bile Havvā (2/1) (s. 41).

Hak yarattı sizlere bizlerni şirk itmek kerek

Siz kibi güllerge ensebdür bizing dik hārlar (49/7) (s. 86).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yarat — “yaratmak, halketmek” (s. 770-771).

Feriştehler eyitdiler yaradur mısın yer yüzinde bir kimse[y]i ki fisād éde anda daĥı kanlar döke biz tesbīh éderüz seni ögmegile arular-biz (5b/3-4) (s. 3).

Tanrı'ya ortaĥlar yaratdılar anuĥ yaratmağı gibi pes bendeş oldı yaratmaĥ (264b/2-3) (s. 138).

Eyit görür mi-siz siz tapduğunuz ma'būdlar Tanrı'dan özge gösterünüz baĥa ne nesne yaratdılar yerden yā var mı anlara şeriklik göklerde (541b/5-6-7) (s. 274).

Siziñçün uyĥuyı rāĥatlık eyledük daĥı géceyi sütret eyledük ve gündüzi dirilikçün yaratduĥ (628b/3-4) (s. 318).

Ey ādem oĥlanı ne nesne azdurdı seni kerīm Tanrı'ndan ol kim seni yaratdı a'zālaruĥnı düzetdi (634a/1-2) (s. 321).

KT yarat — “halketmek, yaratmak” (s. 636).

Dakı bayık yarattuk tamu içün, çok; perrilerden, dakı ādamılardan (7/179) (s. 129).

Bayık Tañrı'n, bol yarlığamakludur. Ol bilürirekdür sizi, ol vakt kim yarattı sizi yirden, dakı ol vakt kim, siz ana karnındağı oğlanlarsız, analarunuz karnı içinde (53/32) (s. 439).

yaratılğan : Yaratılan, yaratılmış

Az nemä aşag ettiñ anı friştäläriñdän seniñ, haybat bilä da hörmät bilä tacladıñ anı ⁷ da xoıduñ barça xolundän **yaratılğanlar** üsnä anı (8v)⁶ (s. 12).

Köklär belgirtiyir haybatın Teñriniñ, da **yaratılğanlar** xolundan anıñ aytıyır toxtalmaıxını (27r)² (s. 34).

HAREZM TÜRKCESİ

NF yaratıl – ğanı (s. 472).

*Peyğambar `as aydı: Neme yawuz qul turur kim mütekebbir bolğay hem taqı zālīm bolğay, uluğ Tangrıni unutğay; taqı neme yawuz qul turur ol kim yörimişte küwenü yörigeı taqı könglinde uluğ bolğay taqı yüksek Tangrıni unutğay; taqı neme yawuz qul turur kim ol qul kim `ömrini sehı birle taqı ğafıat birle keçürgeı taqı gūrda çürüp eskirip yatmaqıni unutğay; taqı neme yawuz qul turur ol qul kim ğalāyıq üze uluğsıngay taqı ğaddın keçgeı taqı ol nuıfadın **yaratılğanını** unutğay taqı āħir gūrda çürigenini hem unutğay, tep aydı (376/8-9-10-11-12-13) (s. 261).*

yaratkan : Yaratılan, yaratılmış

Şağavatı anıñ üsnä barça **yaratkanları**niñ kensiniñ (248v)⁹ (s. 298).

Toldu yer **yaratkanları**niñ bilä seniñ (178r)²⁴ (s. 216).

Biy fārah bolğay **yaratkanları**niñ üsnä kendiniñ (179r)³¹ (s. 216).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

- AH** yarat – ğan / yarat – ған (s. LXXII).
*Қағалар yoritğan **yaratğan** melik (454) (s. 76).*
- DLT** yarat – gan “yaratan” (s. 748-749).
*Tenğri ol yérig **yaratgan** (III, 52/12-13).*
- KB** yarat – ğan (s. 525).
*Yirli kökli **yaratğan** kamuğ tınılıqlarğa ruzi birgen neni kim tiled erse kıldı (A 3-4) (s. 1).*
Uluğluk idisi uğan zü'l-celal
***Yaratğan** törütgen me kadir kemal (B 2) (s. 4).*
- KSK** yarat – ğan (s. 662).
*Säniğ idin ol turur **yaratğan** bilgän (15/86) (s. 190).*

HAREZM TÜRKÇESİ

- İML** yaratgan “Tanrı atlarından Yaradan” (s. 86).
- KE** yarat – ğan (s. 708) ; yarat – ған (s. 708) ; yarat – ғанı (s. 708) ; yarat – ғанlar (s. 708).
*Şalih aydı: İdi ‘azze ve celle birlikiñe bütün, **yaratğan** ni‘met bergeñ ol turur (34v/5-6) (s. 48).*
*Yūsuf aydı: éki haqnı saklayurmen biri **yaratқан** Allāh haqnın, ékinçi meni satқun alğan ‘Azizdin қorқarmen (80r/19-20) (s. 111).*
*Ve līkin Ādemdin burunraq **yaratğanlar** bar üçün andın başlasaқ fāyidesi artuқraq bolğay, ol fāyidedin fāyide körseler yağşıraraq bolğay tēp tertīb üze yaratılğanlardın āğāz kılduқ, izlegen bat tapқay, işitken bat bilgey tēp Қаşaş-ı Rabğūzī at bērdük, va’llāhu a‘lem (3r/1-2-3-4) (s. 5).*
- MM** yarat – ğan (s. 270).

*Sén-ök-sén **yaratğan** bu yér kök kün ay*

Bu küz kış kerek yaz kerek bolsu yay (3/1-2) (s. 91).

Şükür hamd uğanğa tümen miñ hezār

*Ƙamuǵnı **yaratğan** ol-ok bir ü bar (378/1-2) (s. 147).*

NF yarat – ğan (s. 471-472).

*Ma‘nisi ol bolur kim: Yā Muḥammed, on sekkiz ming ‘ālamnı **yaratğan** Bir u Bārnung āyatını oqıǵıll! (8/3-4) (s. 6).*

*İgimke taḥammul qılu bilmedin bamaqlarım uçlarını kestim erse, Haq tvt manga aydı: Men **yaratğan** barmaqlarını şabur (327/1) qılmadın kestring erse, men anı işlāḥ qılmaz-men, tedi (326/16-17) (s. 226-227).*

TQK yaratgan “1. yaratan; 2. yoktan var eden, yaratıcı ‘esma-i hüsna’-dan” (s. 179).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jaratqan “schöpfer, ‘creator’ ” (s. 115).

İM yaratğan “yaratan, Allah” (s. 618).

*Taǵı angdım anıng içinde kereklilerini, ḥācetsiz bolmas andan teklif kılınmış kul, taǵı beyān kıldım anıng içinde farzlarnı taǵı vāciblerini taǵı sünnetlerini taǵı edeblerini, bolsun üçün ol kulğa yārī, **yaratğanğa** t̄ā‘at kılmaklıqqa taǵı rızq birgen Tengriye t̄ā‘at kılmaklıqqa taǵı yakīn bolǵay Tengriñing rızāsına taǵı rahmetine (2b/3-4-5-6) (s. 148).*

Kİ yaratğan “yaradan” (s. 120).

KM yarat – ğan (s. 101).

*İḥsān didüǵümüz ol iḥsāndur Tañrı **yaratğan** kullara daǵı şefkat eylemekdür anlara (44b/3-4) (s. 28).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LD yarat – ƙan (s. 707).

Mening cānımğa belā üstide belā boldı

*Közüng ƙaşında **yaratƙan** çü hāl körgüzdi (1978) (s. 215).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yarat(d) – an, yarat(d) – anda, yarat(d) – andan, yarat(d) – andur, yarat(d) – anı, yarat(d) – an-men, yarat(d) – anuñ (s. 770-771).

*Men seni **yaradan** Allāh’uñ resūli-men saña bağışlamağıçün bir oğlan ki yamanlığlardan aru ola (327a/2) (s. 168).*

*Seni **yaradanı** ulula dağı ƙonlaruñı aru eyle (621a/5-6) (s. 314).*

*Pes ol vaƙt kim geldi ora nidā olundu Mūsā’ya ki yā Mūsā taħƙīƙ ben seni **yaradan**-men dédi (334b/3-4) (s. 172).*

yaratuçı : Yaratıcı, yaratan, esma-i hüsna’dan (= Allah’ın El-Hâlik sıfatı)

Semirdi, boşlandı, keñardı, saldı Biy Tenrisin **yaratuçısın** kensiniñ (58r)¹⁵ (s. 70).

Yığlalıx alnına Eyämiz **yaratuçımızniñ** bizim (165v)⁶ (s. 202).

Färah boldu Israjel **yaratuçısına** kensiniñ, (257r)² (s. 308).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

KTS yarataçı *bak.* yaratguçı (s. 312) ; yaratguçı “yaratan, yaratıcı” (s. 312).

*Män säniñ törütäçiñ **yarataçıñ** män (16b/26) (s. 312).*

*Sizläрни **yaratguçı** törütgüçi bir täñri (28b/1) (s. 312).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

KM yarat – (d)ıcı (s. 101).

*Ol bilmekdür Allah Ta‘ālā birdür ikincisi yokdur halk **yaradıcı**dur daḥı rızkların viricidür daḥı anları saklayıcıdur daḥı dönderecidür bir ḥālden bir ḥāle ol biş didügümüz dildedür (46a/3-4-5) (s. 29).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yarat(d) – ıcı, yarat(d) – ıcıdur, yarat(d) – ıcılaruḡ, yarat(d) – ıcısı, yarat(d) – ıcısıdur (s. 771).

*Anlar kayırmayalar Taḡrı Ta‘ālā her nesne[y]ji **yaradıcı** (502b/6) (s. 254).*

*Taḡrı Ta‘ālā **yaradıcı**laruḡ yaḥşırağıdur (366b/7) (s. 188).*

*Ol Allāh beni yaradan aḡa şıḡındım daḥı aḡa tevbe éderem **yaradıcısı**dur göklerüḡ daḥı yerlerüḡ (521a/3-4) (s. 264).*

KT yaradıcı “1. yaratan, halkeden; 2. her şeyi yaratan; ‘esmâ-i hüsnâ’dan” (s. 637).

*Eyit: “Taḡrı’dan ayruk dutayın mı dost, **yaradıcı** gögleri dakı yiri; dakı Ol rûzî virür, dakı rûzî virinilmez?” (6/14) (s. 95).*

*Ay, siz mi yarattunuz ağacını ya‘nî od çıkardukları ağaç, yâ biz mi **yaradıcı**laruz? (56/72) (s. 451).*

***Yaradıcı** gökleri dakı yiri. Nite ola anun oḡlanı, dakı olmadı anun avratı? Dakı yarattı her neseyi; dakı Ol, her neseyi bilicidür (6/101) (s. 104).*

*Ol Taḡrı’dur, **yaradıcı**, ayırıcı yaratmakda bir nice halkı bir niceden, sûrat eyleyici (59/24) (s. 462).*

yargu : Yargı (Metinde: “Tanrı’nın yargısı”)

Bunun üçün / Anıñ üçün turmısarlar dinsizlär / ırsızlar **yarguga**, (1v)⁵ (s. 2/3).

Teñri bar / bardır da bolur / ıalır menjilik, hadir etti olturğuçun kensiniñ / kendiniñ **yarguga** (9v / 9r)⁸ (s. 12/13).

Tanır Biy etmäğä / etmä **yargunu** / **yargusun** kensiniñ / kendiniñ, (10v/9v)¹⁷ (s. 14/15).

Küsänçlikin **yargununı** işitti Biy, (12v)^{38/17} (s. 16).

Yargusu Eyämizniñ / Eyäm(22v)ızniñ könüdir / könüdür, (28r / 22r)¹⁰ (s. 36/37).

Yolda yol körgüzürsen ıvaşlarga **yarguda**, (36r)⁹ (s. 46).

Oyan da baı, Biy, könülükümä benim, Teñrim da Biyim, **yarguma** benim, (54r)²³ (s. 66).

Neçik artar bolgaymen sözüñä seniñ, da yengäysen **yargu[n]**da seni[n] (83v)⁶ (s. 102).

Yer ıorıtu¹⁰ da seskändi turganına Teñriniñ **yarguga**, (129r)⁹ (s. 158).

Yargusundan kendiniñ ııııkay suçlu, (154v)⁷ (s. 237).

Tatlı adam yarlığar da berir ötünç, tüzär işin kensiniñ **yarguda** (199v)⁵ (s. 240).

Çııar mendän uyatnı, ki sağındım, zerä **yargunı** seniñ tatlıdır (210r)³⁹ (s. 252).

Bildim, Biy, ki könülük bilädir **yargunı** seniñ, (213r)⁷⁵ (s. 256).

Xada ıorıuña seniñ tenimni benim, zerä **yarguların**dan seniñ ıorıarmen asrı (217r)¹²⁰ (s. 260).

Yargula **yargumnu** benim, (220r)¹⁵⁴ (s. 264).

Kirmä **yarguga** ıuluñ bilä seniñ (245r)² (s. 294).

Yargusun kensiniñ belgirtmädi alarga (252v)^{9/20} (s. 302).

Hali barça, çaysı ki ettiñ da neni yeberdiñ üstümüzgä bizim, toğru **yarǵu** bilä ettiñ (203v)³¹ (s. 312).

UYGUR TÜRKÇESİ

SUK yarǵu “richterliche entscheidung” (s. 301).

US yarǵu “sud, reşenie” (s. 274).

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yarǵu “yargı, hüküm; zabt etme, sahiplenme” (s. 709).

*Cebrā'īl Nūḡa ta'īīm bérđi yıǵaçnı **yarǵu** birle (24r/1-2) yardılar, suw üze ördek yörügenin körgüzü berdi, aña oḡşayu kimi yüze başladılar (23v/21) (s. 33).*

*Tözi tört yüz қаңlı ərđi күnde қушлуқ аşıға, **yarǵusında** күr aslan böri қапан қойçısı (137r/10) (s. 193).*

ME yarǵu “yargı, mahkeme” (s. 204).

*Oқ atışdı anıñ birle һүкүмге бариşti anıñ birle қаді-ға, **yarǵu**ға duruşdı anıñ birle кәниşti anıñ birle (118/6-7) (s. 55).*

*Hākımge бариştılar, **yarǵu**ға бариştılar қойуştılar, кәшистiler, biri birindin кәшлиşдiler (196/8) (s. 72).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jarǵu [yargu / jargu, iargu] “entscheidung, urteil; befehl; gericht” (s. 115).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

AL yargu “Gulüvv ve gavga-yı dad-hah'a dirler ...” (s. 398).

DG yarǵu “judgment, sentence, verdict” (s. 399).

Yarǵum ma ‘lūm emäs, bilmän, ne taqşır äylädim

Mundın artuq kim irädatlar bilä sevdüm seni (217/6) (s. 230).

LÇ yarǵu “müsâder, zabt-ı emvâl ve emlâk etmek” (s. 291) ; yarǵı “yargu, müsâder-i emlâk, tazmîn” (s. 291).

yarǵu bol — : Yargı olmak

Tur, Biy da küçäymäsin adam, **yarǵu bolsun** gurk'çılarga alnıña seniñ (11r)²⁰ (s. 14).

yarǵuçı : Yargıç (Tanrı)

Tenri **yarǵuçı** artar / toǵru, xıvatlı / küçlü da uzun esli, (7v)¹² (s. 10/11).

Ettiñ yarǵumnu da könülükñü, olturduñ olturǵuçka **yarǵuçı** toǵruluxtan (9v)⁵ (s. 12).

Ayt kaylar köklär artarıxın anıñ, zerä Asduac **yarǵuçıdır** (81r)⁶ (s. 100).

HAREZM TÜRKCESİ

KE yarǵuçı “hüküm veren” (s. 709).

*Barmaķı sindusı birle ay liķāsın **yarǵuçı**, keçmedi Çin Māçin içre özi teg çin **yarǵuçı** (181v/19) (s. 259).*

KIPÇAK TÜRKCESİ

CC jarǵuçy, jarǵyçy, járgyçy [yarguzi / iargiçi, iergiçi] “ richter; bürgermeister ‘potestas’ ” (s. 115).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ yarğuçı “emîr-i dîvân, katı’, fâsil edici, hüküm, fermân” (s. 291).

ŞHD yarğuçı “hükmedici, yargıç” (s. 677).

Sin münezzeh pâdişeh-sin kılmışingdın bî-niyâz

Bendeler hakkında hədsiz zərreni hem yarğuçı (175b/10-11) (s. 286).

yarğu et — : Yargı etmek, yargılamak; Tanrı'nın yargılaması

Yarğu et alarga, Teñri, (4v)¹¹ (s. 6).

Biy **yarğu etär** joğovurtuna kensiniñ. **Yarğu et** maña, Biy, artarlıxıña körä seniñ, zadasızlıxıma körä menim, ki mendä (7r)⁹ (s. 10).

Ettiñ yarğumnu / yarğumnu menim da könülüknü, (9v / 8v)⁵ (s. 12/13).

Kensi **yarğu etiyir** dünyägä toğrulux bilä, da joğovurtuna kensiniñ artarlıx bilä (9v)⁹ (s. 12).

Yarğu etmäğä / Yarğu etmä öksüzgä da yarlığa ki dağı artıx adam ulu sözlämäxın kensiniñ uzatmasın üsnä yer yüzünün (12v / 11r)^{39/18} (s. 16/17).

Yarğu et maña, Biy, zerä men zadasızlıxıma bardım, (37r)¹ (s. 46).

Yarğu et, Biy, alarga, ki yarğulıyırılar meni, (52r)¹ (s. 64).

Suçlu etmäz anı, xaçan **yarğu etsä** añar (62v)³³ (s. 76).

Könü **yarğu etkiy** ediñiz oğlanları adamniñ (95v)² (s. 118).

Yarğu etmä joğovurtuña artarlıx bilä da yarlılarıña seniñ könülük bilä (118v)² (s. 146).

Biy mindi kökkä, da kökrädi, da kensi **yarğu etär** sözlämiyin (122r)¹⁰ (s. 150).

Aytıyım barça sk'ançelikiñni, ³ xaçan sahat algaymen toğru **yarğu etkäy**men (127v)² (s. 156).

Yarǵu etiñiz öksüzgä da tulga, (143r)³ (s. 174).

Bildim, ki **etärsen**, Biy, **yarǵu** yarlıga (242v)¹³ (s. 292).

Etmä alarga **yarǵu** bitiktän, (257v)⁹ (s. 310).

yarǵula — : Yargılamak (Metinde “Tanrı’nın yargılaması” anlamında kullanılanlar alınmıştır.)

Yarǵula alarnı, Teñri, ki tüşkäylär sağışlarından yüräkläriniñ kendiläriniñ, (5r)¹¹ (s. 7).

Biy **yarǵular** joǵovurtun kendiniñ (6v)⁹ (s. 11).

Kendi **yarǵular** dünyäni toǵrulux bilä da joǵovurtun kendiniñ könülük bilä (9r)⁹ (s. 13).

Yarǵula, Biy, alarnı, ki yarǵularlar meni, (39r)¹ (s. 65).

Yarǵular Biy joǵovurtun kensiniñ, (91^ar)³⁶ (s. 112).

Da aytkay adam, ki köni bolgay mi yemişi artarnıñ, da bar Teñri, ki **yarǵular** alarnı yerdä (96v)¹² (s. 120).

Färah bolsunlar da sövünsünlär millätlär, zerä sen **yarǵularsen** joǵovurtnu toǵruluxka, (107v)⁵ (s. 132).

Tapunganın alarnıñ ot bilä **yarǵuladı** (136r)⁴⁸ (s. 166).

Teñri turdu yığınına teñrilärniñ da ortalarına alarnıñ **yarǵular** edi alarnı (143r)¹ (s. 174).

Biyik bol, ki **yarǵularsen** dünyäni, (163r)² (s. 198).

Yarǵular joǵovurtun kensiniñ toǵrulux bilä (167r)¹⁰ (s. 202).

Yarǵular gurk’çılarnı, da köp etär yaralar, (198r)⁶ (s. 238).

Yarǵula yarǵumnu menim, (220r)¹⁵⁴ (s. 264).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jargula —, - r [jargula —; jargular] “ richten, ein urteil fällen; ‘judicare’ ” (s. 115).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ yargılamak “teskîn, fasl etmek” (s. 291).

yargulan — : Yargılanmak (Metinde: “Tanrı tarafından yargılanmak”)

Yargulangaylar dinsizlär alnıña seniñ (9v)²⁰ (s. 15).

yarğu yar — : Yargı vermek, yargılamak (Metinde: “Tanrı’nın yargılaması”)

Tur, Teñri, da **yar yarğunnu**, (127r)²² (s. 156).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jarğu jar – armen (s. 115).

GT yarğu yar — “dava görmek, adalet etmek” (s. 392).

*Her tirige cān bigin ilge yarar, oturup **yarğu yararda kıl yarar** (13/4) (s. 6).*

yarıx : Işık, aydınlık, nur; ışık veren, aydınlatan, nur saçan

Köplär ayırlar edi, ki kimlär körgüzgäy bizgä yaǵsılıxın Eyämizniñ, nişanlandı bizgä **yarıx** yüzüñdän seniñ, (3v)⁷ (s. 6).

Buyruǵları / buyruǵu Eyämizniñ **yarıxtır** da yarıx berirlär közgä / közlärgä, (27v / 22r)⁹ (s. 36/37).

Biy **yarıxım** da tirlikim, (38r)¹ (s. 48).

Yuvuxlanıñız alınına Biyniñ da alıñız **yarıx**ni, da yüzüñüz sizniñ uyalmasın (50r)⁶ (s. 62).

Yarıxı / **Yarıx** bilä yüzüñnün seniñ körärbiz **yarıx** / **yarıx**ni (55v / 42r)¹⁰ (s. 68/69).

Saç, Biy, **yarıxı**ñni seniñ, kimlär ki tanılar seni, (56r)¹¹ (s. 68).

Çıxargay, neçik **yarıx**, artarlıxıñni seniñ da könülüküñnü seniñ, neçik yarımkün vaxtı (60r)⁶ (s. 72).

Yeber, Biy, **yarıxı**ñni seniñ da könülüküñnü seniñ, ki uzatkaylar meni mindirgäylär ari tağıña seniñ da övüñä seniñ (70v)³ (s. 86).

Kirgäy ol, neçik cınsı atalarınıñ, meñilikkä dirä **yarıx** körmägäy (80v)²⁰ (s. 98).

Biy, **yarıxı** bilä yüzüñnün seniñ yürügäylär (153r)¹⁶ (s. 186).

Zerä **yarıxtır** buyruxuñ seniñ yerdä, (156r)⁹ (s. 190).

Xoyduñ yazıxımızni bizim alınğa seniñ da kirlikimizni bizim **yarıxı**ña yüzüñnün seniñ (158v)⁸ (s. 192).

Bolsun **yarıxı** Eyämizniñ Teñriniñ üstümüzgä bizim (159v)¹⁷ (s. 194).

Axtı xarañguluhta **yarıx** toğrularga, (199r)⁴ (s. 240).

Xarañguluħ sendän xarañgulanmagay, neçik kün, yarıxlı bolgay, da xarañguluħu anıñ – neçik **yarıxı** anıñ (240r)¹² (s. 288).

Yarıx köründüñ dinsizlärgä, (208r)³² (s. 317).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yaruk (s. 796-797).

Başdınkı kuvragınga nom nomlayu y(a)rlıkadukda yüz ming koltı nayut tümen tınl(ı)glar alku akıgların alkıp nızvanılıg kkirlerin tarkarıp arhant kutın bulup üç törlüg y(a)ruk bilge bilg altı törlüg (186/1-2) bögülenmek edremke tıdıgsız erklig boltılar (185/18-19-20-21-22-23) (s. 140).

*Kim ol bo orunta bodıs(a)t(a)ıvlar eşidip tutdaçı erdemleri üze d(a)r(a)nı tıgme nomlarıg tüz tüp şadkı (?) kılıp sansız sakışsız dyanlıg bilge biliglig **y(a)ruk**larıg anta ornatıp utunçsuz teprençsiz bolurlar (316/10-11-12-13-14-15-16) (s. 195).*

IB yaruq “ışık, aydınlık” (s. 63).

*Tang tanglardı, udu yir yarudı, udu kün tugdı. Kamag üze **yaruk** botlu tir (26) (s. 21).*

İKP yaruq; Y’RWX “ışık” (s. 230).

MS yaruq (yruk) “ışık” (s. 505).

*Süzük köngülin **yaruk** yüzün angsız ögrünçülügin engite etüzün külçire yüzün tengri tapa körü inçe tip tidi tözün tınlıg kim (13/26-27-28-29-30) (s. 60).*

*Ötrü sekiz tümen dört ming töpüsintin **yaruk**lar ıdıp vjırlıg örgün öze oluruq maħasmaç suduruğ nomlağalı köngül örit(ip) (50/37-38-39-40) (s. 104).*

SUK Yaruq “namensbestandteil einer klosteranlage” (s. 301).

US yaruq “svet” (s. 274).

Üi yaruq “aydın, parlak” (s. 201).

*Neşegin bolur sözlegeli alķu noml(ar)r anda tüzü yapa **yaruk** yaşuq uķulur üçün tip (102b/4-5) (s. 36).*

*'Ertürdüng braman 'ertürdüng bramen s(e)n umağay s(e)n bilgeli ķayu ayıģıngning uçın kıdığın inçip **yaruk** yaltrık barıntın kök ķalıķıg bolur bilgeli anın bilmiş kergek çınkirtü bar kök ķalıķ (104a/7-8-9-10) (s. 38).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT yaruq “ışık, aydınlık; parlak” (s. 754).

*Bardı közüm **yaruki***

Aldı özüm konukı

Kanda érinç kanıkı

Emdi udhın udhgarur (I, 46/12-13).

Yaruk yér (III, 15/5).

Yap yaruk nenğ (III, 15/6-7).

IKT yaruq II “1. light; 2. shining, bright, brilliant” (s. 334).

Köz yaruqı (s. 334).

Qamuğqa qıldımız sizdin yaruq yol ham çirāğ (5/48) (s. 334).

Yegil ham içgil, yaruq bolsun közüng (19/26) (s. 334).

Qadaşım Hārūnnı ol yaruqraq mendin tilin, ıdğıl māning birlä yārıçı (28/34) (s. 334).

Ay Yalavaç, biz ıdıtımız seni tanuq ham çirāğ yaruq yıldrağan (33/45-46) (s. 334).

KB yaruq “aydınlık, parlak” (s. 527-528).

Yaşıl kök yarattı öze yulduzı

Ƙara tün törütti yaruq kündüzi (127) (s. 29).

Yime yaqşısı aymış bu türk buyrukı

Körür köz yaruqı oğul kız oğı (1163) (s. 133).

Kişi tutçı ögmek tilese özüng

Ƙılınç edğü tutğıl yaruq tut yüzüng (4283) (s. 430).

KSK yaruq “aydınlık, parlak, ışık” (s. 666).

Äğär yalğanka tutsalar seni yalğanka tutuldı oğ yalavaçlar sendä öñdün. Kaldürdilär bālgülärni bitilmiş yaruq bitig (3/184) (s. 51).

Tāgmäkä qıldımız silärdä yaruq yol yoruq (5/48) (s. 81).

KTS yaruq II “nurlu, açık” (s. 315).

Yaruk bitig (40b/6) (s. 315).

HAREZM TÜRKCESİ

KE yaruk “aydınlık, parlak, ışık; aralık, açıklık” (s. 713).

*Üç kün boldı açmen, közüm **yarukı** oğlanımnı yitürüp tururmen, ol açığdın üç kün boldı aş yemişim yok (72v/7-8-9) (s. 100).*

*Her künde sedğa këlürler, katıgılanıp sedni qazarlar, kün **yarukı** körgünçe ançada kêçe bolur, yavuştuk qalğanın tañ birle këlip tölgeymiz tęp kiterler (176r/9-10) (s. 250).*

ME yaruk I “aydınlık” (s. 204).

*Tegürdi anga duşvarlıknı, dokundurdu anga küceylik(ni) dayındurdu anı **yaruk** boldı, qalıdı kün (25/1) **yaruk** boldı boy, açıldı yüz eymendi andın (24/7) (s. 35).*

*Yaruksuz boldı kün, kün tutandı, kiterildi künnüng **yarukı** çiçekledi yıgaçlar, çiçek kıldı yıgaç (98/8) (s. 50).*

NF yaruk “parlak, aydınlık, ışık, nur” (s. 473-474).

*Peygāmbar ‘aleyhi’s-selām aydı: Ey közüm **yaruqı**, ol ‘Azra’il turur, qatunlarını tul qılğan, oğlanlarını öksüz qılğan, ābadānlarını qarāb qılğan, cemā’atlarını perişān qılğan, mezelerni yıqğan melekü’l-mevt turur (88/4-5-6) (s. 64).*

*Ferīşteler ayğaylar kim: Ey ‘azīzler, sizler ne qavmlar turur-siz, taqı dünyāda ne ‘amal birle meşğül erdingiz [kim] Haq te‘ālā sizing yüzüngüzni mundağ **yaruq** qılıp turur? tęp su’āl qılsalar, ol ‘azīzler ayğaylar kim: Dünyāda bizim ‘amalımız ol erdi kim henüz namāz vaqtı bolmadın turup ābdast qılıp āmāda bolup turur erdük kim qaçan mu’azzin ezān oqısa, ol sā‘at mescidke barur erdük, tęp aydılar (241/9-1-11-12-13) (s. 166-167).*

TQK yaruk I “1. aydınlık; 2. aydınlatan, ışık veren; 3. aydınlatan, nurlu, nur saçan; 4. nur, ışık” (s. 181).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

- BM** jaryq “poświata, księżyca” (s. 24).
- CC** jaruχ, jaryq, jaryq, jaryχ [yaruh, yarogh, yaregh, yarec; yrig (st. yarig)/jarik, iarik, yarik, jariH, iariH] “ hell, leuchtend, klar; ‘clarus’, ‘lucidus’ ” (s. 116) ; jaryχ, jaryχlyq, jaryχlyχ s. jaruχ, jaryqlyx (s. 117) ; jaryq s. jaruχ (s. 117).
- Kİ** yaruq “1) yarık, çatlak; 2) ay ışığı” (s. 121).
- TZ** yarak “ışık. *Bk:* yarkın; *Düzeltil.* yarık” (s. 279) ; yarık “ışık. *Bk:* yarak, yarkın kuyaş, tan sarısı, aydınlık, ışık, şırak, (*Türkmençe*) ışık” (s. 279).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- AL** yarıng, yaruq “Ruşen manasınadır ...” (s. 392).
- BD** yaruğ “ışık, parlaklık” (s. 439) ; yaruq “ışık, parlak, aydın” (s. 439).
Közümde muttaşıl ol igme kaç kirek bolsa
Kaşımda köz yaruğı ol kuyaş kirek bolsa (12/1) (s. 124).
Açılıp ikki saçı yüzige yayılmışlar
Yaruq cihanni közümge karangu kılmışlar (21/1) (s. 130).
- BV** yaruğ “aydınlık, parlak (*krş.* yaruq)” (s. 909).
- LÇ** yaruğ “rûşen, şikâf, aydın; çatlak, fırça, cibâl, ışık” (s. 292).
- LD** yaruq “parlak, parlaklık, ışık” (s. 707).
Ocunning yaruğı şāhib-kırānı kim irür zātı
Hayā vü hilmning bahrı şafā vü şıdkning kānı (111) (s. 13).
Timürning hānedānınının çerāğı vü yaruq közi
Kim ihsānın körüp tiler hayādın ebr-i nīsānī (112) (s. 13).
- SD** yaruq “parlak, aydınlık; sâf, lekesiz” (s. 604).

*Āyet, ḥadīṣ şaykalıdın ol **yaruḫ** köngül*

Tonuḫ köngüller āyīnesinğa birür şafā (61) (s. 104).

Ḳamer kim ol yüzine baḳsa, köz ḳamar, anıng

*Tiler **yaruḫ** köngülindin şu ‘ā ‘-ı nūr-ı ziyā (346) (s. 176).*

ŞHD yaruḫ “parlak, aydınlık” (s. 677).

Niçe maḳtar-sin manga vā ‘iz Sikender közgüsin

*Bolmasa közgü manga **yaruḫ** cemāli bes turur (43b/9-10) (s. 118).*

Şām-ı hicrān dürr ü gevher kibi yaşım ‘aksidür

*Ay felek saḡınma kim **yaruḫ** turur yulduzlarınḡ (83b/10-11) (s. 165).*

YED yaruḫ “parlak, aydınlık” (s. 453).

*Ya ‘ḳūb dīdesin **yaruḫ** eylep nesīm ile*

Eyüb miḡnetiḡa birip şabr ile devā (1/7) (s. 39).

yarıḫ ber — : Işık / aydınlık vermek (Metinde: “Tanrı’nın ışık / aydınlık vermesi”)

Yarıḫ ber, Biy, közlärimä benim, ki heç yuḫlamagaymen ölümgä (14v)⁴ (s. 20).

Buyruḫları / buyruḫu Eyämizniḡ yarıḫtır da **yarıḫ ber**irlär közgä / közlärgä, (27v / 22r)⁹ (s. 36/37).

Yıraḫtır sözüḡ seniḡ ayaḡıma benim da **yarıḫ ber**ir izlärimä benim (215v)¹⁰⁵ (s. 260).

yarıx berüçi : Işık / aydınlık verici, ışık / aydınlık veren (Tanrı)

Yarıx berüçi(129r)sen sen, sk'ançelik kibik, tağlarına eminlikniñ, (128v)⁵ (s. 158).

yarıx et — : Işık / aydınlık etmek, ışık / aydınlık vermek (Metinde: "Tanrı'nın ışık / aydınlık vermesi")

Biy, Tenrim, **yarıx et** maña xarañguluhta (22r)²⁹ (s. 28).

Biy Tenrim benim, **yarıx et** maña xaramguluhta (18r)²⁹ (s. 29).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jaryx et — " erleuchten, 'illuminare' " (s. 116).

yarıxlı : Aydınlık (Metinde:"Tanrı'nın aydınlığı")

Yarıxlısen sen sk'ançelikiñ bilä tağlarga meñilik, (101r)⁵ (s. 159).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yaruklug (s. 797).

*Tükel bilge t(e)ngri t(e)ngri burkan monçulayu y(a)rlikadukda ötrü ol gr(a)tırakut tağ töpüsinteki yığılmış üstün t(e)ngri altın yalanguk ulatı tolpa kamag tirin kuvrag aning arasında teg erser belingteg bir ertingü ulug bedük **y(a)ruklug** tilgen içinte bir angsız ulug t(e)ngri burkan nom nomlayu oluru y(a)rlikamışın körteler (188/7-8-9-10-11-12-13-14-15-16) (s. 141).*

*Linhua çeçek itigi yaratığı **y(a)ruklug** atl(ı)g t(e)ngri t(e)ngri burkan kutınga .. yükünür m(e)n **y(a)ruklug** yaltrıklıg ilig kan atl(ı)g t(e)ngri t(e)ngri burkan kutınga .. yükünür m(e)n (358/17-18-19-20-21-22) (s. 214).*

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BD yaruğluğ “parlaklık” (s. 439).

*Közüm **yaruğluğ**ı vü haste könglüm hoşlığı sin sin*

Bedende cān sin ü cānning dağı dil-keşlığı sin sin (458) (s. 293).

BV yaruğluğ “parlaklık” (s. 909).

*Yüz kuyuş kılsa tulū` irmes **yaruğluğ** itkü dik*

Andağ itmiş t̄ire `ālemni melālim bu kiçe (537/4) (s. 438).

LÇ yaruğluğ “aydınlık, rûşenlik, ziyâ” (s. 292).

yarıxlı bol — : Işıklı / aydınlık olmak

Xarangguluğ sendān xaraᅇgulanmagay, neçik kün, **yarıxlı bol**gay, da xaraᅇguluğı anıᅇ – neçik yarıxı anıᅇ (240r)¹² (s. 288).

yarıxlı et — : Işıklı / aydınlık etmek (Metinde: “Tanrı’nın ışık / aydınlık etmesi”)

Sen **yarıxlı et**ārsen çıraᅇımnı benim, Biy, Tenrim / Biy Tenrim benim (22r / 18r)²⁹ (s. 28/29).

Belgiliki sözüñnün seniᅇ **yarıxlı** da yollı **et**ār oğlanları (218r)¹³⁰ (s. 262).

yarıx saç — : Işık saçmak (Metinde: “Tanrı’nın ışık saçması”)

Yarıx saçtı artarlarga (168v)¹¹ (s. 204).

Saçma **yarıx**nı üstünä bularıñ, xaysı ki olturup ediᅇ xaramguluğta (208r)⁷⁹ (s. 316).

yarlığa — : Acımaq, merhamet etmek; Tanrı'nın acıması, merhamet etmesi

Yarlığa maņa da işit alğışıma benim (3v)¹ (s. 4).

Yarlığa maņa, Biy, zerä xəstamen, (5v)³ (s. 9).

Yarlığa maņa, Biy, da baħ xəonarlıxımını benim duşmanlarımda benim, (10r)¹⁴ (s. 14).

[Prayer] Özdän Biy, yöpsün xəltxamızı bizim, da **yarlığa** bizgä (21v) (s. 35).

Baħ maņa da **yarlığa** maņa, zerä yalğızı anamnıñ da yarlımen men (36v)¹⁶ (s. 46).

İşit Biy, avazıma benim, zerä sarnadım alınına, **yarlığa** [...] ayttı yüräkım, (38r)⁷ (s. 50).

İşitti maņa Biy da **yarlığadı**, (43r)¹¹ (s. 54).

Yarlığa maņa, Biy, zerä xəynalıpmen men, (44v)¹⁰ (s. 56).

Teñrimiz bizim, **yarlığa** bizgä da alğışla bizni, (107r)² (s. 132).

Yarlığa maņa, Biy, ki alınıña çaçırdım künüzün (148r)³ (s. 180).

Tatlı adam **yarlığar** da berir ötünç, (199v)⁵ (s. 240).

Orėnk'ınğä seniñ **yarlığa** maņa (209r)²⁹ (s. 252).

Baħ maņa da **yarlığa** maņa, kėnölük sövgängä atınğa seniñ (218r)¹³² (s. 262).

Biy Teñrimiz bizim, negä dinçä **yarlığagaysen** üstümüzgä bizim (227r)² (s. 272).

ORHUN TÜRKCESİ

OY yarlıka — "(Tanrı) buyurmak, lütfetmek, esirgemek" (s. 186).

T(e)ñri y(a)rl(ı)k(a)duk üçün ill(i)g(i)g (e)ls(i)r(e)tm(i)ş k(a)g(a)nl(i)g(i)g k(a)g(a)ns(i)r(a)tm(i)ş y(a)gıg b(a)z kılm(i)ş tizl(i)g(i)g sökürm(i)ş b(a)şl(i)g(i)g yük(ü)nt(ü)[rm(i)ş (KT D15) (s. 28).

(A)nta (KT D29) kisre t(e)ñri y(a)rl(ı)k(a)zu kut(u)m b(a)r üç(ü)n ülüg(ü)m b(a)r üçün ölt(e)çi bod(u)n(u)g tırg(ü)rü ig(i)t(ti)m (KT D28) (s. 32).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yarlıka — (s. 793-794-795).

Tükel bilge t(e)ngri t(e)ngri burkan monçulayu y(a)rlıkadukda ötrü ol gr(a)tırakut tag töpüsinteki yığılmış üstün t(e)ngri altın yalanguk ulatı tolp kamağ tirin kuvrag anıng arasında teg erser belingteg bir ertingü ulug bedük y(a)rıklug tilgen içinte bir angsız ulug t(e)ngri burkan nom nomlayu oluru y(a)rlıkamışın körtiller (188/7-8-9-10-11-12-13-14-15-16) (s. 141).

Kim ol bayadın berü m(e)n nomladaçı manga burkan kutınga alkış birü y(a)rlıkadaçı raçaratnaprabası atl(ı)g t(e)ngri t(e)ngri burkan k(e)ntü özi y(a)rlıkar (189/12-13-14) (s. 141).

Eşidü y(a)rlıkasun içime (609/1-2) kim mening bo et'özümün isirkegüm idi kelmez (608/23) (s. 321).

Ançagınça sapça ikinti buryukı kelip ilig begke tegdi .. ötrü ilig be ganga ay buryuka amrak atayım m(a)has(a)tvı kanta ermiş tip ayıtı y(a)rlıkadı (624/4-5-6-7-8) (s. 327).

İKP yarlıqqa—; YRLX'—, YRLQ'—, YRLYX'—, YRLYX Q'—, Y'RLYX X'—, YRLYX X'— “(bir üst söz konusu olduğunda) dile getirmek, buyurmak, izin vermek; söylemek, düşünmek, yapmak, vb.” (s. 230-231).

Qangım qan bodun tilinä qorqup inçä yarlıqğadı erinç (XI.1.-2.-3.) (s. 16).

*Ol ödün tegin inçä tep .. **yarlıǵqadı** bu yertinçü törüsi antaǵ ol amraq yemä adrilur seβig yemä säşilür tep tedi (LXXVIII.2.-3.-4.-5.-6.) (s. 49).*

MS yarlıǵka — “haşmetle yapmak (bk. yarlıka —)” (s. 503) ; yarlıka — (yrlıka —) “buyurmak; vaaz vermek; haşmetle bir şey yapmak; tavsiye etmek” (s. 503).

*Muntada ulatı öküş türlüǵ uluǵ yarlıka(nçu)çı bilig küçinte sansız tümen tınlıǵlarğa asaǵ tusu kılu **yarlıǵqadı** (4/6-7-8-9-10) (s. 45).*

*Ol ögmekin alķu bizni öge (**yarlık**)adı (23/20-21) (s. 72).*

*Ötrü yaşovati künçuyılar erdnisi sekiz tümen tört ming çkrvrt ilig kanning künçuy katunların okıp inçe tip **yarlıkayur** (51/30-31-32-33) (s. 106).*

US y(a)rlıqa (v) “nrikazivat, soizvolyat” (s. 274).

Üi y(a)rlıka — “buyurmak, lütfetmek” (s. 201).

*Negüke yme tirl(e)r ulatı kingürü **y(a)rlıkamış** ol. Bo sudurķa tayaklıǵın anın bilmiş kergek bar kök kalıķ tip (104a/11-12-13) (s. 38).*

*Ķaltı atı kötrülmüş sudurta **y(a)rlıkamış** ol inçe tip akıǵlıǵ atķanǵuluķ edl(e)r (111a/1-2) erser Ķaltı tırgük teg erür alķu niz-vanita ulatıl(a)r erser yip teg erür (110b/14-15) (s. 46).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

IKT yarlıqa — “to forgive” (s. 333).

*Kim **yarlıqayur** yazuqlarnı magar Tangrı (3/134) (s. 333).*

*Ay İdimiz, **yarlıqaǵıl** bizni ham qadaşlarımıznı (59/10) (s. 333).*

KB yarlıka — “buyurmak, emretmek” (s. 526-527).

Yime bu kıtabķa at urmış uluǵ

*Bayat **yarlıkasu** ol eǵü kuluǵ (B 32) (s. 6).*

*İlig **yarlıkasa** barayın özüm*

Oқыын anı men açayın sözüm (3176) (s. 324).

KSK yarlıқа — “buyurmak, bağışlamak” (s. 664-665).

Taқы tañrıқа nä kim köklär içindä turur taқы nä kim yär içindä turur.

Yarlıқayur kimkä kim tiläsä taқы қınayur kimni tiläsä (3/129) (s. 46).

*Çın ätöz färmänlağlı turur esizlikin mäğär ol kim **yarlıқasa** mäniñ idim. Yazuқ örtgän **yarlıқаған** ol (12/53) (s. 171).*

*Aydı yalavaçları tañrı içindä mü şäk ol törütügli köklärni taқы yärlärni oқыur silärni **yarlıқasa** silärni yazuқlarıñızdın küddürsä atalmış vaқtқа tegi (14/10) (s. 182-183).*

KTS yarlıқа — “emretmek, buyurmak; affetmek” (s. 314).

*Nä қılıғu käräk **yarlıқаñ** teb ötündi (27/23) (s. 314).*

*Biziñ қılmış yazuқlarımızni **yarlıқағay** (30b/36) (s. 314).*

HAREZM TÜRKÇESİ

İML yarlıgamak “merhamet etmek” (s. 86).

KE yarlıқа — “buyurmak, emretmek; affetmek, bağışlamak” (s. 712-713).

*Cevāb-ı dīger ol turur kim İdi ‘azze ve celle **yarlıқar**: ... (5r/15-16) (s. 8).*

*Ey köñlüm awunçası oğrap yırāқға barmağıl, **yarlıқа** yalғuz anañniñ bağrını ulturmağıl (50v/10) (s. 69).*

*Neteg kim resūl ‘aleyhi’s-selām **yarlıқar** : ... (95r/21) (s. 132).*

*Biz İdige ĩmān kełtürdüк, uманçımız ol turur ol bizni **yarlıқағay**, señ küç birle cādūluқ қıldurғанlarını keçürgey (113r/19-20) (s. 158).*

ME yarlıқа — “esirgemek, rahmet etmek” (s. 204).

*Uzaq bar tutdı anga Təngri **yarlıqadı** anga, hürmət tutdı anga, esirgedi anga **yarlıqamak** (59/2-3) (s. 42).*

NF yarlıqa — “affetmek, bağışlamak; buyurmak, emretmek” (s. 472 - 473).

*Həq tvt bu altı yüz ming kişini ol altı kişiğe bağışladı taqı cümlesini **yarlıqadı**, tēdi (271/13-14) (s. 187-188).*

*Taqı Peyğāmbar ‘as aydı: Həlqlarda uluğraqı yazuqdın yan ol kişi turur kim ‘Arafātta vuqūf keltürse, taqı Həq te ‘ālāqa sēziki ol bolsa kim mēni **yarlıqamadı**, tēp ya ‘nī kim kim ‘Arafātda vuqūf keltürse, şeksiz mu‘ayyen bilsün kim, Həq te ‘ālā mēni **yarlıqadı**, tēp (275/11-12-13-14) (s. 190).*

TQK yarlıqa — “mağfiret etmək, bağışlamak” (s. 181).

YB yarlıqa — “esirgəmək, lutfətmək” (s. 240).

*Tengri bizni **y(a)rılıqap** düşmanlıq kılğan begbolat hoca M'DYN begiş turduçaq birdi davud başlı oğlanlar beqlərni munggal(t)tı (A. I. 14-15-16) (s. 105).*

*Basa həq ta ‘ālā **yarlıqap** burunğı han ağalarımızning uluğ orunni birip turğanda öz ara turamız talaşıp songrağı zamānede oçur bolup taht baraq kəluna tüşüp turur erdi (A. III. 8-9) (s. 108).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jarlyğa—, jarylğa— [yarlığa— / iarlığa—, iarlığa—, *sonst* jarılğa—, iarlığa—, jarılğa—] “ sich erbarmen; ‘misereri’ ” (s. 116) ; jarylğa— s. jarlyğa— (s. 117).

GT yarlığa — “bağışlamak, affetmək” (s. 393).

*Enbiyāning ‘izz-i evrādı üçün, evliyāning her seher yādı üçün, kıl nazar seyf-i sarāyī yarlığa ‘afv itip yazuqlarını **yarlığa** (356/4-5) (s. 177).*

İM yarlıqa — “günahları bağışlamak” (s. 619).

Başladım uluğ Tengri atı birle, kamuğ `alamğa rızq birgen Tengri, hāliš mü'minlerni **yarlıkağan** Tengri, cem` ögmeklik ol Tengrige kim, köndergen turur tüz yolğa taqı toğru yolğa, kim ol saklağan turur yazuqdan taqı yawuzluqdan (1b/1-2-3) (s. 148).

*Ve eger ayıtısa iy Tengri ağırlağıl meni (196a/1-2) yā ayıtısa: iy Tengri, in`ām kılğıl benim öze, yā ayıtısa: eşlih kılğıl benim işimni, yā ayıtısa: sağlıq ruzi kılğıl manga, yā ayıtısa iy Tengri, **yarlıkağıl** meni taqı atam anamni taqı mü'minlerni tise namāzı fāsıd bolmas (195b/8) (s. 266).*

KF yarlığa — “bağışlamak” (s. 1086).

*Dağı namāzdan şonra eyiddi: Yā Rabbi! Eger men senüñ kulluğunda taqşırılık iddüm ise, men seni haqıqat yahşı bilürüm didi. Ol eksük kulluğum maña bağışlağıl tamām bildükümden ötürü, didi. Bir ün keldi. Eyiddi: Ya Ebū Hanıfa, sen kulluğı hāliš kılduñ. Seni dağı **yarlığadum**. Dağı her kişi kim saña uyar, kıyāmete degin anı dağı **yarlığadum**, didi (138a/55-56-57-58-59-60-61-62) (s. 344).*

Kİ yarlığadı “af ve merhamet etti” (s. 121).

TZ yarılga— “esirgemek, yarlıgamak. *Bk:* esirke—, yarlıga—” (s. 279); yarlıga— “esirgemek, yarlıgamak. *Bk:* esirke—, yarılga—” (s. 280).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

LÇ yarlıgamak “rahmet etmek, afv” (s. 292).

LD yarlığa — “esirgemek, korumak” (s. 707).

*‘Işq üçün `aşıknı tingri **yarlığap** hiç sormağay*

Çün yaratmış kaş u köz ü gamze-i fettānını (1900) (s. 206).

SD yarlıka — “bağışlamak” (s. 604).

*Ey melāhat mülkining sultānı, az it, **yarlıka***

Kāmetimni ol elif tig kaddingız nūn eyledi (746) (s. 290).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yarlığa — “bağışlamak, affetmek” (s. 773).

Eyitdiler eger bize rahmet eylemese Çalab’umuz dağı yarlığamasa günāhlarımızı ziyānlulardan olur-biz (172b/2-3) (s. 92).

İy Çalab’umuz yarlığa beni dağı atamı anamı dağı mü’minleri (274b/4-5) (s. 143).

KT yarlığa — “bağışlamak, affetmek” (s. 639).

Dakı olmadı anlarun sözi, illâ kim eyittiler: “İy Çalabumuz! Yarlığa bize yazuklarımızı; dakı haddan geçmegümüzü işümüz içinde...” (3/147) (s. 51).

Dakı bellü bildi Dâvud, bayık sınıduk anı ya’nî firişte viribimeg-ile; pes yarlığamak diledi Çalabı’sından, dakı düşdi, secde eyleyü, dakı döndi. Pes yarlığaduk ana anı. Dakı bayık anundur, bizüm katumuzda, yakınlık dakı dönecek yir görklülüg ya’nî uçmak (38/24-25) (s. 372).

yarlığamaç : Acıma, merhamet; Tanrı’nın acıması, merhameti

Biy, evet men köp **yarlığamaç**ına körä seniñ, kiryim (5r) öviñä seniñ, (4v)⁷ (s. 6).

Men **yarlığamaç**ına seniñ, Biy, umsandım, (15r)⁶ (s. 20).

Skañçeli ettiñ **yarlığamaç**ınıñ seniñ, (18r)⁷ (s. 24).

Etmä **yarlığamaç** mazanecinä anıñ, Tawit’kä da oğluna anıñ pokolen’a pokolen’adan (24r)⁵¹ (s. 30).

Yarlığamaçından Biyiktäğiniñ ol seskänmägäy (30r / 23v)⁸ (s. 38/39).

Yarlığamaçıñ seniñ, Biy, artımdan kelgäy barça künlärgä tirlikimniñ menim, (34r)⁶ (s. 44).

Bu algay algışnı Eyämizdän, **yarlığamaç**nı Tenridän xutxaruçısından kensiniñ (34v)⁵ (s. 44).

Añ, Biy, şağavatiñni seniñ, da **yarlıgamaχ**ıñni, ki bardır menjilik (35v)⁶ (s. 44).

Neçik köp ettiñ **yarlıgamaχ**ni tatlılıχıñdan seniñ, Biy, (45v)²⁰ (s. 46).

Yarlıgamaχı Eyämizniñ çöp çövräsinä alarnıñ (47v)¹⁰ (s. 58).

Yarlıgamaχı bilä Eyämizniñ toludu[r] yer, (48v)⁵ (s. 60).

Biy, köktädir **yarlıgamaχı**ñ seniñ, (55v)⁶ (s. 68).

Ayttım da yaşırmadım **yarlıgamaχı**ñni da könülüküñnü ulu joğovurttan (66v)¹¹ (s. 82).

Kündüz sımarladı Biy **yar(70r)lıgamaχı**n kensiniñ, (69r)⁹ (s. 86).

Yeberdi Asduac **yarlıgamaχ** da könülüküñ kensiniñ (94v)⁴ (s. 118).

Ulu boldu kökkä dirä **yarlıgamaχı**ñ seniñ, (95r)¹¹ (s. 118).

Teñrim, **yarlıgamaχı** anıñ ertälängäy maña, (97v)¹¹ (s. 120).

Sövüñgäymen ertä bilä **yarlıgamaχı**ña seniñ (38r)¹⁷ (s. 122).

Bar da χalır menjilik alnına Teñriniñ **yarlıgamaχ** da könülük, kimlär χolsalar andan (100r)⁸ (s. 124).

Algışlıdır Teñri, ki yıraχ etmädi algışımni, da ne **yarlıgamaχı**n mendän (107r)²⁰ (s. 132).

Teñri, köp **yarlıgamaχı**ñdan seniñ işit maña, (113r)¹⁴ (s. 140).

Menjilik saxlıyım añar **yarlıgamaχı**mni menim, (154r)²⁹ (s. 188).

Tolduχ ertä **yarlıgamaχı**ñ bilä seniñ (159v)¹⁴ (s. 194).

Etär **yarlıgamaχ** Biy, (174v)⁶ (s. 212).

Tas bolgay anda añmaχlıχı anıñ ornuna, ki añmadı etmä **yarlıgamaχı**nı (155r)¹⁵ (s. 237).

Yarlıgamaχıña körä tırgiz meni, (214r)⁸⁸ (s. 258).

Eyämizdändir **yarlıgamaχ** köp, (231r)⁷ (s. 278).

Tapunuñuz Eyämizgä, ki yaxşıdır, ki meniliktir **yarlıgamaχı** anıñ (235v)¹ (s. 282).

Yarlıgamaχım menim da işançım, (195r)² (s. 297).

Keri etmä **yarlıgamaχı**ñnı seniñ bizdän (204r)³⁴ (s. 313).

Şağavatı üçün **yarlıgamaχı**ñıñ Eyämiz Tenrimizniñ bizim, ki köründü bizgä günäş biyiklikdən yarıχlı etmä xaranğuluχumuznu bizim (208r)⁷⁸ (s. 316).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yarlıka – makıñızning ; yarlıka – makları ; yarlıka – makning (s. 794).

*İNÇE k(a)ltı bÜgÜ biliglig burkanlar nırvanka kirÜ y(a)rlıkamışlarında kin kut kolunmaklıg erksinmekleri küçinte adruk adruk adınlarka asıg tusulug ulug iş ködüglerig tükel bütürü **y(a)rlıkamakları** neteg erser (51/14-15-16-17-18-19-20) (s. 88).*

*Barça bo nom erdini içinteki kılınç adartmakın öçürmek bölüküg nomlayu **y(a)rlıkamakning** küçi küsüni edgüsi edremining irüsi b(e)lgüsi teginür erki t(e)ngirim tip tidi (184/9-10-11-12-13-14) (s. 139).*

Üİ y(a)rlıқа – мақ – ı er — (s. 201).

*Yana bir baħşı sözl(e)r. Sudurta **y(a)rlıqamaқı** erser öçmekig oқşatı tıltağsız tip (116a/3-4-5) (s. 52).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

IKT yarlıqamaq “1. forgiveness; 2. mercy” (s. 333).

*Ewinglär **yarlıqamaqqa** İdingizdin (3/132) (s. 333).*

*Anlarqa kim bü(i)ttilär, qıldılar ädgülüklärni, olarqa **yarlıqamaq** ham yanut uluğ (5/9) (s. 333).*

*Bu körgülär yaruq İdingizdin ham köni yol ham **yarlıqamaq** kirtgüngän bodunqa (7/203) (s. 333).*

KSK yarlıgamaq “rahmet, yarlıgama bkz. yarlıqa —” (s. 664).

*Tağı ewüñ **yarlıkamaq** tapa idinğizdin tağı uçmañqa anıñ eni köklär tağı yär anuñ kılınıdı korkğanlarğa (3/133) (s. 46).*

*Tağı ägär öldürülsäniz tañrı yolu içindä yā ölsäniz **yarlıkamaq** tañrıdın tağı rahmät yahşırağ ol narsädin kim cäm´ kılurlar (3/157) (s. 49).*

*Tağı bağışladımız anlarğa biziñ **yarlıkamaq**ımıznı tağı kıldımız anlarğa köni til köni sözlüglär ya`nī ädgü ögdi yüksäk (19/50) (s. 223).*

KTS yarlıkamaq “acıma, merhamet, mağfiret” (s. 314).

***Yarlıkamaq** idisi ol (5b/1) (s. 314).*

*Aydı äsiz tägmäsün säñä **yarlıkamaq** tilägäymän säñä (13b/10) (s. 314).*

*Bağışladımız anlarğa biziñ **yarlıkamaq**ımızdın (14/4) (s. 314).*

HAREZM TÜRKCESİ

NF yarlıqa – makını (s. 472-473).

*Peygāmbar `as aydı: Haq te`ālāning **yarlıqamaq**ını vācib qılğan üç neerse turur: Biri ħalāyıqqa ta`ām yedürmek, ékinçisi salāmıñı āşikāra qılmaq, üçünçisi ħalāyıqqa yumşaq sözlemek, tēdi (254/14-15) (s. 175-176).*

TQK yarlıkamaq “bağışlama” (s. 181).

KIPÇAK TÜRKCESİ

CC jarlyğamaq, jarylğamaq “erbarmen, barmherzigkeit, ‘misericordia’” (s. 116).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT yarlıgamak “bağışlama, affetme” (s. 639).

Dakı bellü bildi Dâvud, bayık sınıduk anı ya'nî firişte viribimeg-ile; pes yarlıgamak diledi Çalabı'sından, dakı düşdi, secde eyleyü, dakı döndi (38/24-25) (s. 372).

Dakı firışteler tesbîh eylerler, Çalabı'ların ögmegi-y-ile; dakı yarlıgamak dilerler anlarun içün kim yirdedür (42/5) (s. 395).

yarlıgavuçı / yarlıgovoçu : Acıyan, merhamet eden (= Allah'ın “Er-Rahîm” sıfatı)

Zerä sen, Biy, tatlı da toğrusen, köp **yarlıgavuçı** barçası, ki sarnarlar saña (148r)⁵ (s. 180).

Yoğsa sen, Biy Tenrim, şağavatlısen da **yarlıgovoçu**, uzun esli da köp **yarlıgovoçu**, (149r)¹⁵ (s. 180).

Şağavatlı **yarlıgavuçıdır** Biy, uzun esli da köp **yarlıgavuçı** (175r)⁸ (s. 212).

Yarlıgavuçı da şağavatlıdır Biy, (198v)⁴ (s. 238).

Yarlıgavuçı şağavatlı da artardır Biy (199r)⁴ (s. 240).

Yarlıgavuçı / Yarlıgovoçu Tenrimiz bizim (203 / 160)⁵ (s. 244/245).

Yarlıgavuçım da işancım, (246v)² (s. 296).

Şağavatlı **yarlıgavuçıdır** Biy, (248v)⁸ (s. 298).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yarlıkaguçı (s. 795).

Ulug azrualar iligiye k(a)ltı siz sözlemişdeki teg tükkel bilge t(e)ngri t(e)ngrişi burkan y(a)rlıkaguçı bo bodı tigme yorig erser (379/7-8-9-10) (s. 223).

*Birök iligler kanlar k(a)ltı t(e)ngrim siz **y(a)rlıkaguçı** bo törüçe evrilip bo törülerig tükel kılıp bon om erdinig eşidserler (423/12-13-14-15) (s. 243).*

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

KT yarlığayıcı “1. bağışlayan, affeden; 2. bağışlayıcı, affedici; ‘esmâ-i hüsnâ’dan” (s. 640).

*Yazuk **yarlığayıcı**, dakı tevbe kılmak kabûl eyleyici, katı azablu, eylük eylemek issi (40/3) (s. 383).*

*Dakı Ol **yarlığayıcı**dur, sevilmışdür -yâ sevici işin eyleyicidür sâlihlarâ-. Arş issi, ulu (85/14-15) (s. 523).*

yarlılat — : İtaat ettirmek (Metinde: “Tanrı’nın itaat ettirmesi”)

Biy **yarlılatır**, da Biy ululadır, (121v)⁷ (s. 148).

yarlılıx : İtaatkârlık (Metinde: “Tanrı’ya itaatkârlık”)

Kimlär olturur xarañguluhta da kölâğäsinä ölümnüñ, bağılı edilär **yarlılıx** bilä, neçik temirdä (190r)¹⁰ (s. 230).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yarlılıgı (s. 793).

*Ol antag südin berü köni kirtü **y(a)rlıgılgı**lar üçün (499/14-15) (s. 275).*

*Adınsıgıız **y(a)rlıgılgı** sözçi bahşı ata kang .. (682/14) (s. 351).*

yat Teñri : Yabancı tanrı

Biy yalgız eltär / kütär edi alarnı, da yoğ edi alarda / alar bilä **yat Teñrilär / Teñri yat** (57v / 43v)¹² (s. 70/71).

Egär unutkanı edix biz atın Teñrimizniñ bizim ya salgay edix xollarımızniñ bizim **yat teñrilärgä**, (73r)²¹ (s. 90).

yazıx : Günah

Sıngalasın biläkläri yazıxlınıñ da yamannıñ, izdälgäy **yazıxları** anıñ da kensi tapulmagay (12v)^{36/15} (s. 16).

Biy tergär artarnı da **yazıxni**, kim sövär yazıxni, körälmäz boyun kensiniñ (13v)⁵ (s. 18).

Egär ki küçämäsälär üstümä, ol sahat zadasız bolgaymen da aruv bolgaymen ulu **yazıxlardan** (28r)¹⁴ (s. 36).

Yıraylandım xutxarıлмаıxımdan menim sözü üçün **yazıxlarımnıñ** (30v)² (s. 38).

Yazıxın oğlanlıxımnıñ menim da biliksizlikimdän anıñ, ... ¹¹ Seniñ atıñ üçün, Biy, boşat **yazıxlarımnı**, zerä köp boldular (36r)⁷ (s. 46).

Turdular üstümä menim tanıxları **yazıxniñ**, (36v)¹⁸ (s. 50).

San anar, kimgä ki boşatlıx boldu **yazıxlarına**, da yapuldu barça yañılğanları anıñ ² San ol kişigä, xaysınıñ ki sağışlamazdır Biy **yazıxın** anıñ, da yoxtur ustatlıx ağızına anıñ ... ⁵ **Yazıxlarımnı** körgüziyim saña, da töräsizliklärimni yaşırmıyım sendän. Aytım, ki aytqaymen mendän yazıxlarımnı, da sen boşatkaysen barça yamanlıxın **yazıxlarımnıñ** menim (46v)¹ (s. 58).

Yazıxlarınbiz, da dügül anar oğlanları **yazıxniñ**, toğunçlar bularganlar da buzulğanlar (56v)⁵ (s. 70).

Yoxtur eminlik (63v) söväklärimä menim yüzündän **yazıxlarımnıñ** menim (63r)⁴ (s. 78).

Azarlamağ bilä **yazıx** üçün ögütlädiñ adamnı, (65r)¹² (s. 80).

Yazıxlarım benim alınımadır benim hâr sahat (83v)⁵ (s. 102).

Kündüz da keçä çövräsinä boldılar murlarınıñ anıñ, ¹² töräsizlik, yamanlıx da **yazıx**tır içinä alarnıñ, (88v)¹¹ (s. 108).

Dügül **yazıx**ım da dügül yañılmağım, ⁵ yazıxsız yürüdüm da toğru boldum (96v)⁴ (s. 120).

Yazıxı ağızlarınıñ alarnıñ da sözläri erinlärinin alarnıñ, yöpsüngäylär alar öktämliklärinän kensiläriniñ (97v)¹³ (s. 120).

Yazıx / **Yazıx**ımnı egär körsäm edi yüräkimä benim / yüräkimdä benim, şahat / yoğsa mi işitir / işitkäy edi maña Biy (107r / 83v)¹⁸ (s. 132/133).

Xoy **yazıx**nı **yazıx**ları üsnä alarnıñ, ki kirmägäy artarlıxıña seniñ (114v)²⁸ (s. 140).

Boşatır edi **yazıx**ların alarnıñ da buzmaz edi (135r)³⁸ (s. 164).

Anğmagın **yazıx**larımıznı bizim burungi, (139r)⁸ (s. 168).

Xoyduñ **yazıx**ımıznı bizim alınıña seniñ, (158v)⁸ (s. 192).

Kim ki sözlär **yazıx** sınarı üçün, anı açıx yergä sürgäy edim (171v)⁵ (s. 208).

Kim boşatır **yazıx**ıñnı seniñ, (174v)³ (s. 212).

Boluştı alarga yoluna töräsizliklärinin, zerä **yazıx**ları üçün kensiläriniñ aşığlandılar asrı (190v)¹⁷ (s. 230).

Algışı anıñ **yazıx**ka xaytkay (195r)⁷ (s. 236).

Suxlançı **yazıx**ların tas bolgay (158r)¹⁰ (s. 241).

Yolların **yazıx**nıñ keri et mendän (209r)²⁹ (s. 252).

Yolumnu benim toğru et maña sözüñä körä, da buyruğ etmägäy maña barça **yazıx** (218r)¹³³ (s. 262).

Sabaplama sababın **yazıx**niñ adam bilä, ki etärlär töräsizlikni (243r)⁴ (s. 292).

Xaysılarınıñ ki ağızları kensiläriniñ sözlädilär boşluxnu, da oñu alarnıñ oñudur **yazıx**niñ (247r)⁸ (s. 296).

Toğrulux bilä da könülük bilä yeberdiñ bunu barça üstümüzgä bizim **yazıx**larımız üçün bizim (203v)²⁸ (s. 312).

Bermä bilmä xutxarılmayın joğovurtunıñ kendiniñ, boşatlıxga barça **yazıx**larımızga bizim (208r)⁷⁷ (s. 316).

UYGUR TÜRKÇESİ

İKP yazuq; Y'Z̄WQ, Y'ZWQ, Y'ZWX “hata, günah” (s. 231-232).

Ol ödün ağıçı uluğı qanqa inçä ötünti täñrim ağılıq quruğ bor(?) qalır ağı barım alqınsar uβatsar (VIII.1.-2.) yazuqqa tüşä täginmägäy ertimiz täñrim (VII.7.-8.-9.-10) (s. 14).

Ärkä yaztım yañıltım ersär közünüz ança an (än) bolzun birök yazuqum yoq ersär nir közünüz yaruzun kün körün (A.1.-2.-3.) (s. 57).

MS yazuq “günah” (s. 506).

Amtı ol yazuqlarımızni kşanti kolu ötünür biz (65/11-12) (s. 124).

Ol yazuqunguzlarnang kının kızgutın kötürüngler (66/12-13) (s. 126).

US yazuq “oşibka, greh” (s. 273).

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yazuğ bk. yazuq (s. LXXII) ; yazuq “kusur, hata, günah” (s. LXXII).

Yazuqluğ kişining yazuqın keçür (337) (s. 67).

DLT yazuk “günah, suç” (s. 767).

Ol yazukınğa ökündi (I, 203/6-7).

Bu beg ol yazuk keçürgen (I, 521/17-18).

Er yazukın bilindi (II, 143/20-21).

IKT yazuq “1. sin, fault; 2. fornication” (s. 338).

Yarlıqatu qolarlar yazuqlarını; kim yarlıqayur yazuqlarnı magar Tangrı (3/134) (s. 333).

Taqı tuttı olarnı Tangrı yazuqları birlä (40/21) (s. 338).

Anlar kim singardın tururlar yazuq[n]ung uluğlarında (42/37) (s. 338).

Ol angar ol kim qorqsa yazuqdın sizdin (4/25) (s. 338).

KB yazuq “suç, günah” (s. 534-535).

Yawa kılma emdi bu qalmış kününg

Özüngdin arıtğıl yazuqung mününg (1440) (s. 161).

Beg alçaq kerek bolsa köngli açuq

Yazuqluğ kişidin keçürse yazuq (2122) (s. 229).

Seningde adın yok sığınu idim

Yazuqum bağışla yölegil kutun (5125) (s. 511).

KSK yazuq “günah, suç” (s. 669-670).

Anlarğa kim ant içärlär tişiläridin ürük turmaq ol tört ay ägär yansalar bütünlükün tanrı yazuq örtgän yarlıқаған ol (2/226) (s. 25).

Män tilär män kim yüdsä män mäniñ yazuqumni säniñ yazuquñni bolsa sän ot idilärindin (5/29) (s. 79).

Tap idin kullar<ı>nıñ yazuqlarını biligli körügli ol (17/17) (s. 203).

KTS yazuq II “günah, suç” (s. 321).

Qođmas bir kiçig yazuq ab yämä uluğ yazuq (4b/4) (s. 286).

Biziñ kılmiş yazuqlarımızni yarlıқағay (30b/36) (s. 314).

Soldakı fārištā **yazuq**ın bitir (50/21) (s. 321).

HAREZM TÜRKCESİ

KE yazuq “günah, suç” (s. 720).

*Aymışlar: Dāvūd **yazuq** kılğ[an] ‘aşıleri ni kargar erdi, Haq ta‘ālā ol sebebdin belā bērdi (134v/13-14) (s. 189-190).*

*Ol ümmetleriñ zekāti ēki yüz kümişde kırk erdi ümmetleriñe bēş buyurdum, şevāblar tūkel bērdim, ‘ömri içinde bir hac keltürmekni farz kıldım, tamām **yazuqları** üçün bir tevbe kabūl kıldım bolğan **yazuqların** bağışladım (213v/13-14-15) (s. 306).*

ME yazuq “günah” (s. 206).

*Kazğandı yaman işni, **yazuq** kazğandı (137/7) (s. 59).*

*Tartıştilar ikisi anı kıyştı **yazuqğa** ant içiştiler (198/3) (s. 73).*

*Keçürmek tiledi andın **yazuqını** kıyşturmak tiledi anı hemişe tiledi (221/7) (s. 78).*

MM yazuq “günah, suç” (s. 270).

Velī saç sakal aq bēlürtgen karı

Taқы n’ētge-mén tēyür ērsen barı

Taқы bolmadı mu kılıp tevbe rāst

*Yunulsa başıñdın **yazuqlar** arı (39/1-2-3-4) (s. 96).*

Ēliñ tutmışında ēlin ırğama

*Kim ırğasa töklür bu **yazuq** tēme*

Mürīd şeyhni yazuqlu tēp bilmegü

Bu ma‘nīdin ötrü elin ırğama (290/1-2-3-4) (s. 134).

NF yazuq “günah, suç” (s. 476-477).

İbnü ‘Abbās razhu aytur: Ma’nīsī ol bolur kim: Yā Muḥammed, teningni yazuqdın arıtğıl, yaman işlerni qodğıl yā taqı şeytān vesvesesini qodğıl, t̄ā`at ve ‘ibādat qılsang, Rebbünge minnat qılmağıl, t̄ā`atingni üküş körmegil, Tangrıqa t̄ā`at qılmaq içinde nefsünge şabur bağlağıl yā taqı ḥalqlarğa risālat tegürmek içinde şabur qılğıl, yā taqı kāfirlar āzāringa Ḥaq sözi fermānını tegürmek içinde şabur qılğıl tēdi erse, Peygāambar ‘as derḥāl qoptı taqı ḥalāyıqqa Ḥaq (10/1) te ‘ālāning fermānını tegürü başladı, kāfirlarnı tamuğ otındın qorquta başladı (9/13-14-15-16-17) (s. 7).

Yā Rebbī, ümmetlerimdin kim manga uysa, ol mēndin turur; kim kim manga ‘āşīlıq qılsa, sen yazuqlarnı örtgen sen taqı yamanlıqlarnı yarlıqağan sen, tēdi, hēç anlarğa qarğamadı (115/14-15) (s. 82).

Peygāambar ‘as aydı: Ādem oğlınıng andağ uluğ yazuqları bar kim, ol yazuqlarnı hēç neerse kétermez (275/10) (s. 190).

TQK yazuq “günah” (s. 184).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM jazuq “grzech, przewinienie” (s. 25).

CC jazuq, jazyq, jazuḫ; jázuq, jázyq, jázyḫ [yaxuc, yahoc / iazuk, iazuc, jasuc, iasuk, yasuc; jazik, yazık; jazuH, iazuH, jasuch, iazuch; iazuc, yāzuk; iāzik, iezik; jazıH] “ sünde, schuld. ‘culpa’; ‘pecatun’ ” (s. 120).

GT yazuq “hatâ, günah, suç” (s. 394).

‘Ömri bāğından yimiş yimişi yok turur cehān sultānı, öz kereminden yazuḫın bağışlap āzād kılsa ni bolğay idi (25/2-3-4-5) (s. 12).

Enbiyāning ‘izz-i evrādı üçün, evliyāning her seḥer yādı üçün, kıll nazar seyfi sarāyī yarlığa ‘afv itip yazuqlarnı yarlığa (356/4-5) (s. 177).

İM yazuq “suç, günah” (s. 620).

*Aning üçün kim 'Āyişe'ning berī bolmaqlığı zineden s̄ābit boldı Tengri Te'ālā'ning kitebi birle, rāstı ol delī-i қаṭ'ī turur ḥilāfınça özge ḥatunlarning berī bolmaqlığı zineden kiteb birle sabit bolmadı rastı özge hatunlarning beri bolmaqlığı s̄ābit bolmadı Tengri Te'ālā'ning kitebi birle bolmas anlar sögmek zine birle yalğan kılmak Tengri Te'ālā kitebini, rāstı bolur anlar haqqında yalğan bolur taḳı yalğan çatmak bolur anlar öze, mürtekib bolur uluḡ **yazuḡ**ğa taḳı müsülmān kişi uluḡ **yazuḡ**қа mürtekib bolmak birle kāfir bolmas niçe kim anı ḥalāl körmese (15b/2-3-4-5-6) (s. 155).*

*Ve rāstı ayrulur ol ikisi **yazuḡ** içinde (349b/8) (s. 370).*

KF yazuḡ “günah” (s. 1087).

*Bizim ḳatımızda bir kişi ulu **yazuḡ** işlemek birle imāndan çıkmaz (117b/8-9-10) (s. 281).*

*Keldük imdi uluḡ **yazuḡ** oldur kim ol **yazuḡ** içre ḥad olḡay Tañrı ta'ālānuḡ Kitābı içinde. Kiçi **yazuḡ** oldur kim ol kiçi **yazuḡ** içre ḥad olmaḡay Tañrı ta'ālānuḡ Kitābı içinde (255b/5-6-7) (s. 563).*

Kİ yazuḡ “günah” (s. 123).

KM yazuḡ “günah” (s. 102).

*Eger olmasa anuñ misvāki misvāk eylesün barmaḡı birle ol kiçer daḡı yiter aydaḡay yā ilāhī arıt aḡzum ḳoḳusu baḡıḡla **yazuḡ**ımı andan soñra aḡzına şu vire (33b/1-2-3) (s. 21).*

*Ḥaḳ Muḥammed ḳuluñdur rasūlüñdür andan oḳuya (35b/1-2) şanu raḥmetüñ birle yā 'izzetlü Tañrı yā **yazuḡ** baḡıḡlayıcı ḳaçan dükense avdazdan sevüglidür ol kişiye (35a/6) (s. 22).*

TT yazuḡ “suç, hata” (s. 156).

TZ yazık “günah” (s. 282).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- BD** yazuk “suç, günah” (s. 440).
Atın ağızımğa aldım irse tartar tığ-ı kīn olma
*Mini ger öltürür bolsa bu **yazuk** birle bismi’llāh (460) (s. 293).*
- BV** yazuğ “suç, günah (krş. yazuk) (s. 911) ; yazuk “suç, günah” (s. 911).
Sini körgeç ki feryād iyledim bī-ihtiyār irdim
***Yazuğ**dın ihtirāz iylep mini bu işte yazğurma (565/4) (s. 461).*
*İy ki boynumğa **yazuk** dip katl tigin sürmeding*
*Sin ni kılsang kıl mining boynumğa bolsun ol **yazuk** (316/4) (s. 263).*
- DG** yazuq “sin” (s. 400).
Bir yolu, ey cān, ‘ināyat közidin salding meni;
*Ne **yazuq** qıldım, ne boldı, netti, taqşırım ne dur? (71/2) (s. 83).*
Ey sāning qutluq adaqingğa menüm cānum nişār;
*Öz başing üçün bağısla **yazuğum**nı, ihtiyār (84/1) (s. 96).*
- LÇ** yazuk “günah, kabahat, suç” (s. 293).
- LD** yazuğ “suç, günah; krş. yazuk” (s. 710) ; yazuk “suç, günah; krş. yazuğ” (s. 710).
Nār yangaqing arzūsında cānnı bīmār eyleme
*Hīç yok irken **yazuğum** mini giriftār eyleme (1621) (s. 176).*
Mini öltür ki sinsiz ölmemişem
*Luḡfīdin **yazuk** u kerem sindin (1544) (s. 168).*
- SD** yazuk “günah” (s. 606).

Nār yangaḳıng ārzūsında cānnı bīmār eyleme

*Hîç yoḳ irken **yazuḳum** mini giriftār eyleme (497) (s. 220).*

*Sin baḡıḣladıng ḳanın Sekkākîning, yoḳ **yazuḳı***

Bu baḡıḣlağan bile öltürmegil behr-i Hudāy (560) (s. 236).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yazıḳ bk. yazuḳ (s. 774) ; yazuḳ “günah” (s. 774-775).

*Eyitdi ey benüm Taḡrı’m taḣḳîḳ ben ḳulm eyledüm öz nefśüme pes benüm **yazuḡum** baḡıḣla dedı (415b/1-2) (s. 212).*

*Eger eyidilse size ḳayıtıḡuz dēnilse (378b/1-2) pes ḳayıtıḡuz ol ḳayıtmāḳ size arulıḳdur daḡı Taḡrı Ta’ālā siz işlegeni bilicidür **yazuḳ** yoḳdur üstünüze sizünḡ girmekde ol evlere ki kimse yoḳdur (378a/7) (s. 194).*

KT yazuk “1. günah; vebal; 2. mahzur, zarar” (s. 649-650).

*Dakı konıldı nâme ya’nî yazuk müzd nâmeleri. Pes göresin yazukluları, korkıcılar andan kim anun içindedür; dakı eyidürler: “İy vâveyli bize! Ne oldı uşbu nâmeğe, komaz giçi **yazukdan**, ne daḡı ulu **yazukdan**, illâ saydı anı!” Dakı buldılar anı kim işlediler, hazır; dakı zulm eylemez Çalabun kimseye (18/49) (s. 234).*

*Dakı götüreler **yazuklarını** anlarun, dakı **yazuklar yazukları-y-ıla** ya’nî bunlarun sebebi-y-ile anlarun (29/13) (s. 321).*

*Sorarlar sana süciden, dakı kimâr oynamakdan. Eyit: “Ol iki içinde **yazukdur** ulu ya’nî savaş kopmak, dakı yalan söylemek, dakı akl gitmek; dakı assıllardur âdamıllarun ya’nî ta’am siñürmek, dakı bezirgenlik, dakı kuvvatlanmak (2/219) (s. 26).*

yazıḳ et — : Günah işlemek

Öçäşläniḡiz da **yazıḳ** etmāḡiz, (3v)⁵ (s. 4).

Men ayttım: Biy, yarlığa maña, sağayt boyumnu, men **yazıx ettim** sana (68r)⁵ (s. 84).

Saňa yalgız **yazıx ettim**, Biy, (83v)⁶ (s. 102).

Ölçövlärinä kensiläriniñ **yazıx etärlär** (101r)¹⁰ (s. 126).

Hälbät dağı da **yazıx ettilär**, (133r)¹⁷ (s. 162).

Bunu barça **yazıx ettilär** (134v)³² (s. 164).

Yazıx etmägäy añar duşman (153v)²³ (s. 186).

Yazıx ettix biz atalarımız bilä bizim, (183r)⁶ (s. 222).

Yüräkimä benim yaşırdım sözläriniñni seniñ, neçik ki **yazıx etmägäy**men saňa (207v)¹¹ (s. 250).

Neçä ki aşaxlanmıyır edim, **yazıx ettim** men, (212r)⁶⁷ (s. 256).

Günäş kündüz saňa **yazıx etmägäy**, da ne ay keçä (225v)⁶ (s. 270).

yazıx xılınmaç : Günah işleme

Hälbät, arttırdılar **yazıx xılınmaç**ını, dağın da öçäştirdilər Biyiktäğini suvsuzluxta (104v)¹⁷ (s. 163).

yazıxlan — : Günah işlemek

Öçäşläniñiz da **yazıxlan**mañız, (3v)⁵ (s. 5).

Aytıyır töräsiz, **yazıxlan**ıp esi bilä kendiniñ, (41v)² (s. 67).

Yazıxlanırbiz, da düğül añar oğlanları yazıxniñ, toğunçlar bularganlar da buzulganlar (56v)⁵ (s. 70).

Tortovlarından kendiläriniñ **yazıxlan**ırlar, (79r)¹⁰ (s. 127).

Bunar barçaga **yazıxlan**dılar (105v)³² (s. 165).

Yazıxlandıx biz atalarımız bilä bizim, (145r)⁶ (s. 223).

ORHUN TÜRKÇESİ

OY yazukla — “hata etmek, suç işlemek(?)” (s. 187).

İg(i)d(e)y(i)n tiy(i)n s(a)k[(ı)nt(i)m.....] bod(u)n [.....]
 (BK D36) **y(a)zukl(a)** [..... bi]r(i)ye t(a)bg(a)çda (a)tı küsi yok boltı (BK D35) (s. 62).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yazukla — (s. 800).

*Kirtü ogul .. birük kayu ilig kannıng ili uluşı içinte .. bilser körser kılmışın .. nomsuz törüsüz kılınçig .. raçaşast(ı)r törüsinçe .. kavırmış k(e)rgek **yazuklap** .. inçip yene yaraşmaz (561/7-8-9-10-11-12) (s. 302).*

*Anın [bolar]nı simtagsız kavır[mış] k(e)rgek **yazuklap** .. kanta [birök] bar erser .. ezüg armak kişiler .. artaturlar [il kanıg] il orunıntın taydurup .. m[ontag]lartın artayur (563/5-6-7-8-9-10-11) (s. 303).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT yazukla — “suçu yüzünden yakalamak” (s. 767).

*Beg anı **yazukladı** (III, 342/25-26).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jazuqla — [yaxucla —] “sünden” (s. 120).

GT yazukla — “(suçluyu) yakalamak” (s. 394).

*Bir kün sultān ol zālimni **yazuklap** kuyuğa saldı (63/12-13) (s. 31).*

Kİ yazuqladı “günah işledi” (s. 123).

yazıxılı : Günahkâr

Bunun üçün turmısarlar dinsizlər yarğuga, da ne **yazıxlılar** sağışına artarlarnıñ (1v)⁵ (s. 2).

Tişlərin **yazıxlıların** uvatkaysen (3v)⁸ (s. 4).

Tügällänsin yamanlıx üsnä **yazıxlıların**, (7v)¹⁰ (s. 10).

İşi bilä xolunun kensiniñ baylangaylar **yazıxlılar** ¹⁸ Xaytkaylar **yazıxlılar** yanaçı tamuxka da barça gürk'çılar, ki unutuurlar Teñrini (10v)¹⁷ (s. 14).

Zerä maxtalır **yazıxılı** suxlanganına boyunun kensiniñ, kim ki zrgel etär da ol maxtar ^{25/4} Ne üçün öçäştirdi (11v) **yazıxılı** Teñrini köp öçäşlänmäxinä kensiniñ, egär tergämäsä (11r)^{24/3} (s. 14).

Sıngalasın / Uvalgay biläkläri / biläki **yazıxlınıñ** da yamannıñ, (12v / 11r)^{36/15} (s. 16/17).

Zerä ošta **yazıxlılar** xordular yayların kensiläriniñ / kendiläriniñ, (13r / 11v)² (s. 16/17).

Biy tergär artarnı da **yazıxlını**, kim sövär yazıxını, körälmäz boyun kensiniñ ⁶ Yebergäy üsnä **yazıxlıların** sırtmaç, (13v)⁵ (s. 18).

Bunun üçün törä bilüçi etärsen **yazıxlını**, (36r)⁸ (s. 46).

Köp xıyın bar **yazıxlılarga**, (47v)¹⁰ (s. 58).

Ölümü **yazıxlınıñ** yamandır, (51v)²² (s. 64).

Xolları **yazıxlıların** titrätmäğäylär meni (56r)¹² (s. 68).

Ötünç alır **yazıxılı** da tölämäz, (61v)²¹ (s. 74).

Millättän, ki düğüldür surp, adamdan **yazıxılı** da ustat saxla meni (70v)¹ (s. 86).

Evet **yazıxlılığa** aytır Teñri: ay sen nek aytırsen artarlıxımnı benim ya alırsen antımnı ağzıña seniñ (82r)¹⁶ (s. 100).

Avazına duşmannıñ da inçitkänindän **yazıxlınıñ** yañıldılar maña, (88r)⁴ (s. 108).

Yat boldular **yazıxlılar** analarından, (95v)⁴ (s. 118).

Paıllandım men töräsizlärgä eminlikinä **yazıxlılarnıñ**, (122v)³ (s. 150).

Oşta **yazıxlıdırlar**, da oñupturlar alarga, (123v)¹² (s. 152).

Xutxarıñız yarlını da çaräsizni, xolundan **yazıxlınıñ** xutxarıñız anı (143v)⁴ (s. 174).

Tölövün **yazıxlılarnıñ** körgäysen, (160v)⁸ (s. 196).

Eksilgäylär **yazıxlılar** yerdän, (179r)³⁵ (s. 218).

Ot yandı yığınına alarnıñ, da yalın oprattı **yazıxlılarnı** (184v)¹⁸ (s. 224).

Zerä ağızı **yazıxlınıñ**, ağızı ustatnıñ açıldı üstümä menim (194v)² (s. 234).

Yazıxlı körgäy da öçäşlängäy, (200r)¹⁰ (s. 240).

Bağı **yazıxlınıñ** çürgäldi üstümä (211v)⁶¹ (s. 254).

Negä dirrä aşaxlanmıyır edim men, **yazıxlı** men, (168r)⁶⁷ (s. 257).

Maña baxtılar **yazıxlılar** tas etmägä, (214v)⁹⁵ (s. 258).

Xoymazdır Biy kavazanın **yazıxlınıñ** povetinä artarnıñ (228r)³ (s. 274).

Arxamnı urdular **yazıxlılar**, (230r)³ (s. 276).

Egär öldürsän **yazıxlılarnı**, Teñri, xanlı kişilär keri bolunuz mendän (241r)¹⁹ (s. 290).

Saxlar Biy barçasın, kimlär sövär anı, barça **yazıxlılarnı** tas etär (250r)²⁰ (s. 300).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yazuklug (s. 800).

Ay yumışçılar ol yal[angukning] ayıg kılınçı ertingü [üküş] ulug yazuklug erür (13/5-6-7) (s. 65).

MS yazukluğ “günahkâr” (s. 506).

*İşidingler kamağ çmbudvip uluštaki tınılırlarığ bu sekiz uluğ örtlüg tamular ağır tsuyluğ **yazuqluğ** tınılırlarığ kın kızgıt emgek tolgak kılğuluğ üçün belgölüg bolmış erürler (81/30-31-32-33-34-35) (s. 150).*

*Bu munça türlüğ tsuyluğ **yazuqluğ** tınılırlar alku raurap tamuda toğarlar (83/21-22-23) (s. 153).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yazuq – luğ / yazuq – luq (s. LXXII).

***Yazuqluğ** kişining yazuqın keçür (337) (s. 67).*

DLT yazuk – luğ “günahlı” (s. 767).

IKT yazuqluğ “sinful, sinner” (s. 338).

*Uluğsıqlıq qıldılar, ärdilär bir boğun **yazuqluğlar** (7/134) (s. 338).*

*Ağrılinglar bu kün ay **yazuqluğlar** (36/59) (s. 338).*

*Bütünlükün **yazuqluğlar** tamuğ qını içindä javidänalar (43/74) (s. 339).*

*Bütünlükün Zaqqüm yığaçı **yazuqluğlar** yemi (44/43-44) (s. 339).*

KB yazuq – luğ (s. 534-535).

Beg alçaq kerek bolsa köngli açuq

***Yazuqluğ** kişidin keçürse yazuq (2122) (s. 229).*

*Negü tir eşitgil **yazuqluğ** kılı*

Yazuqın bilip `uzri koldı tili (5123) (s. 511).

KSK yazuqluğ “günahkâr, suçlu bkz. yazuqluk” (s. 670) ; yazuqluk “(metinde) pek günahkâr bkz. yazuqluğ” (s. 670).

*Üstärişmägil anlardın kim ägri saqnurlar özläriñä bütünlükün tanrı säwmäs kim bolsa ägri saqnıglı **yazuqluğnı** (4/107) (s. 67).*

*Kizlâmäs miz tanrı tanuqluqlını biz andağ ärsä **yazuqluqlardın** miz (5/106) (s. 87).*

*Taqlı tanrı säwmäz tegmä kâfir yalgannı **yazuqluqlını** (2/276) (s. 32).*

KTS yazuqluqlı “suçlu, günahkâr” (s. 321).

***Yazuqluqlar** (5/1) (s. 321).*

*Äğär oğul **yazuqluqlı** bolsa atasını kıynarlar ärdi (60b/9) (s. 321).*

HAREZM TÜRKCESİ

İML yazıklıqlı “günahlı, kusurlu” (s. 88).

KE yazuqluqlı “günahkâr, suçlu” (s. 720) ; yazuqluqlı “günah işlemeye meyilli; günahkâr” (s. 720).

*Biz **yazuqluqlar** Muḥammed Resūlu’llāh du’āsı birle uçmaḥ ni’metin yēp, Mevlī dīdārın bulsamiz hiç ‘acīb ü ğarīb ęrmes (119r/12-13) (s. 167).*

*Resūl ‘aleyhi’s-selām aydı: ey qarındaş munı sormas men, mende kēdin Mevlī ta’ālā benim za’if **yazuqluqlı** ümmetlerim birle ne mu’āmele kılğay, anı sorarmen (238r/3-4) (s. 344).*

ME yazuqlı “günahkâr” (s. 206) ; yazuqluqlı “günahkâr” (s. 206).

*Ķatū kınadı anı, **yazuqlı** tēdi anga yazuqlığa nişbet kıldı anı yalqturdı anı, umazka tēgürdi anı (87/4) (s. 47).*

*Alpluqlığa nişbet kıldı anı, alp tēdi anga yā ustāḥ kıldı şafā’atın қабул kıldı anıng beğ **yazuqluqlı** içinde (80/6) (s. 46).*

MM yazuqlı “günahkâr, suçlu” (s. 270).

Éliḡ tutmışında élin ırğama

Kim ırğasa töklür bu yazuqlı tēme

Mürîd şeyhni yazuqlu tēp bilmegü

Bu ma'nîdin ötrü elin ırğama (290/1-2-3-4) (s. 134).

NF yazuqluğ “günahkâr” (s. 477).

Cāhiliyyat vaqtında hāyiz ‘avretler éliglerini sürttiler taqı öngin yazuqluğ kimerseler éliglerini sürttiler erse, ol aq taş qap-qara boldı tēp aydılar (38/14-15-16) (s. 28).

Hābîlni körmedi erse, su’āl qıldı kim: Hābîl manga nişe qarşu kelmedi? tēp aydı erse, aydılar kim: Ol yazuqluğ turur, anıng üçün bizke kelmedi, tédiler erse, Ādam aydı kim: Sizler yalğan aytur-siz, anıng habarını manga Cebre’îl bildürüp turur, tēdi taqı Qābîlğa la’nat qıldı taqı şahrāqa çıqtı (339/2-3-4-5-6) (s. 236).

TQK yazuqluğ “günahkâr” (s. 185).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jazuqlu, jazuqlı, jázuqlı [yaxuclu / jazuclu, jazukli, iazukle, iezukli; iasukle, iasuklarga (st. iasuklilarga)] “sünder, sündig. ‘peccator’; ‘culpabilis’” (s. 120).

GT yazuqlı “suçlu, günahkâr” (s. 394).

Ol yazuqlı sultānğa sökti yaramas sözler sözledi (17/10-11-12) (s. 8).

Yazuqlı kul körüp iy pārsā ir, tilep haqdan anı sen hoş nazar kııl (152/4-5) (s. 75).

İM yazuqlı “günahkâr, günah işleyen” (s. 620) ; yazuqlu “günahkâr bkz. yazuqlı” (s. 620).

Ammā otuz yitiñçi mes’ele ayıttuğ biz eyle kerek kim bilgey rāstı barça halāyıklar çıkarlar dünyādan biş türlüğ vech öze: ammā kāfir çıkar, ve ammā münāfık çıkar, yā mü’min çıkar yazuqsız, yā mü’min çıkar yazuqlı

tevbe kılıp, yā mü'min çıkar **yazuqlı** tevbesiz (51a/1) kim kim çıksa dünyādan kāfir bolup, yā münāfık bolup kirürler otğa menggü qalurlar ot içinde (50b/5-6-7-8) (s. 175).

KM yazuq – lu (s. 102).

Eger terk itse bir nesne (22a/1-2-3) sünnet digenümüzden berāberdür olsa unudub yā qaşd birle vācib olmaz anuñ üstine secde-i sehvi dağı fāsıd olmaz namāzı illā ol kişi qaçan olsa qaşd birle **yazuqlı** olur (21b/6) (s. 14).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

BV yazuqluq “suçlu, günahkar” (s. 911).

Bes niçe mücrimğa bir cellād-ı gamzeng haylidin

*Bir **yazuqluq** zār könglümge niçe cellād irür (163/2) (s. 136).*

SD yazuqlı “günahkar” (s. 606).

*Közüng kirişme bile hay **yazuqlı** Sekkākī*

Sini men öltürürem tip ayıttı türkâne (461) (s. 208).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yazuqlı “günahkâr” (s. 775).

*Yaşurmanuz tanuqlığı dağı tanuqlığı kim yaşursa pes anuñ **yazuqlı**dur yüregi yamandur (47b/5) (s. 27).*

*Hıç gelmezdi anlara resül illā oldılar anı masharaya alıcılar gine ancılayın givürürüz anı ya ‘nī şirki **yazuqlı**lar gönline (276b/5-6) (s. 144).*

KT yazuklu “günahkâr” (s. 651).

*Eyittiler: “Bayık biz viribinildük ya ‘nî helâk eylemege, bir kavma **yazuklular**, illâ Lût kavumları; bayık biz kurtarıcıvuz anları, dükelicükleri, illâ*

avratını, takdîr eyledük ya'nî hükm eyledük, bayık ol girü kalıcılardandır (15/58-59-60) (s. 203).

Dakı konıldı nâme ya'nî yazuk müzd nâmeleri. Pes göresin yazukluları, korkıcılar andan kim anun içindedür; dakı eyidürler: "İy vâveyli bize! Ne oldı uşbu nâmeye, komaz giçi yazukdan, ne dağı ulu yazukdan, illâ saydı anı!" Dakı buldılar anı kim işlediler, hazır; dakı zulm eylemez Çalabun kimseye (18/49) (s. 234).

yazıxlı bol — : Günahkâr olmak

Töräsizländix, aşındix barça bolup sendän, **yazıxlı boldux** barçada, da buyruxlarıña seniñ biz işitmädiñ (203v)²⁹ (s. 312).

HAREZM TÜRKCESİ

NF yazuqluğ bol — (s. 477).

Taqı Peyğambar 'as aydı: Halqlarda uluğraqı yazuqdın yan ol kişi turur kim 'Arafatta vuqūf keltürse, taqı Haq te'ālāqa sēziki ol bolsa kim mēni yarlıqamadı, tēp ya'nī kim kim 'Arafatda vuqūf keltürse, şeksiz mu'ayyen bilsün kim, Haq te'ālā mēni yarlıqadı, tēp. Ve eger şekki bolsa ol uluğ yazuqluğ bolur, tēp aydı (275/11-12-13-14) (s. 190).

KIPÇAK TÜRKCESİ

GT yazuqlı bol — (s. 394).

Eger bu kulungnı öltürmege tileseng şer' ta'vīli bilen öltürgül kim kıyāmat kün yazuqlı bolmağaysen (68/5-6-7) (s. 33).

İM yazuqlı bol — (s. 620) ; yazuqlu bol — (s. 620).

*Taı y zle d rgey iki ayasının ini ıblaa aru. Andan songra  ng ili birle tutay sol ilining bilegini, oymaay iki il k t rmegini. Ve eger  ade ılsa **yazuklı bolur** (171a/7-8) (s. 249).*

*Taı kim kim murd r yimekten tıyılrsa öler h letde alıdan, y  oru tutsa nerse yimese anaa tigr  ölse **yazuklu bolur**. Taı kim kim dev  ılmadan tıyılrsa anaa tigr  kim ölse **yazuklu bolmas** (449b/3-4) (s. 439).*

KF yazuklu bol — (s. 1046).

*aan danu bilse kim eger danulık virse  d  ol danuun danulığını iidmez. İmdi  m z dutar men kim ol danu eger danulık virmese ol danu kilik inded r, ya  n  ol danu **yazuklu olmaz** (224b(25-26-27-28) (s. 491).*

ESKİ ANADOLU T RKESİ

KT yazuklu ol — “g nahk r olmak, günah ilemek” (s. 651).

*Dakı bil n, bayık sizün aranuzdadur Tarı yalavacı. Eger muti   olsa-dı size, okda iden, **yazuklu ola**-dunuz; velikin Tarı sevg l  eyledi size  m nı, dakı bezedi anı g n ller n zde; dakı zıt eyledi size k fırlıı dakı ta  atdan ıkmaı dakı ma  sıyat eylemegi (49/7-8) (s. 425).*

yazıxsız : Günahsız

D g l yazıım da d g l yaılmaım, ⁵ **yazıxsız** yürüdüm da toru boldum (96v)⁴ (s. 120).

UYGUR T RKESİ

AY yazuksuz (s. 800).

*Yintem beklemek bukağulamak öürmek emgetmek tütüzmek
karışmak yongar<ı>şmak ayıglaşmak **yazuksuz**ug yalarmakda ulatı ayıg
törüler bolgay (434/10-11-12-13-14) (s. 247).*

MS yazuksuz “günahsız” (s. 507).

*Kim yime tınlıg(lar adınlarıg) bağda bukağuda kerikde ...lir emgek
tolgak körkütser(ler kim y)ime yarlıkançsız biligin ...larıg münsüz **yaz(uksuz)**
... (83/10-11-12-13-14-15) (s. 153).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

DLT yazuk – suz “günahsız” (s. 767).

*Ot tütünsüz bolmas, yigit **yazuksuz** bolmas (III, 16/15-16-17).*

KB yazuk – suz (s. 534-535).

Yazukka kefaret ig ol kör sanga

***Yazuksuz** kişi kim ayu bir manga (5981) (s. 593).*

Kişi barça yazuk kıılır az öküş

***Yazuksuz** kişi bu ajunda küsüş (5983) (s. 593).*

KSK yazuksuz “günahsız, suçsuz” (s. 670).

*Kim kazğansa yanluğnı azu yazuğnı yana atar anı **yazuksuz**ka
kätürdi ök kuruğ yala bälgülüg yazuk (4/112) (s. 67).*

*Bardılar kaçan kördilär ärsä bir oğlanı öldürdi anı hızr aydı
öldürdüñ-mü bir ätözni arıg **yazuksuz** (18/74) (s. 217).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yazuksuz “günahsız, suçsuz” (s. 720).

*Yarlıg boldı: bu tört yazuk[luğ] kuşları öltürün, **yazuksuz**lar
ölmesün (55r/17-18) (s. 76).*

*Mevlîğa yazdın tenrimen tédin, **yazuqsız** Benî İsrâ'îl oğlanların öltürdün (116r/17) (s. 163).*

NF yazuqsuz “günahsız” (s. 477).

*Qaçan kim Bilâl qamçını keltürdi taqı ‘Ukâşeke bérdi erse, Abū Bekr ve ‘Ömer ve ‘Osmān ve ‘Ali cümle qoptılar taqı aydılar: Yā ‘Ukâşe, Peyğambar ‘aleyhi’s-selām aydı: Revā bolmas, yazuq qılğan men turur-men, sizlerni **yazuqsuz** urmaq neteg bolur? tédi erse, olturdılar (86/9-10-11-12) (s. 63).*

*Ol qul kim yigit erken tevbe qılsa taqı fesāddın yığılsa taqı Haq te‘ālā buyurmışı teg tirilse Haq tvt ol qulğa hıṭāb qılır taqı aytur kim: Ey yigit qulum, nefsining ārzūlarını benim üçün terk qılğan qulum, yigitlikini manga ṭā‘at ve ‘ibādat qılmaq içinde emgetgen qulum, sen benim ḥazratımda bu **yazuqsuz** ferīştelerim mengizlig (264/1) tég turur-sen, tēp hıṭāb qılır (263/14-15-16-17) (s. 182).*

KIPÇAK TÜRKÇESİ

CC jazuqsuz, jazuqsuz, jazuqsyz [jazuksus, iazuchsus, yazıksız] “ohne sünde, sündlos, unschuldig” (s. 120).

GT yazuqsuz “günahsız, mâsum” (s. 394).

*Bir sultān bir **yazuqsuz** kişini öltürmege buyurdi (81/11/12) (s. 40).*

*Şabāḥ māl iyesi kilip bu **yazuqsuz** yatқан faḳırlarnı tıttı bar mevcūdların (103/1) aldı dağı aḡaç urup ḥabske saldı (102/12-13) (s. 50-51).*

İM yazuqsuz “günahı olmayan” (s. 620).

*Ammā otuz yitınçi mes‘ele ayıttuḡ biz eyle kerek kim bilgey rāstı barça ḥalāyıklar çıkarlar dünyādan biş türlüḡ vech öze: ammā kāfir çıkar, ve ammā münāfiḡ çıkar, yā mü‘min çıkar **yazuqsız**, yā mü‘min çıkar yazuqlı tevbe kılıp, yā mü‘min çıkar yazuqlı tevbesiz (51a/1) kim kim çıkısa dünyādan*

kāfir bolup, yā münāfık bolup kirürler otğa menggü qalurlar ot içinde (50b/5-6-7-8) (s. 175).

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ

- BV** yazuqsız “suçsuz, günahsız” (s. 911).
*Ger **yazuqsız** öltürür sin ğam yimen lîkin ğamım*
Munçadur kim bolmağay nā-geh sanga andın yazuq (322/6) (s. 268).
- DG** yazuqsız “unguiltily, innocently” (s. 400).
Tökär sen dambadam callādlar teg
***Yazuqsız** bu mäning qanımnı, sen bil! (133/5) (s. 145).*
*Ey vāy ki hicrān meni öltürdi **yazuqsız**,*
Tagyır etä bilmän, netäyin, ħukm-i qazānı (215/5) (s. 228).
- LD** yazuq – siz (s. 710).
*Qanımnı töker lebi **yazuqsız***
Andın nitäyin ki sorsa bolmas (811) (s. 89).
***Yazuqsız** bendedin ger qaldı könglüng*
Ĥudāy üçün şafā kılmaz mu sin in (1419) (s. 155).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

- KT** yazuksuz “günahsız, suçsuz, mâsum” (s. 651).
Dakı her kim işleye yazuk ya ‘nî yalan and, yâ yazuk ya ‘nî yarak
*uğurlamak; andan, ata anun-ıla **yazuksuzı**: bayık yüklendi buhtâni, dakı*
yazuğı bellü (4/112) (s. 71).

yazıxsızlıq : Günahsızlık

Kütär edi alarnı esliliki bilä yüräkinin kensinin, **yazıxsızlıqı** bilä xolunuj kensinin yol körgüzür edi alarga (138r)⁷² (s. 168).

HAREZM TÜRKCESİ

KE yazuksızlık “masumluk” (s. 720).

*Uluğrağı Zeliha erdi meniñ yazuqluqlıqım **yazuksızlıqım** belgölüg bolmağunça çıkmamen (90v/4-5) (s. 126).*

KIPÇAK TÜRKCESİ

CC jazyqsyzlyq “unschuld, ‘innocencia’ ” (s. 120).

yazılğan : Yazılan (Metinde: “Tanrı’nın buyruğu, buyruklarının yazılı olduğı kutsal kitap”) [= bitik]

Etmä alarga yarğı **yazılğandan** körä, hörmät budur barça arilärinä anıñ (210r)⁹ (s. 311).

yazov : Yazılan (Metinde: “Tanrı’nın buyruğu, buyruklarının yazılı olduğı kutsal kitap”) [= bitik]

Biy belgirtkäy **yazov** bilä joğovurtka, bu biylärgä, ki boldular anda (149v)⁶ (s. 182).

yedir — : Yedirmek, beslemek, rızk vermek

Unuttuñ Teñrini, ki **yedirdi** seni (58v)¹⁸ (s. 72).

Salgın Biygä xayğunnu seniñ, da ol **yedirir** seni (69r)²³ (s. 111).

Yedirdi alarnı bolluxundan aşlıxınıñ, (143r)¹⁷ (s. 174).

Yedirirsen barçasın erkiñ bilä seniñ (178v)²⁸ (s. 216).

UYGUR TÜRKÇESİ

AY yidür — (s. 805).

*Aşığ tatıgıg tegşürmedin .. b(a)ya törüçe **yidürser** .. anta takı bultukmaz (592/3-4) (s. 314).*

KARAHANLI TÜRKÇESİ

AH yidür — *bk.* yitür — (s. LXXIV) ; yitür — “yedirmek” (s. LXXIV).

*Yarağlıg aşingnı kişige **yitür** (329) (s. 67).*

KB yitür — “yedirmek” (s. 549).

Açın koğmaz hergiz kamuğ tınlıgıg

***Yitürür** içirür tözü sanlıgıg (B 5) (s. 4).*

*Akı bol bağışla içür hem **yitür***

Kalı eksüse ur yana erke bir (2052) (s. 222).

KTS yedür — “yedirmek, yemesini sağlamak” (s. 321).

*Bu är koylarını mänim tariğımğa ızdı tariğımni **yedürdi** (39/37) (s. 321).*

HAREZM TÜRKÇESİ

KE yédür — “yedirmek” (s. 722).

*Balta kötrüp tilkü siygen butnı soyğan aç turup, ęt **yédürgen** at çıkargan ot ö[çürgen İbrahīm] (37v/16) (s. 52).*

Yūsuf aydı: menmen témekge uwtanmas musen, mundağ küçün kuvvetin bar igeç Yūsufnı börige nelük yédürdin (104r/2-3) (s. 145).

ME yédür — “yedirmek” (s. 206).

*Tirig erken ögdi anı **yédürdi** anga kädgunı, azın azın içürdi anga kädgunı (80/2) (s. 46).*

Boyun südi Tangrı buyruķına ʔa`ām yédürmek tiledi andın, yégü koldı andın (214/3) (s. 76).

NF yédür — “yedirmek” (s. 478).

Medīne içindeki dervīşlerke habar bérgil, cümlesinge yédürgil taķı kelgen barganqa, yaq yawuqqa cümleke bu aşdın taķı etmekdin hēç taqşır qılmadın bérgil! tēdi (29/15-16) (s. 22).

Ertesi bardı ol, hased qılğan ol dervīşni éwinge ündedi taķı ʔa`ām qıldı, ol ʔa`ām içinge sarımsaq qattı taķı ol ʔa`amnı ol dervīşke yédürdi (421/3-4-5) (s. 293).

TQK yidür — “yedirmek” (s. 187).

KIPÇAK TÜRKÇESİ

BM jädür — “nakarmić” (s. 56).

GT yidür — “yedirmek” (s. 396).

Sufra bıraķtı türli türli ni`metler tökti yārānlarına oğlının şükrānesin yidürdi (290/4-5-6) (s. 144).

İlingde çün kim eyā hōca māl ü ni`met köp, yidür bağışla tileseng sa`adet-i `uķbā (318/6-7) (s. 158).

İM yidir — “yedirmek” (s. 621) ; yidür — “yedirmek bkz. yidir —” (s. 621).

Tengri Te`ālā sözi: yid(ür)ingiz dervīşge taķı faķırğa (84a/7) (s. 195).

Taķı kimning kim ķarın açmaķı ķatıķ bolsa ançağa tigrü kim `āciz bolsa ķüt izlemekden farz ķılınur her bir kişige kim bilse anı kim angar ʔa`ām yidürmek, yā delālet ķılğay aning öze ol kişini angar ʔa`ām yidürgey (450a/2-3) (s. 440).

KF yigür — “yedirmek” (s. 1089).

*Kažānuḡ edeblerinden birisi daḡı oldur kim ol kađı ḡüküm idgeni vaḡtın kerekdür kim **yigürmüş** olmaḡay (136b/42-43-44) (s. 339).*

KK yedir — “yedirmek” (s. 131).

TT yedür — “yedirmek” (s. 156).

TZ yedir — “yedirmek” (s. 283).

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ

ESK yedir — *bk.* yédür — (s. 776) ; yédür — “yedirmek” (s. 776).

*Ol Tañrı **yédürür** özi yemez (129a/3) (s. 70).*

*Tañrı ki cem ‘î maḡlūkāta rızq vērür ol kim beni yaratdı ol baña hidāyet vērür daḡı ol kim baña **yédürür** ve içdürür (397b/1-2) (s. 203).*

*Pes kim ki şapmasa iki ay tamām oruĉ dutsun biri biri ardınca yétişmedin biri birine pes kimüñ güci yétişmese altmış dilenciye yemek **yédürsün** (585b/4-5) (s. 296).*

KT yidür— “1. yedirmek; 2. yiyeceğini temin etmek; yardımda bulunmak” (s. 656-657).

*“Tâ hazır olalar, anlarun manfa‘atlarına; dakı añalar Tañrı adın, bilinmiş günler içinde ya ‘nî Zi’lhicce’nün onı; anun üzere kim rûzî virdi anlara, dilsüz canavardan ya ‘nî deveden, sıḡırdan, koyundan. Pes yin andan; dakı **yidürün** katı dirliklüye, yohsula.” (22/28) (s. 268).*

*Dakı kaçan kim eyidildi anlara: “Nafaka eylen andan kim rûzî virdi size Tañrı”, eyitti anlar kim kâfir oldılar, anlara kim îman getürdiler: “Ay, **yidürelüm** mi ana kim, eger dilese-di Tañrı, **yidüre**-di? ...” (36/47) (s. 359).*

yedirüçi : Yedirici, yediren, nimet veren (= Allah'ın “Er-Rahmân”, “Er-Rezzâk” sıfatları)

Boyumuz bizim tözsün Eyämizgä, zerä boluşuçı da **yedirüçidir** bizni (49v)²⁰ (s. 60).

yöpsün — : Tasvip / kabul etmek, razı olmak; yapılmasını buyurmak

Yöpsününüz ögütün anıñ, ki öçäşlänmägäy Biy (2v)¹² (s. 5).

Biy xoltxamnı menim **yöpsündü** (6r)¹⁰ (s. 8/9).

Yeberdi biyikliktän da **yöpsündü** meni, **yöpsündü** meni suvnuñ köplüxündän (21r)¹⁷ (s. 26).

Oñuñ seniñ **yöpsündü** meni, (22v)³⁶ (s. 28).

Yebergäy saña Biy boluşluñ arilikindän kensiniñ, Siondan da **yöpsüngäy** seni (28v)³ (s. 36).

Atam da anam saldılar meni, da Biyim **yöpsündi** meni (40r)¹⁰ (s. 50).

Biyiklärtirmen seni, Biy, ki **yöpsündün** meni, (42r)² (s. 52).

Yaydı xanatların kensiniñ, da **yöpsündü** anı, (57v)¹¹ (s. 70).

Könülükünğ hər sahat **yöpsünür** meni (66v)¹² (s. 82).

Yoısa meni zadasızlıñ üçün menim **yöpsündün**, (68v)¹³ (s. 84).

Yöpsündüx Asduac yarlı[ğa]maııñnı içinä joğovurtuñnuñ seniñ (78r)¹⁰ (s. 96).

Evet tek Asduac xutxargay boyumnu xolundan tamuxnuñ, ne sahat **yöpsünsälär** meni (80r)¹⁶ (s. 98).

Xaytıp **yöpsüngäylär** uyat boylarına kensiläriniñ (91r)²⁹ (s. 112).

Yöpsüngäylär alar öktämliklərindän kensiläriniñ (97v)¹³ (s. 120).

Meni **yöpsündü** oñuñ seniñ, (102v)⁹ (s. 126).

San, kimläri tañladıñ da **yöpsündün**, (104r)⁵ (s. 128).

Teñri **yöpsünsün** meni (114v)³⁰ (s. 140).

Haybatıñ bilä seniñ **yöpsündün** meni (124v)²⁴ (s. 152).

Tañladı Tawit' xulun kensiniñ da **yöpsündü** anı kütövündän xoylarnıñ, 71 soñğugi toğunçtan **yöpsündi** anı (138r)⁷⁰ (s. 168).

Salganda seskändim da boldum yuvux yıxılmaçka, da Biy **yöpsündi** meni (205r)¹³ (s. 248).

Yöpsün xulunıñ seniñ yaxşılıçka, (217r)¹²² (s. 260).

Biy saxlagay seni, da Biy **yöpsüngäy**, da ne ay keçä (225v)⁵ (s. 270).

Hälbät, anda da xolun seniñ **yöpsüngäy** meni (240r)¹⁰ (s. 288).

Tullarnı **yöpsünür** Biy, (251r)⁹ (s. 300).

yöpsönövlü / yöpsünövlü : Tasvip / kabul edilen, razı olunan; emreden, buyuran; esma-i hüсна'dan (= Allah'ın "El-Hakem" sıfatı)

Teñri boluşuçım menim, da men umsanırmen añar, işançım menim, yarağ xutxarıлмаçımna, **yöpsönövlü** menim (19v)³ (s. 24).

Bunun üçün algışta bolgaylar alnıña seniñ barça arilər **yöpsünövlü** sahatta (46v)⁶ (s. 58).

Ayttım Teñrigä: **yöpsünövlümsen** nek saldıñ meni, (70r)¹⁰ (s. 86).

Yöpsünövlüdir Teñrisi Jagopnuñ (76r)⁸ (s. 94).

Biy **yöp(87v)sünövlü** canıma menim (87r)⁶ (s. 106).

Men algışta edim alnıña, Biy, **yöpsünövlü** zamanada (113r)¹⁴ (s. 140).

Yöpsünövlüsen bizim, baç Teñri, da baç yüzünä pomazaneciñniñ seniñ (146r)¹⁰ (s. 178).

Oı sarnagay maña: "Atam menim sen, Teñri **yöpsünövlü** xutxarıлмаçımdan menim." (154r)²⁷ (s. 186).

Aytkey Eyämizgä: “**Yöpsünövlümsen**, umsam menim Asduac, da men umsanırmən saña.” (160r)² (s. 194).

yöpsünövlü bol — : Tasvip / kabul edilen olmak, razı olunan olmak; emreden / buyuran olmak

Yöpsünövlü bolgay, neçik yağmur, avazım menim, (42v)² (s. 69).

Canlarımızniñ muşxulluğu bilä **yöpsünövlü bolıyıx** biz, ... ⁴⁰ Bu türlü **yöpsünövlü bolsun** xurbanımız bizim bu kün alnığa seniğ, (204v)³⁹ (s. 313).

yöpsünövlü et — : Tasvip/kabul edilen etmek, razı olunan etmek; emreden/buyuran etmek

Biy atıñnı / niyätiniñni seniğ **yöpsünövlü etkäy** (28v / 23r)⁴ (s. 36/37).

yöpsünövuçi : Yapılmasını buyuran, emreden; esma-i hüsna’dan (= Allah’ın “El-Hakem” sıfatı)

Men çırım ettim da yuxladım, oyandım, da Biy **yöpsünövuçim** menim dir (3r)⁶ (s. 5).

yöpsünüçi : Yapılmasını buyuran, emreden; esma-i hüsna’dan (= Allah’ın “El-Hakem” sıfatı)

Eḡodus 15: 1 – 18: ¹ Atlıların da (24v) atların saldı teñizgä boluşuçı da **yöpsünüçim** menim Biy (24r) (s. 30).

Övi İsrajelniñ umsandı Biygä, boluşuçı da **yöpsünüçidir** alarga (202r)^{17/9} (s. 244).

SONUÇ

Batı Ukrayna (Polonya)'da XVI – XVII. yüzyıllarda meydana getirilmiş Ermeni harfli Kıpçakça yazma eserler, tarihî Kıpçak yazı dilini temsil etmesinin yanı sıra, din ve hukuk terminolojisi bakımından da dikkate şayandır. Bu belgelerin en parlak dönemi olan XVI. yüzyılda (1575) yazılmış *Armenian-Oypchaq Psalter*, Kıpçak yazı diline ait önemli bir dinî belgedir. Bu bakımdan *Armenian-Oypchaq Psalter*, alanı temsil eden orijinal bir metin olarak din ve hukuk terminolojisi üzerinde yapılacak tarihî – karşılaştırmalı filolojik çalışmalara ışık tutacak niteliktedir.

Biz de çalışmamızda *Armenian-Oypchaq Psalter*'daki dinî terminolojiyi Orhun Türkçesinden Eski Anadolu Türkçesine kadar olan tarihî süreçte karşılaştırmalı olarak ele aldık. Terimleri, Kıpçak Türkçesi döneminden önce veya bu dönemde dinî hüviyet kazanması bakımından sınıflandırdık. *Armenian-Oypchaq Psalter*'da yer alan kimi terimlere ise Türk dilinin tarihî dönemlerinde yazılmış eserlerden hiçbirinde rastlayamadık. Çalışmamızın bu son bölümünde, terimleri bu sınıflandırma ışığında listelenmiş olarak sunuyoruz. Burada verdiğimiz şekiller, kelimelerin *Armenian-Oypchaq Psalter*'daki şekilleridir. İncelemede, kelimelerin çekimli şekillerinin ayrı birer kelime olarak ele alındığını, bazı eserlerdeki gibi kelime kök veya gövdesinin altında o kelimenin çekimli hâli olarak verilmediğini burada belirtmek gerekir.

1. Kıpçak Türkçesi Döneminden Önce Dinî Anlamda Kullanılan Kelimeler

Bu kelimeler, Kıpçak Türkçesi döneminden önceki tarihî dönemlerde çeşitli metinlerde dinî hüviyet kazanmış kelimelerdir:

adam oğlanlar / adam oğlanları / adam oğlu / adamnıñ oğlanları / adamnıñ oğlu		
algış	algış ber —	ant
ant iç —	arınmaç	arıt —
ari	ari bol —	Ari Can
arilik	azmaçlıç	bağışla —
bitik	buyruç	buyur —
egirlik	egri	erk
eşik	Eyä	çarga —
çargış	çorç —	çorçkan
çorçmaç	çorçu	çorçulu
çul	çutçargan	iglik / igilik
inan —	iş	kirlik
köni / könü	köni bol —	könül —
könülük	könüsüz	könüsüzlük
küçlü	küydür —	meñi
meñilik	oñ	oñ çol
öç	ög —	ögmäç
ögüt	öl —	öldür —
öldürmäçlıç	ölgän	ölü
ölüm	öv	sına —
tanıçlıç	tapun —	tapunma / tapunmaç
tapunmaçlıç	Teñri	tınıç
tirgiz —	tiri	tiril —
tirilmäç	tirlik	toğmaç
toğmalı	toğur —	töre
tüz	ulu	ulu bol —
ululat —	ululuç	uyal —
uyat	uyatlı bol —	yaçşı
yaçşılıç	yalbar —	yalğan
yalğan bol —	yalğan sözlä —	yaman

yamanlıx	yañıl —	yañılmaç
yarat —	yaratılğan	yaratkan
yaratuçı	yarǵu	yarǵuçı
yarıx	yarıxlı	yarlıǵa —
yarlıǵamaç	yarlıǵavuçı / yarlıǵovuçı	yarlılıx
yazıx	yazıxlan —	yazıxlı
yazıxlı bol —	yazıxsız	yazıxsızlıx
yedir —		

Yukarıda listesini verdiğimiz terimlerden *çutçargan* “kurtaran (Tanrı)” terimine, *Armenian-Oypchaq Psalter* dışında sadece *An Inter-Linear Translation of the Qur’an into Khwarazm Turkish* adlı Kur’an tercümesinde *kurtarğan* “kurtaran” ve *çutçarğan* “kurtaran” biçimlerinde rastlamaktayız. Ancak kütüphanelerin şartları dolayısıyla eserden örneklere yer veremediğimiz için bu terimin eserde dinî hüviyette kullanılıp kullanılmadığı konusunda bir fikir sahibi olamadık. Eserin Kur’an tercümesi olduğu dikkate alınırca dini hüviyette kullanıldığı muhtemeldir. Ayrıca, *Kutadgu Bilig*’in vermiş olduğumuz ikinci örneğinde geçen *ölüg* kelimesinin “gönlün ölü olması” şeklinde mecaz anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Bunun dışında, *yaratkan* terimi, *Armenian-Oypchaq Psalter*’da “Allah’ın yarattıkları” anlamında kullanılırken diğer eserlerin tamamında “yaratan, yaratıcı” anlamlarında kullanıldığı dikkat çekicidir.

2. Kıpçak Türkçesi Döneminde Dinî Anlam Kazanmış Kelimeler

a. Sadece Armenian-Qypchaq Psalter ve Codex Cumanicus’ta Yer Alan Kelimeler

Burada sıraladığımız kelimeler, Sadece *Armenian-Qypchaq Psalter*’da ve *Codex Cumanicus*’ta yer alıp Kıpçak Türkçesi dönemi dâhil diğer tarihî dönem metinlerinin hiçbirinde yer almayan kelimelerdir. Ancak çalışmamız *Armenian-Qypchaq Psalter*’la sınırlandırıldığından diğer Ermeni harfli Kıpçak

Türkçesiyle yazılmış metinleri incelemeye tâbi tutmadık. İncelendiği takdirde bu kelimelerin bu metinlerde de yer alması muhtemeldir:

abra —	algışla —	algışlı
aruv	aruvluḫ	ḫarğışlı
öç aluçı	tas bolmaḫ	tözmäḫ
tözümlük	yaman et —	yamansız

b. Kıpçak Türkçesinden Önceki Dönemlere Ait Eserlerde Yer Almayan Kelimeler

Aşağıda listelediğimiz kelimeler, Kıpçak Türkçesi döneminden önceki tarihî metinlerinde -taradığımız metinler dâhilinde- yer almayan, Memlûk sahası da dâhil olmak üzere Kıpçak Türkçesi döneminden itibaren karşımıza çıkan kelimelerdir. Kelimelerin, bu dönemde dinî hüviyette kullanılan örneklerinin yanı sıra dinî hüviyette kullanılmayan örnekleri de mevcuttur:

beslä —	ḫorḫuçı	ḫulluḫ / ḫuluḫ et —
ḫutḫaruçı	kökkä çıḫ —	tas bol —
tirgizüçi	tiri bol —	toḫru bol —
yarḫula —	yarḫu yar —	

c. Sadece Armenian-Qypchaq Psalter'da Dinî Hüviyette Kullanılan Kelimeler

Buradaki kelimeler, taradığımız metinlerden (*Armenian-Qypchaq Psalter* dışındaki diğer Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış metinlerin çalışmamıza dâhil edilmediğini söylemiştik.) Kıpçak Türkçesi dönemi dâhil hiçbir metinde dinî hüviyet kazanmamış, sadece *Armenian-Qypchaq Psalter*'da dinî hüviyet kazanmış kelimelerdir:

Biy	boy	χan
Oğul	otaχ	

d. Diğer Kelimeler

Aşağıdaki tabloda yer alan kelimeler ise Kıpçak Türkçesi döneminden önce -taradığımız metinler dâhilinde- çeşitli tarihî metinlerde geçen; ancak dinî anlam kazanmamış, Memlûk sahası da dâhil olmak üzere Kıpçak Türkçesi döneminden itibaren dinî hüviyette görmeye başladığımız diğer kelimelerdir:

Ata	biyik	boluş —
boluş	boşat —	buyruχ et —
χan töküçi	köydürmäχ / küydürmäχ	küçlü bol —
küt —	ögütlä —	ögütlämäχ
ögütlän —	sap —	semir —
semiz bol —	semizlik	tergä —
tın —	tındır —	toğru / doğru
toğrulux	töräsiz	töräsizlik
töv —	töz —	yañılğan
yarıχ et —		

Yukarıda sıraladığımız terimlerden *Ata* terimi, yalnızca *Armenian-Qypchaq Psalter* ve *Codex Cumanicus*'ta dinî hüviyet kazanmıştır; *χan töküçi* terimine ise Türk dilinin tarihî lehçelerinden sadece Çağatay Döneminde *Gadai Divanı*nda rastlanmıştır. Burada da sevgilinin gözünün, gamzesinin kan dökücü oluşundan bahsedilirken mecazi bir anlam kazandığını görmekteyiz.

3. Armenian-Qypchaq Psalter Dışında Başka Hiçbir Metinde Geçmeyen Kelimeler

Bazı kelimeler, tarihî dönemlerin tamamında taradığımız eserlerden hiçbirinde yer almamış, sadece *Armenian-Qypchaq Psalter*'da yer almış ve dinî hüviyette kullanılmıştır. Diğer Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış metinlerin çalışmamız kapsamında olmadığını, dolayısıyla bu metinlerde de bu kelimelerin geçmesinin muhtemel olduğunu tekrar belirtmek isteriz.

abravuçı / abrovuçı	Adam ata	algış et —
algışka tur —	algışlamaχ	algışlan —
ant et —	arıtılan	arıtucu bol —
ari et —	artar	artarlan —
artarlıχ	aruv bol —	aruv et —
aruvlat —	biyiklängän	biyiklätüçi
biyiktägi	bollux	boluş ber —
boluşlux	boluşuçı / boluşucu	boluşuçı bol —
boşatlıχ	boşatlıχ bol —	boşatuçı bol —
bular —	bulart —	buyruχ ber —
buyruχçı	buyruχçılıχ	eçki sun —
egirlik etüçi	eyälik et —	χanlıχ et —
χullux etmä	χullux etmäχ	inçir vaχtı
könü et —	könülük et —	könüsüzlük et —
kütül —	küyül —	meñilik bol —
meñilik et —	meñi meñilik	öç izdävüçi
öç saxla —	ögövlü	ögövlük
ögölmäχ	ögüz sun —	semizlängän

sınalmaχ	sınamaχlıχ	soηğugi/soηğudagi zaman
suçlu çix —	suçlu et —	suçsuzluχ
tapunmaχ et —	tas bolmaχlıχ	tas et —
tas etmə	tirgizmă	tirgizmă bol —
tirilmă	tirlik etüçi	toğru et —
toğrulan —	toğrulat —	toğrusuz
toğunç	toxtatuçi	töră bilüçi
töräçi	töräsizlän —	tözdür —
ulu et —	uyat et —	uyatla —
uyatlı et —	uzun esli	yaχşı et —
yaχşı etüçi	yaχşı klävüçi	yalğan et —
yalğan χal —	yalğanlıχ	yalğan Teηrilär
yaman etüçi	yaman işçi	yaman sağışla —
yapux	yapux et —	yapuxluχ
yargu bol —	yargu et —	yargulan —
yariχ ber —	yariχ berüçi	yariχlı bol —
yariχlı et —	yariχ saç —	yarlılat —
yat Teηri	yaziχ et —	yaziχ χılınmaχ
yazılğan	yazov	yöpsün —
yöpsönövlü/yöpsünövlü	yöpsünövlü bol —	yöpsünövlü et —
yöpsünövüçi	yöpsünüçi	

Burada sıraladığımız terimlerden *Adam ata*, diğer metinlerde *adam* ve *ata* olarak ayrı kelimeler şeklinde geçmekte, bu şekliyle sadece *Armenian-Qypchaq Psalter*'da yer almaktadır.

Çalışmamızda incelediğimiz kelimelere sayıca bakacak olursak sonuç, şu şekildedir:

Kıpçak Türkçesi döneminden önce dinî anlam kazanmış kelime sayısı: **110**

Kıpçak Türkçesi döneminde dinî anlam kazanmış kelime sayısı: **56**

Armenian-Qypchaq Psalter dışında başka hiçbir metinde geçmeyen kelime sayısı: **113**

Toplam kelime sayısı: **279**

KAYNAKLAR

- AGAR, Mehmet Emin, *Kitabu Fîl – Fıkh Bi – Lisani't Türki (İnceleme – Metin– Sözlük)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 1989.
- ARAT, Reşid Rahmeti, *Kutadgu Bilig I (Metin)*, TDK Yayınları, Ankara, 1979.
- , *Kutadgu Bilig II (Tercüme)*, TTK Basımevi, Ankara, 1959.
- , *Kutadgu Bilig III (İndeks)*, TKAE Yayınları, Ankara, 1979.
- , *Atabetü'l – Hakayık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi (2. Baskı), Ankara, 1992.
- ATA, Aysu, *Kışaşü'l – Enbiyâ II (Dizin)*, TDK Yayınları, Ankara, 1997.
- , *Nehcü'l – Ferâdis III (Dizin – Sözlük)*, TDK Yayınları, Ankara, 1998.
- ATALAY, Besim, *Ettuhfet – üz – Zekiyye Fil – Lugat – it – Türkiyye*, İstanbul, 1945.
- , *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1970.
- , *Dîvânü Lûgati't- Türk Tercümesi (I – II – III)*, TTK Basımevi, Ankara, 1985.
- , *Dîvânü Lûgati't- Türk Dizini "Endeks"*, TTK Basımevi, Ankara, 1986.
- BATTAL, Abdullah, *İbnü – Mühennâ Lûgati*, TTK Basımevi, Ankara, 1988.
- BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema, *Üç İtigsizler*, TDK Yayınları, Ankara, 1998.
- BOROVKOV, A. K., *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII. – XIII. Yüzyıllar)*, TDK Yayınları, Ankara, 2002.
- CAFEROĞLU, Ahmet, *Kitâb al – İdrâk li – lisân al – Atrâk (Abû – Hayyâm)*, Evkaf Matbaası, İstanbul, 1931.
- CHIRLI, Nadejda, *Algış Bitigi: Ermeni Kıpçakça Dualar Kitabı (An Armeno Kipchak Prayer Book)*, Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi, Hollanda, 2005.

----- Ermeni Kıpçakçasının Söz Varlığındaki Slavca Kelimeler Üzerine, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2005, Cilt: 14 (1), ss.137-152.

ECKMANN, János, *Middle Turkic Glosses of The Rylands Interlinear Koran Translation*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

-----, *The Dīvān of Gadā'ī*, Indiana University Press, Bloomington, 1971.

ERASLAN, Kemal, *Mevlāna Sekkākī Divanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları (İkinci Baskı), Ankara, 2005.

GARKAVETS, Alexander; KHURSHUDIAN, Eduard, *Armenian – Qypchaq Psalter*, Desht-i Qypchaq, Almaty, 2001.

GOLDEN, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş (Çeviren: Osman Karatay)*, KaraM Araştırma ve Yayıncılık, Ankara, 2002.

GRONBECH, K., *Subsidia – Volumen I – Komanisches Wörterbuch – Türkischer Wörtindex zu Codex Cumanicus*, Einar Munksgaard, Kopenhagen, 1942.

HAMILTON, James Russell, *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, TDK Yayınları, Ankara, 1998.

KARAAĞAÇ, Günay, *Lutfi Divanı (Giriş – Metin – Dizin – Tıpkıbasım)*, TDK Yayınları, Ankara, 1997.

KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi, *Gülistan Tercümesi*, TDK Yayınları, Ankara, 1989.

-----, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

KARASOY, Yakup, *Şiban Han Divanı (İnceleme – Metin – Tıpkıbasım)*, TDK Yayınları, Ankara, 1998.

KASAPOĞLU, ÇENGEL, Hülya, Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesiyle Yazılmış Töre Bitigi ve Bu Eserdeki Töre, Yargı, Bitik Terimleri Üzerine, *Gazi Türkiyat*

– *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, Güz 2007/1, ss. 77 – 96.

KAYA, Ceval, *Uygurca Altun Yaruk*, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

KAYA, Türkey, *Ali Şir Nevâyî — Bedâyi’u’l – Vasa’ (İnceleme – Metin – Dizin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, Ankara, 1988.

KAYAYERLİ, Müjdat; CİLACI, Osman, *Wörterbuch Für Die Theologie – Dini Terimler Sözlüğü (Almanca – Türkçe, Türkçe – Almanca)*, Nur Basımevi, Konya, 1986.

KÖK, Abdullah, *Karahanlı Türkçesi Satır – Arası Kur’an Tercümesi (TIEM 73 1v – 235v / 2) (Giriş – İnceleme – Metin – Dizin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2004.

KÖKTEKİN, Kazım, *Yusuf Emiri Divanı (Giriş – İnceleme – Tenkitli Metin – Sözlük – Tıpkıbasım)*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2007.

KURAT, Akdes Nimet, *IV – XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.

KÜÇÜK, Murat, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır Arası İlk Kur’an Tercümesi (İnceleme – Metin – Dizin)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı (Yeni Türk Dili) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2001.

MAGAZANIK, D. A.; MİHAYLOV, M. C., *Russko – Turetskiy Slovar*, Ogiz – Gosudarstvennoe İzdatelstvo İnostrannih i Natsionalnih Slovarey, Moskva, 1943.

ÖZYETKİN, A. Melek, *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*, TDK Yayınları, Ankara, 1996.

PRİTSAK, Omeljan, Ermeni Kıpçakçası. *Tarihî Türk Şiveleri*, Hazırlayan: Mehmet AKALIN, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları., Ankara, 1988, ss. 131 – 140.

RADLOFF, Wilhelm, *Uigurische Sprachdenkmäler*, Biblio Verlag, Osnabrück, 1972.

SAGOL, Gülden, *An Inter – Linear Translation of the Qur'an into Khwarazm Turkish – Introduction, Tet, Glossary and Facsimile (Old Turkish and Persian Inter – Linear Qur'an Translation III – Part II: Glossary)*, Harvard University, 1995.

ŞEYH SÜLEYMAN EFENDİ, *Lûgat – i Çağatay ve Türk – i Osmanî*, İstanbul, 1298.

TEKİN, Şinasi, *Uygurca Metinler II. (Maytrisimit)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları – Sevinç Matbaası, Ankara, 1976.

TEKİN, Talat, *İrk Bitig – Eski Uygurca Fal Kitabı*, Öncü Kitap, Ankara, 2004.

-----, *Orhon Yazıtları*, TDK Yayınları (2. Baskı), Ankara, 2006.

TOPALOĞLU, Ahmet, *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış << Satır – Arası >> Kur'an Tercümesi – Muhammed Bin Hamza (1. Cilt: Giriş – Metin , 2. Cilt: Sözlük)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978.

TOPARLI, Recep, *Kitâb - ı Mukaddime - i Ebu'l – Leysi's – Semerkandi (Transkripsiyonlu Metin – İndeks – Orijinal Metin)*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1987.

-----, *İrşâdü'l – Mülûk Ve's – Selâtîn*, TDK Yayınları, Ankara, 1992.

TOPARLI, Recep; ÇÖGENLİ, M. Sadi; YANIK, Nevzat H., *El – Kavânînü'l – Külliyye li – Zabtî'l – Lügati't – Türkiyye*, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

-----, *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, TDK Yayınları, Ankara, 2000.

TOPARLI, Recep; VURAL Hanifi; KARAATLI, Recep, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2003.

TOPARLI, Recep; ARGUNŞAH, Mustafa, *Mu'înü'l – Mürîd*, TDK Yayınları, Ankara, 2008.

TRYJARSKÍ, E., *Dictionnaire Arméno-Kiptchak D'après Trois Manuscrits Des Collections Viennoise (4 Cilt)*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Varşova, 1968 – 1972.

YAMADA, Nobuo, *Sammlung Uigurischer Kontrakte*, Osaka University Press, 1993.

YÜCE, Nuri, *Mukaddimetü'l – Edeb*, TDK Yayınları, Ankara, 1993.

YÜCEL, Bilal; *Bâbü'r Dîvânı (Gramer – Metin – Sözlük – Tıpkıbasım) – Zahirüddin Muhammed*; Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1995.

ZAJĄCZKOWSKI, Ananiasz, *Bulğat al – Muştāq fî Luğat at – Turk Wa – I – Qıfçāq*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1958.

<http://198.62.75.1/www1/pater/source/armeno-qypchaq.html>

www.diyanet.gov.tr/turkish/basiliyayin/dinikavramlar.asp?

<http://kitap.ihlas.net.tr/cgi-bin/cgi.exe/dnszlk>

ÖZET

KARAKAYA, Merve
Tarihî Kıpçak Metinlerinde Dinî Terminoloji
Yüksek Lisans Tezi
Ankara, 2010

Bu çalışmada öncelikle Kıpçak sözünün teşekkülünden başlanarak çalışmamıza ışık tutması bakımından Kıpçakların tarihinden, Ermenilerin Kıpçaklarla münasebetinden, ayrıca Kıpçak Türkçesi ve Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinden bahsedildikten sonra çalışmamızın temel kaynağı ve XVI. yüzyılda Batı Ukrayna'da (Lviv, Kamenets – Podolsk) yazılmış anonim bir eser olan *Armenian – Qypchaq Psalter* adlı eser genel özellikleri ve ses, biçim, sentaks bakımından tanıtılmıştır. Asıl çalışma ise eserde yer alan Türkçe dinî terminolojiyi, bu terimlerin metindeki örneklerini ve tarihî lehçelerdeki biçim ve anlamlarını içermektedir. Bu şekilde eserde yer alan dinî terimlerin tarihî süreç içerisinde aldığı biçim ve kazandığı anlam özelliklerine dikkat çekilmiştir. Bu terimlerin daha ziyade dinî eserlerde ve özellikle Kur'an tercümelerinde dinî hüviyet kazandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

1. Kıpçak Türkçesi
2. Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi
3. Armenian – Oypchaq Psalter
4. Dinî terminoloji
5. Tarihî Türk lehçeleri

ABSTRACT

KARAKAYA, Merve

Religious Terminology in Historical Qypchaq Texts

M. A. Thesis

Ankara, 2010

In this thesis, the basic source of this work's anonymous *Armenian – Qypchaq Psalter*, starting with the texture of the word Qypchaq and continuing with Qypchaq history, relationships between Armenians and Qypchaqs and also Qypchaq Turkish with Armenian letters, is introduced. The basics of this work cover Turkish religious terminology that takes place in the text and examples of these terms found in the text and formats and meanings found in the historical dialects. By doing this, the attention is taken to the changed format and meaning of these religious terms through history. It has been seen that these terms gain independency in religious works and especially in translations of Quran.

Key Words

1. Oypchaq Turkish
2. Armeno – Qypchaq
3. Armenian – Oypchaq Psalter
4. Religious terminology
5. Historical Turkish languages